

Kadın Folkloru:

STATÜ ve FAMAJ

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Doç. Dr. Mustafa AÇA

Kadın Folkloru:

Statü ve Famaj

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Doç. Dr. Mustafa AÇA

Paradigma Akademi

Kasım - 2019

Kadın Folkloru Statü ve Famaj
Mehmet AÇA, Mehmet Ali YOLCU, Mustafa AÇA
ISBN: 978-605-7691-27-9
Sertifika No: 32427
Matbaa Sertifika No: 43370
Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
Tel: 0531 988 97 66

Mizanpaj: Fahri GÖKER
fahrigoker@gmail.com
Dizgi: Gürkan ULU
gurkanulu@gmail.com
Kapak Tasarım: Gürkan ULU

Matbaa Adres:
Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Merkez Mah. YTÜ Kampüsü
Güngören / Esenler
İSTANBUL

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Bu kitap, TÜBİTAK tarafından 117K037 numaralı "Toplumsal Cinsiyetin İnşası ve Kadın Folkloru: Balıkesir Örneği" adlı TÜBİTAK SOBAG 1001 projesi kapsamında desteklenmiştir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.
Paradigma Akademi – Kasım 2019

Kadın Folkloru:

Statü ve Famaj

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Doç. Dr. Mustafa AÇA

Paradigma Akademi

Kasım - 2019

ÖNSÖZ

“Kadın” folkloru” kavramı, kadının icra ettiği, kadının merkezinde yer aldığı folklorun toplumsal cinsiyet tabanlı araştırılmasına verilen addır. Türkiye’de son yıllarda bu minvalde çalışmalar artmış olmakla birlikte henüz yeterli derecede değildir. Kadın folkloru çalışmalarında klasik folklor yöntemlerinin dışında yeni derleme, inceleme yöntemleri ve yaklaşımları geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kavram üzerine geliştirilen bu projenin temel araştırma konusu, doğumdan itibaren başlayan insanın kültürlenme sürecinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyetin inşasında kadınların üretmiş olduğu veya kadına özgü hale gelen folklor ürünlerinin rolünün tespit edilmesi ve incelenmesidir. Bu çalışma, farklı toplumsal ve kurumsal yapılarda yer alan kadın bireylere özgü halk kültürünün ve bu kültüre bağlı gelişen kategorik cinsel kimliklerin sosyokültürel yaşam ve toplumsal yapıların şekillenmesine ve böylece toplumun temel dinamiklerinin sürdürülmesine nasıl etki etmektedir, sorusuna cevap aramıştır. Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet kavramında olduğu üzere kadınların ürettiği veya aktardığı folklor bağlamında ortaya çıkan kadın algısının kültürel tutunum ve esneklik içinde yeri ve önemi, erkeklige özgü geleneksel dünya görüşüyle bağın ne derecede sağlandığı, bu noktada değişkenlerin neler olduğu, cinsiyetler arasında keskin kültürel sınırların olup olmadığı, köy yerleşmeleri ile kentlerde yaşayan kadınlar arasında geleneksel halk kültürünün aktarımı ve toplumsal cinsiyet inşası hususunda farklılıkların olup olmadığı da sorgulanmıştır.

Projenin amacı, kadının cinsiyet kimliğiyle ilişkili folklor öğelerinin toplumsal cinsiyet olgusunun inşasındaki rolünü belirlemek ve cinsiyetle ilişkili kültürel kod ve örüntülerin toplumun yapısal işleyişine etkisini saptamaktır. Çalışma, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin güncel durumuna odaklanmakla birlikte bunlardaki değişim ve dönüşümü nedenleriyle birlikte gözler önüne serebilmek için tarihsel ve ekonomik saikleri de ele almayı hedeflemiştir. Diğer yandan kadın folklorunun toplumun yapısal alt birimleri arasındaki işlevlerinin neler olduğu irdelenmiş ve böylece cinsiyet merkezli çatışma hatlarının ve gerilimlerin toplumsal uyum ve dengeye etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda mevcut cinsiyet statüleri ve rollerinin yaşama nedenlerinin bağımsız niteliklerinin belirlenmesinden çok kültürel parçalarla ilişkisi ve toplumsal yapı ve modelin işleyişindeki rolü değerlendirilmiştir. Çalışma, kısaca “famaaj” adı verilen kadının sanatsal ifade tarzlarının kültürün kendi anlamlar dünyasında saklı bulunduğu öngörüsünden hareketle geleneksel ve modern yaşamın içinde kadının folklor yoluyla kendi kimliğini inşa etme ve çeşitlendirme yeteneğinin anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen 117K037 numaralı ve “Toplumsal Cinsiyetin İnşası ve Kadın Folkloru: Balıkesir Örneği” adlı TÜBİTAK SOBAG 1001 projesi kapsamında Balıkesir’de yapılan alan çalışmasının bir ürünüdür. Alan çalışması sırasında Balıkesir il ve ilçe merkezleri de dâhil olmak üzere 89 yerleşim yerinde 380 kaynak kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Diğer yandan kadın folklorunun temel belirleyicileri, kadının toplumsal statü ve rolleri çerçevesinde gözlem ve mülakat yoluyla tespit edilmiştir. Veriler, “kadın folkloru” üzerinden geliştirilen bir araştırma modeliyle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Bu çalışmada emeği geçen başta proje ekibimizdeki hocalarımız Prof. Dr. Mehmet Aça ve Doç. Dr. Mustafa Aça’ya; bursiyer öğrencilerimiz Nilay Ağan, Cem Meriç, Selma Aybars ve Mahmut Gök’e ve bizimle görüşmeler yapan tüm kaynak kişilere teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca projenin finansal desteğini sağlayan TÜBİTAK’a ve projeye kurumsal destek veren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’ne teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Proje Yürütücüsü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ V

BİRİNCİ BÖLÜM

FOLKLOR BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN İNŞASI

1. 1. Kültürleme ve Kız Çocuğu Yetiştirme.....	10
1. 1. 1. Roller, Kabuller ve Beklentiler	11
1. 1. 2. Çocuk Oyunlarında Toplumsal Cinsiyet	28
1. 1. 3. Kız Çocukların Geleneksel Eğitim Süreçleri	31
1. 2. Kadınların Giyim Kuşam ve Süslenme Tazları.....	33
1. 2. 1. Kadınların Giyim Kuşamı.....	35
1. 2. 2. Kız Çocukların Giyim Kuşamı.....	44
1. 2. 3. Günlük ve Törenlik Giyim Kuşam	46
1. 2. 4. Süslenme ve Çeşitlenmeleri	60
1. 3. Kadın Eksenli Davranış Folkloru.....	63
1. 3. 1. Selamlaşmalar ve Kalıp Sözler	63
1. 3. 2. Kadın Argosu ve Jargonu.....	64
1. 4. Geleneksel Toplumda Kadın Algısı.....	66
1. 4. 1. Kadınlara Yönelik Stereotipler.....	66
1. 4. 2. Ad, Lakap ve Hitaplarda Toplumsal Cinsiyet	67
1. 4. 3. Kadınlarla İlgili Atasözleri ve Deyimler	71
1. 5. Gündelik Hayatta Kadın	73
1. 5. 1. Kadınların Toplumsal Statü ve Rollerine Dair Göstergeler ...	73
1. 5. 2. Bayramlar ve Kadınlara Özel Günler	111
1. 5. 3. Kadınların Sosyalleşme Ortamları ve Komşuluk	116
1. 5. 4. Kadın Dernekleri	126
1. 5. 5. Gündelik Hayatın Aşamalarında Kadın	130
1. 6. Kadın Mizahı, Şakalaşma ve Dedikodu.....	133

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL DÜNYA GÖRÜŞÜNDE KADIN

2. 1. Geleneksel Kültürde Zaman, Mekân, Eşya ve Kadın Bedeni.....	139
2. 2. Halk Hukuku ve Kadın	146
2. 2. 1. Kadına Yönelik Tabular.....	147

2. 2. 2. Toplumun Namus Algısı.....	156
2. 2. 3. Akrabalık İlişkileri ve Miras	161
2. 3. Fal, Büyü, Ziyaret Fenomeni ve Kadın	164
2. 4. Halk İnanışları ve Kadın.....	170
2. 5. Geçiş Dönemi Ritlerinde Kadın	181
2. 5. 1. Doğum	183
2. 5. 2. Evlenme	196
2. 5. 3. Ölüm.....	221
2. 6. Kadın Merkezli Doğa Bilgisi	227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ SANATSAL DİŞAVURUMLARI VE ÜRÜN ODAKLI KADIN FOLKLORU

3. 1. El Sanatları ve Geleneksel Mesleklerde Kadın	233
3. 2. Kadınların İcra Ettiği Sözlü Edebiyat Ürünleri	248
3. 2. 1. Masallar	248
3. 2. 2. Efsaneler ve Memoratlar.....	259
3. 2. 3. Fıkralar	263
3. 2. 4. Maniler, Türküler ve Ağıtlar	264
3. 2. 5. Ninniler	303
3. 2. 6. Bilmeceler, Alkış ve Kargışlar	305
3. 3. Halk Oyunları ve Seyirlik Oyunlarda Kadın.....	309
3. 4. Üretim ve Pazarlama Süreçlerinde Kadın.....	313
3. 5. Beslenme Kültüründe Kadın	323
3. 5. 1. Yemek Pişirme ve Saklamada Ev İçi Roller ve Usuller	325
3. 5. 2. Sofra Düzeninde Hiyerarşi.....	338
3. 6. Uygulamalı Folklor ile Kadın Ekonomisine Dair Tespit ve Öneriler	341

SONUÇ VE ÖNERİLER	349

KAYNAKÇA.....	361

EKLER.....	367

BİRİNCİ BÖLÜM

FOLKLOR BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN İNŞASI

“Toplumsal cinsiyet” terimini bilim dünyasına kazandıran Ann Oakley’e göre, cinsiyet, biyolojik olarak erkek ve kadın ayrımını anlatırken “toplumsal cinsiyet”, erkeklik ile kadınlık arasındaki buna koşut ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır (Marshall, 1999: 98). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen cinsiyet konumu ya da cins kimliğidir. Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet, yalnızca cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir (Berktaş, 2000: 16). Bu terimle yakın bağı olan statü ise, birey ya da grubun toplumsal konum ve rütbesine gönderme yaparken rol, kültürel beklentilere uygun davranış, tutum hak ve yükümlülükler dizisi olarak tanımlanabilir. Conrad P. Kottak (2008: 323-324), yaş ve cinsiyet gibi verili statülerin değişmesinin zor olduğunu; ancak yetenek, çaba, başarı gibi ölçütlerle değişen edinilmiş statülerin değişmesinin olanaklı olduğunu belirtir. Geleneksel toplumda cinsiyet rolleri, verili statülerle ilişkilidir. Cinsiyet rollerinin erkek ile kadının davranış kalıpları arasında farklılıklar yaratması, toplumun onlardan beklediği farklı görevlerin sınırlarını da belirler. Sayer’e göre (2011: 13), içinde yaşanılan toplum tarafından belirlenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlar ve erkekler tarafından doğumun hemen ardından başlayan toplumsallaşma süreçleri içerisinde öğrenilir; kültürel anlamda kadınlığa ve erkekliğe ait ortak inanç ve değerler yoluyla bireylere geçişleri sağlanır. Böylece bu süreç, bireylere kadın ve erkeği ayırt etmeyi, kadınlar ve erkeklerden beklenen davranışları ve kişilerin toplum içinde biyolojik cinsiyetlerine uygun toplumsal cinsiyet rollerini benimsemelerini ve bu rollere uygun standartlarda davranmalarını sağlar. Cinsiyetler arasında çekilen bu net sınır, evlilik ilişkileri bağlamında erkekliğin inşasında etkin bir rol oynar. Erkeklik, bir toplumsal konum, bir dizi uygulama ve bunların etkilerinin kişiler, ilişkiler, kurumsal yapılar üzerinde biçimlenmesidir. Buna göre erkeklik, cinsiyete bağlı olmaksızın kişiler tarafından erkekliğe özgü uygulamaların benimsenmesi yoluyla elde edilebilecek bir toplumsal konumdur. Erkeklik, erkeksi olarak tanımlanan davranışlardan oluşmaktadır. Toplumsal bir konum olan ve erkeksi olarak tanımlanmaya elverişlilik sağlayan bu kavram, toplumsal cinsiyet düzeni içinde üstün değer yüklenen ve erkek biyolojik cinsiyetine özgü kılınan karakteristik özellikler bütünü olarak da tanımlanabilir (Sayer, 2011: 18-19).

1. 1. Kültürleme ve Kız Çocuğu Yetiştirme

Toplumsal düzenin sürdürülmesi geleneksel toplum için bir savunma stratejisidir. Toplum içi ilişkiler ağı, tıpkı insan bedeninde organların işlevsel mekanizmaları gibi, hayatta kalma güdüsüne benzer davranış kalıpları geliştirmiştir. Toplumsallaşma sürecinde geleneksel aktarım yoluyla bireyin kurallar ve yasaklamaları öğrenerek kendisine atfedilen rolün gereklerini yerine getirmesi beklenir. Bu kural ve yasaklar, simgesel bir formülleştirmeye gereksinim duyar ve açıklığın üstü kapatılır; böylece bireye benlik duygusu toplumsal müdahaleyle kazandırılır. Ailede başlayan kültürleme sürecinde birey, topluma ait değer yargılarını, kişiliğini ve cinsel kimliğini öğrenmeye başlar. Kültürel kurumlar, geleneksel beklentiye yanıt verecek davranış kalıplarını dayatarak zorlayıcı yönünü ortaya koyar. Birey, toplumca onaylanmayan davranışlar geliştirdiğinde yaptırımlar devreye girer; birey üzerinde toplumsal beklentiler ve yaptırım tehditleri kalıp davranışların önünü açar ve böylelikle bir dizi yasağın işlevsel duruma gelmesi sağlanır. İhlalin niteliğine göre birey tarafından verilen utanma ve suçluluk duygusu gibi birtakım psikolojik tepkiler, kültürleme sürecinin nedeni değil, sonucudur. Yasaklar, aynı zamanda bireye yasaklanmamış olanın alanını da göstermektedir. Böylece geleneksel toplum, yapısal parçalan içinde istendik davranışlar elde etmede başarılı olmaktadır. İlkel toplumun hukuk, ahlak, din ve görgü kuralları net bir şekilde ayrımlanmamış olmasına karşın işbölümünün genişlemesi ve uygarlıkta ilerleme, geleneksel toplumda bu kurallar arasındaki ayrımları netleştirmeye başlamıştır (Yolcu, 2014: 197-198).

Geleneksel kültürlerde “cins karşıtlığı” olgusu net bir biçimde kadınlık ve erkekliğin tipik sınırlarını çizmektedir. Cinsiyetleri ayıran sınırların ihlali anomali olarak görülür ve bu durumda toplumsal yaptırımlar devreye girer. Kültürel arka planda erkek ve kadın cinsi birbirlerinin karşıtı olarak imlenmiştir. Yaşam boyu öğrenilen cinselliğe dönük potansiyel bir ihlal korkusu, tehdit edici olarak algılandığından yasaklar ve kaçınma davranışları ortaya çıkar. Yolcu’nun geleneksel toplumlarda erkeklik ve kadınlığa dönük değerlendirmelerine göre (2014: 304) erkek, bıyıklı olmalı, saç uzatmamalı, renkli giysiler giymemeli, küpe, kolye, bilezik vb. takılar takmamalıdır. Kadın, erkeklikle özdeşleştirilen tütün/sigara içmemeli, alkol kullanmamalı, tespih sallamamalı, bacakları ayrıık ya da üst üste atılmış biçimde oturmamalı, bağı açık giysiler giymemelidir. Çünkü tüm bunlar, erkekliğin ve kadınlığın karşı tarafa kapalı sınırları içindedir. Ataerkil düzen, bu yasak ve kaçınmaların yeniden üretilmesinde aracı olur; atasözleri, deyimler gibi dilin kalıp kullanımlarında kadınla ilgili metaforlar, ataerkil

söylemi inşa etmeyi pekiştirir. Kız çocukları da kültürleme sürecinin en başından itibaren bu normlar üzerinden yetiştirilir.

1. 1. 1. Roller, Kabuller ve Beklentiler

Balıkesir yöresinde, ülkemizin diğer pek çok bölgesinde de olduğu gibi, geçmişte, baba ocağını tütürdüğü, yaşlı anne ve babaya baktığı ve iş gücü sağladığı için daha çok erkek çocuk tercih edilmiştir. Saha çalışmaları sırasında yapılan görüşmelerde Balıkesirli kadınların büyük bir kısmı, erkek ve kız çocuklar arasında herhangi bir ayırım yapmadıklarını, fakat geçmişte baba ocağını tütürdüğü için daha çok erkek çocuğun arzu edildiğini, kız çocukların mirastan mahrum bırakıldıklarını, fakat günümüzde kız çocukların miras talebinde bulunabildiklerini kaydetmişlerdir. Türkiye kırsalındaki durumla ilgili Delaney (2012: 72-73, 99), *“Türkiye’de gebelikten korunmayla ilgili tutumlar karmaşıktır, çünkü kadının hayattaki temel işlevi çocuk, özellikle de erkek çocuk doğurmaktır (...) Çocuk sahibi olmak evlilikle eşanlamıdır ama çocuk da erkek çocukla eşanlamıdır; bu nedenle, kadınlar erkek çocuk doğurana kadar doğurmaya devam etmek zorundadırlar. Köylüler, erkek çocuk sahibi olmak gerektiğini söyler ve eklerler: Yaşlandığında kim bakacak?”* derken, Örnek’in verdiği bilgiler (1979: 56), *“Vallaha bizim buralarda kız çocuğuna rağbet yoktur. Hiçbir kadın nedense kız doğurmak istemez. Çoğu erkek olmadığı için karısını boşamıştır.”* şeklindedir.

Kepsut Piyade Köyü’nden kaynak kişinin kendi köyünde kız evlendiğinde yuvadan ayrıldığı için yuvada kalıp ocağı tütüren oğlanın daha faydalı olarak görüldüğünü belirten ifadeleri (KK.334), oğlan çocuğuna ağırlık veren görüşün günümüze olan uzantılarını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Susurluk ilçesi Babaköy Köyü’nde, her ne kadar *“Erkek çocukları geçmişte olduğu gibi günümüzde de kız çocuklarına göre daha değerlidir.”* (KK.130) dense de kız ve erkek çocuk arasındaki ayrımın eskisi kadar belirgin olmadığı tespit edilmiştir. Ailelerin çoğu geçmişte erkek çocuk bulana kadar çocuk yapmaya devam etmiş olsalar da yeni nesil artık bunu eskisi gibi sürdürmemektedir.

Erkek çocukların kız çocuklara göre daha değerli görülmesinin doğudaki bazı köylere özgü bir tutum olarak değerlendirildiği de anlaşılmaktadır. Örneğin Balya ilçesi Akbaş Köyü’nde (KK.241) erkek çocuklara daha fazla önem verilmesi, daha çok doğudaki bazı köylere özgü bir durum olarak nitelendirilerek kendi köylerinde böyle bir durumun olmadığı, sadece bir ailenin eğer dört kızı olmuşa bir erkek çocuk istendiği beyan edilmiştir. Fakat bu ifadeler, geçmişte Balıkesir’de erkek çocukların kız çocuklardan daha değerli görüldüğü ve bu

durumun sadece doğu illerine özgü bir şey olmadığı gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Balıkesir merkezinde ikamet eden Fatma Menekşe (KK.94), Altıeylül ilçesi Yenice Köyü'nden Nurtel Şanal (KK.276), Bandırma ilçesine bağlı Orhaniye Köyü'nden Kırım asıllı Müyesser Bolat (KK.247) ile Bandırma ilçesi Gölyaka adında bir Pomak köyünden Zeynep Meto'nun (KK.376) beyanları geçmişte daha çok erkek çocuk istendiğini gözler önüne sermektedir. Anılan kaynak kişilerin beyanlarından eskiden beri doğu batı ayrımı olmaksızın her yerde erkek çocuk istendiği, erkek çocuğun soyun devamını sağladığına inanıldığı, ilk çocuğun erkek olmasının arzulandığı, çocuk doğuramayan kadınları kocalarının boşadıkları ya da üstlerine kuma getirildiği ama günümüzde erkek ve kız çocuk ayrımı yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Bazı kaynak kişiler, geçmişte kadınların erkek çocuk doğurana kadar doğurmak durumunda kaldıklarını, bu durumun eskisi kadar yaygın olmasa da bazı ailelerce günümüz de sürdürüldüğünü beyan etmişlerdir. Örneğin Kepsut ilçesi Mehmetler Köyü'nde, *“Eskiden erkek çocuk bulana dek çocuk yapıldı. Bunu eskisi kadar olmasa da günümüzdeki bazı aileler yapmaya devam ediyor.”* (KK.51), denilirken Susurluk ilçesi Bozen Köyü'nde de *“Eskiden erkek çocuk bulana kadar çocuk yapıldı. Erkek çocukları daha değerliydi.”* (KK.277) biçiminde ifade edilmiştir. Benzer ifadeler, Edremit ilçesi Tahtakuşlar Köyü'nde de kaydedilmiştir: *“Eskiden soyun devamı için erkek çocuklar daha önemliydi. İnsanlar oğlan çocuğu bulana kadar çocuk yapmaya devam ederdi. 5-6 kız çocuğundan sonra ise bazı aileler 'bizim yaratandan suyumuz bitti' diyerek erkek çocuğu aramayı bırakırdı. Mesela benim dedemin evlendiği kadın arızalı çıkmış. Yani hiç çocuk doğuramamış. Bunun üzerine dedem çocuk sahibi olabilmek için evli olduğu kadının rızasını aldıktan sonra başka bir kadınla evlenmiş.”* (KK.151). Eskiden kadın hamileyken çocuğun hep erkek olmasının istendiğini söyleyen Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü'nden Gülsüm Kılıç (KK.126), kadın kız doğurduğunda erkeklerin eşlerine gönül koyduklarını, kadınların erkek çocuk doğurana kadar doğum yapmaya devam ettiklerini, köyünde eskiden *“ya üçten sonra ya da altıdan sonra erkek olur”* düşüncesinin yaygın olduğunu beyan etmiştir. Buna rağmen, erkek çocuğun kız çocuğuna göre daha değerli görülmesi durumunun bölgedeki bütün yerleşim birimleri için söz konusu olmadığını da belirtmek gerekir. Bandırma ilçesine bağlı bir Çerkes köyü olan Yeni Ziraatlı'dan Yıldız Özalp (KK.369), Balıkesir merkezinde ikamet eden Pembe Menekşe (KK.280) ile yine Balıkesir merkezinde ikamet eden Neriman Tokmak'ın (KK.260) beyanları da bu durumu teyit etmektedir.

Bölgede geçmişte, erkek çocuklara verilen büyük önemin başlıca sebebi, soyun onlar üzerinden sürdürülebileceği düşüncesi olmuştur. Fakat günümüzde

Balıkesir'in köyleri ile merkezinde, kız ve erkek çocuklar sahip oldukları kişiliklerine göre topluma faydalı olarak görülmektedir. Günümüzde durumun kız ve erkek çocuklar arasında eşitlenmesinde çok çocuk yapma alışkanlığının köylerde bile zayıflaması ile ailelerin bu nedenle erkek çocuk arayışından vazgeçmeleri de etkili olmuştur. Bu durum, Kepsut ilçesi Mehmetler köyünden Hüsniye Elteş'in (KK.178) beyanlarından da anlaşılmaktadır.

Balıkesir il merkezinde yaşayan ve iki kızı olan Fatma Ergün (KK.89), eskiden erkek çocuğun daha çok istendiğini, o dönemlerde evlenseler bile baba evlerinde yaşadıkları için erkek çocukların daha değerli görüldüğünü ifade ederek oğlu olmamasına rağmen eşinin hiçbir zaman *“keşke bir oğlumuz olsaydı”* demediğini ifade etmiştir. Fatma Ergün'ün de dikkat çektiği üzere, günümüzde erkek çocuklar evlendikten sonra hayatlarını baba evlerinde sürdürmemekte, eşleriyle birlikte kendi evlerinde yaşamaktadırlar. Bu durum, erkek çocukların baba evinde kalarak yaşlandıklarında anne ve babalarına bakacaklarına dair beklentinin giderek azalmasına neden olmuştur. Erkek çocuklar, köy nüfusunun büyük oranda şehirlere kayması, çiftçilikle hayvancılığın tercih edilen meslekler olmaktan çıkması, genç kızların köyde yaşayan erkeklerle evlenmek istememeleri gibi nedenlerle de eski önemlerinden kayba uğramışlardır.

Geçmişte erkek çocuk doğuramadıkları için eşlerinden şiddet gören kadınların varlığından söz edilse de pek çok kaynak kişi, bölgede kadınların bu durumdan dolayı büyük mağduriyet yaşamadıklarına dikkat çekmişlerdir. Hatta kaynak kişilerin ifadelerinden hiç çocuk doğuramayan kadınların da genellikle mağdur edilmedikleri anlaşılmaktadır. Bu hususta Balıkesir il merkezinde ikamet eden Neriman Tokmak (KK.260), çocuğu olmayan kadının üstüne kuma getirme ya da boşayıp ikinciye evlenme olmadığı, çocuğu olmayan ailelerin evlat edindikleri; Bandırma ilçesi Orhaniye Köyü'nden Müyesser Bolat (KK.308), çocuğun sağlıklı doğmasının yeterli olduğu, kadınların eskiden de erkek çocuk doğuramadıklarında hor görülmedikleri, kadının hiç çocuk doğurmamasının boşanma sebebi olmadığı, çocuğu olmayanların bir çocuğu evlatlık edindikleri bilgisini vermiştir. Bandırma ilçesine bağlı bir Pomak köyü olan Gölyaka'da ikamet eden Safiye Meto (KK.308), doğacak olan çocuğun erkek olması istense de kız çocuk doğduğunda hor görülmediğini, hatta eve gelen geline de kendi kızları gibi davrandıklarını, fakat buna rağmen soy kızdan mı oğlandan mı diye sorulduğunda *“oğlandan devam eder”* denildiğini beyan etmiştir. Manyas ilçesi Yayla Köyü'nden Münevver Ahtıl (KK.243) ise çocuğu olmayan kadınların köyde dışlanmadığını, çocuğu olmayan ailelerin yakın akrabalarının çocuklarını evlatlık olarak aldıklarını, kendisinin dört çocuğunun da kız olduğunu ve eşinin bu duruma hiç üzülmeyişini söylemiştir.

Altıeylül ilçesi Orhanlı Köyü'nden Saliha Çöreköğlu'nun (KK.310) ilk çocuğu kız olmuştur. Erkek çocuğu olmadığı için ne eşi ne de kendisi üzülmüştür. Yine, Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü'nden Fatma Girgin'in (KK.90) dört çocuğu vardır ve ilk çocuğu kız olduğunda ne eşi ne de kendisi erkek olmadığı için üzülmüştür. Hatta eşi, ölen annesinin ismini vermek için son çocuğun kız olmasını istemiştir. Fatma Girgin'e göre, kız ya da erkek çocuk ikisi de topluma faydalıdır. Ama kız çocuğu daha iyidir, çünkü anne ve babaya daha yakındır. Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nden Zeynep Yolcu'nun (KK.377) beyanlarından ilk çocuğun kız olmasına anne ve babaların değil de daha çok kayınvalide ile kayınpederlerin üzüldükleri, hatta bu nedenle oğullarına eşlerini değiştirmelerini bile telkin ettikleri anlaşılmaktadır.

Bölgede sadece erkek çocuk hassasiyetinden söz etmek doğru değildir. Kimi kaynak kişilerin ifadelerinden kız çocuğunun olmamasının da bir üzüntü kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Bazı erkeklerin eşlerine kız çocuğu doğurmadıkları için sitem ettikleri de beyanlar arasında yer almıştır. Örneğin İvrindi ilçesi Gökçeyazı'da yaşayan Fatma Özasan'ın (KK.97) iki oğlu vardır ve kız çocukları olmadığı için kendisi de eşi de üzülmüştür. Eşi hâlâ bir kız çocuğu doğurmadığı için kendisine sitem etmektedir. Fatma Hanım'a göre kız çocuklar yarın öbür gün hasta olduklarında kendilerine bakacağı için daha faydalıdır. Bu nedenle kız çocuğun eksikliğini çok hissetmektedir. Ne kadar araları iyi olsa da hastalandığında gelini kendisine bakarsa gelininden çekineceğini ifade etmiştir.

Bölgedeki kimi kadınlar, geçmişte her ne kadar erkek çocuklardan daha önemsiz görülmüş olsalar da kız çocukların çok daha değerli ve gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Balıkesir il merkezinde ikamet eden Mediha Yılmaz'a (KK.206) göre kız çocuk içeride annenin, babanın hâlinde anlayıp hizmet ettiği için hayırlıdır. Vatana, millete ise erkek çocuk daha hayırlıdır. Yani kız çocuk içeride, erkek çocuk dışarıda hayırlıdır. Altıeylül ilçesine bağlı Yolbaşı Köyü'nden olup da il merkezinde ikamet eden Nadiye Çobanoğlu'na (KK.250) göre kız çocuk topluma daha faydalıdır. Ona göre gelinler, kız çocukların yerini tutmamaktadır. Dursunbey ilçesi Kavacık Köyü'nden Ayşe Uzun'a (KK.27) göre günümüzde erkeklerin anne babaya sahip çıkmadıkları anlaşılmıştır ve kızı olanlar ise hallerinden memnundurlar. Çünkü kız evlatlar anne babaya sahip çıkmaktadırlar.

Bölgeden kaynak kişilerin beyanları da göstermektedir ki geçmişte erkek çocuklar, kimi istisnalar dışında, kız çocuklara göre çok daha değerli görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında, soyun erkek çocuklar üzerinden sürdürüleceğine dair inancın yanı sıra, erkek çocukların anne ve babalarına bakacaklarına, tarım ve hayvancılık alanlarında iş gücü sağlayacaklarına dair

beklenti de etkili olmuştur. Büyüdüklerinde evlenerek başka bir yuvaya gidecekleri düşünülen kız çocuklar, elbette bütünüyle istenmemiş değildirlir. Fakat geçmişte erkek çocukların yanında ikinci planda kaldıkları da bir gerçektir. Kız çocukların bu ikinci planda kalmışlıkları, geleceğin kadınlarının toplumsal statülerini de etkilemiştir. Geçmişte erkek çocuğun daha çok babalar tarafından istendiği anlaşılmakla birlikte kadınların da aile ve toplum içerisindeki konumlarını sağlamlaştırmak ve evliliklerini sürdürmek adına erkek çocuk doğurana kadar doğurmaya devam ettikleri gözlemlenmiştir. Erkek çocuk konusunda ısrar edenler arasında, kayınpederler ve kayınvalideler de yer almışlardır. Hatta bazı kayınvalidelerin geçmişte oğullarını erkek çocuk doğuramayan ya da hiç çocuk doğuramayan kadınların yerine başka kadınları almaya teşvik ettikleri de kaydedilmiştir. Bölgede yapılan derleme ve gözlemlerden, geçmişte erkek çocuk konusunda çok daha hassas olan ailelerin bu hassasiyetlerinin azaldığı, kız ve erkek çocuklara aynı değeri vermeye çalıştıkları, erkek çocuğun soyun sürdürülmesinde elzem olduğunu düşünen ailelerin bile erkek çocuk sahibi olamadıkları zaman “*erkek kız fark etmez, yeter ki sağlıklı olsunlar*” ve “*Allah’tan hayırlısı*” (KK.235) diyerek durumu kabullendikleri görülmüştür.

Tespit edilen bir başka durum ise kadınların kız çocukları kendilerine daha yakın buldukları, onları aile içerisinde çok daha yararlı gördükleridir. Kimi kadın kaynak kişilerin ifadelerinden, kız çocukların aile içinde, erkek çocukların ise toplum içinde daha yararlı olduklarının düşünüldüğü anlaşılmıştır. Balıkesir genelindeki kız ve erkek çocuk konusundaki mevcut durumu, Bigadiç ilçesi Kavakbaşı Köyü’nden Dudu Oğuz’un şu beyanları ana hatlarıyla özetlemektedir: “*Anneler için çocuğun cinsiyeti fark etmez. Babaanne ve babalar ise erkek çocuğunu daha çok ister. Kız çocuklarının evlenip başka yere gitmesinden dolayı erkek çocuk istenir. Çünkü erkek çocuğu ocakta kalır ve soyunu sürdürür. Kız çocuğu ise hizmet ettiğinden dolayı istenir. Günümüzde ise kız çocukları anne ve babaların sigortasıdır. Kızlar bizde daha önemlidir. Çünkü gelinlerimiz kızlarımıza göre daha mesafeli oluyor. Gelinler önce kayınpederinin evine gider, fakat gelin gittiği evde başka bir evli çift varsa onlar evden ayrılır.*” (KK.53).

Bölgede “*Kız çocuklardan beklentiler nelerdir?*” diye sorulduğunda konuya geçmiş ve günümüz bağlamında yaklaşmak gerekecektir. Geçmişte neler bekleniyordu, bugün bu beklentiler olduğu gibi sürdürülmekte midir? Beklentilerin başında, kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmaksızın büyüklere saygı, statü ya da konumu bilme ve buna göre davranma gelmektedir. Balıkesir il merkezinde yaşayan ve emekli bir öğretmen olan Nigar Altınır’ın beyanları, bu beklentiye belirgin bir şekilde gözler önüne sermektedir. Altınır’e göre çocuklar

eskiden korkudan büyüklerin yanına bile girmezlerdi. Büyüklerin yanında ayak ayak üstüne atılmaz ve çok konuşulmazdı. Önceden büyükler dinler, küçükler konuşurdu. Çocukların çok gevezelik yapması bile engellenirdi. Babalardan korkulurdu. Çocuklar isteklerini önce annelerine söylerlerdi, anne de babaya iletirdi. Erkek çocuklar bile harçlıklarını annelerinden alırlardı. Şimdiki çocuklar babalarıyla yüz göz olmakta ve ebeveynlerini dinlememektedirler (KK.266).

Eskiden bir kadının, erkeğin ya da yabancıların yanında kahkahayla gülmesi, oturmasına kalkmasına dikkat etmemesi ayıp sayılan davranışlardandır. Şimdiki gençler ise rahattırlar ve bu tür şeyleri önemsememektedirler (KK.260). Kepsut ilçesi Gökköy Köyü'nde ikamet eden Serap Koç'un ifadesine göre geçmişte yemek yerken genç kızlara "*tabağın dibini sıyırma, bak düğününde kar yağar*" denir ve tabağın dibi yaşlılara sıyırılmış (KK.323). Serap Koç'un sözünü ettiği davranış yasağının temelinde, kadınların iştahla fazla yemek yememesi gerektiğine dair kabulün yanı sıra, tabağın dibini sıyırmanın sünnet olduğu ve bunun için de yaşlı insanların sıyırması gerektiğine dair inanç da yer almış olmalıdır. Bu noktada Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü'nden Fatma Girgin (KK.90) ile Saadet Girgin'in (KK.287) kadınla ilgili beklentileri içeren beyanlarında da dikkat çekmekte yarar vardır. Fatma Girgin ile Saadet Girgin'e göre, tam bir kadın başkalarının yanında çok fazla gülmemelidir. Başkalarının önünde yemesine içmesine bile dikkat etmelidir; çok fazla yemek yememeli, çok fazla konuşmamalıdır. Çocuklardan geçmişte, kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmaksızın büyüklerin yanında ayak ayak üstüne atmamaları, onların yanında çok fazla konuşmamaları, annelerin baba ile ilişkilerde aracı olma rollerine saygı duymaları, babalarla çok fazla yüz göz olmamaları beklendiği anlaşılmaktadır. Yapılan görüşme ve gözlemler, bu beklentilerden bazılarının -büyüklerle saygı, genel görgü kurallarına uyma vd.- günümüzde de geçerli olduğunu göstermiştir.

Kız çocuklardan beklenenler arasında ev işlerini ve yemek yapmayı öğrenme de yer almaktadır. Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nde ikamet eden Sevil Seçkin'in kız çocuklardan beklentiler hakkındaki ifadeler arasında, toplum içinde nasıl davranılması gerektiğinin yanı sıra, ev işleriyle ilgili hususlar da yer almıştır. Seçkin'in beyanlarından kız çocuklara ev işi öğretilirken "*yaptığın bizeyse öğrendiğin kendine*", "*mutfağın temiz olsun, ocağın temiz olsun, yemeğini yap, tezgâhın üstü boş olsun, bulaşığına bura bura kaya gıcırdaşın*", "*gidip geldiğin yere akıllı git gel*", "*çarşıda ve kahvenin önünden geçerken telefon kullanma*" (KK.334) denilerek öğütler verildiği anlaşılmaktadır. Beyanlardan, bir kızın telefonla konuşarak yolda yürümesinin yöre halkı tarafından ayıp karşılandığı da anlaşılmaktadır.

Balıkesir il merkezinde ikamet eden Neriman Tokmak'ın beyanları da tıpkı Sevil Seçkin'in beyanları gibi, davranış kalıplarının yanı sıra, yemeğe ve ev işlerine dönük beklentileri içermektedir. Fakat ev işlerini yapmanın sadece kadının görevi olmadığını söyleyen Neriman Tokmak'a göre kız çocuğuna yemek ve ev işlerini öğretmeye gerek yoktur, onlar izleyerek de öğrenebilirler. Neriman Tokmak'ın ifadeleri, günümüzün genç kızlarının ev işleri ve yemek konusunda annelerinin eğitimine pek de ihtiyaç duymadıkları, bunun için internetten de yardım aldıkları anlamına gelmektedir. Annesi, Neriman Tokmak ile ablasına nasıl yemek ve nasıl temizlik yapılacağını öğretmemiştir. Bu, önceden zaten kız çocuklarının görevidir, onlar göre göre ve yapa yapa öğrenmişlerdir. Şimdi kendisi de kızına öğretmemektedir. Kendisi de kızının bunları öğrenmeye mecbur olmadığını, ev işlerini yapmanın sadece kadının görevi olmadığını düşünmektedir. Erkeğin de ev işlerinde kadına destek vermesinden yanadır. Bir oğlu vardır ve onun da ileride eşine yardım etmesi gerektiğini düşünmektedir (KK.260). Bir diğer kaynak kişimiz olan ve Balıkesir il merkezinde ikamet eden Fatma Kaçan (KK.92) da kızına nihayetinde bir kadın olduğu için yemek yapmasını ve evi derleyip toparlamayı bilmesi gerektiğini anlattığını söylemiştir. Bunu söylerken aynı zamanda hayatın müşterek olduğunu, kadının da erkeğin de sorumluluklarını bilmesi ve bir erkeğin gerektiğinde evi süpürebilmesi gerektiğini de eklemiştir. Balıkesir il merkezinde ikamet eden emekli öğretmen Nigar Altınır (KK.266) ise kızına iş yapmayı hiç öğretmemiştir. Nigar Altınır, kızının bunları yapmak zorunda olmadığını beyan etmiştir. Ona göre kızı zaten bunları evlendiğinde öğrenecektir.

Günümüz kız çocuklarının ev işlerini öğrenmek ve bunları yapmak zorunda olmadıkları görüşünü dillendiren bir diğer kaynak kişimiz, Bigadiç ilçesi Özgören Köyü'nde ikamet eden Narin Kuş'tur (KK.253). İlk çocuklarının kız olmasına eşiyile birlikte hiçbir şekilde üzülmeyi ifade eden Narin Kuş, daha sonra dünyaya gelen kızlarının iş yapmayıp tembel olmasına üzüldüklerini, fakat kızının istediğini yapma, istemediğini yapmama huyunu tasdik ettiğini beyan etmiştir. Ona göre kızı bu tutumuyla ileride çok fazla yıpranmayacak ve kafasına bir şey takmayacaktır.

Yapılan saha çalışmaları ile kaynak kişilerden elde edilen veriler, geçmişte kız çocukların evlenmelerinde anne ve babaların, özellikle de babaların belirleyici oldukları görülmüştür. Genellikle görücü usulü ile evlendirildikleri geçmiş dönemlerde kızlardan evliliklerini her ne olursa olsun sonuna kadar sürdürmeleri, basit nedenlerle boşanmamaları beklenmiştir. Görüşme yapılan ikinci kuşak kadınlardan bazıları, boşanmaların yaygınlaşmasını, üçüncü kuşak kızların evlilik kararı alırken anne ve babaların görüşlerini yeterince önemsemelerine,

anne ve babaların çocuklarına konuyla ilgili yeterli telkinde bulunmamalarına da bağlamışlardır. Geleneksel bilincin biçimlendirdiği birinci ve ikinci kuşak kadınlara göre kadın, Saliha Çöreköğlu'nun (KK.310) aktarımıyla “kocasının kapısı”nda ölmeli, başka bir kapıya varmamalıdır.

Anne ve babaların evliliklerin sonuna kadar sürdürülmesine dair beklentileri, elbette sadece kız çocukları bağlamamaktadır. Anne ve babalar, oğullarından da evliliklerini sonuna kadar sürdürmelerini beklemektedirler, fakat bölgede yapılan gözlemlerle elde edilen veriler, bu hususta kadınların daha sabırlı ve fedakâr olmaları gerektiğini göstermiştir. Eşlerin birbirlerini aldatmamaları ve evliliği sonuna kadar sürdürmeleri gerektiğine dair en keskin ve en net ifadeleri Susurluk ilçesi Bozen Köyü'nde ikamet eden Hüseyin Çavdar'dan tespit etmek mümkün olmuştur. Çavdar, bir baba sıfatıyla kendi çocuklarına evlenirlerken “ölünüz diriniz mezara birlikte gireceksiniz, eğer birbirinize ihanet edip birbirinizi yarı yolda bırakırsanız ilk kurşunu benden yersiniz” (KK.174) demiştir. Çavdar'a göre günümüzdeki birçok aile çocuklarına buna benzer uyarılarda bulunmadığı için boşanmalar artmaktadır.

Bölgede geçmişte kız çocuklardan kendilerinden büyük erkek kardeşlerinden önce evlenmemeleri de istenmiştir. Büyük erkek kardeşlerinden önce evlenmek isteyen genç kızların öncelikle ağabeylerinden izin almaları gerekmiştir. Fakat bu durum, kaçarak evlenmenin halen yaygın olduğu Balıkesir'de büyük oranda ortadan kalkmıştır. Balıkesir merkezinde ikamet eden Fatma Ergün'ün (KK.89) ifadesiyle geçmişte kızların, ağabeylerinden önce evlenmesi ayıp karşılanmıştır. Ergün'ün beyanlarından ağabeylerden önce evlenmenin hoş karşılanmadığı, fakat bazı ağabeylerin kendileri evlenmeden önce kız kardeşlerinin evlenmelerine izin verdikleri anlaşılmaktadır.

Balıkesir yöresinde kız ve erkek çocukların farklı mezhep ve etnik kökenden olan kişilerle evlenmeleri, halen ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Balıkesirli anneler, çocuklarının başka mezhepten birisiyle evlenmelerine karşı olmakla birlikte çocukları çok istediği takdirde bu durumu kabullenebileceklerini ifade etmişlerdir. Alevi kesimler, Sünni kesimlerden kız alabilirlerken kızlarını Sünni bir aileye vermeye pek de razı olmamaktadırlar. Balıkesir il merkezinde ikamet eden Fatma Ergün (KK.89), kızlarının Alevi bir erkekle evlenmesine izin vermeyeceğini söyleyen, oğlunun farklı mezhepten bir kızla ya da daha önce evlenip boşanmış bir kadınla evlenmesine karşı çıkacağını dillendiren Balıkesirli kadınlardan sadece biridir. Altıeylül ilçesine bağlı Aliağa Köyü'nden Fatma Yeşiloğlu (KK.104) da kızının Sünni bir erkekle evlenmesine karşı olmadığını, ama bunun için bir şartının olduğunu, kızının evleneceği erkeğin ailesinin kapalı

olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Fatma Yeşiloğlu'nun ifadesine göre önceden Sünni ailelere kız veren ya da kız alan aileler köyde dışlanmışlardır.

Balıkesir Altıeylül ilçe merkezinde yaşayan Nurten Şanal (KK.276), bir oğluyla bir kızının olduğunu, dindar bir kişiliğe sahip olsa da muhafazakâr bir yapıya sahip olmadığını, kızının dindar olmasını istese de asla baskı yapmadığını, kızının Alevi veya ateist birisiyle evlenmesini istemediğini, fakat kızı *“illa evleneceğim”* derse o zaman yapacak bir şeyinin kalmayacağını söyleyerek geçmişte kaçarak evlenmenin yaygın olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun daha çok Manavlarla Muhacirler arasında kız alıp verme olaylarının onaylanmadığı zamanlarda olduğunu, *“Manavla Muhacir'i bir kazana koymuşlar, kaynatmışlar, pişmemişler.”* dediğini söyleyen Şanal, yörelerinde Alevilerden kız alıp verme olmadığı bilgisini de aktarmıştır. Karesi ilçe merkezinde ikamet eden Neriman Tokmak (KK.260) da çocuklarının başka mezhepten biriyle evlenmelerine karşı olduğunu, fakat çocukları isterse kabullenebileceğini söylemiştir. Eskiden evliliklere büyüklerin karar verdiğini ve kendisinin de görücü usulü ile evlendiğini beyan eden Tokmak, artık kadınların kendilerinden yaşça küçük erkeklerle evlenmelerinin moda olduğuna da dikkat çekmiştir. Kızının kendisinden küçük bir erkekle ya da oğlunun kendisinden büyük bir kızla evlenmesine karşı çıkmayacağını ve sonuna kadar çocuklarının arkasında duracağını da beyan etmiştir.

Sındırgı ilçe merkezinden Saniye Göksidan (KK.312), eskiden başka mezhepten kız alıp vermenin olmadığını, fakat şimdilerde bunun mümkün olduğunu; köylerinde akraba evliliğinin de yapıldığını, bunda da mirasın bölünmemesinin istenmesinin yanı sıra, tanıdık bildik insanlarla dünür olmak istenmesinin etkili olduğunu söylemiştir. Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nden İsmihan Erol (KK.193), yöre halkının Alevilerle kız alış verişini yapmaya karşı olduğunu, eğer evlenmek isteyen erkek anne babasını dinlemeyip bir Alevi kızı gelin olarak getirirse annesinin *“Hadi oğlum, başın pınar, ayağın göl olsun”* diyerek oğlu ve gelinini evden gönderdiğini beyan etmiştir. İsmihan Erol'un beyanlarından, bu tür bir evlilik karşısında annelerin çok katı bir tutum sergileyebildikleri anlaşılmaktadır. Susurluk ilçesi Söğütçayır Köyü'nden Ruhiye Gündoğan'ın (KK.292) beyanları, Romanlarla evlilik yapılmadığına, fakat ailelerin, ısrar etmeleri durumunda çocuklarının herhangi birisiyle evlenmelerini engellemediklerine dikkat çekiyor olsa da bölge insanının Alevi birisiyle evlenme konusunda halen katı bir tutum içinde olduğunu göstermektedir.

Kepsut ilçesi Mehmetler Köyü'nden Hüsniye Elteş (KK.178), mecbur kalmadıkça Sünnilerle kız alışverişi yapmadıklarını, Sünnilerden gelen gelini asla

dışlamadıklarını, fakat kendileri Sünnilere kız verdiklerinde kızlarının beş vakit namaz kılmadıkları ve onların diğer ibadetlerini yerine getirmedikleri için dışlandıklarını, kendilerine gelin gelen Sünni kızları namazlarını kılsalar da kılmasalar da ötekileştirmediklerini söylemiştir. Manyas ilçesi Kapaklı Köyü'nden Nuri İsmet Türkan (KK.274), Çepni olduklarını belirttikten sonra önceleri dışarıdan (Sünnilerden) kız alındığında evlenen kişiyle ailesinin düşkün ilan edildiği ve yola giremedikleri; günümüzde ise dışarıdan kız alanlara bir şey denmese de dışarıya kız veren ailelerden hesap sorulduğu; düşkünlüğünü kaldırıp yola girmek isteyenlerin kurban kesmek zorunda oldukları bilgisini vermiştir.

Susurluk ilçesi Bozen Köyü'nden Nurten Şendoğan (KK.277), Alevilerle kız alışverişi yapmadıklarını, onları başka bir millet gibi algıladıklarını, Çepnilerin köyünde cami olmadığı için camiye gitmediklerini ve oruç tutmadıklarını söylemiştir. Manavlarla kız alışverişi yapsalar da Alevi ve Yörüklerle asla kız alışverişi yapmadıklarını söyleyen Şendoğan, köy içindeki Muhacir ve Yörüklerin birbiriyle evlenmediklerini, fakat kendilerine, yani Muhacirlere dışarıdan Yörük kızı alınabildiğini, kızlarını kendi köylerinde yaşayan Yörük gençlere çok çalıştırdıkları için vermediklerini, kendilerinin onlar gibi çalışmadıklarını ve dolayısıyla kızlarının onların yanında ezilmesini istemediklerini, zaten kızlarının da köyde yaşayan Yörüklere varmak istemediklerini de eklemiştir. Aynı köyden Cemal Koçyiğit (KK.42) de köylerinde Çepnilerle kız alış veriş yapılmadığını, fakat Muhacirlerle kız alış veriş yapılmasında herhangi bir sakınca görülmediğini beyan etmiştir. Ayvalık ilçesi Çamoba Köyü'nden Bayram Taşdemir (KK.35), Çepni'den, Alevi'den kız alınmadığını, köyden birisi Çepni kızını kaçırırsa mecburen kabul edildiğini; Burhaniye ilçesi Dursunlu Köyü'nden Selma Pehlivanoğlu (KK.315) ise mezhepleri kendi mezheplerinden farklı olduğu için Alevilerden kız almadıklarını, köylerinde Kürt gelin alan aileler olduğunu, oğlunun Alevi ve dul bir kadınla evlenmesine kesinlikle izin vermeyeceğini, fakat kızını dul da olsa bekâr bir erkeğe verebileceğini ifade etmiştir.

Manyas ilçesi Salur Köyü'nden Meryem Çakır'ın (KK.222) beyanlarından köyde Alevilerle kız alışverişi olması istenmese de çocuklar istedikten sonra nadiren de olsa olabildiği; Alevi, roman ve Çepnilerle gelenek ve görenek çok farklılaştığı için anlaşmazlık olacağının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Balıkesir Beyköy'nden Hanife Kurter (KK.148) de Alevilerle kız alışverişi yapılmadığına, dini bakımdan farklı oldukları düşünüldüğü için evliliklerin uygun görülmediğine dikkat çekerek eskiden bir kız çocuğu Alevi oğlana kaçtığı zaman baba evine geri getirilmeye çalışıldığını beyan etmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden bölgenin geçmişinde hâkim olan farklı inançlardan kişilerle evlenmeme tutumunun pek çok yerleşim biriminde günümüzde de devam ettirildiği anlaşılmakla birlikte bazı kaynak kişiler bu tutumun değişmekte olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneğin Savaştepe ilçesi Kongurca Köyü'nden Necati Dalkıran (KK.255), Sünnilerle kız alışverişi yaptıklarını, Alevilerde “insan insandır” düşüncesinin egemen olduğunu, yöredeki kurallar daha katı olduğu için eskiden Sünnilerle kız alış veriş olmadığı, Sünnilerden kız alanın da Sünnilere kız verenin de düşkün sayıldığını, bu kişilerin içeride de üç-dört cezası olduğunu ve dedenin yanına giremediklerini söyledikten sonra günümüzde bu konuda daha rahat hareket edilebildiğini belirtmiştir. Burhaniye ilçesi Tahtacı Köyü'nden Ahmet Dönmez'in şu beyanları, hem değişime vurgu yapmakta hem de değişimin nedenlerini ortaya koymaktadır: *“Dışarıdan [Tahtacı olmayandan] kız alıp verme olayı geçmişte olmasa da günümüzde bu durum biraz daha serbesttir. Eskiden dışarıdan kız alındığı zaman aileler düşkün ilân edilirdi. Düşkün ilân edilenler rakı ve et alır ya da tavuk keser. Sonrasında dedenin huzurunda yapılan cemde meydandan geçerek ritüeli tamamlar. Günümüzde dışarıdan evliliklerin yaygınlaşmasının en önemli sebepleri arasında gençlerimizin büyük şehirlere okumaya gitmesinden kaynaklanır. Çünkü dışarıya giden gencin hem yaşadığı çevresi hem de kendi iç dünyası değişir.”* (KK.3).

Yaşanan değişime dikkat çeken diğer bazı isimler ise Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü'nden Zülfiye Şanlı (KK.379) ile İbrahim Yıkılmaz (KK.184), Sındırgı ilçesi Çaygören Köyü'nden Saniye Göksidan (KK.312) ve Sındırgı ilçesi Kocasinan Köyü'nden Minnet Atalay'dır (KK.230). Zülfiye Şanlı, köylerinde eskiden Alevilerden de kız alma verme olmadığını, fakat günümüzde gençler kendileri tanışıp anlaştıkları için Alevilerden de kız alınıp verilebildiğini beyan ederken İbrahim Yıkılmaz günümüzde köyde sadece Çingenelerden kız alışverişi yapılmadığını, Saniye Göksidan, önceden kesinlikle başka mezhepten kız alıp verme olmadığını fakat şimdilerde olduğunu; Minnet Atalay ise eskiden dışarıdan kız alıp verme olmadığını, günümüzde ise gençler istedikten sonra her yerden kız alınabildiğini, Sünnilerle de kız alışverişi yapıldığını, sadece musahip çocuklarının evlendirilmediğini söylemiştir.

Susurluk ilçesi Söğütçayır Köyü'nden Ruhiye Gündoğan (KK.292) ile Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü'nden Zülfiye Şanlı'nın (KK.379) beyanları da bölgedeki eş seçimlerinde sadece inanç faktörünün değil, etnik köken faktörünün de etkili olduğunu göstermektedir. Ruhiye Gündoğan, eskiden Yörüklerle Muhacirlerin halk tarafından yadırgandığı için birbirleriyle evlenmediklerini, hatta bu dönemde Muhacirler arasında *“kanım aksa Yörüklerin kanına karışmaz”* diyen kişiler olduğunu, Yörüklerin de *“kapıya Muhacir sığdırmam”* diyerek

birbirlerine karşı olan düşüncelerini dile getirdiklerini; Zülfiye Şanlı ise köyde Çerkeslerden kız alma veya Çerkeslere kız verme olmadığını, bu yüzden köyün oğlanlarının bekâr kaldıkları söylemiştir.

Araştırma sahasından elde edilen verilerle yapılan gözlemlerden yola çıkarak Balıkesir yöresindeki geçmişte çok güçlü olan Sünni ve Alevi kesimler arasındaki kız alışverişi yapmama tutumunun günümüzde de devam etmekte olduğunu, fakat bu tutumun gençlerin okumak için büyük şehirlere gitmeye başlamaları, büyük şehirlere okumaya giden gençlerin hem yaşadıkları çevrelerin hem de kendi iç dünyalarının değişmesi nedeniyle kimi bölgelerde esnetildiğini söyleyebiliriz. Kendisini özellikle de kırsal bölgelerde göstermekte olan bu katı tutumun, kent ve ilçe merkezlerinde yaşayan kimi bireyler, özellikle de köy tabanlı bireyler tarafından da sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. Burada kimi Sünni yerleşim birimlerinde eş seçiminde etnik kökenin dikkate alınmadığını, daha çok mezhep faktörünün öne çıkarıldığını, bu nedenle Türk kökenli Alevilerden kız almaktan imtina edilirken Sünni olan Kürtlerden kız almakta herhangi bir sakınca görülmediğini de belirtmek gerekir. Kimi yerleşim birimlerinde, özellikle de farklı etnik grupların bir arada yaşadığı yerleşim birimlerinde Yörüklerle Manavlar, Muhacirlerle Yörükler ve Çerkeslerle Manavlar arasında da kız alışverişinden kaçınılmaktadır. Farklı etnik grupların birbirlerinden kız alıp vermemelerinde, kanaatimizce, Muhacirlerle Çerkeslerin evlilik konusunda genellikle kendilerinden olmayanlara kapalı olmaları ile kimi etnik grupların kendilerini diğer etnik gruplardan daha uygar, modern ve eğitilmiş olarak görmeleri de etkili olmaktadır.

Kız çocuklara yönelik bir diğer beklenti de evlenene kadar bekâreti korumak olmuştur. Geçmişte çok daha baskın olan bu beklentinin en önemli göstergesi de gerdek gecesindeki birleşme sonrasında çarşaf gösterme/asma uygulamasıdır. Daha çok kendi gençlik dönemlerine vurgu yaparak veri aktarımında bulunan kadın kaynak kişilerin daha çok geçmişte olduğuna dikkat çektikleri çarşaf gösterme/asma uygulamasının günümüzde de eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Eskiden gerdek gecesinden sonra çarşaf verme uygulaması olduğunu, çarşafı yengenin almaya geldiği beyan edilerek çevrelerinde gerdek gecesinden sonra gelini geri gönderme olayının hiç yaşanmadığına dikkat çekilmiştir (KK.89). Altıeylül ilçesine bağlı Kavakbaşı Köyü'nden Gülseren Kutal'ın (KK.121) beyanları, anılan köyde çarşaf gösterme uygulamasının geçmişte damadın anne ve babasına dolaylı bir anlatımla müjde verilerek gerçekleştirildiğini, çarşafı sadece oğlan evinden seçilen ve gelini gerdek uygulaması hakkında bilgilendiren

yengenin görebildiğini ortaya koymuştur. Gülseren Kutlu'nun anlatımından evlenen çiftlerin gerdeğe otel odalarında girdiklerini ve bu nedenle artık çarşaf gösterme uygulamasının gündemden çıktığını da gözler önüne sermektedir.

Kepsut ilçesine bağlı Piyade Köyü'nde bekâreti olmayan kadınların ertesi sabah geri yollandıkları, ondan sonraki süreçte ya bir daha evlendirilmedikleri ya da yaşlı birisine verildikleri, köylerinde geçmişte çarşaf asma yapıldığı, asılan çarşafın daha sonra havaya atıldığı, çarşaf yere düşene kadar da tüfekte havaya ateş edildiği bildirilmiştir (KK.172). İvrindi ilçesi Mallica Köyü'nden Mustafa Acar (KK.235) köylerinde çarşaf gösterme uygulamasının halen devam etmekte olduğunu ifade etmiştir. Çarşaf istenmesini özeline müdahale olarak algıladığı için reddeden bazı kadınlar da vardır.

Balıkesir merkezinde ikamet eden Fisun Biçer (KK.106) gibi bazı isimler, eşlerinin ailelerini modern aileler olması nedeniyle kendilerinden çarşaf talebinde bulunulmadığını ifade ederlerken Bandırma ilçesine bağlı Yeni Ziraatlı Köyü'nden Yıldız Özalp (KK.369), Çerkeslerde bekâret meselesinin evlenenler arasında gizli kaldığını, çarşaf gösterme gibi bir uygulamanın geçmişte de günümüzde de olmadığını bildirmiştir. Konu, "Geleneksel Dünya Görüşünde Kadın" başlıklı bölümde "Kadına Yönelik Tabular ve Halk Hukuku" başlığı altında ayrıca ele alınacağından burada üç kaynak kişinin daha aktarımına yer verilecek, ardından da ve genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Altıeylül ilçesine bağlı Yenice Köyü'nde, "Sabah olunca çarşaf yenge tarafından alınırdı. Oğlan evinde oyun olurdu. Herkese çarşaf gösterilirdi. Bu çarşaf ayrıca göz aydınlığı için kız evine gönderilirdi. Kız çıkmayanlar geri gönderilirdi. Ama bazen de kızla çocuk arasında evlenmeden önce ilişki yaşanmışsa bu biliniyordu ve çarşafta kan görülmemesi sorun yaratmıyordu. Evine geri gönderilen kız sonra dul bir adamla evlenirdi. Ailesi de köy halkı tarafından dışlanırdı" (KK.378). Sındırgı ilçesine bağlı İzzettin Köyü'nde "Eskiden köylerde gerdek gecesinde çarşaf alma vardı. Çarşaf gelin tarafından yengeye verilmekteydi. Yenge ise bu çarşafı kayınvalide ve kayınpedere gösterirdi. Bu çarşaf ne olursa olsun kesinlikle büyükler tarafından görüldü. Gerdek gecesinde neler yapılması gerektiğini yengeler, geline anlatırdı. Yenge geline korkmaması gerektiğini, kan geleceğini ve o kanın mutlaka çarşafa akıtılması gerektiğini söylerdi. Bu çarşaf daha sonra askıya asılır ve gerdek gecesinin ertesi sabahında gelini görmeye gelenlerin görmesi sağlanırdı." (KK.93). Edremit ilçesine bağlı Mehmetalan Köyü'nde "Çarşaf gösterme âdeti 60-70'li yıllarda vardı. Gelin kız çıkarsa tüfek patlatılır; gelin kız çıkmadığında

ise tüfek patlatılmazdı. Böylece köy halkı da gelinin kız olup olmadığını tüfeğin sesinden anlardı.” (KK.76).

Birinci ve ikinci kuşaktan kaynak kişilerimiz, bekâreti korumaya yönelik beklentiyle ilgili aktarımlarını, diğer pek çok konuda olduğu gibi, çoğunlukla kendi geçmişlerine ya da genç kıızlık dönemlerine atıf yaparak gerçekleştirmişlerdir. Onların verdikleri bilgilerden ve yapılan gözlemlerden geçmişte bekâreti evlenene kadar koruma beklentisinin bazı istisnalar dışında hala yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynak kişilerin aktarımları, genç kıızların evlenene kadar bekretlerini korumalarına yönelik beklentinin, gerdek gecesinde çarşaf gösterme/asma uygulaması eşliğinde halen sürdürülmekte olduğunu göstermektedir. Günümüzde bu beklentinin daha çok kırsal bölgelerde kendisini güçlü bir şekilde hissettirdiğini söylemek mümkündür. Fakat bu durum, bekrete dönük duyarlılığın kent ve ilçe merkezlerinde yaşayanların hepsi tarafından paylaşılmadığı anlamına da gelmemektedir.

Yaşanan doğal ve zorunlu değişimler, özellikle de kent yaşamı ile eğitim, ikinci kuşak kadınları temsil eden annelerin dünya görüşleri ve yaşam tarzları ile üçüncü kuşak kadınları temsil eden kıızlarının dünya görüşleri ve yaşam tarzları arasında önemli farklılıkların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Balıkesir merkezinde yaşayan ve halen bir üniversitede öğrenim gören bir genç kıızımızın (kaynak kişi bilgilerine, kaynak kişinin talebi nedeniyle yer verilmemiştir) şu sözleri, bu değişimi, özellikle de bekâret özelinde çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir: *“Ben annemi daha çok seviyorum. Dedem veya babaannem açık giyinmeme laf ettikleri zaman babamın yanında bile ben istediğimi giyerim diyebiliyorum. Ben 20 yaşındayım ve kimse bana bu konuda karışamaz. Eğer erkekler rahatlıkla cinsel ilişkiye girip bunu bir ihtiyaç olarak görüyorsa bir kadın da istediği zaman istediği kişiyle cinsel ilişkiye girmelidir. Elbette kadına zorla cinsel baskı vb. durumlara karışıyım. Her şey zar veya kıızlık demek değil. Aslında kıızlık zarı dışarıdan gelen mikropları önlemek amacıyla vücudumuzda var. Benim P... diye bir arkadaşım vardı. Akşamları vakitli vakitsiz dışarıya çıkar, başkalarının arabasına binip giderdi. Evli olmadığı halde çevremizde çok fazla konuşulurdu. Babam sadece topuklu ayakkabı giymemi gereksiz bulur. Onun dışında bana pek karışmaz. Babama sevgilim olduğunu bile söyledim. Sadece geceleri sevgilim ile telefonda konuşurken biraz daha sessiz konuşmam gerektiğini söylüyor. Yani kiminle konuşuyorsun diye baskı falan yapmıyor.”* Genç kıızımızın sözleri, bu değişimde, annenin yanı sıra kadınla ilgili geleneksel algının sürdürülmesinde etkili olan erkeğin de rolü olduğunu göstermektedir. Baba statüsünde olan kentli erkeğin, üçüncü kuşak kadınları temsil eden kıızı

üzerinde dünya görüşü ve yaşam tarzı bağlamında yoğun bir baskı uygulamadığı görülmektedir.

Balıkesir yöresinde yükseköğrenim gören genç kızlarda görülen bekâret algısındaki değişimi, sadece yukarıda adı zikredilmeyen bir genç kızın aktarımı gözler önüne sermemektedir. Balıkesir il merkezinde ikamet eden bir kaynak kişimize göre, günümüz gençleriyle ailelerinin çoğunun bekâret kavramına pek önem vermemekte, hatta bazı kızlar üniversite okumak için dışarıya gittiğinde erkeklerle aynı evi paylaşmaktadır. Dolayısıyla bu durum artık aşılmıştır. Kimi anneler, kızlarının erkeklerle ilişkiye girmelerinde herhangi bir sakınca görmemekle birlikte kızlarının bu durumu kendileriyle paylaşmalarını beklemektedirler (KK.29). Balıkesir il merkezinde ikamet eden öğretmen kaynak kişimiz de kızının doğru kişiyle ve doğru zamanda bir şeyler yaşamasını doğal karşıladığını ifade etmiştir. Fakat sözlerine, bunları lise dönemindeyken değil de üniversitedeyken tecrübe etmesi istediğini de eklemiştir. Ona göre çocuk yapmak istiyorlarsa da evlenmek zorundadırlar. Kaynak kişimiz, kızının ileride ikinci bir evlilik yaşaması durumunda evleneceği kişinin geçmişini ya da bekâretini sorgulamasını da doğal karşılamamaktadır. Ona göre kızını geçmişinden dolayı yadırgayacak bir insan, kızının hayatına hiçbir şekilde girmemelidir (KK.106).

Geleneksel bilincin temsilcisi olan kadınlara göre otururken bacaklarını uzatamayan, kapı ağzında ya da odanın en sonunda bacakları toplu halde iken oturmak zorunda olan, gelin sıfatıyla sofraya en son oturan ve ancak bu şekilde büyüklerin bulunduğu sofralarda yemek yiyebilen kadın çok konuşmamalı, erkeklerin ve arabaların önünden geçmemeli, erkeklerden kaçınmalı, kocasına karşı dürüst olmalı, yalan söylememeli, kocasına sadık olmalı, başka bir erkekle görüşmemeli, sadece kendi erkeğiyle aynı ortamda bulunmalı, erkelerin ve yabancıların yanında kahkaha ile gülmemeli, erkeklerin yanında her şeyi konuşmamalı, erkeklerin yanında bacak bacak üstüne atmamalıdır. İyi kadın, başkalarının yanında fazla gülmeyen, yemesine içmesine dikkat eden, çok fazla yemek yemeyen, çok konuşmayan kadındır. Karısının sözünü çok dinleyen erkekleri karısı tarafından *“yularlanarak gezdirilen bir eşeğe”* benzeten geleneksel bilincin kadınına göre iyi, ahlaklı ve namuslu kadın olabilmek için gösterilmesi gereken duyarlılık, günümüz gençleri tarafından çok fazla önemsenmemektedir. Başka bir deyişle üçüncü kuşak kadınlar, davranış ve tutumlarında birinci ve ikinci kuşak kadınlar kadar duyarlı değildirler. Geleneksel bilincin kadınları arasında kızlarını örtünmeye zorlamadıklarını söyleyenlerin olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. İdeal kadınla ilgili ifadelerin, kız çocuklardan beklenenler kapsamında da değerlendirilmesi mümkündür.

Balıkesirli kadınların, özellikle de birinci ve ikinci kuşak kadınların iyi ve ahlaklı kadın algıları geleneksel algıyla büyük oranda örtüşmektedir. Namus kavramının da altyapısını oluşturan bu algıya göre genç kızlardan âdet görmeye başladıkları dönemden itibaren vücut hatlarının belli olmaması için ferace giymeleri, başlarını örtmeleri istenmiştir. Genç kızlara yönelik bu uygulamanın anne ve babaların ortak tutumlarının bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle köylerde kendisini daha belirgin bir şekilde gösteren kızların ergenlik döneminden itibaren saçlarını örtmeleri ve vücut hatlarını belli eden giysilerden uzak durmalarına dair beklentinin kent merkezine doğru gidildikçe ve eğitim düzeyi arttıkça azaldığı da görülmüştür. Geçmişte tütün, sigara vb. şeyler kullanması hoş karşılanmayan, kullanıyor ise bunu gizlice yapması beklenen kadınların, özellikle de köylü kadınların anlatımlarına göre geçmişte kız çocuklardan sekiz on yaşlarından itibaren yavaş yavaş başlarını örtmelerinin beklendiği anlaşılmıştır.

Balıkesir il merkezinde ikamet eden kaynak kişilerimizden biri, Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni kazandığından itibaren başını kapatmıştır. Annesi kapalı babası da hafız olduğu için başörtüsünü yadırgamamış ve çabuk kabullenmiştir. Kaynak kişi, kızlarının ikisinin de dinî eğitim alıp başörtüsü takmalarını, tıpkı kendisi gibi yetişmelerini istemekte, ancak bu konuda onlara baskı yapmayacağını da ifade etmektedir. Ona göre bir kadın başörtüsünü takacaksa bunun hakkını vermelidir. Başörtüsü takan ya da takmayan kadınlar kıyafetlerine dikkat etmelidirler. Bir kadın pantolon giyebilir, ama üzerine bol ve vücut hatlarını örtecek bir bluz giymelidir. Hafif tonlarda makyaja karşı değildir. Çok açık giyinen bir kadının etiyle kendisini sergilediğini, çok meydanda olan bir şeyin değerinin düştüğünü düşünmektedir (KK.25). Yine, Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü'nden Saadet Girgin'e (KK.297) göre köyde insanlar kılık kıyafetine dikkat etmek zorundadırlar. Saadet Girgin, bugün şehirde yaşıyor olmasına rağmen gençlerin kıyafetlerini yadırgamaktadır. İvrindi ilçesi Gökçeyazı'dan Fatma Özasan (KK.97), büyüklerin geçmişte kızlara ergenlik dönemine girdikleri andan itibaren göğüs ve kalçalarını örtmelerini tembih ettiklerini, hamile kaldığında babaannesinin kendisine karnını örtmesi gerektiğini söylediğini belirtmiştir.

Kız çocukların ergenlik döneminden itibaren dışarıda erkek çocuklarla birlikte oynamalarının engellenmesi, Balıkesir genelinde genel bir kural gibi görünmekle birlikte kimi Çepni yerleşim birimlerinde kız çocukların ergenlik döneminden sonra da erkek çocuklarla oynayabildikleri belirtilmiştir (KK.281). Kız çocukların ergenlik döneminden itibaren başlarını kapatmalarına dönük beklenti de Balıkesir bölgesinde genel bir tutum gibi görülmekte birlikte, bazı yerleşim

birimleri için böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Örneğin Bandırma ilçesine bağlı bir Çerkes köyü olan Yeni Ziraatlı'da yaşlı kadınların bile saçlarını örtmedikleri, Çerkesler arasında geçmişte saçları örtme gibi bir zorunluluğun olmadığı, fakat bazı mutaassıp ailelerin son zamanlarda böyle bir beklenti içerisine girdikleri gözlemlenmiştir.

Anne ve babalar, kız çocuklarından karakteri düzgün, dürüst ve saygılı kişilerle evlenmelerini de beklemektedirler (KK.207). Bunun yanı sıra oğulları ile kızlarının dul kız ve erkeklerle evlenmeleri konusunda da çeşitli duyarlılıklar geliştirmişlerdir. Örneğin bazı kaynak kişiler, eğer ailelerin kendi kızları dulsa kendi kızlarını dul bir erkeğe değil, bekâr bir erkeğe verme taraftarıdır. Oğlanın da çocuğu olduğu zaman geçim olmaz, düşüncesi bulunmaktadır (KK.193). Yine, bekâr bir erkeğin evlenmiş boşanmış bir kadınla evlenmesine sıcak bakılmadığı, nişanlısından ayrılmış bir kızla evlenilmesinin o kadar kötü karşılanmadığı, aynı şekilde evlenmiş boşanmış kızların bekâr bir erkeğe verilmesine de sıcak bakılmadığı kaydedilmiştir. Bunda da *“ileride başına kakarlar”* düşüncesi etkili olmaktadır. Bu nedenle bölgede dul bir kadınla bekâr bir erkeğin evlenmesine sıcak bakılmamaktadır (KK.377).

Balıkesir yöresindeki kadınların, özellikle de ikinci kuşak kadınların, kız çocuklardan beklentileri arasında okumaları ve kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmeleri de gelmektedir. Çocukluk dönemlerinde sadece ilkokula gidebildiklerini, ortaöğrenim ve yükseköğrenim görme hakkının daha çok erkek çocuklarına özgü olduğunu söyleyen birinci ve ikinci kuşak kadınlar, kızların da eğitim almaları gerektiğine inanmaktadırlar. Bu kadınlar arasında sırf kız ve erkek çocuklarını okutmak için kente göç edenler olduğu gibi, akrabalarının kız çocuklarını yanlarına alarak kentte okutanlar da vardır. Bu durum da göstermektedir ki, Balıkesirli ikinci kuşak kadınlar, kızlarından yükseköğrenim görmelerini istemektedirler.

Sındırgı ilçesine bağlı İzzettin Köyü'nden Ayşe Karahan'ın önceden anne ve babaların kız çocuklarının okutulmasına taraftar olmadıklarını belirten ifadeleri, kız çocukların yükseköğrenim görememelerinde, içinde yaşadıkları toplumun algı ve değer yargıları ile şekillenen anne ve babaların etkili olduğunu göstermektedir. Kendi gençlik yıllarında üniversiteye giden genç kızların kötü olacağına inanıldığını, köylü gözünde üniversitenin çok kötü bir yer olduğunu, okul yerine daha çok Kuran eğitimi veren kurumların tercih edildiğini ifade eden Karahan, şu anda ne olursa olsun bir kız çocuğunun okumasının şart olduğunu düşünmektedir. Ona göre bir erkek çocuk yalnız da kalsa aç da kalsa her yerde işe girebilir, her yerde çalışabilir. Ama bir kadının ölene kadar başına ne geleceği

hiç belli değildir. Bu nedenle kadın ne olursa olsun okumalı ve doğru düzgün bir işi olmalıdır (KK.22).

Eskiden kız çocukların ilkokul üçüncü veya beşinci sınıfa kadar okutulduğu, eğitimine devam etmek isteyen kimi kızların aileleri tarafından toplumun bozulacağı endişesiyle engellendiği Balıkesir’de kızların yükseköğrenim görmelerinin önündeki tek engel, sadece kız çocuklarla ilgili geleneksel algılarla namus kaygısı olmamıştır. Erkek çocuklarla birlikte köy yerlerinde iş gücü olarak görülmeleri ve erken yaşta evlendirilmeleri de kız çocukların yüksekokullarda okumalarını engelleyen faktörlerdendir. Kız ve erkek çocuğu ayrımı yapmadan okutmak isteyenlerin de genellikle maddi durumları buna izin vermemiştir. Günümüzde ise kız çocukların aleyhine işleyen bu sürecin büyük oranda sona erdiğini, aileleri ve çevrelerince yükseköğrenim görmeleri için teşvik edildiklerini söyleyebiliriz.

1. 1. 2. Çocuk Oyunlarında Toplumsal Cinsiyet

Balıkesir yöresinde kız ve erkek çocuklar, ergenlik dönemlerine kadar bir arada oynayabilmişler, ergenlik döneminden itibaren -bazı istisnalar dışında- birbirlerinden ayrılmaları sağlanarak hemcinsleri ile oynamaları sağlanmıştır. Kız ve erkek çocuklar tarafından oynanan kimi oyunlar herhangi bir cinsiyet ayrımı gerektirmemekle birlikte kızların oynadıkları oyunların genellikle cinsel kimlikleriyle gelecekteki statü ve rollerine uygun oyunlar olduğu gözlemlenmiştir. Kızların oynadıkları oyunlar arasında yer alan “evcilik”, “gelin-damat-kız oyunu”, “bez bebek”, “ot oyunu”, “sek sek”, “pul pul” gibi oyunlar yalnızca kız çocuklara özgü oyunlar iken “taş dizmece”, “beş taş”, “domuzcuk”, “dana oyunu/yakan top”, “körebe” ve “saklambaç” gibi oyunlar da genellikle cinsiyet ayrımına gidilmeden kızlı erkekli oynanabilmiştir.

Balıkesir yöresinde geçmişte sadece kız çocukların oynadıkları oyunlar arasında “gelin-damat-kız oyunu” da yer almıştır. “Gelin-damat-kız oyunu” sadece kızlar tarafından oynandığı için damat rolünü de kızlardan biri oynamış. Damat olan kızın damat olmak istemesinin sebeplerinden biri de doğum yapmaktan korkmasıdır (KK.167). Kızların oynadığı bir başka oyun “bez bebek”tir. Bunun yanı sıra çevreden toplanan otlar bir araya getirilerek tarhana çorbası vb. yapılan ve evcilik oyununa benzeyen “ot oyunu” da oynanmıştır (KK.172). Aynı köyde kızlar, “hoppan taşı oyunu”, “beştaş oyunu”, “seksek oyunu” da oynarlarmış. Portakal kabuklarını iğneyle ipe dizerek kolye yaparlar, çaltı dikip onları kulaklara küpe yaparlarmış. Eskiden kulaklar delik olmadığından bunları içine sokarlarmış (KK.196). Piyade Köyü’nde kız çocukların önceden oyuncak olmadığı için çomaktan gelin yaptıkları, okul

çağında iken “taş dizmece” ve “beştaş”, kızlarla erkeklerin karışık bir şekilde “yirmi taş” ve “beştaş” oyunu oynadıkları da anlaşılmaktadır. Kız ve erkek çocukların bir arada oynadığı diğer bir oyun ise “dana oyunu”dur. Bu oyunda “yalak” adı verilen küçük bir çukur kazılarak taşlar bu çukura sokulmaya çalışılır (KK.167).

Balıkesir il merkezinde ikamet eden ve erkeklerle birlikte oyun oynadığını hiç hatırlamadığını söyleyen Pembe Menekşe (KK.280) ile yine aynı yerde ikamet eden Fatma Menekşe’nin (KK.94) zikrettiği oyunlar arasında erkek çocukların karıştırılmadığı “evcilik”, “saklambaç”, “seksek”, “beştaş” ve “dokuztaş” yer almıştır. Altıeylül ilçesine bağlı Kavakbaşı’nda kızlar tarafından oynanan oyunlardan birisi de “yalak kayası” oyunudur. Bu oyunda kişi başına iki yalak yapılarak içerisine altı ufak taş koyulur. Kaybeden sıçan, kazanan patron/ağa olur. Yalaktaki taşlar çift olursa alınır, tek olur ise alınmaz. En fazla taşı toplayan oyunu kazanır. Gülseren Yüksel (KK.123), babaların çocuklar için salıncak yaptığının ve bu salıncaklarda sallandıklarından, gelinliklerinin yapıldığı kumaş ile gelin şeklinde küçük “gelin bala” dedikleri bez bebekler yaptıklarından, ayrıca “evcilik” ve “seksek” gibi oyunlar oynadıklarından da söz etmiştir. Gülseren Yüksek, köydeki erkek çocukların ise “bilye”, “dana -yakan top-“, “çinço” -bir yere dikilen nesneyi vurma- ve “kiremit” oyunu oynadıklarını kaydetmiştir.

Sındırgı ilçesi Çaygören Köyü’nde geçmişte kız çocukların daha çok evde bebek yaparak oynadıkları anlaşılmaktadır. Bir diğer oyun ise karpuz kabuğunu delip ip bağlayıp araba yaparak sürüklenme oyunudur. Kız çocuklar, ayrıca babalarının yaptığı tahtadan tekerlekli arabalarla da oynamışlardır (KK.312). Edremit ilçesi Mehmetalan Köyü’nde kızlar küçükken seksek, yakar top ve bez bebekler ile erkek çocuklar ise tahtadan yapılan arabalarla oynamışlardır (KK.299). Edremit ilçesi Tahtakuşkar Köyü’nden Medine Kaya, çocukken oynadıkları oyunlar hakkında şu bilgileri vermiştir: “Çocukken ‘gelin düzme’ dediğimiz oyuncak bebekler yapardık. Oyuncak bebeğin elleri ve gövdesi tahta ile yaptıktan sonra kollarını ve kafasına çaputlar ile bağlardık. Keçi bokundan ise memelerini yapardık. Erkek çocukları ise tahtadan yapılan ve tekerleği olan arabalar ile oynardı. Kışın ‘kazık’ adı verilen oyun oynanırdı. Ucu sivriltilen kazıklar çamura saplanır ve herkes sırasıyla kazığa taş atıp kazığı yıkmaya çalışırdı. Kazığı yıkan kişi oyunu kazanırdı. Ayrıca ‘ceviz oyunu’ oynardık. Yere genişçe bir daire çizerek ortasına ceviz ve cevizin üstüne de para koyardık. Daha sonra daireden beş-altı adım sayılarak geriye gidilir ve daire içindeki ceviz bir başka ceviz ile vurulmaya çalışılırdı. Cevizi vuran kişi daire içinde bulunan cevizin üstündeki parayı kazanırdı. Yine çocukken ‘tırınga’ oyununu oynardık.

Bu oyun bilyenin boncukla oynananıdır. Sayıların yazıldığı bir yere herkes boncuklarını koyar ve sonrasında her bir kişi bir boncuk atar. Atılan boncuğun hangi sayı içerisine denk geldiği belirlendikten sonra boncuğu atan kişi diğerlerinden o sayı kadar boncuk kalırdı. 'Turinga' oyununu kızlar ve erkekler birlikte oynardı. 'Pulpul' oyununu ise sadece kızlar oynardı.” (KK.209).

*Fotoğraf 1-2: İvrindi-Gökçeyazı'nda bir kız çocuğu ile oyuncak bebeği.
Kepsut-Mehmetler Köyü'nde bez bebek.*

Balıkesir bölgesinde kızlar tarafından oynanan diğer bazı oyunlar ise şunlardır:

Komba/Peltan Oyunu (Susurluk-Bozen ve Babaköy Köyleri): Uzak bir bölgeye “dana” denilen büyükçe bir taş koyulduktan sonra fayans gibi düzgün ve ince bir taş ile sırasıyla herkes bu büyük büyük taşı vurmaya çalışır. Taşı atan kişi çoban denilen ebeden önce attığı taşı alıp çizgiyi geçmeye çalışır. Attığı taşı çobandan önce alamaz ya da taşı alıp çoban ona değmeden çizgiyi geçemez ise oyunu kaybederek ebe olur (KK.130, KK.201).

Liklik Oyunu (Altıeylül-Yolbaşı Köyü): Kiremitler ile işaretlenen bölgeye ayakla taş atılır. Eğer atılan taş çizgide kalırsa taşı atan kişi oyundan çıkardı. Taş işaretlenen bölgenin içine ayak ile atılmaya çalışılırdı (KK.297).

Kopi Oyunu (Edremit-Tahtakuşlar Köyü): Bir çam kozalağı bir dairenin içerisine konduktan sonra dairenin karşısına geçerek 3-5 kişi kozalağı uzaktan vurarak dairenin dışına çıkarmaya çalışırdı. Kozalağı dairenin dışına çıkaran kişi oyunu kazanırdı (KK.242).

Domuzcuk Oyunu (Sındırgı-Merkez): Eskiden domuzcuk oynarlarmış. Domuzcuk oyunu için dışarıya yalak kazılır ve bir çomakla taş yalağa sokulmaya

çalışılır. Yalağa taşı sokabilen kazanır, yalağa sokamayan da kaybedermiş (KK.91).

Elmacık Oyunu (Edremit- Beyoba Köyü): Elmacık oyununda, yere bir daire oluşturup taşı belirli bir uzaklıktan o dairenin içine atmaya çalışılır (KK.245).

Yüzük Oyunu (Savaştepe-Karapınar Köyü): Eskiden gençler yüzük oyunu oynardı. Ortaya dokuz tane çorap konulur ve altlarına yüzük saklanır. İki grup olur ve ikinci seferde yüzüğü bulan gruba 10 sayı yazılır. Üçüncüde veya dördüncüde bulunursa ortada kaç çorap kaldıysa o kadar sayı alınır. Oyuna başlamadan önce bir sayı belirlenir ve o sayıya önce ulaşan grup kazanır. Bu oyun kadın kadına oynanabildiği gibi kadınlı erkekli de oynanabilir. Bu oyunu büyükler oynadığı zaman horoz kesmesine oynarlardı. Kaybeden taraf horoz kesip davet verirdi (KK.257).

Tıktık Oyunu (İvrindi-Gümeli Köyü): Ebe seçilen çocuğun gözleri bağlanır. Arkadaşları sıra ile gelip alınına hafiften vurur. Ebe olan çocuk bu arkadaşının ismini doğru tahmin etmeye çalışır. Eğer ismi doğru bilirse ebe o olur (KK.141).

Bu oyunların yanında kız çocuklar geçmişte “kiremit kırmaca”, “körebe”, “birdirbir” (KK.297), “dokuz kiremit” ve “saka” (KK.91) gibi oyunları oynamanın yanı sıra, karpuz kabuklarını kum yoluyla birleştirerek deve de yapmışlardır (KK.242).

1. 1. 3. Kız Çocukların Geleneksel Eğitim Süreçleri

Balıkesir yöresinde kız çocuklarının geleneksel eğitim süreçlerinde anneler önemli bir yer işgal edegelmiştir. Gönen ilçesinden Turhan Acar (KK.354), bölgedeki Çerkes çocuklarının kültürlerini annelerinden öğrendiklerini, babaların kız ve erkek çocuklarla ilgilenmelerinin Çerkeslerce ayıp karşılandığını söylemiştir. Onun ifadesine göre, kız ve erkek çocuklarının terbiyesini anne, dede ya da ailedeki amca, dayı, komşular gibi başka erkekler üstlenmektedir. Kepsut ilçesine bağlı Osmaniye Köyü’nde geçmişte çalışmadıkları ve evde durdukları için kızlarla daha çok anneler ilgilenmişlerdir. Kız çocukları hayata hazırlamak ve ev işi öğretmek annenin, varsa eğer ablanın görev ya da sorumluluk alanına girmektedir. Kızlar bunları anne ya da ablalarından izleye izleye öğrenirler, hemen öğrenmeleri gerekiyorsa kendilerine tarif edilir. Fatma Menekşe’nin şu ifadeleri, kız çocukların geleneksel eğitim süreçleri açısından oldukça önemlidir: “Eskiden sekiz-on yaşında çocuk evde kaldığında yemek pişirir, annesine sorar ‘Anne nasıl yemek yapacağım?’ Muhakkak tarif edilir ‘üç koy, beş koy’. Evde babaanne yoksa o çocuk muhakkak sekiz on yaşında yemek yapmaya, sorumluluk almaya başlar. Eskiden çocuklar sığır gütmeye gönderiliyordu. Çocukların işidir

o, sabahleyin hayvanları salarlar, sığırtmaç derler, toplanılan bir yeri vardır köyün, büyük bir alan... Çoban alır gider, akşamdan getirir. Tabi annesi babası tarladaysa onları eve koyarak bağlaması yemlemesi, bazen sekiz on yaşında çocuğa ait olabiliyor. Bizler yapmadık ama yapan kişiler oluyordu.” (KK.94).

Geçmişte anneler kızlarına, gelin olduktan sonra kaynanaları kendilerine “*gelin olmayı biliyorsun da yemek yapmayı neden bilmiyorsun?*” demesinler ve gelin olarak gidecekleri evlerde geçimli olsunlar diye küçük yaşta iş yapmayı öğretmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu nedenledir ki kız çocuklar, on iki on üç yaşlarında yemek yapmayı, dikiş dikmeyi, çamaşır yıkamayı, temizlik yapmayı, tarla işlerini, hayvan bakımını, peynir yapımını, ip eğirmeyi ve kilim-hasır dokumayı öğrenmeye başlamışlardır (KK.172). Köy tabanlı anneler kız çocuklarını ev işleriyle yemek yapma konusunda ileride iyi birer eş olabilmeleri için eğitmeye çalışırken eğitimi, meslek sahibi kentli annelerin bunu daha çok kız çocuklarının kendileri için yaptıkları görülmektedir. Nitekim Sındırgı ilçesi Çaygören Köyü’nden öğretmen Saniye Göksidan, kızını ev işi ya da diğer işlerde bizzat kendisinin eğittiğini, fakat bunu bir erkeğe hizmet etmesi gerektiği için değil de kendisine gerekli olduğu için yaptığını ifade etmiştir. Saniye Göksidan’a göre evleneceği kız oğluna hizmet etmek zorunda değildir. Ev işlerini oğluna da öğreten Saniye Göksidan, kızını bir kız çocuğu gibi yetiştirmemiş, ona her zaman ev içinde ya da ev dışında ayakları üzerinde durmayı öğretmiştir (KK.312).

Kız çocukların geleneksel eğitim süreçleri, elbette sadece ev işi ile yemek yapmadan ibaret değildir. Bu süreçte kişilik, değer, ahlak sorumluluk ve görev eğitimi de önemli bir yere sahiptir. Cinsellikle ilgili eğitime yer yer rastlanmakla birlikte, kız çocukların geçmişte annelerinden cinsellik, özellikle de ergenlikle ilgili yeterli düzeyde eğitim almadıkları gözlemlenmiştir. Günümüzde ise bu durum, ciddi anlamda değişmiş, anneler, kendilerinin yaşadıkları zorlukları yaşamamaları adına kızlarını hiç değilse regl konusunda bilgilendirir hale gelmişlerdir. Yörede anneler kız çocuklarına âdetin ne olduğunu, bu durum karşısında ne yapmaları gerektiğini anlatmaktadırlar. Fakat eskiden büyükler çocuklarını yetiştirirken onlara her şeyi ayrıntılı bir şekilde anlatmazlarmış. Yetişkin olan çocuklar, toplulukta kendilerinden büyük olan gençlerin muhabbetlerine kulak vererek bazı şeyleri öğrenirlermiş. Yani kulaktan duyma sözlerle kendilerini yetiştirirlermiş. Eskiden çocuklara vücut temizliklerini nasıl yapacakları da anlatılmamış. Günümüzde ise anneler çocuklarına vücut temizliklerini nasıl yapmaları gerektiğini anlatmaktadırlar. Günümüzdeki anneler çocuklarına “*kendinizi temiz tutun ölüm olur, evinizi temiz tutun gelen olur*” diyerek öğüt vermektedirler. “*Aslan yatağından belli olur*” diyerek yataklarını düzeltmeyi de öğretirler (KK.288). Geçmişte yaşadıkları regl gibi özel durumları

ayıp görüldüğü için annelerine soramayan kızlar, eskiden bu tür durumlar hakkında ablaları, yengeleri ve teyzelerinden bilgi edinmişlerdir.

Fotoğraf 3: Balya-Değirmendere’de annesine yardım eden kız çocuğu.

Kız çocukların geleneksel eğitim süreçlerinde sorumluluk ve görev bilinci odaklı eğitime de önem verilmiştir. Bandırma ilçesi Doğa Köyü’nden Şaduman Yeşilirmak’ın (KK.345) anlatımına göre aileler kızlarını gelin ederken “*gittiğin yerde bize de laf getirme, derli toplu giyin, yaptığın işi düzgün yap, evinin işini bil, evin de kendin gibi derli toplu olsun*” diye nasihat verirlermiş.

1. 2. Kadınların Giyim Kuşam ve Süslenme Tarzları

Giyim-kuşam ve süslenmenin önce fiziksel sonrasında ise kültürel bir olgu halinde geliştiğine dair ortak bir kanaat söz konusudur. İnsanlığın erken dönemlerinde giysi, daha çok insan vücudunu örten ve dış etkilerden koruyan bir maddi kültür ürünü olarak algılansa ve ele alınsa da, zamanla giysinin bundan çok daha fazla sosyal anlamlar barındıran bir kültür ürünü haline geldiği bilinmektedir. Süslenme ise, ortaya çıktığı dönemlerden günümüze kadar, kişinin kendisini diğerleri karşısında görünür kılmanın ve farklılaştırmanın en önemli sembollerinden biri olmuştur. Giyinme ihtiyacı iki ana nedenle ilişkilendirilmektedir. Giyinme eylemi ya fiziksel koşullara karşısında oluşan ihtiyaçla ya da içgüdüsel örtünme ihtiyacına bağlı olarak gerçekleştirilmiş olmalıdır. İlk giyim kuşam unsurlarını tanımlamak güç olmakla birlikte, avcı dönemlerden itibaren giyimin ilk önemli materyalinin hayvan postları olduğu söylenebilir (Ökse, 2008: 1). Ancak kronolojik seyrile insanlığın tam olarak hangi koşullarda ve alanlarda giyinmeye dönük eylemler sergilemeye başladığı tam olarak kestirilememektedir.

Giyim kuşam ve süslenme, başlı başına kültürel bir öge olarak ele alındığında giyim kuşam unsurlarının gelenekselleşmesi ile ailenin ortaya çıkışı arasında doğrudan bağlantı olduğu düşünülmektedir. Giyim kuşama ileri bir kronolojiyle Türkler özelinde bakıldığında göçer evli hayattan yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte toplum hayatında erkek ve kadın kıyafetlerinde belirgin farklar görülmüştür. Bu ayrışmada Türklerin yeni dini İslam'ın etkisi kuşkusuz büyüktür. Osmanlı dönemine gelindiğinde kadın giyimi entari, şalvar, içlik, etek, ceket vb. giyim unsurlarından oluşuyorken; erkeklerde ise kaftan, çakşır (pantolon), yelek, cepken, cübbe, başlıklar, kuşaklar kullanılan bazı giyim unsurlarındandır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte yenilik hareketleri ön plandadır. Medenileşmenin ön koşulu olarak giyim-kuşamın Avrupa insanıyla uyum halinde olması gereği görülmüş ve bununla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Resmi ve sivil kıyafetlerle ilgili düzenlemelere Cumhuriyet döneminde de çok önem verilmiş ve çıkarılan kanunlarla giyim şekli belirlenmiştir. Böylece yeni Türk toplumunda modern görünüşün hâkim olmasına gayret edilmiştir. 1925 yılı sonlarında bir kanunla erkeklerin şapka giymesi kabul edilmiş; ceket, pantolon, kravat benimsenmiş, Türk kadınları ise bir kanun çıkarılmasına gerek görülmeden çarşaf ve peçeyi bırakarak çağdaş modern kadın giyimine geçmişlerdir (Kömşuoğlu vd., 1986: 214-224).

Giyim kuşam unsurlarının zaman içinde gelenekselleşmesini etkileyen diğer dinamikleri coğrafi koşullar, geçim örüntüleri, toplumsal değer ve ön kabuller şeklinde sıralamak mümkündür. Kimliğin inşasında giysi bir kimlik dilidir. Bu yönüyle etnik aidiyetin simgesidir. Aynı şekilde cinsel kimlik de giyim-kuşamın sayesinde pekişen yerli yerine oturan kimliklerdendir. Yine dinsel kimlik de giyim kuşamın sessiz diliyle dışa vurulan bir kimliktir. Giyim kuşam ve süslenme millî karakterler taşıyan, geleneksel çizgiler ihtiva eden sembollerdir. Bu sembollerin okunaklı hale gelmesinde renkler ve motifler ayırt edici özellikler durumundadır. Giyim kuşam; etno-kültürel, cinsel, dinsel ve politik sınırları temsil ettiği gibi bu sınırları aşmaya da olanak tanır. Zamanla, insanın fiziki, psikolojik, etnik, dini kimi nedenlerden dolayı bedenini örtmesiyle başlayan giyinmek etkinliğine süslenme de eklenmiş giyim kuşam ve süslenme birlikte birbirini tamamlayıcı unsurları ihtiva etmiştir (Karataş, 2017: 293-294).

Balıkesir yöresinin sosyal ve kültürel çeşitliliği içinde pek çok farklı giyim kuşam üslubu ile geçmişte daha yoğun biçimde karşılaşılırken ¹, modern zamanlarda bu çeşitliliğin temsil alanları törensel nitelikli giyim kuşam donatıları

1 Yörenin kadın ve erkek giyim-kuşam karakteristiğini farklı tarihsel dönemler içinde irdeleyen çalışmalardan sadece bazıları için bk. (Yağcı ve Genç, 2007; Er ve Genç, 2008).

ile sınırlanmıştır. Bu sebeple yörenin zengin sosyo-kültürel dokusunun bileşenleri arasında yer alıp tarihî coğrafya, etnisite ve inanış paradigmaları gibi yönlerle çeşitlik kazanan toplulukları tanımlayıcı/tanıtıcı özelliklere sahip kadın giyimleri araştırma sürecinde nostaljik unsurlar olmaları hasebiyle antropolojik bir karaktere de sahiptir.

1. 2. 1. Kadınların Giyim Kuşamı

Kadın, giyim kuşamın kültürel bir olgu haline gelmesinde güzellik ve çeşitlilik algısından kaynaklanan farklardan ötürü karşı cinse göre çok daha belirgin rol oynamıştır. Giyim kuşam öğeleri, cinsiyet kimliğinin ve bu kimliğin kültürel doku içinde yaş gruplarıyla ilintilenmiş göstergeleri olarak işlevselleşmesinin yanı sıra çok daha genel biçimde kültürel kimliğin temsil ve ilan edildiği güçlü araçlardan biri olarak muhtelif anlam ve işlevlerle gelişimlerini sürdürmektedir. Kaiser'in sözleriyle ifade edilecek olursa, ilk bakışta, insanın basit ve zorunlu yaratılarından birisi olarak algılanmaya yatkın olan giysi kişisel, kişilerarası, grup ve örgütsel, toplumsal ve kültürlerarası alanlarda; motivasyon, beden imajı, maddi benlik, roller, kimlik, kişilik, anlam, farkındalık, stereotipleştirme, bireysellik, uyum, statü ve makam; ritüel, estetik, ahlaki örüntüler ve etnosentrik alanlarda sembolik etkiye sahiptir (Kaiser, 1985: 4-20). Geleneksel toplumlarda yaş gruplarına, statü ve rollere göre şekillenen bu durum çok daha yaygın şekilde takip edilebilir. Giyimlik öğeler sembolik bir dil halini alabildikleri için gelenek, kişinin toplumdaki yerini, cinsiyetini, konumunu belirlemek için ona çeşitli giysiler giydirerek kodlarını kalıcı kılar. Söz konusu mesaj içeriklerini yorumlamak ancak kültürel bağlama aşinalıkla mümkündür. Diğer yandan toplumsal ve kültürlerarası alanlarda motivasyon, rol, kimlik, uyum, statü, makam, estetik, ahlaki değerler ve etnosentrik açılarından sembolik anlamlar içerir (Karataş, 2017: 294).

Giyim kuşam unsurlarına kadının, çoğu zaman cinsiyet ekseninde şekillenen, sosyal statüsü bakımından yaklaşıldığında geleneksel dokusunu koruyan topluluklarda en yaygın şekliyle genç ve bekâr kadınların göz alıcı renk ve desenlerde giyinmekteyken; evli veya yaşlı kadınların kimi renk ve desenleri giymekten kaçındıkları görülmektedir. Nitekim doğal varlık sahasından kültürel varlık sahasına geçiş hayat boyu geçiş dönemleri ile yaşayan insan, hayatın sonu anlamına gelen ölüme yaklaştıkça kültürel varlık sahası ile olan bağını koparmaya başlar. Lvova ve arkadaşlarının bu minvaldeki şu tespitleri dikkat çekicidir: *“Yeni statüye geçiş süreci, aşamalı şekilde gerçekleşmektedir. Tuvalarda yaşı 50’yi aşmış olan insanlar, saçlarını kısa kestirirler. Kadınlar saçlarına taktıkları süsleri çıkarırlar ve onları kızlarına veya küçük yaştaki diğer akrabalarına verirler. Gittikçe giyimdeki ve hareketlerdeki cinsiyet ayrımı*

unsurları yok olur. Artık insan, bütün hayatı boyunca elde ettiği normlara uyum öğelerini topluma geri vermekte ve bu şekilde doğanın dünyasına yolculuk hazırlığı yapmaktadır.” (Lvova vd., 2013a: 92).

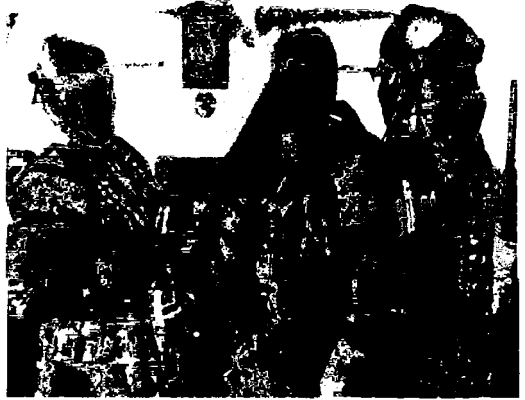
Bu minvalde Anadolu’da neredeyse her baş bağlama şeklinin ayrı bir anlam ifade ettiği yolunda çözümlemeler mevcuttur. Özel anlamlar ifade ettiği düşünülen baş bağlama biçimleri için bebek baş bağlaması, çocuk baş bağlaması, evli kocası gurbette olan kadın baş bağlaması, gelin baş bağlaması, boşanmış kadın baş bağlaması, kocası ölen kadının baş bağlaması, çocuklu kadın baş bağlaması, çocuğu olamayan kadının baş bağlaması, kaynanası ile arası açık olan kadının baş bağlaması, kocası ile arası açık olan kadının baş bağlaması, kaynana baş bağlaması, nene baş bağlaması gibi adlar verilmektedir. Başa bağlanan çemberin renginde de özel anlam ve mesajlar görülebilir. Örneğin, Anadolu’nun bazı köylerinde düğünlerde, genç kadınlardan bazıları başlarına sarı çember (eşarp), bazıları ise kırmızı çember takarlar. Sarı çember, takan hanımların eşlerinin askerde olmadıklarını, kırmızı çember ise takan hanımların eşleri veya nişanlılarının askerde olduğunu ifadesidir. Ayrıca gelinin ve damadın akrabaları aynı renk çember takarken, komşu kadınlar veya diğer köylerden gelen kadınlar farklı renklerde çemberler takarlar (Yeşilyurt, 2008: 24).

Bu yaygın durumun örneklerine Balıkesir havalisinde karşılaşılabilmektedir. Sındırgı’nın İzzettin Köyü’nden Ayşe Karahan (KK.22), kızların ergenlik dönemine kadar zaten bol kıyafet giydirilen kızların, ergenlik döneminden itibaren vücut hatları belirmeye başladığında kıyafetlere daha da fazla dikkat edildiğinden, Bigadiç’in Özgören Köyü’nden Elif Durmuş (KK.59) çocukken başlarını kapatmadan fistan giydiklerinden ve evlendikten sonra üç etek giymeye başlayıp başlarını kapattıklarından bahsederek sözü edilen durumu somutlamaktadırlar. Kıyafetlerin renkleri, model ve kalıpları ile mesajları arasındaki ilişkinin çok daha somut örnekleri de vardır. Tahtakuşlar Köyünde kadınlar deyre, köynek vs. adını verdikleri yöresel giysileri giyerler. Bu giysilerde başlıklar değişiklik gösterir. Kızlar ayrı, kadınlar ayrı biçimde başlık giyer. Kızların başlığı sade, fakat süslüdür. Kadınların başlığı daha büyük, daha teferruatlıdır. Kadın başlığı düğünün ertesi günü törenle geline bağlanır. Buna “baş bağlama” adı verilir. Şayet gelin kız kaçarak evlenmişse düğüne kadar kadın başlığı giyemez. Geçiş dönemi olduğu için kız başlığı da giyemez. Onun için kaçarak evlenen geline düğünü yapılmaya kadar “başı bozuk” denir. Kuralsız-dini nikâh kıyılmamış dönem anlamına gelir. Fakat kesinlikle dışlama yoktur. Düğünü yapılmaya başı bağlanır. Resmi nikâh olduğu halde düğünü yapamadan, gelin doğum yaparsa düğün hakkını kaybeder (Erat, 2008: 127).

Konuya dair başka örnekler de tespit edilmiştir. Edremit'in Mehmetalan Köyü'nde kadınların taktığı başlıktan kız olup olmadığı anlaşılır. Örneğin; bekâr kızlar "kız başı" takarken, evlenen kadınlar "gelin başı" takardı. Bu sayede hangi kadının evli hangi kadının bekâr olduğu belli olurdu (KK.76). Bandırma'nın Orhaniye Köyü'nde evli kadınların kıyafet ve renk seçimi bekârlara göre daha farklıdır. Bekâr kızlar oyalarını dışarı doğru bırakıp yemeni bağlar (KK. 247). Balıkesir merkez köylerinden bazılarında eskiden yöredeki genç kadınlar siyah ya da beyaz kıyafet giyerlermiş. Yaşlılar ise sarı çizgili üstlük giyerlermiş. Günümüzde ise böyle bir renk ayrımı yoktur (KK.16).

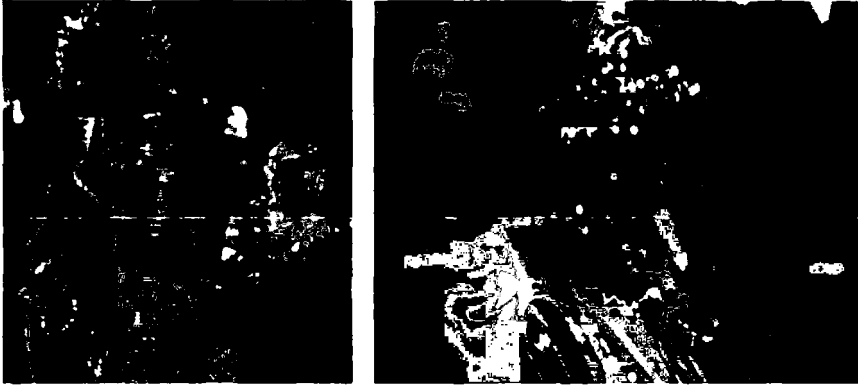
Fotoğraf 4: Balıkesir merkezinde evlenmemiş, çocuğu bulunmayan bir kaynak kişi ile (solda) çocuk sahibi bir kaynak kişinin baş bağlama biçimi (sağda).

Fotoğraf 5: Deyre ve Baş Bağlama

Balya'nın Akbaş Köyü'nde evlenmemiş olan genç kızların başına taktıkları bezler diğerlerine göre daha renkli ve oyalı olurdu. Günümüzde ise bekâr kızlar karışık bir şekilde başlarını bağlarlar (KK.241). Bandırma'nın Gölyaka

Köyü'nün Pomak sakinlerinin özgün kıyafetlerindeki renkler yaşlara göre değişir. Yaşı ilerlemiş kişiler daha koyu renkler, gençler ise daha canlı renkler giyerler. Yaş ilerledikçe renk koyulaşır. Yeni gelin kırmızı çetik giyer (KK.376).

Fotoğraf 6: Yörüklerde kadın başlıkları (Ahmet Necati Seçal Arşivi, Dursunbey)

Kadınlar tarafından tercih edilen takılarda da özel anlam ve işlevlerle karşılaşılabilir. Örneğin Edremit'in Tahtakuşlar Köyü'nde geleneksel kıyafetler giyen kızların deyesinde çatal iğneyle tutturulmuş "yazgara" adlı özel takıları vardır. Deyreye, göğse yakın bir yere takılan yazgara, kızın becerisini veya iç dünyasını yansıtır. Her kız bu takıyı kendisi hazırlar. Elbisesinde devamlı bu takıyı taşır. Herkes tarafından görülen bu takı zamanla o kızın simgesi haline alır. Hangi genç oğlan anlaşılarak veya ikna ederek o takıyı kızdan alabilirse, kız ve oğlan evlenmek için anlaşmış sayılır. Oğlan kızın takısını, erkek arkadaşlarına gösterdiğinde, diğer gençler kızla evlenme hayalinden vazgeçerler. Çünkü kızın evlenmek istediği genç belli olmuştur. Gelenek halini alan bu durum günümüzde yaygın biçimde olmasa da takip edilebilmektedir (KK.209).

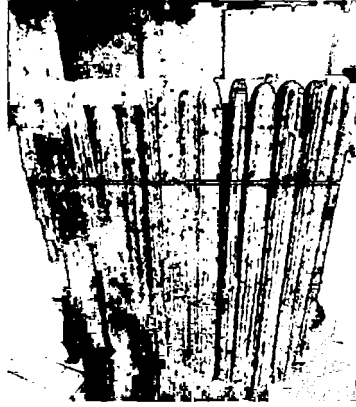

Fotoğraf 7: Yazgara örnekleri.

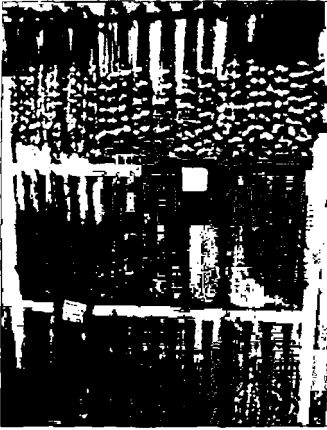
Kadın takılarının simgesel ve mitolojik anlamları üzerine değerlendirmeler yapan Lvova ve arkadaşlarının şu tespitleri, Kaz Dağları eteklerindeki Tahtacı köylerinde görülen bu uygulama hakkında fikir verebilecek türdendir: “Çocuk doğurmanın takılarla ilişkisinin olduğunu gösteren bir diğer olgu, evli kadının takılarının çeşitliliği, özeni ve karmaşıklığıdır. Tuvalarda evlenmeden önce mütevazı kızluk takı seti, evlendikten sonra zengin, işlemeli yüzük ve küpelerle değişir. Kızlardan farklı olarak kadınlar, saç örgüleri üzerine gümüş takı levhalar (çavaga), bilezik, boynuz ve tahta taraklar, kemer ve bel takıları (dergi) takarlar. Üreme çağı bittikten sonra bu takılar, yeniden basit ve mütevazı takılarla değişir; saç örgüsü üzeri takılar ise hiç takılmaz. 50-55 yaşlarındayken takıları kızlarına veya genç kız akrabalarına dağıtma geleneği yaygındır. Olgunluk çağı, sadece olabildiğince zengin takı setiyle değil, aynı zamanda kıyafetteki önemli değişikliklerle de belirlenir. Güney Altaylılarda kadının aile durumunun göstergesi, saça takılan mercan takı levhalar (tana) ve bele takılan süslemeli kemerin yanı sıra kolsuz uzun giysi çekerek ve başa takılan kara kuzu şapka ‘sörü börük’tür. Yaş, cinsiyet ve aile durumu göstergesi olarak öne çıkan giysi, insanın doğa ve toplum arasındaki ilişkisini yansıtır. Giysi, beden (mikro-kosmos) ve dünya (makro-kosmos) arasında bir çeşit sınırdır. Mitolojik bilinçaltı, bu sınırın belirlenmesine büyük önem vermektedir. Teleüt kadınlarının giysilerinde yırtmaçların, kol kenarlarının, etek ve kolluklarının koruyucu simgesi kırmızı renk kumaşla işlenmesi tesadüfi olmasa gerektir. İnsanı koruyan giysi, yukarı ve aşağı gibi anlayış çerçevesinde ele alınır. Bu karşılık, şaman kıyafetlerinde en üst düzeye çıkmaktadır. Burada insana ve hayvana benzer çeşitli simgeler, mitolojik kozmosa uygun olarak yerleştirilmektedir.” (Lvova vd., 2013a: 203-204).

Kaz Dağları eteklerinde mukim Tahtacı kadınlarının takı ve süslenme tarzları üzerine araştırmalar yapan Filiz Erat’a göre Türkmen takıları, özünde süs objesi olmadan öte, giyim ve kuşamanın bir parçasıdır. Kadın ve genç kızların yanı sıra, erkek çocukların, yetişkin erkeklerin ve hatta atların koşumlarında her biri kendine özgü takı ve aksesuarları bulunur. Kişiyi tanımlayıcı ve tamamlayıcı sembolik bir anlatım türüdür. Baş bağlama biçimlerinde görülen simgesel anlamları takılar üzerinden de takip etmek mümkündür. Bir genç kızın hangi boydan geldiği, evli olup olmadığı, hatta evli ise kayınpederinin babasına başlık verip vermediği üzerinde taşıdığı takılardan kolayca anlaşılabiliirdi. Takılar sembolleşerek kişiliğin belirginleşmesini sağlar, hem kişiliği tanımlar hem de ruhsal ve inançsal yönü belirleyici bir tanııtım görevi üstlenir (Erat, 2008: 123). Erat’ın bu önemli tespitlerini destekler nitelikte ulaşılan bulgulara göre karanfilli kolye, evlenmek isteyen kızlarca evlilik niyetlerini ifade edecek şekilde tercih

edilmekte veya yeni gelinlerce takılmaktadır. Diğer bir örnekte ise “boy otu” diye bilinen yabancı otların yapılıp ve yeni annelerin taktıkları “ana kokusu kolye”nin anne ile çocuğu yakınlaştıran sakinleştirici bir etkiye sahip olduğuna inanılmaktadır (KK.221).

Fotoğraf 8: Ana kokusu kolye.

Fotoğraf 9: Tahtakuşlar Etnografya Müzesi 'nde sergilenen doğal malzemelerle yapılan, anlam ve işlevleri ile de farklılaşan Tahtacılar'a özgü takı örnekleri.

Görüleceği üzere geleneksel yaşamın ve inanış-düşünüş sisteminin bugün de çeşitli biçimlerde takip edilebildiği Tahtacı toplulukları arasında takı olarak tercih edilen kimi materyaller, inanışlar odağında koruyucu, savuşturucu veya iyileştirici, kutsayıcı, çağırıcı işlevleri ile tercih edilmektedirler. Kadın giyim kuşamına dönük kabullerin toplumun genelinde ve kadın cinsiyet grubu içinde değişime açık olduğu Kavakbaşı Köyü'nden Perihan Oğuz'un şu sözlerinden

anlaşılabilmektedir: “Köyde gençler şalvar, yaşlılar ise etek giyer. Şehre gideceğimiz kıyafetler farklıdır. Etek üzerine ceket, mont gibi şeyler giyeriz. Gençler pantolon giyer. Çocuklarımız okumaya gittiğinde daha modern giyinir. Çok açık kıyafet giymediği müddetçe gençler yadırganmaz. Bir kızımız yırtık kot giyerek düğüne katılmıştı ve kimse bir şey demedi. Aşırı açık olmadığı müddetçe anlayışlı karşılırsınız.” (KK.281). Bu cümlelerde geçen “aşırı açık giyinmeme” koşulu ile giyim kuşam tercihlerini benimseme, toplumun mahremiyet ve namus algısının kadın merkezli olduğunu göstermesi bakımında da dikkat çekicidir. Yine aynı cümlelerde görülen köy-şehir ikilisi üzerinden mekân olgusunun giyim kuşama dönük algı ve kabuller üzerinde belirleyici unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 10: Yaşlı Manav kadınlarının günlük hayatlarındaki giyimlere örnekler.

Modern insan için giysi aynı zamanda bireyselleşmenin de aracıdır. Çoğu zaman da, gençlerde olduğu gibi, geleneğe ve aileye direnmenin de belirgin bir aracıdır. Kepsut’un Piyade Köyü’nden Fahri Yolcu (KK.81), “Eskiden kadınlar ilkokulu bitirdiklerinde başlarını kapatırlarmış. Ömür boyu da açmazlarmış. Hatta kendi kızlarının da başlarını kapatmalarını istemektedirler. Ama günümüz şartlarında fikirleri değişmiştir. Şimdi kızları açılmak isterse bir şey denilmez. Ama tabii insanların gönülleri kapalı olmasından yanadır.” derken yeni kuşakların giyim kuşama dönük tercihleri karşısında geleneksel aile modelinin tavrını özetler. Duruma dönük olarak tespit edilen pek çok veriden bir diğerine göre de orta yaşlı kadınlar saçlarını açmayı düşünseler bile eşlerinin buna karşı çıkacağını; zaten kendileri de çıkarsalar alışamayacaklarını düşünmektedirler. Tülbendi çıkarınca kendilerini çıplak hissetmektedirler. Kadınların eşleri evde

saçlarını açmalarına karışmamaktadır. Hatta bu durumdan hoşnut olan erkekler de bulunmaktadır (KK.377).

Konunun bir başka yönünde ise çok daha farklı bir tablo ile karşılaşilmektedir. Aile ve mahalle hayatı içinde diğer kadınlarla rekabet halinde olan kayınvalide figürü, gelininin süslenmesini ve kıyafet serbestisini kendi prestiji doğrultusunda olumlayıp teşvik edebilmiştir. Örneğin Çankırı doğumlu Seval Bozkurt, Altınoluk havalisine gelin geldiği dönemde yaşadıklarından bahsederken şunları söyler: *“Giyim-kuşam ve gelenek-görenek bağlamında elbette farklılıklar meydana gelebiliyor. Fakat zihniyet açısından karsal kentsel ortam farklılık oluşturmuyor. Bizim aile bağlarımız oldukça güçlüdür. Küçükkuşu’ya gelin geldiğim zaman eşimin aile bağlarının zayıf olduğunu gördüm. Yeni evlendiğim zamanlarda ben spor giyinirdim. Kayınvalidem ise bana sürekli elbiseler dikip makyaj yapmamı isterdi. Kayınvalidem her seferinde beni süslü ve bakımlı görmek isterdi. Ayrıca takı takmamı da isterdi.”* (KK.328).

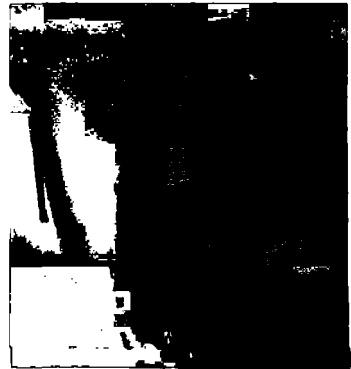
Merkezi yerleşimlerde kadın giyimi ve dünya görüşü bağlamında kaynak kişilerce sıklıkla gündeme getirilen hususlardan biri kapalı kıyafet ve dini inanış ilişkisi olmuştur. Aslen Dursunbeyli olup Balıkesir il merkezinde yaşayan Emine Akkaş’ın şu sözleri konuya dair yaygın bakış açısının sorgulanmasına duyulan ihtiyaca vurgular içermektedir: *“Bir kadın açık da olsa kapalı da olsa mutlaka toplum içerisinde bir etikete sahip oluyor. Bir erkeğin elini sıktığımda veya sigara içtiğimde kapalı olduğumdan insanlar benim bu davranışlarıma şaşırıyor. Ben kapalıysam belli bir kalıba girmek zorunda değilim. En dindar insanlar tarafından da baskıya uğradım.”* (KK.64).

Fotoğraf 11: Pomakların yaşadığı Bandırma’nın Gölyaka Köyü’nde üç neslin gündelik giyimi.

Geleneksel kadın giyimleri içinde hakkında en az söz söylenen unsurlar iç giyimleridir. Balıkesir havalisinde tarım ve hayvancılık merkezinde geleneksel geniş aile modelinin yaygın olduğu yakın dönemlere kadar sutyen ve külotlar pazarlardan alınmamış, evlerde dikilmiştir. Bazı kaynak kişiler külot ve atletin bile olmadığından ihtiyacı karşılamak amacıyla paçalı don ve göynek giyildiğinden, sutyen bulunmayan dönemlerde göğüs uçları dikkat çekmesin diye bol kıyafetler tercih edildiğinden ve bunun pişik tarzı rahatsızlıklara sebep olduğundan bahsetmişlerdir (KK.247; KK.296). Kutludüğün Köyü'nden kaynak kişimizin (KK.165) verdiği bilgilere göre eskiden çember uzun bir şekilde 4-5 kat katlanır ve bele iple bağlarlarmış. Gece bu şekilde yatırmış. Külot olmadığı için bezin sabit kalması iple sağlanmış.

Burhaniye'nin Tahtacı Köyü'nden kaynak kişinin eski iç giyim biçimlerini betimleyici şu sözleri de önemli veriler içermektedir: *"Küçük kızların ileride fincan gibi memeleri olsun diye memelerine fincan kapatılırdı. Bazı yerlerde ise genç kızların memelerine tas kapatıldığını duymuştum. Eskiden külot ve iç çamaşırı olmadığı için kızlar kendi iç çamaşırlarını patiskalardan dikerdi. Bu iç çamaşırları 'battı-çıktı' denilen işlemler ile süslenirdi. Kirli çamaşırları ise sıcak suda el yapımı sabunlar ve küllü su yardımıyla yıkardık. Sutyen yerine annelerimizin diktği dikoltayı giyerdik. Dikoltanın içerisine meme uçlarımız belli olmasın diye yemeni dikerlerdi."* (KK.224).

Fotoğraf 12: Dursunbey-Sarnıç Köyü'nden geleneksel iç giyim örnekleri.

Kadınların hamilelik, lohusalık ve regl gibi özel dönemlerinde tercih ettikleri giyimlere ve ihtiyaç duydukları tamamlayıcı malzemelere dönük olarak şu bulgulara ulaşılmıştır: Kurtdere Köyü'nde eskiden bez parçasının iki tarafı dikilir ve üstünden ip geçirilirdi. Kızlar bu bezleri adet oldukları zaman apış aralarına koyarlar ve bellerine bağlarlardı (KK.311). Sındırgı'dan kaynak kişimizin aktardığına göre, önceden kızlar adet döneminde elde diktikleri bezleri

kullanmışlardır ve yıkandığında bu bezler gizli gizli kurutulmuştur. Bezler küllü su ve sabunla yıkanmıştır (KK.22). Geçmişte kız çocuklarına iç çamaşırı almaktan imtina eden erkek modeli toplumsal cinsiyet algısında görülen olumlu değişimlerle uyumlu biçimde dönüşerek eşlerine, kızlarına iç çamaşırı almanın yanı sıra alışveriş listelerine kadın pedlerini de ekleyen yeni bir tipolojik karaktere kavuşmuştur.

1. 2. 2. Kız Çocukların Giyim Kuşamı

Türk toplum hayatı içinde örneklerine sıklıkla karşılaşıldığı gibi Balıkesir havalisinde de kız çocukları ergenliğe geçişle birlikte başlarını kapatmaya yönlendirilmektedirler. Susurluk'un Söğütçayır Köyü'nden Ruhiye Gündoğan ile Toybelen Köyü'nden Fatma Ergün'ün *"Kızlar âdet görmeye başladıklarında kayafetleri değişir. Âdet olan kız ferace giymeye başlardı. Eskiden kız çocukları ilkokuldan mezun olduklarında başörtüsü takmaya başlardı."* (KK.292) ve *"Kızlar âdet olmaya başladığında ise vücut hatları belli olmasın diye ferace giydirilirdi. Okula giderken bile ferace giyilirdi. Başımız hep bağlıydı. Sadece okulda iken başımızı açardık. Okuldan sonra veya okul olmadığı zamanlarda tüm kızlar Kuran kursuna giderdik"* (KK.89) sözleri ile Bandırma'nın Doğa Köyü'nden Şaduman Yeşilirmak'ın şu sözleri, bu olguya dönük tespit edilmiş paralel pek çok bilgiyi temsil eder niteliktedir: *"Eskiden kız çocukları buluş çağına girdiği andan itibaren başlarını örterler ve feraceye girerler. Bu sayede vücut hatları belli olmaz. İlk defa feraceye girerken veya ilk başını örterken herhangi bir tören veya dua olmaz."* (KK.345). Anlatımlarda sözü edilen genç kız feraceleri bazı yörelerde 15 yaşından itibaren giydirilmiş ve adına "kıvrak" denilmiştir (KK.267).

Fotoğraf 13: Ahalisi Pomak olan Bandırma'nın Gölyaka Köyü'nde ergenliğe adım atan genç kızların bugün kullanımdan düşen geleneksel üst giyimlerinden örnekler.

Kızların ergenlik dönemlerinin başında başlarını kapatmalarına ek olarak Kuran kursuna gönderilmeleri, dini yükümlülüklerde ergenliğin bağlayıcı olduğuna dair hüküm etkili olmaktadır. Ergenlik dönemi sadece başın kapatılması ile gibi bir kıyafet tercihinin beraberinde getirmemiş; kızlar, göğüs ve kaçlarını kapatacak ferace gibi kıyafetlerle de bu dönemde tanışmışlardır. Toplumsal cinsiyet, en basit anlamıyla bireyin kültürleme sürecinde içinde yetişmekte olduğu kültürün kodlarıyla kadın veya erkek olmayı öğrenmesidir. Yani, birey doğuştan erkek, kadın olarak dünyaya gelmekte iken, kültürü tarafından cinsiyetinden beklenen davranışlarını öğrenerek büyümektedir. Toplumsal cinsiyetin giyim-kuşam ve süslenme unsurları üzerindeki tezahürü de belirli unsurların sadece kadın için uygun görülmesi, diğerlerinin ise erkeklere atfedilmesi durumudur. Bu durumda etek, entari, don, çember gibi giyim-kuşam unsurlarının; yüz ve saç makyajı, takı ve gösterişli aksesuarların her durumda kadın için uygun giyim-kuşam ve süslenme unsurları olarak kabul gördükleri vakıadır (Karataş, 2017: 300).

Yetişkin kadınların geçmişteki iç giyimlerine benzer bir durum kız çocuklarında da görülmektedir. Kız çocuklarının pek çoğunun iç çamaşırsız büyümelerinin cinsiyet algısı kaynaklı bir sebebinin kaynak kişilerden Havva Yılmaz şöyle açıklamıştır: “Eskiden iç çamaşırı da yokmuş. Bunun gibi kıyafetler şehirden alındığından ve şehre babalar gittiğinden kız çocuklarının iç çamaşırı olmazmış.” (KK.165). Kimi zaman ekonomik koşullarla ilişkilendirilerek izah edilmeye çalışılan bu türden tercihlerin temelinde esasında toplumsal cinsiyet

algısı etkilidir. Çocuk da olsa her iki cinsiyetin de mahremiyet sınırları içinde yer alan iç çamaşırlarının babalar veya kocalar tarafından şehirden alınması onur kırıcı bir davranış olarak kabul edilmiştir.

Fotoğraf 14: Geleneksel izler barındıran güncel çocuk giyimlerinden örnekler.

Kız bebeklerin ilk dönem giyimlerinde pek çok bölgede görüldüğü üzere yaygın renk pembedir. Ancak geçmişte bu renge dönük ısrarcılık söz konusu değildir. Kimi zaman kız ve erkek çocuklarının birbirlerinin kıyafetlerini giydikleri de görülebilmektedir. Kalabalık ailelerde kız veya erkek olmasına bakılmaksızın büyük kardeşin kıyafetleri küçük kardeşlerce giyilebilmektedir. Terzilik becerisi olan annelerin kızları için özel kıyafetler diktikleri, bu şansa sahip olan çocukların kendi yaş grupları içinde imtiyazlı olarak kabul edildikleri de olmuştur (KK.279).

1. 2. 3. Günlük ve Törenlik Giyim Kuşam

Balıkesir havalisi kırsalında geçmişten günümüze günlük hayatın en çok tercih edilen giyimlik unsuru “ferace” olmuştur. Ferace günümüzde yaşları ilerlemiş kadınlar tarafından giyilirken genç kadınlar tarafından tercih edilmemektedir. Araştırmanın evren grubunu oluşturan yerleşimlerde “ferece”, “terlik/tellik”, “kıvrak”, “sır örtüsü” şeklinde de adlandırılan ferace, kullanımının rahat olması sebebi ile geçmişten beri günlük hayatın yaygın giyim tercihlerinden biri olmuştur. “Sır örtüsü” adlandırılmasının temelinde dini kabuller vardır. Feracenin mahremiyet temelinde örtünme amaçlı bir kadın giyimi olarak tercih edilmesi inancın temsil unsurlarından birisi olarak değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Ferace giyen kaynak kişilerden pek çoğu ferace ile kadının örtünmesi gerekliliği odağındaki dini vecibeleri yerine getirmenin yanı sıra toplumun namus algısını belirleyen sınırları ihlal etmemenin konforuna vurgu yapmışlardır.

Günlük hayatın tüm süreçlerinde pratik ve işlevsel kullanımı ile işlevselliğini koruyan feracelerin hâkim rengi siyahtır. Siyah renk kimi kaynak kişiler tarafından dini bir simge olarak değerlendirilirken kimileri tarafından da dinamik günlük hayatta kir göstermeyen özelliğine vurgu yapmaktadırlar.

Fotoğraf 15: Balya ilçesinin Akbaş Köyü'nde modern ve geleneksel giyimleri ile kadınlar.

Balıkesir yöresi feracelerinin çoğunlukla tek dikiş olarak dikildiği görülmektedir. Ancak bazen çift yönlü giyme tercihindan ötürü çift dikiş feraceler de tercih edilebilmektedir. Ferace diktirmek isteyen kadınlar, terzi bulma konusunda geçmişe nispetle sıkıntı yaşamaktadırlar. Ferace kumaşı, çift ende iki metre, tek ende beş metre ölçülerinde kumaşçılardan tedarik edilmektedir. Balıkesir merkezinde pek çok kumaşçıda ferace kumaşı bulmak mümkündür. Önceleri “öküz bezi” ya da “kaput bezi”nin mat siyah renge boyanması ile elde edilen ferace kumaşı ilerleyen dönemlerde çok daha parlak tonda ve saten kumaşlarla endüstriyel tezgâhlarda üretilmiştir. Geçmişte feracenin boyanması sürecinde çalılardaki mazıların dövülüp kaynatılmasıyla elde edilen siyah boya kullanılmışken günümüzde çarşıdan alınan siyah kumaş boyası tercih edilir olmuştur. Feracesinin kumaşını hazırlayan az sayıda kadın, çarşıdan aldıkları siyah boyanın ömrünü uzatmak amacıyla boyaya sirke de ekleyebilmektedirler.

Günümüzde Balıkesir havalisinde kırk yaş üstü kadınlar, feracelerini köydeki hayatlarının yanı sıra şehre giderken de giymeye devam etmektedirler. Daha küçük yaşta kadınlar ise modern kadın giyimlerini tercih etmektedirler. Balıkesir yöresindeki kullanılan feracelerde dikkati çeken önemli bir özellik desensiz ve süssüz olmalarıdır. Ancak ferace modelleri köyden köye

değişebilmektedir. Örneğin çalışmanın örneklem alanlarından Kurtdere köyünde düz, bol biçimde olan feraceler görülürken Bigadiç ilçesine bağlı köylerde önden bağlamalı feraceler görülebilmektedir. Aralarındaki bu farklılığa karşılık hemen bütün alanlarda feracenin diz kapağının altına kadar uzanması gerektiği yolunda ortak bir tavır vardır. Sosyo-kültürel hayatta yaşanan değişimlerin etkisiyle geçmişte genç kızlığa terfi etmenin sembollerinden biri olan “feraceye girme” günümüzde zayıflamış bir inanış halini almıştır (Sarıtaş vd., 2007: 201, KK.280, KK.378).

Fotoğraf 16: Altıeylül-Kutludüğün Köyü'nde feraceli bir kadın.

Feracenin ilk giyimi sırasında ritüel nitelikli eylemler tespit edilememiştir. Ancak giyilen ilk feracenin o genç kıza özel olarak dikildiği anlaşılmaktadır. Ergen bir kadın kimliğine ilerleyen bireyin annesi, babasından uyarı gelmeksizin kızına yeni bir ferace diktirmekle yükümlü tutulmuştur. Feracenin dinsel buyruklarla uyumlu bir giyim mi yoksa farklı kültürel kodlardan gelerek dönüşmüş bir kıyafet biçimi mi olduğu yolunda farklı görüşler bulunsa da yöre insanı feraceyi dinin penceresinden değerlendirme yoluna gitmiştir. “Önceden yaşlı kadınlar ferace giyiyorlardı. Kısa kollu giysi giyen ya da ferace giymeyen kadınların önceden cehennemde yanacağı söylenirdi. Köyde yaşlı kadınlar hala ferace kullanır. Önceden isterse aynı bahçede olsun komşuya bile feracesiz gidilmezdi. Erkekler diğer türlüşüne günah diye izin vermezdi. Feracenin bir diğer adı da ‘kapama’dır. İnsan onu giyince dinde denildiği gibi kapanmış olur.” (KK.79, KK.98, KK.371).

Kadınların okuma yazma oranlarının erkeklerle dengelenmesi, hayatın bütün süreçlerinde kadının çok daha aktif bir profile sahip olması ferace örneğinde olduğu gibi geleneksel nitelik taşıyan giyimlik öğelerin tercih edilirliğinde belirleyici olmuştur. Araştırma sahasında feracenin geleneksel ve dinsel bir öge olarak devam etmesini savunan ve feraceyi miadını doldurmuş, zamanın gerisinde kalmış, modern kadın kimliği ve giyimi ile uyumsuz bir öge olarak tanımlayan iki farklı bakış açısı müşahade edilmiştir.

Yörede geleneksel niteliğiyle örneği azalmakla birlikte hatırası korunan diğer bir günlük kadın giyimi de kıvraktır. İvrindi'nin Gümeli Köyü'nden Sevgi Kuşlu, önceleri köyde giyilen geleneksel dokuma giysilerin köye gelen bir imamın *"Bunları giymek günah."* demesinden sonra terkedilip kıvrak giyiminin yaygınlaştığından bahsetmiştir. Kırkağaç başta olmak üzere Manisa havalisinde çok daha yaygın olarak görülen kıvrak, önceleri beyaz renkte Amerikan bezinden işi bilen terzilerce dikilmiştir. Daha sonra özel bir karışımdan oluşan siyah renge boyanan kıvrakın iki kolu olsa da bu kollar kullanılmaz. Çoğu zaman başın iki tarafından sarkan bu kollar bazen güneşlik olarak, bazen de elde taşınan bir nesnenin kapatılması için kullanılabilir.

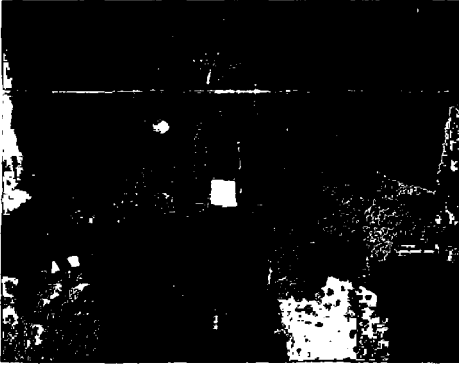
Bandırma havalisindeki köylerde yaşamakta olan Çerkesler özelinde günlük bir kıyafet daha dikkatleri çekmektedir. Günümüzde yaşlı Çerkes kadınları tarafından günlük hayatta giymeye devam edilen iki parçalı kara çarşaf Çerkesler tarafından bir kültürel kimlik simgesi olarak kabul edilmektedir. Çerkes kadınları kendi çarşaflarını diğer yörelerde görülen tek parçalı çarşaftan farklı olarak Kafkasya'dan gelen atalarının tuttukları yasin gelenekselleşen sembolü olarak değerlendirmektedirler (KK.369).

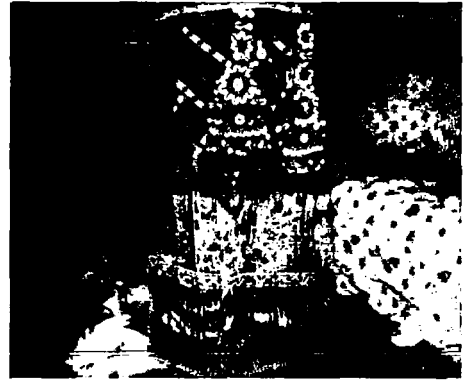

Fotoğraf 17: Bandırma'nın Yeni Ziraatlı Köyü'nde çarşafı ile bir Çerkes kadını.

Fotoğraf 18: Burhaniye-Tahtacı Köyü'nde günlük giyimleriyle eski bir aile fotoğrafı.

Fotoğraf 19: Ahalisi Çepni olan Manyas'ın Hekimköy Köyü'nde üç etek ve donatıları.

Balıkesir yöresinde düğünlerde gelinlik olarak giyilen özel hazırlanmış üç etek veya üç kuyruklardan farklı olarak günlük hayatta giyilenler de geçmişte oldukça yaygın biçimde tercih edilmiştir. Çepni, Tahtacı ve Yörük kadınları arasında özellikle tercih edilen üç etekler arasında renk, bezeme ve bileşen farklılıkları mevcuttur.

Günümüzde gündelik hayatta özellikle Çepni ve Tahtacı yerleşimlerinde nadiren yaşlı kadınlar tarafından giyildiği tespit edilen üç etekler düğünler ve cemler gibi törensel uygulamalarda daha canlı biçimde takip edilebilmektedir: “Kadınların giydiği en önemli giysi üç etektir. Bundan başka fermana, suret ve altıparmak giysileri vardır. Önceden yine alım gücü olmadığı için komşular arasında kıyafet değiş tokuşu vardır. Ayrıca giyilen giysiler farklı gözüksün diye bakkaldan alınan boya bir teneke içinde suya konduktan sonra giysiler bu boyalı suda bekletilerek renk değiştirmesi sağlanırmış.” (KK.22, KK.310). Üç eteği oluşturan bileşenler, ahalisi Çepni olan Manyas'ın Hekimköy Köyü'nden Döndü Çelkin tarafından şu şekilde belirtilmiştir: 1. İçe giyilen etek uçlarından iki yanı pulla işlemeli olan beyaz elbise: Köynek. 2. Köynek üzerine giyilen: Üç Etek. 3. Üç eteğin üzerine giyilen bel hizasında siyah renk ve üzeri işlemeli ceket: Ilbada. 4. Başa tülbentin üzerine bağlanan işlemeli bağ: Telti. 5. Göğüs kısmına boyundan bağlamak suretiyle önlük gibi takılan ve ceketin altına giyilen kısım: Döşlük. 6. Bele bağlanan kısım: Şal. 7. Şal üstüne bağlanan deniz kabukları, düğmelerle işlenmiş kuşak: Önlük Bağı. 8. Üç eteğin üzerine belden aşağı kısma bağlanan örtü: Peşkir (KK.50).

Günümüz köy hayatının yaygın günlük kadın giyimleri arasında şalvar ve maksi etek ilk sıradadır. Geçmiştesikça görülen kuşaklar ise sadece ihtiyaç duyan yaşlı kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Bununla birlikte köy hayatında kıyafet

serbestisi gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum Kepsut'un Piyade Köyü'nde dün ve bugün odağında şöyle ifade edilmiştir: “Köyün yöresel kıyafetleri eskiden *fistan, büzmeli paça, şal, peşkir ve üç etekmiş. Kadınlar ve kızlar aynı kıyafeti giyermiş. Başlarına da beyaz yaşmak veya çember bağlarlarmış. Eskiden kadınlar durduk yere güzel giyinirlerse ayıp karşılanırmış. 'Neden öyle giyindi acaba, başka bir şey mi var?' denirmiş. Günümüzde ise kadınlar istedikleri gibi giyinebilmektedir. Hatta artık kadınlar güzel giyinmedikleri zaman ayıp karşılanmaktadır.*” (KK.48).

Geçmişte günlük kıyafet olarak tercih edilen yaygın donatılar don, göynek, etek, zıbın, peşkir, kuşak, şalvar, şal, penye vb.dir (KK.90, KK.156). Kadınlar bahsi geçen giyim çeşitlerini çoğu zaman kendileri dikişmişlerdir. Köy ve mahalle hayatında terziliği iyi olan kadınlar bu vasıflarından ötürü prestij sahibi olduklarından anneler kızlarına küçük yaşlardan itibaren hem prestij kazandırmak hem de ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dikiş ve nakış öğretmeye öncelik vermişlerdir (KK. 150, KK.326). Kadınların ayak giyimleri ile ilgili ulaşılan sınırlı bilgiye göre eskiden sağlam ayakkabı bulunamazmış. “Takirge” denilen takunya giyilirmiş. Ancak kısa sürede kayışları koptuğu için çok kullanışlı olmamış (KK.88).

Balıkesir havalisinde daha önce de ifade edildiği gibi geleneksel karakterler taşıyan kadın giyimleri daha ziyade törensel uygulamalarda bugün de tercih edilebilmektedir. Düğün süreçleri, cem törenleri, defin ve taziye merasimleri ve Hıdırellez gibi törensel süreçlerde, özellikle kırsal yaşamda, havalinin kültürel çeşitliliğini yansıtır kıyafetler yakın zamanlara kadar takip edilebilmiştir. Günümüzde törensel nitelikli bu giyimler daha ziyade Çepni, Tahtacı, Çerkes ve Kırım Tatar toplulukları arasında giyilmeye devam etmektedir.

Fotoğraf 20: Edremit'in Tahtacı köylerinden Çamcı'da gelinin düğüne hazırlanması (temsili).

Fotoğraf 21: Burhaniye'nin Tahtacı Köyü'nde geleneksel gelinlik fotoğrafları.

Geleneksel kadın giyiminin en önemli örneklerinden olan tören kıyafetleri içinde nişan ve düğün giyimlerinin önemli bir yeri olmuştur. Kadın folklorunun geçiş dönemleri bağlamında en çok önemsenen unsurlarından biri olan düğün süreçlerinde gelin giyimi, özenle seçilmekte ve bu seçimde çoğu zaman topluluğun kültürel mirası belirleyici olmaktadır. Bünyesinde barındırdığı farklı sosyal ve kültürel topluluklarla kozmopolit bir yapıya sahip olan Balıkesir yöresinde, gelin giyimlerinin tercihinde bu kültürel çeşitliliğin izlerini modern beyaz gelinliğin yaygınlaşmaya başladığı 1970'li yıllara kadar takip etmek mümkündür. Kaynak kişilerimiz geçmişte kırmızı rengin hâkim olduğu gelinliğin beyaza dönüşmesini şöyle anlatırlar: *"Eskiden gelinler fistan giyerlermiş. Hatta 1980'lerin ortalarına kadar gelinlikler kırmızı renkteydi. Beyaz gelinlik giyme modası sonradan başlamıştır. Önceleri gelinliklerimiz renkli ve kapalı iken sonraları beyaz renkli açık gelinlikler giilmeye başlandı. Bizim zamanımızda kırmızı renkli saten gelinlik vardı, rengi parlaktı. Bu yüzden gelinliğe 'yanar-döner' de denilirdi. Gelin tacı olarak gelinin başına bir çanak konulur ve bu çanak çiçekler ile süslenirdi. Gelinlerin saçını ise bu işte maharetli olan bir kadın yapardı"* (KK.93, KK.116, KK.359).

Fotoğraf 22: Burhaniye'nin Tahtacı Köyü'nde beyaz gelinliğin ilk örneklerinden biri.

Kent hayatının popüler kültür etkisiyle şekillenen nişan ve kına organizasyonlarında yaygın şekilde tercih edilen ve güncellenmiş formları ile dikkat çeken bindallının geleneksel bir formunu oluşturan Balıkesir Pullusu, 1970'lerin başlarına kadar üretimi ve kullanımı ile rağbet görmüştür.

Bu dönemden itibaren kentsel alanlarda uzun süredir tercih edilir olan beyaz gelinlik kırsal yerleşimlerde de tercih edilmeye başlanmış ve yüzlerce yıllık "Balıkesir Pullusu" sandık ve bohçalarda muhafaza edilen nostaljik bir maddi kültür unsuru halini almıştır. Bu kronoloji ile uyumlu şekilde nesillerdir Balıkesir pullusu üreten usta kadın ve erkekler ile aileleri başka mesleklere veya terziliğin diğer alanlarına yönelmek durumunda kalmışlardır. Nişan, kına ve düğün organizasyonlarında farklılık adına arayışlara girilmesi ile birlikte gelin giyimlerinde yeni tarz ve üsluplar gözetilir olmuştur.

Fotoğraf 23: Alan araştırmaları sırasında Balıkesir merkeze bağlı Yenice köy/mahallesinde tespit ettiğimiz özel ailesine ait yaklaşık 100 yıllık Manav Pullusu.

Fotoğraf 24: Balkanlardan g  en ve yörede Muhacir olarak adlandırılan ahali tarafından işlenen ve kullanılan Muhacir Pullusu (Dallı Pullu). (Nurhan S  men Arşivi).

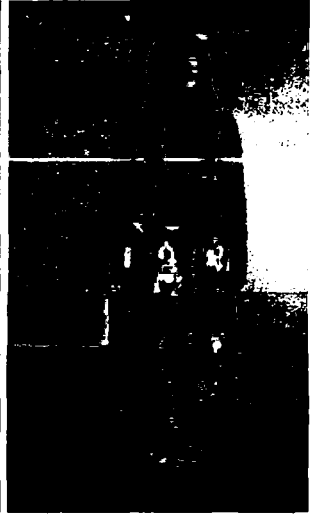
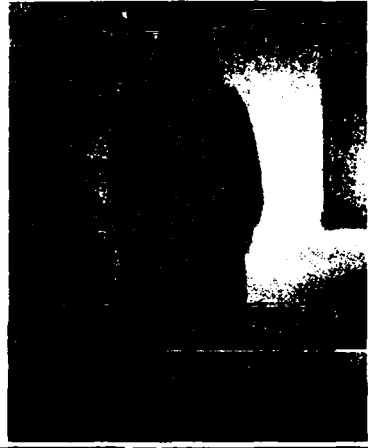
Bu arayışlar, çoğu zaman bindallı örneklerinde olduğu gibi, geleneksel formlara yönelişi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Balıkesir’de bazıları aileden bu işi bilen az sayıda girişimci formel ve enformel yollarla Balıkesir Pullusu’nu güncelleme ve tanıtma gayretine girmişlerdir. Balıkesir Pullusu, geçmişte maddi olanakları yüksek olan bireylerin günlük olarak, maddi olanakları olmayanların ise kına gecelerinde, gelin alma merasimlerinde ve özel günlerinde giydikleri bir elbisedir. Öte yandan günümüzde Maraş işi bindallı tekniği ile yapılmış Balıkesir pullusu işlemeleri görülebilmektedir. Bu türden örnekler, işleme tekniğine hâkim

olmayanlar tarafından geleneksel Balıkesir Pullusu ile karıştırılabilmektedir (Aça, 2018a: 217-219). Farklı üsluplarla oluşturulmuş örnekleri ile Balıkesir havalisinde “enteri”, “siili”, “üç kuyruk”, “dallı” vb. adlar verilen üç etekler terzilik becerisi olan kadınlar tarafından dikilmiştir. Kına gecelerinden giyilen fistanlar da yine bu terzi kadınlar tarafından hazırlanmıştır (KK.59; KK.291). Erken dönem Bulgaristan ve Yunanistan muhacirleri ile Manav şeklinde adlandırılan Yörük/Türkmen toplulukları arasında düğünün süreçleri ile ilgili kıyafet çeşitliliği çok daha dikkat çekici düzeydedir. Kına gecelerinde kına öncesi ve kına sonrası özel kıyafetler, düğün sonrasındaki ilk günde giyilen özel hazırlanmış kıyafetler zengin çeşitliliğin örneklerinden sadece bazılarıdır.

Fotoğraf 25: Uzun yıllar Balıkesir Pullusu işleyerek geçimini sağlayan Güzgün ailesinin bireyleri. (Kaynak: Nurhan Sökmen Arşivi).

Yakın dönemlere kadar kına gecesı için mahalli karakterleri ile öne çıkan, genellikle kırmızı renkte ipek veya saten giyimler tercih edilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu giyimler gece süresince çeşitlilik de gösterebilmiştir. “Eskiden kınalarda ‘kına pijaması’ adı verilen kırmızı saten kumaştan yapılan bir elbise giyilirdi. Bu elbise üç etek ve bindallıya benzemez. Günümüzde giyilen bindallılar Balıkesir yöresinde giyilen üç eteklere benzer. Aynı zamanda işlemeli bir havlu, gelinin kına yakalan eline koyulur ve gelinin başı bağlanırdı.” (KK.151, KK.270). Günümüzde kına gecelerinin yaygın kıyafet tercihi bindallı olmuştur. Çoğu zaman organizasyon firmalarından kiralanmak suretiyle temin edilen ve Hint işi olan bu bindallılar oldukça fazla sayıda seçeneğe sahiptir. Her bütçeye ve talebe uygun seçeneklerle hizmet veren bindallı dükkânları düğünlerin yoğunlaştığı yaz ve sonbahar aylarında Balıkesir merkezinde en çok rağbet gören mağazalar arasındadır.

Fotoğraf 26: Yenice Köyü'nden düğünü takip eden günlerde yeni gelinin giydiği günlük giyimlerden örnekler.

Fotoğraf 27: Balıkesir ili merkezinde faaliyet yürüten Hanımeli Bindallı adlı mağazadan bindallı örnekleri.

Balıkesir yöresi düğün giyimleri içinde gelin başlıkları da önemli bir yere sahip olmuştur. Tahtacı, Çepni ve Yörük toplulukları arasında bariz örnekleri ile karşılaşılan bu başlıklara Mehmetalan, Tahtakuşlar, Çamcı ve Mehmetler köylerinde “tomaka” ve “kepez” adları verilmektedir. Kültürel bir kimliğin temsil unsuru olmaları sebebiyle itina ile hazırlanan bu başlıklar farklı materyaller barındıran renkli ve süslü bir gelin donatısıdır: *“Düğün elbiselerinin en önemlisi düğün öncesi gelin için hazırlanan kepez adlı başlıktır. Kepezin fesi dede huzurunda ve bir kız başında dikilirdi. Sağdıç annesinin varsa kızının başında, sağdıç annesi kız sahibi değilse başka bir kız başında dedenin okuduğu dua ile keçeden dikilen fes etrafına renkli başörtüleri takılır ve kartal tüyünden hazırlanmış renkli kırım en üste takılır. Kepez takıldıktan sonra ön kısmına da kırmızı ve beyazdan oluşan iki renkli duvak takılır”*. (KK.62). Edremit’in Tahtakuşlar Köyü’nde kaynak kişimizin verdiği bilgilere göre, eskiden yaylalara çıkıldığı zaman gelin olacak kızlar yaylada buldukları kartal tüylerinden kendilerine “kepez” adı verilen gelin tacı yaparken kepez yapma âdeti günümüzde kullanımdan düşmüştür (KK.151).

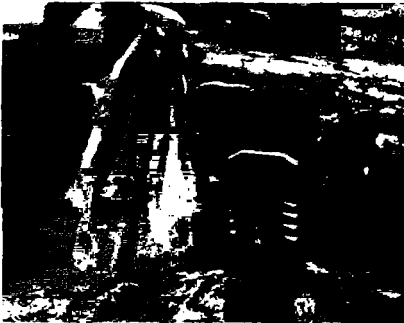
Fotoğraf 28: Edremit'in Tahtacı köylerinden Çamcı'dan bir kepez. Tahtakuşlar Etnografya Müzesi'nde bulunan çok daha eski tarihli aynalı kepez (sağda).

Düğün sürecinde gelinlik ve gelin başı üslupları ile ilgili olarak tespit edilen uygulamaları kaynak kişilerimiz şöyle anlatmışlardır: *“Kız düğün günü ‘humayin’ denilen elbiseyi gelinlik niyetine giyerdi. Bu patiska kumaştan kanaviçe işiyle işlenmiş bir elbisedir. Daha sonra ise kırmızı ve yeşil renkteki kadife elbiseler çıkmıştır. Gelinin başını yengeler ya da özel gelin başı yapıcı kadınlar yapardı. Gelinin saçlarının üzerine bir tas ters çevrilerek oturtulurdu. Üstüne duvağı bürülürdü. Üç tane yazmadan etrafına salma yapılırdı. En üste altınlarla süslü takke takılırdı.”* (KK. 287). Savaştepe’nin Karapınar Köyü’nde düğünlerde gelin başına yapılan başlığa “telesan” denilirmiş (KK. 303).

Fotoğraf 29: Savaştepe'nin Tahtacı köylerinden Kongurca'da geleneksel gelinlik örnekleri.

Hayatın bir diğer geçiş dönemi olan ölüm etrafındaki uygulamalarda giyim ve ölümden sonraki hayat arasında bağ kurulan örnekler yine Çepni ve Tahtacı toplulukları arasında tespit edilmiştir. Bu konu ölümlle ilgili inanış ve uygulamaların ele alınacağı bölümde ayrıca değerlendirilecek olsa da kaynak kişilerimizden bazılarının cenaze ve kıyafetleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bazı ifadelerine bu bölümde yer verilmiştir. Edremit'in Tahtakuşlar Köyü'nde kadın/erkek cenazesine cemde giydiği kıyafetler giydirilip kefenlendikten sonra tabutun içine yastık ve yorgan konulmaktadır (KK.151). Manyas'ın Hekimköy Köyü'nde genç kız veya yeni bir gelin öldüğünde özel kıyafeti veya gelinliği ile gömülür. Mezarların baş kısmında ölen kişilere ait yazmalar bulunur (KK.50).

Fotoğraf 30: Edremit'in ahalisi Tahtacı olan Hacıaslanlar ve Tahtakuşlar köylerinin kabristanlarında kadın kabirleri.

Tören giyimlerinin bir başka temsil alanı da cemlerdir. Çepni ve Tahtacı kadınları birlik cemleri haricinde genellikle üç eteklerini giyerler. Birlik

cemlerinde üç etek giyme gibi bir zaruret gözetilmemekte, tüm cemlerde temel kural olduğu üzere yalnızca kıyafetin temizliğine dikkat edilmektedir.

1. 2. 4. Süslenme ve Çeşitlenmeleri

Balıkesir yöresi kadınlarında süslenme konusunu “köylü kadın”, “kentli kadın”, “birinci kuşak kadın”, “ikinci kuşak kadın” ve “üçüncü kuşak kadın” tanımlamalarını esas alarak değerlendirmek gerekir. Bunun yanı sıra, süslenme konusunu baba, ağabey ve eş vasıflarını taşıyan erkeklerden bağımsız bir şekilde ele almak da doğru değildir. Erkekler, köyde yaşayan ya da daha sonra köyden kente geçiş yapan birinci, ikinci ve hatta üçüncü kuşak kadınların süslenme tutumları üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilidir. Örneğin, kimi erkeklerin geçmişte eşlerinin süslenmeleri ve vücut bakımı yapmaları karşısındaki olumsuz tutumları caridir.

Köylü ya da köy kökenli birinci ve ikinci kuşak kadınlarla yapılan görüşmelerde bazı kadınlar, makyaj yapmadıklarını, süs eşyası olarak da altın taktıklarını ifade etmişlerdir. Balıkesir il merkezinde yaşayan ve birinci kuşak kadınlar, kendi zamanlarında şimdiki gibi süslenme olmadığını, kadınların yüzlerine herhangi bir şey sürmediklerini, ama yaz vakti geldiğinde saçlarına kına yaktıklarını söylemişlerdir. Saçlarına melik/belik yaptıklarını, gençlik zamanlarında cımbız gibi aletleri kullandıklarını, bununla kaşlarını aldıklarını kaydetmişlerdir (KK.116). Her ne kadar kimi kaynak kişiler kadınların eskiden süslenmediklerini ya da eşlerinin buna izin vermediğini söylemişlerse de bazı kadınlar süslerine/süslenmelerine eskiden de dikkat etmişlerdir. Fatma Menekşe’nin (KK.94) annesinden duyarak aktardığına göre kadınlar eskiden kömürle kaş yaparlarmış. Çemberlerin boyası çıktığı için kadınlar pembe çemberlerden dudak boyası yaparlar, ıslattıkları pembe çemberi yanaklarına sürerlermiş. Bugünkü gibi makyaj malzemeleri olmadığı için bademi ve cevizi yakıp kaş boyarlarmış. Islatılmış renkli tül bent, bez, kâğıttan (şinik kâğıdı) çıkan boyayı yanaklara, ceviz ve badem gibi meyveleri ve çırayı (çıra sürmesi) yakıp karatarak kaşlara sürme, geçmişin en yaygın makyaj yöntemlerindendir. Geçmişte bu yöntemlerin Altıeylül ilçesine bağlı Yenice Köyü (KK.38), İvrindi ilçesine bağlı Gökçeyazı (KK.97), Susurluk ilçesine bağlı Söğütçayır Köyü (KK.316), Sındırgı (KK.336), Burhaniye ilçesi Tahtacı Köyü (KK.224), Karesi ilçesine bağlı Toybelen Köyü (KK.89) gibi yerleşim birimlerinde de uygulandığı tespit edilmiştir.

Balıkesir yöresinde özellikle de köylerde makyaj için geleneksel yöntemlere başvurulmakla birlikte modern makyaj malzemelerinden de yararlanıla gelmiştir. Kepsut ilçesine bağlı Piyade Köyü’nden kaynak kişimizin anlatımına göre

eskiden köyde tek bir kişide sürme, ruj ve kaş boyası gibi makyaj malzemesi varmış. Bu malzemeler bu kişiden ödünç alınarak düğünlerde kullanılmış (KK.377). Sındırgı ilçesinden Halide Çakır'ın (KK.142) beyanına göre kullanılan modern makyaj malzemeleri arasında pudra ve ruj da yer almıştır. Balıkesir yöresindeki kadınların vücutlarındaki istenmeyen tüyleri temizleme konusunda geçmişten beri duyarlı oldukları, bunun için de geçmişte daha çok geleneksel yöntemlere başvurdukları tespit edilmiştir. Kadınlar, bu tür geleneksel uygulamaları evlerinde ya kendileri yapmışlardır ya da bu işte uzmanlaşmış birilerine yaptırmışlardır. Günümüzde ise tıpkı makyaj yaptırmada olduğu gibi, istenmeyen tüylerin temizliği için kuaförlere gidenler de vardır.

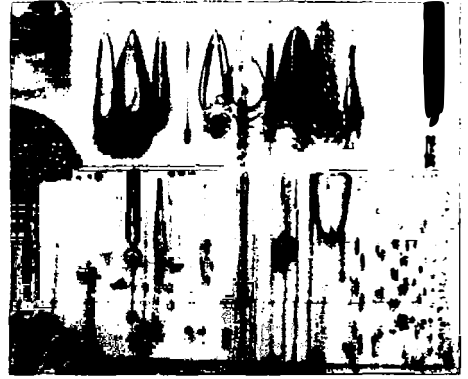
İstenmeyen tüylerden kurtulmak için genellikle ağda yöntemine başvurulmuştur. Şeker (akide şekeri), pekmez ve limon karışımından yapılan ağdanın yanı sıra, çam sakızı ve külden de yararlanılmıştır. İlerleyen dönemlerde jilet kullanımı da yaygınlaşmaya başlamıştır (KK.83, KK.98, KK.313, KK.372). Ağda yapımı hakkında şu bilgiler verilmiştir: *“Eskiden kadınlar külle ve çam sakızıyla vücut temizliklerini yaparlardı. Bazı kadınlar da evde ağda hazırlar. Bir çay bardağı şekere, yarım çay bardağı su katılır. Bunun içine bir yemek kaşığı da limon sıkılır. Kaynatıp rengi sarılaşınca içinden biraz alıp yapışıp yapışmadığına bakılır. Yumuşuyorsa olmuştur, eridiyse olmamış demektir. Bu karışım elde oynanarak ağda haline getirildikten sonra temizlik yapılır.”* (KK.138, KK.372). Yukarıda da ifade edildiği gibi kadınlar, ağda işlemini kendileri yapabildikleri gibi, bu işte uzmanlaşmış kadınlara da başvurmuşlardır. Gönen ilçesi Fındıklı Köyü'nde geçmişte gelin olacak kızlara ağda yapan kadınların varlığından söz edilmiştir. Susurluk ilçesi Gündoğan Köyü'nde eskiden gelinlere evlenmeden önce ağda hazırlayıp ağda yapan bir kadın varmış (KK.316). Köy yerlerindeki bu uzmanlaşmış ağdacıların yerini ilçe ve şehir merkezlerinde kuaförlerde çalışan uzman ağdacılar almıştır.

Günümüzde kadınlar, özellikle de ilçe ve il merkezlerinde yaşayan kadınlar, saç ve makyaj yaptırtmanın dışında istenmeyen tüylerden kurtulmak için de kuaförlere de gitmektedirler. Dursunbey ilçesi Kavacık Köyü'nde, erkeklerin bakımlı kadınlardan hoşlandığı, eşine saç boyarken yardım eden erkeklerin olduğu, kuaföre giden kadınlar olmakla birlikte hiç gitmeyen kadınların da bulunduğu kaydedilmiştir (KK.372). Manyas ilçesi Çavuşköy'den Saadet Atasoy (KK.296), gelinlerin yirmi dört yıl öncesinde de kuaförlere götürüldüğünü, daha öncesinde ise köyde gelin süsleyen kişilerin olduğunu söyleyerek gelinlerin kuaförde kitaptan saç modelini seçtiklerini, hatta kuaförlerin de gelinlere yüz hatlarına uygun saç modelleri önerebildiklerini kaydetmiştir.

Kadınlar, günümüzde saç ve makyaj yaptırmak ve istenmeyen tüylerden kurtulmak amacıyla kuaförlere daha sık gitmektedirler. Kuaföre gitmek, ilçe ve şehir merkezlerinde yaşayanlar için gündelik hayatın rutini iken köylerde yaşayan kadınlar, özellikle de genç kızlar için nişanlar ve düğünler önemli bir gerektir. Balıkesir bölgesinde, özellikle il ve ilçe merkezlerinde kuaförlük ciddi getirisi olan önemli bir meslektir. Kuaförler, sadece kadınları güzelleştiren ve bakımlı hale getiren kişiler olmayıp kadınların güzellik, süslenme ve bakım anlayışlarındaki değişim ve dönüşümü anlamak açısından da önemlidirler.

Kuaförlük mesleğini yürütenlerin ifadelerine göre kadınlar kuaförlere sadece saç ve makyaj yaptırmak için gelmemektedirler. Şehirlisinden köylüsüne her kesimden kadının geldiği kuaförler, kadınların kendilerini tamamladıkları bir mekândır. Balıkesir il merkezinden kuaförlük yapan Sadrettin Kabak'a (KK.306) göre kuaför dükkânları, sadece saç sarıya boyatmak, kıvrıcık yaptırmak için geline bir yer değildir. Kuaföre şehirli bir kadın da köylü bir kadın da gelmektedir. Bu iki kadın türünün de beklentisi aynıdır. İki kadın da kendini eksik hissettiği için kuaföre gelmektedir. Kuaför Sadrettin Kabak'a göre tercih edilen saç renkleriyle karakterler arasında doğrudan bağlantı vardır. Sarışın olmak isteyen kadın kedinden emindir. Sarışınlar ileride gidecekleri yeri bilirler, kendilerinden emindirler. Kadın eğer *"ben ombre istiyorum ama aman açık olmasın"* diyorsa kendinden emin değildir; kendisine yakışıp yakışmayacağına tam karar vermemiştir. Saçını bu yüzden tehlikeye atmak istememektedir. Ama bazı esmerler vardır ki yıllardır sarışındırlar. Kendisi artık ona karar vermiştir ve bundan emindir. Saç rengi kızıl olan kadınlar alanında başarılı olmuş kadınlardır. Buna rağmen hala bir farklılık yaratmak ve dikkat çekmek istemektedirler. Bu yüzden kızıl saç rengini tercih etmektedirler. Esmer tenli ve siyah saç rengini tercih eden bir kişi kabullenmiş biridir ve tipik bir kadındır. Pembe, mor, turuncu gibi ara renkleri tercih eden kadınlar isyankârdır. Bu tür kişiler uçarıdır, *"ben buradayım"* der. Ama bazıları da aynı sarışınlar gibi nettir. Bunların bazıları pembenin tonuna kadar emindir, ne istediğini bilir. Kimisi de ne istediğini bilmez ve bir arayış içerisinde. Bunlar yolunu tamamlayamamış, bulamamış olarak adlandırılır. Üst düzey saç rengi isteyenler vardır. Onlar öncülerdir. Yıllardır aynı saç rengini yaptıran kadınlar vardır. Renk renk saç rengine sahip kişiler, farklı yemekleri birbirine karıştırarak yemeyi seven kişiler gibidirler. Mesela gökkuşağı rengi neşeli insanların rengidir. Onlar için net ve güzel olması yeterlidir. Rengârenk renkler yeni kuşağın rengidir ve gençler henüz deneme aşamasındadırlar. Yeni kuşak, kendini bir yere ait hissedememektedir. Ne renklere ne de kıyafetlere hiçbir aidiyet hissetmezler. Bu yüzden de bir renkte sabit kalmamaktadırlar.

Kuaför Sadrettin Kabak’a (KK.306) göre, kadınların saç uzunluğu tercihleri ile özgüven, doyum ve statü arasında da doğrudan bir bağ vardır. Anne kaç yaşında çocuk sahibi olmuşsa saç boyu da ona göre şekil almaktadır. İnsan özgüvenini kazandığında ilk önce saça sahip olmak ister ve saçını uzatır. Sahip olma isteği bittikten sonra güzelleştirme isteği başlar. Güzelleştirme işlemi de bittikten sonra daha rahat, daha modern saç şeklini tercih etmeye yönelirler. Burada emin olma duygusu ön plana çıkar. Kadın “*evimi aldım, arabamı aldım*” dedikten sonra da zamanla menopoz aşamasına gelmektedir. O zamanda da saçın bakımı zorlaştığı için kısa saça yönelmektedir. Kuaför Sadrettin Kabak’ın anlatımlarından Balıkesir yöresinde gelin başı yaptırılırken televizyon dizilerindeki kadın oyuncuların saç stillerinin de etkili olduğunu öğrenmekteyiz.

Fotoğraf 31-32: Kuaför Sadrettin Kabak ve gelin başının yapılışı. Satış için sergilenen kadın takıları.

Susurluk’un Danaveli Köyü’nden Zümrü Çetin’in (KK.380) de ifade ettiği gibi, Balıkesirli kadınlar süslenmelerine önem vermektedirler. Seksen dört yaşındaki bir teyze bile kolye ve bilekliğini eksik etmemektedir. Fakat geçmişte süslenmenin yaşla sınırlandırıldığı da bir gerçektir. Balıkesir merkezinde ikamet eden kaynak kişimizin (KK.94) dikkat çektiği gibi, eskiden belli bir yaştan sonra süslenen, takı takan kadın yadırganmaktadır.

1. 3. Kadın Eksenli Davranış Folkloru

1. 3. 1. Selamlaşmalar ve Kalp Sözler

Balıkesir bölgesinde kadınların selamlaşma davranışları, karşılaşılan kişinin kadın ya da erkek olmasına göre değişmektedir. Kadınlar kendi aralarındaki selamlaşmada çok daha samimi bir dil kullanarak bedensel davranışlarıyla da bu samimiyeti gösterebilmekte iken erkeklerle selamlaşırken daha resmi bir tarzda davranmaktadırlar. Nitekim Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nde kadınların birbiriyle

selamlaşırken “*Selamünaleyküm, Aleykümselam*” denildiği ve birbirlerine sarılarak selamlaştıkları ifade edilirken bir yandan da kadınların kendinden büyük bir erkekle karşılaştıklarında onların ellerini öptüklerini belirtilmiştir (KK.157). Bigadiç’in Alan Köyü’nde kadınların birbirleri ile sarılarak selamlaştıkları şu sözlerle ifade edilmiştir: “*Kadınlar birbirleriyle her görüştüklerinde sarılıp ‘hoş geldin’ derler. Aynı gün içinde dört defa bile görüşseler yine sarılarak selamlaşırlar. Sarılmalar mesafeli değil de sıcak ve içten olur. Bunu kadınlar birbirlerine sıkı sarılmalarından anırlar.*” (KK.335). Dolayısıyla, kadınların kendi aralarında selamlaşırken birbirlerine sarılmalarının bir samimiyet ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede selamlaşırken en sık kullanılan ifade “*Selamünaleyküm / Aleykümselam*” ifadesidir.

Evlenme çağına gelen oğlan ve kız tarafının selamlaşmadan başlayarak sergiledikleri davranışlar da evliliğe olumlu ya da olumsuz baktıklarını gösteren önemli bir etkindir. İvrindi ilçesi Gümeli Köyü’nde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: “*Oğlan tarafı bir kıızı gözüne kestirdiği zaman önce eve bir aracı gönderirdi. Kız tarafı aracıya ikramlıklarda bulunup güzel karşıladığı zaman bu cevabın olumlu olduğunun göstergeseydi. Eğer aracı terslenip, kötü karşılanırsa bu olumsuzluk göstergeseydi. Daha sonra oğlanın annesi ve babası çocuklarının ağzını aradı. Kızın da arkadaşları tarafından gönlü yoklanırdı. Kız hafiften gülümseme ya da mimikleriyle niyetini belli ederdi. Kız niyetini açıkça söyleyemezdi, ayıp sayılırdı.*” (KK.141). Bütün bu bilgilerden yola çıkarak bölgede selamlaşmanın ve kalıp sözlerin kullanımının kadınların ilişkilerini doğrudan yansıttığı, verilip alınan selamların erkek ve kadın ayrımı göstermediği söylenebilir.

1. 3. 2. Kadın Argosu ve Jargonu

Balıkesir yöresinde yapılan saha çalışmaları sırasında yörede kadınlar tarafından kullanılan argo ve jargonlar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Kadınlar arasında, tıpkı erkeklerde olduğu gibi, ergenliği ifade etmek için doğrudan ifadeler yerine, mecazi ve simgesel anlamlar içeren ifadeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Altteylül ilçesi Yenice Köyü’nde kız çocukların ergenliğe girip girmediğini öğrenmek için “*üstünü gördün mü?*”; erkekler için ise “*simitçi bıyığı çıktı mı?*”, “*horoz öttü mü?*” diye sorulduğu ifade edilmiştir (KK.38).

Bölgede cinsel organlara verilen isimler de farklıdır. “Kutu, kuntış, fındık, yemiş, çiçek, mekik, kurabiye, kuş, makas” kız/kadın cinsel organlarına verilen isimdir. Erkeklerin cinsel organı ise “pipi, pirsı, bibi, sümbül, dalga, bülük, kuş” olarak adlandırılır. Kadınların kendi aralarında ise cinsel organlar için daha farklı isimler kullanılmaktadır. Kadınlar kendi aralarında erkeğin cinsel organını

“Haydar, Osman, Remzi” vb. gibi ilginç isimler ile adlandırır. Ayrıca kadınlar, erkeğin cinsel organına yapılan bu adlandırmaları, “Osmaniye, Remziye” vb. kadın isimleri şeklinde kendi cinsel organı için de kullanır. Bunun yanında kadının veya erkeğin isminin önüne “küçük” sıfatı eklenerek de cinsel organlara gönderme yapılmaktadır (KK.16, KK.25, KK.46, KK.66, KK.104, KK.106, KK.188, KK.372). Kadınların kendi aralarında konuşurken ilk defa adet gören ya da ergenliğe giren çocuklar için kullandıkları ifadeler de bulunmaktadır. Adet için “regl olmak”, “aybaşı olmak”, “hasta olmak” denilir (KK.336). Yine, kız çocuklar adet oldukları zaman kendi aralarında “*seni köpek ısırdı mı?*” ya da “*halan geldi mi?*” diye şifreli söylemlerle sorulmaktadır (KK.292).

Bölgede, birbirleriyle cinsel ilişkiye girmek isteyen eşlerin bunu ifade etme şekilleri de kullanılan argo ve jargonları belirlemek için önemlidir. Nitekim erkeklerin cinsel ilişkiye girmek istediklerinde niyetlerini “*Bu akşam kabak tatlısı yiyelim mi?*” diyerek açık etmektedirler (KK.38). Bu jargonun genelde çocukların yanında konuşulurken söylendiğini de aynı kaynak kişi özellikle vurgulamıştır. Yine, eskiden erkek ceketini askıya asarsa akşam karısıyla birlikte olmak istemediğinin, koltuğun üstüne atar ise karısıyla birlikte olmak istediğinin işaretidir (KK.104). Bölgede bulunan kadınlar bir araya geldikleri zaman cinsel ilişkiye girdiklerini çeşitli ifadelerle söylemektedirler.

Kaynak kişilerin aktarımlarına göre, kadınlar bir araya geldiklerinde cinsel birlikteliklerinden konuşmaktadırlar. Bu durum için en çok kullanılan söz ise “*bugün adama verdim*”, “*adama yemini verdim de geldim*” gibi sözlerdir. Hareketli kadın ya da kızlar için de “*azmış bu, adam buna az geliyor*” ya da “*kız yine adamı yere mi yatacağsın*” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Kadınlar menopoza girdiklerini “*üstümden kaldım*” diyerek ifade etmektedir. Hamile olan bazı kadınlar adet görmeye devam edermiş. Onlar için de “*üstüne görmüş*” denilmektedir (KK.51, KK.142, KK.206, KK.288).

Balıkesir yöresinde kızlar geçmişte evlenmek istediklerini aile büyüklerine açık açık söyleyememişlerdir. Örneğin kız, aile bireylerinden birisine (erkek kardeşi, ninesi vb.) sebepsiz yere, durduk yere ilgi gösterirdi. Ayrıca genç kızların evlilik belirtisi ile ilgili olarak “*tas tepmesi gelmiş/tas tepme zamanı gelmiş*” denmiştir. Yine, düğün gibi eğlence ortamları da gençlerin evlenmek istediklerini ifade etmek için fırsat ortamları olmuştur. Genç kızın başının üstünde para çevirmek, beğenilen kızın arkasında/yakınında oynamak, ilgi duyulan kişiye kaşık vermek, verilen kaşığı kabul etmek ya da etmemek gibi (KK.172).

Yukarıdaki kaynak kişilerin ifadelerinden de görüldüğü gibi, bölgede kadınlar, özellikle de kendi aralarında argo ve jargonlara sık sık

başvurmaktadırlar. Genellikle cinselliğe ve kadınsal ihtiyaçlara yönelik olarak belirlenen bu argo ve jargon ifadeler, bölgedeki kadın kültürünü anlamak için bir anahtar rolündedir.

1. 4. Geleneksel Toplumda Kadın Algısı

1. 4. 1. Kadınlara Yönelik Stereotipler

Şematize etmek ve şematize ederek bir tipoloji yaratmak, bütün toplumsal yapılarda görülen bir özelliktir. Bu tipolojilerden doğan ve stereotip dediğimiz kalıp ifadeler, bireyin ve toplumun algı dünyasını yansıtarak bize toplumsal yapının dinamikleri hakkında önemli bilgiler verir. Bu açıdan bakıldığında kadınlara yönelik kullanılan stereotipler de çalışmamız için oldukça önemlidir. Araştırma yapılan bölgede kadınlara yönelik olarak kullanılan stereotipler, kaynak kişilerden elde edilen bilgilerle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Dursunbey doğumlu ve Sil Baştan Derneği gönüllüsü Emine Akkaş, bu konuda cinsiyetçiliğe vurgu yaparak şunları ifade etmiştir: *“Haber dili toplumsal cinsiyet konusunda oldukça etkilidir. Örneğin; çoğu ana haber bülteni ve birçok ulusal kanalda verilen kaza haberlerinde spikerler kadınlar için; ‘kadın şoför şöyle yaptı, kadın şoför bunu yaptı’ gibi ifadeler kullanılırken erkeklerin sebep olduğu bir kaza haberinde ise ‘şoför şöyle yaptı’ deniyor. Haberlerde kadın gereksiz yere vurgulanırken aynı şey erkekler için yapılmıyor. Ekonomik imkânlar da kadına şiddeti etkiliyor. Ekonomik açıdan rahat aile çocuklarının ve evinin ihtiyaçlarını kolaylıkla aldığından aile içi şiddet pek görülüyor. Fakat ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan ailelerde ortam gergin olduğundan şiddet olaylarına daha çok rastlanıyor. Ben sosyal medya gönderilerinin altına yapılan yorumları okurum. Bir keresinde İstanbul’da gece saat iki sularında bir kız çocuğu kendi apartmanının önünde tecavüze uğramıştı. Haberin altındaki yorumlara bakarken bir kadın, ‘bu kızın gecenin iki buçuğunda sokakta ne işi vardı’ diye bir yorum yapmış. Bence sorulması gereken asıl soru, ‘iki çocuklu evli bir adamın gecenin o saatinde orada ne işi vardı’ şeklinde olmalıydı. Sonuçta bu kız genç bir kız ve kimseye karşı sorumluluğu yok. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet konusu kapsamında sadece erkeğin kadına olan bakış açısı değil, kadının kadına olan bakış açısında da ciddi sorunlar ve eksiklikler bulunuyor.”* (KK.64).

“Kısır” lakabı da bölgede kadına karşı sık kullanılan bir stereotip ifadedir. Nitekim çocuğu olmayan kadınlara “kısır” ya da “dölsüz” denilmektedir (KK.54, KK. 98, KK.70). Dursunbey ilçesi Sarnıç Köyü’nde yaşayan Hasniye Bakır da çocuğu olmayan kadınlara yönelik olarak ortaya çıkan stereotipleri vurgulamıştır: *“Eskiden bir ailede çocuksuzluk varsa bu durum kadına yüklenirmiş. Çocuğu olmayan kadınlara ‘erkek karınlı’ denilirmiş. Günümüzde sorunun kimde olduğu*

doktorlara gidilerek öğrenilmektedir. Bu da kadınları büyük bir yükten kurtarmıştır.” (KK.156). Yörede kocaya kaçtıkları için düğün yapılmayan gelinlere “köse gelin” denildiğini Manyas ilçesi Çavuşköy’de yaşayan kaynak kişi Saadet Atasoy (KK.296) belirtmiştir. Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü’nden Zülfiye Şanlı (KK.379), erkeğe ihtiyaç duymadan kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlara da “Osmanlı kadını” denilerek hitap edildiğini de ifade etmiştir.

Bölgede yaşayan kadınların toplumsal alandaki davranışlarından yola çıkılarak oluşturulan stereotip ifadeler de bulunmaktadır. Edremit ilçesi Çamcı Köyü’nde bu durum şöyle ifade edilmiştir: *“Kadınların köyde ahlaki yönden yaptığı hareketler kınanır. Bir kadının özellikle evliyken başka bir adamla görüşmesi mesela. Sonuçta evli bir adamın karısını aldatmasıyla evli bir kadının kocasını aldatması aynı şeylerdir. Ama yine de kadın da durum farklıdır. Erkek ‘hovarda’ olur ya da bu erkeğin elinin kiridir. Kadın ‘orospu’ olur. Kadının bu damgayı yemesinin nedeni alın yazısını kadının taşımasıdır. Kadının bu hareketi yedi göbek ötesini etkilemektedir. Torunları bile olsa torunları da bu lekeyi taşımaktadır. Erkek için yıllar sonra söylenen şey ise en fazla ‘karısını aldatmış, üstüne kuma getirmiş’ olur.”* (KK.32). Bölgede, eşlerini aldatan kadınlar için kullanılan stereotip ifadeler de bulunmaktadır. Dursunbey Sarıncı Köyü’nde bu durumu şöyle ifade edilmiştir: *“Kadın kocasını aldattığı zaman orospu olur. Erkeğin namussuzu olmaz. Erkeğin orospusu olmaz. Kadınların aldatmasına yönelik ‘Kadınlar kazan karasıdır, Simav çayı gelse paklamaz’ denilir. ‘Erkeğin elinin kiridir’, ‘Erkeğin kızlığı mı bozulacak’ denilir.”* (KK.46). Sındırgı ilçesi Kocasinan Köyü’nde çok gezen kadınlara iyi gözle bakılmadığı, bu kadınlar için *“Çok gezen kadın altında pislik taşır”* ifadesinin kullanıldığı belirtilmiştir (KK.133). Sadece dış mekânda değil, ev içi davranışlarından dolayı da kadınlara karşı çeşitli stereotip ifadeler (deli karı, gereksiz, savurgan vb.) kullanılmaktadır (KK.9, KK.262).

Bütün bu ifadelerden yola çıkarak bölgede kadınlar hakkında özellikle olumsuz stereotip ifadelerin bulunduğunu ve bunların oldukça yaygın olarak kullanıldığını, son dönemde bu ifadelerin kullanımının bir kısmından vazgeçilse de yine de bu ifadelerin birçoğunun toplumsal hafızada muhafaza edildiğini söyleyebiliriz.

1. 4. 2. Ad, Lakap ve Hitaplarda Toplumsal Cinsiyet

Bölgede özellikle kadınların aldıkları adlar ve lakaplar da toplumsal cinsiyet algısına göre değişmektedir. Öncelikle eşlerin evlenmeden önce, evlendikten sonra ve yaşları ilerledikten sonra birbirlerine karşı hitap ettikleri isimler değişmektedir. Altıeylül ilçesi Kesirven Köyü’nde bu durum şöyle ifade

edilmiştir: “Eşimle evliliğimizin ilk zamanlarında birbirimize ‘hayatım, aşkım’ vb. şekilde hitap ederdik. Artık birbirimize bu şekilde hitap etmiyoruz. Eşim bana arada ‘hatun’ diye hitap eder.” (KK.207). Balıkesir il merkezinde yaşayan kaynak kişimiz ise bu konuda şunları ifade etmiştir: “Evliliğin ilk zamanlarında kadınlar kocalarına isimleri ile; erkekler ise eşlerine ‘hanım’ ya da ‘hatun’ diye hitap etmektedir. Bugün artık erkekler eşlerine ‘hayatım’ demeyi öğrenmişlerdir.” (KK.206). Yine Kepsut yöresinde eskiden ağabeye “aga”, “başa”, “efe”; ablaya ise “bılla” ve “aba” denilirmiş. Kendinden yaşça küçük kişilere de erkek kız fark etmeden “gülüm” denilmektedir (KK. 81).

Bu kaynak kişilerin söylediklerine katılmayan ve daha çok yaşları ilerlemiş olan eşlerin birbirine isimleriyle hitap etmediğini söyleyen kaynak kişilere de rastlanmıştır. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, kadınlar geçmişte eşlerine ismiyle hitap etmezdi. Çocuklara ise isimleriyle hitap edilirdi. Bazen kız çocuklarına adıyla değil “kız” diye hitap edilirdi. Erkek karısına “karı” derdi. Kadın ise eşine “herif, herifçik vb.” derdi. Kocaya “adam” denmezdi, bu ayıp sayılırdı (KK.172). Bir kaynak kişi, eskilerin eşlerine isimleriyle hitap etmediklerini, başka isimle de seslenmediklerini, mesela babasının annesine “kocakarı” dediğini, hiç ismiyle seslendiğini duymadığını, kadının da kocasına ismiyle seslenmediğini, nadiren mecbur kalırsa seslendiğini ifade etmiştir (KK.280).

Susurluk ilçesi Bozen Köyü’nde kaynak kişi, eşine kızının ismi ile eşinin de kendisine oğlunun ismi ile hitap ettiğini, yaş ilerledikten sonra kendisinin eşine “hanım”, eşinin de kendisine “bey” demeye başladığını belirtmiştir (KK.300). İvrinci ilçesi Mallica Köyü’nden Mustafa Acar, durum hakkında, “Ben eşime ağız alışkanlığından dolayı genelde ‘hafız’ diye hitap ederim. Eşim de bana ‘hacı’ diye hitap eder. Köylerde ise genellikle erkekler hanımlarına ya da hanımlar erkeklerine çocuğunun ismiyle hitap ederler. Mesela çocuğun ismi Ayşe ise erkek hanımına Ayşe diye hitap eder. Kadın ise eğer varsa erkek çocuğu, yok ise de kız çocuğunun ismiyle hitap eder. Yani kısaca eski geleneklerimize göre eşler birbirlerine çocuklarının isimleriyle de hitap ederlerdi.” (KK.235) diye bilgi vermiştir. Altıeylül ilçesi Dallımandıra Köyü’nden İbrahim Ercan, “Eskiden kaynana yanında durmayan gençler birbirlerine rahatlıkla seslenebilirlermiş. Hatta ileriki yaşlarında da ‘aşkım, hayatım, bir tanem’ diyebilirler. Kaynana yanında duran kişiler de büyükler vefat ettikten sonra bile birbirlerine isimleriyle seslenememektedir. Çünkü isim söylemeye alışılmamıştır.” (KK.182) demiştir. Karesi ilçesi Kurtdere Köyü’nden Hüseyin Kaplan’ın verdiği bilgilere göre, “Eskiden ‘eşinin adını seslenirsen yedi tane çeşme kurur’ derlermiş. O yüzden eskiler eşlerine hiç adıyla seslenmezlermiş. Çocuk olduktan sonra çocuğun ismi ile seslenilmeye başlanırmış. Erkekler de eşlerinin isimlerini pek fazla

kullanmazlarmış. 'Getirsene mari, getirsene be' diye söylerlermiş." (KK.177). Gönen ilçesi Fındıklı Köyü'nden Mustafa Özkan *"Karı koca birbirlerine en büyük çocuklarının isimleriyle hitap ederlerdi. Böyle davranmayanların köyde hemen dedikodusu çıkardı."* (KK.238) diyerek bölgedeki eşler arası hitaplar hakkında bilgi vermiştir.

Bu beyanlardan da görüldüğü gibi eşlerin önemli bir kısmı büyüklerinin yanında birbirlerine isimleriyle hitap etmemektedirler. Birbirlerine çocuklarının isimleriyle seslenen eşler olduğu gibi, birbirlerine büyüklerinin yanında çeşitli ünlem sözleriyle de seslenen eşler vardır. Edremit ilçesi Çamcı Köyü'nden Bahar Eroğlu (KK.32) da köyde yaşayan kadınların eskiden isminin olmadığını ve onların kocalarının lakaplarıyla anıldığını söylemiş, buna örnek olarak da "Zıpır'ın karısı", "Ali Baba'nın gelini" gibi ifadelerle onlara seslenildiğini vurgulamıştır. Kadınlara özelliklerine göre de lakaplar verildiği yapılan görüşmeler sonucunda anlaşılmıştır. Muhtarlık yapan Hakkı Sönmez (KK.141), köyde hamarat kadınlara "tumbıl kadın" denildiğini ifade etmiştir. Bir diğer kaynak kişi olan Veli Açar (KK.363) gelin alınacak güçlü, kuvvetli, şişman kızlara "gabit kadın" denildiğini aktarmıştır. Bigadiç ilçesi Özgören Köyü'nden Elif Durmuş (KK.59) da çok konuşan kadına "deli" lakabının takıldığını belirtmiştir. Sındırgı ilçesi Alacaathlı Köyü'nden Ayşe Yüksel ise kendi köyündeki bir kadının kocasının ismini almasını şöyle aktarmıştır: *"Erkek biraz olsun karısına karşı yumuşak davrandığında 'kalıbk' denir. Köyde erkek gibi hareket ettiği için bazı kadınlara 'Ali' denmektedir."* (KK.28). Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü'nden Zülfiye Şanlı (KK.379) da eğer aynı isimden kadınlar varsa birbirlerinden ayırt etmek için kocalarının isimleriyle çağırıldığını ifade etmiştir.

Fotoğraf 33: Edremit-Tahtakuşlar Köyü'nde kadının isminin yanında lakabının da yazılı olduğu mezar taşı.

Bölgede yapılan araştırmada akraba isimlerinde de lakapların kullanıldığı görülmüştür. Balıkesir il merkezinde yaşayan Fatma Ergün (KK.89), eskiden köylerinde herkesin bir lakabı olduğunu abiye “aga”, teyzeye “tete”, halaya “halko” denildiğini, kendilerine ise soyadlarından bağımsız olarak ve dedesinin açık tenli olmasından dolayı “Karahasanlar” denildiğini ifade etmiştir. Bir diğer kaynak kişi olan ve yine Balıkesir il merkezinde yaşayan Gülizar Tınaztepe (KK.116), eskiden abiye “efe”, kız kardeşe “ade” ve “adecik”, kayınvalideye yanlarında olmadığı zaman “kayna” yanlarında olduklarında ise “ana” dediklerini ve tanıdıkları kişilerin biraderlerine ise “Celal Efe”, “Ahmet Efe” diye seslendiklerini belirtmiştir. Altıeylül ilçesi Kavakbaşı Köyü’nden Dudu Oğuz (KK.53), musahibi olmayan kişilere “Karapaça” denildiğini söylemiştir. Yine aynı köyde yaşayan Perihan Oğuz (KK.281), cem sırasında erkeklerin isminin sonuna “derviş” kelimesinin; kadınların sonuna ise “bacı” kelimesinin eklenerek hitap edildiğini, babaanne ve anneanneye ise “ebe” denildiğini; Türkan Oğuz (KK.355) ise yaşlı kimselere “kart”, çok oyun oynayan bir adama “kopuk”, süslenmeyi seven bir kadına ise “fosforlu”, adı Musa olan birisine “molla”, hafızlık yapan birisine de “hafız” denildiğini aktarmıştır. Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Huriyet Tosun (KK.172) ise her yaşlı kadına “ebe”, “koca” ve “ana” denildiğini belirtmiştir. Erkeksi davranan kadınlara ise “Erkek Fatma” denildiğini Bigadiç ilçesi Yolbaşı Köyü’nden kaynak kişi Nadiye Çobanoğlu (KK.250) söylemiştir. Susurluk ilçesi Söğütçayır Köyü’nden Ruhiye Gündoğan (KK.292) ise kendi köyünde de erkek gibi cesur olan kadınlara “Erkek Fatma”, kadın gibi narin olan erkeklerle ise, örneğin ismi Hüseyin ise, “Kız Hüseyin” diyerek hitap ettiklerini ifade etmiştir. Sındırgı ilçesi İzzettin Köyü’nden Fatma Karahan (KK.93) da bu ifadelerin aynısı dile getirmiştir. Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü’nden Saadet Girgin (KK.297) ise köylerinde çok dedikodu yapanlara “patlak” denildiğini belirtmiştir. Sındırgı ilçesi Çaygören Köyü’nden Saniye Göksidan (KK.312), bazı lakapların önceki kuşaktan devralındığını, örneğin kendi babasının köse olmadığı halde ona “Köse Dayı” denilerek hitap edildiğini, bunun da aile büyüklerinden geçtiğini söylemiştir. Aynı kaynak kişi küçükken oğlunu “fındık oğlum” diye seven bir kadın yüzünden köylerinde yaşayan bir adamın lakabının “fındık” kaldığını belirtmiştir.

Susurluk ilçesi Söğütçayır Köyü’nden Ruhiye Gündoğan (KK.292) kendi köylerinde insanlara hal ve hareketlerine, yaptıkları işlere göre lakaplar takıldığını, örneğin kilolu kişiye “topak” veya “tombul” denildiğini ya da soy isminin insanlarda lakap olarak kaldığını, örneğin soyadı “Böcek” olan bir kadına “Böcek Fatma” denilerek hitap edildiğini belirtmiştir. İvrindi ilçesi Gümeli Köyü’nde de köylerindeki kişilere fiziksel özelliklerine göre lakap verildiği ifade

edilmiştir. Buna göre sarışın bir yaşlı adama “Sarı Dede”, çok zayıf olan bir kadına “İnce Yenge” gibi lakaplar takılmaktadır. Edremit ilçesi Mehmetalan Köyü’nden Yeter Aldemir (KK.368), insanların kendi lakaplarını kendilerinin almadığını, onlara lakap verildiğini vurgulamış ve kendi köylerinde de çeşitli lakaplar olduğunu vurgulamıştır. Buna göre; “Sabır” (Sabire’nin kısaltılmışı), “Kanatlı” (çok hareketli olan Senem isimli bir kadın için söylenmektedir) ve “Farfara” (her şeye karışan kadınlar için söylenir) gibi lakapların kendi köyünde kullanıldığını belirtmiştir. Edremit ilçesi Tahtakuşlar Köyü’nden Müslüme Kar (KK.246), tuttuğu her işi kopardığı için köyün muhtarına “canavar”, duvarcılık işiyle uğraşan Hasan’a “Pirkerçi Hasan”, yapılı ve uzun boylu olan kadınlara “Koca Elif”, çok gezen kadına “Dıgılı”, kısa ve çelimsiz olan kadına “Küçük Elif” denildiğini aktarmıştır. Her işini kendi halledebildiği için köyündeki bir kadına “Pilot Necla” denildiğini Altınoluk ilçe merkezinde yaşayan kaynak kişi (KK.16) ifade etmiştir. Ev hanımı olan Hürmüz Işık (KK.173) ise her yere yetiştirdiği için kendisine “Şimendifer Hürmüz” denildiğini belirtmiştir. Eskiden tütüncülük işiyle uğraştığı için kendisine “Hacı Zile” ya da “Patron Zile” denilen bir kadından Manyas ilçesi Çavuşköyü Köyü’nde yaşayan Zülfiye Şanlı (KK.379) bahsetmiştir.

Savaştepe ilçesi Kongurca Köyü’nde yaşayan Sakine Alp (KK.309), eskiden ablaya “Bibi” denildiğini; Altıeylül ilçesi Kutludüğün Köyü’nden Ayşe Güçlü (KK.19) ise ablaya “Aba” denildiğini ifade etmiştir. Bigadiç ilçesi Alan Köyü’nden Fatma Uç (KK.101) ise ablaların “Bılla” lakabıyla çağrıldığını belirtmiştir. Kadınların aldığı lakaplar kadar onların aldıkları isimler de önemli bir unsurdur. Burhaniye ilçesi Tahtacı Köyü’nden Ahmet Dönmez, kendi bölgesinde kadınlara en çok konulan isimleri şu şekilde açıklamıştır: “*Kadınlarda en yaygın isimler Gülbahar, Senem, Elif, Göher, Medine ve Gülsüm’dür. Kadın lakapları koca kadın, koca Güllü, Şataf, Elekçi karı (dedikoduyu seven), kaymak ebedir.*” (KK.3).

1. 4. 3. Kadınlarla İlgili Atasözleri ve Deyimler

Sosyal statülerden bazıları, başta aile olmak üzere çeşitli kurumlar vasıtasıyla verilirken bazıları da imkânlarla ve yeteneklere bağlı bir şekilde kazanılır. İster verilmiş ister kazanılmış olsun, statülerin gereği olan roller, bireylere çeşitli ortamlarda çeşitli vesilelerle aktarılır/öğretilir ve hatırlatılır. Aile ve toplum, statülere bağlı rollerin aktarılması ve hatırlatılmasında, sözlü edebiyat ürünlerinden de sık sık yararlanır. Statülerle rollerin aktarılması/öğretilmesi ve hatırlatılmasında, sözlü kültürün başlıca ürünlerinden olan ve toplumların değer yargılarıyla dünya görüşlerini yansıtan atasözlerine de önemli görevler düşer. Uzun gözlem ve deneyimler sonrasında oluşturulan temel yargılarla bu yargılara

bağlı ilkeleri çarpıcı bir şekilde ortaya koyan atasözleri (Elçin, 1993: 623-632; Elçin, 1997), statülerle bunlara bağlı rollerin icrasının toplum hayatının uyumlu ve dengeli bir şekilde sürdürülmesindeki rolünü de sık sık vurgular.

Atasözü ve deyimler, değer yargıları ile toplumsal normları öğretip hatırlatmanın yanı sıra, toplumların kadın ve erkekle ilgili algı ve değerlendirmelerini, başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet algılarını da yansıtır. “Boşanan kadının topuğuna bakılmaz” atasözü temel bir ahlak kuralına dikkat çekerken “Gelin kaynatasının yastığına yatmaz” (KK.172) atasözü statüye vurgu yapar. Her üçü de Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nde ikamet eden Huriyet Tosun’dan (KK.172) derlenen “Gelinlikle çıkan kefenle gelir”, “Kadın kocasından evvel kalkmalıdır” ve “Hıdırellez’den sonra ekilen darıdan adamdan sonra kalkan karıdan hayır gelmez” atasözleri, kadının evlendikten sonra boşanmaması ve sabah kocasından önce yataktan çıkması ve işe koyulması gerektiğine vurgu yaparak kadınla ilgili algıları ve beklentileri gözler önüne serer. Kadının sabah erkekten önce yataktan çıkması gerektiğini ifade eden atasözü, Balıkesir il merkezinde ikamet eden Fatma Menekşe (KK.94) ile Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Cevriye Alan’dan (KK.48) da derlenmiştir. Cevriye Alan, bu sözü şu şekilde aktarmıştır: “Kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.” (KK.48).

Kimi yerleşim birimlerinde erkeğin aldatmasının “hovardalık” olarak nitelendirildiği tespit edilmiştir. Erkeği, baştan çıkarılmaya yatkın bir varlık olarak görenler, bu nedenle kadının erkeği kışkırtacak söz ve eylemlerden uzak durması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu duruma dikkat çekenlerden biri de Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Cevriye Alan’dır (KK.48). Cevriye Alan, yörede yaygın bir şekilde kullanılan “Kadın yalanmayınca erkek dolanmaz” atasözünü hatırlatarak kadının kendini bilmesinin her şeyden önemli olduğunu düşünüldüğünü, kendini koruma işinin kadına düştüğünü ifade etmiştir. Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Fadime Tosun (KK.80), kadınların düğünlerde eğer aynı ortamda erkekler de varsa kendilerini daha rahat hissettikleri içim daha çok kadınların yanına oturmak istediklerini, küçüklükten beri mecbur kalmadıkça erkeklerle bir arada oturulmadığını, kadınların yabancı bir erkeğin yanına oturdukları takdirde laf söz olmasından çekindiklerini, çıkarılan lafların daha çok kadınları zor durumda bıraktığını söyleyerek “Erkeğin elinin kınası, kadının yüzünün karası” atasözünü aktarmıştır. Söz konusu atasözü, aldatmanın erkek için normal (hovardalık) görüldüğüne, kadın için ise namussuzluk (orospuluk) olarak nitelendirildiğine dikkat çekmektedir.

Balıkesir il merkezinden Neriman Tokmak (KK.260) ile Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü’nden Fatma Girgin (KK.90)’den derlenen “Yuwayı dişi kuş yapar”

atasözü ise kadının ev ve aile hayatındaki rolüne dikkat çekmektedir. Atasözü, yuva kurma ve aile hayatını sürdürme konusunda en önemli sorumluluğun kadına verildiğini de göstermektedir. Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nde ikamet eden Huriyet Tosun'dan (KK.172) derlenen *"Baba ekmeği esir ekmeğidir, koca ekmeği meydan ekmeğidir"* atasözü kadını evlenmeye teşvik ederken *"Varsa işin olur eşin, yoksa işin olmaz eşin"* atasözü de işle eş arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Huriyet Tosun'dan derlenen *"Elmanın çürüğü dışa gider, kızın iyisi evinde kalır"* atasözü, iyi ahlaklı olmayan kızların dışarıda gezdiğine, iyi ahlaklı kızların ise ev içinde kaldıklarına, evlerine sadık olduklarına, laf söz getirmediklerine dikkat çekerek genç kızlara öğüt vermeye çalışmaktadır. Aynı kaynak kişiden derlenen bir diğer atasözü de *"Evlenmelik ile eğlenmeliği karıştırma"* atasözüdür. Söz konusu atasözü, evlenilecek kadınla eğlenmelik kadınların aynı olmadığını, evlenme söz konusu olduğunda evlenilecek kadına odaklanmak gerektiğini ifade etmektedir.

"Kaynananın iyisi ylında ölür" atasözü de gelin-kaynana ilişkisine vurgu yaparak kaynanaların evli çiftler söz konusu olduğunda zamanında devre dışı kalmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Kötü kaynanalar gelinleri tarafından akbaba eti yemekle itham edilmektedirler: *"Akbaba eti mi yedin bilmem"*. Gelinler bu deyimle geçimsiz ve kavgacı kaynanalarını akbabaya benzetmektedirler. Söz konusu deyim, eti yenilen hayvanın özelliklerinin insanlara geçebileceğine dair arkaik inancı da yansıtmaktadır. Kanaatimizce bu deyimın ortaya çıkmasında rüyada akbaba eti yemeyi görmek ve bu rüyayla ilgili yapılan yorum da etkili olmuştur. Rüyada akbaba eti yemek, birileriyle tartışmaya ve kavgaya yaşamaya yorulmaktadır. Bölgede kaçarak evlenen kızlara genellikle çeyiz verilmemekte, düğün yapılmamaktadır. Bu duruma, Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nden Kadriye Tosun'dan (KK.196) derlenen şu mani dördlüğünde de vurgu yapılmıştır: *"Karşıdan eşek gelir / Kolanı gevşek gelir / Kendi kaçan kızlara / Yamalı döşek gelir"*. Söz konusu mani dördlüğü, kaçarak evlenen kızların statü düşüklüğünü ve evlilik uygulamaları çerçevesindeki mahrumiyetini ifade etmesi bakımından önemlidir.

1. 5. Gündelik Hayatta Kadın

1. 5. 1. Kadınların Toplumsal Statü ve Rollerine Dair Göstergeler

İlişkilerini kendi istekleriyle toplumsal zorunluluklar temelinde sürdüren bireyler, kendilerini konumları ile bunlara bağlı davranışları üzerinden tanımlarlar. Bu konumlara, statü ve rol denir. Statü, bireyin bir grup içindeki yerini ve derecesini belirlerken rol, belirli statülere sahip insanlardan istenen ve beklenen davranışlar anlamına gelir (Tolan, İsen ve Batmaz, 1985: 227).

Yörükan'ın ifadelerinden yola çıkarsak *“status bir yere, rol ise bireyin işgal ettiği statüsüyle ilişkili olarak yaptığı belirli davranışlara, tavırlara ve değerlere işaret eder. Buna göre rol, bireyin belli normlara göre yapmak zorunda olduğu veya yapılmasını uygun bulduğu ve yapabildiği, başkalarının ise hak olarak ondan talep ettiği veya statüsü gereği ondan beklediği davranış kalıplarıdır. Bireyler, verilmiş veya kazanılmış statüyü devam ettirebilmek için de toplumun normları, değerleri, örf, âdet ve kanunlarıyla belirlenmiş olan bu rol davranışlarını yapmak zorunda kalırlar. Aksi takdirde yadırganırlar, gülünç olurlar veya çeşitli şekillerde cezalandırılırlar.”* (Yörükan, 2015: 108-109).

Marshall'ın zayıf anlamda bir kişinin toplumsal yapıda işgal ettiği konum (öğretmen, rahip vb.), güçlü anlamda ise statü grupları ya da katmanlarının hukuksal, siyasal ve kültürel ölçütlerle derecelendirilip düzenlendiği bir toplumsal tabakalaşma biçimi diye tanımladığı (Marshall, 1999: 697) statüler ile bu statülere bağlı rollerin (kalıplaşmış davranışların) birtakım temel ihtiyaçlar etrafında gruplaşması ve bütünleşmesi, sosyal kurum ya da yapıları meydana getirir (Yörükan, 2015: 109). Toplumsal yapı, çeşitli alanlara ait binlerce statüden meydana gelir; fakat uzmanlar, bu statüleri dört ana grupta toplama eğilimindedirler. Bu statüler yaşa ve cinsiyete, aile ve akrabalığa, mesleklere ve bağlı ya da üyesi olunan dernek ve kulüplere göre biçimlenen statülerdir. Statü ve rolleri, “verilmiş” ve “kazanılmış” statü ve roller olarak sınıflandıran Yörükan, ilkinden ister biyolojik, isterse tamamen sosyal ya da kültürel kaynaklı olsun, bireye seçme hakkı tanımadan, bireyin kontrolü dışında, hatta doğumla birlikte empoze edilen (kültürel normlar ya da beklentiler tarafından empoze edilen) “yaş” (çocuk, ergen, genç, orta yaş, yaşlı; biyolojik yaş, fizyolojik yaş, sosyolojik yaş, psikolojik yaş), “cinsiyet” (kadın, erkek), “aile-akrabalık” (anne, baba, kardeş, dayı vd.) statü ve rollerini; ikincisinden ise bireyin seçmesiyle, özel yeteneğiyle ya da belirli bir çaba göstermesiyle kazandığı statü ve rolleri kast etmektedir. İşçi, ustabaşı, memur, yönetici vb. kazanılmış statü ve roller kapsamına girmektedir (Yörükan, 2015: 120-127).

Yörükan'ın (2015: 129-137) katılık ve yumuşaklıklarına, süreklilik ve tekrarlanma derecelerine, yüksekliklerine, önem ve saygınlık sağlama derecelerine, uygulama bakımından sağladıkları kolaylık ve zorluk derecelerine ve rolün bilincine varma esaslarına göre de sınıflandırdığı roller, kültürel normların da yerine getirilmesini sağlarlar. Başka bir deyişle normlar da statü ve rollerin ayrılmaz parçalarıdır. Normlar, statü sahibi bireylerin öğrenmeleri ve yerine getirmeleri gereken duyguları, tutumları ve beklenen davranışları ifade ederler. Marshall, “norm”u kültürel açıdan arzu edilen ve uygun olarak değerlendirilen davranışları akla getiren ortak bir davranış beklentisi olarak

tanımlar. Normlar, buyurgan olma özellikleriyle kurallara ve düzenlemelere benzerler, fakat resmi statüleri yoktur. Norm kavramı toplumsal düzenleme, toplumsal denetim ve toplumsal düzenle çok yakından ilişkilidir. Toplumsal kimlik kuramına göre normlar, kişisel inançlardan ziyade, hangi eylemlerin başka insanların bir kimliği onaylamasını sağlayacağına yönelik algıların bir ifadesidir. Dolayısıyla insanların, belirli türden kişiler olduklarını hem kendilerine hem başkalarına kanıtlamak için normlara uyum gösterdikleri düşünülür (Marshall, 1999: 533-534).

Zamana, şartlara ve beklentilere göre değişkenlik gösterebilen ve yansımalarını düşünce, inanç, statü, rol, söz, eylem ve simgelerde bulan toplumsal cinsiyet ise, *“bir kültürün kadına ve erkeğe atfettiği ve telkin ettiği tüm özellikleri kapsar. Başka bir deyişle ‘toplumsal cinsiyet’, kadın ve erkek özelliklerinin kültürel yapılanmasını anlatır”* (Kottak, 2008: 443). Kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanması, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimleri, onlara verdikleri toplumsal statü ve roller “toplumsal cinsiyet” kapsamına girer. Başka bir deyişle kadının kadın, erkeğin erkek olarak algılanmasında, içinde sosyalleştiği toplumun dünya görüşü, inanç ve kabulleri, kültürü, kadınla erkeği birbirinden ayırt etme biçimi, onlara yüklediği statü ve roller etkili olur. “Toplumsal cinsiyet” algıları, kültürlerin kadınlarla erkeklere atfettikleri görevlerle etkinlikleri, başka bir deyişle toplumsal cinsiyet rollerini de tayin eder. “Toplumsal cinsiyet”, kadın ve erkek karakterlerine ilişkin basitleştirilmiş, fakat çok güçlü bir şekilde benimsenmiş düşünceleri, yani, “toplumsal cinsiyet klişeleri”ni de meydana getirir (Kottak, 2008: 443).

Toplumsal cinsiyet kimliği algılarının biçimlenip sürdürülmesinde, özellikle de geleneksel toplumlar öne çıkarılarak erkeklerin daha fazla belirleyici olduğu düşünülse de bu algılar temelinde sosyalleşen kadınların da kendi toplumsal cinsiyet rollerinin aktarım ve inşasında önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kimliği konusuna daha çok “eril tahakküm” penceresinden bakan Pierre Bourdieu, hükmedilenler olarak nitelendirdiği kadınların tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin, yani erkeklerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle baktıklarına, bunun da bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açtığına dikkat çekmiştir (Bourdieu, 2016: 50). Bourdieu’nun şu cümleleri, geleneksel toplumlarda kadınların, çoğunlukla kendilerini belli rollerle sınırlandıran ve sosyal hayatta dar bir alana sıkıştıran toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etme ve aktarma süreçlerine dâhil olma durumlarının izahı açısından dikkate değerdir: *“Hükmedenlerle hükmedilenler arasındaki büyümlü sınırın tanınma ve kabullenilmesine yönelik pratik edimler, sembolik gücün büyümlü tarafından*

tetiklenir; hükmedilenler de, dayatılan sınırlamaları zımnen kabullenmek suretiyle kendilerine uygulanan tahakküme çoğu zaman bilmeden, kimi zaman da istemeden katkıda bulunurlar. Bu pratik edimler çoğu zaman bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) veya tutku ya da hassasiyetler (aşk, hayranlık, saygı) biçimini alır. Bu duygular gözle görünecek şekilde kendilerini ele verdiklerinde (kazarma, kekeleme, eli ayağına dolaşma, aciz bir öfke veya hiddetten köpürme) daha büyük bir acı yaşatırlar: kişinin kendi kendine ve savunma güdüsüyle çırpanan bedenine rağmen, hâkim yargıya boyun eğmenin sayısız şekli vardır; bazen bir içsel çatışma ve benlikte bir yarılmaya rağmen, bilincin ve istencin buyruklarından kurtulan bedenin toplumsal yapılara içkin sansürlerle kurduğu hain işbirliğini deneyimlemenin sayısız şekli olduğu gibi.” (Bourdieu, 2016: 55).

Bireyin toplum içindeki konumunu, rollerini ve cinsiyet kimliğini belirleyen değer yargıları, normlar ve algılar, donmuş ya da değişmez bir yapı arz etmezler. Toplumların yaşadıkları doğal ve zorunlu değişimler, değer yargılarını, normları ve algıları olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyerek statü, rol ve cinsiyet kimliği ile ilgili algıları değiştirebilirler. Bu nedenledir ki genelde sosyal bilimciler, özelde ise halk bilimciler statü, rol ve cinsiyet kimliği ile ilgili algı ve kabullere odaklanırken toplumların yaşadıkları/yaşamakta oldukları değişim ve dönüşümleri de dikkate almak durumundadırlar.

Balıkesir ili, kalabalık bir köy nüfusuna sahip olmakla birlikte, diğer Batı Anadolu illeri gibi, köyle kentin iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Kentle köyün iç içe geçtiği, kentteki bütün imkânların köylere de rahatlıkla ulaşabildiği, ekonominin daha çok tarıma ve hayvancılığa dayandığı, refah ve eğitim düzeyinin yüksek olduğu bir Balıkesir gerçeği, araştırmacılara, doğal olarak, kadının statü, rol ve cinsiyet kimliği bağlamında hızlı bir değişim yaşandığını, erkek egemen bir toplumsal yapının hızla çözüldüğünü düşündürebilmektedir. Bu nedenledir ki kimi araştırmacılar, araştırma sahasına çıktıklarında daha çok bu kanaati destekleyecek olgu ya da örneklerle odaklanabilmektedirler. Ön kabuller, onların, görüşme yaptıkları kişilerin rol yapabilecekleri, mahcup olmamak ya da daha modern görünebilmek adına gerçeği yansıtmayan farklı bildirimlerde bulunabilecekleri ihtimalini göz ardı etmelerine de neden olabilmektedir. Kendisine yapılan bildirimleri esas almak durumunda olan önyargısız bir araştırmacının, çok daha gerçekçi ve işlevsel verilere ulaşabilmesi, çalışma sahasında gerektiği kadar kalmasına ve kapsamlı gözlemler yapmasına bağlıdır.

Derleme çalışmaları ve gözlemler, Balıkesir yöresinde kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin biçimlenmesinde eş ve anne kimliğinin öne çıktığını

göstermiştir. Kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin belirlenmesinde eş ve anne kimliğinin öne çıkarılmasında sadece erkeklerin belirleyici olmadığı, söz konusu kriterlerin kadınlar, özellikle de birinci ve ikinci kuşak kadınlar tarafından da işletildiği görülmüştür. Eş ve anne kimliğine dayalı statüsü kadının rollerinde de belirleyici olmaktadır. Geleneksel hayat tarzının sürdürüldüğü köyler ile büyük oranda köy tabanlı bireylerin oluşturduğu kent merkezinde kadınlar, rollerini genellikle ev odaklı bir şekilde icra etmektedirler. Bu nedenle de ideal kadın algısı da “ev”, “eş” ve “anne” kavramları etrafında biçimlenmektedir.

Balıkesir yöresinde, köylü ya da köy kökenli olup da sonradan şehirde yaşamaya başlayan evli geleneksel kadınların hem kadınlar hem de erkekler tarafından genellikle ev ve aileyle ilgili yükümlülükleri temelinde değerlendirildiği, kadının statü ve rollerinde sorumluluklarını yerine getiren, çalışkan, mazeret üretmeyen iyi bir eş ve anne olmanın öne çıkarıldığı tespit edilmiştir. Bu tür değerlendirmelerden biri, İvrindi ilçesi Mallica Köyü’nden Mustafa Acar’dan derlenmiştir. Mustafa Acar’ın evli kadınları üç grupta ele aldığı geleneksel değerlendirmesi şu şekildedir: *“Eskilerden öğrendiğimize göre üç çeşit kadın vardır. Bunlar, ‘Sallasırtı’, ‘Kümesbaş’ ve ‘Evcimek’ kadındır. ‘Sallasırtı’ kadın; köydeki tabire göre çocuğunu sırtına sarıp akşama kadar kapı kapı dolaşıp gezer. Akşam olduğunda adam tarladan veya işten gelir. Kadın bir yandan yemek yapmak için ateşi yakmaya çalışır bir yandan da çocuğuna ‘gâvurun/ayının dölü! Bir rahat durmadın. Senin yüzünden yemek yapamadım.’ der. Bu esnada ateşi dürter ve çocuğa da vurur. Oysaki kadın akşama kadar dokuz kapı gezer ama gezdiğini söylemez. ‘Kümesbaş’ kadın ise kafası ağrıdığı için atıyla sarıp ömür boyu inler. Bu kadın ne ölür ne olur. Ölse kurtulursun ama ölmez de olmaz da. Bu kadına ‘Kümesbaş’ kadın derler. ‘Evcimek’ kadın ise, sabah kalktığın zaman tarhana çorbasını hazırlamıştır. Ateşin kenarında çay demlemiştir. Dışarıya çıktığın zaman ise eğer çifte gideceksen öküzleri hazırlamış, eşek semerlenmiştir. Her şey hazırdır. Kadın eşeği merdivene yaklaştırır. Tam eşeğe bineceğin zaman götüne bir parmak atıp ‘hadi adam akşam erken gel, işimiz var.’ der. Kadın ‘akşam erken gel’ dediği için akşama kadar on dönüm çift sürersin a..na koyayım. Bu da ‘Evcimek’ kadındır. Buna çatarsan işin iyidir. Yalnız az önce bahsettiğim Kümesbaş karıya çatarsan ‘yedi bayram anan s..ik’ derdi rahmetli amcam. Yani iki yakan bir araya gelmez. Bu karı ne olur ne ölür, başına kalır. Ne yediğinin ne de s..tiğinin hayrı olur. En güzeli ‘Evcimek’ kadındır. ‘Evcimek’ kadına çatarsan, dünyada sırtın yere gelmez. Biz atalarımızdan, dedelerimizden böyle duyduk.” (KK.235).*

Mustafa Acar’dan tespit edilen ev içi odaklı kadın sınıflandırmasının geçmişi, yazılı gelenekte “Kitabı Dedem Korkut”a, sözlü gelenekte ise Kozandağı

Türkmenlerinden Hasibe Nine üzerinden 1930'lara kadar gitmektedir. Kitâb-ı Dedem Korkut'ta genelde olumlu özelliklere sahip olan kadının olumsuz yanları, aile ve ev hayatı bağlamında ortaya konulmuştur. Kitabın "Mukaddime" kısmında, Dedem Korkut'un ağzından yapılan tespitler, Oğuz Türklerinin ev hayatı bağlamında kadınlarda ne gibi özellikler aradığını, kadınları hangi özellikleri nedeniyle olumlamadıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Dedem Korkut'un ağzından aktarılan ifadelerde kadınlar, "solduran sop", "tolduran top", "ivüñ tayağı" "niçe söyler-iseñ bayağıdır" ifadeleriyle dört grupta ele alınmaktadır. Dedem Korkut'un eve gelin olarak gelmemesini ve bebeklerinin doğmamasını dilediği "solduran sop", sabahtan yatağından kalkıp elini yüzünü yıkamadan dokuz yağlı bazlama ile bir bakraç yoğurdu doyuncaya kadar tıka basa yiyen, daha sonra iki elini böğrüne koyarak *"Bu evi harap olası ere vardığımdan beri karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım başmak (ayakkabı), yüzüm yaşmak (eşarp) görmedi, ah ne olaydı da bu öleydi de başka bir ere daha varaydım, umduğumdan daha iyi olaydı"* diyen kadındır. "Tolduran top" ise yatağından tepinip kalkınca elini yüzünü dahi yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna koşturan, dedikodu yapan, öğlene kadar gezen, öğleden sonra eve geldiğinde de uğru köpekle koca dananın evini birbirine kattığını, evin tavuk kümesine, sığır damına döndüğünü gören, görünce de komşu kadınlara kendisi yok iken evine bakmadıkları için çıkışan kadındır. Dedem Korkut'a göre bu tür kadının da bebekleri doğmamalı; eve böyle bir kadın gelmemelidir. Dedem Korkut'un *"Nice söyler-iseñ bayağıdır"* diye nitelendirdiği kadın ise bir erkek için çok daha çekilmez bir kadındır. Dedem Korkut'un *"Nuh Peygamberüñ esegi aslıdur"* diye nitelendirdiği bu tür bir kadın, bin söylense birini tutmaz, kocasının sözünü dinlemez, yabandan bir edepli misafir geldiğinde kocası misafir için yemek hazırla dediğinde yıkılası evde un olmadığını, devenin değirmenden gelmediğini, ne gelirse kendi sağrısına gelmesini söyleyerek elini kabasına vuran, kocasına arkasını dönen kadındır. *"İvüñ tayağı"* denilen kadın, Dedem Korkut'un *"Ayışe Fatıma soyıdur"* diyerek yücelttiği kadındır. Dedem Korkut'un bebeklerini doğmasını, eve gelin olarak gelmesini istediği bu kadın, kocası evde yok iken yazıdan yabandan gelen misafiri yedirip içiren, ağırlayan kadındır (Ergin, 2004: 76-77).

Kitâb-ı Dedem Korkut'taki bu aile ve ev hayatı merkezli kadın sınıflandırmasının bir benzerini, Orhan Şaik Gökyay'ın (1973: CCLVI) da dikkat çektiği üzere, Ali Rıza Yalın (Yalman), 1933'te Kozandağı Türkmenlerinden Hasibe Nine'den derlemiştir. Yalın'ın derlemelerinde kadınlar, Hasibe Nine tarafından "zavratıort", "çepelimürt" ve "hazretimülk" olmak üzere üç grupta ele alınmıştır (Yalman [Yalın], 1997: 200). Hasibe Nine'nin anlatımına göre

“İşin nereden geldiğini, nereye gittiğini, nasıl olup bittiğini bilmeyen avratlara - zavratızort- avrat derler. Bu avratların hesabı kitabı olmaz, onların sözüyle kuyuya inilmez. Bu karılar iş görüyorum derler, herkese öğünürler, öğünürler ama işlerinin aslı astarı olmaz. Erlerine yardım eder gibi görünürler, kârları olmaz, misafir ağırlarım derler, misafir kovarlar.” (Yalman [Yalgın], 1997: 201). Hasibe Nine de tıpkı Dedem Korkut gibi, *“Oğlum... Allah bir eve bunun gibi avrat komasın”* demiştir. Hasibe Nine, *“Çepelimürt avrat”* için de şunları söylemiştir: *“Çepelimürt avrat da akşama kadar evde iş görmez. Çadırında çene çalar, öteki beriki ile kavga eder, yalancı pehlivan gibi adam aldatır. Bu karıların evine tavuk pisliğinden giremezsin. Allah adama bu şekil avradın yüzünü göstermesin... Bunlar ev batıran, yurt göçüren kanlardır.”* (Yalman [Yalgın], 1997: 202). Hasibe Nine’nin olumladığı kadın tipi, *“hazretimülk”* olarak nitelendirdiği kadındır. Ona göre *“Bu şekil kadınlar; işini, idaresini bilen, herkesten önce kocasını seven, evin erkeğine, uşağına yardım eden, misafiri iyi bakan kadınlardır. Bunlar her zaman obanın şenliğidir. Bu kadınların girdiği yere saygı girer.”* *“Hazretimülk”* diye nitelendirdiği kadınların bu olumlu özelliklerine dikkat çeken Hasibe Nine, bu tür kadınlar için hayır duasında bulunmayı da ihmal etmemiştir. Ettiği dua, okuyanları Dedem Korkut çağına götürecek türdendir: *“Böyle hatunlara canlar kurban olsun; bunların ahiretleri ışıksun, bunlar bolluktan darlığa girmesin, günün akını görsün, düşmanın kara yüzlüsünü görmesin; bin yaşasın.”* (Yalman [Yalgın], 1997: 202). Yalman (Yalgın), Hasibe Nine’nin kadınları üçe ayırdığı bu cümlelerinin Dedem Korkut’la olan bağına şu cümlesiyle dikkat çekmiştir: *“Dede Korkut’taki hikâye ile pek sıkı bir bağlılığı olan bu konuşmadan çok memnun oldum. Hasibe teyzeyi tebrik ederek ayrıldım.”* (Yalman [Yalgın], 1997: 203).

Kadını, Kitâb-ı Dedem Korkut’ta dört, daha sonraki dönemlerde ise üç grubu ayıran bu toplumsal cinsiyet kimliği algısı, Hasibe Nine’den yapılan derlemeden de anlaşılacağı üzere, sadece erkekler tarafından paylaşılmamış, içine doğdukları toplumların değer yargıları ile sosyal normlarına göre sosyalleşen geleneksel kadınlar da bu algıyı benimseyerek kendi hemcinslerini bu algı doğrultusunda değerlendirmişlerdir. Kanaatimizce, kadınların bu algıyı paylaşmalarında kendilerine verilen statü ve rollerin daha çok ev ve aile merkezli olması etkili olmuştur. Kadının çocuk, özellikle de erkek çocuk doğurarak, ev ve aile yükümlülüklerini layıkıyla yerine getirerek statü sahibi olabildiği geleneksel toplumlarda kadınların daha çok erkek egemen bir yapının doğurduğu varsayılan bu algıyı benimsemeleri kaçınılmaz bir hal almıştır. Burada kadının toplumsal cinsiyet kimliği, ev ve aile odaklı bir şekilde inşa edilmekten vaz geçildikçe Kitâb-ı Dedem Korkut’tan günümüze kadar gelen bu algının değişeceğini de

öngörebiliriz. Fakat 2018 yılı içinde Balıkesir genelinde yaptığımız alan araştırmaları, ev ve aile odaklı bu algının, hiç değilse Balıkesir özelinde, yakın bir zamanda bütünüyle ortadan kalkmayacağını göstermiştir. Kanaatimizce, bu algının sürdürülmesinde, daha çok erkeğin egemen olduğu geleneksel yapının yanı sıra, Türk toplumundaki muhafazakârlık eğiliminin giderek artması da etkili olmaktadır.

Balıkesir yöresinde, köy kökenli olan ya da daha sonra köyden kente göç eden kadınlarla ilgili genel beklentiler, onların statü ve rollerinin belirlenmesi ve sürdürülmesinde de doğrudan etkili olmaktadır. Geleneksel bilince göre iyi ya da ideal kadın becerikli, hoşgörülü, bağışlayıcı, anlayışlı, tutumlu, geçimli, sabırlı, sadık, özverili, kalbi temiz, ahlaklı, dindar ve namuslu kadındır. Bu kadın aynı zaman iyi bir eş, iyi bir annedir ve zor durumlarında kocasına destek olan kadındır. Balıkesirli kimi kadınlarla erkeklerden yapılan derlemeler sırasında yapılan iyi ya da ideal kadın odaklı sorgulamalara şu tür cevaplar verilmiştir: İyi bir kadın kocasıyla geçimi iyi ve kocasına sadık olmalı, ibadetini yapmalı (KK.215); kocasının işleri ters gittiğinde üreterek eşine destek olmalı (KK.371); evine, ailesine, çoluk çocuğuna, namusuna sahip çıkmalıdır (KK.83). Kadın; becerikli, sorumluluk sahibi, tutumlu, ahlaklı, saygılı, fedakâr ve hoşgörülü olmalı, giyimine dikkat etmeli, bedenini teşhir etmemelidir (KK.18). İyi kadın evinin işini bilen kadındır. Karlılığı ve analığı iyi olan kadındır (KK.13). İdeal bir kadın saçları kapalı olmalı, anneye babaya saygılı olmalı, yalancı olmamalı, arkadan konuşmamalı, namusuna laf getirtmemeli, ev işlerini ve çocuk yetiştirmeyi bilmelidir (KK.81).

İslam’da kadının çalışmasına yer olmadığını söyleyen Ayşe Yüksel’e (KK.28) göre kadın zaten anne ve babasına evlatlık, kocasına eşlik, çocuklarına annelik ve öğretmenlik, evine hizmetçilik yapmaktadır. Bu nedenle çalışmasına gerek yoktur. Balıkesir il merkezinde ikamet eden Neriman Tokmak’a (KK.260) göre kadın namuslu olmalıdır. Ona göre bir kadının namusu dendiğinde, kocasına karşı dürüst olması, yalan söylememesi, kocasına sadık olması akla gelmektedir. Sadece kocasına, yuvasına değil diğer insanlarla ilişkilerinde de bu geçerlidir. Evli bir kadının başka bir adamla görüşüp konuşması kötü sayılan hareketlerdendir. Bu erkek için de geçerlidir. İkisi arasında fark yoktur. Altıeylül ilçesi Yolbaşı Köyü’nden Fatma Girgin (KK.90) de bölgesinde evli bir erkeğe bakan kadını “orospu”, evli bir kadına bakan erkeğe ise “hovarda” ya da “berduş” denildiğini söyleyerek kadında namus meselesine dikkat çeken isimlerden biridir. Birinci ve ikinci kuşak kadınlar, namus söz konusu olduğunda kadın erkek ayrımı yapmamakla birlikte bu durumun daha çok kadına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Evli erkek gezip dolaşıp tekrar yuvasına dönebilirken yuvadan

ayrılan evli kadın bir daha yuvaya dönemez. Kadın dışarıya alıştığında yuvada durmaz. Namuslu olmayı ele, bele ve dile sahip olmak diye tanımlayan bazı birinci ve ikinci kuşak kadınlar için erkeğin kadını aldatması “hovardalık” iken kadının erkeği aldatması kötü kadınlıktır.

Kadının kocasının bir gömleğini yıkamak zorunda olmadığını, ama dinimize göre erkeğinin ihtiyacını gidermek zorunda olduğunu, gidermediği takdirde günaha gireceğini, dinimizin erkeğin zinaya gitmesini kadının suçu olarak gördüğünü söyleyen Sındırgı’dan kaynak kişimiz, geleneksel bilincin bazı kadınlarının namus olgusunu daha çok kadınla ilişkilendirerek değerlendirdiklerini, erkeğin fitraten kışkırtılmaya yatkın bir varlık olduğunu ve bu nedenle kadının erkeği kışkırtabilecek davranışlardan kaçınmaları gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir (KK.28). Erkeği her an tahrik olmaya hazır bir varlık olarak gören ve bundan dolayı kadının erkeği tahrik edebilecek her türlü davranıştan uzak durması gerektiğine inanan kaynak kişiler de vardır. Aktarılan bilgiye göre, kadın ve erkek el ele tutuştuğu andan itibaren cinsel dürtüler harekete geçmektedir. Bir kadın erkeğe yanlışlıkla dokunabilir, ama erkekler bunu böyle düşünmemekte, farklı şeyler hissetmektedirler. Bu (KK.25) ve diğer aktarımlardan, genç kızlardaki namus anlayışının gelişmesi ve yabancı erkeklere karşı sergilenen aşırı temkinli tutumun sürdürülmesinde babaların önemli bir yere sahip olduğu da görülmektedir.

Kadının başka bir erkeğe bakmaması gerektiğini, başkasına bakma hakkının erkekte olması gerektiğini düşünen birinci ve ikinci kuşak kadınlar, evliliğe adım atarken bakire olduklarını da ispatlamak durumunda kalmışlardır. Saha çalışmaları, namusun daha çok kadınla ilişkilendirilmesinin önemli bir göstergesi olan gerdek gecesi sonrası kanlı çarşaf ya da bez gösterme uygulamasının kırsal alanlarda eskisi kadar olmasa da halen sürdürülmekte olduğunu göstermiştir. Geleneksel bilincin namus ve aldatma algısı, sadece kadını bağlamamakla birlikte, daha çok kadın odaklı bir şekilde gelişmiş ve sürdürülmüştür. Fakat bu durum, Balıkesir yöresindeki bütün kadınlarla erkeklerin erkeği kayıran yaklaşımı paylaştıkları anlamına gelmemektedir. Örneğin İvrindi ilçesi Gökçeyazı Köyü’nden kaynak kişiye (KK.161) göre kadın ve erkek eşittir, bu nedenle de kadın ve erkek birbirlerini aldattığında her ikisi de eşit tutulmalıdır. Kendisi başına böyle bir şey geldiğinde kocasını affetmeyeceğini söylediğinde komşuları ona *“Büyük konuşma. Başına gelmeden bilemezsin. Bekâra karı boşamak kolaydır.”* demektedirler. Kaynak kişiye göre, çevresinde çok aldatılan kadın vardır, ama kocalarını çocukları için affetmektedirler. Kaynak kişinin ifadesi de göstermektedir ki, geleneksel bilincin kimi kadınları, kendilerini aldatan eşlerini çocuklarının durumlarını göz önünde tutarak affetmek ya da

aldatılmayı sineye çekmek zorunda kalmaktadırlar. Aldatma konusunda erkeği mazur görmeyen bir diğer isim ise Balıkesir il merkezinden Ayşe Tunç'tur (KK.25). Çok eşliliğe de karşı olan Ayşe Tunç'a göre Allah, iffeti hem erkeğe hem kadına vermiştir. Kadın nasıl edep yerlerini ve vücudunu örtüp kapatıyorsa erkek de gözlerini kapatacak ve yanında olan karısından başka kimseye bakmayacaktır. Kadın ve erkek zinası aynıdır. Erkeğin elinin kiri diye bir şey olamaz. Hatice Özaslan ile Fatma Tunç'un görüşü, Balıkesir il merkezinden Neriman Tokmak (KK.260) ve Fatma Ergün (KK.89), Balya ilçesi Kayalar Köyü'nden Gülizar Tınaztepe (KK.116) gibi isimlerce de paylaşılmıştır.

Kadınla erkeğin aldatmasının aynı şey olduğunu söyleyen bir diğer isim olan Edremit ilçe merkezinden Rukiye Dedeoğlu (KK.293), kadının aldatmasının daha kötü olduğunu, alınının lekesi olacağını da eklemeyi ihmal etmemiştir. Dursunbey ilçesi Kavacık Köyü'nden Ayşe Uzun (KK.27) ise aldatma konusuna biraz farklı yaklaşmaktadır. Ona göre erkeğin aldatmasına sebep olan şey onu aldatmaya sevk eden kadındır. Kadın erkeği yoldan çıkarıp aldatmaya teşvik etmektedir. Erkekleri kandırmak kolaydır. İfadelerinden de anlaşılacağı üzere, kaynak kişimiz, aldatan erkeği kışkırtanı da kadın olarak görmektedir. Aldatmanın sorumluluğu her durumda kadına yüklenmektedir. Evli bir adamın karısını aldatmasıyla evli bir kadının kocasını aldatmasının aynı şey olduğunu söyleyen Edremit ilçesi Çamçı Köyü'nden Bahar Eroğlu, kadının bu durumdan erkeğe nazaran çok daha fazla mağdur olduğuna dikkat çekmiştir: *"Ama yine de kadında durum farklıdır. Erkek 'hovarda' olur ya da bu erkeğin elinin kiridir. Kadın 'orospu' olur. Kadının bu damgayı yemesinin nedeni alın yazısını kadının taşımasıdır. Kadının bu hareketi yedi göbek ötesini etkilemektedir. Torunları bile olsa torunları da bu lekeyi taşımaktadır. Erkek için yıllar sonra söylenen şey ise en fazla 'karısını aldatmış, üstüne kuma getirmiş' olur. Bunun için Alevi kültüründe özellikle 'Eline, beline, diline sahip ol.' sözü kullanılır."* (KK.32). Normal şartlarda erkeğin de kadının da aldatmasının bir olduğunu, fakat gerçekte bunun böyle algılanmadığını söyleyen Edremit ilçesi Hacıhasanlar Köyü'nden kaynak kişimiz (KK.57), erkek ilgi göstermediği takdirde kadının gözünün dışarı kayabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre eşler karşılıklı olarak birbirlerine sahip çıkmalıdırlar. Kadının aldatmasının erkeğin ilgisizliğine bağlayan bir diğer isim ise Burhaniye ilçe merkezinden Ayşe Bilge Gökçe'dir (KK.18). Ayşe Bilge Gökçe'ye göre bu tür hareketleri olan kadınlar önyargılarla yargılanmamalıdır. Başka bir deyişle, durumun ortaya çıkmasında erkeğin bir rolünün olup olmadığı da sorgulanmalıdır. Kaynak kişimizin beyanları, oldukça dikkat çekici olup erkekleri eşleriyle ilgilenmeye, onları ilgisiz bırakmamaya davet etmektedir. İlgiden, sevgiden ve şefkatten yoksun bırakılan kadın aldatabilir.

Bölgedeki diğer bazı kadın kaynak kişilerin namus ve aldatma ile ilgili yorumları ise şöyledir: Edremit ilçesi Altınoluk ilçesinden Semra Bıyıkoglu'nun (KK.318) beyanlarına göre eskiden kadın namus olarak görülmüştür, fakat günümüzde ise *“erkeğin de kadının da namusu vardır”* denilmektedir. Zina kadın için de erkek için de zinadır; kadın da erkek de eşini aldatmamalıdır. Yörede erkek aldatırsa affedilir, kadın aldatırsa affedilmez, diye bir algı geçmişte kuvvetli bir biçimde yaşarken günümüzde büyük oranda değişmiştir. Namus olgusunu kadın-erkek ayrımı yapmaksızın ele alan bir diğer isim ise Bigadiç ilçesi Özgören Köyü'nden Meryem Durmuş'tur (KK.223). Durmuş'a göre kadın da erkek de namuslu olmalıdır. Kepsut ilçesi Piyade Köyü'nden kaynak kişimizin namus kavramına yaklaşımı geleneksel algının ifadesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ona göre namus denince akla gelen ilk şey, cinselliktir. Kadınların aklına namus deyince akıllarına *“karalanmak”* şeklinde tecavüz konusu gelmektedir. Erkeğin de kadının da namusu olduğu düşünülmektedir. Kadın bozulur erkek bozulmaz düşüncesi de yer almaktadır. Evli bir kadın ve evli bir erkek eşlerini aldattığı zaman birbirlerinden farklı görülmemektedir. Yalnız kadının adı çıkmaktadır (KK.85). Bigadiç ilçesi Özgören Köyü'nden Narin Kuş (KK.253), köyde erkeğin aldatması ile kadının aldatmasına aynı şekilde bakılmadığını söylemiştir. Ona göre çocuklarını bırakarak başka bir erkeğe giden kadın doğru bir iş yapmamaktadır, ayıplanmalıdır, fakat eğer eşinden maddi ve manevi şiddet görüyorsa kadına yapabileceği başka bir şey kalmamaktadır. Anne olmak farklı bir duygudur, annelik Allah'ın kadına verdiği en büyük nimettir, kutsaldır. Ayrıca annelik görevini layıkıyla yerine getiremeyecek kadınlar anne olmamalıdır. Narin Kuş'un ifadelerinden, bölgedeki kimi anne olan kadınların eşlerinin kendilerini aldatmaları durumunda, çocukları için bu durumu sineye çekebilecekleri gibi bir sonuç çıkarmak mümkündür. Susurluk ilçesi Bozen Köyü'nden Hüseyin Çavdar'a (KK.174) göre iyi bir erkek sadık, dürüst, eşine ve evine ilgili olan erkektir. Çavdar'ın beyanlarına göre kadının kocasını aldatması, kocanın kadını aldatmasından daha ağır sayılır. Erkek karısını aldattığı zaman laf edilemezken kadın kocasını aldattığında laf olur ve kadının yüzünün karası çıkmaz. Durum genellikle böyle olmakla birlikte aldatan erkek de ayıplanmalıdır. Çavdar'ın şu ifadeleri aynı zamanda erkeğin dışa, kadının ise içe dönük bir varlık olduğuna dair yaygın bir düşünceye dikkat çekmektedir: *“Kadın evde rahatlıkla zaman geçirebilirken erkek evde durmaz, dışarıda çalışır ve dışarıda zaman geçirir.”* Çavdar, beyanlarında aynı zamanda kadına şiddet olgusuna da dikkat çekmiştir. Eskisi kadar yaygın olmasa da kadına şiddet uygulanmaktadır. Çavdar'a göre eğer kadın eşinin dediği şeye aykırı gidiyorsa, namussuzluk yapıp haneye laf getiriyorsa adam karısını döver.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler de ortaya koymaktadır ki, bölge halkı namus ve aldatma konusunda kadınla erkek arasında herhangi bir ayrım olmadığını söylemekle birlikte kadın bu durum karşısında erkeğe nazaran çok daha büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu da namus ve aldatma konusundaki geleneksel algının, özellikle de kırsal bölgelerde canlı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Kadın, konumu ve kendisinden beklenen roller gereği, yanlış bir adım atmamalı, erkeğini ve ailesini güç durumunda bırakabilecek davranış ve tutumlardan kaçınmalıdır. Kaçınmadığı takdirde, geri dönüşü olmayan bir yola girmektedir. Söz konusu erkek olduğunda ise pek çok kadın çocukları gerekçe göstererek durumu sineye çekmekte, zorunlu olarak affetme yoluna gitmektedir. Fakat söz konusu eğitimli ve meslek sahibi şehirli kadınlar olduğunda, durum biraz daha değişmektedir. Balıkesir il merkezinde ikamet eden öğretmen kaynak kişimiz (KK.106), bekârete önem vermediğini söyleyerek şunları kaydetmiştir: *“Bana göre insanlar cinselliği istediği kişiyle yaşayıp tensel uyumu yakaladıkları kişiyle evlenmelidir. Çünkü evlilikte cinsellik önemlidir. İnsanlar cinselliği doğru insanla yaşayamadığı sürece mutsuz olurlar diye düşünüyorum. Bunu mutlaka tecrübe etmelidir. Bekâreti, Türkiye’de genç kızlara yapılan bir baskı olarak görüyorum. Bir kız annesi olarak bu tabuların yıkılmasını istiyorum.”* Geleneksel bilincin kadınına göre kadın, eşinin cinsel ihtiyaçlarını gidermelidir. Bu husus daha çok dinsel referanslarla desteklenmektedir. Daha ziyade dindar ve muhafazakâr ailelerde kadınlar kocasını yatakta mutlu etmeyi bir görev olarak addetmektedirler: *“Elin hamurdayken bile kocan isterse yapacaksın, diye bir söz var.”* (KK.17).

Derlemeler sırasında kadınlarla erkeklere iyi ya da ideal kadında aranan özelliklerin neler olduğu da sorulmuştur. Alınan cevaplar, iyi ya da ideal bir kadında aranan özellikleri gözler önüne sermenin yanı sıra, kadının rollerine yönelik beklentileri de ortaya koymuştur. Kadında, özellikle de evlenilecek kadında güzellikten çok ahlak aranmalıdır. Emine Kocaefe’ye (KK.71) göre eve gelin alınacağı zaman büyüklere nasıl davrandığına dikkat edilir. Önce ahlak güzelliği sonra dış güzellik aranır. *“Güzellik ekmeğin üstüne sürülüp yenmiyor”* denilmektedir. Bu sözle güzellik geçici ahlak ise kalıcı denilmektedir. Burhaniye ilçe merkezinden emekli öğretmen Ayşe Bilge Gökçe’ye (KK.18) göre iyi bir kadın becerikli olmalıdır. Hoşgörülü ve saygılı davranmalıdır. Bunların arkasından sevgi zaten kendiliğinden gelmektedir. Bir kadın kesinlikle tutumlu olmasını bilmelidir. Şimdiki nesil kadınları sadık değildir. Ayşe Bilge Gökçe’ye göre kendi döneminde yetişen kadınlar çok büyük sadakat sahibidirler, şimdiki kızların çoğu kocalarına kendilerine baktırtmak için evlenmektedirler. Burhaniye ilçesi Pelitköy Köyü’nden Zehra Vural’a (KK.371) göre bir kadın işleri ters

gittiğinde üreterek eşine destek olmalıdır. Köyünde el işi yapıp satarak evin bütçesine katkı sağlayan çok sayıda kadın bulunmaktadır.

İyi bir kadın, Ayvalık ilçesi Türközü Köyü'nden Fatime Tırtıl'a (KK.83) göre evine, ailesine, çoluk çocuğuna, namusuna sahip çıkan kadındır. Aynı köyden Mehmet Tırtıl (KK.218), gelin olarak alınacak kızda aranan en önemli özelliğın anne ve babasının soylu ve ahlaklı olması olduğunu ifade etmiştir. Mehmet Tırtıl'a göre hakkında dedikodu çıkan kız gelin olarak alınmamaktadır. Ayvalık ilçesi Akçapınar Köyü'nden Mehmet İnce'ye (KK.215) göre ise iyi bir kadının kocasıyla geçimi olmalıdır. Kadın, kocasına ve çocuklarına sadık olmalı, ibadet etmelidir. Gönen ilçesi Sarıköy Köyü'nden Semih Yücel (KK.317) için iyi bir kadın, evinin işini bilen kadındır. Karılığı iyi olan, analığı iyi olan kadındır. İyi bir kadın; eşi, evi ve çocukları için fedakârlık göstermelidir (KK.260). Çalışkan kadın, evde herkesten önce uyanmalı, sofrayı hazırlamalı ve büyükleri davet etmelidir (KK.90). Saçı kapalı olmalı, anneye babaya saygılı olmalı, yalancı olmamalı, arkadan konuşmamalı, namusuna laf getirmemeli, ev işi bilmeli, çocuk yetiştirmeyi bilmelidir (KK.81). Burhaniye ilçesi Tahtacı Köyü'nden Ahmet Dönmez (KK.3) ise iyi bir kadının doğurgan olması gerektiğine de dikkat çekerek görmek istediğı özellikleri şöyle sıralamıştır: *“İyi bir kadın çalışkan ve ahlaklı olmalıdır. Kötü kadın ise eşine ve evine sadık olmayan, gözü dışarıda olan kadındır.”* Susurluk ilçesi Bozen Köyü'nden Hüseyin Çavdar (KK.174) ise iyi bir eşte (kadında) ağır başlılık, insaniyetlik, soyluluk ve sadakat aramaktadır.

Saha çalışmaları, kadınların erkeklerle, başka bir deyişle kocalarıyla ilgili algılarını da gözler önüne serebilecek verilere ulaşmayı da sağlamıştır. İdeal erkeğı evine bakan erkek olarak tanımlayan ve evde erkeğın sözünün geçmesi gerektiğini inanan geleneksel bilincin kadını, bir yandan böyle düşünürken diğeryandan da erkekleri bir iş yaparken eşlerine danışmayan, danışsalar bile bildiklerini okuyan savurgan insanlar olarak nitelendirmektedir. Kadına göre kadın tutumlu olmalı ve erkeğın bu yönünü telafi etmelidir. *“Yuvayı yapan dişi kuştur”* ve evi çekip çevirirken savurgan olmamalıdır. Tutumluluk ise mutfaktan başlamaktadır ve artan yemekler çöpe atılmamalıdır (KK.9, KK.90, KK.260). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, geleneksel bilincin kadını tutumluluğı ile kendisini erkeğın üstün görmekte ve erkeğın savurganlığı ile neden olduğı kaybı bu yönüyle telafi etmektedir.

Günümüzde, toplumsal ve ekonomik değışim ve yasal düzenlemelerin etkisiyle kadının statü durumunda kadının lehine gelişmeler yaşandığı gerçeğı inkâr edilemez. Bölgede yapılan derlemeler sırasında pek çok kaynak kişinin kadının statüsü hakkında yaptığı bildirimin geçmişe dönük olduğı; bildirimlerin

genellikle kadının statü durumundaki düşüklüğe; kısıtlanan, ayıplanan, hor görülen, dul kaldığında ceme katılamayan ve musahipliği düşen, kurban kesemeyen kadına dikkat çektiği görülmüştür. Bazı kaynak kişiler, bu olumsuz durumun günümüzde de devam ettiğini özellikle belirtmişlerdir.

Alevi topluluklarda kadının geçmişten beri daha özgür olduğu, erkekle eşit statüye sahip olduğu görüşü oldukça yaygın bir görüştür. Fakat Alevi inancına sahip olan bazı kadın kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde bu durumun bütün Alevi kadınlar için geçerli olmadığına dair beyanlarla karşılaşmıştır. Örneğin Edremit ilçesi Hacıhasanlar Köyü'nde ikamet eden bir kadın kaynak kişimizin şu beyanları, günümüzde önemli değişiklikler yaşanmakla birlikte, Alevi kadının geçmişteki durumunun Sünni kadından pek de farklı olmadığını göstermektedir: *“Alevi toplumunda kadın-erkek eşittir yaygın görüşü yanlıştır. Önceden kadın her yerde olduğu gibi Alevi toplumunda da ezilmiştir. Eskiye oranla bugün artık her yerde olduğu gibi bu toplumda da kadının yeri değişmeye başlamıştır. Hatta kadınlar erkekleri yönetiyor denebilir. Kadın önceden erkeklerin ve büyüklerin yanında çay, kahve bile içmezdi. Şimdi böyle değildir. Kadınlar önceden Edremit'e pazara bile gidemezdi. Kahve önünden rahatça geçemez, gezmeye gidemezdi.”* (KK.57). Bir diğer Alevi kökenli kaynak kişimiz (KK.61), dedelerin tıpkı imamlar gibi hep erkeklerden olduğunu söyleyerek kadınların dedelik makamına oturmadıklarını, sadece Ana Bacı sıfatıyla dedelerin yanında oturabildiklerine dikkat çekmiştir. Edremit Çamçı Köyü'nde ikamet eden bir kadın kaynak kişimize (KK.62) göre, her yerde ve her toplumda olduğu gibi, Alevi toplumunda da kadın hep ezik durumdadır ve hep ikinci plandadır. Kendisinin kocası öleli altı yıl olmuştur. Hâlen kayınvalidesi ile oturmaktadır ve iki oğlu vardır. Kocasını öldükten sonra ister istemez hareketlerine dikkat etmek zorunda kalmıştır. En basit örneğiyle kadınlı erkekli olan yerlere çok fazla gitmemeye özen göstermiştir. Bir kadının hayatını yalnız başına sürdürebilmesi için güçlü olması gerekmektedir. Ehliyet almış ve traktör kullanmaya başlamıştır. Traktör ile kendi işlerini görmekle birlikte tarlada ya da diğer yerlerde yardıma ihtiyacı olan komşularına da yardımcı olmaktadır.

Derlemeler sırasında kaynak kişilerce geçmiş dönemin kadınlarının sık sık şiddete maruz kaldıkları da ifade edilmiştir. Şiddet sadece darbi değil, manevi baskıyı da içermiştir. Manevi baskı ya da şiddete maruz kalan kadınlardan birinin bu doğrultudaki anlatımı şöyledir (Konunun mahremiyetinden dolayı kaynak kişi numarası belirtilmemiştir): *“Ben de manevi şiddet gördüm. Güllük gülistanlık bir hayat yaşamadım. Bu raddeye gelene kadar çok şeyler yaşadım. Ama çocuklarımı asla bırakmazdım ve bırakmadım. Boşanmanın eşliğinden çok döndüm ama hep sabrettim. Ben kendi kendime konuşup kendi kendimi eleştirmeyi çok severim.*

Ben çocuklarımı ancak ölürsem bırakırım. Ben bu köyde doğup büyüdüm. Ben hamileliğimde dokuz ay boyunca istifra ettim. İlk çocuğum kız oldu. Eltilerim ile aram çok iyidir. Hamilelik dönemimde bana çok destek oldular. Bana dört ay boyunca baktılar. Kaynanam, hamileliğimde istifra ettiğim zamanlarda 'senin ümüğünü sıkıp atmak istiyorum' derdi. Kaynanam böyle deyince eltilerim de bana yardımcı oldu. Kaynanam aynı zamanda benim teyzemdir. Ben akraba evliliği yaptım. Evliliğime ben karar verdim. Babamdan çok şiddet gördüğümden o zamanki düşünceyle evliliği bir kurtuluş yolu olarak gördüm. Evlenmeden evvel babamdan çok çektim. Ben eşimden sadece bir kez tokat yedim. Ama şansımı da çok zorladım. Kadın, evin kölesi olarak görülürdü ve kimse kadına değer verdiğini göstermezdi. Aslında ben küçük şeylerle mutlu olan birisiyim. Çok fazla bir beklentim yok. Beklentiler ne kadar büyük olursa insanı o kadar yıpratır. Eşim de içine kapanıktır. Duygularını belli etmez."

Geçmişteki erkek şiddetine dikkat çeken bir diğer kaynak kişimiz (KK.247), bu hususta, önceden evde kayınpederin sözünün geçtiğini ve toplumun aile içinde olan bitene karışmadığını belirterek şunları söylemiştir: *"Evde önceden kocadan çok kayınpeder sözü geçerdi. Kadınlar önceden kocaları tarafından çok şiddet görüyordu. Bu durum toplum için çok önemli değildi. Toplum aile içine karışmazdı."* Bir diğer kaynak kişimiz, kocasından şiddet gören eski kadınların aynı zamanda barışmak zorunda kalan kadınlar olduğuna da dikkat çekmiştir: *"Eskiden erkekler eşlerini dövermiş. Kadınlar küsseler de kendilerine ederlermiş. Oduna gidilecekse kendileri gitmek zorunda kalırlarmış. Genellikle kadınlar barışmak zorunda kalırlarmış."* (KK.146).

Hem köyde hem de şehirde kısıtlanan ve erkeğe göre daha az özgür olan kadın, genç kızlığında istediği halde okula gidememiş (KK.260), kılık kıyafetine dikkat etmediği takdirde köy yerinde kınanmış, herhangi bir yere gitmek istediğinden kocasından izin almak zorunda kalmış (KK.90), dul kaldıktan sonra evlenme istediğinde kendisi için genellikle ikinci bir düğün yapılmamış (KK.90), evli ise düğünlere ancak kayınvalidesi yanında iken gidebilmiş (KK.379), kurban kesememiş, kesmek zorunda kaldığında ise bunu ancak bacaklarının arasına bir taş yerleştirerek yapabilmiş (KK.285), boşanma hakkında sahip olamamış, boşanma davası açtığında sadece erkek istediğinde boşanabileceği için netice alamamış (KK.64), köylerde kocasıyla birlikte parkta oturup sohbet ettiğinde (KK.180), köy bakkalında diğer kadınlarla birlikte oturup sohbet ettiğinde ve babasının ya da kocasının yanında/önünde bacak bacak üstüne attığında (KK.369) ayıplanmış, kaynana ve kaynatasının yanında çocuğunu sevdiğinde ve emzirdiğinde kınanmış, çocuklarına istediği adı verememiş (KK.19, KK.108, KK.148), evlendikten sonra gittiğinde anne ve babasının evinde gecelemeşi hoş

karşılanmamıştır (KK.90). Açık saçık giyinmesi kıyamet alameti olarak görüldüğü için ayıplanan (KK.172) köylü kadınlar cenaze defninde yer alamamakta, yabancıların yanında çok fazla gülememekte, onların yanına oturamamakta, büyüklerin yanında oturup kalkmalarına dikkat etmek zorunda kalmaktadırlar (KK.172).

Balıkesir yöresinde kadınların, özellikle de köylü kadınların geçmişteki statü durumlarını gösteren başka bir gösterge de kadınların, geçmişte, erkeklerin, kahvehanelerin ve çoğunlukla erkeklerin kullandıkları arabaların önünden geçememiş olmalarıdır. Kimi kaynak kişiler kendi yerleşim birimlerinde böyle bir uygulamanın geçmişten beri bilinmediğini, kimileri de geçmişte olduğunu, fakat günümüzde artık özellikle de gençler tarafından dikkate alınmadığını ifade etmişlerse de erkeklerin, kahvehanelerin ve arabaların önünde geçmemek, bazı kadınların halen uyduğu ya da uymaya çalıştığı yasaklardandır. Derleme çalışmalarımız sırasında köylerde yaşayan kimi orta yaş üstü kadınların yol kıyılarında arabamıza arkalarını döndüklerini, araba geçip gidene kadar arkaları dönük vaziyette beklediklerini defalarca müşahade etmiş bulunmaktayız.

Balıkesir il merkezinden Mediha Yılmaz (KK.206), önceden köylerinde kadınların erkeklerin önünden geçmelerinin ayıp karşılandığını, kendisinin buna hala riayet ettiğini, yani erkeklerin önünden geçmediğini ifade etmiştir. İvrindi ilçesi Gökçeyazı Köyü'nden Fatma Özaslan (KK.97), geçmişte bir kadının bir erkeğin önünden geçmesinin kesinlikle ayıp karşılandığını, fakat şimdilerde bu tür şeylerin kalmadığını ifade etmiştir. Savaştepe ilçesi Karapınar Köyü'nden Hanife Kurter (KK.148) de geçmişte kadınların arabayla geçen kadınların önünü, erkeklerin de kendilerinden büyük erkeklerin önünü kesmediklerinden söz etmiştir. Edremit ilçesi Hacıhasanlar Köyü'nden Elif Açar (KK.57), köylerinde kadınların hala erkeklerin önünü kesmediklerini kaydetmenin yanı sıra hamile kadınların da iki canlı oldukları için önlerinin kesilmediğini, bu yasağa yaşlı insanların bile riayet ettiklerini söylemiştir. İkiz çocuğu olacak gebe kadınların önünden geçme yasağından Dursunbey ilçesi Sarnıç Köyü'nden Ramazan Barut (KK.283) da söz etmiştir. Erkeğin önünün günümüzde de kesilmediğini söyleyen bir diğer isim de Havran ilçesi Kalabak Köyü'nden Neziha Deniz'dir (KK.265).

Altıeylül ilçesi Kavakbaşı Köyü'nden Perihan Oğuz (KK.281), kadınların köyde topluma aykırı bir harekette bulunurlarsa ayıplandıklarını, kendilerinden yaşça büyük erkeklerin ya da saygıdeğer yaşlı kadınların önlerini kesemediklerini, bu durumun bütünüyle saygıdan kaynaklandığını, günümüzde ise gençlerin bu kurala riayet etmediklerini kaydettikten sonra kadınların köye gelen yabancı erkekler karşısındaki tutumları ile karşılaştıkları diğer bazı

yasaklar hakkında şu bilgileri vermiştir: “Köyde eskiden yaşlı bir teyze vardı. Bizlere neredeyse oğluna taptırarak şekilde baskı uygularđı. Dışarıdan köye gelen yabancı bir erkekle konuşan kadın ayıplanmaz. Sonuçta gelen kişi yabancıdır ve kadına merak ettiği bir komuyu soruyordur. Bu adres veya başka bir şey olabilir. Bir kadın dışarıdan gelen erkeğe yardımcı olup onunla konuşabilir. Fakat onun arabasına binemez, aşırı muhabbet edemez, arabayla köy dışına çıkmaz ve akrabalık dışında bir erkek ile Balıkesir’de herhangi bir yerde oturmaya gidemez. Genç kızlarımız oturabilir ama bizler oturamayız. Çünkü onlar okudukları için bize göre daha rahattır.” (KK.281).

Köylerde bütünöyle eril bir mekân olarak algılanan kahvehaneler, Balıkesir’in il merkezi başta olmak üzere bazı yerleşim birimlerinde kadınların da yavaş yavaş dâhil olmaya, hatta işletmeye ve çalışmaya başladıkları yerlere dönüşüyor olsalar da kadınlar için hala yasaklanmış bir alandır. Bu yasaklama, sadece kahvehane içine girmeyi değil, önünden geçmeyi de kapsayabilmektedir. Eskiden kadınların kahvehane önünden geçmediklerini, eski kuşak kadınların bunu hala sürdürdüklerini söyleyen Balıkesir il merkezinde ikamet eden kadın kaynak kişimiz, önceden bir kadın kahve önünden birkaç kez geçtiğinde erkeklerin şüphelenmeye başladıklarını kaydederek evde sıkılan kadınların da gidebilecekleri mahalle arası kadın kahvehanelerinin olması gerektiğini düşündüğünü özellikle belirtmek gerekir (KK.206). Diğer bazı kaynak kişilerin, kadınların kahvehane önünden geçmeleri ya da yolda bir erkekle karşılaştıklarında otaya çıkan yasaklamalar konusundaki beyanları şöyledir: “Kadınlar önceden Edremit’e pazara bile gidemezdi. Kahve önünden rahatça geçemez, kahveye gidemezdi. Bugün hala kadının köyde kahve önünden geçmesi ve erkeğin önünü kesmesi günah olarak düşünöldüğö için ayıp karşılanan davranışlardandır. Yine hamile kadınların ve arabaların önü kesilmez. Arabanın önünden geçen kadının arabadaki kişilere uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu durum gençler için geçerli değildir. Daha çok yaşlı kuşak için geçerlidir.” (KK.57, KK.178, KK.376).

Sofrada oturma ve hizmet düzeni de kadınların statü durumu gösteren bir başka olgudur. Manyas ilçesi Çavuşköy Köyü’nde ikamet eden Çerkeslerde gelinin eskiden kaynana ve kaynata yanına giremediğinden, onlarla aynı sofrada yemek yiyemediğinden, yemeğini kimse görmeden bir kenarda yediğinden, kaynana ve kaynatasının yemek yemesini ayakta beklediğinden, eve misafir geldiğinde de aynı davranışları sergilediğinden söz eden Gülsüm Kılıç (KK.126), aslında Balıkesir yöresinde geçmişte yaygın olan bir adetten bahsetmiştir. Sındırđı ilçesi Kocasinan Köyü’nden Gülsevrim Işık (KK.124), gelinlerin kaynana ve kaynatalarıyla aynı sofrada yemek yiyebildiklerinden, fakat aynı

zamanda sofraya hizmetinden de sorumlu olduklarından söz etmiştir. Savaştepe ilçesi Kongurca Köyü'nden Fatma Uçar (KK.102), gelinlerin eskiden kaynana ve kaynatalarıyla aynı sofrada yemek yiyebildiklerini, ama onların yayında çay ve kahve içemedikleri söyleyerek biraz daha farklı bir uygulamaya dikkat çekmiştir.

Balıkesir yöresindeki oturma düzeni/hiyerarşi ile hizmet anlayışı hakkındaki bilgilendirmeler, genellikle geçmişe vurgu yapılarak yapılmıştır. Hiyerarşik yapının baba ya da ailenin en büyüğü dikkate alınarak halen sürdürüldüğünden söz etmek mümkündür. Fakat gelinlerin kaynana ve kaynatalarıyla aynı sofrada yemek yiyememelerinden söz etmek, günümüzde pek mümkün değildir. Bazı kaynak kişilerin (KK.6, KK.48, KK.95, KK.331, KK.336, KK.345, KK.369, KK.379) sofraya hiyerarşisi ve hizmetleri hakkındaki geçmişe odaklı beyanlarından çıkan sonuçlar şöyle sıralanabilir: Sofraya ilk önce erkekler, daha sonra da kadınlar ve çocuklar oturur. Gelinler de kaynatanın evinde kurulan sofraya oturabilirler. Erkekler ve kadınlar karışık şekilde sofraya oturabilmektedir. Yemeğe öncelikle büyükler, sonra da diğer ev halkı başlar. Evin gelini sofrayı atar, işi bittikten sonra da sofraya oturup yemeğini yer. Eskiden gelinler kayınvalide ve kayınpeder yanına girdiğinden her hizmette bulunurdu. Sofrayı tamamen hazır ettikten sonra sofraya oturup karnını doyurabilirdi. Eskiden sofrada en başa baba otururdu. Baba yanında anne yani eşi otururdu. Gelinler ve diğer kadınlar ise sofranın en sonuna oturdular. Sofrada önceden hiyerarşik yapı vardı. Baba ya da kayınpederin yeri sofrada daima bellidir. Baba başköşeye oturur, evin annesi de eşinin yanına otururdu. Gelinler de servis yaptıkları için yemeğin yakınına oturdular. Gelin sürekli hizmet için hazır. Günümüzdeki gençlerde kadınlar da çalıştığı için işten gelince kadın ve erkek birlikte yemek yapabilmektedir. Başka bir uygulamada, eskiden üç ayaklı sandalyesi olan üç ayaklı sofraya baba otururdu. Babanın sofrası ayrı odada idi. Çocuklar oturur sofraya, anne de onlara hizmet ederdi. Baba, çocuk çocuk rahatsız etmesin diye tek başına ayrı bir yerde yemeğini yerdi. Kaynata, oğlan, gelin bir sofrada hiçbir zaman oturmazdı. Gelin, oğlan, kaynata hiçbir araya gelmez, gelmemeye çalışırdı. Bu sadece sofraya için değil, genel olarak böyleydi. Bugün için bunlardan söz etmek mümkün değildir.

Gönen ilçesinden Turhan Acar'ın beyanları arasında, kadınlarla erkeklerin birlikte yürürlerken de belli bir hiyerarşiyi gözettiklerine dair bir bilgi de yer almıştır. Bu hiyerarşik yapının, geçmişin kadınlarının erkeklerin arkasından yürümek durumunda kaldıkları dikkate alındığında, geçmişte hem Balıkesir hem de bütün Türkiye genelinde yaygın olduğunu söylemek mümkündür: *“Önceden Çerkeslerde yürüyüş kültürü vardı. Buradan bile kadınlara verilen değer anlaşılabilir. Bu yürüyüşte, yaşlı erkek en önde, yaşça kendisinden daha küçük*

olan erkek ise solunda ve bir adım gerisinde yürürdü. Kadınlar ise daima erkeğinin sağında ve bir adım gerisinde bulunurdu. Hiyerarşi bu şekilde belirlenirdi.” (KK.354).

Kadının aile ve toplum içerisinde belirgin bir statüye ve saygınlığa kavuşmasında doğurgan oluşu belirleyici bir özelliktir. Nitekim Altınoluk ilçe merkezinden Aysel Karaman (KK.17) da *“kadınların ailede değer kazanmasının sebebi çocuğunun olmasıdır”* diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Her ne kadar çocuğu olmayan kadınların dışlanmadığından, üzerlerine kuma getirilmediğinden ve çocuksuzluğun sadece kadına fatura edilmediğinden söz edilmiş olsa da köylerde çocuğu olmayan kadınlara “kısır”, “dölsüz” (KK.55, KK.60, KK.97, KK.116, KK.150) ve “erkek karınlı” (KK.156) diye hitap edildiği, kadının çocuk doğuramadığı için kendisini aşağılık gördüğü, toplumun çocuk doğuramayan kadınlar için *“Ne yapalım meyvesiz ağacı?”* dediği, “sorun” erkekten kaynaklansa bile erkeklerin kadınlar kadar hor görülmediği de kaydedilmiştir. Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Huriyet Tosun, *“Kısırlık durumunda kadın kusurlu sayılır. Erkte suç aranmaz. Kısır kadın için ‘bir çocuk bile doğuramadı. Bunu hâlâ gelin diye evde mi tutuyorsunuz?’ deyip ayıplarlardı.”* (KK.172) diyerek kısırlığın bütünüyle kadında arandığını, erkte kusur aranmadığını beyan etmiştir.

Balıkesir kadınlarının cinsel kimlikleriyle statülerinin öğrenilmesinde kirlilik algısı ve buna bağlı tabular önemli bir yere sahiptir. Hemen hemen bütün toplumlarda merkezinde ağırlıklı bir şekilde kadınların yer aldığı kirlilik algısı², Balıkesir’de de varlığını geçmişten günümüze kadar sürdürebilen bir algıdır. Sünni kesimlerde, tıpkı Türkiye’deki diğer Sünni gruplarda olduğu gibi, âdet dönemlerinde kirli olarak görülen kadın oruç tutamamakta, kocasıyla cinsel ilişkiye girememektedir. Buna rağmen Balıkesir’deki bazı Alevi yerleşim birimlerinde adetli kadınların oruç tutabildikleri ve ibadet yerlerine girebildikleri tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin anlatımlarına göre sadece musahibi olan temiz kadınlar cemde görev alabilmektedirler. Temizlikten kastedilen ise kimseye karışmamış, kötü söz söylememiş, başkasının ırzına göz dikmemiş, hak yememiş ve hırsızlık yapmamış olmaktır. Balıkesir’de kirlilik algısının sadece âdet dönemi ve cenabetlikle sınırlandırılmadığı, gebelikle de ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu nedenledir ki hamile bir kadının bir ağacın dalından meye kopardığında o dalın kuruyacağına inanılmıştır. Gebe kadınların geçmişte gebe olduklarını

² “Kirlilik” algısı üzerine yapılan bazı önemli değerlendirmeler için bk. (Douglas, 2005; Frazer, 2019). Douglas’ın kirlilik ile ilgili çözümlemelerine göre, vücuttan çıkan her tür şey, hatta kan ya da yaradan çıkan iltihap bile kirlenme sebebidir (Douglas, 2005: 57).

gizleme ihtiyacı duymaları da kanımızca nazar korkusunun yanı sıra, kirlilik olgusuyla da bağlantılı olmalıdır. Balıkesir yöresinde adetli olduğu için “kirli” kabul edilen kadının kirliliğinin dokunduğu ve baktığı nesne ve varlıklara da geçeceğine inanılmakta, cenazeye katılması, kurban hayvana, hamura dokunması yasaklanmakta, tarlaya/bahçeye giderek çalışması hoş karşılanmamakta, lohusa kadına ve yeni doğan çocuğa baktırılmamaktadır. Hamile olduğu için “kirli” kabul edilen kadına meyve ağacından meyve kopartılmamakta, kocaları loğusa kadına yanaşmamakta, loğusalık döneminde cinsel ilişkiye izin verilmemektedir. Merkezinde kadının yer aldığı kirlilik, dinsel inançla ilişkilendirilmektedir. Kirlilikle ilgili anlatımlar, kadınların bu dönemlerde ciddi anlamda kısıtlandıklarını, geçici olarak statü kaybına uğradıklarını, belli başlı rolleri icra etmelerinin engellendiğini göstermiştir.

Balıkesir kadınlarının, özellikle köylü kadınların statü durumlarının belirlenmesinde eşlerine cinsel birleşme isteklerini söyleyip söyleyememeleri, eşlerinin cinsel birleşme taleplerini reddedip reddedememeleri, cinsel ilişki sırasında istedikleri pozisyonlarda olup olamamaları gibi durumlar da belirleyici olabilmektedir. Kocalarının anne ve babalarıyla genellikle uyum içinde yaşadıklarını ve kayınvalidelerinin kendilerine ev işlerinde yardımcı olduklarını da söyleyen ikinci kuşak kadınlar için cinsellik, neredeyse bütünüyle erkeğin iradesi ve kontrolünde yaşanması gereken bir durumdur. Cinsel ilişki için kadının psikolojik olarak hazır olması, kadının ruhuna ve kalbine hitap edilmesi, ilişki sırasında hem kadının hem de erkeğin zevk alması, ilişkiye girmek istemeyen kadının buna zorlanmaması gerektiğini söyleyen kadınların büyük bir çoğunluğu, bütün bunlara rağmen, cinsel birleşmeyi erkeğin görevi olarak algılamaktadırlar. Erkeğin birleşme konusunda çok daha aktif olması gerektiğine inanan kadınlar, cinsel birleşme isteklerini eşlerine söylemekten ve cinsel ilişki sonrasında birlikte yaşadıkları kayınvalide ve kayınpederlerinden utandıklarını, kocalarının aileleriyle aynı evde yaşadıkları dönemlerde cinsel ilişkiye girmeye zorlandıklarını ve bu nedenle zevk alamadıklarını, kocaların erkek oldukları için istedikleri her zaman cinsel ilişkiye girebildiklerini ve cinsel birleşme isteklerini eşlerini çimdikleyerek bildirdiklerini, kocalarının cinsel birleşme isteklerini her zaman yerine getirdiklerini³, kocalarının yanında soyunmaktan ve çıplak görünmekten utandıklarını, cinsel birleşme sırasında çoğunlukla erkeklerin üstte

³ Kadınların erkeklerin cinsel birleşme isteklerini her defasında kabul etmelerinde dinsel inançların da önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir: “Erkek istedi de kadın bu isteği karşılamadı mı o evin her tarafında sabaha kadar şeytan dolaşmış, denilmektedir. Bu durumda erkek istediği zaman kadın istemese de birliktelik yaşanması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır.” (KK.377), “Bu konuyla ilgili Peygamber’in hadisi vardır. Eğer erkek ister de kadın bunu yapmazsa o gün bütün gün melekler kadına lanet okumuş.” (KK.206).

olduklarını, cinsel birleşme isteklerinin evliliklerin ilk yıllarında yüksek olduğunu fakat çocuklar doğduktan sonra azaldığını belirtmişlerdir. Kadınla erkeğin biyolojik anlamda farklı olduklarını ve bu nedenle birbirlerini hiçbir zaman tam olarak anlamayacaklarını ifade eden bazı kadınlar, kocalarına kendilerini sevdiklerini sık sık söylemelerine rağmen kocalarının sevgilerini dillendirmekten kaçındıklarını da belirtmişlerdir.

Derlemeler sırasında kadınların cinsel birleşmeyi isteyip istemediklerini kocalarına söyleyemedikleri yaygın bir görüş olarak ortaya konulmuştur. Fakat bu durumu, bölgedeki bütün kadınlar için söylemek doğru değildir. Bazı kadınların davranış ve tutumlarıyla kocalarına cinsel birleşme isteklerini bildirebildikleri de söylenmiştir. Bazı erkekler, eşlerinin cinsel birleşme isteklerini dillendirmeleri gerektiğini, bunun çok daha iyi olacağını da ifade edebilmişlerdir. Onlara göre cinsel birleşmeyi erkek de kadın da isteyebilir. Kadınlar bu isteğini belli etmek için sobanın üstüne ısınması için su koyarlar. Akşam eve gelen erkek bu sudan kadının cinsel birleşme isteğini anlarlar. Ayrıca adam akşam eve gelip ceketini ve pantolonunu askıya asar. Kadın da erkeğin çıkardığı kıyafetlerinin üstüne kendi kıyafetlerini asarak birlikte olma isteğini belli eder. Kadının cinsel yönden istekli olması ayıp sayılmaz. Bazı kadınlar cinsel ilişkiye girmek istediklerinde bunu eşlerine rahatlıkla belli ettiklerini, ilişkiye girmek istemiyorlarsa sırf eşleri istiyor diye ilişkiye girmediklerini, eşlerinin cinsel ilişkiye girme isteklerini saygıyla karşıladıklarını, eşlerinin istekli olduklarını hal ve tavırlarından anladıklarını, cinselliğin hem erkek hem kadın için bir ihtiyaç olduğunu ve insanı rahatlatıldığını beyan etmişlerdir.

Başta Türk geleneği olmak üzere, pek çok dünya geleneğinde, erkek “gök” ve “tohum”la, kadın ise “tarla” ile simgelenmiştir⁴. Bu tür bir simgelemede göğün eril, yerin ise dişil olarak tasavvur edilmesinin önemli bir etkisi vardır. Eril olan gök yağmur yağdırarak dişil olan yeri dölemekte ve yer bütün varlıkları doğurmaktadır. Gök (üst) ve yer (alt) odaklı bu algı ya da simgelemenin yansımalarını kadınla erkeğin cinsel birleşme anındaki konumlarında da görmek mümkündür. Balıkesir yöresinde yapılan görüşmeler sırasında cinsel birleşme sırasında genellikle erkeğin üstte, kadının ise altta olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Nitekim bazı kaynak kişilerimiz, kadınların cinsel birleşmeyi erkeklerinden öğrendiklerini vurgulayarak cinsel birliktelikte kadınların her zaman altta

⁴ Nitekim Carol Delaney’in Tohum ve Toprak Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji adlı çalışması da Türk köy toplumundaki erkeği “gök” ve tohum”, kadını “yer” ve “toprak” olarak simgeleme olgusuna dikkat çekmektedir (Delaney, 2012).

olmasının kadınların bu konudaki bilgisizliklerinden kaynaklandığını dillendirerek bu duruma dikkat çekmiştir.

Balıkesir yöresi kadınlarını statü durumlarının belki de en önemli göstergesi, miras paylaşımıdır. Bölgeden konuyla ilgili elde edilen verilere proje raporunun “Halk Hukuku ve Kadın” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Fakat statü ve roller söz konusu olduğunda mirasla ilgili uygulamalar üzerinde kadın odaklı bir şekilde durulması gerektiği için burada verilerden elde edilen sonuçlar üzerinde kısaca da olsa durulması gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde kimi kaynak kişiler geçmişte kız çocuklara miras payı verilmediğini, fakat günümüzde bu durumun büyük oranda değiştiğini (KK.48, KK.129, KK.138, KK.143, KK.153, KK.262, KK.237, KK.248, KK.280, KK.347), kimileri geçmişte erkek çocuğu olmayan anne ve babaların kendilerine bakacak kızlara daha fazla pay verdiklerini (KK.244), kimileri geçmişte de günümüzde de eşit pay verildiğini (KK.35, KK.97, KK.238, KK.305), kimileri günümüzde medeni kanunda neyse ona göre dağıtıldığını, yani eşit dağıtıldığını (KK.9, KK.13, KK.94, KK.144, KK.154, KK.158, KK.166, KK.174, KK.184, KK.203, KK.379), kimileri günümüzde de erkek çocuklara daha fazla verildiğini (KK.34, KK.104, KK.235, KK.277, KK.353), kimileri de kız çocuklara günümüzde de pay verilmediğini, alanların da erkek kardeşler lehine feragat ettiklerini (KK.50, KK.274, KK.372) söylemiştir.

Beyanlardan da anlaşılmaktadır ki yörede geçmiş dönemlerde miras paylaşımı hem dini hem de sosyal sebeplerle (erkek kardeşlerin çoluk çocuk bakmak zorunda kalmaları, anne ve babalarına bakmaları vd.) genellikle kız çocukların aleyhine olmuştur. Fakat kimi istisnaları olmakla birlikte, günümüzde bu durum büyük oran değişmiş, miras paylaşımında eşitlik sağlanmış gibidir. Bazı bölgelerde ise hem geçmişte hem günümüzde miras paylaşımında eşitlik gözetilmiştir. Kaynak kişilerin beyanlarından kimi bölgelerde kız çocuklara hala mirastan pay verilmediği, alanların ise erkek kardeşleri lehine paylarından feragat ettikleri anlaşılmıştır. Elde edilen veriler, miras konusundaki uygulamaların geçmişten günümüze kız çocukların mağduriyetlerini giderir bir şekilde değişmekte olduğunu, yasal haklarını da arkalarına alan kadınların statü mücadelelerinde belli oranda ilerleme kaydettiklerini göstermektedir.

Karılık yapmayı, çocuk doğurmayı, çocuklara bakmayı, kocanın aile büyükleriyle ilgilenmeyi, tarlada çalışmayı, hayvanlara bakmayı, sabahtan erkenden kalkıp kahvaltı hazırlamayı, hatta evin bütçesini ayarlamayı bile kadınların başlıca görevi olarak bilen geleneksel bilinç, kadının cinsiyet kimliğiyle statü durumunu belirlemede cenaze defnini bile dikkate alabilmiştir.

Kirli olabileceği endişesiyle kadını defin törenine dâhil etmeyen geleneksel bilinç, kadının mezarını erkek mezarlarından daha derin kazmayı uygun görmüştür. Kimi kaynak kişiler bu uygulamanın kaynağını kadının daha günahkâr olmasına bağlarken kimileri de kadının namahrem olmasına bağlamıştır. Uygulamayı günahkârlıkla ilişkilendiren kaynak kişilerin, kadın olduklarını da belirtmekte yarar vardır: *“Bizde kadın öldükten sonra nikâhı düşüyor diye erkeği ile görüştürmezler. Kadın cenazeyi kadın, erkek cenazeyi erkek yıkar. Eskiden kadınlara kefinden elbise şeklinde biçilen şalvar dikiliyordu. Cenazeyi yıkadıktan sonra kefenin altına giydiriliyordu, sonra kefenle sarılıyordu. Şalvarıyla gömülüyordu. Kadın erkek ayrımı o şekilde oluyordu. Neden bilmiyorum, kadın mezarı erkek mezarından derin kazılıyor. Kadınlar namahrem olduğu için sesi duyulmasın diyerekten kadın mezarı erkek mezarından daha derin kazılıyor, diye duydum. Dikkat edin, kadın mezarının toprağı daha yüksektir. Daha önceden başına koyulan tahtaya yazma bağlanmaz, yazmalar fakir birine verilirdi, şimdi götürülüp yazma bağlanıyor. Eskiden taş olmadığı için erkek kadın ayrımını nasıl yaparlardı hiç tecrübem yok. ...Kadın mezarı erkek mezarından daha derindir, çünkü kadın günahkârdır. Kadın mezarı göğüs hizasına kadar; erkek mezarı göbek hizasına kadardır. Bunu anlamak için televizyondaki kadınların giyimine bakmak yeterlidir.”* (KK.94, KK.136).

Kimi birinci kuşak kadınlarınca yaşı ne olursa olsun erkeğe hizmet etmekle yükümlü olarak görülen kadının (KK.104) ekonomik güce ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmaması, boşanan kadına genellikle olumsuz bir gözle bakılması⁵ ve özellikle de anne ve babaların çocuklarının evliliklerini sürdürmeleri konusundaki duyarlılıkları gibi nedenler, geçmişte boşanma oranını düşük tutmuşsa da günümüzde kadını engelleyen olumsuz şartların etkisini giderek kaybetmesi, boşanma ve boşanmış kadınla ilgili algının değişmeye başlaması, toplumun boşanma konusundaki tutumunu yumuşatmıştır. Eğitimli ve meslek sahibi bireylerin evlenme konusunda kendilerinin karar alır hale gelişleri de aile büyüklerinin boşanma karşısındaki dirençlerini kıran etkenlerden biri olmuştur. Balıkesir yöresinde, yaşanan bütün bu değişim ve dönüşüme rağmen, kimi ailelerin eşlerin birbirlerine sonuna kadar sadık kalmalarını, evliliklerini sonuna kadar sürdürmelerini beklediklerini de belirtmek gerekir.

⁵ “Mesela ‘bir kadın inek otlatmaya gitti, arkasından da falanca adam gitti’ denilmişti. Bu kadınlardan birisi evli, diğeri ise duldu. Dul kadınlara iyi gözle bakılmaz. Dul kadınlar için ‘o yolun yolcusu, orospu, kime isterse ona verir’ vb. şeyler derler. Erkeğin adı ise çıkmıyor. Çıkarsa da çabuk unutuluyor. Erkek kaldığı yerden devam edebiliyor. Karısı durumu kabulleniyor.” (KK.253).

Balıkesir il merkezinde ikamet eden bir kaynak kişimiz (KK.94) boşanmada kadınların hiçbir zaman için söz hakkı olduğunu düşünmediğini, eskiden boşanan kadının maddi hakkının ve hukukunun olduğunu hiç zannetmediğini beyan ederek boşanan kadınlara ailesi tarafından sahip çıkıldığını, çocuklara her iki tarafın da sahip çıktığını, boşanma sonrasında eski eşlerin birbirleriyle görüşmediklerini belirtmiştir. Başka bir kaynak kişimiz (KK.264), eskiden boşanma olmadığını, sonradan başladığını, boşanmanın kadın başka bir adama gidip birlikte olursa gerçekleştiğini, aynı şeyin erkek için söz konusu olmadığını, kadının aldatılmayı kabullendiğini fakat erkeklerin kabullenemediğini söylemiştir. Kaynak kişilerimizden biri (KK. 174), kendi köylerinde boşananların birkaç aileyi geçmediğini, genellikle evlendikten sonra köyden şehre yaşamaya giden çiftlerin boşandığını belirtmiştir. Kaynak kişinin ifadesinden de anlaşılacağı üzere, köylerde evlilik konusunda daha muhafazakâr bir tutum sergilenirken şehir ortamındaki bireyler sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin de etkisiyle kendilerini daha özgür hissedebilmektedir. Kaynak kişinin ifadelerini, şehir ortamının ailenin devamlılığını olumsuz bir şekilde etkilediğinin düşünüldüğü şeklinde de yorumlamak mümkündür.

Kadın, eğer ekonomik güce sahipse boşanma konusunda daha cesaretli davranabilmektedir. Bölgede, özellikle de köylerde boşanma son seçenek olarak görülmekle ve aile birlikteliğinin devamında ısrar ediliyor olmakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi eğitim alan, meslek sahibi olan ve kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenen kadının boşanma konusundaki tutumu değişmeye başlamıştır. Toplumun boşanan kadınları eskisi gibi ayıplamaması, ailelerin boşanan kadınlara sahip çıkmaları da bu durumu doğrudan etkilemiştir. Geçmişte bakıma muhtaç oldukları için yeniden evlendirilen ya da evlenmek zorunda kalan dul kadınlar, günümüzde sosyal yardım desteği görebildikleri ve maaş alabildikleri için yeniden evlenmek zorunda kalmamaktadırlar. Yeniden evlendikleri takdirde dul kadınlar için ayrıca düğün yapılmamaktadır.

Bandırma ilçesi Dedeoba Köyü'nden Hacer Alkış'ın bu konudaki beyanları, bölgedeki boşanmış ya da dul kadınların durumunu gözler önüne serer türdendir: *"Önceden dul kalan ve çocuklu kadınlar evleniyordu. Sonradan devletten dul maaşı almaya başlayınca evlenmemeye başladılar. Çünkü imkânı vardır. Kadınlar artık, 'Neden ben senin kahrını çekeceğim?' diyor. Zaten önceden birinin kahrını çekmiştir, ikincinin kahrını neden çeksin? Maaş yanında ayrıca kadınlar artık bir işte de çalışmaktadır. Ya bağa bahçeye ya da bir fabrikaya çalışmaya gidiyorlar."* (KK.136). Kaynak kişilerden bazılarının (KK.101, KK.48, KK.336, KK.222, KK.224, KK.151) boşanma ve boşanmış kadınlarla ilgili beyanları da bu minvaldedir. Kaynak kişilere göre, yörede eşi vefat ettikten

sonra ikinci defa evlenen kadınlar bulunmaktadır. Kadınların tekrar evlenmeye mecbur kalmasının sebebi de maddi imkânsızlıklardır. Ancak günümüzde dul kadınlara bağlanan maaşlar bu mecburiyeti ortadan kaldırmış görünmektedir. Kadınlar eşleri vefat ettikten sonra kendilerine daha çok dikkat etmektedir.

Kız çocukları ergenlik döneminden itibaren ergen erkek çocuklardan ayıran, fakat başka illere erkeklerle birlikte okutmak için göndermekte herhangi bir beis görmeyen bölge insanı, kaç-göç ya da haremlik-selamlık uygulamasında da katı bir uygulama içinde değildir. Eskiden düğünlerde kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı eğlendiklerini, fakat günümüzde birlikte eğlenebildiklerini söyleyen Savaştepe ilçesi Soğucak Köyü sakini kaynak kişimizle (KK.231) İvrindi ilçesine bağlı Gümeli Köyü'nde haremlik-selamlık uygulamasının olmadığını, kadınlarla erkeklerin birlikte çalıştığını ve kestane topladığını söyleyen kaynak kişimizin (KK.287) beyanları, kaç-göç ya da haremlik-selamlık uygulamasının bölgede sanıldığı gibi yaygın olmadığını göstermektedir. Eskiden kadınlı erkekli gelindiğinde birlikte oturulduğunu söyleyen kaynak kişimiz ise (KK.237) günümüzde evler geniş olduğundan ve kadınlarla erkekler daha rahat sohbet etmek istediklerinden ayrı ayrı odalarda oturulabildiğinden söz etmiştir. Beyandan da anlaşılacağı üzere kadınlarla erkekler kendi aralarında rahat konuşabilmek ve davranabilmek için ayrı ayrı ortamlarda oturmayı tercih edebilmektedirler ki bu da kaç-göç ya da haremlik-selamlık uygulaması anlamına gelmemektedir. Söz konusu veriler, kadının erkeklerin bulundukları bütün sosyal ortamlardan, özellikle de köylerdeki sosyal ortamlardan bütünüyle uzak tutulmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Kimi köylerde kendilerine otobüslerde yer verilen (KK.287) günümüz kadınları, eskilerin deyimiyle erkekleri yönetir, onlara söz geçirir hale gelebilmişlerdir.

Manyas ilçesi Hekimköy'den Döndü Çelkin'in (KK.50) beyanlarından kadınların eskiden de söz haklarının olduğu, saygı gördükleri anlaşılmaktadır. Kadına şiddet uygulayan erkekler geçmişte de ayıplanmışlardır. Erkekler herhangi bir konu hakkında eşlerine de danışmışlardır. Evin erkeği kazandığı parayı eşine teslim etmekte, kadın da eşinin kendisine verdiği paranın içinden ona çay ve sigara parası vermektedir. Bandırma ilçesi Yeni Sığırcı Köyü'nden Ali Beygiret (KK.6), karısı pazara gitmek istediğinde parayı ona verdiğini, pazarda gezerken sepetini taşıdığını, karısının pazardan istediği her şeyi alabildiğini, hatta sabahları kalkıp karısının kahvaltısını hazırladığını söylemiştir. Edremit ilçesi Tahtakuşlar Köyü'nden Hasan Bozkurt (KK.151), Tahtacılar kadının evin direği olarak görüldüğünü, evin bütün sorumluluğunun kadında olduğunu, kadına asla karşı gelinmediğini beyan etmiştir. Onun beyanlarına göre Tahtacılar kadınlarla ortaklaşa yapılmaktadır. Kadın erkeğe göre daha çok birikim

yapmaktadır. Erkek bir işe kalkışacağı zaman mutlaka kadının rızasını almaktadır. Harcamalarına, aile ve ev işlerine dikkat etmeyen çiftler aile büyükleri tarafından uyarılmaktadırlar. Eğer erkek bu olumsuz davranışından vazgeçmiyorsa karısından uzaklaştırılmaktadır. O kadına erkeğin anne-babası veya gerekirse bütün köy halkı sahip çıkmaktadır. Erkek ise kendini düzeltene kadar toplumdan dışlanmaktadır.

Günümüzün kimi kadınları, evde ve tarlada kocalarından yardım görebildiklerini beyan etmişlerdir. Eskiden de örneklerine rastlanabilen bu durum, kadının aile içindeki statüsü ve kadın-erkek bütünleşmesi açısından önemlidir. Kadının erkeğin yardımını gördüğüne dair beyanları, erkek kaynak kişilerden de tespit etmek mümkün olmuştur. Örneğin, Manyas ilçesi Çavuşköy'den Mustafa Taşkıran (KK.240), erkeklerin eşlerine ev ve köy işlerinde (tarhana, turşu, kışlık hazırlık yapımında) yardımcı olduklarını söylerken, aynı köyden Mustafa Asım Önal (KK.236) da çocuk doğduğunda erkeklerin eşlerine yardımcı olduklarını, kadın ev işleriyle ilgilenirken erkeğin de çocuğu avuttuğunu ya da uyuttuğunu, hatta çocuğu uyutabilmek için onu salladığını ve ninni söylediğini beyan etmiştir. Mustafa Asım Önal, aynı zamanda erkeklerin eşlerine yemek yapmada, bulaşık ve çamaşır yıkamada da yardım edebildiklerini, gerektiğinde çocukların altını bile değiştirebildiklerini, bunun için de illaki kadınların hasta olmalarının gerekmediğini de belirtmiştir.

Balıkesir yöresi kadınları, yukarıda belirtilen rol ve statülere sahip kadın olmanın yanı sıra, erkekte daha çok çalışan köylü kadın, erkek işi ya da mesleği yapan kadın, çalışan ve üreten köylü kadın, çalışarak kazandığı parasını kendine ve çocuklarına harcayan ya da kocasına veren kadın, pazarcı kadın ve özellikle de çalışan, fakat özgür olmayan kadınlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, İvrindi ilçesi Gümeli Köyü kadınları erkeklerden daha fazla çalışmaktadır (KK.287). Kadın eğer kendisi bir şeyler üretip de bundan gelir elde ediyorsa onu erkeğe vermemekte, kendi birikimini yapabilmektedir. İhtiyacı olduğunda rahatlıkla oradan harcayabilmektedir (KK.39). Edremit pazarında pazarcılık yapan kadınlar kazandıkları paraları evlerine harcamaktadırlar (KK.293). Kadınlar çalışmaktadırlar, fakat bireysel ya da sosyal anlamda bu parayla özgürlükleri yoktur. Evlerde ürettikleri bitkisel ya da hayvansal ürünleri satarak para kazanan kadınlar, bu parayı ya eşlerine vermektedirler ya da çocuklarına harcamaktadırlar. Mesela bir kadın kazandığı parayla rahat rahat tatile gidememektedir (KK.125). Lokanta işleten Gülsüm Yalazı (KK.129), 2003 yılından bu yana kır lokantasını işletmektedir. Bu yola çıkmaya çok mücadele verdikten sonra karar vermiştir. Buradan gelen maddi gelirin sorumluluğu eşindedir. Bu iş yerini kendisi kurmasına, işletmesine rağmen maddi konularda

istediği gibi hareket edememektedir. Kendisinden sonra etrafında bu konuyla ilgili çok kişiye örnek olmuştur. Bölge insanı, kendi iş yerine benzer çok sayıda yer açmıştır. Kendisine etrafta “Ana” denmektedir.

Ayvalık'ın Akçapınar Köyü'nde kadınlar kışın zeytin, yazın bamya işi yapmaktadırlar. Kadınların topladıkları bamyaların paraları başlarındaki kâhya tarafından kocalarına verilmektedir. Kesme, ayıklama parası ise kadınlara kalmaktadır (KK.251). Gönen ilçesi Fındıklı Köyü'nde çok sayıda kadın iğne oyası yapıp Gönen Pazarı'nda satmaktadır (KK.98). Kepsut'un Osmaniye Köyü'nde kadınlar pazara mal getirmekte, elışı yapıp satmaktadırlar (KK.94). Eskiden Sındırgı'da kadınlar zeytin toplamaya gittiklerinde erkeklerle birlikte çalışırlarmış. Çalışan kadın parasını kocasına verirmiş. Evlenmeden önce çalışmaya giden kızlar da olurmuş. Bu kızlar da köyden güvenilir kişilerin yanında gönderilirlermiş. Döndüklerinde de kazanılan parayı babalarına teslim ederlermiş. Kimi aileler çocukları gitmeden önce paralarını alır, sonra çalışmaya gönderirmiş. Kızların çeyizleri de bu parayla hazırlanmış (KK.91). Kepsut'un Mehmetler Köyü'deki kadınların çoğu gündelik işlere giderek para kazanmaktadır. Önceden kadınlar çalıştığı parayı eşine verse de artık para kadında kalmaktadır. Kadın kendi parasıyla bir şey alacak olsa bile mutlaka eşine sormak zorundadır. Kadınlar Kepsut merkezine ve civar yerlere çalışmaya gidebilmektedirler (KK.178). Dursunbey ilçesi Sarıncı Köyü kadınları günlük hayatlarında tarla bahçe işleriyle ilgilenmektedirler. Kadınlar, gündelik işçi olarak da tarla işlerine gidebilmektedirler. Bu işlerden aldıkları paraları kendileri harcamakta, eşlerine teslim etmemektedirler (KK.64). Kepsut ilçesi Mehmetler Köyü'nden Döndü Özlen (KK.51), kışları bez bebek ve diğer el işi ürünlerini yaparak yazları Akçay'daki turistlere satmaktadır. Böylece hem eşine hem de çocuklarına maddi yönden yardımcı olmaktadır. Ayrıca torununun okul masraflarına da destek olmaktadır. Ayrıca büyükler için üç etek dikmektedir. Bir de çocuklar için Kaz Dağları'nda ziyaret yeri olan Sarı Kız'ın bebeklerini yapmaktadır.

Bölgede, hatta ülke genelinde erkeklere özgü bir meslek olarak tanımlanan kahvecilik bile kadınların yaptıkları meslekler arasında görünmektedir. Söz konusu mesleği yapanlardan biri de Altıeylül ilçesi Aliğa Köyü'nden Fatma Yeşiloğlu'dur. Fatma Yeşiloğlu (KK.104), babası cezaevinde olduğu için babasının kahvehanesini işletmektedir. Kızı Sıla da okuldan arta kalan zamanında annesine yardım etmektedir. Evli olan Fatma Yeşiloğlu, mesleğe ilk başladığı zamanlarda, bir kadının bu işi yapmasına alışkın olmayan insanlar tarafından yadırganmıştır. Fakat daha sonra dışardan gelen yabancılar da dâhil olmak üzere, herkes bu duruma alışmıştır. Fatma Yeşiloğlu'na göre köyde, eğitim seviyesi çok

yüksek olduğu halde, kadın erkek ayrımı çok fazladır. Kendisi bu durumu “geçmişten gelen” geleneksel hayata bağlamaktadır. Ona göre Alevi toplumunun kıblesi insandır. İnsan, Alevi toplumunun gözünde çok değerlidir. Aslında bu yönden bakıldığında da kadın erkek ayrımının olmaması gerekmektedir. Kadın ya da erkek fark etmez, herkese saygı duyulmalıdır. Ama ne olursa olsun ataerkil bir toplumda yaşanmaktadır. Büyükler ataerkil yapıdan etkilenmişlerdir. Fatma Yeşiloğlu kahveyi işletme kararını eşine danışmadan almıştır. Yarıyıl tatilinde köyüne geldiğinde köy halkının, babasının kahvesini açıp işletmesinin iyi olacağı yönündeki tavsiyeleri üzerine işletmeye karar vermiştir. Köyde kadın ve erkeklere yönelik hayvancılık kursu verilmektedir. Kurs sırasında kadınlarla erkekler hep birlikte kahvede oturup kursa katılmaktadırlar. Bunun haricinde köyün kadınları zaman zaman gelip Fatma Yeşiloğlu’nun yanında, kahvede oturabilmektedirler. Fatma Yeşiloğlu, artık erkeklerden de iş konusunda olumlu tepkiler almaktadır. Kendisine gelip kahveyi bir kadının işletmesinin daha iyi olduğunu söyleyenler vardır. İnsanlar özellikle temizlik konusunda olumlu tepkiler vermektedirler. Fatma Hanım her gün çay bardaklarını çamaşır suyunda beklettiğini ve çay ocağının temizliğini günlük yaptığını söylemektedir (KK.104).

Fotoğraf 34: Alteylül-Aliğa Köyü ve Manyas-Salur Köyü’nde kahvehane işleten kadınlar.

Kadınlar tarafından işletilen bir başka kahvehane ise, Manyas ilçesi Salur Köyü’nde bulunmaktadır. Köydeki kadınlar rahat bir hayat sürdürmektedir. Köy kahvehanesinin işletmeciliğini bir kadın yapmaktadır. Kahvehanede işletme sahibinin kızı da annesine yardım etmektedir. Kahvehane işletmecisi kadın, kızı evleneceği için yalnız kalınca kahvehaneyi başkasına satmıştır, fakat orada

çalışmaya da devam etmektedir. Kadınların burada çalışması, köyün erkekleri tarafından yadırganmamaktadır (KK.270). Balya ilçesi Akbaş Köyü'ndeki bir bakkal dükkânı ile iki kahvehaneyi kadınlar işletmektedir. Söz konusu köyde geçmişten günümüze kadın algısı konusunda birçok olumlu değişiklikler yaşanmıştır (KK.241). Söz konusu köyde yaşayan Muhatar Kündük, babasından kalan tarlanın işleriyle de ilgilenmektedir. Araba kullanmasını bilmemesine rağmen ATV motoruna binip ormana odun toplamaya gitmektedir. Kadınların bakkal dükkânı işletebildiği bir diğer yerleşim birimi ise Dursunbey ilçesi Sarnıç Köyü'dür. Köy halkı başlarda bu durumu yadırgamışsa da zamanla alışmıştır (KK.362).

Balıkesir yöresi kadınlarının statü durumlarında, bazı geleneksel olumsuzluklara ve giderek artan muhafazakârlaşmaya rağmen, ciddi bir düzelme yaşanmakta olduğu, kadının çok daha saygın bir konuma sahip olmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu olumlu gelişmede, kadınların gelir elde edebilecekleri işleri yapabilmeleri, elde ettikleri geliri kendileri için harcayabilmeleri, emekli olabilmeleri, boşandıklarında dul maaşı alabilmeleri ve kimi erkeklerin aile ekonomisiyle ilgili kararları tek başlarına almak istememeleri de etkili olmuştur.

Şehir kadınları da pazar yerlerinde kendi ürettikleri ürünleri satarak kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmişlerdir. Altıeylül ilçesinde her pazartesi kurulan Hanımeli Pazarı, üreten kadınların kendi ürünlerini satarak gelir elde edebildikleri pazarların başında gelmekte olup Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından bütünüyle kadın pazarcılara tahsis edilmiştir. Burada kendi üretimleri pazarlayarak hem kendileri hem de aileleri için gelir elde eden pazarıcı kadınlarla yapılan görüşmeler, pazarın pazarıcı kadınlar açısından son derece işlevsel olduğunu, onların kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamada önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Hanımeli Pazarı'nda gözleme pişiren ve sattığı gözleme ve hamur işleriyle kendi ayakları üzerinde durmayı başaran isimlerden biri, Kudret Küçükpınar'dır. Kudret Küçükpınar işi ve pazar hakkında şu anlatımlarda bulunmuştur: *“Ben arkadaşım tarafından yönlendirildim. Daha önceden başka bir yerde çalışıyordum, çalıştığım işi bırakanca belirli bir süre boştta kaldım ve iş aradım, fakat kendime göre bir iş bulamadım. Bir gün Hanımeli Pazarı'na gezmeye geldim. Pazar açıldığı zaman burada çalışmaya başlayan bir arkadaşım vardı. Arkadaşım el becerilerimi bildiğinden onun tavsiyesi üzerine ben de burada çalışmaya başladım. Ben burada gözleme pişirip evde yaptığım hamur işlerini satıyorum. Kız kardeşim de bana yardım ediyor. Bu pazarın herhangi bir kirası yok. Boş alan olduğu sürece yemek, el işi vb. şeyler satabilirsiniz. Artık el işi insanları zorladığı için dışarıdan alınan hazır ürünler de satılabiliyor. Buraya başladığım ilk sene fazla bir kazancım olmadı. Zamanla*

tanındıktan sonra çevrem gelişti ve ben de bu iş ile daha fazla meşgul oldum. Ben bekârım ve hiç evlenmedim. Buradan sağladığım bütün kazanç bana kalıyor. Burası Hanımelleri Pazarı. Dolayısıyla yanında eşi olmayan bir erkeğin burada tezgâh açıp bir şeyler satması yasak. Yani tezgâhta bir kadının bulunması gerekiyor. Burada çalışan kadınların erkekler tarafından rahatsız edilmesi söz konusu dahi olamaz. Bence burada çalışmanın hiçbir güçlüğü yok. Herhangi bir sorun olduğunda ise belediyeye şikâyetle bulunuyoruz. Yer problemi, yemek masaları vb. konular ile ilgili geçmişte bazı sıkıntılar yaşanmıştı ama belediyenin girişimleriyle bu sorunları aştık. Ben burada gözleme yapıyorum. Her şeyden önce iyi bir ürün çıkarabilmek için malzemeyi kaliteli seçmek gerekir. Pazar alanında çalışan hanımlar arasında hem güçlü bir dayanışma hem de birbirlerini çekememezlik durumu var. Sonuçta hepimiz insanız. Kimisi kendi yaptığı ürünü övüyor, kimisi 'niye benim ürünümlü satmadın' diyor. Bir de pazarda daha önce tezgâh sahibi olanların yeni başlayanlara karşı bazı tavırları oluyor. Mesela Çarşamba günü tezgâh açmayacak olan kadın yerini başkasına vermiyor. Buraya başlamadan önce maddi durumum kötüydü. Buraya başladıktan sonra maddi açıdan çok rahatladım." (KK.202).

Söz konusu pazarda pazarcılık yaparak hayatını kazanan Yasemin Akbulut, çalışmayı ve üretmeyi sevdiğini, kazandığı paranın kendisine kaldığını, eşinin kendisinden hiçbir zaman para istemediğini, eşiyle birlikte çocuklarının geleceği için çalıştıklarını söylemiştir: "Ben bu işi yaklaşık on beş senedir yapıyorum. Pazarda çalışmaya başlayalı ise on sene oldu. Daha önce sipariş üzerine çalışıyordum. Bir çocuğum var. Eşim MEB'den emekli oldu. Yaptığım işi tek başıma yapamadığımdan eşim bana çok yardımcı oluyor. Hazırlamış olduğum yiyeceklerin evdeki ve pazardaki hazırlığını ben yapıyorum. Eşim de evde mutfakta ve tezgâh açıp toplama işinde bana yardımcı oluyor. Ayrıca ihtiyacım olan malzemeleri de eşim alıyor. Buradan kazanmış olduğum para bana kalıyor. Ben yıllardır bu işi yaparım ve eşim hiçbir zaman benden para istemedi. Ben ana-babadan aşçı olarak yetiştim. Bu işe ise maddi sıkıntılardan dolayı başladım. Çalışmadığım zaman sadece eşimin maaşı vardı. Sonuçta günümüz şartlarında tek maaşla ev geçindirmek mucize gibi bir şey. Çocuğumuzun geleceği için de çalışıyoruz. Çeşitli rahatsızlıklarımdan dolayı başka bir işte çalışmadım. Ben şu anda kanser tedavisi görüyorum. Ben hiçbir zaman diğer kadınlar gibi gezmek, dolaşmak hevesinde olmadım. Hep çalıştım. Ben üretmeyi seviyorum. Bu sayede özgüvenim de geliyor. Ben çok iyi anne-babaya sahibim. Onlar bana kendi ayaklarımın üstünde durmayı ve başkasına muhtaç olmamayı öğrettiler. Babam beni henüz on bir yaşında iken lokantamızın mutfağına soktu. Allah razı olsun.

Mutfaktaki erkek aşçılar/ustalar bana her şeyi öğretti. Ben şimdi onların sayesinde ekmek yiyorum.” (KK.365).

Hanımeli Pazarı’nın bir diğer pazarcısı, kazandığı parayla hacca gitmek isteyen Emine Kaplan’dır. Örgü bebek ve oyuncak üzerine çalışan kaynak kişimiz, geçmişte büyük zorluklar yaşamasına rağmen yaptığı işle kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen bir kadındır: “Ben, beş yıldır burada çalışıyorum. Pazarda örgü bebek yapıp onları satıyorum. Kazandığım para ile hacca gitmek istiyorum. Aynı zamanda buradan kazandığım parayla engelli kardeşime de bakıyorum. Yaptığım örgü bebekler ile ilgili başka yerlerden de teklif aldım, fakat kardeşimi de götürmem gerektiği için kabul etmedim. Eşim harika birisi ve bana çok yardımcı oluyor. Ayrıca eşim, kardeşimi kendi çocuğu gibi sahiplendi. Hatta benden daha çok destekleyip ilgileniyor diyebilirim. Benim çocukluğumda hiç bebeğim olmadı. Ben de heves ettim. Oyuncak bebeklere aşırı bir ilgilim olduğundan dolayı kendim yapmaya başladım. Ben öksüz büyüdüm. Annemiz, biz küçükken vefat etti. Annemin ölümünün üzerinden zaman geçtikten sonra babamı ben evlendirdim. Çokzor günler geçirdik. Annemin vefatından sonra eve bakmam gerektiğinden okuyamadım. Babam yaşlanıp hastalanınca ona da eşimle biz baktık ve daha sonra babam vefat etti. İnsanların benim kardeşim gibi çok az kardeşi olur. Ben şanslıyım ve Rabbime şükrediyorum. Bu işe başlamadan evvel ev hanımıyım. Bebeklerin içini boncuk ve elyaf ile dolduruyorum. Dış kısmı ise yünden yapıyorum. Bebekleri yapmaya ayak kısmından başlıyorum. Kafa ve kol kısımlarını ise ayrıca yapıyorum. Daha sonra parçaları birbirine dikip bebeğin yüzünü, saçını vb. detaylarını yapıyorum. Bebekleri hayal gücümle tasarlıyorum. Bir bebeği, ortalama olarak iki günde yapıyorum. Ben fazla uyumayı seven birisi değilim. Eşim emekli ve hasta. Dolayısıyla işten kalan zamanlarımda geceleri geç yatıyorum. Arada sipariş aldığım da olduğu için siparişleri yetiştirmek amacıyla gece üçte yattığım oluyor. İşin zorlukları bunlardır.” (KK.69).

Fotoğraf 35: Hanımeli Pazarı’nda el işi ürünler satan kadınlar.

Bir diğ er pazarcı kadın Ay  e Karag  z, Hanımeli Pazarı'nda iki yıldır pazarcılık yaptığını, daha   nce konfeksiyon alanında   alı tığını, pazardan elde ettiğı gelirin b  t  n  yle kendisine kaldığını, e ının kazandığı paraya hiçbir   ekilde karı madığını, açılan pazar sayesinde e lerinden para istemek zorunda kalmadıklarını, kazandığı parayla hacca gitmek istediğini s  ylemi tir: *“İki yıldır burada   alı ıyorum. E im emekli astsubay. Daha   nce konfeksiyon alanında   alı tım. Tezg h mda bulunan   r  nlerin   oğunu kendim yapıyorum. Annem de bana yardım ediyor. Ayrıca kız kardeşlerim ile birlikte aileden d  rt kişi daha burada   alı ıyoruz. Buradan kazandığım para ise bana kalıyor. E im benim parama karışmaz. Hatta parasını biriktirmek için bana bile verir. Ben de Emine Hanım gibi hacca gitme amacıyla bu i e ba ladım. Bir kere umreye gittim.   imdi sırada Allah nasip ederse hacca gitmek var. Paramı biriktirmek amacıyla kendime araba aldım. Hacca gideceğim zaman arabayı satacağım. Bazı zamanlar evde yapmış olduğumuz makarna, tarhana, salata vb.   r  nleri de burada satıyoruz. Ben iki yılda yaklaşık 25.000 liralık araba aldım. Bu pazarın açılması bizler için   ok iyi oldu. E imizin bize vereceğı har lığ a ihtiyacımız kalmadı. Kazandığımız parayı istediğimiz gibi harcayabiliyoruz. E im ihtiyaçlarımızı kar ılığ ından kazandığım b  t  n para bana kalıyor.   r  nlerin malzemelerini de yine kazandığımız paralardan sağılıyoruz. Ben 5 lira bile kazansam o parayı hemen mala/  r  ne   eviririm. Yaptığımız için zorlukları da var. Mesela kı  ayları   ok soğuk oluyor. Romatizma rahatsızlığım var ve tedavi g  r  yorum. Daha   nce b  yle bir rahatsızlığım yoktu. Kendi yapmış olduğumuz bir yelegin fiyatı 80 ile 140 lira arasında değı iyor. Bir yelegi yaklaşık olarak bir ayda yapıyoruz.” (KK.21).*

Hanımeli Pazarı'nda   alı mayı hem maddi hem de manevi sıkıntıları açmak bakımından açısından yararlı g  ren Serpil Alkanat, elde ettiğı gelirin kendisine kaldığını, bu paradan   ocuklarına harçlık verdiğini s  ylemi tir. Pazar i lerinde e ının kendisine yardımcı olduğunu da s  yleyen kaynak ki imizin beyanları şöyledir: *“Bir firmanın temsilcisiyim. Fakat burada el yapımı   r  nler satıldığı için ben de kendi yaptığım   r  nleri arkadaşım ile birlikte satıyorum. Kendi yaptığım el   rg  lerini hem internet   zerinden hem de pazarda satıyorum. Ben evliyim ve iki oğlum var. Arkada ımın da iki kızı var. Burada   alı maya ba lamamızda maddi sıkıntılar da etkili oldu. Ama biz burada kendi yaptığımız   r  nleri satarak manevi anlamda da rahatlıyoruz. Ayrıca buranın ortamı da insanı rahatlatıyor.   vreniz gelişiyor ve arkadaş ediniyorsunuz. İnsanlarla sohbet ediyorsunuz. Nasıl g  ne giden kadınlar konu up rahatlıyorsa biz de burada aynı   eyi yaşıyoruz. Hatta artık g  nlere gitmek yerine pazarın kurulmasını bekliyoruz. Birbirimize destek olalım diye buradaki   alı anlardan*

alışveriş yapıyoruz. Bir hafta birinden bir şey alıyorsak diğer hafta bir başkasından alıyoruz. Bu duruma da çok dikkat ediyoruz. Biz oyuncak, çorap ve el örgüsü yapıyoruz. Buradan kazandığımız para kendimize kalıyor. Çocuklarımıza harçlık bile veriyoruz. Eşlerimiz bize yardımcı oluyor. Biz de buradan kazandığımız parayla evimize destek olduğumuz için mutlu oluyoruz. Bu sayede kendimizi başarılı hissediyoruz. Bence her kadın kendisi için bir şeyler yapmalıdır. Ben bu işi kendi ruh halimi rahatlatmak için yapıyorum. Böylece anneme, çocuklarıma ve eşime karşı daha verimli olduğumu düşünüyorum. Ev hanımı olarak her gün ev işi yapmaktan sıkılırım. Her gün aynı şeyi yapmak beni kötü etkiliyor. Ürünleri taşımamızda eşlerimiz çok yardımcı oluyor. Benim eşim polis memuru, arkadaşımın eşi de emekli subay. Eşlerimizin sahip olduğu mesleklerden dolayı da şanslıyız. Eşim beni mutlu gördükçe kendisi de mutlu oluyor. Çocukların manevi yönden huzurlu olmasında anne daha etkilidir. Burada çalışan hangi kadına sorsanız burada çalışmanın kendilerine iyi geldiğini size söyleyeceklerdir. Buradaki pazar ortamı sadece maddi amaçlı değildir.” (KK.325).

Hanımeli Pazarı, sadece ürettikleri ürünleri pazarlayan kadınlar açısından işlevsel olmamıştır. Pazarcı kadınlara çay servisi yapan Pervin Ersun da hem çay hem de market poşetlerinden yaptığı ipleri öreerek yaptığı kâseleri satarak gelir elde etmektedir. Eşi de kendine yardım etmektedir ve gelire ortak olmaktadır. Pervin Ersun’un beyanları şöyledir: *“Ben burada çaycılığa 2004 yılında başladım. Yani pazar açıldığından beri ben buranın çaycılığını yapıyorum. Bayanlar için pazar kurulacak denildiğinde ben de kendi isteğimle bu pazarın çaycısı ben olayım, dedim. İlk zamanlarda etrafta kahvehaneler olduğundan dolayı çok zorlandık. Bizi istemediler. Biz de kadın pazarında erkek çaycının yeri yok diye imza toplayıp itiraz ettik. Belediye itirazımızı uygun görünce sorun çözüldü. Ben evliyim. Eşim de bana çok yardımcı oluyor, su taşıyor, servis yapıyor. Gelirimiz ise ortak. Buradan kazandığımızı çocuklarımıza harcıyoruz. Çayın yanında Türk kahvesi de yapıyoruz. Bir de ufak tezgâhım var. Market poşetini kesip ip haline getiriyorum. Daha sonra da kalın tığ ile örüp kâse yapıyorum. Pazar esnafı kadın çaycıları olmasına alıştı. Asıl İnsanlar burada erkek gördükleri zaman şaşırıyor.” (KK.282).*

İki buçuk yıldır kendi ürettiği çanta, yelek gibi şeyleri satan Sibel Dişçioğlu da Hanımeli Pazarı sayesinde kendi ayakları üzerinde durabilen bir kadındır. Pazar sayesinde kendi harçlığını çıkarabilen, edindiği yeni arkadaşlar sayesinde daha da sosyalleşen ve özgüveni artan Sibel Dişçioğlu bu durum hakkında şunları söylemiştir: *“Ben yaklaşık iki buçuk yıldır buradayım. Öncesinde ise ev hanımıydım. Evliyim. Buradan kazandığım para bana kalıyor. Damadım ve kızım*

da bana pazarda ve üretimde yardım ediyor. Çanta, yelek vb. el işi ürünleri satıyorum. Bir de sunum tepsisi satıyorum. Ben pazar eşyalarını kendi aracım ile getirip götürüyorum. Bazen eşim de bana yardım ediyor. Buraya başlamadan önce herhangi bir gelirim yoktu. Buraya başladığımdan beri kendimde çok fark var. Her şeyden önce kendime olan özgüvenim gelişti. Kendi harçlığını çıkarıyorum. Arkadaş çevrem gelişti ve sosyalleştim. Evde oturmaktansa burada bulunmak daha iyidir. Keşke daha önceden başlasaydım. Önceleri buraya tanıdıklarımın yanına ziyarete geliyordum. Bir arkadaşımın tavsiyesi üzerine pazarda çalışmaya başladım. Daha önceden bir şey üretebileceğimi hiç düşünmemiştim. Yapmış olduğum el emeklerimin çeyizlere konulması, giyilmesi veya kullanılması çok hoş bir duygu. Kadının kesinlikle çalışması gerektiğine inanıyorum. Ben bunun farkına daha önce varamadım. Hep bu yaşta ne yapabilirim diye düşünüyordum. Ama burada çalışan kadınlar arasında yaş farkı/sınırı ve kıyaslama yok. Yetmiş yaşındaki kadınlar bile burada çalışıyor. Ben de buradan kazandığım parayla ileride ne olur ne olmaz diye küçük altın alıp biriktiriyorum. İstediklerimi kendi paramla alabiliyorum. Eşim ilk başta pazarda çalışmamı yadırgasa da birikim yaptığımı görünce bana 'iyi ki beni dinlememişsin ve buraya başlamışsın' dedi." (KK.341).

Altıeylül ilçesinde çarşamba günleri kurulan Hanımeli Pazarı'na gelerek alışveriş yapan kadınlarla da görüşme imkânı bulunabilmiştir. Bu isimlerden biri (kaynak kişi bilgisi talep üzerine gizlenmiştir) eşiyle ciddi sorunlar yaşayan ve boşanma aşamasında olan bir kadındır. Söz konusu kaynak kişiyle yapılan görüşme, kimi kadınların yaşadıkları ailevi ve ekonomik sorunlara ve bu sorunları aşma çabalarına dikkat çekmesi bakımından önemlidir: "Bir zamanlar ben de bu pazarda çalışıyordum. Çalışan ve okumuş olan kadın da eziliyor. Ben pazarda bir ay çalıştım. Daha sonra eşimden dayak yedim. Şimdi eşimle mahkemeliyiz. Ben lise mezunuyum. Adamlar/erkekler ne yapmak isterse onu yapıyor. Daha on beş-yirmi gün önce şiddet gördüm. Bir yerde kantin görevlisi olarak çalışıyorum. Şu anda eşimden boşansam çalıştığım iş dışında herhangi bir yerden başka bir gelirim yok. Eşim, boşanmamız durumunda bana bir şey vermeyeceğini söylüyor. Eşime üç ay uzaklaştırma kararı çıktığı halde hala aynı evde yaşıyoruz. Bundan dolayı ben evde fazla durmuyorum. Kocamın evde bulunduğu zamanlarda ben evden uzaklaşıyorum. Eşim genellikle istediği bir şeyi elde edemediği zaman böyle yapıyor. Her konuda hep kendi istediği olsun istiyor. Hayatında başka kadınlar da oluyor. Toplumun dul kadınlara olan bakış açısı eskisi kadar sert veya kırıcı değil. Çünkü artık yüz kişiden sekseni boşanmış durumda. Bence bunun gibi erkeklerin psikolojik tedavi görmesi gerekiyor. Ben eşimden boşandıktan sonra yeniden evlenebilirim. Sonuçta her adam böyle

olacak diye bir kaide yok. Erkeklerin uzun vadeli evliliklerde eşlerinden beklentileri, kadınlardan üç maymunu oynamasını istemeleridir. Fakat zaman geçtikçe bu olmuyor.”

Yöredeki kendi işletmesinde çalışan ve bu sayede kendi ayakları üzerinde duran başka kadınlardan da söz etmek mümkündür. Edremit ilçesi Çamlıbel Köyü’nde hediyelik eşya dükkânı işleten Ayşın Aksu (KK.30) da bu kadınlardan biridir. Çamlıbel Köyü’ne İstanbul’dan yaklaşık iki buçuk yıl önce gelen Ayşın Aksu, İstanbul ile Edremit ilçesindeki insanlardan aldığı destekle köyün daha iyi tanınmasını sağlayan bir isimdir. Oldukça girişken ve sosyal bir kişiliğe sahip olan ve etrafındaki insanları birlikte hareket etme konusunda kolayca ikna edebilen Ayşın Aksu, girişimci ve işletmeci bir kadın olarak yaşadığı süreci ve yapıp ettiklerini şu şekilde anlatmıştır: *“Buraya yaklaşık iki buçuk yıl önce geldim. Eskiden evimin alt kısmını atölye olarak kullanırken yaklaşık bir sene önce eşimden ayrıldım. KOBİ desteği kullanmadan annemin yardımıyla kendime bu küçük dükkânı açtım. Çevremdekiler bana, burada iş yapamayacağımı ve köye kimsenin gelmeyeceğini, ayrıca Tuncel Kurtiz’in mezarı dışında köyün tanınmadığını söyledi. Ben insanların gittikleri yere enerjilerini de götürdüğüne inanırım. Nitekim buraya geldikten sonra köyde iki sene önce kurulan bir dernek vardı. Bu derneğin başında bulunan İskender Azatoğlu da o zamana kadar kendisini yüreklendirecek birisini bulamadığından birlikte bazı şeylere kalkıştık. İlk önce Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi’nden Derya Tecimer geldi. Kendisi ile sosyal medyadan kişisel ahabplığımız vardı. Kendisi buraya geldiğinde bana ağaç süslemeyi öğretti. Daha sonra bu işi proje haline getirerek köydeki bütün ağaçları süsledik. Önümüzdeki yıl ise büyük bir kültür sanat festivali yapmayı planlıyoruz. Eylül ayında burada çok meşhur olan incir ile ilgili 1000-1500 kişilik bir hayır yemeği vereceğiz. Düzenlenecek olan bu hayır yemeğinde incir ön planda olacak. Dükkânı ilk açtığımda, eğer her şeyi ben yaparsam bütün işlerim yarım kalır düşüncesiyle sadece kumaş işlerini ben yaptım. Ben aynı zamanda bildiklerimi çevremdekilere öğretip ders veriyorum. Böylece bir öğrencim keçe işlerini, diğer öğrencim ise oyuncakları yaptı. Ben bu dükkânı kooperatif mantığı ile çalıştırıyorum. Herkes kendi yapmış olduğu eşyayı benim dükkânıma getirerek satışa hazır hâle getiriyor. Ben burada bir yardım kutusu açtım. Civardaki kadınlar kocalarının eski kravatları bana getiriyor. Ben ise bu eski erkek kravatlarından kadınlara elbiseler yapıyorum. Şimdi ise bu kravatlardan bir koltuk yapmayı düşünüyorum. Buraya yerleştikten sonra köyün derneği adına bir antika pazarı oluşturdum. Bergama, Çanakkale, İzmir ve ayrıca Ayvalık’tan gelen antikacılar burada tezgâh açıyor. Geçen hafta Banu Özkan Tozluyurt buraya geldi. Kendisinin Armağan Portakal ile birlikte ‘İki*

Kadın Anadolu'da' adlı bir projesi var. Banu Hanım buraya projelerinin bir bölümünü çekmek için geldi. Bu sayede biz de köyde ciddi bir kadın hareketi başlatmış oluyoruz. Aslında biz bunu başlattık, fakat köydeki insanları korkutmamak ve nazar değdirmemek adına fazla dillendirmiyoruz. Dükkânımızın karşısında gördüğümüz bina Edremit Belediye Başkanı Kamil Saka tarafından kadın girişimci evine dönüştürülmektedir. Burası gitgide kadınlara önem veren bir yer hâline geliyor. Bizler burayı sadece Tuncel Kurtiz ile değil, aynı zamanda gerçekleştirdiğimiz sanatsal faaliyetlerle de tanıtmayı hedefliyoruz. Yapmış olduğumuz birçok çalışmamıza Tuncel Kurtiz'in eşinin de büyük katkıları oluyor. Kendisi her projemizde bizim yanımızda yer alıyor.” (KK.30).

Balıkesir yöresinde kadınların, geçmişte, özellikle de köylerde ebe, sağaltıcı, okuyucu ve gelin başı yapıcı gibi kimliklere de sahip oldukları ve bu roller üzerinden saygın bir statü elde ettikleri belirtilmiştir. Bölgede sağaltıcı kadınlara “kır doktoru” denildiği de belirtilmiştir. Doğumların genellikle evlerde yaptırıldığı geçmiş dönemlerde ebeler toplum içinde önemli bir görevi yerine getiren kişiler olmuşlardır. “Koca karı”, “ebe”, “köy ebesi” ve “ebe kadın” olarak adlandırılan bu kadınlar, doğum kolay olsun diye işe başlarken “Benim elim Fatma Anamızın eli” demişlerdir. Peygamber'in kızı Fatma'yı “Fatma Ana” adı altında pir⁶ olarak gören bu ebe kadınların yanı sıra bölgede sağaltıcı ve okuyucu kadınların varlığından da söz edilmiştir. Bölgede bu kadınlara “halk hekimi” ve “ocaklı” da denilmektedir.

Balıkesir yöresinde kadınların icra ettikleri rollerden biri de “yenge”liktir. Düğünlerde evlenecek kızlara refakat eden ve sağdıçlık görevini yerine getiren yengeler, özellikle de gerdek çarşafı gösterme işlemi sırasında öne çıkmışlardır. Düğünden önce gelinlerin saçlarını ören, gelin adaylarına gerdek gecesi hakkında bilgilendirmelerde bulunan yengeler, Balıkesir yöresi evlenme geleneklerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bölge insanlarının çeyiz serme işlemine ön ayak olan, gelin hamamlarının organizasyonunda öne çıkan, kına gecelerinde başrolü icra eden, gelin alma günlerinde kapı tutma görevini üstlenen, gerdek yataklarını hazırlayan, gelin kızın bekâretini duyuran ya da müjdeleyen, gerdekten sonra gelinleri yıkayan, duvak törenlerine öncülük eden yengeler (Ayaz, 2013: 211-217; Büyükokutan Töret, 2015) Balıkesir yöresinde özgün bir statü göstergesidir.

Bölgede yaşayan bazı kadın kaynak kişiler köylü ve kentli kadınlar arasında statüler, roller, haklar ve üstünlükler özelinde karşılaştırmalar da yapmışlardır. Bunlardan bazıları köylü kadınların her şeyi kendileri ürettikleri için şehirli

6 Anadolu'daki “Fatma Ana” ya da “Fadime Ana” ile ilgili inanış ve uygulamalar için bk. (Üçer, 1975; Üçer, 1981).

kadınlardan üstün olduklarını ileri sürmüşlerdir. Köylü kadının üreticiliğine dikkat çekenlerden bazıları, şehirde yaşayan kadınları daha dirençsiz ve ağır işlerde daha dayanıksız olduklarını da beyan etmişlerdir (KK.294). Kimileri de şehre giden genç kızların çalışıp para kazandıklarına, eşlerine destek olup ortak bir hayat sürdüklerine dikkat çekmiştir (KK.379). Şehirli kadınla köylü kadını konumları, hakları ve özellikleri bakımından karşılaştıranlar arasında Aysen Küçük Tanır da yer almıştır. Onun daha çok şehir kadınına odaklanarak yaptığı karşılaştırmalar, köylü ve şehirli kadınların konumları, hakları ve özellikleri ile ilgili yorumlar açısından oldukça önemlidir: “*Şehirde iyi kadın algısı ‘çalışan, para kazanan, boş durmayan, maddi destek veren’ şeklindedir. Şehirde iyi erkek algısı ise ‘eşine sadık olan, aldatmayan, dürüst olan’ şeklindedir. Şehirli kadınların cinsel yaşamı köydeki kadınların cinsel yaşamına göre daha kısıtlıdır. Köydeki kadınlar bir araya geldiklerinde kendi aralarında cinsellikle ilgili konuları rahat rahat konuşabilirken şehirli kadınlar bunu yapamıyor. Şehirdeki kadınlar açık olduğu halde çevresine karşı çok daha dikkatli davranmak zorundadır. Bizler sokağa çıktığımız zaman giydiğimiz kıyafetten dolayı göz tacizine uğruyoruz. Bu durum karşısında ise üstümüzü düzelterip daha dikkatli bir şekilde yolumuza devam ediyoruz. İsteyken, o gün bir mükellefimin yanına gideceksem ona göre giyinip gidiyorum. Bazı zamanlar işe şortla gitmek istesem de bunu yapamıyorum. Ayrıca büromda mutlaka yedek kıyafet bulunduruyorum. Bu bağlamda ben kendimi özgür saymıyorum ve baskı altında kalmış oluyorum.*” (KK.29).

Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nden Fahri Yolcu, köylü kadınları şehirli kadınlardan üstün görenlerdendir. Ona göre köylü kadın daha bilgili olan ve gittiği her yerde aç kalmadan kendi yiyeceğini çıkaran kadındır: “*Köy kadınının şehir kadınından daha bilgili olduğu düşünülmektedir. Gittiği yerde aç kalmadan kendi yiyeceğini çıkarır denilmektedir. Şehirli kadının ektiği ot bile bitmez düşüncesi vardır. Köy kadını her bakımdan şehir kadınından daha üstündür bana göre.*” (KK.81). Altıeylül ilçesi Kesirvan Köyü’nden olan ve Balıkesir il merkezinde ikamet eden Medine Çobanoğlu (KK.207) ise konuya sosyallik ve özgürlük açısından yaklaşmış ve şehirli kadının çok daha sosyal ve özgür olduğunu söylemiştir. Sındırgı’dan Saniye Göksidan’a köy ve şehir hayatında yaşamının farklılıkları ya da köy kadını ile şehir kadının birbirlerine göre “hangi artıları ve eksileri vardır” diye sordüğümüzda, kendileri için çok büyük fark bulunmadığını söylemiştir. Bunun nedeni ise Sındırgı’nın küçük bir ilçe olması ve burada yaşayanların hemen hepsinin bahçeli bir eve sahip olması, tıpkı köydeki gibi bahçelerine bir şeyler ekip yetiştirebilmeleridir. Daha büyük ilçe ya da şehirde yaşayan arkadaşları doğal hayata özlem duymaktadır. İçinde

bulunduğu topluluktaki herkesin köyde evi vardır ve yaz aylarında birçoğu köye gitmektedir. Köyle şehir hayatı arasında çok net çizilmiş sınırlar yoktur. Şehirde yaşamalarına rağmen ekmeklerini bile kendileri yapmaktadırlar (KK.312).

Yukarıdaki veri ve yorumlardan yola çıkarak bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bölgede yapılan derlemeler sırasında pek çok kaynak kişinin kadının statüsü hakkında yaptığı bildirimin geçmişe dönük olduğu; bildirimlerin genellikle kadının statü durumundaki düşüklüğe; kısıtlanan, ayıplanan, hor görülen, dul kaldığında ceme katılamayan ve musahipliği düşen, kurban kesemeyen kadına dikkat çektiği görülmüştür. Bazı kaynak kişiler, bu olumsuz durumun günümüzde de devam ettiğini özellikle belirtmişlerdir. Alevi kesimler arasında kadının daha özgür ve erkeğe eşit bir konuma sahip olduğu yaygın bir görüştür. Alevi inancına sahip olan bazı kadın kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde, kadın erkek eşitliğinin bütün Alevi kadınlar için geçerli olmadığına dair beyanlarla karşılaşmıştır. Geleneksel bilincin kadınına göre kadın, eşinin cinsel ihtiyaçlarını gidermelidir. Kadınlar geçmişte kocalarını her istediklerinde cinsel anlamda memnun etmek zorunda olmuşlardır. Geleneksel bilincin kadınları geçmişte eşlerine cinsel birleşme isteklerini rahatlıkla bildirememişler, cinsel birleşme sırasında erkeğin daha aktif ve belirleyici olmasını normal karşılamışlardır. Günümüzde ise bu durumun değişmekte olduğu gözlemlenmiştir. Derlemeler sırasında kaynak kişilerce geçmiş dönemin kadınlarının sık sık şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir. Şiddet sadece darbu değil, manevi baskıyı da içermiştir. Yapılan derleme ve gözlemler, bölge kadınlarının şiddet konusunda eskisi kadar mağdur olmadıkları görülmüştür. Kadının statüsünü belirleyen bir diğer konu da sofrada oturma düzeni/hiyerarşi ve hizmet anlayışı olmuştur. Balıkesir yöresindeki sofraya oturma düzeni/hiyerarşi ile hizmet anlayışı hakkındaki bilgilendirmeler, genellikle geçmişe vurgu yapılarak yapılmıştır. Hiyerarşik yapının baba ya da ailenin en büyüğü dikkate alınarak halen sürdürüldüğünden söz etmek mümkündür. Fakat gelinlerin kaynana ve kaynatalarıyla aynı sofrada yemek yiyememelerinden söz etmek, günümüzde pek mümkün değildir. Kadının aile içerisindeki statüsünü gösteren bir başka olgu da geçmişte bazı bölgelerde kadınların eşlerine ve onların büyüklerine adlarıyla hitap edememiş olmasıdır. Aile büyüklerine adlarıyla hitap etmeme uygulaması, ülkedeki yaygın görgü ve kurallarına uygun bir şekilde devam ettirilmekle birlikte eşlerin birbirlerine adlarıyla hitap etme konusunda çok daha özgür olduklarını söylemek mümkündür.

Günümüzde kız çocukların okutulması konusundaki yasaklayıcı ya da kısıtlayıcı tutumun büyük oranda ortadan kalktığı görülmüştür. Kız çocuklar, tıpkı ülkenin pek çok bölgesinde olduğu gibi, yükseköğrenim görme hakkında

kavuşmuşlar, daha önce daha çok erkeklerin egemenliği altında olan çeşitli meslek dallarında kendilerini gösterir hale gelmişlerdir. Kız çocukları ergenlik döneminden itibaren ergen erkek çocuklardan ayıran bölge insanının, kaç-göç ya da haremlik-selamlık uygulamasında da katı bir uygulama içinde olmadığı tespit edilmiştir. Geçmiş dönemlerde kısırlık neredeyse bütünüyle kadına mal edilen bir “kusur” olarak algılanırken günümüzde bu algı da giderek zayıflamakta, geçmişte çocuk doğuramadığı için statü düşüklüğü yaşayan kadınlar bugün eskisi kadar mağdur olmamaktadır. Balıkesir yöresi kadınları, erkekten daha çok çalışan köylü kadın, erkek işi ya da mesleği yapan kadın, çalışan ve üreten köylü kadın, çalışarak kazandığı parasını kendine ve çocuklarına harcayan ya da kocasına veren kadın, pazarcı kadın ve özellikle de çalışan fakat özgür olmayan kadınlar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1. 5. 2. Bayramlar ve Kadınlara Özel Günler

Bayramlar, bir toplumun kültürünü yansıttığı, yaşattığı ve aktardığı günlerdir. Değer aktarımından eğlendirmeye ve eğitmeye kadar pek çok işlevi olan bayramların toplumu bir arada tutma ve kaynaştırma işlevi de vardır. Balıkesir ilinde de kutlanan bu bayramların başında dini bayramlar gelmektedir. Araştırma sahamız olan Balıkesir yöresinde bayramlar, kadın ve erkeğin de aynı ortamda bulunmasına müsaade eden bir kurum olarak göze çarpmaktadır. İvrinci ilçesi Mallıca Köyü’nden Mustafa Acar’ın (KK.235) anlatımına göre gençler eskiden bayramlarda salıncaklar kurardı. Kızlar ise kurulan bu salıncaklara binerdi. Erkekler nişanlısını veya sevgilisini etkilemek için kızların yanında havaya tüfekte ateş açardı. Bunu yapmasının sebebi ise ona karşı olan hislerini belli etmek istemesidir. Böylece kızlar salıncaklara oturarak, erkekler de sevdiklerinin yanında havaya ateş açarak birbirlerine olan alakalarını bildirirlerdi. Nişanlıların durumu zaten bilindiğinden daha çok sevgililer kendilerini bu şekilde belli ederdi.

Salıncak kurulan bir başka bayram da Hıdırellez’dir. Kavakbaşı Köyü’nden Gülizar Oğuz’un anlatımına göre, Hıdırellez’de kadınlar, çeşmelerin yakınındaki büyük meşe ağaçlarına zincirlerle kurdukları salıncaklarda birbirlerini sallarlardı, oturup sohbet ederlerdi. Gül ağacının altına dilek gömme işi sonradan öğrenilmiştir (KK.115). Gülizar Oğuz’un anlatımlarından Hıdırellez’in kadınlar için önemli bir gün olduğu ve kadınlar arasında pek çok oyunun ve ritüelin Hıdırellez’de icra edildiği anlaşılmaktadır. Fatma Menekşe’nin anlattığına göre, Hıdırellez, 6 Mayıs’ta Balıkesir merkezinde şu şekilde kutlanmaktadır: *“Beşinci günün akşamından sonra yedi kuyudan su toplarlar ve toprak küpün içine korlar. Herkes birer tane çiçek yapar, kendine göre buna işaret koyar ve onu gece bir gülün dibine bırakırlar. Onu bir öksüz çocuğa çıkartırlar, elini sokup sırayla çeker bunlar. Herkese bir mani söylerler. ‘...olsun / İçi dolu bal olsun / Kimin*

önce çıkarsa / Devlet başına konsun. ' İlk önce bu söylenir, sonra sırayla çekilirdi. Ondan sonra salıncak koşarlardı, herkes bahçesine salıncak kurardı. Kadınlar olurdu. İspanaklı gözleme çok yapılırdı, bir de hoşmerim. Herkes evini yeşil yaprakla süslerdi canlı olsun diyerekten. Herkes sabahleyin gider dereden geçerdi, hastalık görmeyelim diye. Çavdarın çok uzundur boyu, çavdar tarlasından geçerlermiş saçları uzun olsun diye, sahibi de kovalar. Hıdırellez zamanı oldu mu sahibi de bekliyormuş. O gün kimse hiçbir iş yapmaz. O gün ne iş yapıyorsa bir sene o işle meşgul olacakmış diyerekten. Sonra düğün eğlenceleri gibi eğlence olur. Kızlar toplaşır, oynar. Oğlanlar karşı taraftan bakar.” (KK.94). Kaynak kişinin anlattığı pek çok ritüeli barındıran bu etkinliklerin merkezinde yine kadınların olması dikkat çekicidir.

İvrindi'ye bağlı Gökçeyazı Köyü'nde Hıdırellez sabahı güneş doğmadan önce kalkılıp çeşmeden su alınmaktadır, bu suya yöre halkı “zemzem suyu” demektedir. Bu su evin her tarafına serpildikten sonra içilmektedir (KK.97). Ayrıca yılın bereketli geçmesi için başka uygulamalar da yapılmaktadır. Bir Tatar köyü olan Orhaniye Köyü'nde erkekler Hıdırellez'de camide ürün bereketli olsun diye dua eder. Aynı zamanda Kırım'dan getirilen Hıdırellez geleneklerinin de devam ettirildiği aktarılmıştır. “Tırtıtma” denen küçük hamur yapıp pişirilir. “Tırtıtma “pişirildikten sonra rastgele atılır ve düştüğü yere göre o yıl bereketin az mı çok mu olacağı tahmin edilir. Orhaniye Köyü'nde 6 Mayıs'ta herkes evinde yaptığı yemeği cami önüne getirir ve bütün köy hep birlikte yemek yer. O gece gül dibine, içine bütün köyden toplanan ufak tefek aksesuarların atıldığı toprak testi gömülür. Hıdırellez'in ertesi gün çömlek yerinden çıkarılır. Bir annenin ilk kız evladı orta yere oturtulur ve kucağına bu çömlek verilir. İçindeki aksesuarlar çekildikçe beyit atılır ve eşyalar sahiplerine verilir. İçinden çıkan ilk eşyanın sahibi kız eğer bekârsa nişanlanacağına inanılır ya da bekâr değilse onun için başka güzel bir şeyin olacağı söylenir. Hıdırellez günü iş yapılmaz. Bugün, süt kuzusunun etinden soğanla yapılan özel bir yemek olan “sorpa” yemeği yapılır ve yenilir. “Sorpa”, bugünün olmazsa olmazı olarak görülmektedir (KK.147).

Burhaniye Tahtacı Köyü'nde Hıdırellez zamanı tereyağı, su ve undan “tuzlu hoşmerim” yapılmaktadır (KK.224). Bir Pomak Köyü olan Gölyaka'da Hıdırellez 9 Mart'ta kutlanmaktadır. Rumi takvime göre 9 Mart, Miladi takvimde 21 Mart'a denk gelmektedir ve Pomaklar o gün, ev ev gezerek mısır toplayıp bu mısırları kaynatırlarmış. Oğlan çocuklarına verilen bu mısırlar tuzla değil de şekerle yenirmiş (KK.376). Mehmetalan Köyü'nde mısır unu, bol tereyağı ve bol soğan ile kavrulup içerisine çörek otu ve su konularak yapılan “bacana” adlı yemek bugüne özel olarak yapılmaktadır (KK.299). Hıdırellez'de özel olarak nohut ekmeği de yapılır. Çiğ nohut öğütülüp akşamdan sıcak suda ıslatılıp bir

beze sarılır. Sabaha kadar kaynatılıp içine biraz un katıp yine beze sarılarak bekletilir. Bu sefer kabarıp doğal maya olur. Bu mayayla hamur yoğurup, ekmek yapılır. Aynı zamanda Hıdırellez sabahı otların üstündeki çiğ damlaları toplanıp bir tabağa koyulur. Bu çiğ damlalarıyla iki kaptı yoğurt mayalanır. Birine “var yoğurdu”, diğerine de “yok yoğurdu” denir. Var yoğurdu tutarsa “*zengin olacağım*”, yok yoğurdu tutarsa da “*fakir kalacağım*” denir. Yine Hıdırellez günü komşular birbirlerine “öndüç” istemeye gelirmiş. Bu “öndüç” çoğunlukla ekmek olmaktadır. Ev sahibi yok yoğurdu tuttuğu zaman “*Yok herhalde, ama bir bakıvereyim, varsa vereyim*” der. Var yoğurdu tutarsa da “*Var galiba bir bakıvereyim, varsa vereyim*” der (KK.377).

Hıdırellez’de yenen başka bir yemek de yörede “bezdirme” olarak adlandırılan gözlemedir. Yine akşamdan bitki köklerinden elde edilen boyalarla haşlanan renk renk yumurtalar da Hıdırellez sabahında yenmektedir. Soğan kabukları da suya renk verdiği için kullanılmaktadır. Mor çiçekler ve gül yaprakları renk vermede kullanılan diğer bitkilerdir. Bu uygulama hayatın renkli geçmesi için yapılmaktadır. Özellikle Hıdırellez’de banyo yaptırılan çocukların daha hızlı gelişeceğine inanılır. O gün ev kesinlikle süpürülmez (KK.68). Kaynak kişilerden Zeynep Meto’nun (KK.376) aktardıklarına göre Pomaklar, Hıdırellez’de geline kurban ve altın almaktadır. Hıdırellez günü bir çömleğin içine biraz su koyup herkes istediği bir yüzüğü veya taşı atmaktadır. Çömlek akşam gül ağacı dibine gömülüp ertesi sabah da mani eşliğinde bu eşyalar çekilmektedir. Yüzük kiminse o an söylenen mani de o kişinin olmaktadır. Hıdırellez’de Pomaklar, göl kenarına çıkıp ne dilekleri varsa onun resmini çizerler, bu çizilen şeye eğer gölün dalgası vurursa dileğin kabul olacağına inanırlar. Bunun dışında bugüne dair farklı inanış ve uygulamalar da gelişmiştir. Örneğin, Balıkesir il merkezinde Hıdırellez gecesi bahçedeki yeşil soğanın iki yaprağı kesilir. Birine bir renk ip bağlanır ve ismi “caart” olur; diğerine farklı renkte ip bağlanır ve ismi “baart” olur. Sabah kalkıldığında “caart” büyümüşse hayatın çok cefalı geçeceğine; baart büyümüşse hayatın bangır bangır refah içinde geçeceğine inanılır. Hıdırellez gecesi yine yeşil soğanın yaprakları kesildikten sonra her yaprağına farklı renkte iplikler bağlanarak dilekler de dilenmektedir. Sabah hangi rengin bağlandığı yaprak uzamışsa tutulan dileğin gerçekleşeceğine inanılır (KK.206).

Kaynak kişinin aktarımlarından yola çıkarak yörede bayramın şenlikli bir şekilde kutlandığını ve pek çok töreni bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz: “*Hıdırellez dört gün sürer. Mayısın 5’i gecesi Hıdırellez akşamıdır. 6 Mayıs’ta öğle vaktinde Hızır ile İlyas bir araya gelir. Kayınpederim Hızır ve İlyas’ın dayı-yeğen olduğunu söylerdi. 6 Mayıs öğlesi pilav, yaprak sarma ve tatlılar yapılarak erkek*

önde eşi arkasında her aile dedenin evine gider. Dedenin evinde Hızır ve İlyas'ın ruhu için yemek yenir.” (KK.299). Hıdırellez'den bir hafta önce temizlik ve evlere badana yapılır. Hıdırellez'in bir gün önce derelere gidilerek soğuk su alınır. Hıdırellez sabahı güne dinç başlayıp arınmak için dereden alınan soğuk su ile el ve yüz yıkanır. Hıdırellez günü bütün kapılar çiçekler ile süslenir ve kurbanlar kesilirdi (KK.299).

Burhaniye Tahtacı Köyü'nde de Hıdırellez'den bir gün önce derede çamaşırlar yıkanmakta ve evler temizlenmektedir. Güneş doğmadan göllere gidilerek banyo yapılmakta ve sabah erkenden kalkılarak evlerin kapıları çiçekler ile süslenmektedir. Hızır ile İlyas'ın bulunduğu zaman olan öğlen on ikide herkes süslenmiş olarak beklemektedir. Daha sonra insanlar evinden bir tepsi yemek alarak köy meydanına gidip yemek yemekte, buna da “Hıdırellez yemeği” denmektedir. Meydanda yenilen yemek sonrasında herkes birbirine pilav ve hoşmerimden oluşan “ülüş” vermektedir. Ertesi gün herkes ölen akrabası için oğlak keserek mezarlık ziyareti yapmaktadır. Eskiden oğlaklar mezarlıkta kesilmiş. Mezarlıkta yenilip içilmekte, öğlen vakti ise kesilen kurbanın yanına pilav yapılarak yemek yenmekte, çay-kahve içilmektedir. Sonrasında ise insanlar birbirlerine misafirlğe gitmektedir. Hıdırellez'in üçüncü günü ise köydeki ziyaret yerlerine gidilip dua edilerek, yatırlara oğlak kesilmektedir Gençler ise türbenin yakınında semah dönmektedirler (KK.224).

Pek çok inanış ve uygulamayı barındıran bu törenler aslında başlangıca dönerek arınıp yeni döneme girmek için yapılmaktadır. Hıdırellez ve özellikle yenilip içilen mezarlık bir bakıma eşiktir. Mezarların ziyareti ve orada yenilip içilmesi, dirilerle ölülerin eşikte/mezarda buluşmaları anlamına gelmektedir. Hıdırellez sabahı su ile arınmayı Mehmetalan Köyü'nde de görmekteyiz: “*Sabah vakti kadınlar boş su bardağını alıp Zeytinli Deresi'ne yüzünü yıkamaya giderdi. Eskiden ise sabaha karşı dörtte gidilir ve üç kez bu suya atlanırmış. Böylece insanlar hastalıktan ve diğer tüm kötülüklerden arınırmış. Küçükken annemin de beni o suya daldırdığını hatırlıyorum. Günümüzde ise derede yüz yıkandıktan sonra etraftaki yeşillikler koparılarak evlerin kapısına asılır.” (KK.299). Mehmetler Köyü'nde Hıdırellez zamanı köylüler bir araya gelerek Hıdırellez hayrı yapmaktadır (KK.51). Mevsimlik bayramlardan olan Hıdırellez'de diğer bayramlarda olduğu gibi nişanlı olan kızlara oğlan evi önceden kadife almış. Kıza kadife giydirildikten sonra tef çalarak oynatılmış (KK.97).*

Bayramlar dışında da bazı özel günler bulunmaktadır. 15 Ağustos'ta Hacıaslanlar Köyü'ndeki “Güz Dedesi”ne gidilip kurban kesildikten sonra dua

edilir. Yine Hacıaslanlar köyündeki “Eybek Dede” ziyaret edilerek “Kapanca Dede”de konaklanmaktadır (KK.224).

Kadınlar için bayramlar dışında da özel ve anlamlı günler vardır. Pek çok ritüeli bünyesinde barındıran ve bir eğlence ve kaynaştırma aracı olan düğün günleri, kadınlar için ayrı bir yere sahiptir. Bu düğünün kendi düğünü olması şartı yoktur. Çünkü kadınlar bu düğünlerde sevdiklerini görebilmekte ya da başka insanlarla kaynaşabilmektedir: *“Eskiden düğünlerde gençler birbirini görüp beğenirdi. Oğlanlar beğendiği kıza olan duygusunu belli etmek için ise avlunun dışından hoşlandığı kıza bir şey atardı. Mesela kızım Neriman bir düğünde tam oyun oynamaya başlayacağı sırada avlunun arkasından bir erkek kafasına ayva atmış. Bu ‘seninle ilgileniyorum’ anlamına gelir. Kızın da gönlü varsa sevdiğine portakal, elma, vb. bir şey atardı.”* (KK.116). Balya ilçesi Kayalar Köyü’nden alınan bu örneğin benzerlerine başka köylerde de rastlanılmıştır. Bazı köylerde düğünlerde erkek ve kadınların bir arada olabilmesi mümkün değildir: *“Düğünlerde eskiden kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirlerdi. Kadınların eğlence yaptıkları yere de çalgılar gelirdi. Fakat kadınlarla çalgıcılar arasına kilim gerilirdi.”* (KK.371).

Araştırma sahamızda kadınların ergenliğe ilk adım attıkları gün de özel bir gün olarak görülmekte ve kutlanmaktadır. Kız çocukların ergenliğe girdiklerini ifade etmek için yörede *“kuşu öttü, horozu öttü”* gibi tabirler kullanılmaktadır. Çocuklar ergenliğe girdiğinde sevinilip onlara bahşişler verilmektedir. Kız çocuk ilk adet olduğu zaman Salur Köyü’nde tören yapılmaktadır. Tören kadınlar arasında olmakta ve adet olan kızın emsalleri ile annesinin arkadaşları çağrılmaktadır (KK.285).

Kadınların anneliğe ilk adım attıkları gün de pek çok ritüeli bünyesinde barındıran özel bir gündür. Türk Dünyası’nın hemen her bölgesinde olduğu gibi Balıkesir yöresinde de bugün çeşitli törenler yapılmaktadır. Eskiden doğumdan evvel hazırlıklar yapılmış. Patiska bezlere oyalar yapıp kundaklar işlenir, battaniyeler örülmüş (KK.89). Yörede bir kadın doğum yaptıktan sonra kuru yufka ile yapılan börekler hazırlanıp doğum evine misafirlğe gidilmektedir. Bebek ziyaretine gelen kadınlara da ev sahibi tarafından yemek ikram edilmektedir ve her doğan çocuk için kurban kesilmekte ve misafirler, bu etle doyurulmaktadır.

Yukarıdaki veri ve yorumlar da göstermektedir ki başta Hıdırellez olmak üzere çeşitli bayramlar ve özel günler, kadınların sosyalleşmelerinde, sosyal ilişkilerini geliştirmelerinde, eğlenerek ve hoşça vakit geçirerek rahatlamalarında, statü geçişlerinin topluluk tarafından onaylanmasında önemli

bir yere sahiptir. Söz konusu bayramlar ve özel günler, genellikle içe/eve dönük bir hayat sürdüren köylü kadınlarla kızların belirli bir süreliğine de olsa dışa dönük bir hayat sürmelerinde ve özgülleşmelerinde de oldukça işlevseldir.

1. 5. 3. Kadınların Sosyalleşme Ortamları ve Komşuluk

Belirli bir sosyal sistemin içerisine doğan insanın, yaşadığı topluma uyum sağlamak için çeşitli ortamlara girerek sosyalleşmesi gerekmektedir. Bu sosyalleşme mekânlarını da ait olduğu toplumun kültürü belirler. Balıkesir yöresinde şehirli kadınlar ile köylü kadınların sosyalleşme mekânları farklılık göstermekle birlikte ortaklıklar da dikkat çekmektedir. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar, genellikle düğünlerde, cenazelerde, doğum sonrası ritüellerin yapıldığı törenlerde, imecelerde sosyalleşme ihtiyaçlarını giderirken şehir merkezinde yaşayan kadınlar, çeşitli derneklerin toplantılarında, dikiş-nakış kurslarında, günlerde, sosyal medya hesaplarında ya da kuaförlerde sosyalleşmektedirler.

Derleme ve gözlemler sırasında ilçe ve il merkezlerindeki kuaförlerin bu merkezlerde yaşayan kadınların sadece kendilerine bakım yaptırdıkları yerler olmadığı, sosyalleştikleri mekânlar arasında da yer aldığı görülmüştür. Bir kuaför olan Sadrettin Kabak (KK.306), kadınların mutsuzken rahatlamak için kuaföre geldiğini ve canı sıkıkken kuaföre gelen kadınların genellikle saçlarını kestirmek istediğini söylemiştir. Canı sıkık olan kadınların saçını kesmemeye, kadınları ikna etmeye çalıştığını, müşteriyi saçını keserek değil de muhabbetiyle memnun etmeye çalıştığını aktarmıştır. Kaynak kişinin de aktardığı gibi kadınların kuaförlerini seçerken kuaförün muhabbetine, güvenilirliğine dikkat ettikleri gözlemlenmiştir, çünkü kadınlar kuaförleriyle cinsiyetine bakmaksızın özel hayatlarını ve cinsel konuları da konuşmaktadırlar: *“Kuaförlerde cinsellik muhabbetleri de edebilir. Kadınla erkek mahrem şeyler konuşabilir. Aynı doktor-hasta gibi sıkıntıları ve rahatsızlıkları konuşabilmektedirler.”* (KK.306). Kadınların arkadaşlık bağı kurdukları, içlerini açtıkları kuaförleri değiştirmeleri kolay kolay görünen bir durum değildir ve bunun pek çok sebebi vardır. Kuaförlerin devamlı olarak gelen müşterisine öncelik tanınması, müşterinin parası olmadığı durumlarda bile işini halletmesi, bunun başlıca sebeplerindendir (KK.306).

Ahşap boyama, dikiş-nakış kurslarında sosyalleşen kadınlar, bazı derneklerin toplantılarında da bir araya gelmektedirler. KA-DER üyesi bir kaynak kişi, zaman zaman dernekle ilgili konularda bir araya gelip sohbetler yaptıklarını, siyasi olaylardan uzaklaşmak içinse kadınların buluşup kahveye ya da sinemaya gittiklerini aktarmıştır. Kaynak kişi aynı zaman da *“Ailemize karşı sorumluluklarımız olduğundan kadın kadına birkaç günlüğüne şehir dışına çıkma*

şansımız pek olmuyor. Ben arkadaşlarıma yurt dışına gidelim dediğim zaman çoğu 'eşim lafeder, çocuğumun okulu var, evin işleri var' diyerek gelemeyeceğini söylüyor." dediklerini de aktarmıştır.

Şehir merkezinde oturan kadınların sosyalleştikleri aktivitelerden biri de belirli günlerde toplanmaktır. Bu etkinlik köylerde de yapılmaktadır. Gökçeyazı Köyü'nde kadınlar on beş günde bir "para günü" yapmaktadırlar. Günlerde ev sahibi dışarıdan köfte söylemekte, salata ve içecekleri ise kendisi hazırlamaktadır. Ayrıca bu günlerde Yasin ve Tebareke okunmaktadır (KK.97). Bazı kadınların günlere daha sık gittiği anlaşılmaktadır. Kaynak kişilerden Nadiye Çobanoğlu'nun (KK.250) beş tane günü vardır. Önceden günlerde altın toplanmakta iken şimdilerde ise altın hem pahalı olduğu için hem de gramına göre haksızlık olmaması için para günü yaptıklarını belirtmiştir.

Günlerin yapıldığı mekânlar mevsime göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin, kışın evin içinde yapılan günler, yaz dönemlerinde bahçelerde yapılmaktadır. Günlerde, ev sahibi kadının memleketi etkili olsa da genellikle poğaça, börek, makarna, çay, tatlı, kurabiye vs. ikram edilmektedir. Kepsut'a bağlı Piyade Köyü'nden Fadime Tosun (KK.80), eskiden ikramların yaklaşık on çeşit olduğunu, ama günümüzde iki üç çeşit ikram hazırlandığını belirttikten sonra bunda bilgilenmenin etkisinin fazla olduğunu söylemiştir. Kaynak kişiye göre insanlar bilgilendiklerinden, evinde yiyecek ekmeği olmayan insanları da düşündükleri için israftan kaçınmaya başlamışlardır. Kaynak kişilerden İnci Özcan'ın *"Evlerde yapılan günlerde ikramlıklar yarış halini almıştır. Kimse kimseden çeşit bakımından altta kalmak istememektedir. Bir de bunların dedikodusu yapılmaktadır. Artık insanlar bu tür şeylerden bıktı."* (KK.187) şeklindeki sözlerinden anlaşılabacağı gibi, bazı kadınlarda ikramlar yarış halini almıştır ve bu da bıkınlığa yol açmıştır. Bandırma ilçesi Doğa Köyü'nden Şaduman Yeşilirmak'tan (KK.345) edinilen bilgilere göre bazı kadınlar günlere hazırlanmak zahmetli olduğu için günlerini para ödeyerek "Dedenin Çiftliği" adlı mekânda da yapabilmektedirler. İkram olmadan sadece para toplanan günlerin olduğu da belirtilmiştir. Doğa Köyü'nde görüşülen kaynak kişiler, gün âdetinin eskiden olmadığını, kadınların birbirlerine çat kapı gidebildiklerini, günümüzde ise haberli bir şekilde gittiklerini belirtmişlerdir (KK.345).

Bölgede yapılan günlerde çok farklı konulardan da konuşulduğu gibi, en çok da dedikodu yapıldığını, kaynak kişilerin şu beyanlarından anlamaktayız: *"Erkekler ne konuşuyorsa kadınlar da onu konuşur işte. Dedikodu olur, Ayşe'nin kızı, Fatma'nın gelini... O onu almış, bu bunu alamamış, o borçluymuş, bu borçsuzmuş."* (KK.94). Bigadiç'in Yolbaşı Köyü'nden Fatma Girgin (KK.90),

kadınların bir araya geldiklerinde daha çok eskilerden konuşmakla beraber başkalarından duydukları dedikoduları da konuştuklarını aktarmıştır. Günlerde toplanan kadınların daha çok dedikodu yaptıklarını belirten Semra Bıyıkoglu, “*Kaynanam şunu yaptı, görümcem böyle dedi, Ayşe’nin kızını Fatma’nın oğluyla gördüm*” vb. (KK.318) şeklinde konuşmalar olduğunu belirtmiştir. Güne katılan kişilerin yaş durumları da konuşulan konuları belirlemektedir. Güne katılan kadınların çocuklarının yaşları büyüdükçe onların gelecekleri üzerine konuşmalar da artmaktadır. Çocukların okul hayatları, nişanlanacak olmaları gibi konular üzerine de konuşulmaktadır. Günde toplanan kadınlar birbirlerinin çok yakın arkadaşları olmaktadırlar. Kaynak kişinin aktarımına göre bu kadınlar bazen dert ortaklığı yaparken, bazen de birinin hatası ya da yanlışlığı varsa onu anlatıp düzeltmeye çalışırlarmış. Birbirlerine küsmeden dostluklarını devam ettirdiklerini de belirten kaynak kişi, günlerde fıkra anlatarak da güzel ortamlar oluşturulduğunu söylemiştir (KK.318).

Kadınların günlerde konuştukları bir başka konu da cinselliktir. Cinsellikle ilgili konuşmaların daha çok samimi arkadaşların toplandığı günlerde yapılmakta olduğu belirtilmiştir. Kaynak kişi (KK.250), çevresinde kadın ve erkek ilişkilerinin çok rahat olduğunu, birbirlerinin yanında küfürlü ve açık saçık konuştuklarını da belirtmiştir. Kadın günlerinde zaman zaman karı kocanın cinsel hayatı ile ilgili konuşmalar geçtiğini söyleyen başka bir kaynak kişi, bazı kadınların kocalarının her akşam cinsel ilişkiye girmek istediklerini, bundan dolayı da bezmiş olduklarını anlattıklarını söylemiştir. Kaynak kişiye göre bunların herkesin içinde konuşulması saçmadır, bazı şeyler karı-koca arasında kalmalıdır. Bazı kadınlar günlerde “*kocamın gönlünü yaptım, bana altın yüzük aldı.*” demektedirler. Kaynak kişiye göre cinsellik karşılık beklenerek yaşanan bir şey değildir (KK.187).

Arkadaşlarla yapılan günlerin dışında, akrabalarla da günler tertip edilmektedir. Bu günler ayda bir kez yapılmaktadır. Kaynak kişilerden Ayşe Tunç (KK.25), bu toplantılarda erkekler de olduğu zamanlarda kılık kıyafetlerine dikkat ettiklerini beyan etmiştir. Aynı zamanda, gelen gruplara bağlı olarak, bazen kadın-erkek bir arada bazen de ayrı ayrı oturulduğunu da aktarmıştır.

Edincik’e bağlı Gölyaka köyünde yaşayan Pomaklar arasında da günler yapılmaktadır. Bu günler, daha çok paralı günlerdir. Kadınlar bir araya gelip pastalar börekler yemekte dirler. Bu ortamlarda çokça muhabbet olmaktadır. Bu muhabbetlerde kadınların gündemi dedikodudur. Kadınlar bu sohbetlerde daha çok kendi günlük hayatlarından konuşmaktadırlar (KK.268). Ayrıca Çerkeslerde “*zehes*” adı verilen bir araya gelerek sohbet etme geleneği vardır (KK.179).

Yörede komşuluk ilişkilerinin gelişmiş olduğundan da söz edilmiştir. Yöredeki kadınlar gündüz işleri olduğundan toplanamadıklarında akşamları toplanmaktadırlar. Bu toplantılarda dedikodu da yapılmakta olup “*Falancanın oğlu kız sevmiş, filancalar bugün dövüşmüşler, filancanın gelini ayrılıyormuş*” gibi konuşmalara yer verilmektedir. Kadınlar, bunların dışında ördükleri el örgüleri hakkında da konuşmaktadırlar. “*Benim dokuz kazak var senin sekiz, ben çember ördüm sen öremedin, ben şu patikten ördüm sen öremedin*” diyerek kendilerini değerlendirmektedirler. Bu toplantılarda gelini olanlar gelinleri, daha çocuk evlendirmemiş olanlar da onların çeyizlerine hazırladıkları eşyalar hakkında konuşmaktadırlar (KK.377).

Kadınların köylerde özellikle de kış gecelerinde bir araya geldiklerinden söz eden Susurluk ilçesi Söğütçayır Köyü’den Emine Köseoğulları (KK.72), eskiden elektrik olmadığından gaz lambası ışığında oturduklarını söylemiştir. Bu toplantılarda dokuz taş, on iki taş gibi oyunları da oynadıklarını kaydeden kaynak kişi, mısır patlatıldığından, türkü söylemek isteyenlerin sırayla türkü söylediklerinden bahsetmiştir. Kaynak kişinin beyanından kadınların eskiden kendi atıştırmalıklarını kendilerinin hazırladıkları anlaşılmaktadır. Örneğin mısır kaynatıp nohut haşlayıp kabak pişirirlermiş. Toplanan yerlerde eskiden yalnızca köy işlerinden, çoluk çocuktan, tarla bahçe işlerinden konuşulmuş. Günümüzdeki gibi dedikodu yapılmazmış. Kaynak kişimiz eskiden hatır, gönül sayıldığı için kimsenin arkasından konuşulmadığına özellikle dikkat çekmiştir.

Fotoğraf 36: Altıeylül-Kavakbaşı Köyü’nde kadınların toplanmaları.

Kadınlar bazen dini sohbetler sebebiyle de toplanıp sosyalleşmektedirler. Fadime Tosun, kadınların dini sohbetlere katılırken hocanın cinsiyetine

bakmadıklarını, hoca erkek olsa da kadınların sohbete katılabildiklerini belirtmiştir. Kadınlar, dini sohbetler için camiye gittikleri gibi, evlerde de toplanabilmektedirler (KK.80). Kaynak kişilerden Ayşe Yüksel (KK.28), önceden camilerde ve evlerde dini sohbetlere katılımın yüksek olduğunu, fakat 15 Temmuz olaylarından dolayı bu oranın düştüğünü belirtmiştir. Kaynak kişimiz, herkesin ibadetini evinde yaptığını, kadınların camiye Ramazan ayında teravih namazları haricinde gitmediklerini söylemiştir (KK.80). Kadınların cuma günleri evlerde kendi aralarında yaptıkları “cuma okumaları”, kadınlara ibadet etme imkânı vermenin yanı sıra, sosyalleşme imkânı da sunmaktadır.

Yörede kadınlar komşu ziyaretleri ve misafirliklerle de kaynaşmaktadırlar. Yörede misafire verilen önemi şu anlatıda görmekteyiz: *“Köyün birinin camisinin bahçesinde bütün köy halkının birer misafir taşı varmış. Bütün taşlar düzgünken misafiri sevmeyen bir kadının taşı sivriymiş. Bu köye gelen misafirler hangi taşta oturlarsa o taşın sahibi misafiri alır ve evinde ağırlarmış. Bir gün gelen misafirlerden biri sivri taşın üstüne oturmuş. O taşın sahibi olan kadının kocası görünce: ‘Eyvah! Benim hanımın taşına oturdu.’ demiş ve gönülsüzce alıp misafir kadını evine götürmüş. Kadın gönülsüzce hizmet ettiği için akşam tepsi içinde misafir önüne getirdiği tepsi kapıdan geri dönmüş. Sabah olmuş, kahvaltı tepsisi de aynı şekilde geri dönmüş. Misafir kadın ev sahibi kadına, ‘Ben senin içini okudum, eğer sen misafir seven biri olsaydın o tepsiler kapıdan geri dönmezdi. Oysa onlar benim kısmetimdi.’ dedikten sonra kalkıp gitmiş.”* (KK.229).

Yolbaşı Köyü saha çalışmasında Fatma Girgin (KK.90), kadınlar arasındaki komşuluk ilişkilerinin dayanışmalı şekilde devam ettiğini, komşuların zor günlerinde birbirlerinin yardımına koştuklarını söylemiştir. Kaynak kişiye göre şehirdeki komşuluk ilişkileri, köy yerindeki gibi değildir. Köyde önceleri kapı vurulmadan saat kaç olursa olsun komşular birbirlerine rahatça gidip gelirken şehirde bu mümkün değildir. Söğütçayır Köyü saha çalışmasında kaynak kişiler, eskiden köy halkının daha çok misafirperver olduğunu, günümüzde ise eskisi gibi misafirliğe gitme olmadığını aktarmışlardır. Yakın komşular ve akrabalar dışında gidip gelme olmadığı, okula giden çocuğu olan ailelere, çocuğun eğitimine saygı duyulduğu için, çok fazla misafirliğe gidilmediği bildirilmiştir (KK.292). Kadınlar fal baktırmak için de misafirliğe gitmektedir. Ruhiye Gündoğan (KK.292) fal baktırmak için başka bir köye ziyarete gidenler olduğunu aktarmıştır. Civar köylerden birinde fasulye falına bakanlar olduğunu ve onlara da fal baktırmaya gidildiğini söylemiştir.

Akşam oturmalarına çocuklar da anneleriyle gitmektedir ve kız-erkek beraber oyunlar oynamaktadır. Bu oyunlardan birisi de “kapiya değmece” oyunudur. Bu oyun, saklambaca benzemektedir. Ortak olarak bir ev kapısı belirlenir, bir kişi ebe olur ve yüzünü kapıya doğru döner. Diğerleri saklanır, ebe olan kişi diğerlerini bulmaya çalışır. Bu oyunun en önemli özelliği, gece oynanmasıdır (KK.312). Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nde dışarıdan bir misafir geldiğinde köydeki kadınlar toplanıp eğlence düzenler. Herkes toplandığında bakır çalınarak yöresel oyunlar oynanır. İkram olarak da çay ve yemek yapılır (KK.377).

Önceden Balıkesir Bölgesi’ndeki kimi kadınlar da Manisa’ya zeytin toplamak için yatılı giderlermiş ve akşamları evde kadın kadına eğlenmek için herkes sırayla ellerine lambayı alıp türkü söylerlermiş (KK.91). Kadınlar böyle günlerde bir araya geldiklerinde bazı oyunlar da oynamaktadırlar ve bu oyunlardan biri de “löp mü dök mü” oyunudur. Oyun şu şekilde anlatılmıştır: *“Oyunu özellikle daha önce hiç oynamamış olan kişilerle oynamak daha zevklidir. Bir ev içinde kadınlar yuvarlak daire şeklinde otururlar. Bunlardan biri seçilir ve kafasının üstüne içinde bir miktar su olan kalbur bağlanır. Bu kişi rastgele birinin önünde durur ve ‘löp mü dök mü’ diye sorar. Löp derse o kişiyi geçer; dök derse kişinin üzerine kafasındaki kalbur içindeki suyu eğilerek döker. Oyunun tadı da buradadır.”* (KK.150). Osmaniye Köyü’ne başka köylerden misafir kızlar geldiği zaman bir eğlence/oyun tertip edilir: *“O evin camı açılır ve gençlere haber verilirdi. Cam açıldıktan sonra kızlar beyit atardı. Ama o zaman elektrik yoktu ve her yer karanlıktı. Kızlar beyit attıktan sonra susar ve kendini saklardı. Gençler ellerinde fenerlerle bu sesin geldiği evi bulmaya çalışırdı. Gençler bulana kadar başka evlerin de camuna gidebiliyordu ama kimse de ‘Neden benim evime geldin?’ demiyordu. Bu âdetti. On sekiz ya da yirmi yıl öncesine kadar bu yapılıyordu.”* (KK.247).

Fotoğraf 37: Kepsut-Piyade Köyü’nde kadınların bir araya geldiklerinde oynadıkları kaşık oyunu.

Kavakbaşı Köyü'nden Dudu Oğuz'un "*Komşularımız ile ilişkilerimiz oldukça iyidir. Sabah erken saatte bile komşumuza gidebiliriz. Bir işimiz var ise komşumuz ile hallederiz. İstedığımız vakitte komşularımıza gideriz. Misafirlikte kadınlı-erkekli bir arada otururuz.*" (KK.53) şeklindeki sözlerinden komşuluk ilişkilerinden ne beklediği anlaşılmaktadır. Kaynak kişilerden Gülizar Tınaztepe'nin "*Eskiden çok fazla yoksulluk olduğundan pek misafirliğe gidilmezdi. Çok daha sonraları misafirliğe gidip gelme başladı. Çay, kahve ikram edilmezdi. Kabaklar iri iri kesilip kaynatılırdı. Eve gelen misafir kabak kaynayınca kadar evdekiler ile sohbet ederdi. Kabak pişmeden kalkmak ayıp sayılırdı. Bir de pekmez ikram edilirdi.*" (KK.116) şeklindeki sözlerinden anlaşılacağı gibi, maddi imkânlar da komşuluk ilişkilerini belirlemektedir. Gelen misafire genellikle bir şeyler ikram edilir. İkram edilen şeylerde belirleyici olan unsur ev sahibinin maddi durumudur. Tınaztepe "*Biz misafirlerimize erik kurusu, kavrulmuş çekirdek ve çay ikram ederdik.*" demiştir. Edremit ilçesi Hacıaslanlar Köyü'nde eskiden komşular arasında perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde birbirlerine yemek ya da herhangi bir yiyecek yapıp gönderme geleneği varmış. Bir çeşit hayır olan bu geleneğin ismi "ülüş" imiş. Bu ülüş denen yiyecekleri anneler kızları vasıtasıyla komşulara gönderirlermiş (KK.112).

Kadınlar, misafirliklerde dedikodu yapıp, güncel meselelerden bahsettiklerini aktarmışlardır (KK.368). Yaşı ilerlemiş kadınlar, buluştuklarında genellikle eskileri anmaktadırlar (KK.90). Araştırma sahasındaki kimi kadınlar, bu oturmalarında cinsellikten konuştuklarını ve müstehcen fıkralar anlattıklarını da kaydetmişlerdir (KK.187). Bigadiç ilçesi Alan Köyü'nden Ayşe Uğurlu (KK.26), eskiden mahremiyete önem verildiğini, bu yüzden cinsel birliktelik hakkında hiçbir yerde konuşulmadığını, ancak günümüzde kadınların samimi oldukları kadınlarla cinsel hayatlarını konuştuklarını söylemiştir. Araştırma sahasında kimi kadınların bu misafirlikleri sevdiklerini, misafirliklere gittiklerini, günlere katıldıklarını gözlemlenirken kimilerinin de bu sosyalleşme alanlarından kaçındıkları görülmüştür. Bunun bir sebebi eski komşularının taşınmasıdır: "*Eski komşularım taşındığından dolayı şu anda yeni komşularım ile ilgili herhangi bir samimiyetim yok. Artık herkes kendi kabuğuna çekildi.*" (KK.207). Başka bir sebep de kadınların dedikodudan, iftiradan korkmaları ve bu yüzden kendi kabuklarına çekilmeleridir. Bigadiç ilçesi Özgören Köyü'nden kaynak kişimiz, "*Köydeki komşuluk ilişkileri çok zayıfladı. Köy artık çok değişti. Bir takım kötü olaylar yaşandı. Mesela ben, laf edilip dedikodu çıkarılmasından korktuğum için her yere gidemem. Hatta bir laf vardır 'yaptığından korkma yapmadığından kork' diye. Ben yapmadığım şeylerden korkarım ve yapmadığım şeyler beni daha kötü şeyler yapmaya iter. Bundan 9-10 sene önce ben oğluma hamileyken köy çok*

değiştii. Kadınların namusları hakkında dedikodu yapılır oldu. Bir yere gideceğimiz zaman 'niye buraya gidiyor, nereye gidiyor' diye laf ediliyor. Köyümüzde dedikodu çok fazla ve ben dedikoduyu hiç sevmiyorum. Hem kadın hem de erkek için dedikodu yapılıyor” (KK.253) şeklindeki sözlerinden, kadınların bu tür sosyal ortamlardan neden kaçındıklarını anlamaktayız.

Anadolu'nun hemen her bölgesinde olduğu gibi, Balıkesir yöresinde de kış için hazırlıklar yapılmakta ve bu hazırlıklar sırasında da bir dayanışma örneği sergilenmektedir. Kadınların birbirine yardım etmek amacıyla toplandığı bu imeceler, bir sosyalleşme ortamıdır. Savaştepe ilçesi Karapınar Köyü'nde görüşme yapılan Necle Kurt (KK.257), kadınlar arasında yardımlaşma olduğunu kimin işi varsa komşuların ona yardıma gittiğini beyan etmiştir. Fatma Menekşe'nin aktarımlarından (KK.94) kışlık hazırlıkların imece usulü ile yapıldığını, birbirine yardım eden kadınların bu vasıtaıyla aynı zamanda sosyalleştiklerini de görebilmekteyiz. Sındırgı ilçesi Kepez Köyü'nde kadınlar dokuma yapacakları zaman birbirine yardım etmekteymiş (KK.228).

Dallımandıra Köyü'nden Kerime Yurttaş (KK.199), yardımlaşmanın geçmişte kaldığını, günümüzde ise bütün işlerin yevmiyeye döndüğünü belirtmiştir. Ancak yine de düğün ve cenazelerde yöre halkının yardımlaştığı görülmektedir. Sındırgı ilçesi Gölcük Köyü'nde düğün hazırlıklarında ve düğünlerde kadınlar imece usulü birbirlerine yardımcı olmaktadır. Yemeği aşçılar pişirirken komşular da yemeğin dağıtılmasına yardım etmektedirler (KK.162). Gökköy Köyü'nde sadece dağıtım sırasında değil, düğünden önce düğünde kullanılacak tabak ve kaşıklar için de yardımlaşmaktadır. Düğün öncesinde komşulardan tabak ve kaşık toplanır, herkes verdiği eşyalara kendince işaret koymuş. Günümüzde ise köylünün düğün ve mevlitler için kullandığı ortak tabak ve kaşıkları vardır (KK.140). Düğünler, kadınların sosyalleştikleri ortamların başında gelmektedir. Düğünler, bekâr kızlarla erkeklerin kendilerine eş baktıkları, sevdikleri ile karşılaştıkları mekânlardır.

Fotoğraf 38: Ayvalık-Çamoba Köyü'nde imece.

Fotoğraf 39: Bigadiç'te imece.

Fotoğraf 40: Susurluk-Babaköy'de bir mevlitte yemek dağıtımı.

Kadınla erkeğin bir arada bulunduğu ortamlardan biri de tarlalardır. İş amacıyla bir araya gelen insanların bu vesileyle sosyalleştiklerini söyleyebiliriz. Gülizar Tınaztepe, eskiden kadınlarla erkeklerin birlikte tarlaya gidip çapa kazıp orak biçtiklerini ve kadınların tarlada çalışırken feracelerini asla çıkarmadıklarını söylemiştir. Kaynak kişinin “*Orak ile buğday biçerdik. Orak tarlasının en başında bulunan işçiye ‘eğnar’ denirdi. Eğnar tarlanın başında çıkan tutar ve tarlanın nasıl biçileceğine yön verip diğer işçilerden fazla çalıştığı için daha çok para alırdı. Orak tarlasında kadınlar ellik ile çalışırdı. Ayrıca kadınlar tarlada çalışırken türkü ve mani söylerlerdi.*” (KK.116) şeklindeki sözlerinden de bu işin eğlenceye de dönüştüğünü de görmekteyiz. Kadınların ormana odun toplamaya gidişi de şenlikli olmaktadır. Kadınlar, topladıkları çıraları yakıp etrafında tef çalarak oynamışlardır (KK.116).

Araştırma sahamızdaki genç kızların sevdikleri erkeklerle buluşma noktaları, çeşme başları ya da tütün tarlalarıdır. Altıeylül ilçesi Yenice Köyü’nden Nurten Şanal’ın “*Kızlar özellikle su dolu güğümleri kimse görmeden boşaltırlardı ki çeşmeye gidip sevdiği oğlanı görebilsin*” (KK.276) şeklindeki sözlerinden anlaşılacağı gibi, çeşme başları bir buluşma noktasıdır. Köylerde kadınla erkeğin evlenmeden görüşmesi hoş karşılanmadığını, evlenmeden hamile kaldığına dair dedikodular çıktığını söyleyen kaynak kişi, yine de buluştuklarını ve genellikle tütün tarlalarının tercih edildiğini belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

Araştırma sahamızda “ahiretlik” kurumunu da görmekteyiz. Yörede söyleniş biçimiyle “ahretlik”, yaşlı ya da genç bir kadının kendisine öldükten sonra refakat ya da yoldaşlık edecek bir kadını kardeş olarak görmesidir. Berna Ayaz, genellikle belli bir tören eşliğinde başlatılan ahretlik uygulamasının kökeni, anlamı ve işlevi hakkında şunları yazmıştır: “*Hemen hemen bütün dinlerde ortak olan ve kutsal kitaplarda da yer alan inanışa göre tüm insanlar ölecek ve ahiret hayatı adı verilen hayat için yeniden dirilecektir. Bu dünyadan götürülebilecek tek şey günahlar ve sevaplar olacaktır. Bir insan nasıl ki, bu dünyanın ağır yükünü tek başına kaldıramayacağını düşünmüşse, öteki dünyaya göç ettiğinde de hesaba çekileceğini ve bu ağır yükü tek başına taşıyamayacağını düşünmüştür. Bu noktada kendisinin günahına ve sevabına ortak olacak, gerekirse onunla birlikte cennette gülecek, cehennemde yanacak birine ihtiyacı vardır. Böyle bir sorumluluğu da ancak ‘kardeş’ diyebileceği ve aralarında kan bağı olmayan bir kişi yüklenebilecektir. Bu kardeşlik olgusu, bu dünyadaki iyi ve kötude ortak olmanın yanında, öteki dünya için de bir hazırlık anlamı taşımaktadır.*” (Ayaz, 2016: 219). Kepsut ilçesi Piyade Köyü’nde ahretlik durumunda karşılıklı hediyeler verildiği, kardeşliğin sonuna kadar devam ettirildiği ve ahretliğin gelin olarak alınamadığı söylenmiştir (KK.172). Bir Çerkes köyü olan Yeni Ziraatli’de

ahretlik işlemleri ya da sözleşmesi, karşılıklı hediyeleşme ile yapılmaktadır: “Fatma Elti’me Kadriye Yenge’m ahretlikti. Yemek yaptılar, ikisi de ordaydı biz de yanlarına gittik. Törenselsel bir şey yapmadık, ama hediyeleşme olurdu. Birbirlerine elbise, çorap almışlardı.” (KK.369). Fatma Menekşe isimli kaynak kişi, Balıkesir il merkezinde “ahretlik” değil de “kardeş” dediklerini, kendilerine yakın hissettikleri birini seçtiklerini, ailesinin temiz olmasına baktıklarını belirtmiştir: “Başka mahalleden de olabilir. O zaman bizde ‘kardeş’ denirdi. Şimdi ahretlik oldu. İki kişi kendi arasında karar verir ahretlik olur, öyle başka bir şey yapılmaz. Bayramda giderken hediye götürürsün. Bir bayram sen götürürsün, bir bayram o sana getirir. Benim ahretliğim hastalansa öyle bir şey yaşamadım ama herhalde ben giderim. Ahretlikler kan bağı olmadığı için birbirinden kız da alıp verirler.” (KK.94). Görüldüğü gibi burada, Piyade Köyü’nün aksine, kız alıp-verme olabilmektedir.

Gelişen teknolojiyle beraber kadınlar sosyal medya da kullanmaya başlamış, burayı da kendilerini ifade edebilecekleri bir ortam olarak görmeye başlamışlardır. İl merkezinde görüştüğümüz kadın kaynak kişilerin hemen hemen hepsinin, kırsal yörelerde ise bazı kadınların Facebook hesabı olduğu gözlenmiştir. Facebook uygulaması üzerinden yakınlarının ve arkadaşlarının yaptıkları paylaşımlar kadınlar toplandığında muhabbet konusu olmaktadır. Bununla birlikte kadınlar arasında WhatsApp grupları olduğu da eklenmelidir.

1. 5. 4. Kadın Dernekleri

Bölgede etkinlik gösteren kadın derneklerinden en önemlisi, İstanbul’da 1997 yılında kurulan KA-DER’dir. Tüzüğündeki maddeye göre temsilcilik için ofise gerek olmayan bu derneğin, bir bölgede faaliyet yürütebilmesi için bir temsilci bulması yeterlidir. Yurtdışındaki sivil toplum örgütleriyle de irtibatlı olarak çalışan KA-DER’in bölgedeki çalışmaları hakkında, KA-DER Altınoluk Şube Başkanı olan mühendis Sibel Buzkır şu bilgileri vermiştir: “KA-DER’in Türkiye genelinde dört şubesi mevcuttur. Zamanla derneğimizin şubelerini temsilcilik sayılarını artırmayı hedefliyoruz. Balıkesir il temsilciliği geçtiğimiz şubat ayından bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. Bizim burada yaptığımız ilk çalışma öncelikle üyelerimizi eğitmek üzerine oldu. Üniversiteler ve genel merkezimizin destekleriyle ‘toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme’ konusuyla ilgili olarak eğitim aldık. Ayrıca liderlik konusu ile ilgili bir eğitim aldık. Bu eğitimler dışında bize müracaat eden kadın adaylara destek verip siyasi ortamlarda kadınların erkeklerle eşit temsilini sağlamak üzerine çeşitli çalışmalar yaptık. Kadınların erkeklerle eşit bir şekilde yarışabilmesi adına önce kadınlarımıza eğitim veriyoruz. Kadın adaylar için ‘siyasette liderlik, siyasi propaganda şekilleri’ gibi konular hakkında 7 grubumuzla birlikte 7 bölgede

eğitim yaptık. Ayrıca kadınları siyasete çekmek adına toplantılar gerçekleştiriyoruz. Millet Meclisi ve kadın milletvekilleri ile sürekli irtibat halindeyiz. Meclisteki kadın ile ilgili çıkan yasaları da devamlı takip ediyoruz. Çalışmalarımızda kadın milletvekillerinden destek alıyoruz. Hatta daha önceden üyemiz olup sonradan milletvekili olan kadın milletvekilleri de var. Kendileri KA-DER'in vizyonunu ve misyonunu bildikleri için onlardan daha fazla destek görüyoruz. Haklarımızı savunmamız gereken bir durum olursa mutlaka müdahale ediyoruz. Kadınlara yönelik eğitimlerimiz oluyor. Geçtiğimiz dönem İstanbul, Antalya, Adana ve İzmir'de siyaset eğitimi verdik. Yedi bölgeden seçtiğimiz yedi şehirde 'toplumsal cinsiyet eşitliği' konusunda eğitimler verdik. Yaptığımız eğitimlere siyasete ilgisi olan her partiden birçok kadın davet ettik. Ayrıca siyaset ile ilgisi olmayan veya herhangi bir partiye üye olmayan kadınlarımızı da eğitimlerimize çağırdık. Kadınların en büyük sıkıntısı ekonomik özgürlüğe sahip olmamasıdır. Bu bağlamda derneğimizin ilk faaliyetleri arasında köydeki kadınlara bilgisayar eğitiminin verilmesi sayılabilir. Bu eğitim sayesinde kadınlar, el ürünlerini bilgisayar üzerinden pazarlayıp para kazanmaya başlamıştır. Birçok kadın derneği maalesef buna benzer konularda çalışmalar yapmıyor. Bu proje için belediyelerle birlikte çalışıyoruz. Dernek olarak belediyeleri ziyaret ederek belediyelerin bütçelerini hazırlarken toplumsal cinsiyet eşitliğini ne kadar göz önünde bulundurdıkları konusunda onlara destek olabileceğimizi söylüyoruz. Uzmanlarımız ile birlikte hareket ederek bu konuda bizimle çalışmak isteyen belediyelere istatistikî dökümler sunuyoruz. Bunun sonucunda belediyelerin kadınla ilgili ne kadar proje yaptığını, bu projelerde hedeflenen ve faydalanılan kadınların sayısını öğreniyoruz. Örneğin; belediye kapalı yüzme havuzu yapıyor. Bu havuza gelebilecek hedef kadınların sayısı belirleniyor. Eğer hedeflenen kadın sayısına ulaşamaz ise bu durumun sebeplerini araştırıyoruz. Hedeflenen kadınların çocuğu, ev sorumluluğu vb. durumlarını araştırarak bunları belediyeye raporluyoruz. Aslında yöneticilerin bilmediği veya düşünemediği kadına dair özel bir sorunu veya herhangi bir sıkıntıyı ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Böylece belediyeler kadının sorumluluk ve sıkıntılarına göre yeni çözümler aramaya başlıyor. Bunun sonucunda belediye, havuzun yanına çocuk kreşi açıyor. Bu sayede kadın havuza geldiğinde çocuğunu kreşe gönül rahatlığıyla bırakabiliyor. Belediyelerin büyük bir kısmı bu projemize olumlu bakmıyor. Bu oran belediyeler bazında %15 civarındadır. Bu proje ile ilgili olarak Balıkesir'e bağlı Bandırma Belediyesi ile görüştük. Bandırma Belediyesi projeye çok sıcak baktı. Fakat KA-DER'in kendi içerisindeki seçim süreci, kongreler ve erken seçimin ortaya çıkmasıyla bu durum biraz aksadı. Balıkesir'de bu projeyi Bandırma Belediyesi ile başlatmayı planlıyoruz.

Bu projeyi Balıkesir dışında İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerden bazı belediyeler kabul etti. Projemizin diğer belediyeler tarafından kabul edilmemesinin nedenleri arasında ekonomik ve ideolojik sebepler var. Özellikle belediyeler ile yaşadığımız en büyük sıkıntı ise ideolojik bakış açısıdır.” (KK.340).

Sibel Buzkır'ın da belirttiği gibi, bir kadın derneği olarak KA-DER'in asıl amacı, her alanda toplumsal eşitliliği kadınlar lehine sağlamaktır. Aynı şubede bir başka temsilci olan eczacı Seval Bozkurt (KK.328) ise toplumsal eşitliği kadınlar lehine sağlamak için her türlü alanı değiştirmeye çalıştıklarını ifade etmiş ve bu bağlamda siyasi parti başkanlarını da ziyaret ederek onlara meclisteki 600 milletvekilinden neden sadece 104'ünün kadın olduğunu soracaklarını söylemiştir. Aynı kaynak kişi köylerde seçim için yaptıkları çalışmalarda kadınlara “*Kime oy atacaksınız?*” sorusunu yönelttiğini ve kadınların da ona “*Kocam bilir*” cevabını verdiklerini ifade ederek toplumsal anlamda özellikle de Atatürk döneminden sonra kadının geri planda kaldığını belirtmiştir. Seval Bozkurt, ayrıca derneğe her siyasi partiden üye aldıklarını belirterek dernek yöneticilerinin, özellikle de genel başkanları Nuray Karaoğlu'nun hiçbir siyasi partiye üyeliğinin olmadığını altını çizmiştir. Bunun dışında her siyasi partinin kadın kotası şartı getirmesini istediklerini, bunun içinse temsilciliklerde bir kadın bir erkek şeklindeki “fermuar sistemi”nin zorunlu kılınması gerektiğini ifade etmiştir.

Balıkesir “Sil Baştan Kadına Yönelik Şiddet ve Çocuk İstismarı ile Mücadele Derneği” üyesi Ayşen Küçük (KK.29) ise dernek faaliyetleri ile ilgili olarak, derneklerinin 2018 yılının Şubat ayında faaliyete geçtiğini, derneklerinin amacının ise kadına yönelik istihdam sağlanması, kadınların eğitilmesi, özel şirketlerde çalışıp mağdur edilen kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık yapılması ve çocuk istismarının engellenmesi için çalışmalar başlatılması olduğunu vurgulamıştır. Siyaset üstü olduklarını özellikle vurgulayan Ayşen Küçük (KK.29), LGBT üyesi insanlara da yardım ettiklerini söylemiştir. Yine aynı derneğin üyesi olan Rüya Çankaya da dernekte psikolog olarak çalıştığını ve hedeflerinin arasında öncelikle olarak Balıkesir'e “Çocuk İzlem Merkezi”nin kurulması olduğunu belirtmiştir. Rüya Çankaya, psikolojik destek verdikleri kadınların eğer eşlerinden ayrılırlarsa daha kötü bir hayat yaşayacaklarına inandıklarını ve dolayısıyla eşlerine katlandıklarını ifade ederek şunları söylemiştir: “*Kadın, yaşadığı ortama uyum sağlayıp alıştığı için hayatı da o çarkın etrafında dönüyor. Freud'un 'yineleme zorlanımı'nda bahsettiği gibi insanoğlunun gelişmeye yönelik bir çabası yoktur. Kadın, 'samsara' dediğimiz yineleme çemberine takılmış durumdadır. Bu anlamda şiddet gören veya ezilen* 128

kadınların herhangi bir çabası olmuyor. Gözlemlerimize göre yeni bir hayata atılmaya çalışan, geçmişte yaşadığı sıkıntılardan kurtulmaya gayret gösteren, kendi ayaklarının üstünde duran kadın çok azdır. Kadın, 'genetik hafıza' ile geçmişte yaşadıklarını bir sonraki kadın nesline aktararak yaşadığı zorluklara kendisine alıştırılmaktadır.” (KK.295).

Dernekte sosyolog olarak çalışan Uğur Çoban ise günümüzde şiddetin şekil değiştirdiğini, örneğin öğretmen olan bir kadının öğretmen olan bir erkeğe göre daha fazla baskı ve şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Bu durumun nedeninin şehir ortamına gelip köy yaşamını bırakamamak olduğunu söyleyen Çoban, toplumsal cinsiyet çerçevesinde şiddetin cinsiyet temelli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Sivil toplum kuruluşları olarak bunun farkındalığını arttırmak istediklerini özellikle vurgulayan Çoban, kendilerine gelen şiddet içerikli şikâyetler hakkında şunları ifade etmiştir: “*Ben Kepsut/Osmaniye Köyü'ndenim. Köyümüzde Pomak ve Muhacirler yaşıyor. Kendi köyümün etrafına baktığım zaman etnik gruplar arasındaki farklılıkları görebiliyorum. Kadına şiddet oranında günümüzde ciddi bir artış var. Polis, kadına ve çocuğa şiddet vakalarını gasp adı altında kaydettiğinden bizler istatistik verileri oluştururken ciddi sorunlar yaşıyoruz. Ayrıca sosyal medya kanallarında yayınlanan şiddet içerikli video paylaşımlarının diğer videolara göre daha fazla beğenilip izlendiğini ve paylaşıldığını görüyoruz. Muhafazakâr kesim 'kendini muhafaza' ettiğinden, kadınlar şiddet ile ilgili şikâyetle bulunmuyor. Biz ise kendi çabalarımız ile bazı vakaları ortaya çıkarıyoruz. Bize en fazla şikâyetle gelen kesim ise seküler kesimdir. Örneğin; şiddetle ilgili 30 kadınla görüştüysem bunların 25'i başı açık olan kadınlardır. Çocuk İzlem Merkezi'nin neden kurulması gerektiği, kurulduktan sonra nasıl kullanılacağı üzerine eğitim çalışması yapacağız. Bu projemizde ilgili Sağlık Bakanlığı'na başvurumuzu yaptık. Ayrıca babaların eğitilmesi ile ilgili de çeşitli çalışmalarımız olacak. Kesinlikle kültür ve gelenek şiddeti destekliyor. Hatta gelenek şiddeti kendi içerisinde koruyor. Kültür, içerisinde barındırdığı olumlu/iyi ve olumsuz/kötü bileşenleri ayırt etse de kötüyü/olumsuzu dışarıya atmayıp kendi içinde manipüle veya tedavi ederek varlığını sürdürüyor. İnsanları bu kültürden koparmak oldukça zor olduğundan ben şiddetinde bir anda biteceğini düşünmüyorum. Bu noktada bizlerin şiddeti azaltmak adına çalışmalar yapması gerekiyor. Hukuk ancak tespit edebildiği durumlarda geleneksel yapıyı bastırabiliyor. 2015 yılından beri 15 yaşındaki kız çocukları kendi rızasıyla bir başkasına kaçtığı takdirde herhangi bir cezai yaptırım uygulanmıyor. Kız çocuğu 16 yaşında hamile kalırsa 17 yaşına geldiğinde aile izniyle evlendiriliyor. Evli bir adam küçük bir kıza tecavüz ederse ve mahkemede 'tecavüz ettiğim kız ile evleneceğim' ifadesini kullanırsa bu durum*

hafifletici neden olarak sayılıyor. Adam eşinden boşanıp tecavüz ettiği kız ile evlendiğinde de bu sefer boşandığı kadın zor durumda kalıyor. Bundan 5-6 yıl önce hukukçu olan aile danışmanımıza ayda bir buçuk kişi düşüyordu. 300 bin nüfuslu Balıkesir’de bu neredeyse 100 bin aile anlamına geliyor. Yani insanlar aile danışmanına gitmeden bilinçsizce boşanmalar gerçekleştiriyor.” (KK.357).

Tüm bu verilerden yola çıkarak bölgede kadın derneklerinin sadece kadınların toplumsal eşitliğine yönelik kazanım sağlamaya çalışmadığını, ayrıca bu derneklerin çocuk istismarı gibi farklı alanlarda da etkinlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Kadın derneklerinde çalışanların da vurguladığı gibi, kadına yönelik şiddetin kültürden ve gelenekten beslendiğini, bunu kırmak için de dernek çalışanlarının hemen hemen her alanda, özellikle de siyasi alanda, kadının daha fazla toplumsal eşitliği yakalayabilmesi adına girişimlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Her dernek çalışanın, bu olaya siyaset dışında baktıklarını ve derneklerinde her türlü siyasi yapıdan kişilerin bulunduğunu vurgulaması önemli bir unsurdur. Böylece bölgede, kadının toplumsal alanda eşitliğinin sağlanabilmesi adına yapılan etkinliklerin oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Burada, Balıkesir’deki kadın-erkek eşitliği için mücadele eden dernekler arasında zaman zaman rekabetlerin yaşandığını, bu rekabette ise kadına yaklaşımla siyasi duruştaki farklılıkların etkili olduğunu söylemek de gerekmektedir.

1. 5. 5. Gündelik Hayatın Aşamalarında Kadın

Yerleşik düzene geçişle birlikte kadınlar ev içindeki işleri görev edinirken, evin dışındaki işleri de erkekler üstlenmiştir. Balıkesir yöresinde yapılan saha çalışmasında da ev içi işlerin kadınların sorumluluğunda olduğu gözlemlenmiştir: *“Erkekler ev işlerine genelde yardım etmez. Canları istediği zaman yardımcı olurlar. Karısı çalışan erkekler ise mecburen evdeki çocuğa bakar. Devir sana uymaz, sen devire uyacaksın.”* (KK.281). Kavakbaşı Köyü’nde yemek yapmak kadının görevi olarak görülmekle beraber düğün yemeklerini pişirmek erkeklerin görevi olarak bilinmektedir. Kadınlar, düğün yemeği yapımı sırasında ancak yardımcı pozisyonunda yer alabilmektedirler (KK.281). Burada erkeklerin “üstün” gördükleri işi benimseyip “küçük” gördükleri işleri “kadın işi” olarak görmesinin yansımalarını görmektediriz.

Fotoğraf 41: Sındırgı-Kocasinan Köyü'nde tütün tarlasında çalışan kadınlar.

Fotoğraf 42: Susurluk-Sögütçayır Köyü'nde hayvanların bakımını yapan kadın.

Yörede kadınların ev dışındaki işlerde de çalıştığı görülmektedir: “Kız çocukları veya kadınlar çalışabilir. Dışarı çalışmaya giderken eşlerimiz bizi başkalarıyla fazla muhabbet etmememiz ve sadece işimizi yapmamız gerektiği konusunda uyarır. Çalıştığım parayı eşim kendisi bankadan çeker ama kafasına estiği gibi harcamaz ve bana getirir.” (KK.281). Bazı kadınların da el işi yaparak aile ekonomisine katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca yörede kadınlar hayvancılıkla da uğraşmaktadırlar. Özgören Köyü’nden Narin Kuş’un “Eşim madende çalışıyor. Kayınpederim rahatsız olduğu için koyunları ben güdüp otlatıyorum. İş olduğu zaman traktör bile kullanıyorum. Ben, hayvanları otlatmak

için tek başıma kırlara giderim” (KK.253) şeklindeki sözlerinden anlaşılacağı üzere, işleri yapabilecek erkeğin olmadığı durumlarda kadın devreye girmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere bu meslek, bölgede daha çok erkek mesleği olarak görülmektedir.

Fotoğraf 43: İvrindi-Havran yolu üzerinde el yapımı ürünler satan bir kadın.

Manyas ilçesi Hekimköy Köyü’nde tarla ve fabrikalarda çalışan kadınların bütçelerinin ortak olduğu bilgisi verilmiştir (KK.41). Yörede erkek ve kadın işleri ayrı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, erkekler harman ve orak yaparken kadınlar çapa yapardı. (KK.378). Yenice Köyü’nden derlenen bilgilere göre tarlada da kadının işi ve erkeğin işi farklı olarak görülmüştür. Araştırma sahasında kadınların, daha çok “kadın işi” olarak görülen el işinden de para kazandıkları görülmüştür: “*Aramızda yaptığı el işlerinden para kazananlar da var. El işi yapan kadınlar durumu genellikle eşine söylemez. Kazandığı para da kendisine kalırdı. Ama eşinin haberi olsa bile o parayı almaz.*” (KK.281).

Kadınların sofra düzenindeki yeri ve pişirdikleri yemeklerdeki belirleyici unsurlar da kadının gündelik hayattaki konumlarını göstermektedir. Perihan Oğuz’un “*Genelde kocamızın sevmediği yemekleri yapmayız. Mesela eşimin sevmediği yemeği ben de sevmem. Erkekler et, kadınlar ise daha çok ot yemeğini sever.*” (KK.281) şeklindeki beyanından anlaşılacağı üzere kadınlar, yaptıkları yemekleri genellikle erkeklere göre belirlemektedirler. Yörede kaynak kişilerden öğrenilen sofra düzeni de ilgi çekicidir. Anadolu’nun bazı bölgelerinde kadınlar, erkeklerle aynı sofraya oturmazken Balıkesir’de kadınların erkeklerle aynı sofraya oturabildikleri görülmekte, ama yine de sofradaki konumu erkekten sonra gelmektedir.

1. 6. Kadın Mizahı, Şakalaşma ve Dedikodu

Günlerde, dernek toplantılarında, okullarda, imecelerde ve daha pek çok yerde bir araya gelen yöre kadınlarının sohbetleri bulundukları çevreye, gündeme, kendi karakter özelliklerine, eğitim seviyelerine ve ilgi alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Sarnıç Köyü'nden Faize Eser'in "*Köylük yerde dedikodu çok olur. Kadınların boş vakti çok olduğundan vakit geçirmek için otururken dedikodu yapmaları kolaydır.*" (KK.82) şeklindeki beyanından da anlaşılacağı üzere, dedikodu yöre kadınlarının sohbetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. İnci Özcan (KK.187), ders sonraları kızların oturup sohbet ettiklerini, bu sohbetlerde "*sutyen takma, adet olma, nasıl bez kullanılacağı, göğüslerin büyüklüğü, küçüklüğü*" konuşulduğunu ifade etmiştir. Yöre kadınların cinsellik hakkında konuştukları da tespit edilmiştir: "*Kadınlar ile bir araya geldiğimiz zaman cinsel anlamda eşlerimizin bizden yapmamızı istediği davranışlardan konuşuruz. Hatta bu konu ile ilgili bir arkadaşımı aydınlattığımı da hatırlıyorum. Ben bu sohbetlerin eski kuşaklar arasında da yapıldığını düşünüyorum. Bu durumu dinî kurallar ile sınırlandıranlar var.*" (KK.106).

Cinsel hayatla ilgili şakalar da yapılmaktadır. Örneğin eşi ile çok sık birlikte olan kadına "*yine mi ıslak*" denilir. Saçlarının ıslak olmasından eşi ile birlikte olduğu anlaşılır (KK.17). Bunun dışında başka şakalaşmalar da olmaktadır. Bazı durumlarda -özellikle de kadınların evde toplandığı zamanlarda- daha önceden seçilmiş olan bir kadın, oyun mahiyetinde erkek kılığına girerek kadınların bulunduğu eve girip evde bulunan kadınları korkutmakta ve bu yolla eğlenilmektedir (KK.172). Yöre kadınları imecelerde de şakalaşmaktadırlar: "*Eskiden tarlalara imeceye gidildiğinde tarla otlı olduğu zaman kadınlar tarla sahibine 'kız kocanı temizlemeden mi yolladın yoksa bu tarlanın çepeli ne' diyerek kendi aralarında eğlenirlermiş.*" (KK.316). Söğütçayır Köyü'nde sarımsak ekilirken "*Osurmayın yoksa sarımsak acı olur*" denilmekte, soğanları ektikten sonra da kalçası büyük olan bir kadına "*Sen çabuk otur da soğanlar da senin kalça gibi büyük olsun*" denilerek gülüşülmektedir (KK.316).

Araştırma sahamızdaki kimi kadınlar bir araya geldiklerinde birbirlerine müstehcen fıkralar da anlatıp gülüşmektedirler. Kaynak kişilerden Semra Bıyıkoglu (KK.318), her kadının fıkra anlatamadığını, fıkra anlatan kadının o ortamın fıkracısı olduğunu ve fıkra anlatarak arkadaşlarına moral verdiğini söylemiştir. Kadınların günlerde anlattıkları fıkraların ağırlıklı olarak cinsel içerikli olduğu gözlemlenmiştir. Günlerde anlatılan müstehcen fıkralardan ikisi şöyledir: "*Kadının biri çok azgınmış. Eşiyle her gün ilişkiye girmek istiyormuş. Kocası ise yorgun olduğundan hafta da iki kez ilişkiye girmek istiyormuş. Kadın*

sonunda kocasını doktora götürmüş. Doktor da kadına 'eşinin nesi var' diye sormuş. Azgın kadın eşi için 'bununkisi kırıldı' demiş. Doktor evirip çevirerek adamın cinsel organını muayene etmiş. Adamın bir rahatsızlığının olmadığını anlamış. 'Kızım bunda ne kırık var ne çıkık, bu bıkık' demiş." (KK.99). "Fadime Temel'e "patlıcan neymiş biliy misun?" demiş. Temel de 'neymiş patlıcan?' diye sormuş. Patlıcanın ne olduğunu ikisi de bilmiyormuş. Temel öğrenmek için köye inmiş. Daha sonra eve geri gelmiş. Fadime de "Ey Temel nasıl idi patlıcan?" demiş. Temel de "Pişmemişken benumki, pişmişken senunki" demiş." (KK.318).

Araştırma sahamızdaki kadınların birbirlerine anlattıkları fıkraların hepsi cinsel içerikli değildir. "İki adam bir gün mezarlıkta içki içiyorlarmış. Oradan bir cenaze geldiğini görmüşler. Kalkıp saygı duruşunda duralım hem de neden öldüğünü soralım demişler. Biri gidip sormuş: -Neden öldü? Cevap vermişler: -Çok içki ve sigara içiyordu. Adam dönüp arkadaşına demiş ki: -İçki içmeyelim. Bak içkiden, sigaradan ölmüş. Derken bir cenaze daha gelmiş. Kalkıp gidip onu da sormuşlar: -Neden öldü? İçki içiyor muydu? Sigara içiyor muydu? -Hayır, içmiyordu ama kalp krizinden öldü, cevabını almış. Adam dönüp arkadaşına demiş ki: -Boşver. İçki içenle içmeyen arasında beş dakika var. İçmeye devam." (KK.318).

Yöre erkekleri arasında da kadın cinselliği üzerinden fıkralar anlatıldığı tespit edilmiştir. "Torunu bir gün dedesinin yanına gitmiş. -Dede dünyada en tatlı olan şey nedir? Ama ne olur doğruyu söyle, demiş. Dede: -A.cık var, demiş. Çocuk şaşırmış. İki gün sonra da ninesinin yanına gitmiş ve sormuş: -Nine, dünyada en tatlı şey nedir? Ama ne olur doğruyu söyle, demiş. Nine: -Y...k var, demiş. Torun: -Ama dedem a.cık var dedi, deyince nine: -Deden kaç kere y...k yedi ki bilsin tatlı olduğunu, demiş." (KK.363). Cinsellikle alakalı olarak yörede derlenen bir başka fıkra da şudur: "Günün birinde köye bir imam gelmiş. Kadınlara ders veriyormuş. Kadının kocası akşam eve gelmiş. Karısına 'hadi şu işi görelim' demiş. Kadın ise 'ben dersteyim olmaz' demiş. Ertesi gün adam, kahvede oturan hocanın yakasına yapışarak, 'ulen geldin geleli bütün düzenimizi alt üst ettin yahu! Kadına yapalım dedikçe dersteyim deyip duruyor. Bir de bu çıktı başımıza. Sen akşama hazır ol hoca!' demiş. Daha sonra hoca kadınları toplayarak 'Arkadaşlar! Kadınların erkekler üzerinde, erkeklerin de kadınlar üzerinde çok hakkı vardır. Kim bu işi yapalım derse cennette bir köşk yapar ve bu köşkün sahibi olur. Ona göre ayağınızı denk alın.' demiş. Akşam olmuş. Önceden kocasına dersteyim diyen kadın, kocasına 'hadi adam gel seninle cennette bir köşk yapalım.' demiş. Daha sonra karısı, 'bir köşk de anama yapalım.' demiş. Biraz daha zaman geçtikten sonra kadın bu sefer de 'bir köşk de babama yapalım.' demiş. Adam ise 'Vallahi

karı usta burada, ustanın gönlünü yap sülalene de köşk yaptır.' demiş." (KK.235).

Yörede kız çocukların erkek çocuklardan daha hayırlı evlat olduğunu göstermek için şu fıkra anlatılmaktadır: *"Çiftin biri evlenmiş. Birkaç ay sonra oğlanın annesi ve babası çiftin evlerine gitmişler. Gelin kapıyı açmamış ve içeri almamış. Adamın zoruna gidiyor ama tabii bir şey de diyemiyor karısına. Zaman geliyor çiftin üç erkek çocuktan sonra bir kız çocukları dünyaya geliyor. Adam kırk gün kırk gece eğlence yapıyor. Hanımı merak edip soruyor: -Neden erkek evlatlarımız olduğunda eğlence yapmadın da kız çocuğumuz olduğunda yaptın? Adam cevap veriyor: -Çünkü kapıyı açacak olan geldi, diyor."* (KK.9).

Yörede fıkra gibi anlatılan yaşanmış hikâyeler de mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir: *"Çobanın biri köyün birinde çobanlık yapmaktadır. Bir gün evlenmiş. Fakat ilişkiye nasıl girileceğini bilmiyormuş. İlişkiye girmek istediği zaman karısının göbeğine doğru gidiyormuş. Bir gün kadının canına tak etmiş ve mahkemeye verip boşanma davası açmış. Kadın meseleden utandığından hâkime ayrı bir odada derdini anlatmış. Hâkim damadı çekmiş ve sormuş: -Oğlum sen çobansın. Hadi bu işi daha önce hiç yapmadın, koçun koyuna ne yaptığını da hiç görmedin mi? demiş. Çoban: -Gördüm Hâkim Bey ama nerden yaptığını hiç görmedim, demiş."* (KK.122). Kaynak kişi, bu hikâyenin gerçekten yaşandığını, çiftin boşanıp ve farklı kişilerle tekrar evlendiklerini, şu anda ikisinin de çocukları olduğunu söylemiştir.

Kadınlar arasında aşk hikâyeleri de anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden biri şöyledir: *"Hikâyenin kahramanları Zehra Hanım'ın dayısı Arif ve onun sevgilisi Mukaddes'tir. Arif, Mukaddes'i köyde görür ve âşık olur. Arif'in Mukaddes'i gördüğü yer beşik salıncakların kurulduğu yerdir. Beşik salıncaklara erkekler ve kızlar biner, birbirlerine karşılıklı mani söylerlermiş. Mukaddes'e burada âşık olan Arif daha sonra koyun sürülerini güderken de hep onunla karşılaşmış. Kız bir gün bohçasını alıp Arif'e kaçmış. Arif'in annesi yani Zehra Hanım'ın anneannesi kızı geri götürmüş ve güzellikle istemek istemiş. Ailesi kızı bu defa vermek istememiş. Çünkü kızı köyde daha zengin olan Hüseyin isimli genç istiyormuş. Mukaddes'i Hüseyin'e vermişler. Arif tam 20 yaşında askere giderken Mukaddes'in düğünü olmuş. Hüseyin'in evi bugün hala Han Kuyusu'nda durmaktadır. Üzerinde yapım yılı olan 1938 tarihi kazılıdır. Fakat evlenince bu evde oturmamışlar. Hüseyin kızın ailesine içgüveysi olarak gitmiştir. Kızın evi de Arif'in yolu üzerindedir. Mukaddes bir gün kocasına Arif'in gelip geçerken kendisine baktığını söylemiş. Arif zaten her gün koyun sürülerini götüğü için mecburen buradan geçiyormuş. Arif, al atı ve kötöklü çizmeleriyle çok cebbar bir*

erkektir. Kendisini görenler Hüseyin'in onu vuracağı konusunda uyarmışlar. Köyde bir gün meydana düğün oluyormuş. Arif de düğündeymiş. Erkeklerin meydana alay alası döndükleri esnada Hüseyin, Atatürk büstünün arkasına geçmiş. Arif bu sırada tam dizini çökmüş yere eğilmiş. Hüseyin silahını çekip Arif'e doğru ateşlemiştir. Düğünde o sırada askerler de vardır. Arif bir zabitanın kucağına düşmüştür. Arif'in dedesi Bacak Hasan vurulduğunu duyunca Arif'i üzerine yatırmak için evden bir yastık ve yorgan getirmiştir ama bunlara ne yazık ki gerek kalmamıştır. Orada son nefesini vermiştir. Hüseyin 8-9 yıl hapiste yatmıştır. Mukaddes ise Arif'in başını yediğini kabul etmiş ve bunu her yerde dile getirmiştir. Karı koca hiç zürriyet yüzü görmemişlerdir. Hüseyin hapisteyken üşütmüş, hastalanmış ve hiç çocukları olmamıştır. Daha sonra borçtan dolayı evleri de satılmıştır. Zehra Hanım'ın teyze gelinleri yıllar sonra bu evi temizlerken Arif'in fotoğraflarını orada bulmuştur. Aslında Mukaddes de Arif'i unutmamıştır. Zehra Hanım'ın anneannesi yıllar sonra oğlunu rüyada görmüştür. Arif, rüyasında annesine: -Anne kırk hayrım için bir çıkan karabiber getirdim. Avlu kapanının altına bıraktım. Bunu hayrımda kullan, demiş. Annesi baktığında gerçekten Arif'in dediği yerde karabiber bulmuştur. Zehra Hanım dayısının mezarını hiç bilmiyormuş. Yani gömülü olduğu mezarlıkta bir türlü yerini bulamıyormuş. Bir akşam o da rüyasında dayısını görmüş. Dayısı kendisine mezarlığa girdiğinde Çakıcı'nın tarlasına doğru yürümesini söylemiş. Zehra Hanım gerçekten bu yöne doğru yürüdüğünde dayısının mezarını bulmuştur. Bu hikâyenin daha sonra türküsü bile olmuştur: Elma koydum sepete / Yar oturmuş tepede / Oyna Mukaddes oyna / Şan oldun memlekete." (KK.371).

Yukarıdaki veri ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere günlerde, dernek toplantılarında, okullarda, imecelerde ve daha pek çok yerde bir araya gelen yöre kadınlarının sohbetlerinde dedikodu ve fıkra, özellikle de müstehcen fıkra anlatımı önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar arasında anlatılan fıkraların bütünüyle müstehcen fıkralardan oluşmadığı da bir gerçektir. Anlatılan fıkralar, kadınların güçlü bir mizah yeteneğine sahip olduklarını ve güncel gelişmeleri yakından takip ettiklerini de göstermektedir. Anlatılar arasında aşk konulu hikâyelere de rastlanmaktadır. Kadın ortamlarında yapılan dedikoduların, bütünüyle erkek bakış açısıyla değerlendirilmemesi gerekir. Dedikodu kapsamına giren sohbetler sırasında kadınlar köyde ya da mahallede olup bitenlerden haberdar olmakta, diğer insanların yaşadıkları müşkül hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Dedikodunun, kadının kendini ifade etmesinde, rahatlamasında ve zaman zaman sorunlara yol açsa da hemcinsleriyle olan ilişkilerini geliştirmesinde de önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL DÜNYA GÖRÜŞÜNDE KADIN

Toplumlar, dünya-evreni algılama, anlamlandırma ve adlandırma aşamalarıyla hayatlarını şekillendirmişlerdir. İnsanın doğayı keşfetmesiyle birlikte, doğada yaşamının kurallarını belirleyen bir sistem geliştirmesi özelde bireysel genelde toplumsal gerekliliğin getirisiidir. Gelenekle ilintili, kalıplaşmış söz veya davranış örüntülerinin dünya evren modelinin oluşumunda temel bir role sahip olması kutsal ya da kutsal dışılığı olağanüstü güçlerle ifade etmeyi beraberinde getirmiştir. Geleneksel dünya görüşü; mitoloji, inanç, ritüel içerisinde toplumun hangi sosyo-kültürel ortamdan geçerse geçsin kolaylıkla kaybolmayacağı ancak değişim-dönüşüme uğrayabileceği değerler sistemiyle inşa edilmiştir.

Toplum içindeki bireylerin doğadaki nesneleri algılama aşaması mitik dönemden itibaren eril-dişil tasarımları oluşturmuştur. Ağaçtan veya topraktan türeme ya da yaratılışla ilgili mitlerin oluşması, kadının doğurma özelliği olduğunun farkına varılmasıyla ilintilidir. Yine Türk mitolojisinde, *Ak-Ene*'nin Ülgen'e “*Yaratmak istiyorsan sen de bir şeyler Ülgen / Yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren / De ki hep yaptım oldu başka bir şey söyleme / Hele yaratır iken yaptım olmadı deme*” (Ögel, 2010: 433) şeklindeki ifadesi eril-su anlamlandırmasından ziyade, kadın-ananın yol gösterme, akıl verme işlevleriyle yer aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Geleneksel toplum yapısında kadının ekonomik olarak emeğe dayalı üretimde bulunması nedeniyle toplumsal hayata önemli ölçüde etkisinin olduğunu göstermektedir. Kadın, hayvancılıkla uğraşan toplum düzeninde hayvanların beslenmesinden bakımına kadar her şeyle ilgilenir. Tarım toplumunda ise kadının tarlada işçi olarak çalışması söz konusudur. Kadın, toplumun işgücü ihtiyacını karşılama göreviyle bir yandan ekonomik diğer yandan sosyo-kültürel hayatın temel parçasını oluşturur. Bu bağlamda geleneksel toplumda kadının sosyal hayatın zorluklarını karşılayabilecek maddi ve manevi güçte olması gerekmektedir. Kadına olan ihtiyacın farkındalığı, her ne kadar ikinci planda tutulsa da bu durum erkek egemen toplumun yansımalarının sonucudur.

Mitolojik bilgi kadının merkezi bir rol oynadığını söylese de zaman içerisinde Türk toplumu özelinde farklı din ve inanç sistemlerinin kabul edilmesiyle kadın algısında değişimler olduğu görülmektedir. Biyolojik ve anatomik özellikleri, kadın cinsinin mitik bilinçte cezalandırılarak doğurma özelliğine sahip olmasıyla ifade bulmuştur. Kadının bahsedilen özelliği, tanrıça formunda anılarak ifade

bulmasından kötülüğün kaynağı olarak görülmesine kadar çeşitli algılarla yer almasına yol açmıştır. Dolayısıyla geleneksel dünya algısında kadın, mitik bilincin sadece olumladığı bir karakter olarak değil aynı zamanda “al karısı” adıyla olumsuz bir karakter olarak da görülmüştür. Kadın, geleneğin ortaya koyduğu davranış biçimleriyle hareket sahası oluşturmuş, kimi zaman ritüellerin baş aktörü kimi zaman da ritüel dışında tutularak ötekileştirilmiştir.

Kadın, geleneksel toplumda kimi durumlarda çocuk doğurması gereken, evde oturan, erkeğin cinsel arzularını karşılayan vb. metalaştırılan bir obje olarak yer almıştır. Kadının toplumsal bütünlük içerisindeki yeri, geleneğin temel namus kodları arasında kalmış, bu namus kodları ise kızlığı bozulmayan kişilerle evlenme arzusu ya da isteğinin sürekliliğini sağlamıştır. Geleneksel dünya görüşünde kadının evlenmeden önce cinsel ilişki yaşaması toplumsal kuralların ihlali iken aynı durum erkek için geçerli değildir. Toplumsal bütünlüğün sağlanması, toplum mekanizmasının sağlıklı işlemesi için gerekli olan kurallar sistemi, kadının yapması ya da yapmaması gereken davranışların erkeklere oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kadına gelenek içerisinde sosyal hayatta bulunması ya da bulunmaması gereken mekânlar biçilmiştir. Ancak kadının geçiş ritüelleri içinde, sözgelimi erkek evine geldiği zaman kazan etrafında döndürülmesi ya da ölüm ritüelinde ilk gün mezarlığa gitmemesi gibi durumlarda olduğu gibi belirli bir ritüele ya da tabuya tabi tutulması anlamına gelmektedir. Aynı durumun erkekler için uygulanmaması yukarıda bahsedildiği üzere kadın mekânının sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

Geleneksel ortamda hayatını idame ettiren kadın, hangi etnik grup ve inanç sistemi içerisinde olursa olsun geçmişin değerleri ve dünya görüşünü uygulamak durumundadır. Çünkü yaşadığı hayat, doğayla iç içe geçmiş konumdadır. Geleneksel toplum yapısında kadın sabah erken kalkar, yemek pişirir, hayvan bakımı yapar, daha sonra tarlaya gider. Söz konusu işler dışında çocuk bakımıyla da ilgilenmek zorundadır. Dolayısıyla hayatın bu şartları onu geleneğe bağlamıştır. Doğa ve kadın arasındaki ilişki, toplumsal-geleneksel algıyla biçimlenmiş kadının geleneksel kodlarla hayatını idame ettirmesini mecbur kılmıştır. Araştırma bölgesinde kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde, kadın ve erkek arasındaki dinsel, sosyal, cinsel paylaşım mekanizmalarının farklı işleyiş gösterdiği saptanmıştır. Kadın, geleneksel ortamda erkeklerin biçtiği ve sınırlandırdığı bir yaşamı kabullenmiştir. Bu durumu kadının ekonomik özgürlüğünün olmamasıyla açıklamak mümkündür.

2. 1. Geleneksel Kültürde Zaman, Mekân, Eşya ve Kadın Bedeni

Geleneksel toplumların dünya görüşlerinin içeriğini, toplumsal inanç ve kurallar belirler. Dünya hakkında dışa yönelik ve insan hakkında içe yönelik iki ana yaklaşımdan oluşan geleneksel dünya görüşleri, evrenin esas unsurları olan doğa ile insan ilişkilerini, evrenle ilgili manevi algıları biçimlendirir (Lvova vd., 2013a: 12). İnsan topluluklarını yorumlayıp anlamlandırmanın yolu da onların zaman, mekân (dünya, doğa, vatan, ev) ve insanla ilgili tasavvurları ile yine onların doğaya yaklaşımlarını yansıtan nesneler dünyasına odaklanmaktan geçer. İnsan topluluklarının hayata, dolayısıyla kendilerine anlam ve değer kazandırma çabalarının bir ürünü olan inanç ve düşünceleri, onların değerler sistemiyle kurumlarını oluşturur ve toplumlar, bu değerler sistemiyle kurumları kuşaktan kuşağa aktararak kendilerini sürekli kılmaya çalışırlar. Kuşaklar boyu aktarılan gelen değerler sistemiyle kurumlar zamana, şartlara ve gereksinimlere bağlı bir şekilde kendilerini güncellerler. Kendisini güncelleyemeyen değerler sistemiyle kurumlar giderek zayıflarlar, zamanla insan topluluklarına anlam ve değer katma işlevlerini yitirirler. Bu da düzene ve sürekliliğe odaklanan toplumları sarsar, krize ve düzensizliğe yol açar. Geleneksel dünya görüşlerini biçimlendiren toplumsal inanç ve kurallar ile bunlara bağlı bir şekilde gelişen değerler sistemi ile kurumlar, bireyleri topluma entegre eder, onların toplumun düzen ve uyum içerisinde varlığını sürdürme çabalarına destek vermelerini sağlar. Ortaya çıkan mensubiyet duygusu ile uyum ve düzen anlayışı, toplumsal hayatı birey için cazip kılar. Birey, anlam ve değer sahibi olan işlevsel bir toplumun parçası olduğunu hissettiğinde, kendisinin anlam ve değer sahip olduğunu düşünür (Aça ve Yolcu, 2016: 498).

Toplumsal cinsiyetin sınırlarını belirlediği konuların başında beden gelmektedir. Beden, toplumsal ilişkilerde simgesel anlamlar taşıyan bir nesnedir. Kadın bedeni ile erkek bedeni imgeleri, giysi kültüründen süslenme tarzlarına kadar birçok noktada farklılaşmıştır. Kadın giysileri ile erkek giysileri farklıdır; örneğin pantolon ve şapka erkeğe, şalvar ve etek kadına özgüdür. Bu noktada geleneksel toplumun cinsiyet rolleri, ideal erkek ile ideal kadının nasıl olması gerektiğini bireylere aktararak cinsiyetler arası hiyerarşik sınırları çizer. Cinsiyet rolleri, dinamik bir norm söylemini açığa çıkartarak özellikle kadın kimliğinde tektipleştirici bir etki yaratır. Bu bağlamda din, söz konusu düşünüş tarzına meşru bir zemin hazırlamada işlevseldir. Erkeğin bu toplumsal yapıda sürekli güçlü ve cesur, koruyucu özellikte olması beklenir. Kadın ise geleneksel öğretilerde erkeğe, dolayısıyla topluma hizmet ettiği, himaye edilen özelliğini koruduğu ölçüde varlığını anlamlı kılar (Yolcu, 2014: 303). Kadının ev içi veya eve yakın yerlerde üzerine düşen roller, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, örgü örmek,

dikiş dikmek, çocuklara ve yaşlılara bakmak, hayvanların bakımını üstlenmek, kışlık erzakları hazırlanmak ya da kurutmak vb. gibi işlerde yoğunlaşmıştır. Erkek ise çobanlık, çift sürme, tarla işleri, bağbozumu, hayvan alım satımı, alışveriş yapmak vb. daha çok evden uzaktaki ekonomik işlere yönelmiştir.

Balıkesir yöresinde zaman, mekân, eşya/nesne bağlamında ortaya çıkan cinsel işbölümü genel olarak Türkiye genelindeki kırsal kültürle uyumludur. Erkekler çoğu zaman ev işleri yapmamaktadır. Yemek yapma işinin ve dolayısıyla mutfakın kadına ait olduğu düşünülmektedir. Erkeklerin bazıları ev işlerinde eşlerine yardım ederken kimileri de yardım etmez. Ev işlerinde kadınlara yardım etmeyen erkeklerden kadınlar yardım istediğinde “*erkek erkek işi bilir, kadın kadın işi bilir*” diyerek eşlerine cevap verirler. Ancak, erkekler tarhana, turşu, salça yapımı gibi kış hazırlıklarında ateş yakma, eşya taşıma gibi işlerde zaman zaman eşlerine yardım edebilmektedir. Diğer yandan yörede soba kurma ve soba yakma işi kadınlara aittir. Bu işi erkeklerin yaptığı nadir olarak görülmektedir. Odunları erkekler kesmesine rağmen parçalama işi yine kadınlara aittir. Kimi erkekler ise soba yakmaya hiç karışmamalarına rağmen odunları onlar kesmektedir (KK.27, KK.48). Bu bağlamda, erkeksi hareketleri olan sert yapılı kadınlara “*koca göver*”, çobanlık veya ahşap işi gibi erkek işleriyle uğraşan kadınlara “*Balek Ebe*” denir (KK.151).

Cinsiyet karşıtlığı, kamusal ve özel olmak üzere iki farklı nitelikli mekânlarla da kendini gösterir. Geleneksel toplumda kamusal mekânlar, erkekliğe özgü cinsiyetlendirilmiş mekânlar haline gelmiştir. Sokak, cadde, köy meydanı gibi açık alanlar ile kahvehane, cami, köy odası vb. kapalı yerler temel kamusal mekânlardır. Bu mekânlar, iki cins için farklı anlamlar içermektedir; kadın için köy meydanı zorunlu durumlarda içinden hızla geçilecek bir yerken erkek için orası oturulacak, dinlenilecek bir yerdir. Kentlerde gece karanlığı, sokakları kadınlar için ürkütücü hale getirirken erkek için bu çoğu zaman aynı anlama gelmez. Evlilikle birlikte kadın ve erkeğin mekânsal sınırları daha da koyulaşır. Kadın, özel mekânda -evinde- otururken erkek, bir kamusal mekân olan kahvehaneye ya da köy odasına gider. Kahvehane ve köy odaları, erkeklerin bir araya gelip sosyalleştikleri kamusal alanlardır. Kadına ev dışında, kamusal alanda pek az yer ayrılmıştır. Kadının toplumsallaşması, ancak onların bir araya geldiği konukluklarda, mevlitlerde, kadın günlerinde vb. olanaklıdır. Bu tür toplantılar, evlerde yapılabilir ve burada erkekler bulunmaz; onlar genelde kahvehaneye giderler. Öte yandan düğünde kına evi, çeşme başları, kadın hamamları gibi yahtılmış ve kısmen kamuya açık yerler kadınsıdır. Ancak son yüzyılın üretim ve tüketim ilişkileri, en azından kentlerde, kadına kapalı mekânları dönüşüme uğratmıştır; örneğin kahvehane ile kafeterya ayrımı aynı zamanda mekânın

cinsiyeti hakkında da bir fikir vermeye başlamıştır. Dügün salonları, düğündeki cinsiyetler arasında mekânsal sınırları yok etmiştir (Yolcu, 2014: 308).

Geleneksel toplumun mekâna yüklediği değer, cinsiyetlere bağlı farklılıklar üzerine odaklanmıştır. Bu farklılıklardan biri de kadının erkekten ayırıcı özelliklerinden olan adet kanamasıdır. İlkel toplumlarda regl kanında bulunduğu inanılan “mana”, temas yoluyla mekânı murdar edici niteliktedir. Bu yüzden adetli kadınlarla ilgili tabular, ilkelde çok katıdır. Hatta kadının ayinsel toplantılara katılımı, onun ölüm cezasıyla karşı karşıya kalmasına bile neden olabilir. Geleneksel toplumun dinden beslenen kurallarında kadın, kirlilik nosyonu nedeniyle tapınmadan men edilir; onun kutsal mekânlara girmesi engellenir. Delaney’in aktarımıyla (2012: 347), kadınlara adet dönemleri bir yana, doğurgan oldukları dönem boyunca hayvan kesmek de yasaktır. Kurban kesmekten ise tüm yaşamları boyunca men edilmişlerdir. Kanama, kadınların aynı zamanda doğurgan olduklarını, yani hayat verme yetilerinin olduğunu gösterir. Adet kanaması, olumlu ve olumsuz yönleriyle dünyasal yaşamı, maddiyatı ve ölümlülüğü simgeler. Aynı gerekçelerle adet gören kadınların hac sırasında Mekke’deki kutsal yerlere girmeleri de yasaklanmıştır. Bu nedenle kadınlar, hacca genellikle adet görme yaşları sona erdiğinde giderler. İnananlarının usurlarının ve bedenlerinin arınmış olması için her türlü önlem alınır. Adet gören kadınların dışlanmaları, doğurganlığın, ilerlemenin ve değişebilir oluşun simgesi olan adet kanamasının kutsal olana adanmış değişmez törenlerde yerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Regl olan kadınların tapınaktan -camiden-, dolayısıyla kutsalla temasından uzaklaştırılmasının yanında birtakım yiyeceklere dokunmasıyla ilgili tabulara da rastlanır. Regl döneminde kadınların hamur yoğurması, süte dokunması ve bakması, yoğurt çalması, turşu kurması yasaktır.

Geleneksel toplumlarda mekân “içerisi” ve “dışarı” şeklinde yapılanmıştır. Kadınlar burada daha çok “içerisi”yle ilişkilendirilmişlerdir. “Dışarı” kırsal yerleşmeler bakımından tehlikeli ve sakıncalı yerler olarak imlenmiştir. Sözelimi bir kadının tek başına köyden ayrılması, başka bir yere gitmesi kaçınılmaması gereken bir davranıştır. Bu gibi durumlarda kadınların yanında mutlaka oğlu, kocası ya da kaynatası olmalı, böylelikle himaye çemberinin dışına çıkmamalıdır. Ataerki yapı veya en azından söylem, kadınların kadınlı ilintili mekânlarda yer almasına olanak verir.

Balıkesir yöresinde kadınların ayırıcı ve belirleyici giysilerinin başında “ferace” gelmektedir. Kızlar âdet olmaya başladığında vücut hatları belli olmasın diye “ferace” adı verilen bir tür giysi giydirilir ve başları bir örtüyle örtülür.

Kadınlar dışarıya çıkarlarken mutlaka üzerlerine siyah feracelerini giyerler. Feraceleri olduğu müddetçe kadınların köy meydanından geçmesi ayıplanmaz. Kahve önünden geçen kadınlar hakkında dedikodu yapan erkekler olabilir (KK.89, KK.307).

Erkeklerle ilişkilendirilen mekânların başında “kahvehane” ve “cami” gelmektedir. İşt en gelen ve kışın işi olmayan erkekler kahvehaneye giderler. Kadınların buralarda gidip oturması söz konusu değildir. Kadınlar daha çok evlerde toplanarak sosyalleşirler. Diğer yandan köylerde namaz ibadeti için yaşlı erkekler camilere giderken kadınlar bu ibadetlerini genellikle evlerde yapmaktadır. Kadınlar camiye sadece ramazan ayında teravih namazı için gidebilir. Bu bağlamda, kahvehanenin erkekliği simgeleştiren temel mekân olması hususunda Sil Başt an Derneği’nde gönüllü çalışan öğretmen Emine Akkaş’ın verdiği bilgiler oldukça ilginçtir: *“Bence erkek toplumunun temelinde kahvehane kültürü vardır. Normal şartlarda bir erkek ile başka bir yerde karşılaştığımda sorun olmuyor ama kahvehanenin önünden geçerken ya başımı öne eğmek zorunda kalıyorum ya da karşı kaldırıma geçiyorum. Bir kadının kahvehanenin önünden geçmesi oradaki erkekler tarafından abes karşılanıyor. Ben kafeye girip çayımı içebiliyorum. Bana bakan birisi olursa ben de ona bakıyorum. Kahvehaneler kadınlara tabu olmamalıdır. Köyden şehre gelip yerleşen insanlar sahip oldukları geleneksel algıları da beraberinde getiriyor.”* (KK.64).

Eskiden kadınlar yalnız başına ilçeye gönderilmezken günümüzde şehirleşmenin etkisiyle bu durum ortadan kalkmıştır. Kadın, eskiden başka bir köyde düğün bile olsa tek başına köyden ayrılıp o düğüne gidemezdi, kadınların düğün vb. açık yerlerde oynamaları ayıp karşılanırdı. Bu bağlamda, tek başına gezen, yolculuk yapan kadın ayıplanırdı (KK.59, KK.85, KK.89, KK.196).

Kız çocuklarına dönük olarak birtakım eşyalar cinsiyetle ilişkilendirilmektedir. Bunların başında başörtüsü gelmektedir. Bu husus, geleneksel yapıya dair göstergelerin analizi açısından son derece önemlidir. Balıkesir yöresinde kadın saçıyla ilgili kaçınma ve tabular canlı bir biçimde yaşamaktadır. Yakın zamana kadar kız çocuklarının başı çocukluktan kapatılırken günümüzde bu uygulama değişmiştir. Yine kılıkla ilgili olarak kırsal yerleşmelerde küpe takan, saçını uzatan erkekler ile saçını kısa kesen ve pantolon giyen kızlar da bazı ailelerde kınanmaktadır (KK.150). Kadınların taktığı başlıktan kız olup olmadığı anlaşılır. Örneğin, bekâr kızlar “kız başı” takarken, evlenen kadınlar “gelin başı” takar. Bu sayede hangi kadının evli hangi kadının bekâr olduğu belli olur (KK.76).

İlkel toplumlarda büyü, din öncesi arkaik düşüncede oldukça önemli işlevlere sahip bir fenomendir. Batı’da yapılan büyü çalışmalarında, ortaya konan büyü teorilerinde bu hususa dikkat çekilmiş, dünyanın çeşitli yerlerinden bu konuyla ilgili toplanan muazzam sayıdaki veriler kaydedilmiştir. Büyü ve insan bedeni arasındaki ilişkiye dair inançlar, hemen tüm toplumlarda görülmektedir. Bunun yanında ilkeller arasında tespit edilmiş animatizm inancı ile gizli bir güç olan “mana” arasında bir ilişki olduğu da ileri sürülmüştür. İlkel insanın mantığında kişinin bedensel sınırları muğlaktır; örneğin tırnak, saç, idrar gibi kişinin atıklarının büyü gücünün etkisine açık olduğuna inanıldığından bu atıkların herhangi bir yere gelişigüzel bırakılmamasına özen gösterilir. Bu atıklarla kişi arasındaki majik etkileşim uzunca bir süre devam eder. Bu nedendir ki, Türk geleneklerinde saçın veya saç örgülerinin kesilmesiyle ilgili çok sayıda folklorik bulgu kaydedilmiştir. Günümüzde pek de anlamlandıramadığımız kesilen saçlara karşı ilginin köklerinde arkaik bir dünya görüşünün yansımaları yatmaktadır.

Saçla ilgili inançlar ve saç etrafında yapılan uygulamalar konusunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumların başında saçın majik bir güce sahip olduğu, kesildikten sonra bile sahibiyle arasında etkileşimin sürdüğü yönündedir. Büyü konusunda önemli çalışmalar yapmış ve teorik olarak büyüünün iki temel ilkesi olduğunu öne süren Frazer’ın verdiği bilgilere göre, bir insanla saçı ya da tırnağı gibi onun bedeninden kesilmiş, koparılmış bir şey arasında büyüülü bir yakınlığın bulunduğu inanılır; o kadar ki, bu saçı ya da tırnağı eline geçiren kişi, bunların kesildiği kişi üzerinde, ne kadar uzakta olursa olsun, iradesini kullanabilir (Frazer, 2004: 11).

Bu nedenle, ilkel bedeninden ayrılmış parçaların başına gelebilecek herhangi bir zarardan kendisinin de zarar göreceğine inanır. Kendisinden ayrılmış parçaların, kazayla zarar görebileceği ya da kendisine kötülük yapmak, kendisini öldürmek için bunları bir büyü olarak kullanabilecek kötü niyetli kimselerin eline geçebileceği yerlere bırakmamaya dikkat eder (Frazer, 2004: 191).

Saçta bulunan majik gücün elde edilmesi bağlamında Kızılderili geleneği olan yenilen savaşçıların saçlı kafa derilerinin alınması, Türk-Moğol geleneğinde de rastlanmaktadır. Roux, arkeolojik buluntulardan ve sözlü kültürden elde ettiği verilerden hareketle Türk-Moğol geleneklerinde düşmanın saçlı kafa derisinin yüzölüp alındığını, saçın sihirli bir güç sembolü olduğunu aktarmıştır (Roux, 1994: 138).

Saçla ilgili bir başka bakış açısı saçın cinsel bir simge olmasına dönüktür. Antropolojik yazımda saçların kesilmesi çoğunlukla dinsel amaçla cinsellikten vazgeçmenin simgesi olarak yorumlanır, hatta bazen etnografların erkek bakış

açısını sergileyecek biçimde, simgesel hadım etme olarak görülür. Buradaki saç kesme cinsellikten vazgeçmeyi değil, tersine kızın cinselliğe adım attığını, cinselliğinin disiplin altında kullanıldığını gösterir⁴. Örneğin Budist rahiplerin tıraşlanmış başları dinsel amaçlar uğruna hadım edilmeyi, cinsellikten vazgeçmeyi sembolize eder (Delaney, 2012: 159). Cinsiyetsizlikten cinsiyetli bir birey olarak topluma kabul edilme uygulamaları da bunu göstermektedir. Güney Altaylılarda 12 yaşına kadar kızların saçları erkekler gibi önden kesilir ve alın kısmında küçük bir kuyruk bırakılır. Arkadan kural olarak çok sayıda örgü yapılır ve her örgü altın ipe ve deniz kabuğu ile süslenir (Lvova vd. 2013: 201). Çocuklar bazen saçlarını kestirseler bile evliliğe kadar tam bir yetişkin, ergenlik çağına kadar gerçekte sosyal varlıklar olamazlar. Kadınların bir adamın koruması altında olmaları gerektiğinden onların gerçekte hiçbir zaman tam yetişkin statüsü kazanamayacakları tartışılabilir (Delaney, 2004: 99).

Lvova ve arkadaşlarının yaptığı yorumlarda saçın kesilmesi ölüp dirilmenin bir yansımasıdır. Ölümün 7. veya 40. gününde dul kadın, saçlarını tekrar örebilir ve uçlarını alnında bağlayarak saçlarını başında toplar. Eğer evli bir kadın ölmüşse onun saçları da bu şekilde yapılır. Bu değişimler, kadının ölümünü simgeler (Lvova vd. 2013: 182).

Batılı araştırmacıların görüşleri, evlilik törenlerinde gelinin saçının kesilmesinin kadın cinselliğini hafifletmek ve kontrol altına almakla ilişkilendirilmesine odaklanmıştır. Erginlemenin bir başka göstergesi, gelinin saçlarından, -özellikle kâkülden- bir kısmını kesmektir. Koşay'ın bildirdiğine göre (1944: 147), Yozgat'ta pazartesi günü geline erkek tarafından kına hamamı yapılır. Gelinin yıkanmasının ardından soyunma yerinde genç ve bekâr kızlar ellerinde yanmış mumlar olduğu halde gelinin çevresinde bir halka oluştururlar. Gelinin o ana kadar kâkülüne dokunulmamıştır. O gün dua ve ilahilerle kâkülü kesilir ve böylece gelin erginlenerek kızlığa veda etmiş olur. Erzincan'da gelinin saçları zülûf perçem dedikleri gibi yanak veya önden bir ayna üzerine kesilir. Kemaliye'de kızlar, gelin olurken saçları kesilerek bir ayna üstüne düşürülür.

Kâkül kesmenin simgesel bir köleliği imlediği açıktır. Hem Asur yasalarında hem de Tevrat'ta saçın kesilmesi, yenilgi, kirliliğin cezalandırılması, tanrıya teslimiyet gibi anlamlarının yanında köleliğin bir işareti olarak kabul edilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 248). Ataerkil evlilik kurumu, tarihin bir döneminde başka klanlara yönelik baskınlarda tutsak edilen kadınlarla yapılan evlilikler üzerinden inşa edilmiştir. Kâkül kesme uygulamasının kökenleri belki de buralara kadar gitmektedir.

Fotoğraf 44: Susurluk-Söğütçayır Köyü'nde kefeneye konulmak üzere saklanan saç.

Saçların saklanması ve sahibi öldüğünde mezara konulması oldukça eski bir gelenektir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere canlılık ve majik gücün simgesi olması nedeniyle saçın mezara konulması yorumlanabilir. Örneğin Altay ve Sibirya halklarında saçtan dirilmeye ilişkin inançlar, ölü gömme uygulamalarında ölen kişinin daha önce kestiği saçların da ayrıca defnedilmesine neden olmuştur. İlginçtir ki, Balıkesir'de yaptığımız saha çalışmalarında kadınların evlenirken kestirdikleri zülüflerini (kâküllerini) veya saç örgülerini sandıklarında sakladıkları ve öldükleri zaman kefenlerine koydurttuklarına dair birtakım inanç ve uygulamaya da rastlanmıştır. Balıkesir yöresinde kaynak kişilerin aktardığı bilgilere göre, geline gerdekten sonraki gün büyük küçük demeden herkesin eli öptürülür. Daha sonra gelinin yengesi gelini bir sandalyeye oturtup “zülûf” ismini verdikleri saçı keser. Zülûf adı verilen saç, sahibi öldükten sonra kefenine koyulur. Kimi yerlerde önce saç melik şeklinde örülür ve sonra bunlar kesilir. El öpüldüğü gün misafir çağırılır ve yemek hazırlanır, hem de gelin oynatılır. Gelinin avuçlarına çörek otu verilir, bu da evliliğin bereketli olması içindir (KK.90, KK.110, KK.297, KK.337).

Saçla ilgili Türklerin geleneksel dünya görüşü mitolojik bir anatomiye gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda saç bir büyü nesnesi olarak algılanabileceği gibi hayat canlılığı ve kudret sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Delaney gibi Batılı araştırmacıların kadın saçıyla ilgili olarak yaptıkları cinsellik temelli yorumların olguyu yeterince açıklayamadığı açıktır. Bize göre saç, cinsel gücün yanında ilkelerin inançlarında rastlandığı gibi büyüsel gücü de simgelemektedir.

Kölelerin ve bazı rahiplerin saçlarını kesmeleri efendiye / tanrıya bu gücü devretmelerini simgeler.

Yas törenlerinde cenazeye katılanların saçlarını kesmesi de gücün devri işlemine yakın bir anlamı çağırıştırır. Gelin saçının veya örgülerinin kesilmesi ataerkil evlilik kurumunda ortaya çıkan erkeğe itaati ve sadakati göstermektedir. Bu uygulamanın köklerini, kadın köleliğini içeren baskın yoluyla kız alma biçiminde gerçekleşen arkaik evliliğin izlerinde aramak gerektiği kanaatindeyiz. Saçın saklanarak mezara konulması ise ölümden sonra yeniden dirilme veya öbür dünyaya yapılan yolculukta eksiksiz olma biçimindeki bir düşünüşün yansıması olarak görülmelidir.

Geleneksel ataerkil yapılarda “erkek” ve “kadın” kimliği, belirli bir kurgu sonucu kalıplaşmıştır. Dil kullanımı bağlamında “kız” ve “kadın” sözcüklerinin anlamsal karşılığı cinsiyete gönderme yapmaktadır. “Kadın” veya “karı” cinsel ilişkiye girmiş kişi anlamına geldiği için kamusal yerlerde evli olup olmadığı bilinmeyen kişiler için “bayan” sözcüğü tercih edilebilmektedir. Bu dil kullanımında cinselliğe bağlı kaçınma davranışları göze çarpmaktadır. Kadın cinselliği ve bedeni geleneksel kodlarda kazanılan, “fethedilen” bir ganimet olarak görüldüğünden dolayı cinsel ilişki “sahip olmak”, “onun olmak” gibi birtakım fiillerle karşılaşılır. Bu dil kullanımları aslında kadının erkeğin hizmetinde ve mülkiyetinde görülmesinin bir sonucudur. Kadın kimliği, geleneksel yapıda “utanılan” bir nesneden öteye geçememekte ve hatta evlilik dışı ilişkilerde kadın bedeni “kirlilik” nosyonu ile görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen mekân ve bedensel sakinmalara Balıkesir genelinde küçük farklılıklarla da olsa hemen her grupta karşılaşılmıştır. Çepni, Tahtacı gibi Alevi gruplarda örtünme, dinsel gerekçelerden ziyade geleneksel kabullere dayalıdır. Kaldı ki, genç kuşaklar çoklukla bu kabullere riayet etmemektedir. Sünni kesimlerin muhafazakâr ailelerinde dinsel birtakım motivasyonlarla kızların kapatılması ergenlik çağından itibaren gerçekleşir.

2. 2. Halk Hukuku ve Kadın

Din, ahlak, görgü, örf-adet ve nihayet hukuk kuralları şeklinde sınıflandırılan toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar; birbiriyle kesişen bir görünüm arz etse de temelde önemli farklar taşımaktadır. Kişilerin davranışlarını düzene bağlamayı amaçlayan bu kurallar, aynı zamanda kuralların ihlali halinde bazı yaptırımları da içermektedir.

Halk biliminde, halkın kendi hukuksal sorunlarını çözmek ve gereken önlemleri almak amacıyla kurduğu geleneksel düzen ve düzenlemelerin, yaptığı

yasaların, koyduğu ödöl ve cezaların derlenip incelenmesi yolundaki çalışmalar “halk hukuku”, “örf-adet hukuku” ve “örfi hukuk” adlarıyla gerçekleştirilmektedir. Toplumsal yaşam, bireyler, gruplar ve cemaatler arasındaki ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürülmesi için bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektirir. Bu türden davranış ve beklentiler, sosyal kurallar kavramı içinde kümelenmektedirler. Bir takım düzenleyici ve denetleyici mekanizmanın özlerini oluşturduğu sosyal kurallar, sosyal alışkanlıklardan, örf, adet, töre, gelenek, görenek ve kanunlara kadar genişleyen bir tabloyu içine almaktadır (Örnek, 1995: 121; Tezcan, 1985: 93). Hukukun ilk ve temel kaynaklarından biri olan örf ve âdet hukuku, bugün de başlı başına bir hukuk kaynağı olduğu gibi, toplumun inanç, gelenek ve örfleri ile vicdanında yaralar açmayacak düzenlemeler ortaya konulması düşüncesiyle, yazılı hukuk kurallarının oluşturulması süreçlerinde dikkate alınmaktadır (Yund, 1963: 3181). Ancak yasa hükümlerinden farklı olarak halk hukuku, belli bir makam ya da kurulun iradesine dayanmaksızın, halkın genel inanç ve uygulamalarından doğmaktadır.

2. 2. 1. Kadına Yönelik Tabular

Dünya bilim literatürüne Polinezya dilinden geçen tabunun tanımlanmasında çeşitli farklılıkların olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında, terimin hem negatif hem de pozitif büyüsel gücü kapsayan “mana” inancı ve totemizmle yakın ilişkili olması ile ilkel bilinçte kutsal ve kirliliğin aynı kavram alanı içinde yer alması gelmektedir. Bir diğer neden, ilkel topluluklara ait bu kavramın zamanla anlamı genişleyerek uygar toplumlarda da kullanılmaya başlanması ve böylelikle “günah”, “mekruh”, “haram” gibi birtakım dinsel yasaklamalar ile modern dünyanın bazı ahlaki ve hukuksal kısıtlamalarını da kapsamasıdır. Ayrıca tabu bir nesneye verilen geçici adlandırma mıdır; yoksa bazı nesne, varlık, hayvan ve insanlarla temas kurma yasaklamaları mıdır, sorularının tam olarak açıklığa kavuşturulamaması, terimin karşıladığı anlamlarda bir karmaşanın oluşmasına yol açmıştır. Kısacası “tabu” toplumca güçlü bir biçimde yasak kabul edilen davranış ve nesnelerdir, denilebilir (Yolcu, 2014: 55). Ancak geleneksel toplumsal yapılarda tabu kabul edilen yasaklar genelde kadınlar üzerine odaklanmış ve daha çok kadın cinselliğini denetim altına alma motivasyonu ile işlev kazanmıştır.

Tezcan’a göre (1999: 23), Türkiye’nin de içinde yer aldığı Akdeniz ve Ortadoğu kültürel kuşağında, toplumsal statü ile cinsel davranışlar arasındaki organik ilişkiler üzerine yapılmış incelemelerde ortak eğilim, namus, şeref, haysiyet, utanç ve iffet gibi kavramların belirttiği değerleri ayrıştırarak kadın ve erkeğin kişiliklerinde ayrı ayrı; fakat birbirleriyle sıkı bir bağlaşıklık içerisinde temsil ettirmektir. Bu çalışmalar sonucunda, namus ya da şeref kavramının

erkeğin sahip olduğu toplumsal değerleri, utanç ya da iffet kavramının ise kadının davranışlarında sergilemesi gereken nitelikler olduğu değerlendirilmiştir. Bu ayrıştırmaya karşın ataerkil toplumlarda, kadının iffetinin erkeğin namus ve şerefi sayıldığı görülmektedir. Ataerkil toplum yapılarının temel özelliklerinden birisi, kadınlara son derece düşük bir toplumsal statü uygun görülmesi; ancak buna karşılık kadın cinselliğine bununla ters orantılı ve aşırıya kaçan bir değer yüklenmesidir. Toplumdaki sosyal ve ahlaki düzeni sağlamakta bir araç olarak kullanılan akrabalar, evin içi olarak adlandırılır ve evin malı olarak imlenen kadın ve toprağın sahipliğini yaparlar. Kadın, tıpkı toprak gibi, yabancından korunması gerekli bir düzenekte erkeklerin sahipliğinde temsil bulur. Toprağa ve kana yabancının karışmaması için namusu, yani kadını ev içinde akrabalar arasında tutmak esastır. Altından toprağının alınacağı korkusu, namusun da alınabileceğine denk düştüğünden toprak ve namus arasında bir koşutluk vardır (Tahincioğlu, 2011: 128).

Kadın cinselliğinin erkeğin/ailenin şerefi ve namusuyla özdeşleştirildiği, kan bağına dayalı akrabalık dizgelerinin kadının tecridi ve denetlenmesinin bilinen örneklerinden birini oluşturduğu bilinmektedir. Kadının ahlak ve iffet ölçüsünün erkeğe, aileye, topluluğa bağlı olarak tanımlandığı bu değer dizgeleri, kadının yaşamının ve cinselliğinin katı kurallarla denetlenmesi üzerine kurgulanmıştır. Kan bağına dayalı akrabalık dünyası ile dış dünya arasındaki çatışma ve düşmanlığın bir yansıması olan bu değerler, kadınla erkek arasında asimetrik bir ilişki öngörmektedir. Aile şerefi adına ahlaki değerleri belirlenen, başta cinselliği olmak üzere yaşamı denetlenen ve sınırlanan cins, erkek değil, sadece kadındır (Üşür, 1991: 160).

Ataerkil düzenin yerleşmesi sonucunda doğurganlıktaki işlevleri çerçevesinde kadın toprak, erkek tohumla özdeşleştirilmiştir. Tohum-toprak metaforu, doğal olarak uyumlu gibi görünseler bile kategorik olarak farklıdır. Cinsiyetler arası hiyerarşik bir sıralama içeren bu metafor, kadının ve erkeğin doğurganlıktaki payının, dolayısıyla kadınlığın ve erkekliğin değerinin farklı olduğunu söyler. Bu söylemde, erkek tohumlarıyla yaratıcı yaşam kıvılcımlarını sağlamakta, kadın ise tıpkı toprak gibi bunu besleyici malzemeyle desteklemektedir. Akdeniz ve Ortadoğu toplumlarında egemen olan namus olgusu ile bu düşünce sistematığı arasında yakın bir bağ vardır (Delaney, 2012: 24) . Kadın özdeksel olan bedeni yaratmaktadır; oysa erkek soyut olanı, dizgeyi yaratarak kadını ve onun doğurganlığını egemenliği altına almaktadır. Kadın rahmi, erkeğin soyunun taşıyacak bir toprak haznesine dönüştürülmüştür. Erkek, toprağın üzerinde egemenlik kurup onu mülk edindiği gibi, aynı egemenliği kadın bedeni üzerinde de kurmanın mücadelesine girmiştir (Akal, 1994: 13-14).

Tabunun odağında bulunan “gelin”e yönelik yasaklar dizisi, Balıkesir yöresinde eskiye nazaran oldukça azalmıştır. Türk ailesinde “gelinlik etme” geleneği, cinsiyet ve yaşa bağlı hiyerarşinin, cinsiyete ilişkin sınırların gözle görülür bir yansımasıdır. Bu gelenekte gelin, yüksek sesle konuşmaz, eşinin büyük akrabaları yanında yemek yemez, onların adlarını söyleyemez. Kısacası gelinden itaatkâr olması beklenir. Boratav, bu geleneği “*gelinlik etme, gelinin uzun süre -bazı yerlerde ve kimi hallerde yıllarca- kocasının evi halkından ve yakın akrabalarından yaşça kendinden büyük olanlarla konuşmaması kuralıdır*” (1984: 188) biçiminde tanımlar. Gelinin sorulanlara el, baş, göz işaretleriyle karşılık vermesi gerekir; o, yaşça kendinden küçüklerin aracılığıyla söyleyeceklerini evdeki büyüklere bildirebilir. Gelin, bu yasaktan kaynatanın izin vermesi ve bir başışta bulunmasıyla kurtulur.

Sibirya Türkleri arasında eşin büyük akrabaları anlamına gelen “kayna” sözcüğü, yerli ve yabancı ikileminde dolaysız bir statüyü işaret etmekte olup hem kaynatayı hem de onun yakın akrabalarını kapsamaktadır. Yabancı olarak görülen gelin, kaynanın yanında dış görünüşüne dikkat etmek zorundadır. Eşinin babası ve büyük akrabaları önünde ellerinin bileklerinden yukarısı kapalı olmalı, ayakları çıplak görünmemeli ve başı kapalı olmalıdır. O, bebeğini onların önünde emziremez ve saçlarını tarayamaz. Kadın, kaynanın önünde ve arkasında duramaz; yüzü onlara dönük olarak durmalıdır. Büyüklere karşı sırtını dönmemeli, onların kalktığı yere oturmamalıdır. Gelin, her türlü yakın temastan kaçınmalı, elden ele hiçbir şey vermemeli, hatta çay fincanını uzatırken bile onu yere bırakmalıdır. Bu gruptaki kişilerle göz teması kurma yasağında odak kişi olan gelinle kayna, birbirlerine bütün ikram edemez ve aynı kaptan yemek yiyemezler. Kadın, kayna önünde yüksek sesle konuşamaz ve gülemez, başkalarının konuşmalarına karışamaz, şakalaşamaz, konuşmalarında laubaliliğe ve çift anlamlı sözcüklere yer veremez. Kaynanın geldiğini duyan kadın, onu karşılamaya çıkamaz. Bu konuklar, eşi tarafından karşılanır. Eşinin her eve geliş ve gidişinde kadın, onu ayakta karşılar ve yolcu eder. Eğer gelin atla bir yere geliyorsa atını kocasının büyük akrabalarının atlarını bağladığı direğe bağlayamaz, evle direğin bulunduğu boşluktan da geçemez. Kadın eşinin büyük akrabalarının eşyalarına dokunamaz. Sözelimi kayınbabasının dizginine, piposuna, ipine, tüfeğine ve bıçağına asla dokunamaz. Kadının, kocasının büyük akrabalarından birisinin eyerini kullanması ve atına binmesi kesinlikle yasaktır (Lvova vd. 2013c: 174).

Balıkesir yöresinde yeni gelinin etrafında oluşan bu yasakların günümüzde geniş ailenin parçalanmasıyla birlikte büyük oranda ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Yaklaşık 40-50 yıl önce “gelinlik etme” denilen uygulama varken

günümüzde bu durum ortadan kalkmış, sadece yaşlı kuşaktan kadınların hatıralarında kalmıştır.

Kadınla ilişkili kaçınma davranışlarının başında kadının erkeğin önünden geçme konusundaki kaçınma gelmektedir. Kadınlar yolda bir erkekle karşılaştıkları zaman erkeğin önünden geçmez, fakat erkek çocuk yaşlarda ise bu kural esnetilebilirdi (KK.196). Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre (KK.220, KK.315) eskiden kadın ile erkek dışarıda karşılaştığında kadın olduğu yerde durarak erkeğin geçmesini beklerdi. Bir kadın dışarıdan gelen erkeğe yardımcı olup onunla konuşabilir; fakat onun arabasına binemez, muhabbet edemez, arabayla köy dışına çıkamaz ve akrabalık dışında bir erkek ile Balıkesir’de herhangi bir yerde oturmaya gidemez. Bu kaçınma kuralları da büyük oranda yok olmuştur.

Büyüklerin yanında çocuk sevmeye, aile büyüklerine ismiyle hitap etme, hamile kadınlar ve nişanlanan çiftlerin karşılaşmasıyla ilgili kaçınmalar günümüzde görülmemekle birlikte eskiden bunlara rastlanmıştır. Balıkesir yöresinde eskiden evli çiftler çocuğunu babalarının ya da kaynatalarının yanında sevemezdi. Babası eve geldiğinde erkek, çocukları ile ilgilenemezdi. Şimdi ise çiftler çocuklarını babalarının yanındayken sevebilmektedir (KK.201). Gelin oğlan evindeki aile büyüklerine ismiyle hitap edemezdi. Eskiden büyüklerin yanında eşler birbirlerine isimleriyle seslenemezler, seslenecek olursa bile çocuklarının adıyla seslenebilirlerdi (KK.55, KK.151). Nişanlanan gençler evlenene kadar karşılaşmamaya gayret gösterirler, karşılaştıkları zaman da birbirlerinden kaçardı (KK.258, KK.274). Büyüklerin yanında hamile kadınlar eskiden karınlarını saklardı, bu utanılacak bir durum olarak addedilmekteydi. Yine, eskiden çocuğunu kucaklayıp gezen kadınlar ayıplanırdı (KK.146, KK.262).

Bir başka kaçınma durumu, regl olan kadınlar üzerine odaklanmıştır. Kadınlar regl dönemlerinde tarlaya veya bahçeye çalışmaya gidemez. Ayrıca bu haldeki kadın ibadetlere de katılamaz. Hamur yoğuramaz ve yemek yapamaz. Bu gibi durumlarda kadın, “*mazeretim var*” diyerek iş yapmaktan kaçınır. Adetli kadınlar ile kırkı çıkmayan kadınlar ceme giremez ve mezarlığa gidemez. Adetli bir kadın eşiyle birlikte olamaz, hamur yoğuramaz, ekşi hamura dokunamaz, Kuran’a dokunamaz, turşu kuramaz, konserve kapatamaz ve kırklı çocuğa bakamaz (KK.157, KK.178, KK.193, KK.213). Lohusa kadına dönük yasaklar da bu minvaldedir. Bu yasaklar günümüzde de devam etmektedir.

Cinsel ilişki, kutsal sayılan günlerde yasak kabul edilir. Örneğin, kandil gecelerinde ilişkiye girilmez (KK.72). Cinsel ilişkinin mahiyetiyle ilgili yasaklara da rastlanmıştır. Kadına arkadan yaklaşmanın günah olduğu

düşünülmektedir ve erkek istese de arkadan ilişkiye girilmemektedir (KK.264). Cinsel ilişkiye girdikten sonra gusül abdesti almak gerekmektedir. Abdest almadan önce çocuk emzirilmemeli, su içilmemeli, bir şey yenmemeli, kapıdan dışarı çıkılmamalıdır. Hiçbir iş yapmadan abdest alınacağı için tarla ve bahçelerde birliktelik olmaz. Çünkü “*mundar olarak toprağa basılmaz*” denilir. Cinsel birliktelik ancak evde olabilmektedir. Eskiden kadınların bazıları ilişkiye girerken günah diye üzerindeki kıyafetleri çıkarmazdı (KK.72, KK.110).

Alan araştırmalarında tespit ettiğimiz diğer kaçınma davranışları ise şöyledir: Kadınlar erkekleri boşayamaz, ancak erkeklerin eşlerini boşama hakkı vardır. Sarhoşluk, hırsızlık, aldatma vb. suçlar kadınları boşama sebepleri sayılır (KK.235). Kız ve erkek çocukları küçüklüğünde bir arada oyun oynayabiliyor iken ergenlikten sonra bir arada oyun oynayamazdı. Hatta aile misafirliğe gideceği zaman eğer misafirliğe gidilen ailenin erkek çocuğu var ise kızlar misafirliğe götürülmezdi (KK.315). Düğünlerde evli olan gelinler kızların arasına çıkıp oynamaz (KK.94). Cenazede kadınlar ve erkekler bir arada bulunabilmelerine rağmen kadınlar mezarlığa gitmemektedir (KK.71). Sakız çiğnemek hele hele büyükler veya erkeklerin yanında çok ayıp sayılan bir davranıştır. Kadınlar yabancıların yanında çok fazla gülmemeli, büyüklerinin yanında oturup kalkmasına ve konuşmasına dikkat etmelidir (KK.267). Dul kadınlar kurban kesemezler. Kurbanlık hayvanı alıp oğlundan veya kızından az bir miktar para alarak kurbanı onlardan birinin adına kestirebilir (KK.55, KK.347).

Yukarıda temas edilen yasakların ve kaçınma davranışlarının büyük oranda ortadan kalktığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte regl kadına yönelik yasaklar silsilesinin günümüzde de devam ediyor oluşu, İslam dininin etkisi şeklinde yorumlanmalıdır. Yine, Balıkesir yöresindeki grup çeşitliliğinde bu yasaklara her grupta rastladığımız caridir.

Balıkesir yöresinde evlilik öncesi eş seçiminde farklı inanç grupları arasında eş tercihi halen kaçınma davranışlarıyla biçimlenmektedir. Alevi için Sünni, Sünni için Alevi, her iki grup için Çingene ve Kürt eş tercihinde, eskiye nazaran kısmen azalsa da tabu/kaçınma potansiyeli taşımaktadır. Bu gruplar arasında eş seçimlerinde kaçınma davranışları, gruplar arası ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişimi ve kapalı toplumsal yapıların çöküşüyle azalmıştır.

Halk hukuku uygulamalarında kadına yönelik birtakım hususlar göze çarpmaktadır. Hatta kadının merkezde olduğu geleneksel toplumsal yaptırımların daha fazla yer aldığı belirtilebilir. Yörede görülen sanal akrabalıkların başında, Aleviler arasında var olan musahiplik gelmektedir. Musahip sözcüğü,

“birbirleriyle yakın görüşen, bildik arkadaşlar, yol kardeşi, yol arkadaşı, sohbet edilen, danışılan” anlamlarında kullanılır. Alevilerde uygulanan bu sanal akrabalık türü, akraba ya da yakın komşular arasında bağlılık ve yardımlaşmayı güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bazı yörelerde musahip olamayanlar cem ritüeline alınmamaktadır; ancak tüm Aleviler bu uygulamaya aynı duyarlılıkla uymamaktadırlar. Musahipliğe ahret kardeşliği de denilmektedir (Erdentuğ, 1959: 46). İki evli çiftin dede önünde yapılan bir törenle dostluk üzerine anlaşmaları, musahipliktir; artık onlar kardeş sayılırlar. Bu hem dünya hem ahret kardeşliğidir, her bakımdan bu iki ailede yardımlaşma ve destek sağlanmış olur. Kardeş aileden birisinin zararlı ya da benimsenmeyen bir davranışından diğer kardeş aile de eşit olarak sorumludur. Eşleri, taşınmaz malları, borç ve alacakları, iş yardımlaşmalarında iki aile birlik sayılır, acılar ve sevinçler ortaktır. Musahip olmak isteyen kişiler, önce dedeye başvururlar. Dede musahiplik ceminde Kuran’dan parçalar okur, bu törende kurban kesilir ve dem alınır. Köy/kasaba halkı ve çevrede bulunan tanıdık kişiler kurbana davet edilir. Davetliler de ceme gelirken çerez, yemiş ve çörek getirirler. Bazı yörelerde musahibi olmayanlar bu kurbana katılamazlar (Tezcan, 1982: 121-122). Musahipleri birleştiren bağın toplumsal bir yönü vardır. Musahipler, karşılıklı yardımlaşmalı ve yaşam boyunca birbirlerinin ailelerine göz kulak olmalı, onları korumalıdır. Musahiplik bağı güçlü bir bağdır. Kardeş çocukları evlenebildikleri halde iki musahip aile çocukları evlenemezler (Melikoff, 1998: 272).

Balıkesir yöresinde, özellikle Alevi köylerinde dedelik kurumuna bağlı “düşkünlük” ve “musahiplik” mekanizması halk hukuku bakımından dikkat çekicidir: *“Köyden bir kız kaçırılır ise kızı kaçırın kişi düşkün ilan edilir. Kız ise düşkün sayılmaz, dolayısıyla zorla kaçırılan bir kız da düşkün sayılmaz. Çünkü ortada bir zorlama vardır. Eğer zorlama yok ise kazın anne-babası da düşkün sayılır. Düşkün ilân edilen kişi işlediği suça göre dede tarafından belli bir süre cemlere kabul edilmez ve çevreden dışlanır”* (KK.59, KK.118). Bir kadın hırsızlık yapmışsa, kocasını aldatmışsa veya birisine haksızlık yaptıysa düşkün ilân edilir. Bu erkekler için de geçerlidir. Örneğin, bu ahlaksızlığı kadın yapmışsa hem eşi hem de musahipleri düşkün sayılır. Bu durum musahiplerin çocuklarını ise etkilemez (KK.220). Sebepsiz yere boşanan kişi düşkün ilan edilir. Boşanan kişi musahiplik cemlerine ömür boyu katılamaz. Ancak boşanma durumunda bile musahipliği bozulmaz (KK.253).

Düşkünlüğün ortadan kalkması için öncelikle aradan belli bir zaman geçmesi gerekir. Örneğin bir düşkünlük sebebi olarak kız kaçırmada kaçan gençler ile ailelerin barışması için önce kızın eşyaları kız evine yollanır. Aile kabul etse de etmese de bu eşyaları gönderme zorunluluğu vardır. Eşyalar, “cuma akşamı”

152

denilen perşembe akşamı gider. Aile eşyaları kabul etmezse eşyalar üç kez daha yolların. Mutlaka orta yol bulunur (KK.242).

Bigadiç'e bağlı Özgören köyünden kaynak kişilerimiz konuyla ilgili şunları ifade etmişlerdir: *"Biz 12 erkâna bağlıyız. Cemlerde süpürgeci olarak görev alıyoruz. Sadece musahibi olan ve temiz kadınlar cemde görev alabilir. Temizlikten kastedilen ise kimseye karışmamış, kötü söz söylememiş, başkasının ırzına göz dikmemiş, hak yememiş ve hırsızlık yapmamış olmaktır. Musahibi olmayan kadın dışlanır"* (KK.59, KK.118). Eskiden kadınlar dedeye eşini şikâyet edip sorunlarını rahatlıkla dile getirebilirken artık günümüzde kadınlar eşlerinden pek şikâyetçi olmamaktadır. Şikâyet durumunda ise dede ilgili kişilere uyarılarda bulunur (KK.299).

Eskiden dışarıdan kız alışverişi yapılmasa da artık yapılabilmektedir. Önceleri dışarıdan kız alındığında o kişi ve ailesi düşkün ilân edilir ve yola giremezken günümüzde ise dışarıdan kız alanlara bir şey denmese de dışarıya kız veren aileye hesap sorulmaktadır. Düşkünlüğü ortadan kaldırıp yola girmek için düşkün ilân edilenler kurban keser. Böylece yeniden yola girmiş olurlar (KK.274). İkrar cemleri sadece erkek çocuklarına yapılır. Musahiplik ise yine aynı şekilde erkekler tarafından belirlenir. Kadınların musahip seçme şansı yoktur. Kadın, kocasının musahip olarak seçtiği kişi ve o kişinin karısı ile musahip olur. Musahiplik denince akla ilk olarak erkekler gelse de musahiplerin eşleri arasında da kuvvetli bir bağ vardır. Musahip olan erkeklerden birisi ölürse ve ölen erkeğin karısı başkası ile evlenirse evlenen kadının musahibi değişir. Yani evlendiği kişinin musahibiyle musahip olur. Musahipler arasında küslük olsa bile aradaki bağ asla kopmaz (KK.76).

İki musahipten birisi ölürse ve ölen musahibin kızı evlenecek ise hayatta olan musahip ölen musahibinin kızı ile ilgilenir. Örneğin, kız evleneceği zaman kızın beline kuşağını o bağlar. Eğer maddi açıdan imkânı var ise ölen musahibinin çocuklarının eğitim veya özel masraflarını da karşılar. Musahip çocukları birbiriyle kardeş sayıldığından evlenemez. Musahiplerin çocukları ise babalarının musahibine "amca" ya da "emmi" diye hitap eder. Gelin oğlan evindeki aile büyüklerine ismiyle hitap edemez (KK.151).

Musahiplik cemiyle ilgili Edremit-Mehmetalan köyünden Emirali Saltuksoy şunları ifade etmiştir: *"Eskiden bayram akşamlarında dâra durulur ve hesaplar görülürdü. Günümüzde artık bu yapılmıyor. Musahiplik ceminde dede, musahip olacak kişileri dâra alır. Musahip olacak erkekler yan yana, elleri aşağıya gelecek şekilde iki ayağının üstünde öne doğru eğilir. Musahibin yanında kendi eşi ve onun yanında da ilk sıradaki musahibin eşi bulunur. Dede, dua eder. Daha*

sonra, herkes dâra durduğu sıra ile sol omzunun üstüne gelecek şekilde meydan döşəğinin üstüne yatar. Sağ el ile musahipler birbirine sarılır. Böylece dört kişi birbirini sarmış olur. Dede ise 'destur aman destur Şah' diye başlayan bir dua okuyarak yerde yatan dört kişinin omzuna üçer kez şaplak vurur. Sonra gülbankını okur. İlk gülbank okunduktan sonra dört kişi de ayağa kalkar. Dört kişi ayaktayken dede bir gülbank daha okur. Bu gülbanktan sonra dört dizinin üstüne çökerek şemsi tarafından dağıtılan doluyu bölüşerek içer. Dolu içme olayı üç kez tekrarlanır. Son olarak niyazlaşılır ve meydandan kişiler birbiriyle musahip olarak sağ salım çıkar. Meydan döşəği bir Tahtacının en önemli eşyasıdır. Her şey onun üstünde yapılır" (KK.76).

Gençler aralarında anlaşış kaçtığı zaman iki tarafın ailesi de düşkün ilân edilir. Tahtakuşlar civarında kaçarak evlenme az da olsa vardır. Kız kaçtığı zaman üzerindeki elbiseler (urba) barışmanın ilk adımı olarak kızın ailesine bir elçi aracılığı ile yollanır. Gelen elçi kızın urbalarını/elbiselerini getirdiğini söyler. Eğer kızın ailesi elçi ve urbayı kabul ederse bu barışmanın sağlandığı anlamına gelir. Bundan sonra ilk olarak düşkün ilân edilen kızın ailesi daha sonra da erkeğin ailesi düşkünü ortadan kaldırmak için "düşkün lokması" yapar. Oğlan tarafından "kalın" adı verilen bir bohça içerisine altın koyulur. Dede, kızın annesini çağırarak bu bohçayı kızının süt hakkı olduğunu belirterek kızın annesine teslim eder. Anne ise bohçayı dededen alarak kızına süt hakkını helal ettiğini söyler. Son olarak da musahibi olan kişiler bir araya gelerek niyaz ettikten sonra üç kez dolu içilir. Oğlan anası ile kız babası, oğlan babasıyla da kız anası semah döner. Ayrıca düğünün sağdıcı da semah döner (KK.151).

Alevilikte kadın-erkek eşitliği söylemine aykırı bir başka kültürel uygulama ikrar ceminde ve musahiplik kurumunda karşımıza çıkmaktadır. Erkek çocuklara ikrar cemi yapılırken kız çocuklara yapılmaz. Kızlar, ancak evlendiğinde eşiyle birlikte geleneksel olarak ceme katılabilir. Musahiplik her ne kadar çiftler arasında yapılan bir çeşit şifahi sözleşme de olsa, kadın burada da ikincil konumdadır. Konuyla ilgili Kepsut'a bağlı Mehmetler Köyü'nden Tahtacı-Türkmen dedesi Mehmet Ateş, şu bilgileri vermiştir (KK.213): *"Bizde kadın erine bağlıdır. Kadının musahipliği olmaz. Bir kadının kocası ölmüşse ve kadın evlenmeyip ocağında oturmaya devam ederse ölen eşinin sağlığında yaptığı musahiplik düşmez. Fakat kadın daha önce yola girmemiş birisi ile evlenirse o zaman eski musahiplik biter ve evlenmiş olduğu eşinin musahip olacağı aile ile musahip olur. Erkeğin musahipliği ise bitmez. Eğer karısı ölen bir erkek ile kocası ölen bir kadın evlenecek olursa kadının musahipliği ortadan kalksa bile erkeğin musahipliği sürdüğünden kadın, erkeğini musahipleri ile musahip olamaz. Bu tarz evliliklerde musahiplik makamı ortadan kalkar. Musahip*

154

çocukları birbiriyle kardeş sayılır. Musahip çocuklarının birbiriyle evlenebilmesi için aradan yedi kuşak geçmesi gerekir. Bizde yedi kuşak geçene kadar musahiplerin çocukları birbirine düşmez.” Görüldüğü üzere musahiplik, erkeğin tekelinde ve erkeğe göre kurumlaşmıştır; musahipliğin hitap ettiği cins erkektir.

Mehmet Ateş’in aktardığı bilgilere göre cemlere katılımı ilgili kadın üzerinde sıkı yasaklar vardır: *“Cemlerimize dul kadın veya erkek katılamaz. Hanımı ölen bir erkek de hizmet sahibi olamaz ve ceme kabul edilemez. Çünkü borçlu kabul edilir. Bu köyden birisi Çepni ile evlenirse ceme katılabilir. Hatta dışarıdan kız oğlan kız birisiyle evlense bile olur. Farklı inanca sahip olan bir kız eğer bakire ise ve yolu benimsemeye niyetli ise cemlerimize girebilir. Fakat bu durum dışarıdan gelen erkek için geçerli değildir. Dışarıdan gelin olarak alınan kadın dul ise o da cemlere giremez”* (KK.213).

Kızını yabancıya veren, yabancıdan kız alan ve bu yolda musahibiyle küsen düşkün sayılır. Çocukların yaptığı “hataların” cezasını ise ailesi çeker. Düşkün ilan edilen kişiler iç-dış kurbanı keser ve aradan belirli bir zaman geçtikten sonra cemaatin karşısında dedenin huzuruna çıkar. Dede “Allah eyvallah” dedikten sonra o kişiye herkesin huzurunda bir gün söyler. O gün geldiği zaman ise dede o kişinin düşkünlüğünü kaldırarak yeniden yola sokar. Dışarı kurbanı hafif suçlar için verilir. İçeri ve dışarı kurbanı ise ikisi birlikte olacak şekilde ağır suçlara verilir. Kurban ise cebrail (horoz) ve kuzudur. Bunun dışında dede o kişiye “kesene” keser (KK.213). On iki hizmetteki görev dağılımında kadın-erkek ayrımı yapılmaz. Ama kadınların yaptığı hizmetler genellikle sofracılık, şemsicilik, gözcülük ve süpürgeciliktir. Fakat bu görevi kadınlar yapsa bile mutlaka eşleri de onlara yardım eder. Örneğin; muhtarın eşi cemaate dolu dağıtırken muhtar da ona yardım eder. Dışarıdan gelenler “*nur olsun sır olsun*” denildiği için cemlere giremez. Perşembe günü akşamı, cem olacağı günlerde ve Muharrem ayı süresince kadınlar ile cinsel ilişkiye girilmez (KK.37, KK.213).

Cem ekseninde gerçekleştirilen kurban ritüelinde kadınlar kurban kesemez, ancak vekâlet yoluyla kurban kestirebilir. Burada ilginç olan nokta, kurban eyleminin bizzat kadınlar tarafından gerçekleştirilememesidir. Eğer zorunluluktan dolayı kurban kesimini kadın yapacaksa bile erkeklige atıf yapacak tarzda bacalarının arasına taş koyması gerekmektedir. Bu uygulama, kurban eyleminin özünde erkeksi bir nitelik taşıdığının bir göstergesi olup ayrıca bunun semantik kökleriyle ilişki kurularak yeniden yorumlanmasına ihtiyaç vardır.

Balıkesir’de Çerkesler arasında kadına yönelik halk hukuku bulguları diğer gruplarla uyumludur. Ancak Çerkeslerde kadınla erkek arasında “grup içinde” kaçgöç uygulaması yoktur ve kadın sosyal hayatta daha görünür bir şekilde

karşımıza çıkmaktadır. Çerkes erkekleri arasında bir kavga yapılıyorsa, kadın eşarbını çıkarıp kavganın ortasına attığı zaman o kavga biter. Bu kavga ölümüne bile olsa kadın devreye girip eşarbını ortaya attığında kavga bitmek zorundadır. Çerkeslerde geleneksel/sözlü hukuka “kabze” adı verilir ve kabzeler daha çok köydeki hayat için geçerlidir. Kocasını ölmüş olan bir kadın, -çocuk sahibi olsa da- yeniden evlenebilir. Ama ölen eşinin ailesinin de yapılacak olan evlilik için rızası gerekir. Sonuçta yeniden evlenecek olan kadın, o ailenin bir bireyidir. Düğün, cenaze gibi merasimleri “tamade” denilen büyükler yönetir. Çocuklar, kültürlerini annelerinden öğrenir. Kız çocukları bir tarafa, babanın erkek çocukları ile ilgilenmesi bile Çerkeslerce ayıp karşılanır. Kız ve erkek çocuklarının terbiyesini anne, dede veya ailedeki amca, dayı, komşu gibi başka erkekler üstlenir (KK. 189, KK.354, KK.361).

Yukarıda görüldüğü üzere, Balıkesir’de yer alan etnik temelli gruplarda kadınlara yönelik tabular Türkiye genelindeki panoramayla uyumludur. Kaç-göç veya haremlik-selamlık uygulamaları, kadına yönelik kaçınma uygulamaları daha çok Muhacir, Manav topluluklarında varken Alevilerde, Yörüklerde ve Çerkeslerde bu uygulamalara pek rastlanmaz. Çerkeslerde “grup içinde” esnek olan kurallar dışarıya dönük olarak kuvvetli bir biçime dönüşmektedir. Alevi gruplarda rastladığımız güçlü sanal akrabalık olgusu ile toplumsal yaptırımın bir yönü olan düşkünlük mekanizması dikkat çekicidir. Düşkünlük, bir yönüyle toplumsal kuralların kalıcılaştırılmasında etkili bir enstrümandır.

2. 2. 2. Toplumun Namus Algısı

Toplumsal cinsiyeti iktidar tarafından düzenlenmiş ve kurgulanmış söylemsel bir inşa sürecinden bağımsız düşünmek olanaklı değildir. Cinsel kimlik, doğal bir öznellik taşımasının yanı sıra, kültürel dayatma yoluyla toplumsal bir rol olarak biçimlenir. Cinselliğin biyolojik etkenlerinden çok işte bu kültürel rolü, toplumun yapısal parçalarının ve kurumlarının ürettiği söylemle birlikte varlığını tescillemektedir. Cinselliğin toplumsal ve kültürel kökleri, kurgusal bir deneyim olarak cinsel ahlak adı verilen paradigmanın ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir. Kadın hazzını denetlemeye yönelik yasaklar dizisinde, toplumsal düzenleme bağlamında referans alınan namusa ilişkin yaptırımların oluşturulması için ataerkil toplumun meşru saydığı şiddet devreye girer. Toplumun stratejileri, birtakım ahlak kuralları içerisinde farklılaşır. Cinsel yaşamın genellikle kadına yönelik kurallarla sınırlandırıldığı ve ataerkil değerlerin egemen olduğu geleneksel toplumlarda var olan kadın hazzının denetimiye oldukça eski tarihlere kadar gitmektedir. Namusun kadın cinselliğini, erkekler arasında yaratması olası rekabeti ve çatışmayı önlemek amacıyla oluşturulan değer ve kurallar bütününe imlediği açıktır. Kadın bedeniyle özdeşleşen namus kavramı,

biyo-iktidar aracı olarak bedeni disipline edici bir norm olarak görülmektedir; bu da denetleyenin ve düzenleyenin her gün yeniden yapılandırılması anlamına gelir (Yolcu, 2014: 212, 214).

Michel Foucault, iktidarın cinsellik üzerinde her düzlemde aynı biçimde etkinlik gösterdiğini ve beden üzerindeki tahakkümünü biyo-iktidar terimiyle açıklar. Düşünürü göre (2007: 66-67), yukarıdan aşağı hem kapsayıcı kararlarında hem de en ufak girişimlerinde kendine destek aldığı araçlar ve kurumlar, ne olursa olsun, iktidar tek biçimli ve kütsel bir biçimde işler; yasanın ve yasağın basit ve sonsuza değin yeniden üretilen çarklarına göre çalışır. Devletten aileye, hükümdardan babaya, mahkemeden gündelik küçük cezalara, toplumsal egemenlik mercilerinden özneyi oluşturan yapılara, yalnızca farklı ölçeklerde genel bir iktidar biçimi bulunur. Bu biçim, kurala uyan ve uymayan, karşı gelinenle ceza ikiliklerini içeren hukuktur. İster hukuku dile getiren hükümdar ister yasaklayan baba, her durumda iktidar, hukuksal bir biçim yoluyla şemalaştırılır ve yol açtığı etkiler itaat biçiminde tanımlanır. Yasa olan bir iktidar karşısında uyruklaştırılan özne boyun eğen konumundadır.

Geleneksel ataerkil toplumun cinsiyet temelli paradigmasında kadın ve erkek cinsiyetine yönelik birtakım tutarsızlıklara rastlanmıştır. Kadın “iffet” kavramıyla ilişkilendirilirken erkek cinselliğine üstü kapalı ya da açık izin verilir. Bu bağlamda, ataerkil değerler kadın ve erkek için namus davranışının sınırlarını farklı farklı çizer. Yolcu’ya göre (214: 218-19), erkek için namus, kadın aile üyelerinin davranışlarıyla ilişkilidir ve erkeğe onları korumak gibi bir rol verilir. Kızlardan beklenen geleneksel beklentiler ise bekâretlerini her ne pahasına olursa olsun korumalarıdır. Kültürleme ve toplumsallaşma sürecinde çocuklara bu değerler aktarılır. Bedenlerinin toplumdaki karşılığını erken yaşlarda öğrenen kızlar, toplumun meşru saydığı evlilikle ilintili cinsel ilişkilerden önce kendilerini bedenleri açısından korumaya adanır. Cinsel istekleri konusunda kızlarda sürekli bir tedirginlik ve utangaçlık egemendir. Beklentilerin ihlali durumunda toplumsal yaptırımların ağırlığı karşısında duyulan korku, cinselliğe karşı duyulan korkuyla birleşince kız için cinsellikle ilgili herhangi bir konu tabu olur. Yakın Ertürk’e göre (2006: 175), ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temelinde bir toplumsal grubun kendi soyunu sosyal olarak kabul edilebilir üreme çizgisinde sürdürme ve bunu denetim altına alma isteği yatar. Bunun içindir ki erkekler, kadınların doğurganlık özelliklerini ve cinselliklerini denetim altında tutmak için güç kullanırlar. Bir erkeğin namusu ve şerefi, pek çok durumda kendisine yakın kadınların davranışlarıyla özdeşleşmiştir.

Başta aile kurumunun kuruluşunda olmak üzere namus algısının sosyal hayatın en önemli belirleyicilerinden biri olduğu bilinmektedir. Bireylerin içinde bulundukları toplumun dini, ahlaki ve sosyal kurallarının şekillendirdiği namus algısı, onların başta ailevi ilişkileri olmak üzere pek çok başka toplumsal, sosyal ve hatta ticari ilişkilerini etkilemektedir. Balıkesir yöresinde de toplumsal hayatın en önemli belirleyicilerinden biri olarak namus kavramı ön plana alınmaktadır. Namus, kadın ve erkek bireylerde farklı algılarla ele alınsa da genel olarak tüm bireylerin sahip olması gereken bir erdem olarak görülmektedir. Pek çok kaynak kişinin ortak ifadeleriyle namus, kadın erkek tüm bireylerde sadece cinsellik olarak değil tüm diğer sosyal ilişkilerde de göz önünde bulundurulması gereken ahlaki bir durumdur (KK.59, KK.118, KK.116, KK.223). Bireylerin dürüst olması, hırsızlık yapmaması (KK.207), aile içinde kadının da erkeğin de birbirlerine sadık olmaları ve aldatmamaları (KK.59, KK.116, KK.118, KK.207, KK.220 KK.223, KK.260), giyimlerine kuşamlarına ve toplum içerisindeki davranışlarına dikkat etmeleri (KK.64) namuslu olma durumunun başat hususları olarak düşünülmektedir.

Toplum içerisinde özellikle aile yaşamına aykırı olarak erkeğin ya da kadının eşini aldatması durumu önemli bir namussuzluk örneği, “yüz kızartıcı bir suç” (KK.220) olarak görülmektedir. Evlilik hayatında erkekten de kadından da birincil olarak beklenen, eşine sadık olmak, onu aldatmamak, gözü dışarıda olmamaktır. Hatta dışarıda gözü olan adam -erkek de olsa kadın da olsa- “cinsi bozuk adam”dır (KK.116, 260). Bu doğrultuda, eşini aldatan erkeğe “pezevenk ya da hovarda” kadına ise “fahişe, orospu, hovarda” denir (KK.116, KK.131, KK.260) ve aldatan kişiler kadın olsun erkek olsun toplumdan dışlanırlar (KK.207). Her ne kadar yukarıda sözü edildiği gibi aldatma hususu hem erkek hem kadın için namussuzluk sayılsa da kadının aldatması çok daha ağır bir suç olarak toplumsal algıda yer almakta, bu durumdaki kadınlar aldatan erkeklere nazaran toplum dışına çıkarılma müeyyidesi ile cezalandırılmaktadır.

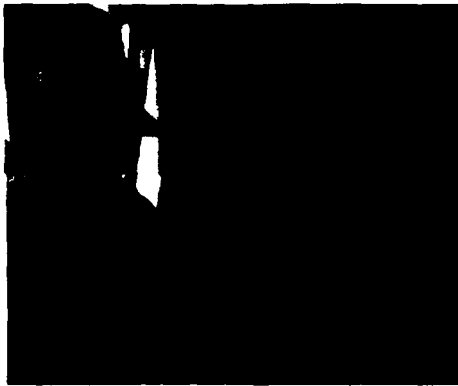
Yörede “*kadın yalanmayınca, erkek dolanmaz*” (KK.81, KK.377) şeklinde bir atasözü tespit edilmesi toplumsal hafızada kadına yönelik bakışın da önemli bir ifadesi şeklinde aldatma boyutundaki tek suçlunun kadın olarak görülmesini göstermesi bakımından, acı fakat önemli bir örnektir. Kadının aldatması üzerine kaynak kişilerin dile getirdikleri “*erkeğin elinin kınası, kadının yüzünün karası*” (KK.23, KK.73, KK.80) ifadesi durumla ilgili algıyı özetlemektedir. Buna ek olarak Alevi kaynak kişimizin de belirttiği üzere “*bir kadın başkaları ile birlikte olursa toplumdan dışlanır ve düşkün ilan edilir.*” (KK.178).

Erkeğin aldatması çoğu kez kadının aldatmasına oranla daha affedilebilir bir durum olarak görülmektedir. Kırsalda karşılaşılan “*Erkeğin kızılgı mı bozulacak? Erkeğin elinin kiridir.*” gibi sözler (KK.46, KK.82, KK.156) ile “*Kadının kocasını aldatması, kocanın kadını aldatmasından daha ağır sayılır. Erkek karısını aldattığı zaman laf edilmezken kadın kocasını aldatıldığında laf olur ve kadının yüzünün karası çıkmaz*” (KK.246) ifadeleri erkeğin aldatmasının kadındaki gibi algılanmadığını göstermektedir. Hatta bir başka kaynak kişinin ifadeleriyle “*Bir kadın kocası tarafından aldatılmışsa kadının eşinden boşanması onun vicdanı ile alakalıdır. Kadın çocuklarını, namusunu ve şerefini düşünüp kocasını affedebilir.*” (KK.131). Yörede örneği çok nadir olmakla birlikte devamında kaynak kişimiz “*Köyde bir kadın kocasını aldatmıştı. Adam ise karısından boşanmamıştı. Ama zamanı geldiği zaman o da karısını aldatı. Karısı bu durumu öğrenince adam karısına cevap olarak ‘ben senin bana yaptığının yarısını bile yapmadım’ dedi*” diyerek karşılıklı aldatmalarla ilgili de bir örnek sunmaktadır (KK.131). Fakat buna karşın günümüzde aldatılan kadının da kocasını boşamasının gerekli olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya başlayarak cinsiyet eşitliğinin gündeme geldiği görülmektedir (KK.178).

Namus algısı her ne kadar iki cinsten de beklenen bir ölçüt olmasına rağmen, yapılan alan araştırmalarında da görüldüğü üzere konuyla ilgili olarak kadın bireylere erkeklere nazaran daha çok sorumluluk yüklendiği göze çarpmaktadır. Bu noktada bekâret konusu kadınlara yüklenen en önemli namus ölçütüdür. Özellikle alan araştırmasının yapıldığı kırsal bölgelerde halen bekâretin özellikle kadın bireylerden beklenen en önemli iffet ölçütü olduğu görülmüştür. Ancak Balıkesir şehir hayatı içerisinde yer alan ve yer yer dernek faaliyetlerine katılan kadın bireylerin de vurguladığı üzere kadın bekâreti günümüz kent ortamında yavaş yavaş geride bırakılmaktadır. Özellikle eğitim seviyesi ve yaşam olanakları diğerlerine oranla daha yüksek olan kaynak kişilerin kadın bekâretini daha eşitlikçi bir pencereden ele aldıkları görülmektedir. Konuyla ilgili olarak şehir merkezinde yaşayan kaynak kişiler bekâretin bir tabu olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Böylece bekâret algısının en azından kentli kadınlar arasında değişmekte olduğu söylenebilir.

Toplumda namus algısını gösteren şu ifadeler, geleneksel kırsal yapıya sahip yerleşmelerde olgunun kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen bir ölçüt olmasını göstermesi bakımından hayli ilginçtir: “*...ne olursa olsun bir erkekle konuşulmalı ama gözünün içine bakılmamalıdır. Bu durum özellikle kendisinin yaşıtı erkekler için geçerlidir. Erkek kendinden küçükse gözünün içine de bakabilir. Kendinden büyükse de rahattır ama akranı olan erkeklerin gözünün içine bakılmaması gerektiğini büyüklerinden öğrenmiştir. Erkek aldatıp karısı*

tarafından affedildiğinde o kadar sorun çıkmıyor. Çok fazla arkadaş toplanmaları ve toplu gezmeler özellikle erkeklerde zinayı artırmaktadır. Evliya bile aylarca aç kaldığında bir odada kapalı olsa ve o oda ekmeğe dolu olsa ekmeğe elini uzatmayacağına dair yemin etmiş ama kadın için yemin edememiştir. Allah dostu evliya bile erkek olduğu için kadına karşı dayanıksızdır. Erkek ayağı kaymaya çok meyilli bir varlıktır. Bu yüzden işi çok zordur. Kadın da sevgiye açsa kocası tarafında o sevgiyi şefkati görmüyorsa başka bir yerde ufacık bir sevgi gördüğünde meyledebilir. Bu yüzden kimsenin ne yaşadığını bilmeden kınamamalıyız. Hele bir de bu kadın evlilikten önce baba tarafından da sevgi görmemişse... Ne baba evinde ne koca evinde sevgi görmeyen kadın sevgiyi bulduğu yere gidebilir. Hırsız için de yolsuz için de bilmeden yorum yapılmamalıdır. Namus kavramı nedir? Babalar her zaman ateşin yanından uzak durmaları gerektiğini söylemiştir. Yoldan geçen bir erkeğe bir kere baktın, bundan sonra iki, en fazla üçüncü kez baktığında o erkeğin içine kötülük düşer. Namus dendiğinde öncelikle kadın akla gelmektedir. Yaşlı bir erkeğin yanında bile bir kadın azıcık lakayt davrandığında o adamın tetikler. Erkeğin de namusu vardır elbette fakat erkek çok zayıftır. Onun kendini zapt etmesi çok zordur. Kadında altı erkekte bir nefis vardır. Erkek fıtratı gereği o bir nefsine bile sahip çıkamaz. Kadın ancak zorla tecavüze uğrarsa namussuz olmaz. Bile bile yaparsa namussuzdur. Kız ve erkekler çok fazla yakın temasta bulunmamalı, el ele tutuşmamalıdır. Çünkü insanların tam başparmağı ile işaret parmağı arasında bir damar bulunmaktadır. Kadın ve erkek ele ele tokalaştığında ya da tutuştuğunda bu damar sayesinde cinsel dürtüler harekete geçmektedir. Bu nedenle kadın ve erkek tokalaşırken bile hemen ellerinin ucuyla tokalaşmalıdır.” (KK.22, KK.68).

Fotoğraf 45: Kepsut-Piyade Köyü'nde gelin evden çıkarken babanın kızına bekâret kuşağını bağlaması.

Balıkesir yöresinde yapmış olduğumuz görüşmelerde evli kadın kaynak kişilerimizin önemli bir bölümü, evlenme töreninin gerdek aşamasında “çarşaf gösterme” geleneğinin uygulandığını ancak günümüzde bu durumun sadece damat ile gelin arasındaki bir mesele haline geldiğini belirtmişlerdir. Yörede geleneksel bir düğününde gerdek gecesi, yatsı namazına götürülen güvey, namaz çıkışında gelin odasına sağdıçları ve arkadaşlarıyla beraber gider. Eve geldiklerinde damadın sırtı yumruklanarak eve sokulur. Damadın arkadaşları, sağdıçları ve bazı yaşlı kadın akrabaları içeriden “olumlu” haber almadan dağılmazlar. Kızın bakireliğinin tescillenmesi, dışarıdakiler tarafından tüfekler ateşlenerek kutlanır. Ardından kız evine haber gönderilir ve “gözünüz aydın” denir. Konuyla ilgili kaynak kişilerimiz şu bilgileri vermiştir: “*Gerdek çarşafı önceden mutlaka görülürdü. Gerdek gecesinin ertesi sabahı yatağı oğlan yengesi kaldırırdı. Çarşafı alır ve büyüklere gösterirdi. Çarşafı kan görülmediği takdirde baba evine geri gönderilen kızlar olurdu. Bu durum o aile için bir namus lekesi oluyordu. Aileler arasında da bazen bu durumdan dolayı büyük husumetler çıkabiliyordu*” (KK.167, KK.293). Yukarıda vurgulanan bekâret tabusu, her ne kadar kırsal yerlerde varlığını sürdürse de kentli orta sınıflarda gücünü yitirmiş, en azından konu evlenen çiftler arasında daha mahrem bir alana çekilmiştir.

Cinsiyete bağlı toplumsal namus algısı ile ilgili alan araştırmalarında karşılaştığımız bir başka husus da LGBT bireyler üzerinde cereyan etmektedir. Özellikle dernek çalışmaları yapan kaynak kişilerimizin ifade ettikleri üzere “*Balıkesir’de LGBT bireyleri oldukça fazladır. Derneğimize başvuranlar oldu. LGBT bireyleri herkesten daha fazla şiddete uğrayıp eziliyor. Benim çocuğum LGBT üyesi olsaydı asla onu dışlamazdım. Sonuçta insanlar kendini nasıl hissederse öyle yaşamalıdır. Maalesef toplumumuz tarafından bu bireylerin sahip olduğu kimlik henüz kabul görmüyor. Bu bireyler henüz sağlık sektöründe iken dışlanmaya başlanıyor*” (KK.29) denilerek LGBT bireylerin toplum tarafından halen yadırgandıkları, kabul görmedikleri vurgulanmaktadır.

2. 2. 3. Akrabalık İlişkileri ve Miras

Hemen tüm kültür dairesinde karşılaşıldığı gibi Balıkesir’de de kadının toplumsal statüsünü kazandığı en önemli sürecin doğum süreci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın birey doğum yapması ile birlikte kendisinden bekleneni gerçekleştirmiş “anne” olarak yeni bir erginlenme sürecine giriş yapmıştır. Hele bir de doğan çocuğun cinsiyeti erkek ise bu statünün aile içinde daha da arttığı gündeme gelmektedir. Özellikle geçmişte erkek çocuk bulana değin ailelerin çocuk yapmaya devam etmesi durumu sıklıkla karşılaşılabir bir durumken günümüzde yavaş yavaş geride bırakılarak, ailelerin çocuk sayıları ikiye kadar düşmüştür (KK.130, KK.131, KK.178).

Kadınlığa bağlı akrabalık ilişkilerinin başlangıcını ayrıca kız çocuk-erkek çocuk ayırımına kadar götürebilmek mümkündür. Gerek aile yaşamı içerisinde gerekse toplumsal hayatta her iki cinsiyetin çocuk bireylerinde belirgin bir ayırımın yaşatıldığı görülebilmektedir. Bu noktada öncelikle dile getirilecek husus ailelerin kız çocuklarına, erkek çocuklara nazaran daha koruyucu bir biçimde yaklaşmalarıdır. Bu koruyuculuk zaman zaman kız çocuklarla babanın uzaklaşmasına dahi sahne olmaktadır. Bir kaynak kişimizin “*Biz yedi kız kardeşiz. Babam yedi kız çocuğuna sahip olmanın vermiş olduğu korku ve kaygı nedeniyle bizi yetiştirirken birtakım yanlışlıklar yapmış olabilir. Mesela, babam çocukları çok sever. Ama biz ergenlik çağıımıza geldiğimizde babamız araya bir set çekti. Bu durum, bizlerde farklı etki yaratmış olabilir. Sanki baba sevgisini eksik hissetmiştik. Bu sebeple evliliklerimizde doğru kararlar verememiş olabiliriz. Yani ailem her ne kadar sosyal-demokrat ve modern bir aile de olsa bu konuda biraz daha muhafazakâr tavırlar sergilemişti*” (KK.106) sözleriyle ifade ettiği gibi özellikle ergenlik sürecinde babaların kız çocukları ile ilişkisinde belli bazı değişimlerin gerçekleşmesi gündeme gelmektedir. Bu da çoğu kez kadınlık üzerindeki koruyuculuğun tabu halinde evrilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu temel koruyuculuğun yukarıdaki örneğe karşıt bir başka boyutu da Balıkesir Çerkes köylerinde derlenen şu ifadelerden çıkarılabilir. Burada, durum yukarıdakinin tamamen karşısında olarak, ailenin koruyuculuğunun kadın bireyin evlenene kadar ailesinde ne denli mutlu yaşadığını göstermesi bakımından da hayli ilgi çekicidir. Kaynak kişinin ifadelerine göre “*Kadın, evlenene kadar anne-baba ve diğer aile fertlerinin gözdesi konumundadır. Kadın evlendikten sonra ise rol değişir. Hatta ‘Çerkes’in gelini değil kızı olacaksın’ diye söz bile söylenmiştir. Kadın evlendiği zaman sorumlulukları artar*” (KK.361).

Kadın erkek akrabalık ilişkileri içinde önemli bir husus da eşlerin birbirlerine hitap şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Anadolu kırsalında karşılaşılan eşlerin birbirlerine isimleri ile hitap etmeme durumlarıyla yer yer Balıkesir’de de karşılaşılmıştır. Bazen eşler birbirlerine çocuklarının isimleriyle (KK.131, KK.300), bazen de “hatun” (KK.131), “ihtiyar” (KK.274), “canım, hayatım, aşkım” (KK.64) gibi hitaplarla seslenmektedir.

Akrabalık ilişkileri içerisinde geçmişte ve bazı yörelerde karşılaşılan geniş ailede dede ve büyükanne baskısının Balıkesir’de kırıldığını, çiftlerin anne ve babaları yanında geçmişe oranla daha özgür davrandıklarını söylemek mümkündür. Öyle ki bu durum bilindik gelin-kaynana ilişkilerinde dahi bir değişimi örneklemeyi mümkün kılmıştır. Balıkesir Merkez’deki iki kaynak kişimizin gelin geldikleri evde kayınvalideleri ile ilişkilerini ifade eden şu sözleri

durumun değişimine ışık tutması bakımından hayli ilgi çekicidir: “Eşimin ailesini ziyaret amacıyla Aydın'a gittiğimizde ben şort ve tişört giydim. Eşim ise bana köye gittiğimizi hatırlatarak en azından şortumu değiştirmem gerektiğini söyledi. Kayınvalidem ise eşime karşı çıkarak bana askılı giymemi söyleyerek destek verdi. Dikkat ettiğinizde kayınvalide yerine yine bir erkek baskısı ile karşılaştım. Eşimin ailesi ile aramda mesafe olduğundan herhangi bir ailevi çatışma yaşamadım” (KK.340). “...Bizim aile bağlarımız oldukça güçlüdür. Buraya (Küçükkuyu) gelin geldiğim zaman eşimin aile bağlarının zayıf olduğunu gördüm. Yeni evlendiğim zamanlarda ben spor giyinirdim. Kayınvalidem ise bana sürekli elbiseler dikip makyaj yapmamı isterdi. Kayınvalidem her seferinde beni süslü ve bakımlı görmek isterdi. Ayrıca takı takmamı da isterdi. Kayınvalidemin bu davranışlarının arka planında belki de çevresine karşı benimle yani gelini ile övünmek veya kendi gelin olduğu zamanlarda yaşayamadıklarını kendi gelinine yaşatma duygusundan kaynaklanmış olabilir. Şehirde yaşayan kadınlar olarak gün anlamıyla olmasa da zaman zaman dernek ile ilgili konularda bir araya gelip sohbetler gerçekleştiriyoruz. Siyasî olaylardan uzaklaşmak içinse kadın arkadaşlarımla buluşup kahveye veya sinemaya gidebiliyoruz. Kadın arkadaşlarımıza yaptığımız planlar daha çok günlük oluyor. Ailemize karşı sorumluluklarımız olduğundan kadın kadına birkaç günlüğüne şehir dışına çıkma şansımız pek olmuyor. Ben arkadaşlarıma yurtdışına gidelim dediğim zaman çoğu ‘eşim lafeder, çocuğumun okulu var, evin işleri var’ diyerek gelemeyeceğini söylüyor” (KK.328). Her iki örnekte de kentli gelinin, kayın validesi ile ilişkisi ele alınmakta, fakat gelin ile kayın validenin beklenenin aksine bir davranış örüntüsü içinde oldukları göze çarpmaktadır. Bu da kentliliğin ve eğitim seviyesinin artık iyiden iyiye akrabalık ilişkilerinde de yansımalarını hissettirdiğini göstermektedir.

Kadın erkek ayrımının fazlasıyla hissedildiği bir başka nokta da miras paylaşımı konusunda karşılaşılan tutumlarda göze çarpmaktadır. Her ne kadar günümüzde etkisini iyiden iyiye yitirmiş olsa (KK.35, KK.59, KK.94, KK.207, KK.217) da Balıkesir kırsalında miras bölüşümünde cinsiyetçi bir ayrımın nispeten devam ettiğini söylemek mümkündür. Buna göre, bazen kadınlara mirastan hiç pay verilmemekte (KK.253, KK.274), ya da kadınlara oranla erkeklere mirastan daha fazla pay verilmektedir. Bu pay miktar olarak (yüzölçümü yahut maddi varlık) fazla olabildiği gibi (KK.131, KK.302) ayrıca değerli arazilerin erkeklere devredilmesi (KK.196) şeklinde de gerçekleştirilmektedir.

Mirasın bölüştürülmesi konusunda yapılan derlemelerde bir nokta ise özellikle ilgi çekici olarak tespit edilmiştir. Buna göre Alevi köyleri içerisinde bazılarında mirastan kadına hiç pay verilmezken (hatta imza ile haklarından

feragat etmektedirler) (KK.50, KK.274), bazılarında ise kadın erkek tüm evlatların eşit olduğu, bu bakımdan mirasın evlatlar arasında eşit paylaştırıldığı (KK.151) görülmüştür. İkinci durum ile ilgili olarak kaynak kişi, *“babaları ölen ikisi kız biri erkek üç kardeşin dedenin huzuruna çıkarıldığını, dedenin de babalarından kalan mirası bu üç kardeş arasında eşit olarak paylaştırarak her birinden ikrar aldığını”* belirtmiştir (KK.151).

Kadın ve erkeğin aile içindeki ilişkilerinin yansıdığı bir başka boyut da şüphesiz ekonomik ilişkileridir. Buna göre kentte olsun kırsalda olsun Balıkesir genelinde kadın ve erkek bireylerin çalışma hayatında bir şekilde aktif olarak yer aldığını söyleyebilmek mümkündür. Bu noktada kadınların aile içinde tutumlu olmalarının önemsendiği, erkeklerin kazandıklarını kadınlarına rahatlıkla emanet ettikleri, hatta bazen eşlerinden harçlıklarını alarak kazandıklarını olduğu gibi eşlerine verdikleri gözlemlenmiştir. Çoğu kaynak kişimizin belirttiğine göre kadınlar ev idaresi konusunda erkeklere oranla daha mahirdirler. Bu yüzden bir işe girileceği, yeni bir eşya vb. alınacağı zaman erkeklerin eşlerine danışmalarının gündemde olduğu tespit edilmiştir (KK.64, KK.151, KK.171, KK.178, KK.274). Bazen ayrıca, tarla işleri, gündelikçilik gibi işlerde çalışan kadınların kazançlarını kendi ihtiyaçlarında kullandıkları da görülmüştür (KK.36).

2. 3. Fal, Büyü, Ziyaret Fenomeni ve Kadın

Geleneksel dünya görüşünde insanın geleceği önceden görme, sezme ya da bilme isteği, daha geniş ifadeyle merak giderme duygusuyla hareket etme güdüsü psikolojik rahatlama işlevini sağlamaya yöneliktir. Bu anlamda fal, insanın geleceği görerek ürettiği folklor mahsulleri arasında yer almaktadır. Gerek sembollerden hareketle gerek olağanüstü varlıklardan yardım aldığına inanılan özel kişilerce bakılan fal, özellikle kadınların merak duygusunu gidermesi için başvurulmuş geleneksel yöntemler arasındadır. Falcı kadınlar, geleneksel toplum içerisinde herkes tarafından bilinir. Kayıp olan kişileri bulma, gelecekte neler olacağını bilme üzerine fasulye, bakla, yıldız, kahve, kaplama (bir çeşit beze verilen isim) gibi birçok çeşidi olan fallar baktırılır (KK.78, KK.120, KK.247, KK.371). Araştırma sahasında, falcılıkla uğraşan kadınların aynı zamanda halk hekimliğinin bazı uygulamalarını da gerçekleştirdikleri bilgisine ulaşılmıştır (KK.90, KK.273). Kaynak kişilerden Nurgül Karabulut, sadece kadın hastalara bakmakla birlikte aynı zamanda falcılıkla da uğraşmaktadır. Fal baktırma, kadınların gün düzenledikleri zamanlarda daha çok icra edilmektedir (KK.371).

Kadınlarla ilişkili büyü eylemleri genellikle “bağlama büyü” adıyla ifade edilen ve erkek ve kadının birbirine yakınlaştırma amacıyla yapılan büyü türüyle karşılaşmaktadır (KK.222, KK.270, KK.285). Bağlama büyü, sevgi büyü

olarak da ifade edilmektedir. Söz konusu büyü, şekere dua okunmasıyla âşık olunan kişiye yedirilmesi şeklinde uygulanmaktadır (KK.23, KK.73, KK.80). Büyü malzemesi olarak muska yazılmasının çok sık görüldüğü söylenebilir (KK.144). Aşağıda verilen örnek büyüünün ne derece önemli olduğunu göstermesi bakımından önemli görünmektedir: *“Gönen-Sarıköy’de yaşayan Hasan isimli genç başka bir köyde yaşayan Niyazi’nin karısını sever. Hasan kıza âşık olduğu için büyü yaptırır ve kız da birdenbire Hasan’ı istemeye başlar. Büyüyü kaza bir eşarp ile yapmışlar. Kız Hasan’a kaçmış. Sonra aileler karakolluk olmuş. Karakolda kızın başındaki örtü kesilince büyü bozulmuş ve kız kendine gelmiş”* (KK.120). Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere büyü bazı durumlarda bir ailenin dağılmasına sebep olmasına yönelik sonuçlar meydana getirmektedir. Bu noktada ailenin geleneksel toplum düzenindeki konumu tüm toplumu etkileyen bir yapıyla dikkat çekmektedir. Kişisel arzuları için toplumsal yaşamın sürekliliğini büyü aracılığıyla bozma, geleneksel toplum yapısında aksaklıklara sebep olmuştur. Örneğin, geçmiş yıllarda yeni evli birine sabun büyüü yapılmıştır. Sabuna iğne batırılıp kuyuya atılmış, kuyuda sabun eridikçe gelin de eriyip zayıflamıştır. Yıldızname ve muskayla büyü bozulmuştur (KK.98).

Öte yandan kocasıyla birlikte olamayan kişilere kötü büyü yapıldığına inanılmaktadır ve bunun için bu büyüünün bozulmasına dayalı büyü bozma uygulaması gerçekleşmektedir (KK.195, KK.311). Çoklukla hocalara yaptırılan söz konusu büyü, bir nevi eşleri birbirine bağlamaya yönelik yapılan büyü olarak görülmektedir. Bağlama büyüü, nişanlı olan gençlerin yalnız kaldığında aralarında ayrılık gibi olumsuz bir şeyin yaşanmaması için bizzat erkeğe yapılan büyü çeşidi olarak da görülmektedir. Büyüyü yaptıranlar genellikle aile büyükleridir (KK.258, KK.315). Bazı durumlarda çocuk isteyen kişilerin türbelere giderek bebek beşiği şeklinde çaput bağlamaları söz konusudur (KK.54, KK.330). Bu durum kutsal mekânda benzeme büyüünün icra edildiğini göstermektedir.

Fotoğraf 46: Balıkesir Merkez’de falcı ve şifacı bir kadın.

Geleneksel toplum yaşamında kadının kimi zaman çaresizlik karşısında kimi zaman etkisinin güçlü olacağına dair düşüncelerle büyüye başvurmaları normal bir durumdur. Kadın tarafından nişan atma, boşanma gibi geleneksel toplum yapısının işleyiş mekanizmasını bozan davranışlarda bulunmanın hoş karşılanmaması kadının büyüsel davranışlara başvurmasına sebep olmuştur. Öte yandan kadının türbe, yatır gibi mekânlara giderek çocuksuzluğunu gidermek için bebek şeklinde çaput bağlaması ya da türbe etrafındaki toprağı yemesi gibi uygulamaların da kadından kaynaklı sorunun çözümüne yönelik pratikler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla geleneksel toplum algısında kadının çocuksuz olmaması ya da evlilik kurumunda herhangi bir aksaklığa sebep olmaması gibi düşünceler büyüsel içerikli davranış modelini zorunlu kılmıştır.

Geleneksel toplum yapısında kadının ritüel içi ve ritüel dışı davranışlara katılımı etnik inanç sistemiyle ilişkilidir. Hıdırellez ve Nevruz gibi doğanın dönüşümü içerikli ritüellerde, yaşanan mekânda ya da mekâna yakın yerlerde bulunan bir türbeyi ziyaret etme ve orada toplanarak çeşitli dileklerde bulunma, sadece Alevi zümrelerde değil aynı zamanda Sünni kesimlerce de uygulanan pratikler arasındadır. Söz konusu ritüellere kadınların da iştirak etmeleri, alan araştırmasında görülen ritüel ortaklık olarak görülmektedir. Balıkesir merkeze bağlı Orhanlı köyünde, eskiden her yıl Hıdırellez'de ve yaz aylarında Yarış Dede ve Böcek Dede türbelerine ziyarette bulunulduğu ve bu ziyaretlerde kadın erkek herkesin bir arada olduğu bilgisi yer almaktadır (KK.310).

Pomaklar Hıdırellez günü, göl kenarlarına giderler. Burada göl kıyısına dilekleri olan şeyleri çizerler ve gölün dalgası çizilen dileğe vurursa, dileğin gerçekleşeceğine inanılır (KK.308, KK.376). Tahtacı Türkmenlerinde ise Hıdırellez diğer topluluklarda olduğu gibi geleneksel formlar içerisinde kutlanmaktadır. Hıdırellez'den bir gün önce dereye çamaşırlar yıkanır ve evler temizlenir. Hıdırellez günü, tereyağı, su ve undan tuzlu hoşmerim yapılır. Güneş doğmadan önce göllere gidilerek banyo yapılır. Sabah erkenden kalkılarak evlerin kapıları çiçeklerle süslenir. Hızır ile İlyas'ın bulunduğu zaman olan öğlen 12'de herkes süslenmiş bir şekilde evinden bir tepsi yemek alıp köy meydanına gidip yemek yer. Buna Hıdırellez yemeği adı verilir. Hıdırellez'den bir gün sonra Tahtacılarda mezarlıklara ziyaret edilir. Bu ziyarette kadın ve erkek herkes katılır (KK.224).

Söz konusu farklı etnik gruplara ait uygulamalar, kadının geleneksel kutlama algısı içinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Ziyaret yerlerinde yapılan dua, dilek dileme, baharın gelmesini kutlama gibi uygulamaların yemek merkezli pratikler olması bir yandan kadına olan ihtiyacın oluşumunu gösterirken diğer

yandan söz konusu ritüellerde kadının etkin role sahip olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Hıdırellez gibi özel günler dışında yatır veya türbelerin kriz dönemlerinde ziyaret edilmesi durumu görülmektedir. Sözü edilen kriz dönemleri, çocuksuzluk ya da hastalığa çare arama gibi dönemlerdir. Türbelerin çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilmesi çok sık görülen uygulamalar arasında yer almaktadır. Bazı durumlarda çocuğu ölen kişilerin türbelere dua ve adak adamak için gittikleri durumlar da vardır (KK.55, KK.146, KK.347). Yatırlar ya da türbelerde çoklukla erkek kişilerin yattığına inanılmakla birlikte bazı durumlarda kadın evliyaların da olduğu bilgisine ulaşılmıştır (KK.103, KK.230).

Sındırgı'ya bağlı Kocasinan Köyü'nde "Satı Bacı" adı verilen ziyaret yeri, tıpkı Sarıkız makamları gibi, kadın evliya bakımından dikkat çekicidir. Yatır, ziyaret edilmekte, yatırın kenarına mum dikilmektedir. Burada lokma döktürenler de olmaktadır. Çaput ve tülbent bağlanmakta, Hıdırellezlerde ziyaret edilmektedir. Satı Bacı'nın anlatısı şöyledir: *"Salihli'nin bir köyünde Fatma Bacı isimli bir kadın varmış. Fatma Bacı adındaki kişi Satı Bacı'nın yatırının yakınındaki eve telefon açmıştır. Telefonda 'sizin ev çatır çatır çatlıyor' demiş. Aradığı kişi de 'neden' diye sormuş. Öyle olunca Satı Bacı'dan bahsetmiştir. Fatma Bacı onların evine hiç görmemesine rağmen 'evinizin dibinde elektrik direği var, onun yanında da tuvalet var' demiş. Öyle deyince aile 'Fatma Bacı'ya sen gel yerini bize göster' demiş. Fatma Bacı da 'gelmeye gerek yok, ben size yerini söyleyeyim' demiş. 'O direğin dibine Satı Bacı'ya yer yapacaksınız, yeri belli olacak' demiş. Evin sahibi de Satı Bacı'ya yer yapmış. Evin oğlu gece Satı Bacı'yla karşılaşmış ve Satı Bacı oğlana 'benim buradan geçtiğimi kimseye söyleme' demiş. Oğlan da korkup gidince ailesine anlatmış. Söyledikten sonra oğlanın ağzı yamulmuş. Yatır yapılmadan önce dış kapı kapalıyken içerde yemek yedikleri odanın kapısını bir kere tıklatmış. Fatma Bacı aradığı zaman 'evinizde bir kız olursa adına Satı verin' demiştir ve bu ailenin kız torunu olmuştur. Aile kız torununa Satı adını vermiştir. Fatma Bacı şu anda yaşamamaktadır. Yatır yapılmadan önce, yatırın dibindeki eve bu zatın girip çıktığı söylenmektedir. Ev sahipleri görüntü görmemişler ama sürekli ses duymuşlar. Ev sahibi yatırı yaptıktan sonra bütün işleri rast gitmiştir. Yatır yapıldıktan sonra iki defa genç bir kadın görüntüsünde görülmüştür". (KK.103, KK.108). Bu yatıra dilek dilenip kurban kesilmekte, hayır için lokma dökülmektedir.*

*Fotoğraf 47-48: Sındırgı-Kocasinan Köyü'nde Satı Bacı Yattırı (solda).
Ayvalık-Türközü Köyü'nde Haydar Dede Türbesi (sağda).*

Fotoğraf 49: Burhaniye-Tahtacı Köyü'nde ziyaret yeri.

Ölü ve ölümle ilgili ritüellerde, kadının ritüele eşlik etmesi durumu yine inanç algısındaki farklılığa göre değişmektedir. Sünni inançta, bazı durumlarda kadın ölümün gerçekleştiği gün mezarlığa gitmezken (KK.39, KK.310, 319) ölümün kırkuncu günü “çalı kaldırma” adıyla sadece kadınlar tarafından mezar üstündeki çalıların kaldırılmasına yönelik uygulamaların olduğu tespit edilmiştir (KK.18, KK.122). Alevi inanç sistemi içerisinde ise, kocası ölen kişinin saçına yine kadınlar tarafından kına yakılması ve 40 gün evden çıkmaması söz konusudur (KK.122, KK.211). Ölüm ritüeliyle ilişkili inanç unsurlarının ritüelin temel parçalarını oluşturması ve kadının yapmasından kaçındığı davranışları bütünlmesi söz konusudur. Bazı Alevi topluluklarında cenaze namazının mezarlıkta kılınması ve bu ritüele kadınların da iştirak etmesi durumu vardır: “Kadınların cenaze törenine gelmesini kimse sorgulamaz. Hatta kadınlar cenaze törenine katılabildiği gibi cenazenin üzerine toprak da atabilir. Ayrıca cenaze törenine katılan kadınlarda, ölen kişi ile herhangi bir akrabalık veya yakınlık şartı aranmaz. Cenaze namazını mezarlıkta kılırız. Kadınlar cenaze namazına

da katılabilir. Eğer kadınları kabul etmezsek bu sefer kendi inancımıza ihanet etmiş oluruz. Bizim inancımızda kadının yeri çok önemlidir” (KK.134, KK.234).

Kadının inanç içerisindeki yeri ölümle ilgili ritüellerdeki katılımını belirlemektedir. Kadınların sadece menstrüasyon günlerinde mezar ziyaretlerini gerçekleştirmeleri yasaktır. Dolayısıyla mezar ziyaretleri, kadının biyolojik özelliklerinden dolayı öteki olarak görülmesine sebep olmuş, yapılması yapılmaması gerekli davranışları düzenleyen mekanizma işleviyle yer almıştır. Ancak inanç algısındaki farklılıklar mezar ziyaretlerinin uygulanmasını belirleyen önemli bir yere sahiptir.

Fotoğraf 50: Edremit-Tahtakuşlar'da mezarlıkta yemek yapmak için hazırlanan ocak.

Mezar ziyaretlerinin evlenme gelenekleri içerisinde de önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Evlenen kadın, gelin gideceği hane sakinlerinin yakın akrabalarının bulunduğu mezarlığı ziyarete gider ya da mezarlık önünden geçirilir (KK.292). Gelin kızın mezarlık ziyaretinin ardında yatan düşünceyi Ergun (2014: 64) “*gelinin geleneksel kültürde kaosun temsilcisi olması, yeni aile ve mekân için yabancı olarak görülmesi*” olarak açıklamıştır. Bu yüzden gelinlerin ocak etrafında döndürülmesi, mezarlığı ziyaret etmesi ya da gelin oğlan evine girmeden kurban sunulması gibi uygulamaların kozmosu sağlama işleviyle yer aldığını söylemek mümkündür. Gelin sözü edilen uygulamalarla “yabancı” olmaktan kurtulmuş olmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bağlamda gerçekleştirilen mezar ziyaretlerinin kozmolojik bütünlükle bir ilintisi olduğunu söylemek mümkündür.

Ziyaret fenomeni, profanın dışında kalan ve belli kurallar dairesinde etkileşime girildiğinde fayda umulan mekânlara gidilip kutsalla bir çeşit ilişki kurulmasıdır. Bu bağlamda bir türbe ziyaret yeri olabileceği gibi, dağ, tepe, su kaynağı, taş, ağaç vb. nesne ve mekânlar da ziyaret yeri haline gelebilir. Sosyo-kültürel ortamda meydana geldiği için ziyaret, aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Örneğin topluluk kimliğinin bir parçası olan inancın sürdürülmesinde ziyaret fenomeni son derece etkilidir (Yolcu, 2016: 913). Ziyareti gerçekleştiren inanan için ziyaret mekânının anlamı diğerlerine göre farklılaşmakta, kutsalla temas edildiğine inanıldığı için ziyaretçinin davranışları sınırlanmakta ve duygusal doyumu sağlanmaktadır.

Balıkesir yöresinde ziyaret olgusuyla ilgili olarak dikkat çeken özelliklerden biri, ziyaretin merkezinde olan şahsın o yerleşim yerinin kurucusu özelliğine sahip olmasıdır. Bu bağlamda ziyaret olgusunda atalar kültürünün tezahürünü görmek mümkündür. Yerleşim biriminin primel atası kabul edilen kişinin mezarı çevresinde dilek dileme, adak sunumu, adına köy hayrı gerçekleştirme gibi eylemler görülmektedir. Dinsel dokunun teşvik ettiği ziyarette toprak, su veya taş dokunma, bez bağlama gibi büyü içeriğine haiz davranışları, yine çoklukla kadın katılımcılar tarafından yapıldığını söyleyebiliriz. Diğer yandan dini eylemler olarak Kuran okuma ve dua, pragmatik armağan temelinde kurban ritüelleri söz konusudur. Ziyaret yeriyle ilgili anlatılan efsane ve memoratlar, olguyu genç kuşaklara aktarmada işlevseldir. Balıkesir’de yaşayan gruplarda en yoğun ziyaret olgusu Tahtacı ve Çepni gibi Alevi gruplarda gözlemlenmiştir. Diğer yandan Çerkes, Tatar, Muhacir gibi yakın tarihte Anadolu’ya gelip yerleşen gruplara özgü ziyaret yerleri ise son derece kısıtlıdır.

2. 4. Halk İnanışları ve Kadın

Geleneksel dünya görüşünde tek hayat kaynağı, doğadır. Topraktan doğan ya da doğal nesnelerden yaratılan ve kendisini canlı doğa ile ilişki içerisinde gören insan, varlığını doğa ile uyum içerisinde olmakla sürdürebileceğini bilir. Uyuma odaklanmayan bir ilişki, uyum ve düzeni ortadan kaldıracak, bu da kendisini doğayla özdeş gören insanın varlığını tehdit edebilecektir. Toplumsal bilincin diğer nesneler arasında doğal bir nesne olarak kabul ettiği insanın, varlığını borçlu olduğu, özellikle de beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada bağımlı olduğu doğa ile olan ilişkisi, sadece maddi değil, aynı zamanda manevi temellere de dayalıdır (Aça ve Yolcu, 2016: 501).

Balıkesir yöresinde kadınlar arasında yaşayan halk inanışlarının bir kısmı din kaynaklı olabildiği gibi, bir kısmı da büyüsel dönemden kalmaz. Bu inanışların toplumsal işlevi, kültürel davranışları ikame ederek toplumsal mekanizmanın

işletilmesini sağlamaktır. Erkek gibi dışa açık olmayan (evin dışına dönük iş yapmayan) geleneksel kadın, bu inanışların yaşatılmasında daha muhafazakâr kodlara sahiptir.

Doğa ve Zamanla İlgili Halk İnanışları:

Halk inanışlarının başında “doğa ve zaman” ile ilgili olanlar gelmektedir. Doğanın zamansal döngüleriyle ilişkili ortaya çıkan inanışlar bu bağlamda dikkat çekicidir. Aşağıda Balıkesir yöresinde ekseriyetle kadınlar arasında derlediğimiz halk inanışları şöyledir:

Tahtacılarda ağaç kesilmeden evvel kesimin bereketli ve kazasız geçmesi için kurban kesilir. Ayrıca ulu ağaçlara niyaz edilir. Eğer ormanda ulu bir ağaç var ise kesime giden ağaç eri önce o ulu ağacın yanına giderek yeri öper ve dua ettikten sonra niyazını yapar. Ulu ağaçları kesen veya zarar verenlerin başına mutlaka bir kötülük geleceğine inanılır (KK.37). Tahtacı Türkmenlerinde ağaca ve ormana dönük inançlar genelde bunların korunmasını desteklemek için geliştirilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 51: Bigadiç-Özgören Köyü'nde “Allah, Muhammet, Ali” üçlemesi söylenerek kutsal sayılan suya niyaz ve dilek dileme.

Tarlalarda kadınların tohum atması pek hoş karşılanmaz; tohum çoklukla erkeklere atılır (KK.268).

Soğan dikildikten sonra kalçası büyük olan bir kadına “sen çabuk otur da soğanlar da senin kalça gibi büyük olsun” denir (KK.145). Bu husus büyüünün benzeme ilkesiyle ilgilidir.

İncir dibinde oturmak insana kötü enerji verir (KK.326). Ceviz ağacının altında oturmak insanın ömrü kısaltır (KK.326).

Akşam ezanından sonra evden ekşi hamur çıkarılmaz (KK.196).

Her perşembe akşamı bütün aileler daha önce belirlediği üç eve üç tabak yemek verir. Böylece perşembe akşamları herkesin sofrası zengin ve bereketli olur (KK.151).

Uğursuzluk getireceğinden cuma günleri süpürge yapılmaz (KK.260).

Doğa ve zamanla ilgili inançların oluşumunda ve sürdürülmesinde toplulukların geleneksel dünya görüşü büyük rol oynamaktadır. Kutsal gün ve gecelerde bazı işlerin yapılmamasıyla ilgili inançlar bu hususa atıf yapmaktadır.

Hayvanlarla İlgili Halk İnanışları:

Geleneksel bilinç, insan dışı canlı türlerinin, özellikle de hayvanların oluşumu ile insan arasında bağ kurmaktan kendisini alamamıştır. Geleneksel bilinç, hayvanların tıpkı insanlar gibi bir ruha sahip olduğunu kodlamıştır. Hayvanlar, sadece besin ve işgücü kaynağı oldukları için insan ve doğa ilişkilerinde özel bir yere sahip değildirler; aynı zamanda doğa ile gözle görülmeyen bir akrabalık ilişkisi içerisinde olduğuna inanan geleneksel insan için hayvanlar da tıpkı ağaçlar, dağlar ve sular gibi, birer akrabadırlar. Onların da ruhları ve koruyucuları vardır. Bu nedenle, hayvanlarla kurulan ilişkilerde hami ruhların özel bir yeri vardır. Kendi kökenleriyle hayvanların kökenleri arasında bağ kuran, hatta pek çok hayvanın insan asıllı olduğuna inanan geleneksel insan için, hayvanlarla ilişkilerin çeşitli kabuller esasında kurulması kadar doğal bir şey olamaz (Aça ve Yolcu, 2016: 521). Bu bağlamda hayvanla insan arasındaki etkileşim empatiye dayandığı için hayvan dünyasına dair inançlar toplumda görünür kılınmıştır. Bu inanışların temelinde benzeşme ve temas büyüüne bağlı tabular etkili olmaktadır. Balıkesir yöresinde saha çalışmalarımızda derlediğimiz hayvanlarla ilgili halk inanışları şöyledir:

Düngüldek deresinin yakınlarında insanların önüne gürk tavuk çıkarmış. “*Bu tavuklar seni isminle çağırırsa, sen de peşinden gidersen geri gelemezsin*” derlerdi (KK.210).

Baykuşun uğursuzluk getireceğine inanılır. Evin bacasına baykuş konarsa veya öterse evden ölü çıkar (KK.16, KK.271). İsmel Ağa denilen bir adam öten baykuşu susturmak için tabancayla vurmuş, aradan bir hafta geçmeden bir arkadaşıyla tavşan avına gitmiş ve avda pusuda beklerken arkadaşı tarafından yanlışlıkla vurulup ölmüştür (KK.316).

Karga da baykuş gibi uğursuz sayılan hayvanlardandır. Karga evin tepesinde öterse evden cenaze çıkacağına inanılır (KK.108, KK.133). Karga öttüğü zaman “*kendi başınızı yiyin*” derler. Karganın ötmesi hayra yorulmaz (KK.372).

Köpek uluması ölüme yorulur ve uğursuzluk sayılır. Azrail’in köpeklerle görüldüğüne inanılır (KK.196, KK.331, KK.377). Köpeğin yukarıya bakıp uluması iyiye, yere bakıp uluması ise kötüye işarettir (KK.258).

Kuzgun havada uçmaya başladığı gün içerisinde köyden cenaze çıkacağına; mezarlığın etrafında kuzgunların dolaşması ise yakın zamanda cenaze çıkacağına işarettir (KK.24, KK.45).

Tavşanın (özellikle bir kişinin önünden geçerse) uğursuzluk getirdiğine inanılır (KK.230). Tavşan Alevi toplumunda yenilmesi yasak olan bir hayvandır (KK.124). Tavşan sürekli ay hâlinde olduğundan ve kedi, köpek, domuz gibi hayvanlara benzediğinden mundar hayvan kabul edilir (KK.37).

Yılan insanın önünden geçerse o insanın işlerinin yılan gibi akıp gideceğine inanılır (KK.133).

Evin kapısında birkaç kez horoz öterse eve misafir geleceği anlamına gelir (KK.131).

Tavuk çakalı da çok bağırdığı zaman köyden ölü çıkacağı anlamına gelir (KK.242).

Örümcek Hz. Muhammed’i mağarada sakladığı için kutsal sayılır, bu nedenle örümcek ağlarına zarar verilmez (KK.37).

Güvercin mağaranın içinde kalarak peygamberin yanında bulunup örümcek ağını bozmadığı için kutsaldır ve yuvalarına zarar verilmez (KK.37).

Evde karınca çıktığı zaman ev zenginleşir (KK.334).

Hayvanlarla ilgili inanışlar, her grupta her iki cins geçerli olsa da daha çok kadınlar arasında yaşadığını tespit ettik. Yukarıda da temas edildiği gibi, kadınların dış dünyayla daha az teması, bu inançların aktarımında daha muhafazakâr kodlara sahip olmasında etkili olmuştur.

Bereket ve Uğurla İlgili Halk İnanışları:

İnsan hayatı, bereket ya da bolluk kavramı üzerine kuruludur. Bereketle ilgili inanış ve uygulamalar, inanç sistemleri ile kültürlerden kaynaklanan bazı farklılıklara rağmen insanın doğası gereği evrensellik arz etmektedir. Özellikle yiyecek kaynaklarının son derece sınırlı olduğu, insanlığın henüz asalak

ekonomiden üretim ekonomisine geçemediği ilkel çağlarda, insan topluluklarını meşgul eden soruların başında doğanın cömert davranıp davranmayacağı sorusu gelmiştir. Doğanın kendisine cömert davranmasını isteyen geleneksel insan, koruyucu ruhlar, hayvanlar ve bitkilerle olan ilişkilerini dengede tutmaya çalışmış, onları öfkeliendirebilecek, kutsuzluğa ve bereketsizliğe yol açabilecek söz ve davranışlardan kaçınmışlardır (Aça ve Yolcu, 2016: 524). Başka bir deyişle, tıpkı günümüz insanı gibi, bereketi kaçırabilecek eylemlerden uzak durmaya çalışmıştır. Söz ve eylemler konusunda duyarlı olan insanoğlu, kut ve bereket getireceğine inandığı varlık ve nesnelere de özel bir ihtimam göstermiştir. Bereket ve uğurla ilgili tespit ettiğimiz halk inanışları şöyledir:

Nar bolluk ve bereket anlamına geldiğinden tohum tarlasına varıldığı zaman ilk önce nar kesilir ve tarlaya saçılır (KK.94).

Tabak, sahibine verileceği zaman asla boş verilmez. Gerekirse tabağın içine tuz, kömür vb. bir şey konulup öyle verilir (KK.196).

Baba, evin büyük oğluna zeytinlik veya bir ev verirse eve bir kurban kesilir ve orada dede nezaretinde semah dönülür. Ayrıca baba, evin bereketli olması için oğluna bir kese içerisinde para verir. Daha sonra bütün köylüler bir araya gelerek evin yiyecek, içecek vb. ihtiyaçlarını getirir (KK.151).

Ev yapılırken temeline ilk taş koyulunca hemen kurban kesilir (KK.252).

Toprağa tohum atılırken besmele çekilir (KK.268).

Hasat bittiği zaman bereket ve şükür amaçlı hayır yemekleri yapılır. Kahvehanelerde helvalar dağıtılır (KK.284).

Yağmur yağmadığı zamanlarda ise hemen hemen her sene yağmur duasına çıkılır ve hayır yemeği verilir (KK.284).

Erkeğin önünden kadının geçmesi uğursuzluk sebebidir (KK.80). Arabanın önünden geçen kadının arabadaki kişilere uğursuzluk getireceğine inanılır (KK.178).

Uğursuz sayıldığından cuma günleri tırnak kesilmez (KK.116).

Cünüp haldeyken bir şey yenilip içilmez (KK.207).

Ölü çıkan evde televizyon açılmaz ve müzik dinlenmez (KK.207).

Dini Günler, Bayramlar ve Törenlerle İlgili Halk İnanışları:

İlkel toplumlarda zaman, kutsal ve profan olmak üzere ikiye bölümlendirilmiştir. Kutsal zamanlar günümüzde bayram ve dini günler şeklinde

tezahür etmektedir. Kutsal zamanın içeriğinde bulunan özellikler, onu diğer zamanlardan ayırmaktadır. Balıkesir yöresinde çoklukla kadın kaynak kişilerimizden derlediğimiz dini günler, bayramlar ve törenlerle ilgili halk inanışları şöyledir:

Tahtacılarda Hıdırellez'in önemli bir yeri vardır. Hıdırellez'den bir gün önce derede çamaşırlar yıkanır ve evler temizlenir. Hıdırellez zamanı tereyağı, su ve undan "tuzlu hoşmerim" yapılır. Güneş doğmadan göllere gidilerek banyo yapılır. Sabah erkenden kalkılarak evlerin kapıları çiçekler ile süslenir. Hızır ile İlyas'ın bulunduğu zaman olan öğlen 12'de herkes süslenmiş olur. Daha sonra insanlar evinden bir tepsi yemek alıp ve köy meydanına gidip yemek yer. Buna "Hıdırellez yemeği" denir. Meydanda yenilen yemek sonrasında herkes birbirine pilav ve hoşmerimden oluşan "ülüş" verir. Ertesi gün herkes ölen akrabası için oğlak keser ve mezarlık ziyareti yapar. Eskiden oğlaklar mezarlıkta kesilirdi. Mezarlıkta her ailenin kendi ocağı olduğundan burada yenilip içilir. Öğlen vakti ise kesilen kurbanın yanına pilav yapılarak yemek yenir çay, kahve içilir. Sonrasında ise insanlar birbirine misafirliğe gider. Hıdırellez'in üçüncü günü ise köydeki ziyaret yerlerine çıkılır. Dua edilerek yatırlara oğlak kesilir. Gençler ise türbenin yakınında semah döner (KK.127).

Hıdırellez zamanı köylüler bir araya gelerek Hıdırellez hayrı yapar. Buna civardaki köyler de davet edilir. Hıdırellez zamanı kapılara çiçek asılır (KK.302). Köydeki kadınlar her bahar Hıdırellez'den önce ziyaret yerlerini ziyaret ederek çay pişirip mum yakar ve dua eder (KK.199). Hıdırellez dört gün sürer. Mayısın 5'i gecesi Hıdırellez akşamıdır. 6 Mayıs'ta öğle vaktinde Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiğine inanılır. Hızır ve İlyas'ın dayı-yeğen olduğu söylenmektedir (KK.199).

Hıdırellez'den bir hafta önce temizlik ve evlere badana yapılır. Hıdırellez'in bir gün öncesi derelere gidilerek soğuk su alınır. Hıdırellez günü bütün kapılar çiçekler ile süslenir ve kurbanlar kesilir. Kaynak kişimiz, "*Hıdırellez zamanı atalarımız bizi ziyarete beklediğinden mezarlıklara giderek atalarımızın mezarlarını çiçekler ile süsleyip kurbanlar keseriz. Kâğıdın içerisine toprak ve para koyduktan sonra o kâğıt kapının önüne koyulur. Böylece bunu gören Hızır o eve bereket getirir. Hızır'ın geldiği ayak izinden belli olsun diye kapıların önünde un serilir*" (KK.151) demiştir. Hıdırellez'de sabahı güneş doğmadan "zemzem suyu" denilen suyu çeşmeden doldurup içine 40 taş attıktan sonra evin etrafına ve içerisine serpilir. Bu suyla isteyen çocuğunu yıkar veya hayvanlarını besler. O gün herkes erkenden uyandırılır. Kadınlar akşamdan ellerine kına yakar.

Gül ağacının dibine dilek kâğıtları gömülür. Kâğıtlar toprağın altında ne kadar çabuk erirse dileklerin de o kadar çabuk gerçekleşeceğine inanılır (KK.220).

Sünnetle ilgili aşağıda tespit ettiğimiz inanç ve uygulamalar da büyüsel karakter arz etmektedir: Çocuklar sünnet olacağı zaman kadınlar oklava veya çomak kırar. Böylece çocuğun acısının azalacağına inanılır (KK.151). Çocuk sünnet edileceği esnada çocuğun annesi sünnet olan çocuğunun canı yanmasın diye oklava çevirirdi. Sünnet bittikten sonra da oklavayı atardı (KK.298). Sünnet çocuğu kapının ağzına geldiği zaman ise çocuğun başının üstünden buğday taneleri ile paralar saçılırdı (KK.298).

Nazarla İlgili Halk İnanışları:

Geleneksel bilinç, tıpkı dünya gibi, dünya üzerindeki canlı ve cansız varlıkların da bir zırh ya da kalkana ihtiyaç duyduklarına hükmetmiştir. İnsanlar, hayvanlar ve diğerleri, sadece gözle görülebilen varlıkların değil, gözle görülemeyen varlıkların da tehditlerine maruz kalmaktadırlar. İnsanları, hayvanları, evleri, ağılları, bağları, bahçeleri ve bostanları gözle görülemeyen tehditlere karşı koruyan da Türk inanç sistemine göre Tanrı'nın himayesi anlamına gelen kuttur. Kutun ortadan kalkması, koruyucu zırh ya da kalkanın ortadan kalkması ve insanlarla diğer varlıkların tehditlere doğrudan açık olması ve zarar görmesi anlamına gelmektedir. İnsanlara, hayvanlara, evlere, ağıllara, bağlara, bahçelere, araç gereçlere zarar veren şeyler arasında nazarın özel bir yeri vardır. Bakmak anlamına gelen nazar, kem gözü ve göz değmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Nazar, sadece insanlara değmemekte, insan dışı canlı ve cansız varlıklara da nazar değebilmektedir. Halk arasında kötü niyetlilerin, hasetlerin, kötü ruhlarla irtibat halinde olduklarına inanılan kimselerin nazarlarının değeceğine inanılmakta, onlardan gelebilecek tehlikelerin önüne geçebilmek için çeşitli önlemler alınmaktadır. Alınan önlemlerin başında, nazar değebileceğine inanılan kişileri, nazarının değebileceği kişilerden uzak tutmak gelmektedir (Aça ve Yolcu, 2016: 533). Bunun yanı sıra nazar boncuklarına başvurulmakta, kutsal nesnelerle (iğde dalı ve çekirdeği, hurma tanesi, üzerlik otu, nal, hayvan kafası vd.), dualardan, muskılardan ve bazı büyümlük uygulamalardan medet umulmaktadır. Balıkesir yöresinde kaynak kişilerimizden derlediğimiz nazar ve nazardan korunmayla ilgili halk inanışları şöyledir:

Daha çok kadınların nazarı değdiğine inanılmaktadır (KK.103). Yörede özellikle “çakır gözlü kadınların”, “haset kadınların” ve “maşallah demeyenlerin” daha çok nazarı değdiğine inanılır (KK.345). Çocuklar huysuzlaşırsa veya bir şey yapmak istemezlerse nazar değdiğine inanılır (KK.319). Nazarı değen kadın “*karşıdan beygire binmiş bir adam gelse, onu attan düşürürüm*” dermiş. Hatta bu

olayın gerçekten vuku bulduğuna inanılmaktadır (KK.308). Köyde kadınlar nazar değdirme ihtimali olan kişiden korunmak için o kişiye “*ayağının yanından çıyan geçti, ayağının ucunda çıyan var*” der (KK.307). Nazar değmesi ölüme bile sebep olabilir. Nazardan dolayı bir kadın ve bir erkek hocaya okutulur ve nazar bu şekilde geçer (KK.228).

Nazardan korunmak için insanlar kendini okutur. Kendine okutmak için başkasına gidemezse kendi kendine suya okuyup o suyu içer ve bu sayede nazardan korunduklarına inanırlar (KK.268). Nazara karşı bir şişe suya dua okunur ve okunmuş su üzerinde nazar olduğuna inanılan kişiye içirilir (KK.319). Nazara karşı kurşun dökülür (KK.49). Nazar için hayvanlara kurşun dökülmez. Kurşun sadece insanlara dökülür (KK.95). Nazara karşı üç veya dokuz tane çörek otu asılır (KK.337). Eskiden nazara karşı nazarının değceği kişilerin bastıkları yere çarpı atılırdı. Bu sayede nazarın kırılacağına inanılırdı (KK.226).

Çocukların nazardan ölebildiğine inanılmaktadır. Kaynak kişimizin aktardığına göre, “...*bu gelin ve görümcenin çocukları çok şirinmiş. Çakar gözlü ve kırmızı yanaklıymış. Bu çocukları misafirliğe gelen kadınlar görünce ‘aaa çocuklara bak’ demişler. Maşallah demedikleri için çocuklara o gün nazar değmiş. Gelinin çocuğu Cuma günü, görümcenin çocuğu da Pazar günü ölmüştür*” (KK.376).

Güzel yüzlü çocuklar dışarıya çıkartılırken nazar değmesin diye çocuğun yüzü kapatılır ve çocuğa nazar boncuğu takılır (KK.146). Çocuklara nazar değmesin diye kıyafetlerine mavi boncuk, yılan kemiği, buğday, çitlembik ve çörek otu takılır (KK.111). Yeni doğan çocuğa nazar değmesin diye yastığının başına ekmek ve çörek otu konur (KK.374).

Nazara karşı çitlembik ağacından bir parça çentik yapıp çocuğun omzuna iğneyle takılır (KK.292). Nazara karşı Zürbad duasının okumak oldukça etkilidir (KK.110). Nazar değmesin diye “*burnunun ucuna bak*” denilir. O zaman nazar değmez (KK.316). Nazara karşı yedi Tebbet, üç İhlas, bir Fatıha okunur (KK.27). Üzerinde nazar olan kişiye Ayetel Kürsi ve Nas suresi gibi dualar okunur. Ayrıca 12 imamın ismini sayarak tuz kavrulur. Tuzun Fatma Ana'dan kaldığına inanılmaktadır (KK.59).

Nazar değen kişinin üstünde tuz çevrilir (KK.360). Çocuğa nazar değince ateşin üstüne tuz atıp, çocuk o buharın üzerinde gezdirilir (KK.196). Çocuklara nazar değdiği zaman nazar duası okutulur (KK.334).

Kaynak kişimiz, tuz uygulamasını şöyle anlatmıştır: “*Uyuz Hamamı’na gittiğimizde önce etrafına kendimizden bir şeyler bağlayıp dua ederdik. Nazara*

karşı ocağa dua okunarak tuz atılırdı. Tuz atılırken, 'göz edenin gözü yansın dil edenin dili yansın' diyerek üç kere kulhuvallahu okunup üç kez ocağa tuz serpilirdi. Tuz çatırdayınca nazarın çıktığı anlaşıldı. Bebeğe de nazar değmesin diye bıçak ile dörde bölünen tuz bebeğin üstünden 3 kez çevrildikten sonra ateşe atılırdı" (KK.220).

Nazara karşı üzerlik otu yakılarak tütsü gibi dumanı evde gezdirilir. Bazen üzerlik otunun üstüne günlük ağacının parçası da eklenerek tütsülenir. Eğer hane dışında bir yere nazar değmişse kapısına soğan veya sarımsak asılır (KK.298). Nazara karşı tuz çatlatılır ve evlere üzerlik veya çörek otu asılır (KK.242). Günlük otu ateşte yakılarak dumanı evin içerisinde tütsü gibi dağıtılarak gezdirilir. Böylece hanedeki nazar kovulur. Ayrıca çocuğun üstünde nazar varsa çocuk da tütsülenir. Yine çocuklara nazar değmesin diye kıyafetlerine küçük nazarlıklar asılır (KK.242).

Nazardan korunmak için evlerin önüne nazar boncuğu, at nalı, çitlembik/çetele veya kaplumbağa kabuğu asılır (KK.175, KK.219). Nazara karşı sağlığında değerli ve çok iş görüp sonrasında ölmüş olan hayvanların kafaları tarlalara asılır (KK.255). Başka bir yerleşim biriminde kurban başı nazar değmemesi için evin duvarına asılır (KK.323). Küçük kaplumbağaların kabuğu yine nazara karşı koyunların boynuna takılır (KK.80).

Fotoğraf 52: Edremit-Tahtakuşlar ve Mehmetalan köylerinde nazarlık örnekleri.

Fotoğraf 53: Manyas-Yaylaköy'de kurşun dökme.

Nazara karşı uygulamalardan bir başkası kurşun döktürmedir. Kurşun döktürülen kişi dua okuma esnasında zorlukla esnerse erkek nazarı, kolay bir şekilde esnerse kadın nazarı olduğuna inanılır (KK.116). Kurşun, genelde cumartesi ya da çarşamba günleri dökülür. Üzerinde nazar olan bir kişi eğer kurşun döktürecek ise önce buna kalben inanmalıdır. İlk başta kurşun eritilir. Kurşun dökülecek olan kişinin başka birisinden el almış olması gerekir. Kurşun dökme Allah rızası için yapılır. “*Sebepe kuldand derman Allah’tan*” diyerek işe başlanır. Kurşun dökülecek olan kişinin üstüne siyah bir bez örtülür. Önce başına, sonra da ayaklarına olmak üzere (iki baş, bir ayak şeklinde) üç kez kurşun dökülür. Kurşun dökerken, “*üstünde göz var, falanca kişinin sana nazar değmiş*” gibi yorumlar yapılmaz. Kurşun dökülen suya bir miktar kömür atılır. Sonrasında ise suya “Ayetel Kürsi, Nazar, Nas, Felak” gibi dualar okunur. Daha sonra Allah’tan derman dilenir. Üstünde nazar olan kişi bu suyu içer ve sonra da bu su ile elini yüzünü yıkar. Kurşun çatladığı zaman kişideki nazar da çıkar. Kurşunun parlak olması kurşun dökülen kişinin iyi niyetli olduğu anlamına gelir. Kurşun döken kişi, döktüğü kurşunun içinde “yürek” dediğimiz parçayı bulursa bu iyiye işarettir. Yürek bulunduktan sonra kurşun dökme bırakılır. Yürek çıkmazsa beş kez daha kurşun dökülür ve sonrasında bırakılır (KK.36).

Hayvanlara da nazar değer. Özellikle sütü koyu olan ve iri görünümlü hayvana daha çok nazar değeceğine inanılır (KK. 49, KK.236). Hayvanın memesi büyük olduğu zaman ve hayvan iri olduğu zaman nazar değdiğine inanılır (KK.39). Hayvanın yem yememesindeki ve huysuzluk gibi davranış farklılıklarından nazar değdiği anlaşılır ve bu durumda hayvana okunmuş yem yedirilir (KK.39). Hayvana nazar değdiğinde hayvanın memesine ve başına okunur veya buralara okunmuş su sürülür (KK.345). Nazara karşı yumurtaya okunup yumurta nazar değen hayvanın alında kırılır (KK.95). Hayvanı nazara karşı korumak için

kuyruğuna ya da kafasına çetele takılır (KK.219). Yeni doğum yapan ineklerin kafasına nazara karşı çitlembik ağacının püsküllerinden nazarlık yapılır (KK.228).

Yörede yapmış olduğumuz derlemelerde nazar inançlarının daha çok kadınlar arasında yaşadığını tespit ettik. Balıkesir yöresinde araştırma yaptığımız tüm gruplarda nazara karşı yapılan uygulamalarda ortaklıklar göze çarpmaktadır.

Kutsal Yerler ve Doğaüstü Varlıklarla İlgili Halk İnanışları:

İnsanoğlu, evreni ve dünyayı sadece gözle görülebilen canlı ve cansız varlıklarla paylaşmadığına, gözüyle göremediği ama var olduğuna inandığı doğaüstü varlıklarla da birlikte yaşadığına inanmıştır. Bu doğaüstü varlıklarla olan her bir temasını “mistik deneyim” kapsamında değerlendirebileceğimiz insanoğlu, bu doğaüstü varlıkları, iyi ve kötü varlıklar olarak sınıflandırmış, kötülük ve zarar getirebileceğine inandığı varlıklardan kendisini korumaya, iyilik ve hayır getirebileceğine inandığı varlıkların da desteğini almaya çalışmıştır. İyi olarak nitelendirilen doğaüstü varlıkların başında tanrılar, melekler, iyeler, ata ruhları; kötü olarak görülen doğaüstü varlıkların başında ise şeytanlar, cinler, abaası ruhlar, azalar, oburlar gelmektedir. Tanrı'nın dışındaki iyi ve kötü ruhlar insan ve hayvan barınaklarına, terk edilmiş yerleşim alanlarına, mezarlıklara, pınarlara, ormanlara, taygalara, izbelik yerlere, bodrumlara, mağaralara, kuyulara, tuvaletlere ve hamamlara yerleşirler; iyi olanları insan ve hayvan barınaklarına yaşayanlara yardım ederken, diğerleri de insanlara, hayvanlara, evlere, bahçelere vb. zarar vermeye çalışırlar (Aça ve Yolcu, 2016: 537). Bu bağlamda kutsal yerler ve doğaüstü varlıklarla ilgili halk inanışları ortaya çıkmıştır. Balıkesir yöresinde konuyla ilgili veriler şöyledir:

Aileden birisine veya bir ailenin malına zarar gelirse dedelere ziyarete gidilerek horoz ve kurban kesilip bulgur pilavı yapılır (KK.199). Üç tepede metfun hâlde bulunan dedelerin bazı zamanlarda ikisi beyaz ve biri kırmızı at şeklinde birleştiklerine inanılır (KK.133).

Cinler tarafından rahatsız edilen kimselere “uğrama olmuş” denilir. Uğrama, akşam ezanından sonra dışarıya sıcak su dökmekle olur. O yüzden “akşam ezanından sonra sıcak su dökmeyin” derler. Cin veya şeytan daha çok at kılığında görülür (KK.124, KK.129).

İnsan Vücudu ve İnsan Davranışlarıyla İlgili Halk İnanışları:

Geleneksel dünya görüşüne göre insanın sahip olduğu organlar, sadece maddi varlığını oluşturmamakta, manevi varlığını da biçimlendirmektedir. Bu

nedenledir ki, her bir organ bir şeyleri simgelemekte, insan doğası hakkında önemli ipuçları vermektedir. Boyun uzunluğu ve kısalığı, omuzların darlığı ve genişliği, başın şekli ve hacmi, saçların rengi ve sıklığı, yüzün darlığı ve genişliği, gözlerin biçimi ve rengi, kaşların inceliği, kalınlığı ve bitişikliği, burnun büyüklüğü ve küçüklüğü, ağzın darlığı ve genişliği, dudakların inceliği ve kalınlığı, çenenin yapısı, ellerin ve ayakların biçimi ve hacmi, tırnakların biçimi vd. hep bir anlam sahibi olmuştur (Aça ve Yolcu, 2016: 539). Bu bağlamda Balıkesir yöresinde insan vücudu ve insan davranışlarıyla ilgili tespit ettiğimiz halk inanışları şunlardır:

Adetli kadın yeni doğmuş bir çocuğa bakamaz (KK.345). Yapıldığı takdirde çabuk bozulacağından adetli kadına peynir, salça ve turşu yaptırılmaz (KK.319). Yine bu dönemde cenazeye katılmaz, kurban dokunmaz, oruç tutmaz (KK.220). Âdet döneminde hamur ellenmez, lohusa kadın ziyaret edilmez. Yeni doğan bir çocuğa bakıldığı zaman çocuğun yüzünde bir şey çıkacağına inanılırdı (KK.260, KK.116).

Eskiden insanlar “*bana benzesin*” diye küçük çocukların ağzına tükürdü (KK.37).

Ölen kişinin bedeni sert değil de gevşek olursa arkasından bir ölünün daha geleceği söylenir (KK.242). Ölen kişinin eti yumuşak olursa arkasından bir kişi daha ölür (KK.375).

Kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmeyeceğine inanılır (KK.172). Erkek ilişkiye girmek isteyip de kadın istemezse o evin her tarafında sabaha kadar şeytan dolaşır. Bu nedenle erkek istediği zaman kadın istemese de cinsel birliktelik yaşanmalıdır (KK.172).

Yemek yerken genç kızlara “*tabağın dibini sıyırma, bak düğününde kar yağar*” derler ve tabağın dibi yaşlılara sıyırılır (KK.73).

Balıkesir yöresinde yukarıda zikredilen halk inanışlarını yaşatanlar daha çok kadınlardır. Kadınların sohbet ve sosyalleşme ortamlarında birbirilerine bunları anlattığı, annelerin ya da diğer kadın aile büyüklerinin çocuklara nasihat şeklinde bunları aktardıkları tespit edilmiştir.

2. 5. Geçiş Dönemi Ritlerinde Kadın

Gordon Marshall, ritüeli uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabildiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli olarak tanımlamıştır. Marshall’a göre ritüellerin etkili olduğu başlıca toplumsal alanlardan birisi din

olmakla birlikte, ritüelin etki alanı seküler -dini ya da ruhani olmayan- ve gündelik yaşama kadar uzanmaktadır (Marshall, 2005: 623).

Ritüel, “yazıya geçmemiş, hiç değişmeyen ifadelerin ve belli şekildeki hareketlerin kesin sıralarla oyuncular tarafından ortaya konulmasıdır” diyen Roy A. Rappaport, dinin ritüelin konu malzemesi olmadığını ileri sürerek ritüelin birbiriyle ilişkili az çok sabitleştirilmiş kişiliklerin ya da özelliklerin bir bütünü, bir kalıp ya da şekil olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir (Rappaport, 2003: 396).

Marshall’a göre ritüellerin genel yapısını kategorize etmede kullanılan bir çerçeveyi, Belçikalı antropolog Arnold van Gennep oluşturmuştur. Van Gennep, insanın yalnızca toplumun içine doğmadığını, aynı zamanda toplumsal bir birey olarak geçiş törenleri aracılığıyla yeniden yaratıldığını ve toplumda kabul gördüğünü yazmıştı. Van Gennep, yeni girenin toplumsal kimliğini dönüştüren bu türden törenlerin üç evresini saptamıştır: Yeni girenin henüz “araf”ta olduğu eşik evresi; eski statüsünden koparılmış ama henüz yenisine bağlanmamış olduğu evre ve bir statüden diğerine geçişin sembolik düzeyde tamamlandığı dâhil olma evresi (Marshall, 2005: 624). Paul Connerton, “*Toplamlar Nasıl Anımsar?*” adlı kitabında (1999: 70) tören ya da ritüeli, onu icra edenlerin dikkatlerini özel bir önem taşıdığını düşündükleri düşünce ve duyguyla ilgili şeylere çeken, simgesel nitelik taşıyan türden kurallarca yönetilen etkinlikler olarak tanımlamıştır.

İnsanlığın bütün zamanlarında en yüksek değer olarak görülen hayatın aşamaları inanış ve uygulamalarla örülmüş, bu inanış ve uygulamalar da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel törenlerin (ayinlerin, ritüellerin) meydana gelmesini sağlamıştır. Geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaların kaynağında da hayata olan dayanılmaz ilgi yatmaktadır. Geleneksel dünya görüşüne göre nefes almayı, yemek yemeyi, görmeyi, hareket etmeyi, büyümeyi ve üremeyi içeren hayat, korunmalı ve yenilenmelidir. Hayata karşı dayanılmaz bir ilgi duyan insan doğan, büyüyen, olgunlaşan ve en sonunda da ölen canlı bir varlıktır. Onun dünyaya gelişi başlangıcı, büyümesi ve olgunlaşması dünyalı oluşu, ölümü de bu dünyayı terk eden ruhun öteki dünyada varlığını sonsuza dek sürdürmesi anlamına gelmektedir. İnsan hayatının bu üç evresi etrafında birçok inanış ve uygulama kümelenmiştir. Söz konusu inanış ve uygulamalar, yaşam krizlerini ya da geçiş dönemlerini bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmiştir.

2. 5. 1. Doğum

Üreme ve türü/soyu sürdürme, insanlarla hayvanların ortak amaçlarından biridir. Türü ya da nesli sürdürme isteği, hayvanlarda içgüdüsel iken insanlarda iradidir. Soyun sürdürülememesi, insan topluluklarında sadece bireysel krizlere yol açmamakta, bireylerin içinde yaşadıkları toplumları da derinden etkilemektedir. Türü ya da soyun sürdürülmesi de insan üretimine bağlıdır. Geleneksel toplumlarda cinsellik ve evlilik, daha çok üremeye odaklıdır. Bu nedenle, geleneksel toplumlarda erkeklerle kadınların zamanı geldiğinde yuva kurmaları, “meşru bir zemin”de cinsel ilişkiye geçerek aileyle toplumun sürdürülmesi anlamına gelen yavrular dünyaya getirmeleri beklenir. Gerçekleştirilen evlilikler sonrasında ailelerin çeşitli nedenlerle insan üretimine geçememeleri, bireysel ve toplumsal krizlere yola açmış ve bu nedenle de bu “sorun”u çözmeye yönelik inanış ve uygulamalar geliştirilmiştir (Aça ve Yolcu, 2016: 436).

Çocuksuzluk:

Geleneksel toplumlarda üreme stratejisi birtakım kültürel kodlarla desteklenmektedir. Özellikle erkek çocuk erkek çocuk, soyun sürdürülmesi, iş gücü, bolluk ve bereket kadar evli çiftlerin aile ve toplumdaki statülerinin belirlenmesi açısından da önemlidir. Çocuk, anne ve babaya yönelik geleneksel algıların dinler tarafından desteklendiği ve geliştirildiği de bir gerçektir. Geleneksel toplumlarda evliliğin çocukla, özellikle de erkek çocukla taçlandırılması beklenir. Daha çocukluk dönemlerinde aileler ve toplum tarafından anne ve baba olmaya güdülenen erkek ve kadınlar da evlilik sonrasında yoğun bir çocuk beklentisi içine girerler. Bu beklentinin gerçekleşmemesi, aileyi oluşturan bireyler, özellikle de kadınlar üzerinde yoğun bir baskıya neden olmaktadır.

Balıkesir yöresinde doğum etrafında gelişen inanış ve uygulamalar kır-kent ayrımı içinde bazı farklılaşmalara uğramıştır. Bu inanış uygulamaların başında “çocuksuzluk” sorunu gelmektedir. Bunun için daha çok kadınların merkezinde yer aldığı dinlik-büyülük uygulamalar ve halk hekimliği sağaltmalarına başvurulmaktadır. Yörede sözlü kaynaklardan elde ettiğimiz konuyla ilgili veriler şöyledir:

Çocuğu olmayan kadına “kısır”, “dölsüz” vb. denir, ancak doğrudan bunları yüzüne söylemek günah sayılır. Erkeğe ise bu sözler söylenmez. Çocuğu olmayan erkeklere de “dünyada gezerin yok ahirette mezarın yok” denir. Kadınlara da “*iyi kadın olaydın bir çocuk çıkarırdın dünyaya*” denir ve çoklukla kadında suç bulunur. Çocuğun olmazsa “*kocan seni ananın evine gönderir*” derler (KK.70, KK. 80, KK.150).

Evlendikleri zaman yeni çiftlerden çocuk beklentisi başlamaktadır. Hatta eskiden gelinin birkaç yılda çocuğu olmadığına gelin baba evine gönderilmiş (KK.377). Günümüzde ise bu tür durumlarla karşılaşılacakla birlikte çocuk beklentisi üst düzey bir biçimde varlığını korumaktadır. Çocuk beklentisini (özellikle erkek çocuk) karşılayamayan gelinler en çok kaynalar tarafından suçlanır (KK.138). Köylerde çocuğu olmayan aileler vardır. Bunlar aile düzenlerini bozmadan evliliklerine devam etmektedir. Böyle bir durumda olup da ikinci evlilik yapan yoktur. Günümüzde doktorlar sorunun erkekte mi yoksa kadında mı olduğunu söylemektedir (KK.158) ancak eskiden çocuksuzluğun temel sebebi olarak kadın görülmekteymiş.

Çocuğu olmayan çiftler, daha çok yakın akrabalarından olmak üzere evlatlık alabilir (KK.150, KK.10, KK.252). Evlatlık edinirken daha çok erkek çocuk istenir ama kız çocuk alan aileler de bulunmaktadır (KK.252).

Çocuğu olmayan kadınların türbe ve yatırlara giderek dua ettikleri, buralarda Kuran okunup etrafında dönüldüğü aktarılmıştır (KK.345). Konuyla ilgili kaynak kişilerden birinin verdiği bilgi şöyledir: *“Benim üvey kardeşimin on iki sene çocuğu olmadı. İçim sızlaya sızlaya yakınımızda bulunan bir kaynak suyunun yanına vardım, Hak’tan dilek diledim. ‘Şah-ı Merdan Karataş’tan belek beledim. ‘Senden isteğimdirdi; bu benim gözyaşımı nur suyuna karıştır. Senin için kurban keseceğim’ deyip elimdeki bezi bebek şeklinde bağlayıp suyun içine salladım ve kardeşimin çocuk sahibi olmasını diledim. Bir sene sonra dileğim kabul oldu ve kız kardeşimin çocuğu oldu. Daha sonra Kara Taş’a gidip kurban kestim”* (KK.59).

Fotoğraf 54: Susurluk-Danaveli Köyü yolu üzerinde Çırpılı Dede ziyareti. Çocuk dileği bu tip ziyaret yerlerinin en önemli unsurudur.

Çocuğu olmayan geline “beli açık” denilir ve beline yumurta ile sabun sarılır. Çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak için sıcak suya atılan arpanın buğusuna oturtulur. (KK.46). Çocuğu olmayan kadınlar ılıcaya götürülür. Bu kadınların ılıcaya gittikten sonra çocuk sahibi olacağına inanılır (KK.24, KK.46, KK.80). Çocuğu olmayan kadınlara hacca giden kişiler taşın üstünde et pişirir. Hacdan gelince de çocuğu olmayan kadına bu et yedirilir. Bu sayede kadın çocuk sahibi olur (KK.82). Eskiden ev ebeleri doğum yaptırmamanın dışında çocuğu olmayan kadınları, içerisine sarımsak koyulan suyun buharına veya kaynatılmış tuğla üzerine oturtup tedavi ederdi. Kadınların bu sayede çocuk sahibi olacağına inanılırdı (KK.296).

Gebeliği Önleme ve Düşük Yapma:

Çocuksuzluk sorununun yanında, istenmeyen gebelikleri önleme amacıyla korunma ya da gebe kalındıysa tıbbi imkânların olmadığı durum ve zamanlarda geleneksel kürtaaj uygulamalarına başvurulmaktadır. Gebeliği önleme ve düşük yapma uygulamaları zaman zaman kadın sağlığı açısından tehlike arz etmektedir. Günümüzde ise bu uygulamaların birçoğu ortadan kalkmıştır.

Balıkesir yöresinde kırsal yerleşmelerde genelde kürtaajın günah olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle çocuk sahibi olmak istemeyen aileler çocuk aldirmek yerine korunması gerektiği aktarılmıştır (KK.334). Ancak bazı durumlarda aileler bakamayacakları çocukları günah olmasına rağmen aldirmektedir (KK.323). İlişki sonrası hamile kalmak istemeyen kadınlar cinsel organını yıkasa bile hamile kalan kadınlar olduğundan bu yöntem gebe kalmaya engel değildir (KK.150).

Birliktelik esnasında korunma çoklukla kadının bir görevi gibi düşünülmektedir. Aileler istenilen sayıda çocuk yaptıktan sonra kadınlar korunmak için rahmini aldırabilir. Tüplerini bağlatan veya spiral taktıran, hap kullanan kadınlar da vardır (KK.140). Erkeğin korunması daha doğal ve daha kolay olsa bile yörede çoğunlukla kadınlar korunmaktadır (KK.80). Yöredeki korunma yöntemi olarak geri çekme yöntemi kullanılır. Erkek, cinsel organını geri çekse de kadın her ilişki sonrası korunmak için mutlaka cinsel organının içini iyice yıkar (KK.330, KK.54). Eskiden korunma yöntemleri pek bilinmediğinden kadınlar ilişkiye girdikten sonra cinsel organlarının içini yıkarlar veya bezle temizlerlerdi (KK.82, KK.100). Bazı kaynak kişilerin aktardığına göre, korunmak için cinsel organın içi tutulup sallanır (KK.16). Eskiden kadınlar hap içerek, rahmine aspirin veya bir parça sünger koyarak korunmuştur (KK.276).

Yörede geleneksel yollarla gebeliği önleme veya düşük yapma uygulamalarından bazıları kadın sağlığını ciddi derecede tehdit edebilmektedir.

Örneğin, kadınlar ilişki sonrasında hemen tualete gider oturur ve ıkınırlar ve bu şekilde korunduklarını düşünürlerdi. Çocuklarını düşürmek isteyen kadınlar ise horoz tüyünün sivri kısmını rahim içine sokarak çocukları düşürürlerdi (KK.125). Eskiden korunmak için vajina içerisine parmak sokulup iyice temizlenirdi (KK.16). Eskiden düşük yapmak isteyen kadınlar gripin içerdi (KK.118). Rahme tahta kaşık, iri tuz, kibrit çöpü, şiş, şişe sokularak çocuk düşürülürdü (KK.118, KK.220). Eskiden kadınlar düşük yapmak için yüksek yerlerden atlar veya ağır kaldırırdı (KK.33).

Gebelik Süreci ve Aşerme:

Geleneksel toplumlarda gebe olduğu anlaşılan kadın, ilginin odağında yer almakta, çeşitli inanış ve uygulamalarla kuşatılmaktadır. Gebeliğe ve gebe kadına olan ilginin merkezinde, doğal olarak ana rahmine düşen ve genellikle erkek olacağı varsayılan çocuk yer almaktadır. Gebelik süreci, kritik bir süreç olarak değerlendirilmiş ve çocuğun anne karnında normal bir şekilde gelişebilmesi ve kazasız-belasız bir şekilde dünyaya gelebilmesi için de kaçınma ve tabulara büyük önem verilmiştir. Gebe kadınla rahmindeki çocuğun gözle görülemeyen kötü varlıkların tehdidinde maruz kalacağına inanılmış ve bu bağlamda gebelik aşamasında, doğum sırası ve sonrası kötü varlıkların verebilecekleri zararları önlemek için çeşitli dinlik-büyülük uygulamalara başvurulmuştur (Aça ve Yolcu, 2016: 439). Kaçınmalara riayet etmeme ve tabuları ihlal etmenin, anne karnındaki çocuklara zarar verebileceğine, uğursuzluk getirebileceğine inanılmıştır. Yörede sözlü kaynaklardan elde ettiğimiz gebelik süreci ve aşerme ile ilgili veriler şöyledir:

Hamile kadının aşerdiği yiyeceklerden bebeğin cinsiyeti anlaşırdı. Örneğin, hamile bir kadın et aşerdiğinde çocuğun kız, acı bir yiyecek aşerdiğinde ise çocuğun erkek olacağı anlamına gelirdi (KK.224). Hamile kadının canı ekşi bir şey çekerse çocuğunun kız olacağına yorulur (KK.150).

Hamile kadının aşerdiği şey bulunamadığı zaman çocuğunda leke çıkar (KK.24). Hamile kadın aşerip çilek veya ciğer yedikten sonra herhangi bir yerini ellelse çocuğun orasında iz çıkar (KK.49). Hamile kadın aşerdiği zaman aşerdiği şey bulunmaya çalışılır. Hamile kadın aşerdiği şeyi yiyemezse çocuğun herhangi bir uzvu eksik olur (KK.156).

Hamile bir kadın izin almadan üzüm koparıp yerse ve yedikten sonra vücudunun bir yerine dokunursa çocuğunda üzüme benzeyen leke çıkar (KK.264). Hamilelik süresince bebeğin vücudunda leke çıkmasını diye ciğer ve çilek yemekten sakınılır (KK.207). Gebe bir kadın karaciğere dokunursa doğacak

olan çocuğunda leke çıkar (KK.24). Hamileyken tavşana bakılırsa doğacak olan çocuk yarık dudaklı doğar (KK.207). Hamile kadın tatlı aşerdiğinde çocuk ileriki yaşlarında tatlıya çok düşkün olur (KK.95). Hamile kadın aşerip yeşil bir ağaçtan izinsiz meyve alırsa ileride çocuğu hırslı olur (KK.48).

Gebe kadın etrafında oluşan bu tarz inanç ve uygulamaların temelinde büyüsel düşünüş sistematığı içinde benzerlik ilkesi etkili olmaktadır. Burada kadın merkezli gelişen inanç ve uygulamaların çoğunun modern tıbbın etkisiyle ortadan kalktığını söyleyebiliriz.

Cinsiyet Tercihi:

Balıkesir yöresinde doğacak çocuğun cinsiyet bakımından yakın zaman kadar erkek olması yeğlenmiştir. Günümüzde bu algı, geleneksel tarımsal üretim biçiminin ortadan kalkmasıyla büyük oranda dönüşmüştür.

Yörede çocukların kız veya erkek olması Allah vergisi olarak düşünülmele birlikte soyun erkek üzerinden devam edeceğine dair inanç ve düşünceler nedeniyle bazı yerlerde az da olsa halen erkek çocukların tercih edildiği anlaşılmaktadır (KK.11, KK.372). Derleme yapılan lokasyonların önemli bölümünde erkek çocuğuna önem veren ailelerin sayısının azaldığı aktarılmıştır. Hatta bazı yerlerde kız çocukların ana-babalarına karşı daha ilgili olduğu düşünüldüğünden kız çocuklu aileler bu durumdan memnun olduklarını dile getirmişlerdir (KK.27). Yakın zamana dek, erkek çocuk doğuramayan kadınlar suçlanırdı (KK.82). Kız evlendiğinde yuvadan ayrıldığı için, erkek de yuvada kalıp ocağı tüttürdüğü için faydalı görülürdü (KK.193).

Cinsiyet tercihi ile ilgili sorular sorduğumuzda “*eli ayağı düzgün olsun ister kız ister erkek olsun fark etmez*” (KK.257), “*kız da olsa oğlan da olsa Allah göğsüne merhamet versin*” (KK.100), “*kızın iyi olsa damadın iyi olmazsa kızın sana destek olamaz, oğlun iyi olsa gelinin iyi olmasa oğlun sana destek olamaz*” (KK.100) gibi sözlerle karşılaşmıştır.

Yörede eskiden rastlanan bir durum da ailelerin erkek çocuk bulana dek çocuk yapmaya devam etmesidir. Ancak, bu eğilim günümüzde büyük oranda azalmıştır.

Cinsiyet Tahmini:

Anne ve baba adayları ile yakın çevreleri, gebelik sırasında anne karnındaki çocuğun cinsiyetini tahmin etmeye ya da öğrenmeye de çalışmıştır. Buna yönelik olarak geleneksel uygulamalar fallık-büyülük niteliktedir.

Cinsiyet tahminlerinin başında kadının vücudunda beliren değişikliklerin yorumlanması gelmektedir: “*Hamile kadının kalçası iri olursa kız, karnı genişlerse erkek olur*” derler (KK.11). Hamile kadınlar için “*kız yükü tuz yükü*” denir (KK.262). Hamilelikte “*karnın sağ tarafı dolu olursa oğlan, sol tarafı dolu olursa kız çocuğu doğar*” derlerdi (KK.59). “*Hamile kadının yüzü çillenirse oğlu, güzelleşirse de kızı olacak*” denir (KK.188). Kadının yüzü çapak olursa veya yüzünün eski güzelliği kaybolursa “*yüzü çapak oldu veya yüz güzelliğini kız aldı*” denilerek doğacak olan çocuğun kız olacağı söylenirdi (KK.308).

Bir başka cinsiyet tahmini tarzi, yiyeceklerle ilişkilidir. Örneğin, “*Ye ekşiyi yap Ayşe’yi, ye tatlıyı doğur Hakkı’yi*” derler. Ekşi yiyen kadının kızı, tatlı yiyen kadının da oğlunun olacağına inanılır (KK.27, KK.377). Bebek kız olduğu zaman hamile kadına pişirilen yiyecekler yoğun bir biçimde kokar ve midesi bulanır. Erkek çocuğa gebe olan kadınların iştahı açılır, yiyecekler kokmaz, yeme-içme alışkanlığı değişir (KK.337). Tavana et atılarak çocuğun cinsiyeti anlaşılır. Tavana atılan et sarkık olursa erkek, yapışık olursa kız çocuğu olacağına inanılır (KK.157). Kesilen kurbanın kafası temizlenir ve hamile kadın için niyet edilip çenesi ayrılırdı. Eğer çenesi etsiz/kemiksiz çıkarsa kız, kemikli çıkarsa oğlan çocuğuna yorulurdu (KK.220). Kurban zamanında kesilen hayvanın kellesi ayrılır ve oradan bir kemik çıkar o kemik tüylü çıkarsa kız olacak düz çıkarsa erkek olacağı anlamına gelir (KK.94). Tavuk kesildiğinde gırtlak çıkartılır ve bu tavana atılır. Gırtlak tavana yapışırse kız, bir parçası sallanırsa veya düşerse erkek olacağı anlamına gelir (KK.94).

Cinsiyet tahmine dair büyüsel uygulamalardan biri de gebenin cinsiyetle ilişkilendirilmiş saklı nesnelerden hangisini bulacağıyla ilgilidir. Eskiden kadın hamile kaldığında çocuğun cinsiyetini öğrenmek için bir minderin altına makas, başka bir minderin altına ise bıçak koyulurdu. Hamile kadın altında makas bulunan mindere oturursa kız, altında bıçak olan mindere oturursa oğlu olacağına yorulur (KK.39).

Yörede hamile kalım sürecindeki cinselliğin zamanı ve biçimiyle ilgili de cinsiyet tahmini yapılmaktadır. Yörede ya saat 3’ten sonra ya da 6’dan sonra ilişkiye girilirse erkek çocuk olacağı fikri yaygındır (KK.379). Eskiden damat gerdeğe girmeden önce tecrübe sahibi yakınları tarafından “*şöyle yaparsan kız olur, şöyle yaparsan erkek çocuğun olur*” diyerek damadı gerdek öncesi yönlendirirdi (KK.237). Çiftlerin ağız cinsel ilişki esnasında açık olursa birliktelik sonrası doğacak olan çocuk kız olur. Bu yüzden köyde birinin kızı olduğu zaman “*bizim İsmail karıyı ağızı açık yapmış*” derler (KK.358).

Bazı yerlerde ise bebeğin anne karnındaki hareketlere göre cinsiyet tahminine dair yorum yapılır. Anne karnındaki kız çocuğu dört ayda, erkek çocuğu ise kırk günde canlandığına ve bu nedenle anne karnındaki çocuk geç hareket etmeye başlarsa kız, erken hareket etmeye başlarsa erkek olacağına inanılır (KK.379).

Doğum Hazırlıkları ve Doğum:

Gebelik döneminde sergilenen duyarlılık, gebe kadın doğum anına yaklaştıkça doruğa ulaşmaktadır. Aile ve toplum için yaşamsal bir öneme sahip olan bir yavruyu dokuz ay on gün boyunca karnında taşıyan anne adayının “kurtulması” ve çocuğun bir kazaya uğramadan dünyaya gelmesi, en temel arzudur. Bu bağlamda doğum mümkün olan en kısa sürede tamamlanmalıdır.

Doğum hazırlıkları açısından bakıldığında eskiden cinsiyet kesin olarak bilinmediğinden bebeğe hazırlık yapılırken iki cinsiyete de yönelik eşya hazırlanırdı. Hem mavi hem pembe renkli eşyalar alınırdı (KK.319). Eskiden doğumdan önce şalvarlardan parçalar kesilip bebek için bez hazırlanır, ayrıca bu bezlerden kundak, zıbın vb. de yapılırdı (KK.72). Çocuğun daha cinsiyeti belli olmadığı için açık renkler kullanılır. Erkek çocuğuna genellikle pembe giydirilmez, fakat sarı, beyaz, kavuniçi vb. renkte olanları giydiren aileler vardır (KK.316). Günümüzde bu hazırlıklar, cinsiyet önceden bilindiği için doğumdan önce tamamlanmaktadır. Türkiye genelinde olduğu gibi yörede erkek bebekler için mavi ağırlıklı giysiler alınmaktayken kız bebekler için pembe ağırlıklı renkler tercih edilmektedir.

Yörede eskiden doğumları köy ebeleri veya “kocakarı” adı verilen tecrübeli kişiler yaptırmaktadır. Hamile kadının doğumu başlayacağı zaman ebe kadın çağrılır, köy ebesi doğumun kolay geçmesi için hamile kadını ara ara gezdirip yatırır, doğumun zor olacağını anladığı zaman ise hamile kadını hastaneye gönderirdi (KK.372). “Kocakarı” da denilen doğum yaptıran kişi, doğumu kolaylaştırmak için “*benim elim Fatma Ana’mızın eli*” derdi (KK.230). Köy ebeleri doğumu kolaylaştırmak için hamile kadını bir çarşafa koyup salları ve doğum esnasında kadın acıdan dişlerini sıkacağı için ebe kadınlar hamile kadının ağzına bir çember bağlardı. Ayrıca doğumun gerçekleşeceği yerin tavanına ip asılır ve doğum yapan kadın bu ipi asılarak ıkmak için kuvvet alırdı (KK.48). Doğum gerçekleştikten sonra ebe kadınlara hediye olarak kıyafet ve yiyecek verilirdi (KK.50).

Doğumdan sonraki ilk uygulama eş ve göbek bağına dönüktür. Çocuğu anneye bağlayan göbek bağına kesimi ve saklanması da çeşitli inanış ve uygulama eşliğinde gerçekleştirilmektedir.

Anadolu'da “eş” ya da “son”, Sibirya Türklerinde “etene” adı verilen anne ve cenine ait iki dolaşım sistemini birbirinden ayıran organa Güney Sibirya'da “Umay” da denilmiştir. Ana rahminden bebekten sonra gelen “eş” ya da “son”, göbek bağıyla birlikte çeşitli inanış ve uygulamanın meydana gelmesini sağlamıştır. Etene, cenini ana rahminde korumakla birlikte bebeğin doğumdan sonraki kaderini de belirlemektedir. Etenenin simgesi olan dişi hamî ruh Umay'ın tasviri, genellikle beşiğe asılan beyaz kumaş parçası şeklinde olur (Lvova vd. 2013b: 185).

Çocuktan sonra gelen ve bebeğin ikizi ya da insan eti olarak nitelendirilen “eş” gelişigüzel bir şekilde atılmaz, toprağa, insanların ve hayvanların ulaşamayacağı el değmeyecek bir yere gömülür; akarsuya bırakılır. Güney Sibirya Türklerinden Teleütler, eteneyi beyaz kumaşla örtülen bir saksıya koyarak mahzende saklamışlardır. Tıvalarda etene doğum yapan kadının yatağının altına gömülür. Bu elemanların etene (bebeğin ikizi) ile birleşmesi, sembolik seviyede onun doğumunu, yani yaratılışı ve aynı zamanda doğadan alınan “armağanın” karşılığının geri verilmesini ifade etmektedir (Lvova vd. 2013b: 74).

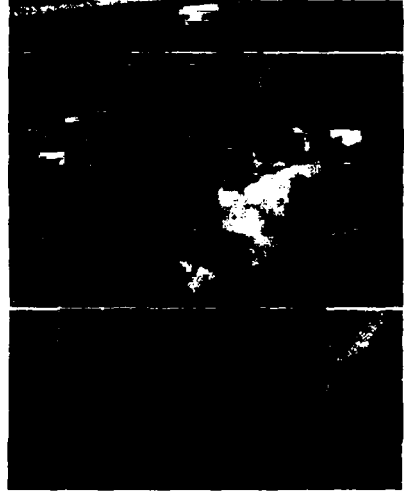
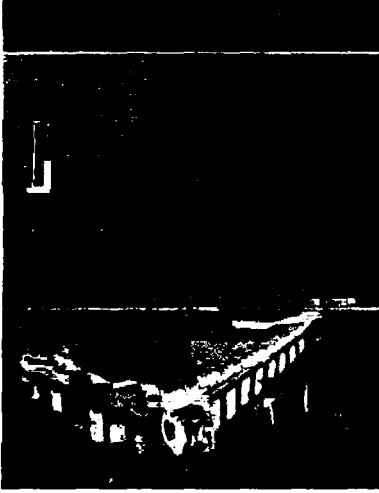
Hamile kadın doğumdan sonra sonunu düşürdüğü zaman onu gömerler (KK.228). Eskiden doğum yapan kadın sonunu düşürsün diye beliklerini açıp ağzına saç verilirdi. Bu sayede kadının öğürüp sonunu düşürmesi sağlanırdı. Sonu gelince beyaz bir çaputa sarılıp bir ağacın dibine gömülürdü (KK.72).

Yeni doğan bebeklerin göbeği düştükten sonra göbek yakması olur (KK.126). Çocuğun göbek bağı eve bağlı olsun diye evin bahçesine, okusun diye de okulun bahçesine gömülür (KK.318). Bebeklerin göbek bağı cami bahçesine gömülür ve bu sayede dindar olacağına inanılır (KK.319). Kız çocuklarının göbek bağı ileride çeyiz sandığını hazırlayıp evine bağlı kalması için sandığa konulur (KK.196). Kesilen göbek bağları çocuk evcil olsun diye evin üstüne atılırdı. Ayrıca yine çocuk evcil olsun diye göbek bağının yatak ardına veya sandığa konulduğu da olur (KK.220).

Bu uygulamalar, geleneksel dünya görüşü içinde yer alan büyüsel temasa dair inançların bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöredeki etnik çeşitlilik göz önüne alındığında, gruplar arasında küçük farklılıklar olsa da uygulamaların sistematığı temel olarak birbirlerine benzemektedir. Burada belki de farklı olarak addedilebilecek ayırım, kırsal ve kentli kadınlar arasındadır. Kentli kadınlar, bu uygulamaları kısmen de olsa gerçekleştirse bile bunları inançtan ziyade nostalji duygusu ile yapmaktadır.

Ad Verme:

Yeni doğan bebeğe ad seçimi, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi, Türkiye ve Türk Dünyası'nda din, ideoloji, gelenek vb. etkenlerle biçimlenir ve ad verme işlemi birtakım ritüeller eşliğinde gerçekleştirilir. Eski kuşakların kadın isimlerine bakıldığında Ayşe, Fatma, Zöhre, Hatice, Naciye, Elif, Zeynep, Satı vb. geleneksel isimlerin yoğunluğuyla karşılaşılacaktır. Günümüzde kız çocuklarına verilen isimlerin ise çeşitlendiğini söylemek mümkündür.

*Fotoğraf 55-56: Ayvalık-Türküzü Köyü'nde geleneksel beşik (solda).
Burhaniye-Tahtacı Köyü'nde geleneksel kıyafetleriyle bebek ve annesini
gösterir fotoğraf (sağda).*

Balıkesir yöresinde kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, eskiden çocukların isminin ne olacağına aile büyükleri (dede-nine, kaynana-kaynata vb.) karar verirdi ve çoklukla dede-nine isimleri çocuklara verilirdi. Çocuğun adını anne-babası koyamazdı (KK.150). Günümüzde geniş ailenin parçalanmasıyla birlikte bu durumun ortadan kalktığını, ana-babaların çocuk doğmadan önce isim konusunda mutabık kaldıklarını söylemek mümkündür.

Çocuklara çift isim verilmek istendiğinde bazen de büyüklerin gönlü olsun diye onların istediği isim çocuklara göbek adı olarak verilir. Çocukların göbek adı ise göbekleri kesilirken verilir (KK.338, KK.177). Daha önce çocukları ölmüş aileler doğan erkek çocuklarına yaşaması için Yaşar, Dursun; kız çocuklarına İlknur, Yeter, Tamam isimleri verilir (KK.146).

Balıkesir yöresinde Alevi yerleşimlerde kız çocuklarına isim verilirken dinsel birtakım tutumlarla da karşılaşmaktadır. Örneğin, Ömer ve Osman isimleri erkek çocuklara verilmemektir (KK.261).

Loğusa ve Al Karısı/Kırk Basması:

Anneye (loğusaya) ve çocuğa yönelik ilgi ya da duyarlılık, doğumun kolayca ve kazasız bir şekilde gerçekleşmesinden sonra daha da artmaktadır. Bu ilgi ya da duyarlılık, anne (loğusa) ile henüz savunmasız bir durumda olan yeni doğanı dünyada tutmaya, yeni doğanın bahtlı ve talihli birisi olmasını sağlamaya yöneliktir. Başka bir deyişle, doğum sonrasında görülen ve genellikle yeni doğana odaklanan inanış ve uygulamalar yeni doğanı dünyalı kılmayı amaçlamaktadır (Aça ve Yolcu, 2016: 442). Burada üzerinde durulması gereken ilk husus, loğusa odaklı “al karısı veya kırk basması” inancı ile bu kötü varlıktan gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik uygulamalardır. Henüz doğum yapmış olan loğusa hem ruhsal hem de bedensel olarak dış etkenlere açıktır ve bu nedenle de özellikle de gözle görülmeyen kötü varlıklara karşı korunması gerektiği düşünülmüştür.

Loğusa kadına kırk gün boyunca, “gelincik hastalığı”na yakalanmasın diye soğuk bir içecek verilmez. Ayrıca nohut, bulgur ve acı biber de yedirilmez. Gelincik hastalığının iyileşmesi için dağdan gelincik otu toplanır. Hasta olan kişinin göbeğinin üzerine bir bez örtülür. Gelincik otundan yapılan bitkisel ilaç bezin üzerinde yakılır. Bitkisel ilahtan beze 3-4 damla damladıktan sonra söndürölür ve ardından hastalık geçer. Bazen de bu hastalığı tedavi etmek maksadıyla gelincik otu kavrulup hasta olan kişiye yedirilir (KK.11, KK.331).

Loğusa kadın “geçiş aşaması”nda sayıldığı için kırk gün boyunca dışarıya çıkarılmaz. Evden dışarıya çıkmak zorunda kalırsa loğusa kadının kıyafetinin bir yerine çörek otu bağlanır ve bu sayede loğusa kadının türlü belalardan korunacağına inanılır (KK.157). Al basmasına karşı loğusa kadını korumak için yattığı odaya erkek ceketi bırakılır (KK.103). Konuyla ilgili başka bir husus, “geçiş aşaması”nda bulunan bireylerin karşılaşmalarından duyulan korku ve bunun neticesinde ortaya çıkan kaçınma davranışlarıdır. İki loğusa kadın karşılaşmamaya dikkat eder, karşılaştığı takdirde de kırklar karışmasın diye hediyeleşir. Hediye olarak yerden taş alıp değiş tokuş yaparlar ya da nazar boncuklarını değiştirirler ve ardından birbirleriyle hiç konuşmadan yollarına devam ederler. Bir başka geçiş aşaması bireyi olan “gelin” davul zurnayla gelirken loğusa kadına kırkları karışır diye camdan baktırılmaz. Loğusa kadın kırkı çıkmadan komşularıyla bile görüşmez, camdan görse bile görmezden gelir. Eskiden loğusa kadınlar ve kırkı çıkmayan çocuklar düğünlere gitmezdi.

Gittikleri zamanlarda ise al bayrak altına sokulmazdı. Günümüzde ise bu durum ortadan kalkmıştır (KK.103, KK.194, KK.345).

“Loğusa kadının mezarı kırk gün boyunca açık olur” denildiğinden loğusa kadın kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Ayrıca bu dönemde bebeği kırk basmasın diye yanına çivi, makas, çörekotu, süpürge teli ve Kuran konur (KK.89, KK.196). Kapının eşiğine ise demir koyulur. Loğusa kadın kendini korumak için günde üç dört defa abdest alır (KK.145, KK.156, KK.230). Yine bebeğe al uğramasın diye üzerine kırmızı bir örtü örtülür (KK.271). Çocuğu al basmasından korunmak için al bez bağlanır ve bu bez kırkı çıktıktan sonra yaşlı bir ebeye verilir (KK.67). Eskiler, *“oğlan çocuğuna bulaşan olmaz kız çocuğuna ise bulaşır. Erkek çocuğu zaten şeytandır”* derdi (KK.315). Kırk çıkmayan erkek çocuğunu korumak için yanına bıçak, kırk çıkmayan kız çocuğu korumak için ise yanına makas koyulur (KK.262).

Tuzlama ve Kırklama:

Yeni doğan bebeklere yapılan işlemlerden biri de tuzlamadır. Tuza dönük Türk geleneksel dünya görüşü belki de bunun gibi işlemlerin doğmasının önünü açmıştır. Türkiye ve Türk Dünyası’nın birçok yerinde bu uygulamalara rastlanmaktadır. Balıkesir yöresinde eskiye nazaran bu uygulamalar azalmış olsa da günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir. Her iki uygulama da kadın merkezli olup erkekler bu işlemlerin yapıldığı mekâna girememektedir.

Yeni doğan bebek, göbek bağı düştükten sonra tuzlu su ile yıkanır ve birkaç gün boyunca durulamaz (KK.82). Başka bir uygulamada her iki işlem aynı anda gerçekleştirilir. Durulama suyu ve tuzlama suyu ayrı ayrı hazırlanır. İçine nane konulan tuzlu su çocuğun vücudunun her yerine sürüldükten sonra durulama suyu ile çocuk tuzdan arındırılır (KK.372). Çocuk pişik olmasın, ileride teri kokmasın diye tuzlanır. Tuzlama işlemi bebek doğduktan üç gün sonra gerçekleştirilir (KK.126). Bebeğin ağzının kokmaması için de vücudu tuzlandıktan sonra ağzına da tuzlu su verilir. Günümüzde tuzlama işlemi bebeğin tuzlu su ile basitçe yıkanması şeklinde yapılmaktadır (KK.373). Eğer köyde ebe kadın varsa çocuğu o tuzlar. Tuzlama yapıldığı gün evde yemek yapılır ve katılımcılara ikram edilir (KK.308).

Yeni doğan bebeğin kırk gün sonra belli bir ritüel eşliğinde yıkanmasına “kırklama” adı verilir. Bebek, kitiği eşiği aşmış, kötü ruhların yaydığı tehlikeler bertaraf edilmiştir. Balıkesir yöresinde tespit ettiğimiz kırklama uygulaması şöyledir: Çocuğun kırkını çıkarmak için kırk tane taş toplanır (kimi yerlerde cami çevresinden) ve taşların tek tek atıldığı kırk kaşık suyun içerisine kırk gül yaprağı,

çörekotu, bir tane altın, iğne, mavi boncuk veya madeni para atılır. Ayrıca bu suya çörekotu atıldığı da olur. Bebek ve annesi sırayla dualar eşliğinde bu suyla yıkanarak kırklanır. Bebeği annesi, anneyi ise ebe kadın yıkar. Ardından anne ve bebeğine temiz kıyafetler (bazı yerlerde anneye üç etek) giydirilir. Kadın kırklandığı gün ne kadar güzel ve temiz olursa çocuğun da ileride öyle olacağına inanılır (KK.27, KK.156, KK.194, KK.296, KK.377). Çocuk ve annenin yıkandığı su, kırk evin kapısına dökülür (KK.271). Bazı yerlerde anne, kırk gezmesine gideceği zaman kırk suyunu da yanında götürerek evine gittiği kişilere verir, karşılığında ise onlardan hediye (buğday, yumurta, para vb.) alır (KK.50). Kırklanan çocuk kız da olsa erkek de olsa daha sonra kırmızı renkte giydirilerek kırk gezisine çıkarılır (KK.220). Çocuk kırklandıktan sonra “kırk uçurma”ya gidilir. Kırk uçurmak için zengin olan aileye gidildiği zaman çocuğun ileride zengin olacağına inanıldığından genelde bu ailelerin evlerine misafirlige gidilir (KK.377).

Süt Verme:

Yörede, ilk süt verme dua eşliğinde yapılır. Eskiden hazır mamalar piyasada bulunmadığından sütanneliği yapan kadınlar vardı. Yeni doğum yapan ve yeterli sütü bulunmayan kadınlar çocuklarını emzirmek için bu kişilere verirlerdi. Ayrıca doğum yapan kadının sütü az ise veya hiç gelmiyorsa kadına şerbet içirilir, tatlı veya soğan yedirilirdi (KK.67). Aynı zamanda çocukları olan gelin ve görümceden görümcenin sütü çocuğuna yetmediği için gelin, görümcesinin çocuğunun sütannesi olabilmekteydi (KK.268).

Çocukluk Sürecine Dair Uygulamalar:

Yeni doğanın tırnaklarının ilk kez kesilmesi, tıpkı ilk tıraşta olduğu gibi, belirli dönemlerde çeşitli törelik uygulamalar eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Çocuğun saçını ilk kesildiğinde bir bez içinde saklanır (KK.95).

Yörede karşılaşılan bir başka uygulama çocuğun ilk dişi etrafında gerçekleşmektedir. Kırk gezisine götürülen çocuğun dişleri çabuk çıksın diye koynuna bazen yumurta bazen de şeker konulur. Çocukların dişleri kiremit gibi sert olsun diye çıkan süt dişleri evin üstüne atılır (KK.220). Çocuğun ilk dişi çıktığı zaman ise diş bulguru/buğdayı yapılırdı. Bu günümüzde de yapılmaktadır. Çocuğun ilk dişi çıktığında bunu ilk gören kişi çocuğa hediye alır. Diş hedişi yapılacağı zaman bulgur pişirilir ve gelen misafirlere ikram edilir. Bereketli olması amacıyla artan bulgurlar kuşlara atılır. Yine bereketli olması için bulgur eve gelen misafirlere evlerine götürmeleri için de verilir (KK.50, KK.95, KK.271).

Yürüme çağı geldiği halde yürüyemeyen ya da yürürken sürekli düşen çocuklara Anadolu'da “duşaklı”, “köstekli” gibi adlar verilmektedir. Aynı şekilde çocukları bu durumdan kurtarmak ya da sağaltmak için gerçekleştirilen uygulamalara da “duşak kesme”, “köstek kesme” denilmektedir.

Balıkesir yöresinde çocuk ilk adımını attığı vakit “adım ekmeği/adım çöreği” yapılır. Çocuk ayakta iken adım ekmeği çocuğun bacakları arasından yuvarlanır ve daha sonra bu ekmek çocuğun başının üstünde parçalanarak evdekilere dağıtılır (KK.95). Çocuğun yürümesi için hızlı yürüyen bir kişi tarafından duşak/köstek kestirilir (KK.219). Bu uygulamada çocuğun iki ayağına ip bağlanır. Önünden elma yuvarlanır. Çocuk onun arkasından yürürken de o ip kesilir (KK.219, KK.230).

Yürüme vakti gelmesine rağmen yürüyemeyen çocuk bazı yatırlara (örneğin Edincik'te bulunan Yürüyen Dede'ye) götürülür ve çocuk dedenin etrafında çevrilerek yürütülmeye çalışılır (KK.268). Başka bir uygulamada yürüme zamanı gelen çocuk henüz yürüyemediyse çocuk iki kız kardeş tarafından sallanır. Bu sallama işi arka arkaya üç cuma saatinde tekrar eder. Kızlar çocuğu kollarından tutarak sallarken bir taraftan da çocuğun annesi dua okur. Çocuğu sallama işi yolda yürürken yapılır (KK.345).

Yörede dikkat çeken bir başka uygulama, geç konuşan ya da kekeleyen çocuklara uygulanan “parpı”dır. Konuşma yaşı geldiği halde konuşamayan çocuklar hocaya götürülürdü ve bu çocuklara parpı yapılırdı. Ayrıca yine bu çocukların konuşabilmesi için çocuğun ağzına ayakkabı ile de vurulurdu (KK.103).

Doğumundan sonra çeşitli nedenlerle gelişimini normal bebekler gibi sürdüremeyen, zayıf ve çelimsiz, sürekli hasta olan ve ağlayan bebeklerin durumu, Anadolu coğrafyasında genellikle “aydaş” kelimesiyle ifade edilmiştir. Zayıf, çelimsiz bebeklerin çeşitli yollarla, özellikle de dinlik-büyülük uygulamalarla bu durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Aydaş olduğu düşünülen zayıf, çelimsiz ve sürekli hastalıklı çocuğu sağaltmak amacıyla başvuru yolların başında “aydaş kavurma” gelmektedir.

Balıkesir yöresinde bu uygulama şöyle yapılır: Arık/zayıf çocuklar için yapılan bu uygulamada dört yol ağzına bir tencere konulur. Çevredeki kadınlar toplanır ve tencere koyan kişiye ne pişirdiğini sorunca, pişiren kişi de “aydaş aş” diye cevap verir. Sonrasında ise karşılıklı olarak “*pişiremezsin pişirim*” derler. Altına da çocuk ağlayana kadar “*soktum soktum, yandı yandı*” derler. Çocuk ağlarsa iyi olur. Yedi evden yedi kişi elinde odunlarla gelir. İçinde hiçbir şey

olmayan tencerenin altına odunlar atılır. “*Taştı taştı, gitti gitti, geldi geldi*” diyerek çocuğu tencerenin üstünde çevirirler. Sonra da o odunlarla yemek pişirilir. Pişirilen yemek çocuğun ruhu için dağıtılır ve arıklığının ortadan kalktığına inanılır (KK.228, KK.146).

Yaramazlık yapan çocuklar bazı yatırlara (örneğin Ağlayan Dede) götürülür. Burada çocuğun boynuna hayvan yuları bağlanır, yatacın etrafında o yularla çocuk gezdirilir. Böylece çocukların uslandığına inanılır (KK.136).

Geçmişte olmayan fakat son 15-20 yıldır uygulanan kız çocukları için yapılan “altı ay kınası” dikkat çekicidir. Kız çocuğu altıncı ayına girdiği zaman kadınlar toplanarak “41 Yasin” okunur. Gelen misafirlere ikram olarak pasta, börek, tavuk, pilav ve içecek ikram edilir. Kız çocuğu ve annesi kına elbisesi giyer ve onlara kına yakılır. Kına, kız çocuğun ayaklarına, parmaklarına, ellerine ve ensesine yakılır. Kına yakılırken misafirler altın, para gibi hediyeler verir. Altı ay kınasının yapıldığı gün eğlence düzenleyen aileler de vardır (KK.82, KK.111, KK.345, KK.360).

Balıkesir yöresinde doğum etrafında gelişen inanış ve uygulamaların birçoğu büyü ve halk hekimliği ekseninde oluşmuş olup genelde kadınlar tarafından yeni kuşaklara aktarılmaktadır. Yukarıda sözü edilen doğum aşamalarının her birinde uygulayıcılar kadınlar olup bu uygulamalar kadın-merkezli bir dünya görüşünün tezahürü olabilecek niteliktedir. Balıkesir’de saha örneklem grupları arasında tespit edilen bu inanış ve uygulama kalıpları Anadolu ve Türk Dünyası’ndaki Türk toplulukları ile paralellikler arz etmektedir. Balıkesir’de Yörük, Manav, Çerkes, Pomak, Muhacir, Çepni, Tahtacı grupların hemen hepsinde benzer inanış ve uygulama biçimleri mevcuttur. İnanç farklılıkları nedeniyle sadece Alevilerde rastladığımız erkek çocuklar için yapılan “ikrar alma” cemleri (kızlar için olanı ise evlenirken yapılır) dışında tüm inanış ve uygulamalarda ortaklıklar vardır.

2. 5. 2. Evlenme

Evlilik, karşıt cinslerden iki ya da daha fazla kişinin üremek ve dolayısıyla türün devamlılığını sağlamak, düzenli cinsel ilişkiler yaşamak ve ekonomik ve sosyal bir birlik kurmak amacıyla aile kurumunu oluşturmak için adım atmalarına dönük yapılan bir sözleşmedir. Evlilik, insan soyunu öteki canlılardan ayıran davranış biçimlerinden birinin kurumlaşmış biçimidir ve belli bir topluma ait bir özellik olmayıp evrensel bir nitelik taşımaktadır. Emiroğlu ve Aydın, evliliği (2009: 294), “*temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilebilir olan ve onaylanan, atışmaya yol açmayan bir biçimde temin etmeye yarayan, iki karşı cins arasında kurulan cinsel ve ekonomik bir birlik*” olarak tanımlamaktadır. Birçok toplumda kadın-erkek

ilişkileri, diğer hayvan türlerinde görüldüğü biçimiyle rastgele cinsellik ve besin değişiminin ötesinde, birtakım amaç, eylem, güdü ve gereklilikler çerçevesinde gerçekleşir. Bu ilişkiler hemen hemen toplumsal yaşamın bütün yönlerine etki eden, onları bütünleyen bir öge olarak gözüktür. Bu ilişkileri düzenleyen kurum “evlilik” adını alır (Emiroğlu ve Aydın, 2009: 294).

Evlilik üzerine yapılan araştırmalarda insan topluluklarında evli çiftlerin toplumun diğer üyeleri tarafından açıkça kabul edilen ve tanınan bir birlik halinde yaşadıklarını ortaya koymuştur. Evlilik, babalık ve analığın toplumca onaylanması, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için gerekli olan kararları biçimlendiren kültür kalıplarıdır. Toplumu tanıma noktasında ailenin temel bir referans olmasının en önemli nedenleri ise topluma ilişkin birçok değer ve normun üretilen ilişkiler ağının merkezi konumunda olması ve insan türünün kabul edilen en yaygın üreme pratiği olmasıdır (Lundberg vd., 1970: 110).

Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir. Öte yandan toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, kısaca kültürleri, evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Her toplum ya da grup, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken yapısına aykırı düşecek olanları da önlemeye çalışmaktadır (Örnek, 1995: 185).

Düğün, iki kişinin kaderlerini birleştirmeleri açısından bireysel davranışları, yeni bir hısımlık bağlantısının kurulması yönüyle aileler arası ilişkileri, iki tarafın akraba, dost, komşu çevrelerinin katılmasını yasa kıldığına göre de toplumsal gösterileri içine alır. Hele küçük köy topluluklarında hemen hemen hiç kimseyi dışında bırakmayan bir bayram anlamı kazanır. Törenlerin kimi kesimleri, coşkun eğlenceler, yeme-içme, düğün-bayram havası içinde geçtiği halde, başka aşamaları ağıt görüntüsündedir. Görücülük, söz kesme ve ağırlık konularında hısımlık bağı kuracak ailelerin karşılıklı çekişmeleri ekonomik bir işlem anlamı alır (Boratav, 1984: 167).

Toplumsal yapı, alt birimlerin düzenliliğiyle ayakta kalır. Grupların temel ve karşılıklı bağımlılığı, toplumun durağan yanının saptanmasında son derece işlevseldir. Yapısal parçaların eşgüdümü, farklılaşmanın önünde engel değil, bir

bütün olarak toplumun ayakta kalmasında, kişilerin ortaklaşa paylaştığı kurumların oluşmasında etkilidir. Joseph Fichter (2004: 89), toplumun kendine üye sağlamak için evlilik, aile ve akrabalık grupları gibi düzenli ve etkili birtakım gruplara gereksinim duyduğu ve bunlar aracılığıyla dizgeli olarak onaylanmış yeni üyeleri bünyesine kattığını belirtir. İşte toplumun ayakta kalmasında aile ve evlilik kurumu gibi yapılar, bu noktada toplum için yaşamsal bir öneme sahiptir.

Ailenin kurulabilmesi için ön koşul olan evlilik toplumdan topluma değişen bazı uygulamaları gerektirmektedir. Cinsellik güdüsünü doyurmak, birlik oluşturmak, toplumsal yükümlülükleri artırmak ve böylece birey ve toplum arasındaki ilişkileri sürdürmek gibi amaçlarla evlilik gerçekleşir. Evlilik, aynı zamanda geçiş dönemi olarak adlandırılan insan yaşamının önemli aşamalarından biridir ve bu aşamada çeşitli ritler ve geleneksel işlemler, bu kurumu pekiştirici bir işlevle devreye sokulur (Yolcu, 2014: 195).

Genel olarak geleneksel düğün; kız bakma, kız isteme, söz, nişan, kına, hamam, düğün, gerdek, gerdek ertesi gibi aşamalardan oluşur. Düğün törenlerinde uyulması gereken kurallar, uzun yıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılarak gelenekselleşir. Geleneğin değişip dönüştüğü zaman bile, geçmişe ait izler tam olarak kaybolmaz. Balıkesir yöresinde evlenme olgusuyla ilgili aşamalara dair elde edilen veriler, aşağıda alt başlıklarla verilmiştir:

Kız Beğenme:

Evlilik aşamalarından ilki kız beğenmedir ve eş adayı için bazı kriterler söz konusudur. Balıkesir yöresinde özellikle muhafazakâr ailelerde gelin alınacak kızın en çok dini ibadetlerini yerine getirip getirmediği, kılık-kıyafeti ve ailesine dikkat edilir. Bunun yanında kırsal yerleşmelerde yakın zamana dek tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde çalıştırılacağı için kızın güçlü, kuvvetli, şişman olması avantaj olarak kabul edilmekteyken (yörede bu konuyla ilgili “*elli dirhem et yüz gram güzellik*” şeklinde bir kalıp söz tespit edilmiştir) günümüzde bu algı değişmiştir. Günümüzde kız beğenmede kızın soyu-sopu, çalışkanlığı, güzelliği, ahlaklı olması, tutumlu olması gibi hususlara dikkat edilmektedir.

Kız beğenilen ortamların başında düğün, bayram gibi eğlenceler gelmektedir. Düğün, bayram vb. eğlencelerde evlenmek isteyen kişi, çeşitli yollarla bu isteğini karşısındakine belli etmektedir. Örneğin kızın başının üstünde oğlanın anası tarafından para çevirmek, beğendiği kızın arkasında/yakınında oynamak, ilgi duyduğu kişiye kaşık vermek, verilen kaşığı kabul etmek/etmemek vb. Eğer kız oğlanı beğenirse, oğlana “*hadi benim etrafımda oyna*” diyebilmektedir. Düğünlerde oyun oynanacağı zaman beğenilen gelin oyuna kaldırılır. Erkek

kardeş kız kardeşine “*ben bu kızı beğeniyorum onu oyuna kaldır*” da diyebilir. Bu sayede kızı kimin istediği belli olmaktadır. Kızın da gönlü varsa oyuna kalkar, gönlü yoksa da kalkmak istememektedir. Düğünlerde oğlanın istediği bir kız varsa ve oğlanın annesi de bu kıza gelin olarak onay veriyorsa, bunu kıza belli etmek için oğlanın annesi kızın başından aşağıya çerez veya şeker saçmaktadır. Bu durum “*seni gelinim olarak istiyorum*” anlamına gelmektedir. Çerez saçma ile birlikte bu ilginin de adı konmuş olmaktadır ve böylece başka aileler o kıza dünür gitmez (KK.146, KK.196, KK.235).

Düğün dışındaki sosyalleşme ortamlarında da kız görüp beğenme söz konusudur. Bir çeşit tahterevallili olan “gıncırgeç”e köy gençleri Ramazan ve Kurban bayramlarında eğlenmek için binmektedirler. Burada gençler birbirlerini görüp beğenebilmektedir (KK.156, KK.362). Diğer yandan kaynak kişilerin aktarımlarına göre, eskiden oğlanlar çeşme başında ve düğünlerde beğendikleri kıza ayna tutarlardı. Buna “ayna çakma” denilirdi. Ayna çakmayla delikanlının o kıza gönlü olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yine böyle eğlence ortamlarında delikanlılar sevdikleri kızlara duygularını belli etmek için yüzlerine ışık tutardı (KK.143).

Kız beğenme ortamlarından bir diğeri, imece usulü yapılan iş ortamları ve panayırlardır. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, eskiden genç kızlar ve oğlanlar zeytin ve pamuk toplamaya giderlerdi ve orada birbirlerini beğenenler olurdu. Oğlan kızı beğenince ona yardımcı olmaya çalışır, kızı sevdiğini bu şekilde belli ederdi. Hiçbir şey demeden sevdiği kızın küfesini taşıyıp gideceği yere kadar götürdükten sonra küfeyi bırakıp kendi tayfasının yanına da geçebilirdi (KK.257, KK.303). Eskiden kızlar ve erkekler tütün kırarken birbirlerini görürlerdi. Oğlan kızı beğenip de kızın yanına gelmeye başlarsa o oğlanın kızdan hoşlandığı anlaşıldı. Burada birbirini beğenerek evlenenler de olabilirdi. Oğlan kızı beğendikten sonra ailesinden utandığı için ilk önce ablalarına ve yengelerine söylerdi. Abla ve yengeler de durumu oğlanın annesiyle babasına anlatırlar, daha sonra da kız istemeye gidilirdi (KK.124, KK.146, KK.228). Eskiden gençler panayırlarda da tanışabilirlerdi. Ondan sonra da gizli saklı görüşürlerdi (KK.88, KK.195).

Görücü usulü evliliklerde anneler oğullarına uygun gördüğü gelin adayını önceden seçer ve uygun bir ortamda gelin olarak seçtiği kızı oğluna göstererek oğlunun fikrini alır. Kızın ailesi onay verdikten sonra kız bu duruma razı gelmektedir. Bununla birlikte kızın bir sevdiği varsa da onunla kaçabilmektedir (KK.34). Yine, eskiden oğlana kız bakarken aracılarla gidilirdi. Kızın nasıl biri olduğunu oğlan evine aracı anlatmaktadır ve oğlan evi de “*gidip bakalım*”

demekte ve böylece kızı görmüş olmaktadırlar. Yöre halkı kendi köyünün kızını tanıdığından araştırmaya bile gerek duymamaktadır. Dışarıdan gelin alacakları zaman daha çok dikkat edilmektedir (KK.46, KK.237).

Balıkesir yöresi örneklem çeşitliliği içinde Çerkeslerde görülen “kaşenlik”, özgün formuyla dikkat çekicidir. Kaşenlik evlilik öncesinde görülen bir çeşit arkadaşlık ilişkisini kapsayan bir toplantıdır. Bu toplantılarda birkaç köyün gençleri bir araya gelerek sabahlara dek oyunlar oynar, eğlenceler düzenler, sohbetler eder. Bu toplantılara bekar kızlar ve erkekler katılır ve böylece birbirlerini tanıma fırsatı yakalamış olurlar. Birbirlerini beğenir ve kendi aralarında anlaşılırlarsa evlilik süreci başlar.

Balıkesir yöresinde, kız beğenme aşamasında aktif rol alan, seçimi yapan kişi yakın zaman dek çoklukla oğlanın annesi, kısmen oğlanın babası iken günümüzde bu durum değişmiş ve gençler kendi kararlarını vermeye başlamışlardır. Bu durumda flört edilerek yapılan evliliklerin yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Aile büyüklerinin duruma müdahalesi ise nadiren görülmektedir. Yine de kızların evlilik istekleri ve eş tercihlerini açıkça söylemeleri erkeklere nazaran daha az görülmektedir.

Evlenme Yaşı:

Balıkesir yöresinde yakın zamanlara kadar evlenme yaşı kızlarda 13-18 arasında değişmekteyken günümüzde bu yaş aralıkları 20-30 arasına tekabül etmektedir. Eğitim ve okullaşmanın yaygınlaşması, özellikle üniversitede okuyan kızların sayısının çoğalması genel eğilimin 20 yaşın üzerine çıkmasına neden olmuştur, diyebiliriz. Kırsal yerleşmeler ile şehir merkezi arasında doğallıkla birtakım farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda köy yerleşmelerinde evlenme yaşının şehre göre daha küçük olduğunu belirtmek gerekir.

Balıkesir yöresinde eskiden çocuklar sırayla evlendirilir; büyükten küçüğe doğru gidilir ve sıra bozulmazdı. Kardeşlerine sırasını verenler de olabilirdi (KK.358). Bu sıralamada, kızların ağabeylerinden önce evlenmesi ayıp karşılanmaktaydı (KK.33). Yine, eskiden kızların adet olduktan sonra evlilik yaşı geldiği düşünülmektedir (KK.81, KK.196). Ancak toplumsal değişme ve kapitalist üretim/tüketim ilişkileri, çalışma koşulları evlenme ile ilgili algıları yeniden yapılandırmış görülmektedir. Diğer yandan medyada çıkan “çocuk gelinler”e dair olumsuz söylemliler, hukuki birtakım yaptırımlar, kızların 18 yaşın altında evlenme/evlendirilme konusunda kaçınma davranışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Kız İsteme:

Evlilik aşamalarından bir diğeri kız istemedir. Kız isteme Anadolu'da ve Türk Dünyası'nda birtakım uygulamalar eşliğinde kalıplaşmış davranışlardan müteşekkildir. Balıkesir yöresinde “dünürücü olmak”, “dünür gitmek” gibi sözlerle ifade edilen bu aşamada oğlan tarafı çeşitli hediyeler eşliğinde kızın ailesine gitmektedir. Eskiden bu hediyeler çay, şeker, lokum, basma kumaş, bereketli olsun diye bir miktar buğday iken günümüzde çiçek ve çikolata bunların yerini almıştır. Kız istemeye Cuma veya Pazar akşamları gidilmektedir.

Kız istemeye aile büyükleri ile (damat adayı yakın zamana kadar kız istemeye gidemezken günümüzde gidebilmektedir) yakın akrabalar gitmektedir. Kız, genellikle üçüncü kez istemeden sonra verilmektedir. Kaynak kişilerimizin aktarımına göre, kız tarafı ilk seferde “*akrabalarımıza soralım*” derdi. Oğlan tarafı ikinci seferde “*konaştunuz mu*” diye gelir, kız tarafı “*konaşmadık*” derse o gün gidip sonra bir defa daha gelirlerdi. Üçüncüde kız verilir. Kız evine gidildiğinde kızın anne babasının tavrından kızı verip vermeyecekleri anlaşılırdı. Kız evi kızı vermeyeceği zaman ilk seferde “*Allah'ın emriyle biz kızı vermiyoruz, siz nasibinizi başka yerde arayın*” demektedir. Verecek olduğu zaman da tekrar gelmelerini söylemektedirler (KK.146, KK.228). Kız verilirse kız tarafı oğlan tarafına “yağlık” adı verilen mendili vermektedir. Bu kızı verdikleri anlamına gelmektedir. Kız evi oğlan evinin getirdiği çay ve şekeri kabul edip geri göndermezse bu kızın verileceğine işaret olmaktadır (KK.24, KK.264, KK.331).

Savaştepe'nin Kongurca Köyü'nden kaynak kişilerimiz de aynı minvalde bu üç kez istemeyi dile getirmişlerdir: “*İlk defa istemeye gidilirken hiçbir şey götürülmez, sadece kızlarına talip oldukları dile getirilirdi. Kız evinin büyüğü de 'biz bir düşünelim, üç gün sonra gelin' derdi. Kızın babası sonra kızının rızasının olup olmadığını sorar ve buna göre hareket ederdi. Bazı babalar da kızın rızası olup olmamasına bakmazlardı. Bu durumlarda kızın rızası olmasa da baba 'veriyorum' dedikten sonra kız evlenmek zorunda kalabilirdi. Bazı kızlar da babasının verdiği ile evlenmek istemiyorsa sevdiği oğlana kaçmayı tercih edebilirdi. Bu yüzden yörede kaçarak evlenmeler de olabilmektedir. Oğlan evi kız evine üç gün sonra yine giderdi. Kız evi verecekse 'Allah eyvallah' derdi ve oğlan evi üçüncü kez kız evine giderdi. Üçüncü seferde Allah emri anılırdı. Bu sefer oğlan evi eli boş gitmez, çay ve şeker götürürdü. O gün oğlan evi kız evine yağlık, yazma ve yüzük de götürmektedir. Allah emri anıldığı gün üçüncü gündür ve o gün nişanla düğün günü belirlenmektedir. Gelin kız, oğlan evinden isteyeceği takıyı da o gün söylemektedir*” (KK.65, KK.102, KK.186, KK.252).

Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, “kız isteme” ifadesi ve buna yönelik olarak “kız almak”, “kız vermek” şeklindeki dil kullanımlarının ataerkil kültürel örüntülerin bir yansıması biçiminde değerlendirmek mümkündür. Balıkesir yöresindeki tüm örneklem gruplarında, Türkiye’nin diğer yerlerinde olduğu gibi, “kız isteme” ile kadının bir nesne şeklinde görülmesi söz konusudur.

Söz Kesme ve Nişan:

Kız isteme aşamasından sonra “söz kesme” gelmektedir. Balıkesir yöresinde “küçük nişan” olarak da isimlendirilen söz kesme, yakın akrabalar arasında sade bir törenle gerçekleştirilmektedir. Söz kesmede aileler karşılıklı olarak birbirlerine içinde çeşitli hediyelerin olduğu (namazlık, yatak örtüsü, dantel, patik, çorap, yelek, kazak, yastık yüzü vb.) bohçalar vermekte ve gençlere yüzük takılmaktadır. Ardından eğlenceler yapılır, genç kızlar tarafından dümbelekler eşliğinde oyunlar oynanır. Yakın zamana kadar yörede “süt parası”, “ağırlık” adı altında bir miktar başlık parası alınmaktayken günümüzde bu ortadan kalkmıştır.

Kız verildikten sonra ilk bayram gelince arife günü ekmekle bir sini börek yapılır ve kız evine bunlar götürülür. Götüren kişiye bir başörtüsü örtülür. Kız tarafından da oğlan tarafına karşılık olarak tatlı gelir, oğlan evi de karşı tarafa tahin helvası gönderir. Karşılıklı ikramlaşma olur ve böylece hısımlık ilişkisi kuvvetlendirilir (KK.95, KK.268).

Söz kesme aşamasından sonra “nişan töreni” yapılır. Bu tören, kız evinde, ailelerin önceden belirlediği bir günde yapılır. Nişan kız evinde yapılmakla birlikte yiyecek içecekler oğlan evinden getirilmektedir. Düğünlerde olduğu gibi, helva ve keşkek ile birlikte diğer yemekler hazırlanır ve bunlar gelen konuklara ikram edilir. Nişan kıyafetiyle ortada oturan gelin adayının başına hediyeelik bezler atılır ve kıza takılar takılır (KK.102, KK.309). Nişana katılanların sırtına kırmızı renkli tülbent/yazma asılmaktadır (KK.241). Nişanın olduğu gece oyunlar oynanır, yemekler yenilir. Kurtdere Köyü’nde farklı bir uygulama şöyledir: *“Nişanda tahtadan bir kare oluşturulmaktadır. Dört köşenin etrafında gençler oturur ve ortasına da iki kız çıkar ve karşılıklı oynar. Mısırın pişirildiği gün ‘nişan düğünü’ olarak adlandırılmaktadır. Kızın oyalı çemberleri de oynanan eve serilmektedir. Bir yandan oynanırken bir yandan da çeyize bakılmaktadır”* (KK.66, KK.143, KK.195).

Balıkesir yöresinde nişan esnasında “hoşgördü” denilen bir uygulama göze çarpmaktadır. Bu uygulamada nişana gelenler beraberinde hediyelerini de getirmektedir. Gelin ortaya oturtulup gelen hediyeler *“bu Emine yengesinden, hu duydunuz mu, bu Ayşe yengesinden, hu duydunuz mu”* şeklinde yüksek sesle bir

kadın tarafından söylenmektedir. Bu işlem gelinin başında hediyeler döndürülerek yapılmaktadır (KK.63, KK.117, KK.311).

Nişanlılık sürecinde nişanlı gençleri ilgilendiren birtakım sınırlamalar göze çarpmaktadır. Örneğin, eskiden nişanlı olan gençler dışarıda gizli görüşür ve damat evlenmeden önce kız evine sokulmazdı. Bazı yerlerde yolda karşılaştıklarında birbirlerinden kaçarlarmış (KK.34, KK.81, KK.172). Bunun nedenini sorduğumuzda bunun uğursuzluk getirebileceğine, ileride ayrılabilirliklerine dair yorumlarda bulunulmuştur.

Nişanlılık sürecinde her bayramda oğlan tarafı gelin kızlarına içinde giyim kuşam eşyaları bulunan bir heybe götürmektedir. Oğlan evinin akrabaları ve komşuları bu heybeyi kız evine götürüp orada eğlenmektedir (KK.27, KK.264, KK.372). Bazı yerlerde nişanlılık döneminde Kurban bayramlarında kız evine hediye olarak kurbanlık hayvan götürülmektedir (KK.230, KK.271, KK.326). Nişanlılık süresi eskiden iki-üç yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsasa da günümüzde bu süre iki aydan bir yıla kadar değişmektedir. “*Nişanla düğünün arasını çok açmayın, şeytan karışır*” denilmektedir (KK.65, KK.67, KK.102, KK.111).

Balıkesir yöresinde incelediğimiz tüm gruplarda ortaklıklara rastladığımız bu eğlence ve uygulamaların merkezinde kadınlar yer almaktadır; hatta nişan törenlerinde erkeklerin katılımı son derece kısıtlıdır. Kadınlar için bu yerler, aynı zamanda bir sosyalleşme ortamlarıdır. Oyun oynayarak eğlenen, sohbet ederek etkileşimde bulunan kadınlar için böyle ortamlar aynı zamanda genç kızlara bu kültürel dokuyu aktardıkları yerlerdir.

Düğün Hazırlıkları:

Düğün hazırlıkları, düğün alışverişi, takıların alınması ile başlayıp davetiyelerin gönderilmesi ve kına gecesine kadar bir dizi işlemten oluşmaktadır. Yakın zamana kadar Balıkesir’in kırsal yerleşimlerinde davetiye yerine “okuntu” denilen, şalvar, etek, çember, gömlek, mendil, havlu vb. bir hediye ile insanlar düğüne davet edilmekteymiş. Takı olarak da kıza ailelerin ekonomik durumlarına göre altın ve bilezik alınırdı. Günümüzde bu takıların çeşitlendiği söylenebilir. Dikkat çeken bir başka husus, eskiden çeyiz olarak mobilyalar, elektrikli aletler, mutfak gereçlerine pek rastlanmaması; sadece kilim, halı, yorgan, döşek, sandık yapılmasıdır (KK.100, KK.137, KK.200). Eskiden düğünün tüm masraflarını oğlan evi üstlenirdi. Günümüzde ise düğün ve ev masraflarını kız ve erkek tarafı eşit olarak paylaşmaktadır (KK.35, KK.351, KK.380). Düğün hazırlığı olarak ayrıca yemeklik malzemenin hazırlanması da söz konusudur.

Balıkesir'in kırsal kesimde karşılaştığımız hususlardan biri de kızların evliliğin bir ön koşulu olarak şehirde yaşamak ve evlerini orada kurmak istemeleridir. Köylerde hayvancılık ve tarla işleri yoğun ve zorlu olduğundan bu tarz isteklerin yapıldığı belirtilmiştir (KK.39, KK.319).

Anne baba kızını nişanladıktan sonra özellikle de düğün yaklaşınca, kızına “kara durur”lardı. Yani gelin olacak kız baba evinden soğusun, yeni gideceği eve daha kolay alışsın diye kötü davranılmaktadır. Özellikle babalar, kızları gelin olduktan sonra da kızın annesine “kıza yüz verme, gittiği yere alışsın” derlerdi (KK.146, KK.228). Kızın ailesi kızını gelin ederken nasihat verirdi; “gittiğin yere de bize de laf getirme, derli toplu giyin, yaptığın işi düzgün yap, evinin işini bil, evin de kendin gibi derli toplu olsun” derlerdi. Gelinler de büyüklerinin sözünü tutarlar, gittikleri yerlerde buna göre davranırlardı (KK.49, KK.345).

Düğünden önce damatla ilişkili olarak tespit edilen bir husus, cinselliğin öğrenilmesi ve tatbik edilmesi bağlamında oldukça dikkat çekicidir. Eskiden damadın yakın arkadaşları toplanıp düğünden önce damadı geneleve götürürlermiş (KK.358). Günümüzde ise böyle bir durum ortadan kalkmıştır. Katı kurallarla sınırlandırılan kapalı toplumsal yapılarda bazı özel durumlarda kuralların esnetildiği, cinselliğe dair kısıtlamaların gevşetildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu “tecrübe” izni kesinlikle sadece erkeğe verilmekte ve bu “bilgi”nin damadın müstakbel eşine öğretmesi beklenmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, erkeğin aksine kadının cinsel hayatta “pasif” olması, tıpkı gündelik yaşamda olduğu gibi, bir norm şeklinde biçimlenmiştir.

Kına ve Düğün Eğlenceleri:

Balıkesir yöresinde geleneksel bir düğün Cuma gününden başlamak üzere üç gün sürmektedir. Cuma günü (bazı yerlerde kısmen de olsa Cumartesi gündüzü de buna dahildir) “kına günü” veya “kına gecesi” olarak adlandırılır. Bugün, gelin hamamı yapılır ve hamamdan sonra gençler gelini getirip anne babasına, oğlan evine veya iki tarafın akrabalarına sembolik olarak “satarlar”. Toplanan parayı da gelinin arkadaşları paylaşır (KK.102, KK.175, KK.194).

Cuma günü öğle vaktinde kız anası kınayı kızının başına yakmakta, gelin, kırmızı renkli etek giymektedir. Dökmeli kumaşın üstüne etek ve gömlek ile gösterişli kırmızı bir bluz giyerek başına kırmızı pullu yazma takan gelin ağıtlar eşliğinde ağılatılmaktadır. Cumartesi günü de erkek tarafı davul-zurna eşliğinde kız evine “öğle kınası” getirmektedir. Öğle kınası gelinin sağ eline yakılmaktadır. Aynı zamanda az bir miktar da gelinin sağ ayağına ve ensesine kına yakılmaktadır. Akşamına da kına gecesi eğlencesi düzenlenmektedir. Eğlence

sonunda yine gelinin ellerine ve ayaklarına kına yakılmaktadır. Gelin, ellerine kına yakılacağı esnada ellerini açmamaktadır. Önceden elini açsın diye avcuna demir para konulmuş. Günümüzde ise demir para yerine gelinin avucuna altın koyulmaktadır (KK.220).

Kına günü ve gecelerinde gelinler “fıstan”, “üç kuyruk”, sarı göynek”, “ak telli”, “pamuklu”, “deyre” gibi isimlerle anılan (KK.59, KK.118, 199) kıyafetlerden giyerlerdi, ancak günümüzde bunlar ortadan kalkmış, yerlerini “bindallı” adı verilen kıyafete bırakmışlardır (KK.313). Kınanın olduğu gün davulla birlikte akşamüzeri “sögüş” adı verilen, içinde gelinin kınada giyeceği elbise ve ayakkabısı, hırkası, iç çamaşırları, gelinliği olan bohça oğlan evi tarafından kız evine götürülmektedir. Sögüşün içinde sadece geline ait olan eşyalar değil, ailesine gidecek olan hediyeler de bulunmaktadır. Yine söğüşle birlikte kız evinin kesmesi için süslenmiş bir koyun getirilmektedir ve koyuna kına yakılıp kurdele bağlanmaktadır (KK.84, KK.145, KK.316). Yine bir bal kabağı kurdelelerle süslenip üzerine çıra dikilmekte ve bu, cuma günü kız evine götürülmektedir (KK.375, KK.377). Bu esnada, alay yolda giderken maniler söylenmekte ve tüfek atılmaktadır (KK.230).

Yörede gelinin kınasını yakan belli başlı kişiler bulunmaktadır. Eskiden kınalarda yengeler gelin ağlatmaya gelirlerken “*Hala evler kızsız kaldı / Bakırlar susuz kaldı / Hanay evler boş kaldı*” derlerdi (KK.292, KK.337). Kınanın olduğu ortama damat dışında erkekler alınmamaktadır. Eskiden geline kına yakılırken erkek çocuklar bile dışarıya çıkarılır, gelinin kınası yakıldıktan sonra tekrar içeriye girerlerdi (KK.319, KK.345).

Kına günü, ikinci vaktinde gelin ortaya yastığın üzerine oturtulmaktadır. Bu arada gelinin el işi yaptığı çeyiz eşyaları iplerin üzerinde sergilenmekte (buna “sepi” denilmektedir) ve gelen misafirler bunlara bakmaktadır. Kız evinde sadece kadınlar bulunmakta ve kadınların önünde takılar takılmaktadır. Eskiden “krep” denilen pembe bir örtü, o gün akşam gelinin başına bağlanırdı. Gelin hiç kıpırdamadan durduğu yerde süzülürdü (KK.117, KK.143, KK.311). Akşam kına eğlencesi başlamaktadır. Biraz oynandıktan sonra takı merasimi yapıp tekrar oynanmakta ve ardından kına yakılmaktadır (KK.338). Gelinin kınasını erkek tarafı yoğurmaktadır (KK.84, KK.110). Gelinin kınasını yengeleri yakar ve avucunun içine de kayınvalidesi altın koyar. Bu arada kına türküleri söylenmektedir. Kınalarda gelin ve damat birlikte oynamaktadır (KK.231, KK.338). Geline kına yakılınca gelinin arkadaşları gelini yukarıya kaldırmaktadır. Gelin de damadın adını söyledikten sonra damat gelip gelini aşağıya indirmektedir ve alnından öpmektedir (KK.49, KK.319).

Günümüzde yapılan kına eğlencelerinde kına yakıldıktan sonra damat bir sandalyeye oturtulmakta, gelin ise elinde testi ile damadın etrafında oynadıktan sonra elindeki testiye yere vurarak kırmaktadır. Testi kırıldıktan sonra içindeki şekerleri ve paraları çocuklar toplamaktadır. Testinin dışı süslenmektedir, içine de şeker, fıstık doldurulmaktadır. Gelin bunu oynarken yere vurarak kırmaktadır. İçindekileri de etraftakiler kapışmaktadır (KK.49, KK.75, KK.319). Bu uygulama, Türkiye genelinde de olduğu gibi, genelde organizasyon firmaları tarafından gerçekleştirilen kına gecelerinde görülmektedir.

Fotoğraf 57: Dursunbey-Kavacık Köyü'nde geline kına yakımı.

Kına gecelerinde dikkat çeken hususlardan biri, eğlence ve ağıtların aynı ortamda yer alabilmesidir. Bu ortamlarda icra edilen sözlü edebiyat ürünleri, kadın merkezli olması yönüyle konumuz açısından önemlidir. Yine, kadınlardan birkaçının erkek kılığına girerek çeşitli teatral sunumların yapmasını ve kadınların dümbelek ve bakır kaplarla ritim tutularak kaşık oyunları eşliğinde yöresel oyunlar oynamasını da bu bağlamda düşünmek gerekir. Kaynak kişiler, bu gecede eskiden gençlerin birbirlerine deyiş (manı) attıklarını da ifade etmişlerdir. Kına gecelerinde “*Gelin kınan kutlu olsun / gelin dilin tatlı olsun*” ve “*bindin atın iyisine / düştün yolun kıyısına / haber verin dayısına*” gibi ağıtlar (yörede bunlara “gelin ağlatma” denir) söylenerek gelinler ağlatılır. Kına gecelerinde icra edilen ağıt, türkü ve manilerden birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

*“Çaktılar kazan taşını naninaniiii
Vurdular karın aşını varız kadının dalıra naninaniiii
Tuz aşını tuzsuz koyan naninaniiii
Koca evleri kızsız koyan naninaniiii
Karaman'ın koyunları naninaniiii
Bu gecede kayınnalar naninaniiii*

Var git kadını salıyanan naninaniiii
Sil gözünün yaşını naninaniiii
Döner durar kaynanası naninaniiii
Atı nal kuru düğün naninaniiii
Ayrılık günleri bugün naninaniiii
Pamuğu koyduk kaynanası naninaniiii” (KK.124, KK.230).
“Benim acı yârim
Başımın tacı yârim
Eller bana acımaz ay oğlan
Sen bari acı yârim
Çaydan geçtim çizmeylen
Şingır şingır şingır şingır
Yar olunmaz gezmeylen” (KK.23).
“Aşağıdan çıktı bayrağın ucu
Elinde sallanır çemberin ucu
Elinde sallanır çemberin ucu
Sen benimsin ben seninim
En küçücük beri gel a yârim
Beri gel bana kaçiver
Ellerin yâriyle yârim oluver” (KK.377).
“Dağlarda geyik misin ay oğlan dağlarda geyik misin
Sela nedir takmadın ay oğlan Allah’tan büyük müsün
Bağladın mı Fadime’ın danayı da danayı
Nerede koydun anayı da danayı” (KK.23).
“Kız alla pulla gel gel gel yanıma
Beyaz kollarını dola boynuma
Çeşme başında üç kız yan yana
İçlerinden biri hişt dedi bana” (KK.23).
“Başımda siyahım var
Bülbüllerde ahım var
Göz gördü gönül sevdi
Benim ne günahım var” (KK.23).
“Yoldan geçen üç kişi
Elinde kazak şişi
Sevdiğine gidene
Koyar mı dünya işi” (KK.23).
“Dağlarım dağlarım
Çekirdeksiz bağlarım

*Sana darılmam yârim
Kaderime yanarım” (KK.23)
“Gelin gelin allı gelin
Yanakları ballı gelin
Gızım gızım
Kapıdan gitmez mi sandın
Evimizin önü sıra direkli
Soframız ballı börekli
Benim koca babam
Taş demir yürekli
Elini almış ağına
Geliyor salına salına
Seni bağladım yenge yerine
Yengem yengem Fatma yengem”. (KK.45).
“Karlı dağlardan aşamadın mı
Çiğli taşlara basamadın mı
Yüksek göğnünü yasamadın mı
Amcam amcam Ahmet amcam.
Yakma gelinime al kanayı
Çekersiniz ak duvağı
Ak duvağı dikenin kızlar
Turna gibi süzülen kızlar
Bugün benim başta ise
Yarın sizin başa gelir kızlar
Evimizin önünden yollar geçer
Döner bakarım eller geçer
Benim dayılarım benden kaçır” (KK.157).*

Kına eğlenceleri bittikten sonra köy gençleri “gelin övme”ye gitmektedir. Gelin övmeden sonra da damattan para alırlar ve bunu kendi aralarında paylaşırlar. Bu arada bir taraftan da damat köyün içinde saklanmış olduğundan köy içinde damadı ararlar. Kapı kapı gezerken damadı da bulurlar ve ardından damat gece köy çeşmesinde gelinin elindeki kınayı yıkar (KK.39, KK.49).

Yörede yapmış olduğumuz derlemelerden de anlaşılacağı üzere, kına ile kadınlık arasında bir bağ söz konusudur. Erkeklerin sünnet ve askerlik geçişleri dışında kına yakması hoş karşılanmamaktadır. Gelinlere yakılan kına ise, katharik ritüel nesnesi olarak koruyucu nitelik kazanmıştır. Bunun yanında kına, adanmışlığın sembolü ve işaretidir. Bu adanmışlık, gelinin yeni ailesine sadakatle bağlılığına ve hizmetine atıf yapmaktadır. Bunu destekleyen kaçınmalardan biri,

208

sempatik büyü kuralı çerçevesinde kınayı yakanlar arasında dul veya boşanmış kadınların olmamasına özen gösterilmesidir. Balıkesir yöresindeki tüm örnekleme gruplarında, Türkiye'nin diğer birçok yerinde olduğu gibi, kına yakımı bulunmakla birlikte, kınanın yoğun olarak kullanıldığı grupların başında Yörük ve Türkmenler gelmektedir.

Balıkesir yöresinde düğünler genellikle yaz aylarındaki yoğun tarım işlerinden dolayı ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılmaktadır (KK.35). Düğün aşamalarının adlandırılması ise şöyledir: *“Düğünden önceki güne oduncu günü, düğünün ilk gününe düğün günü, sonraki güne de gelin günü denilmektedir”* (KK.146). Balıkesir yöresinde geleneksel bir köy düğününde cumartesi günü düğün eğlencelerinin yapıldığı zamandır. Ancak, eskiden düğün yapılan günlerin farklı olduğuna dair kaynak kişiler şu bilgileri vermişlerdir: *“Eskiden düğünler üç gün sürerdi. Cuma günü akşam kına olur, cumartesi günü sabah kızın çeyizi oğlan evine götürülürdü. Cumartesi akşam kadınlara yine kına, erkeklere de eğlence yapılırdı. Pazar günü de gelin alma olurdu. Günümüzde ise düğünler iki gün olmaktadır. Bir gün kına bir gün düğün yapılmaktadır. Bazı yörelerde eskiden düğünler iki gün sürerdi. Çarşamba günü davul getirilip kına yakılır, perşembe günü ise eğlence yapılırdı. Düğünlerin pazar veya pazartesi günleri yapıldığı da olurdu”* (KK.16, KK.149, KK.201, KK.222).

Fotoğraf 58: Dursunbey-Kavacık Köyü'nde düğün eğlencesi.

Düğün yemeklerinin pişirilmesinde ve dağıtılmasında kadınlar arasında imece yapılmaktadır. Yemeğin dağıtımda köy gençleri yardımcı olsa da asıl yemek işi kadın merkezlidir. Düğünlerde “düğün çorbası” adı verilen çorba, etli nohut, etli patates, keşkek, pilav, hoşaf, tatlı olarak ya hoşmerim ya da irmik helvası

yapılmaktadır (KK.49, KK.319). Dügünlerde üç gün boyunca yemek yapılmaktadır.

Yörede düğünler ailelerin tercihlerine ve yaşam biçimlerine göre çalgılı veya dualı olabilmektedir. Çalgılı düğünlerde eskiden kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirdi. Köy meydanında veya oğlan evinin önündeki bahçede erkekler oynarken kadınlar ev içlerinde oynarlardı, ancak günümüzde bu ayrım büyük oranda azalmış durumdadır. Dügünlerde kadınlar ev işlerinde kullandıkları leğeni veya bakırı çalgı aleti olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte eskiden tefçi kadınlar tef çalarak beyit/deyiş söylemekteyken (KK.241) günümüzde bu ortadan kalkmıştır. Kadınların tef, bakır, leğen, dümbelek vb. ritim aletleri eşliğinde oynadıkları kaşık oyunları yörede yakın zamana kadar yaygınlığını korumuşken günümüzde bu oyunlar unutulmak üzeredir. Kaşık oyunlarına “Doğru Oyun”, “Ayvazım”, “Akpınar Oyunu”, “Ormandan”, “Ağır Hava” gibi isimler verilmektedir ve bunları sadece kadınlar oynamaktadır (KK.146, KK.228). Bu kaşık oyunlarında herkes aynı anda kalkıp oynamaz, iki veya dört kişi meydana çıkıp oynar, diğerleri de onları izler. Oynayacak kişiler de sıra bekler (KK.145, KK.292).

Balıkesir’de derleme yaptığımız Çerkes köylerinden kaynak kişimizin verdiği bilgiler, Çerkes düğün ortamlarında kaçgöçün olmadığı yönündedir: *“Düğünlerde kadınlar ve erkekler bir arada bulunabilmekte ve düğünlere dışarıdan insanlar da katılabilmektedir. Dügünlerde geleneksel oyunlar oynanmaktadır. Bu oyunlarda önce kadınlar ve erkekler karşılıklı olarak sıralanıp ayakta durmakta, daha sonra da genç bir kız, bir erkekle büyük bir ciddiyet ile dans edebilmektedir. Genç bir kız kendisinden yaşça daha büyük olan bir erkekle yine aynı ciddiyetle dans edebilmektedir. Dügünlerde bir erkek, iki üç kıza birden kur yapabilmekte ama düğünden sonra bu konu kapanmaktadır. Bu durumun evliliğe giden örnekleri de oldukça fazladır. Bir erkeğin ağabeyi veya ablası gibi bir büyüğü eğer düğün avlusunda ise o erkeğin o düğün avlusuna girme şansı yoktur. Kenarda durup saklanması gerekmektedir. Dügünde çocukları olan bir baba da o düğüne katılamamaktadır”* (KK.361).

Dügünde gelinin giydiği gelinliğin simgesel anlamları bulunmaktadır. Bu bağlamda gelinin duvakla örtülmesi, sadece Doğu toplumlarına özgü değil, Batı toplumlarında da görülen bir uygulamadır. Duvağın kapatılmasından itibaren artık kimse gelinin yüzünü göremez. Örtünme, yukarıda sözü edilen biçimiyle ya dışarıdan gelen doğaüstü tehlikeyi ya da içeriden dışarıya olan tehlikeyi savmak için alınan bir önlemdir. Alexander H. Krappe, evliliğe ilişkin ritüellerin kökeninde gösterdiği iki çeşit korkudan ikincisi olan, görünmeyen güçlerin düğün

aracılığıyla eşleri korkuttuğunu belirtirken gelin duvağının giyeni nazardan korumak amacıyla kullanıldığını da ekler (Erdentuğ, 1969: 253).

Fotoğraf 59: Burhaniye-Tahtacı Köyü'nde eski bir düğün fotoğrafı.

Balıkesir yöresinde de gelinin örtülmesi sıkı kurallara bağlıdır. Beyaz gelinliğin yaygınlaşmasından önce “fistan”, “ak telli”, “etekli” adı verilen elbiseler gelinlik olarak giyilir, gelinlere başlık takılır ve bu başlık çiçeklerle süslenirdi. Bu tarz giyinen gelinlere “şimşirli gelin” adı verilir (KK.65, KK.102, KK.150, KK.186). Örnekleme grubumuzdaki Alevi yerleşmelerinde geline bir çeşit başlık olan “kepez” giydirilir, ardından gelini diğer kıyafetleriyle beraber yengesi hazırlardı (KK.178). Kuaförlerin yaygınlaşmadığı zamanlarda gelinleri oğlan tarafından gelen “yenge” adı verilen kadınlar süsler, saçlarını da onlar yapardı (KK.24, KK.222). Eskiden geline, çıra yakılıp ucundaki isli kısım sürme olarak çekilir, az bir zeytinyağı ise yüzüne sürülür, gelinin saçları ise örülürdü (KK.298). Yine, bir başka yerleşim yerinde gelinin başına bir çanak giydirilir ve onun etrafına çeşit çeşit oyali yazma takılır ve bu başlığa “telesan” denilirdi (KK.148, KK.303).

Dışarıya verilen kızlar için köy delikanlıları tarafından “toprakbastı” adıyla bir miktar para oğlan tarafından alınır. Bu uygulamada da görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet açısından kızın nesneleştirildiği aşıkardır. Grubun dışına verilen kız, işgücü açısından bir kayıp olarak değerlendirilse de olgunun altında yatan husus, düğünün savaş taklidinden türemiş olmasındandır (konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Yolcu, 2014).

Yukarıda kaynak kişilerin verdiği bilgilerden hareketle düğünde ağırlıklı olarak kadınların aktif olduğu bir yapıyla karşılaşmaktadır. Kadın katılımcılar, düğünün planlanmasında, ritüelistik uygulamalarda, yeme-içmede, eğlencelerde

aktif bir biçimde görev almaktadırlar. Bazı yerleşmelerde kadınlar ve erkekler ayrı ortamlarda eğlenirken çoğu yerde bu durum aşılmıştır. Özellikle Alevi ve Çerkeslerde düğün ortamlarında kaçgöç eskiden beri görülmemektedir. Günümüzde geleneksel köy düğünleri oldukça azalmış ve yerini salon düğünlerine bırakmıştır. Buna bağlı olarak, düğünün süresi, ikramları, aşamaları ve eğlenceleri azalmıştır. Balıkesir yöresinde Alevi yerleşimlerde köy düğünleri, içki, yeme-içme, hediyeler vb. nedeniyle büyük masraflarla yapılmaya devam etmektedir.

Fotoğraf 60: Düğün organizasyonu firması tarafından yapılan düğün eğlencesinde dansçı kızlar.

Balıkesir’de düğün etrafındaki süreçlere dair faaliyet yürüten organizasyon firmalarının işleyiş üzerinde de kısaca durmakta yarar vardır. Daha önceleri il ve ilçe merkezlerinde rağbet gösterilen firma tabanlı kına-düğün organizasyonları, son birkaç yıl içinde şehrin en ücra köylerine kadar yayılmıştır. Çalışmanın örneklem sahasını oluşturan Balıkesir’de geçiş dönemleri etrafında organizasyonlar düzenleyen firmaların, Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi motivasyon unsurları İstanbul merkezli firmalar olmuştur. Geçiş dönemleri etrafındaki süreçlere dair ritüel temelli uygulamaların sadece kent hayatında değil, kırsal hayatta da konformist bir yaklaşımla organizasyon firmalarına havale

edilmesine dair eğilimin yarattığı finansal katma değerin cazibesi, Balıkesir’de geçmişte sayısı 3’le sınırlı olan organizasyon firmasının 2018 yılı itibariyle 18’e ulaşmasında etkili olmuştur. Manisa ve Çanakkale gibi komşu illerle karşılaştırıldığında bu artışın dikkat çekici rakamlara ulaştığı görülmektedir. Firma sahipleri bu durumu, köy ve kent alanlarında gösterişli kına organizasyonlarına duyulan ilginin artması veya geçiş dönemleri etrafındaki uygulamaların ısmarlama icra edilen modalar haline gelmesi ile açıklamaktalar. Balıkesir’de söz konusu firmalardan sadece birkaçı profesyonel anlamda kurumsallığa erişebilmiştir. Firma sahiplerinin ifadesi ile bu türden organizasyonlar rutin düğün salonlarının ve lüks otellerin gösterişli salonlarının dışında köy meydanlarında, hatta Ayvalık’taki tur teknelerinde bile yapılabilmektedir. Hizmet almak isteyen düğün sahibinin tercihi, organizasyon mekânında belirleyici olmaktadır (Aça, 2018b: 104-106).

Gelin Alma ve Gerdek Gecesi:

Balıkesir yöresinde düğünün üçüncü günü olan pazar günü gelin alma (bazı yerlerde “gelin alıcı” denilir) aşamasının gerçekleştirildiği gündür. Pazar günü sabahтан genç çiftlerin yerleşeceği yeni eve çeyiz serilmektedir. Düğünde “düğün arabası” hazırlanır ve bu arabaya misafir gelen herkes para asar. Ardından oğlan evi toplanıp akrabalarıyla birlikte konvoy oluşturarak gelini almaya gitmektedir. Arabalara havlu bağlanmakta ve arabalar davulun arkasından giderek gelini almaya gitmektedir (KK.49, KK.195, KK.308, KK.314).

Kız evine gelindiğinde gençler gelin inmeden bayrak çekerler ve bahşiş isterler. Bayrağı çekip oturan gençler orada maniler söylerler. Gençler, burada düğün sahibinden kuzu ister, düğün sahibi de onlara üç dört tane kuzu vermektedir. Gelin almaya gelindiğinde bereket getirmesi amacıyla kız evinden gizlice tabak, çay bardağı, kaşık vb. şeyler alınır. Geline baba ocağından çıkarken eşik öptürülür. Gelinin arkasından bereketli olsun diye şeker veya para atılır. Gelinin çocuğu bol olsun diye baba evinden çıkarken kucağına bebek oturtulur. Gelin baba evinden öğleden sonra çıkarılmaktadır. Gelin almada ve sandık almada kızın arkadaşları ve akrabaları kapıyı kilitler ve oğlan evinden bahşiş alır (KK.71, KK.182, KK.220, KK.254).

Toplumsal cinsiyet açısından cinsiyetler arası belirgin farklardan biri de “bekaret kuşağı” uygulamasıdır. Kızların evlenmeden önce bekaretlerini koruması önemli bir norm davranıştır. Bu uygulamada, kızın babası gelin olacak kızına kırmızı kuşağını üç kere döndürerek bağlamaktadır. Bu kuşağa “kadir kuşağı, kudret kuşağı, bekaret kuşağı” da denir ve bunun simgesel anlamları vardır. Bu kuşak “*biz kızımızı sağlam teslim ediyoruz*” anlamındadır. Babalar

kızlarına “buradan duvağınla çıktın ancak kefeninle gelirsın” demektedirler. Daha sonra gelinin önce sağ sonra da sol ayakkabısını erkek kardeşi veya dayısı giydirdikten sonra ayakkabısının içine uğur olsun diye para konur. Bu aşamada gelinin ayakkabısının altına kısmetinin açılması niyetiyle isim yazdıran genç kızlar da vardır (KK.39, KK.95, KK.146, KK.157, KK.308).

Kız, evden çıkarken aile büyüklerinin elini öper, aile büyükleri ise kıza para verir. Gelin oradaki bütün erkeklerin de elini öpüp onlara sarılır. Kız evi de bu erkeklerin omzuna birer havlu koyar. Hocalar tekbir getire getire gelini merdivenden indirirler. Günümüzde gelinin elinde bir çiçek verilir. Çiçek evlenmemiş kızlara uğur getirmesi için atılmaktadır. Gelinin çiçeğini kim kaparsa onun da en kısa zamanda evleneceği inancı vardır (KK.42, KK.131, KK.172, KK.201, KK.228). Gelinin saklanmasıyla yönelik dikkat çeken noktalardan biri, gelinin baba evinden çıkarken ve arabaya binerken ve aynı zamanda gittiği eve inerken onu kimse görmesin diye iki tarafına çul tutulmasıdır. Ancak bu uygulama günümüzde yapılamamaktadır (KK.95, KK.268). Kaynak kişilerin aktarımına göre eskiden gelin alımı şöyle yapılmaktaydı: “Gelinler eskiden at veya süslenmiş öküz arabalarına bindirilirdi Gelinin atı özel bir şekilde süslenir ve arkasına birkaç at daha eklenirdi. Bayraktarlar da en önden giderek atları yönlendirirlerdi. Gelinin bineceği atın eyerinin üstüne ‘üç etek’ de denilen deyre atılır. Atın kulaklarına başörtüsü, boynuna ise şalvarlık bağlanır. Gelin ise gelinliği ile ata binerdi. Gelinin en yakın iki kız arkadaşı atı çekerek oğlan evine götürürdü. Ata takılan süs eşyaları da atın sahibine kalırdı” (KK.102, KK.298).

Gelin baba evinden çıkınca “yeni gittiği yerde taş gibi otursun, sağlam dursun” denilerek gelin arabasının arkasına büyükçe bir taş konur. Gelin arabaya binerken koltuğunun altına ekmek iliştilir. Gelin, yengeler tarafından arabayla alınır ve kalabalık bir grup gelin arabasını takip eder. Gelin arabaya binince gelinin anne babası şeker, buğday ve para serper (KK. 268, KK.271, KK.326). Kızın erkek kardeşleri veya yakın akrabalarından gençler arabanın önüne geçerek damattan para alırlar. Gelin konvoyu oğlan evine giderken mezarlığa da uğranır. Gelin arabasında bir tepsi baklava, kızarmış tavuk ve pilav da erkek evine gönderilir (KK.292, KK.337).

Gelin arabadan indikten sonra bayrakların altından geçer ve orada İstiklal Marşı okunur. Gelin arabasının önünde kurban kesilir ve kurbanın kanından gelinin alnına sürülür (KK.39). Gelini arabadan kayınpederi indirir. Gelin arabadan insin diye kayınpederi tarafından geline inek, koyun, tarla vb. hediye edilir. Bu sırada gelin hiç konuşmaz. Gelin arabadan indikten sonra kayınavlidesi gelinin sol koltuk altına bir ekmek, sağ koltuk altına da Kuran ilişitirdikten sonra

eline su dolu bir ibrik verir. Gelin ibrikteki suyu d ke d ke eve girer. Sonra da ekmek elinden alınıp evdeki kişilere pay edilir. Oğlan tarafı ise evin avlusunda oyun oynadıktan sonra o ibriği kırar (KK.130). Başka bir yerleşim yerinde ise, gelin oğlan evine girmeden önce kayınvalidesi ya da yengeleri kapının önünde elinde tereyağıyla bekler. Bu tereyağını gelinin eline verirler ve gelin bunu kapıya    kez sürdükten sonra besmele çekerek sağ ayağıyla içeri girer (KK.146, KK.228). Bazı yerlerde, gelin oğlan evinin kapısını    defa açar ve      de içeri girer (KK.46, KK.82). Gelin oğlan evine varınca kaynanası gibi olsun diye kaynanasının tülbenti gelinin başına konulur (KK.108, KK.133).

Gelin oğlan evine girdikten sonra kaynatasından hediye alana kadar kimseyle konuşmaz ve kıble yönünde ortaya konan bir sandalyede oturur (KK.20, KK.228, KK.292). Eskiden gelin o gün oruç tutar, akşam ezanı okunduktan sonra kayınvalide geline bir bardak şerbet içirerek geline tuttuğu orucu açtırmış olurdu. Kayınvalide    defa “*gelinimin dili tatlı olsun*” diyerek şerbeti içirirdi. Günümüzde bu uygulama yoktur (KK.39, KK.72). Gelin oğlan evine geldikten sonra başının üstünde ekmek çevrilir ve bu ekmek küçük küçük doğranıp misafirlere dağıtılır. Ekmek de yenildikten sonra misafirler dağılır (KK 85, KK.178).

 erkeslerde kız, gelin olarak gideceği zaman gelinle oğlan evine “tamade” adı verilen elçi görevindeki    beş genç de gönderilmektedir. Bu tamadeler yaşça büyük ve kanaat sahibi kişiler de olabilmektedir (KK.354). Bunlar, gelinin oğlan evine alışmasını sağlamaktadır. Kaçma veya evli bir çiftin arasının bozulması durumunda ise tamadeler ailelerin veya çiftlerin uzlaşmasını sağlamaktadır

Savaştepe’ye bağlı Tahtacı-Türkmen köyü Kongurca’da gelin oğlan evine indikten sonra yemek yenilir ve ondan sonra “tura” adı verilen bir adet vardır. Tura ceme benzetilmektedir. Burada ortaya bir sacayağı ve üstüne de bir kalbur konulur. Etrafında  zne babası, özne anası, damat, gelin olur. Saz  alınıp özne nefesi söylenilmektedir. Turaya gelecek gençlerin elleri kınalı olmaktadır. Burada gelininin arkasına yastık bağlanılmakta ve gençlerin eline de yağlık verilmektedir. Gençler yağlıkların ucunu d ğ mlerler ve gelini koruyan kızlara usulca vururlar. Gelinin yanında iki tane arkadaşı olur. Eğer kızlardan birine hızlı vuran olursa kızı seven oğlan elindeki yağlıkla kızı vuran oğlanı d ver (KK.102, KK.194, KK.219).

Bu aşamadan sonra dini nikah kıyılmaktadır. Eskiden imam nikâhı gelinin yanında kıyılmaz, damat ve gelinin vekili başka bir odaya geçer ve orada imam nikâhı kıyılırdı. Gelinin vekili ise erkek olurdu. Günümüze yakın zamandan beri ise gelin ve erkek bir aradayken imam nikâhı kıyılmaktadır. Eskiden mehir senedi

imzalanmazken günümüzde mehir senedi imzalanmaktadır (KK.23, KK.81, KK.196). Alevi yerleşimlerde ikrar nikâhı/dede nikâhında dedenin eşi olan anabacı gelini dedenin huzuruna çıkarır. Dede, gelini “*geldiğin yeri hoş karşıla, tatlı dilli ve geçimli ol*” diyerek uyarır. Daha sonra dede, gelin ve damadın elini üst üste koyarak “*kanı kandan, teni tenden, Allah'ın huzurunda birbirinizi aldığınızı kabul ettiniz mi*” diye üç kez sorar ve eşler üç sefer birbirine “*aldım ve kabul ettim*” diyerek birbirlerine dedenin huzurunda niyaz verir. Dede, “*girdiğiniz bu yol kıldan ince, kılıçtan keskin, ateşten gömlek, demirden leblebidir. Bu yolda tek eşlilik vardır. İyi günde kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta, zenginlikte ve yoklukta, bir ömür boyu birbirinizi taşıyacağınıza halkan ve Allah'ın huzurunda söz veriyor musunuz*” diyerek gelin ve damattan söz alır. Bu şekilde dede nikâhı da kıyılmış olur (KK.151).

Dini nikahtan sonra “damat kapama” âdeti vardır. Gelin damadı görmeden evvel oğlan tarafı “güvey yemeği” denilen bir yemek verir. Yemekten sonra damat yatısı namazı için camiye götürülür. Damat yatısı namazından sonra gerdeğe girmeye eve doğru tekbirler eşliğinde giderken erkek arkadaşları tarafından damada iğne batırılıp sırtına yumruk vurulur, üstüne su dökülür (KK.131). Bu sırada yengeler gerdek odasında geline gerdek gecesi hakkında bilgi verir. Gelinin kapısına ip bağlanır ve güvey salmaya gelindiğinde damat onu kopararak odaya girer. Bir de su dolu tas koyulur ve damat onu teptikten sonra odaya girer. Kız evi tarafından hazırlanan bohça gelinle damadın odasına bırakılır. Bunun içinde pilav, tavuk, tatlı ve çerez bulunur (KK.193, KK.375). Gelinle damat ikişer rekât namaz kılar (KK.150). Gelinle damat gerdeğe girmeden önce yataklarında ileride çocukları olsun diye çocuk yuvarlanmaktadır (KK.39) ki bu uygulama sempatik büyüünün bir yansımasıdır. Gerdek gecesinde geline yüz görümlüğü verme âdeti eskiden yokken günümüzde yapılmaktadır (KK.167, KK.193).

Yörede yakın zamana kadar “çarşaf gösterme” âdeti yaygın bir şekilde uygulanmaktayken son zamanlarda genç çiftlerin düğünden hemen sonra balayına gitmeleri bu uygulamanın yaygınlığını azaltmıştır. Eskiden gerdek gecesinden sonra yengeler çarşafı alır ve kayınvalideye gösterirler ve o da çarşafın içine bir avuç demir para atardı. Sonuç “olumlu” ise kız evine haber verilir. Daha sonra bu çarşaf sandığa konulurdu. Eğer “olumlu” sonuç alınmazsa kız baba evine geri gönderilir ve bu durum o aile için büyük bir utanç kaynağı olur (KK.130). Bazı yerlerde ise gelini gerdeğe “haca” (gelinin sağdıcı) denilen kadınlar hazırlardı (KK.274).

Derleme yapılan bazı yerlerde “çarşaf gösterme” âdetinde evin dışında bekleyen delikanlılara da haber verilir. Gelin kız çıkarsa tüfek patlatılır; gelin kız

çıkmadığında ise tüfek patlatılmazdı. Böylece köy halkı da gelinin kız olup olmadığını tüfeğin sesinden anlardı (KK.76). Kızın baba evine geri gönderilmesi durumunda kızın çeyizi ve düğündeki takılar oğlan tarafına kalmaktadır. Bu kız yine evlenebilir ama çoğunlukla dul erkeklerle veya kendine eş bulamayan erkeklerle evlenebilmektedir (KK.358). Kan gelmeyen kadınlar için söylenen “*nerde soyunduysan orada doyun*” diye bir söz vardır (KK.71, KK.254). Gerdek gecesinin sabahında gelini sabah ezanında kaldırırlar. Gelin kolunun altına çember, havlu kısıtırıp kocasıyla birlikte akrabalara el öpmeye ve hediyeleri dağıtmaya gider. Evin erkeğine havlu, hanımına da çember hediye edilir (KK.88, KK.117, KK.195). Tahtacı Türkmenlerinde gelinle damat gerdeğe girdiklerinde özne anası ve özne babası gelinle damadı odalarının önünde beklerler. Bir de kız evinden yenge gönderilir. Bunlar “müjde” çıkana kadar beklerler. Eskiden damatlar gerdekten sonra müjde amaçlı tüfek atarmış (KK.111, KK.219).

Gelin alma aşaması ve sonrasında gelinin baba evinden çıkışı, bekâret kuşağı, çarşaf gösterme gibi uygulamalar, Balıkesir yöresindeki tüm örneklem gruplarında ortaklıklar taşımaktadır. Kadını baskılayan ve onu erkek tahakkümü altında nesneleştiren gelenekler, son yıllarda azalma eğilimine girmiştir. Bu hususta teknolojik gelişmeler, kentleşme, iletişim olanakları ve eğitim seviyesindeki artış geleneği baskılamış görünmektedir. Muhafazakâr şehirli kitlenin yaşam tarzında görece yükselen sekülerleşmenin din kaynaklı geleneklerde de aynı şekilde gerilemeye neden olduğunu söylemek mümkündür.

Düğün Sonrası:

Balıkesir yöresinde gerdek gecesinden sonraki sabah da gelin etrafında kadın merkezli birtakım adetlerin yapıldığını görmekteyiz. Yörede gerdek gecesinden sonraki gün “gelin başı” yapılır. Önce geline bir başlık giydirilir ve gelinin ağzı bir tülbent ile kapatılır. Daha sonra akrabaları gelinin üstüne para saçar. Gelinin yanına gelen kadınlar tülbentlerini gelinin eteğine atar. Gelin tülbendi üç kez döndürdükten sonra kadınlara savurur. Tülbent kimin üstüne giderse onun yakın zamanda çocuk sahibi olacağı anlamına gelir. “Gelin başı” günümüzde de devam etmektedir (KK.246). Eskiden yapılan ancak günümüzde ortadan kalkmış olan uygulama şöyledir: “*Gerdek sabahı gelini uyandırmaya gelinin arkadaşları gelir, ardından gelinin başı bağlanır ve çarşaf gösterilirdi. Gelinin yüzü duvara doğru çevrilir ve ağzı bir tülbent ile bağlanarak kimseyle konuşturulmazdı. Bu sırada gelinin ve damadın akrabaları ise çarşafa bakar, geline para veya hediye verirdi*” (KK.178).

Tahtacılar da gelin, gerdekten sonraki sabah kalktığı zaman üç tane eve ocak yakar. Daha sonra özne anası ve yengesi gelini çeşmeye götürüp su getirir.

Ardından “*başa buyurun*” derler ve gelin başı bağlandıktan sonra oradaki herkese gelin birer bardak su verir. Daha sonra gelini ortaya dikerler ve herkes hediyesini getirip ortaya atar. Bu şekilde düğün bitmiş olur. Gelinin başının bağlanmasına “tomaka” denilmektedir (KK.175, KK 194, KK.309).

Bazı yerlerde bu uygulamaya “gelin ertesi” denilir. Burada kadınlar kendi aralarında eğlenir ve para çevirme, bakır çalma, çerez ve kına dağıtma olur (KK.313). Duvak sabahı evde kızın arkadaşları toplanır. Daha sonra gelin kızın arkadaşları gelini çeşmeye götürür. Çeşmenin önündeki çamurluğa bir tane bıçak bir tane de tarak saklanır. Geline de saklananları bulması söylenir. Gelin bıçağı bulursa, ilk çocuğu oğlan olacak, tarağı bulursa ilk çocuğu kız olacak denilir (KK.182, KK.199, KK.228). Gerdek sabahı gelin oynatılmaktadır. Gelinin eline buğday veya çörek otu verilip evlilik bereketli olsun diye buğdayı/çörekotunu etrafa serpererek oynar (KK.146, KK.228). Geline gerdekten sonraki gün büyük küçük demeden herkesin eli öptürülür. Daha sonra gelinin yengesi gelini bir sandalyeye oturtup “zülû” ismini verdikleri saçı keser. Zülûf adı verilen saç gelin öldükten sonra kefenine koyulmaktadır. El öpüldüğü gün misafir çağırılıp hem yemek hazırlanır hem de gelin oynatılır (KK.20, KK.84, KK.110).

Örneklem grubumuzdaki başka bir yerde ise küçük farklarla uygulama şöyle yapılmaktadır: “*Gerdekten sonraki gün misafirler gelir ve geline yine gelinlik giydirilerek herkesin eli öptürülür. Gelin tanıdığı kişilere patik, kazak, çember gibi hediyeler verir. Yemek de yendikten sonra evdeki misafirlerle birlikte toplanıp çeşmenin yanına gidilir. Çeşmenin yanına giderken çerez, helva, ekmek vb. yiyecek şeyler götürülür. Daha sonra çeşmenin başında bakır çalınarak eğlenilir. Gelin o çeşmeden bir testiye su doldurur ve bu suyu döke döke evine kadar gelir. Ondan sonra misafirler dağılıp gelin evine girer*” (KK.45, KK.157).

Eskiden düğünden üç gün sonra ekmek yapılır, gelinin arkadaşlarıyla birlikte akrabalar çağırılırdı. Çeşmenin başına gidilip burada tepsideki ekmek dörde bölünürdü. Bu adet gelini yeni akrabalarıyla tanıştırmak içindir. Akrabalar da geline hediye olarak yumurta vb. şeyler verirlerdi (KK.95, KK.308). Ayrıca düğünden sonra “gezek” adıyla kız tarafında bir yemek verilmektedir. Böylece damat da düğünden sonra ilk defa kız evine girmiş olmaktadır (KK.34).

Yörede günümüzde olmasa bile eskiden “gelin kırkı”, “düğün kırkı” gibi adlarla yaşatılan bir inanç tespit edilmiştir. İki yeni gelin ya da gelinle kırklı çocuk bir araya getirilmemeye çalışılmakta ve bunun uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Yine bununla ilişkili bir biçimde eskiden gelin kırk gün dışarı çıkarılmaz ve bu süre zarfında yanında kaynana ve kaynatası olmak üzere sadece bir kez kendi ailesine gidebilirdi. Buna “kız ardı” denilir ve genelde bu düğünden

sonraki yedinci gündür (KK.84, KK.292). O gün yenecek yemekler oğlan evinde hazırlanıp kız evine götürülürdü ve buna “gelin gezmesi” de denilir (KK.146).

Yörede karşılaşılan hususlardan biri de gelin olduktan sonra kadınların bekar kızlardan farklı bir biçimde başlarını kapatmasıdır. Bu sayede bir kızın evlendiği başını bağlama biçiminden anlaşılmaktadır. Ayrıca, yeni gelinlerin kırmızı ağırlıklı giysiler giydiği de aktarılmıştır (KK.376).

Düğün aşaması bittikten sonra, yakın zaman dek geniş aile şeklinde kaynata-kaynana ile yaşayan genç çiftlerin uyması gereken bazı kuralları vardır. Gelinler, yeni ailesinde tarlada çalışmaktan hayvan bakımına ve ev işlerine kadar bir dizi işten sorumlu olur. Bu nedenle kaynana gelinleri yönlendirir, zaman zaman da gelinlerle sürtüşmeler yaşar. Çerkeslerde geline yönelik yasaklar daha katıdır. Çerkeslerde gelin, kaynananın ve kaynatanın yanına giremez, onlarla aynı sofrada yemek yiyemez. Gelinler yemeğini kimse görmeden kenarda bir yerde yer. Kaynana ve kaynatanın yemek yemesini ayakta bekler. Evde misafir olduğu zaman da aynısını yapar (KK.236, KK.373).

Evlilik Tipleri:

Yörede yapmış olduğumuz alan araştırmasından derlediğimiz bilgilere göre, günümüzde en yaygın evlilik tipi anlaşılarak/flört edilerek yapılan evliliklerdir. Bunun hemen ardından görücü usulü ve kaçarak evlilik gelmektedir. Levirat ve sororat tipi evliliklerin, beşik kurtması uygulamasının örnekleri 50 yıldır görülmemektedir. Yörede monogami yaygındır, poligami ise tek tük görülmektedir. Bunların dışında akraba evliliği, zorla kaçırma, değişik yapma, otura kalma evlilik örneklerine de rastlanmıştır.

Balıkesir yöresinde yakın zamana kadar Alevi-Sünni evliliklerine dönük kaçınmalar ve toplum tarafından gerçekleştirilen birtakım yaptırımlar -düşkünlik gibi- mevcutken günümüzde özellikle eğitilmiş popülasyonda bu durum azalmıştır. Yine, akraba evliliği Tatar ve Çerkes köylerinde güçlü bir kaçınma davranışıdır. Pomaklarda ise iç evlilik daha görünür bir biçimdedir. Kaçarak evlenmelerde kız evi ile belirli bir süre dargınlık olur, ardından barışılır. Kaçan kıza eskiden düğün çoklukla yapılmazken günümüzde her durumda düğün yapılmaktadır. Bu tarz evliliklerde oğlan tarafı düğünü üstlenir ve yapar. Zorla kaçırma yoluyla evlilik, hukuki birtakım sonuçları ve toplumda eğitim seviyesinin artması nedeniyle günümüzde tümüyle ortadan kalkmak üzeredir.

Türkmen geleneğinde kaçma süreci şöyle anlatılmıştır: “Kız kaçtığı zaman erkek kadına o akşam el sürmez. Ertesi gün yakınlar toplanarak gizlice kaçan gençlerin yanına gelir. Kız yıkanır ve kıza yeni kayafetler giydirilir. Kız, yeni

kayafetleri giyip henüz düğün yapılmadan gerdeğe girer. Kaçan kız asla kaçtığı kayafet ile gerdeğe sokulmaz. Kızın eski kayafetleri yıkanıp bohçalandıktan sonra kaçtıklarından sonraki üçüncü günde üstüne hediyeler eklenip 'urba' yapılarak kız evine yollanır. Buna 'urba gitti' deriz. Urbayı alan kız evindekiler ağıtlar yakar. Aradan bir ay geçtikten sonra erkek tarafı kız tarafına barışma teklif eder. Kız tarafı da bu teklifi kabul ettikten sonra erkek tarafı üç etek, altın, gümüş vb. hediyeler ile kız tarafına gider. Buna da 'kalın/bohça götürme' denir. Kız evine 'kalın' götürüldükten sonra erkeğin annesi kızın babası ile kızın annesi de erkeğin babası ile 'dünür semahı' döner. Daha sonra börek, pilav, ayran yenir ve barışılır. Sonrasında ise sıra düğüne gelir” (KK.299). Kız kaçıranlara “teke kaçkını” denilmektedir (KK.362).

Yörenin kırsal yerleşmelerinde ülkemizin Doğu bölgelerinden, Karadeniz’den, Azerbaycan’dan gelen gelinler de vardır. Genelde evlenemeyen erkekler bu evlilikleri tercih etmektedirler.

Boşanma:

Evlilikte eşlerin çocuğu olmadığı zaman kadın, erkeğin ailesinden baskı görmekte ve eşler bazı yerlerde boşanmaya zorlanmaktadır. Bununla birlikte çoğu yerde eskiden boşanma çok nadir görülmekteydi, bunun nedenleri arasında boşanmaya toplumun sıcak bakmaması ve bununla ilişkili kültürel örüntüler sayılabilir. Ancak günümüzde köyden kente göç etmiş ailelerde boşanmalar artmıştır. Boşanma nedenleri, kadının aldatması, erkeğin içki, kumar gibi alışkanlıkları, şiddetli geçimsizlik gibi hususlardır.

Kadının kocası erken yaşta öldüyse kadın çocukları ile kaynatası ve kaynanasının yanında yaşayabilir. Eğer kadın başkasıyla evlenmek isterse evlenebilir. Böyle bir durumda kadın çocuklarını isterse yanında götürür. İstemezse çocukları ölen eşinin ailesine bırakır. Çocukları onlar büyüktür (KK.75, KK.150, KK.217). Kadın dul kaldığında evlenmek zorunda değildir. Eğer kadın geçimini tek başına sürdürebiliyorsa evlenmez. Günümüzde dul kadınların maaşı olduğundan evlenmek istememektedirler (KK.264, KK.331).

Balıkesir yöresinde yapmış olduğumuz derlemelerde evlilik gelenekleri bağlamında örneklem gruplarında birtakım küçük farklılıklara rastlamış olsak da genel olarak bakıldığında benzerliklerin yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre, evlilikle ilgili ritüelistik uygulamaların merkezinde “gelin”; bu uygulamaların uygulayıcılarının ise kadınlar olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar, ritüelin sürekliliğinde önemli rol oynamakta ve bunların genç kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Kent ortamlarında yukarıda zaman zaman temas

ettiğimiz çeşitli faktörler evlenmeye bağlı geleneklerin zayıflamasına neden olurken aynı zamanda yeni bağlamlarda yeni uygulamaların ve eğlence formlarının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Özellikle düğünlerin salonlara taşınması hem düğünün süresini kısaltmış hem de birçok ritüelistik uygulamanın terk edilmesine neden olmuştur.

2. 5. 3. Ölüm

İnsanoğlu doğayı gözlemleyerek hiçbir şeyin aslında yok olmadığını, sadece şekil değiştirdiğini görmüş ve ölümün aslında bir son olmadığı, sadece bir dönüşüm olduğu sonucuna vararak ölüm korkusunu dizginleyebilmiştir. İşte bu korku ve ölümsüzlük arzusudur ki ilk dinsel inançlar ölüm düşüncesi etrafında gelişmiştir.

Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde birçok inanma, adet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlem kümelenmektedir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, adetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan bir grubu ölenin “öte dünyaya gidişini” kolaylaştırmak; onun geride bıraktıklarının gözünde, gerekse “öte dünyada” saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka grupsa; ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa, ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağıltmak, sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır (Örnek, 1971: 207).

Korku ve sarsıntılara yol açan ölüm, sevimsiz olmakla birlikte, insanı hayata bağlayan, yaşamayı değerli kılan, güvenli ve huzurlu bir yaşama ortamının yaratılmasını sağlayan, insanı sınırlandıran temel unsurlardandır. “Ruh” ya da “can”ın bedeni terk etmesi ve cansız ya da ruhsuz bedenin işe yaramaz hale gelmesi anlamına gelen ölüm, aynı zamanda, pek çok inancın ve uygulamanın da merkezinde yer almıştır. Ölümden korkan insanlar ölümü getirebilecek söz ve eylemlerden kaçınmışlar; ölüme neden olan olaylara, varlıklara ve hastalıklara karşı dine, büyüye, halk hekimliğine ve tekniğe bağlı uygulamalar geliştirmişler; ruhlara, ölümlere, ölü gömmeye ve ölüm sonrasına bağlı inanış ve uygulamalar meydana getirmişlerdir (Aça ve Yolcu, 2016: 479). Toplumsal kimliğin görünür kılındığı öğelerden biri de ritüellerdir. Geçiş dönemleri içinde eğlence formlarının bulunmadığı ritüelin yoğun şekilde karşımıza çıktığı tek geçiş dönemi ölümdür.

Balıkesir yöresinde nasıl ki evlenme aşamalarındaki uygulamalar daha çok kadınla ilişkiliyse ölümle ilgili olanları da çoklukla erkeklerle ilişkilidir. Türk

geleneksel dünya görüşünde atalar kültüyle ilintili inançlar ile semavi dinlerin dinsel alanlarının ataerkil örüntülerden müteşekkil olması bu sonucu doğurmuş olmalıdır. Ancak yine de ölümle ilgili uygulamaların tümü erkeklere özgü değildir.

Ölüm döşeğinde yatan kişi için öncelikle yatağının başucuna testi ile su konulduktan sonra su, pamuğa dökülerek hastanın dudaklarına verilir. Ölüm döşeğinde olan kişinin başında Kuran okunur ve şifa olması için Zemzem suyu içirilir. Kefenin iç kısmına çörekotu ile fesleğen koyarlar. Eğer ölecek kişi kadınsa ellerine ve ayaklarına kına yakılır. Hastanın odasında acısız ölmesini sağlamak amacıyla Yasin suresi okunur. Hasta ölene kadar odanın bacalık adı verilen şömineye benzer bölümünde sürekli olarak ateş ve değişik otlardan yapılmış tütsüler yakılır. Eğer kişi akşamüstü ya da gece ölmüşse ertesi gün yapılacak olan tören için beklenir. Bu bekleme esnasında ölünün çenesi ve ayak başparmakları birbirine bağlanacak şekilde hazırlanır. Ölünün üstüne demirden bir nesne bırakılır (KK.45, KK.193, KK.196, KK.377).

Kadın öldüğü zaman eşiyle olan nikâhı düştüğünden cenazesi kocasına gösterilmez, ölen kadını yalnızca çocukları görebilir. Kadın cenazesi kefenlendikten sonra üzerine ferace örtülür. Ölünün bulunduğu evin tüm lambaları açık bırakılır. Bunun temelinde kötü ruhların ölüyü ele geçirmesini engelleme yatar. Ölünün başında mutlaka bir bekçi bırakılır. Ertesi gün, sabah namazı sıralarında salası verilerek ölünün adı köylülere duyurulur (KK.39, KK.85, KK.319). Üç gün süresince kedi, baykuş ve kabak çekirdeği uğursuz sayılır. Kedi ve baykuşun ölen kişinin ruhunu geri getireceğine inanılır. Kabak çekirdeğiye yıkama aşamasında göreceğimiz üzere ölüyü yıkamada kullanıldığı için uğursuzdur. “Yüg” adı verilen tören yıkamayla birlikte başlar. Kaplar kurularak yemek ve helva yapılır. Helva ekmek dilimlerinin üzerine sürülmüş olarak çocuklara dağıtılır. Konuklara yemek verilir. Ölüm yöre halkı için bir “geçinme”dir (KK.81, KK.172).

Eğer ölen kişi erkekse bir erkek, kadınsa bir kadın, çocuksa her ikisinden biri ölüyü yıkar. Yıkama esnasında susak kabağı adı verilen bir çeşit kabak kullanılır. Kabağın içi su doldurularak ölünün üzerine dökülür. Cenazeyi dışarıda bekletmek hoş karşılanmaz. Cenazenin hemen defnedilmesi gerekir (KK.5, KK.377). Yıkamadan önce veya yıkamayla birlikte mezar kazılır. Genelde iki metre boyunda, bir buçuk metre derinliğinde, doğu-batı yönünde hazırlanan mezarın başına bekçi bırakılır. Çünkü boş kalan mezarın kötü ruhlar tarafından işgal edilebileceği düşünülür. Bekçi olan kişinin yanına testi içerisinde bir miktar katran bırakılır. Bir mezarın kadına ait olduğunu anlaşılsın diye mezarına çember

bağlanır. Kadınların erkeklerden daha günahkâr olduğuna dair inançtan dolayı mezarları daha derin kazılır. Ayrıca erkeğin mezarı göbeğe, kadının mezarı göğse kadar gelir (KK.49, KK.334, KK.345). Demir gibi katranın da kötü ruhları kovacağına inanılır. Mezar kazıldıktan sonra diğer grup mertek adı verilen mezarın içine konacak olan tahtaları ve baş-ayak kısmına dikilecek olan iki tahtayı hazırlar (KK.196).

Balıkesir yöresinde özellikle Yörük ve Türkmenlerde, ağıt yakma geleneği yakın zamana kadar canlıyken günümüzde azalmış ancak tamamen yok olmamıştır. Ağıtların içeriğinde ölen kişinin sağken yaptığı iyilikler, ölen kişiye duyulan sevgi-saygı, dünyanın faniliği, ölümün katı bir gerçek ve zamansız oluşu gibi konular vardır ve bu ağıtları kadınlar yakar. Eskiden Yörüklerde ölü evine gelen kadınlar ağıtlar eşliğinde “fıstan yırtma” ya da “bağır yırtma” adı verilen seansa katılırlardı. Giysilerin boyun ve bağır kısımları yırtılır ve ağlamaya benzer sesler çıkarırlardı. Ağıt “ağlayış” olarak ifade edilir. Bu uygulamalara hamile veya loğusa kadınlar katılmazlar (KK.172).

Ölü kefenlendikten sonra öğle veya ikindi namazını müteakip kılınacak cenaze namazı için hazırlanır. Tabutun üst kısmı kapalı olmayıp kefenin üzerine kilim konulur. Kilimin üzerine çember adı verilen başörtüsü ve havlu bırakılır. Çember ve havlu daha sonra imama verilir. Ayrıca imama içi su dolu bir kap verilir. Bunun nedeni ölü için abdest almasıdır (KK.377).

Cenaze, namazı kılındıktan sonra mezara getirilir. Bu getiriş, yörede “salını tutmak” deyiimiyle karşılanan tabutun alt kısmına çakılmış odunlara tutmak kaydıyla üç adım ya da dokuz adım aralıklarla değişmek üzere cenazenin taşınması şeklinde olur. Ayak kısmı doğuya, baş kısmı batıya ve yüz kısmı güneye gelecek şekilde ölü, mezara “kolan” adı verilen kalın bir iple bırakılır. Bu kolan daha sonra küçük çocuğu olan bir kadına, o çocuğu sırtında taşıması için verilir. Dualar eşliğinde gömme işlemi gerçekleştikten sonra başsağlığı için ölünün yakınlarına gidilir. Mezarın başında imam, “talkın vermek” deyiimiyle ifade olunan duaları okur ve ana adıyla birlikte ölünün adını yüksek sesle üç defa çağırır (KK.81).

Kadınlar cenazenin defnedilmesi için cemaat ile mezarlığa gitmez. Erkekler cenazenin defnedilmesi için mezarlığa giderken kadınlar evde cenazenin üzüntüsüne ağlarlar. Kadın cenazeye katılımcıların temas etmemesi için kol kısmı bez ile sarılıp o şekilde defnedilir (KK.49, KK.234). Gömme işlemi bittikten sonra imam, mezarın baş kısmına birinin içinde su, diğerinde katran olmak üzere iki testi bırakır. Suyun bir kısmını mezarın üstüne döktükten sonra kırmızı bir bez parçasını baş kısımdaki tahtaya bağlayarak oradan ayrılır (KK.172).

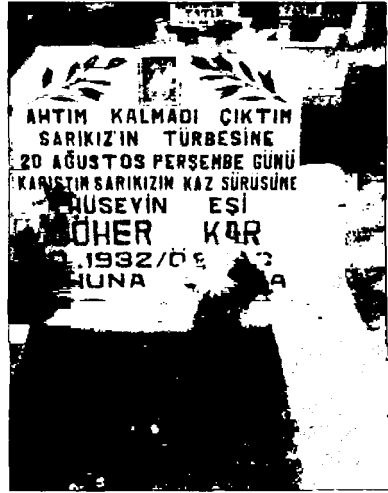
Ölünün yıkandığı yere bir parça yağlı ekmek bırakılır. Eğer onu bir köpek yerse ölünün ruhu rahatlamış olur. Ölünün yıkandığı yerde bir gece boyunca ışık yakılır. Ölünün yattığı yatağa iki tabak içerisinde un ve tuz konulur. Daha sonra bunlar fakir ya da dul birine verilir (KK.196). Ölünün giydiği giysiler yıkanarak kuruması için ters asılır. Ters asılan çamaşırlar fakirlere, yetimlere ve dul kişilere ölen kişinin diğer özel eşyalarıyla birlikte dağıtılır. Ölen kişinin yakını köylülere lokum verir. Bu uygulamalar, yöre halkı için mutlaka yapılması gereken uygulamalardır. Aksi takdirde ölünün ruhu rahat etmeyecektir (KK.334).

Daha sonra ölü evinde yedi gün süresince Kuran okunur. Yedinci günde yedi hayrı yapılır, yemek dağıtılır. Kırkıncı günde de aynı uygulama söz konusudur. Elli ikinci günde sadece helva yapılarak dağıtılır. Elli ikinci günde okunacak duaların ölünün ruhunun acısını hafifleteceği düşünülür (KK.334). Cenazeden sonra başsağılığına gelen kişiler için ikramlar yapılır (KK.268). Bazı yörelerde cenaze çıkan evde yemek pişirilmediğinden yedi gece boyunca cenaze evine komşulardan tarafından yemek götürülür (KK.95). Günümüzde cenazenin çıktığı ilk gün pideciye pide yaptırılmaktadır ve mezarlıktaki erkekler tarafından hayır amacıyla insanlara dağıtılmaktadır. Böyle bir uygulama eskiden yapılmamaktaydı (KK.95). Biri öldüğünde “*emir Allah'ın*”, “*Allah rahmet eylesin*”, “*toprağı bol olsun*”, “*mekânı cennet olsun*” gibi sözler söylenir (KK.219). Cenaze sahibine de “*üzülme, vakti saati geldi*” denilerek destek verilir (KK.307).

Tahtacı-Türkmen köylerinde cenazeye “*ya Allah ya Muhammed ya Ali*” diyerek üç defa elle yavaşça vurulduktan sonra ölüm nefesi söylenir (KK.255). Bu nefesler, hayatın gelip geçici olduğu, herkesin bir gün öleceğini anlatan ezgili şiirlerdir. Nefesler söyledikten sonra ölen erkeğe “köyneke” denilen don, kuşak ve sarıktan oluşan damatlığı giydirilir. Daha sonra ölen erkek yattığı yerde tıraşlanır. Ölünün gözüne sürmesi çekilip makyajı yapılarak süslenir ve özel eşyaları ile defnedilir (KK.76). Kadınlar cenazeyi defnetmeye giderken yöresel bir giysi giyerler (KK.102). Cenazenin defin işlemlerini köyde dede olduğu zaman dede, dede olmadığı zaman ise dışarıdan çağrılan imam üstlenmektedir (KK.175). Ölen kişi döşek ve kıyafetleri ile birlikte defnedilmektedir (KK.67). Ölen kadına ise “üç etek” veya “deyre” denilen bir çeşit geleneksel gelinliği ile “kepez” adı verilen başlık giydirilir. Baş bağlandıktan sonra sürme çekilir. Kadını en sevdiği kadın arkadaşı veya musahibinin eşi yıkar. Kadın da özel eşyaları ile birlikte gömülür (KK.76). İkrar ceminde bele sarılan bir yazma vardır. Bu yazma ölene dek saklanır ve kişi öldükten sonra beline sarılıp o yazma ile beraber gömülür (KK.234). Mezarlarda üç ayak simgesi (kaz ayağı) Tahtacılar aittir. Bu simgedeki üç kaz ayağı hep aşağıya doğrudur (KK.186). Cenazelerde ağıtları

kadınlar yakar. Ağıt yakma geleneği, Alevi yerleşmelerinde günümüzde de devam etmektedir.

Edremit'e bağlı Çamcı köyünde şöyle bir uygulama dikkat çekmektedir: Köy halkından biri öldüğü zaman ölümünün 40. gününde kırk hayrı yapılmaktadır. Hayrın yapılacağı günün sabahı köyde anons yapılır. Bütün kadınlar köy mutfağında toplanırlar. Gelen kadınların her biri sahan içerisinde üzüm, erik ve çeşitli meyve kurularını getirirler. Toplanan bu meyve kuruları ile kurulan kazanda hoşaf kaynatılır. Bu gündüz yapılır ve ismi "hoşaf konması"dır. Bunun iki amacı vardır; ilki herkes bu vesileyle ahirete göçmüş yakınlarına selam gönderir ve ikincisi ise dayanışma arzusudur. Hoşaf konmasının ardından akşam kırk yası alınır. Kadınlar toplanır ve ağıtlar eşliğinde cenaze sahibinin saçına kına yakarlar. Saçında kına olan cenaze yakını artık 41. günden itibaren evden dışarı çıkabilir. Ertesi gün getirilen bakliyatlar ve çeşitli sebzelerle yine köy mutfağında yemek pişirilir ve herkese ikram edilir. Yemekten önce kadınlar mezara çalı atmaya giderler. Tahtacılarda ölümün ayrı ve özel bir manası vardır. Ölen kadın ise gelinlik, erkek ise damatlık giysileri giydirilir. Bunun için gelinlik ve damatlıklar atılmaz, sandıklarda saklanır. Ayrıca bütün kadınlar ellerinde birer çiçek ya da birer parça eşya (tülbent, mendil, vs.) ile ölünün gömüleceği esnada mezar başına gelirler ve bunları mezar içine bırakırlar. Mezara eskiden "goytana" denirmiş. Mezara konan eşyalar hiç kullanılmamış eşyalardır (KK.62).

Fotoğraf 61: Edremit-Tahtakuşlar ve Hacıaslanlar köylerinde kadın mezarları. Mezar taşlarında kocalarının isimleri de yazılıdır.

Köyde birisi öldüğü zaman ölen kişinin kırkı çıkmadan biri daha öldüyse, ikincinin kırkını yapmak için ilk ölen kişinin kırkının çıkması beklenir (KK.111). Bazı yerlerde ölünün arkasından çok ağlandığı takdirde ölen kişinin suyun içinde kalıp ve azap çekeceğine inanıldığından arkasından ağıt yakılmaz ve ağlanmaz. Hatta cenazenin yakınları ağlarken bile ağladığını belli etmemeye özen gösterir (KK.335). Ölüm döşeğinde olan bir kişinin yanında feryat figan ağlanması hoş karşılanmaz. Böylece ölüm döşeğinde olan kişinin yanında çok ağlandığı zaman o kişinin ölmeyeceğine inanılır (KK.249).

Yas, ölen kişinin yılı çıkana dek devam eder (KK.150). Bazı yerlerde yas tutma süresi kişiden kişiye değişir. Eğer ölen kişi köylü tarafından çok sevilen biri ise yası uzun tutulurken ölen kişi köylüler tarafından fazla sevilmiyorsa yası kısa tutulur (KK.374). Genç bir kadın öldüğünde arkasında bıraktıklarına hatıra kalması amacıyla ölen kadının saç kesilip sandıkta saklanır (KK.103). Köydeki evlere ölen aile büyüklerinin resimleri asılır (KK.334).

Cenazenin mezara defnedildiği akşam herkes evinde pişirdiği yemeği cenaze evine götürür. Cenaze evinde yemek yendikten sonra herkes cenaze sahiplerine başsağlığı diler. O gün cenaze evinde yemek pişmez (KK.302). “Yas alma”ya katılan herkes evinden mutlaka durumuna göre birkaç parça yiyecek götürür ve ölen kişinin hayrına hoşaf yapılır (KK.302). Ölü çıkan evde televizyon açılmaz ve müzik dinlenmez (KK.207).

Çerkes yerleşmelerinde cenazenin defnedileceği esnada tokalaşma, öpüşme, kucaklaşma gibi hareketler yapılmaz. Cenaze defnedildikten sonra yaşça büyük olan cenaze sahiplerinin eli öpülmez ve başsağlığı dilenmez. Mevta defnedildikten sonra cenaze evine gidilerek ev içerisinde, cenaze sahiplerinin karşısında bir halka oluşturulur. Bu halkaya dâhil olan kişilerin içerisinde “tamade” denilen kanaat önderi veya hoca vasfına sahip olan bir başka kişi, topluluk adına cenaze sahiplerine başsağlığı dileklerini sunar (KK.189).

Yukarıda belli başlı uygulama süreçleri aktarılan ölüm geçişinde, kadınlara yönelik birtakım kısıtlamalar göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, hamile veya loğusa kadının cenaze merasimlerine katılmamasıdır. Geleneksel dünya görüşünde geçiş aşamasında ya da geçişe yakın kabul edilen kişilerin karşılaşmalarında ortaya çıkacağına inanılan felaket, bu davranışı şekillendirmiş olmalıdır. Diğer yandan kadınların mezarlığa defin töreni için girememesi, kadının ataerkil dönemde ortaya çıktığı varsayılan atalar kültü ve manizme dayalı inançlar nedeniyle kadının “kutsal” alanlardan yalıtılmış olmasıdır. Kadın (tıpkı ataerkil inançlarla ilgili olarak ibadet mekanlarına girememe nedeni gibi) bu inançlar bağlamında “uğursuz/kirli” kabul edilmektedir. Kadınların definde

mezara girmemesi Sünni gruplarda olduğu gibi Tahtacı, Çepni gibi Alevi yerleşimlerinde de görülmektedir.

2. 6. Kadın Merkezli Doğa Bilgisi

Geleneksel yaşam biçiminde insan, doğadaki nesneleri günlük hayatta kullanım alanı içerisinde değerlendirmektedir. Doğada var olan ağaç, dağ, toprak, bitkiler, hayvanlar ve daha birçok nesnenin insanın ürettiği kültür değerleri içerisinde varlık gösterdiği bilinen bir gerçektir. İnsan, doğada bulunan nesneleri kendi yararına uygun olup olmadığını, hangi bitkinin ya da hayvanın yenilebilir/yenilemez olduğunu çeşitli deneyimler sonucu elde etmiştir. Sadece biyolojik gerekliliği için değil aynı zamanda kültürel gerekliliğin bir neticesi olarak da doğa-insan ilişkisinin ihtiyaçla bir ilintisi olduğu görülmektedir. Geleneksel toplum içerisinde kadının ev, tarla ve hayvan işleriyle ilgilenmesinden çocuk bakımıyla uğraşmasına kadar birçok işle meşgul olması kültüre dair üretim mekanizmasının da çok yönlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kadının günlük hayattaki ihtiyaçlarını karşılaması için doğada bulunan nesnelerle dolayısıyla doğal nesnelerle ilişkili üretimler meydana getirmesi söz konusudur. Kadının anatomik ve fizyolojik yapısını gerektiren durumlarda doğal nesnelere başvurdukları görülmektedir. Sözelimi, kadın vücudunda istenmeyen tüylerin çıkması ve bunun kızgın külle giderilmesi doğal uygulama olarak görülmektedir. Yine istenmeyen tüyler için, kadınların çam veya köknar sakızı ile ağda yaptıkları bilinmektedir (KK.299, KK.330). Ağda, şeker ve limon ya da pekmez ve limon karışımıyla da elde edilmektedir (KK.83). Doğal sumak olarak ifade edilen baharatın âdet ağrılarını azalttığı bilgisi de yine doğal yöntemlerle elde edilen bir durumdur (KK.245). Âdet ağrıları için defne yaprağının kullanıldığı durumlar da olmaktadır (KK.204).

Öte yandan, yoğurt, ekmek yapımı gibi halk mutfağına yönelik uygulamaların da doğal yöntemlerle yapıldığı bilinmektedir. Eskiden yoğurt mayası “kuzukulağı” denilen ekşi bir otun ezilerek sulandırılmasıyla yapılmaktadır. Yine incirin koptuğu daldan çıkan suyla da yoğurt mayasının yapılması söz konusudur. Ekmek mayası ise nohudun mayalanmasıyla yapılmaktadır. Ekmek mayasının bozulmasına karşı tarhananın ıslatılarak tekrar yeni maya oluşturulması sağlanmaktadır (KK.23, KK.73). Kadının vücuduna ait olan birtakım değişikliklerin meydana gelmesine yönelik bahsedilen uygulamalarla, halk mutfağıyla ilgili pratikler, doğadaki nesnelerin özelliklerini deneyimleyerek bilgi sahibi olan kadının doğrudan ihtiyacını karşılama işlevine sahiptir. Geleneksel

toplum yapısında kadın, deneyimlenmiş bilgiyle hayatını yönlendirmek durumundadır.

Halk hekimliğiyle ilgili uygulamaların “ocak” adı verilen şahsiyetler tarafından icra edildiği ve “el verme/alma” şeklinde kuşaktan kuşağa aktarılan bir geleneksellik içerdiğini söylemek mümkündür. Geleneksel toplumda, modern toplumdaki gibi hastane ve doktor bulunmaması, sözü edilen kuruma ve hastalığı teşhis ve tedavi eden kişilere ulaşımın zor olduğu ya da modern tıbbın tedavi edemediği durumlarda önem kazanmaktadır. Nitekim Boratav (1994: 122) halk hekimliğini “*halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü*” olarak tanımlamıştır. Her ne olursa olsun, halk hekimleri ve halk hekimliği yöntemleri geleneksel toplumun sağlık kurumları olarak işlevselliğini sürdürmektedir.

Halk hekimliği uygulamaları genel olarak değerlendirildiğinde doğrudan geleneksel kodlarla ifade bulan ve söz konusu kodlarla birlikte mensubu olunan inanç sisteminin temel değerleriyle inşa edildiği söylenebilir. Sözgelimi, ocaklıların birçoğunun tedavi ederken “*bu benim elim değil, Fatıma Ana’mızın eli*” şeklinde ifade kullanması, atalar kültünün İslami kisve altındaki sunumudur.

Geleneksel toplumda çocuksuzluk çoklukla kadından kaynaklı, kadının “marazlı” olmasıyla ilişkili olarak algılanmıştır. Araştırma sahasında eskiden çocuksuz olan kadınlara “erkek karınlı” denildiği bilgisi elde edilmiştir (KK.82). Kadının çocuksuz olması, onu çeşitli halk hekimliği uygulamalarına başvurmaya itmiştir. Özellikle kadın ocaklılar ya da halk hekimleri tarafından teşhis ve tedavisi yapılmaktadır. “*Doktorun bilinmediği zamanlarda çocuğu olmayan kadınlar ‘Çinçe’ lakaplı bir kadına giderdi. Çinçe, kadına alttan bakıp çocuk olup olamayacağını söylerdi.*” (KK.349). Çocuğu olmayan kadınlara çeşitli otların karışımından elde edilen ve “çıkı” adı verilen ilaç yapılmaktadır. Söz konusu ilaç kadın rahmine konur ve böylelikle çocuğun olacağı düşünülür (KK.315). Kısırlığı gidermek için çeşitli baharatların tülbent içerisine konularak iki tarafının ipe bağlanması neticesinde bekletilmesi sağlanır. Daha sonra kısır olan kadının rahmine bahsedilen tülbendin konması şeklinde bir tedavi uygulaması yapılır. Kısırlığın kadınlık organında görülen bir iltihaplanma sebebiyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu uygulama bir hafta boyunca uygulayan kadının karnında yumuşama olması beklenir. Eğer yumuşama olursa kadının hamile kalma durumuna gelmiş olduğuna inanılır (KK.74). Narçiçeği açtığı zamanlarda kaplıcalara gidilerek tedavi edildiğini düşünen kadın, 15 yıl sonra gebe kaldığını ifade etmiştir (KK.224). Hamile kalamayan kadınların süt,

sıcak su, soğan, pırasa buğusuna oturtulması ve bu uygulamanın rahimde bulunan damarları açtığı düşünülür (KK.262). Çocuksuzluğun giderilmesinin çeşitli bitkilerle ya da şifalı sularla gerçekleştirileceğine dair düşünce, kadının çaresizlik karşısında uygulamak zorunda olduğu davranışları bütünlemektedir.

Çocuksuzlukla birlikte, geleneksel toplum yapısında çocuk sahibi olmamak için de çeşitli bitkilerin kullanıldığı görülmektedir. Eski zamanlarda korunmak için prezervatif ve veya spiral kullanımının yaygın olmaması ya da bilinmemesi kadınları doğal yöntemleri kullanmaya sevk etmiştir. Çocuk düşürmek için rahmin içine şeftali ağacının sapı koyulurmuş. Bu yüzden annenin de vefat ettiği durumlar olmuştur. Çam pürçeğinin suyunu içmek, dulavrat otu yemek, ebegümeci kökünü rahim içine koymak da çocuk düşürmede kullanılan yöntemlerdendir (KK.253, KK.374, KK.324). Çoğunlukla çok çocuklu kadınların uyguladığı bir yöntem olan çocuk düşürme, doğal yöntemlerle yapılmayı zorunlu kılmıştır.

Çocuğu olan kadınların karşılaştığı sorunlar arasında süt gelmektedir. Sütü gelmeyen ya da çok az gelen kadınlar maydanoz, tahin helvası, soğan yediklerinde sütlerinin arttığını tecrübe etmiştir (KK.160). Yine şeker veya loğusa şerbeti içilmesi de sütü artırmaktadır (KK.103). Sözü edilen uygulamalar kadınlar tarafından çeşitli bitki veya doğal unsurların kullanılmasıyla gerçekleşmektedir.

Bitkilerle tedavi yöntemi sadece halk hekimliğinin değil aynı zamanda halk botanığının de malzeme alanına girmektedir. Doğada bulunan bitkilerin özelliklerini ve hangi hastalıklarda nasıl ve ne şekilde kullanılması gerektiği bilgisine sahip kişiler, söz konusu bilgileri deneme-yanılma yoluyla tecrübe ettiği yöntemlerle elde etmişlerdir. Halk arasında “beyin süpürgesi” olarak adlandırılan karabaş otu kaynatılıp içildiğinde damar tıkanıklıklarına iyi gelmektedir. Defne yaprağının çocuklardaki bağırsak parazitlerini düşürdüğüne inanılır. Tarçın, metabolizmanın hızlı çalışmasını sağlar ve kandaki şeker oranını düşürür. Zencefil balla birlikte taze olarak tüketildiğinde öksürük ve gribe iyi gelmektedir. İhlamur ve kuşburnunun sinir gevşetici özelliği vardır (KK.2, KK.365). Keten tohumu yoğurt ile tüketildiğinde beyne faydalıdır. Çörek otu, özellikle unutkanlığa iyi gelmekle birlikte ölümden başka her şeye şifalıdır. Sumak bağırsakları çalıştırarak sindirime yardımcı olur. Kişniş kireçlenmeyle birlikte çeşitli ağrıların giderilmesinde kullanılır. Zerdeçal kanserli hücreleri yok eder (KK.2, KK.365).

Fotoğraf 62: Çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan, Kaz Dağları'ndan toplanmış bitkiler.

Çalba otunun kaynatılıp içildiğinde mide ağrısına ve gribe iyi geldiği düşünülür. Kantaron yağı, ısırgan otu, katırtırnağı otu birçok hastalığın tedavisinde kullanılır. Bronşit hastalığı için yulafın kökü çıkarılır ve ince bir şekilde kıyılır. Kıyılan yulaf kökleri kaynatıldıktan sonra fırınlanıp kurutulur. Bezden bir keseye konulup aç veya tok karna içilir. Tere otunun da balgam sökücü özelliği olduğu bilinmektedir. Kekik çayı içildiğinde karın ağrısının; yemeklik sarı kabak kaynatılıp kulağa konulduğunda kabakulak hastalığının geçtiği düşünülür (KK.36, KK.59). Verilen her bir örnek, doğa bilgisine sahip, doğayı iyi bilen kişiler tarafından üretilmiş bilginin uygulanmasına dayalıdır.

Yukarıda bahsedildiği gibi ocaklı adı verilen kişilerin profesyonel ve geleneksel anlamda tedavi yapma özellikleri olduğu bilinmektedir. Müslüme Kar, kaynanasından el almış bir ocaklı olarak uçuk, arpacık, termi gibi hastalıkları tedavi etmektedir. Uçuk, bir bezin üstüne dikilen mavi boncuk “uçuklama” denilen dudağın üstünde çıkan yaralara basılmasıyla kaybolmaktadır. Arpacığın “*el benim elim değil erbabımın eli*” denilerek hastalıklı yere üç kez su serpilmesiyle geçeceği düşünülür. Termi hastalığı için ise yedi tane arpa ile terminin üstünün çizilmesi söz konusudur. Daha sonra termiyi çizen kadın tedavide kullandığı arpayı hastaya verir. Arpayı alan hasta üç yolun birleştiği herhangi bir yere giderek bu arpayı gömer ve arkasına bakmadan döner (KK.246).

Fotoğraf 63: Taşlarla nazara karşı sağaltma yapan ocaklı kadın.

Kabakulak hastalığını el alan kişiler tarafından çizme yöntemi kullanılarak tedavi edilmesi durumu vardır (KK.243). Nazar değen kişiler için kurşun dökme eylemini ocaklı kadın kişilerin yaptığı bilinmektedir (KK.119, KK.256). Eskiden halk hekimliği yapan ocaklı kadınların varlığı ve uyguladıkları yöntemlerin etkili olduğu söylenebilir. Kadınlar genelde kır doktorluğu yaparlar. Bel çekme, halk ebeliği gibi işler de onlara aittir (KK.71).

Alan araştırmalarında kadının halk hekimliği içerisindeki konumuyla ilgili birçok bilgi elde edilmiştir. Bu bilgiler, profesyonel halk hekimliği yapan kadın ocaklılar ve günlük hayatta ocaklı olmayan kadınların geleneksel olarak öğrendikleri hekimlik uygulamalarını içermektedir. Kadınlar hayatın her aşamasında olduğu gibi halk hekimliğine dair bilgi depolarına sahiptir. Özellikle çocuksuzlukla ilgili olarak büyüsel davranışlarla tedavi etme görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, kadınların bitkilerden elde ettikleri geleneksel ilaçlarla tedavi yöntemlerini kullandıkları söylenebilir. Geleneksel dünya görüşünde kadının doğayla bir bütün olarak yer aldığı, buna bağlı olarak sağlık aksamalarına çözümü de çevresinde yetişen bitki veya meyveyle ya da ocaklı adı verilen şahsiyetlere giderek bulduğu bilinen bir gerçektir. Kadın ister çaresizlik karşısında olsun ister olmasın bir şekilde geleneğin aktardığı tıbbi bilgiyi kullanma gereği hissetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ SANATSAL DİŞAVURUMLARI VE ÜRÜN ODAKLI KADIN FOLKLORU

Tarih boyunca geleneksel toplumların yine geleneksel yöntemlerle gerçekleştirdiği üretimin tüm süreçlerinde kadınların önemli bir yeri olmuştur. Prehistorik dönemlerden itibaren kadın emeğinin medeniyet inşasında hâkim unsurlardan biri olduğu kabul gören bir olgudur (Fullom, 2015). Erkeğin avcılıkla özdeşleştiği erken dönem topluluklarında kadınlar bugün el sanatları olarak adlandırılan materyal kültüre dönük üretimlerin merkezinde yer almışlardır. Üretilen materyalin biçime, tekniğe ve estetiğe dönük unsurlarında kadın elinin ve ruhunun izlerini görmek bu itibarla şaşırtıcı değildir. Dinamik ve değişken mekânlı yaşam tarzına nispetle kadının toplumsal rollerinin standart bir forma ulaştığı yerleşik mekânlı yaşam tarzı, kadın eli değmiş ürün çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır. Örneğin göçerevli dönemlerinde hayvancılık merkezli sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın etkisiyle çoğu zaman “dokumacılık” merkezinde şekillenen kadın emeği, yeni ve farklı iktisadi modellerle birlikte evrenini genişletme imkânı bulabilmiştir⁷. Yaşamlık unsurların ve tercihlerin üretim süreçlerine ve rollerine etkilerinin tartışmasız biçimde kabul gördüğü etnografya çalışmalarında üretimin cinsiyet kavramı ile olan ilişkisi sıklıkla gündeme getirilmiştir. Topluluk hayatının tüm süreçlerinde görülen ve kimi yönleriyle önceki bölümlerde değerlendirilen statü ve rol temelli iş bölümü, cinsiyet kimliğinin somut görüntüleri arasında ilk sırada yer almıştır.

3. 1. El Sanatları ve Geleneksel Mesleklerde Kadın

Çoğu zaman bireysel, kimi zaman da imece tarzı işbirlikli eylemlerle herhangi bir organizasyon örüntüsünden mahrum biçimde sürdürülen kadın el sanatları⁸ Anadolu’da ilk kez Baciyan-ı Rum teşkilatı ile organize ve işlevsel bir temsil hüviyetine kavuşmuştur. Zira kadın odaklı bu teşkilatın görünürdeki kurulma sebebi, kimi sahalarda el sanatlarına duyulan gereksinim ve bu sanatların devamlılığını sağlamak olarak ifade edilebilir. Bu yönüyle bakıldığında, en sade tarifıyla Baciyan-ı Rum, el sanatlarıyla uğraşan kadınların bir araya gelerek kurdukları kadın sanatkarlar teşkilatı olarak nitelendirilebilir (Erdem ve Yiğit, 2010: 38).

İktisadi hayatın tüm biçim ve süreçlerinde gün geçtikçe etkinliğini artıran Türk kadını, erken dönemlerin hatıralarıyla devraldığı el sanatları mirasını da

⁷ Türk iktisadi hayatından kadının yerini kronolojik bir seyirle ve bütüncül bir perspektifle ele alması ile dikkat çeken bir çalışma için bk. (Erdem ve Yiğit, 2010).

⁸ Anadolu kırsal el sanatlarının sınıflandırması yolundaki öncü öneriler için bk. (Eşberk, 1939).

geliştirmeye devam etmiştir. Geleneksel yaşam biçiminin etkin olduğu dönemlerde gündelik yaşamın materyal temelli gereksinimlerini karşılamanın yanı sıra oluşan talepleri karşılama amaçlı el sanatları üretiminin sınırları, endüstriyel ürünlerin rağbet görmeye başlaması ile Türk toplum hayatının diğer alanlarında olduğu gibi Balıkesir havalisinde de daralmaya başlamıştır. Yörede yakın geçmişe kadar tarımcı ve hayvancı kırsal yerleşimlerde dokumacılık başta olmak üzere yaygın biçimde takip edilebilen el sanatları, endüstriyel ürünlere gösterilen rağbetin artması, köyden kente göçün yaygınlaşması, kadınlara dönük rollerin güncellenmesi gibi farklı sebeplerle donuklaşmıştır. Havalinin denize kıyısı olup turistik destinasyon niteliği kazanmış lokasyonlarında durum biraz daha farklı şekilde güncellenmiş, el sanatları kadın ve erkek ortak iştiraki şeklinde kültür ekonomisinin önemli bir bileşeni halini almıştır. Özellikle Ayvalık, Edremit, Altınoluk, Edremit ve Akçay gibi kısa sezon turizminin canlı olduğu lokasyonlarda geleneksel malzemeli, yöntemli, teknikli, üsluplu ve motifli el sanatlarının yanı sıra turizm pazarında rağbet gören sentez ürünlerle de karşılaşabilmektedir. Bir kısmı sonradan bu alanlara yerleşen ancak çoğunluğu Balıkesirli olup farklı sosyo-kültürel çevrelere mensup kadınlar tarafından evlerde, atölyelerde veya kurslarda üretilen ürünler, el sanatlarının sürekliliği ve güncellenmesi açısından olduğu kadar kültür ekonomisinin kadın ve aile bütçesine katkısı açısından önemli işlevlere sahiptir.

Balıkesir havalisinde kadın emeğinin sergilenmesi ve pazarlanması amacıyla yerel yönetimler tarafından tahsis edilen pazar yerleri yöre el sanatlarının takibi açısından elverişli alanlardır. Balıkesir ili merkezi Bahçelievler Mahallesi'nde kurulan "Hanımeli Pazarı", iğne oyası ve nakış türü el sanatları ile meşhur Gönen ilçesinde Salı günleri kurulan "Oya Pazarı" ile 6 Eylül'de düşman işgalinden kurtuluş etkinlikleri sırasında yine Gönen'de düzenlenen "Oya Festivali", Sındırgı ve Dursunbey ilçelerindeki küçük çaplı kilim ve halı pazarları kadınların ürünlerini sergileyip satışa sunabildikleri alanlardan bazılarıdır. Diğer yörelerde olduğu gibi Balıkesir'de de malzemesi lif ve hayvansal ürün olan el sanatları, keçecilik haricinde, kadınlar tarafından temsil edilirken⁹ malzemesi ağaç, toprak, metal ve taş olan el sanatları erkekler tarafından temsil edilmektedir.

Alan araştırmaları sırasında tespit edilebilen kadın merkezli el sanatları içinde dokumacılık ilk sıradadır. Hammadde tedarikine imkân tanıyan hayvancılığın yaygın olması, gündelik hayatta tercih edilmesi ve kültürel kimliğin temsil unsuru

⁹ Araştırma sahasında yorgancılık erkek ağırlıklı bir el sanatı olsa da geçmişte yorganlar kadınlar tarafından evlerde dikilmiştir. Günümüzde yün ve elyaf el dikimi yorganlar "eğzotik" ürünler olarak görülüp kısmi şekilde rağbet gördükleri için kadınlar yorgancılığı aktive etmeye çalışmaktadırlar.

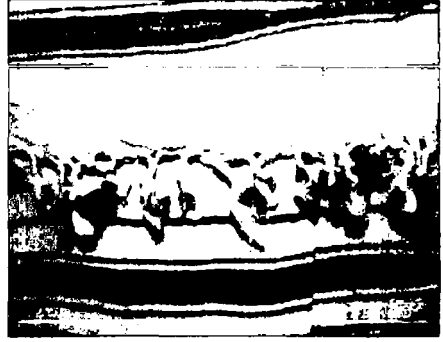
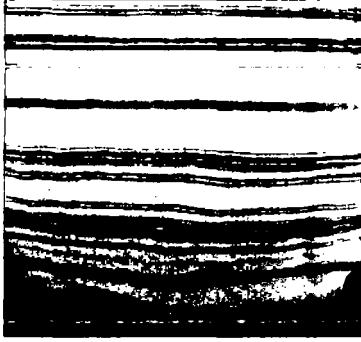
olması gibi etkenlerle geçmişten beri özellikle Sındırgı, Dursunbey, Kepsut ve Bigadiç yörelerinde dokumacılık kadın el sanatlarının merkezini teşkil etmektedir. Dokumacılığı geniş örneklem sahası içindeki başka alanlarda da görmek elbette mümkündür. Dokumacılık kapsamında kirkitli dokumalar kategorisine giren kilim, halı, çul/zili, çuval ve heybe; mekikli dokumalar kategorisinde şayak/aba, bez ve peşkir bağı dokumak amaçlı çarpına dokumalar Balıkesir yöresinde kimi türleri oldukça azalmış olmakla birlikte takip edilebilmektedir.

Kavakbaşı Köyü’nden Menekşe Pınar, kadınların geçmişte çoğu zaman kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çul (kilim) ve zili (desenli kilim) dokuduklarını, yünleri kendi koyunlarından temin ettiklerini, çul için keçi kılı, kilim için ise koyun yünü kullandıklarını belirtmiştir. İhtiyaç duyulan boyaları ağaç köklerinden elde ettiklerini belirten kaynak kişimiz sürecin bundan sonrasını şöyle anlatır: *“Keçi veya koyunun yününü eğiririz, yıkarız, temizleriz; tekrar eğirip ip hâline getiririz. Daha sonra ipi ağaç köklerinden elde ettiğimiz boylarla güzelce boyarız. Boyadıktan sonra kurumaya bırakıp kelep yaptıktan sonra yumak haline getiririz. Bunu sadece bilen kişiler yapabilir. Çulun büyüklüğü ve uzunluğuna göre demirden küsküler çakılır. Daha sonra ipler nakışla ıykılır. İykı bittiği zaman iki başa kucu ağacı getirilip takılırdı. 3-4 kadın birlikte asıla asıla ipi rulo hâlinde sarıp gererlerdi. Sonra çakılan basamaklı ağacın deliklerinden geçirilerek karşılıklı olarak takılırdı. Çakılan ağacın burgundan/deliklerinden ıykı sıkılıp ağaca bağlanırdı. Bağlandıktan sonra nakışına göre kucu yapılırdı. Nakışların desenlerini ise yapan kişi kendi hayal gücüyle düşünüp yapardı. İplere şekil vermek için gelberi yapardı. Dokuya dokuya nakış ortaya çıkardı. Eğer dokuyan bir kişi ise 15-20 günde bir çul dokurdu”.* (KK.220).

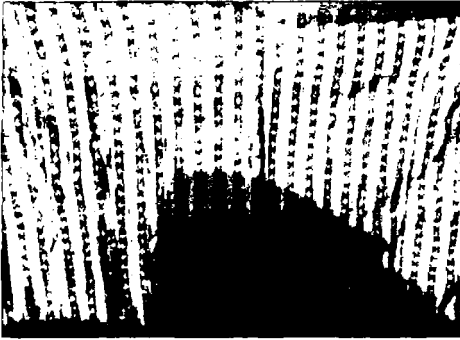

Fotoğraf 64: Dursunbey yöresinde çarpına dokuma örneği. (Kaynak: Ekici, 2006).

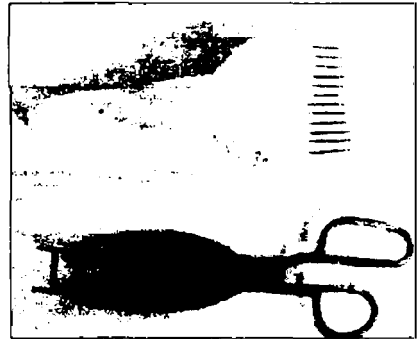
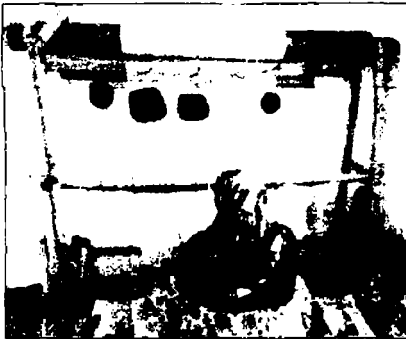
Araştırma sahasında dokumacılık merkezleri arasında yer alan Sındırgı'da eskiden kadınlar gündelik hayatın diğer süreçlerinde olduğu gibi dokumacılık esnasında da "değişik" adını verdikleri imeceler yapmışlardır. Koyunları olan aileler kendi hayvanlarından elde ettikleri yünlerden eğirmiş, boyama işini "alabada" ve "boyalık otu" kullanmak suretiyle yine kendileri yapmışlardır. Bu otlarla hazırlanan boyaların solmaması otların tercih edilmelerinin temel sebebi olmuştur (KK.228).

Fotoğraf 65: Yenice Köyü'nden bir dokuma bez örneği.

Fotoğraf 66: Savaştepe'nin Karapınar Köyü'nden bir "zili" örneği.

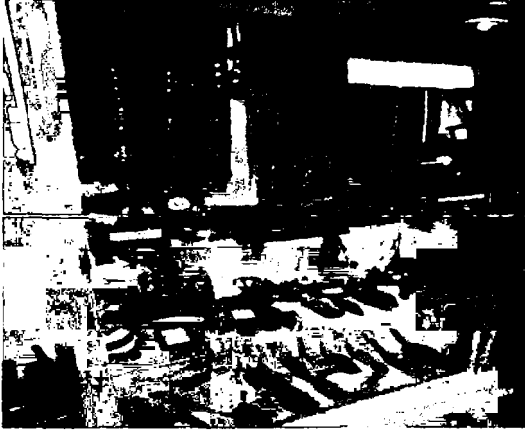

Fotoğraf 67: Bigadiç-Kayalıdere Köyü'nde dokuma tezgâhı ve malzemelerinden bazıları.

Yörede bugün 10 civarında köyde hâlâ dokumacılık yapan kadınlar vardır. Gençlerin şehir hayatını tercih etmeleri sebebi ile yeni nesil dokumayı bilmemektedir. Bu sebeple dokumacılığın dikkat çekici biçimde azaldığı yörede dokuma çantalar, halılar, araba kılıfları ve seccadeler meraklıları tarafından hâlâ talep edilebilmektedir. Köylerde dokumacılığı sürdüren az sayıda kadın aile bütçesine katkı sağlamak ve şahsi harcamalarında kullanmak üzere dokudukları ürünleri Balıkesir ve Sındırgı merkezindeki halı tüccarlarına satmaktadırlar. Alıcılar çoğu zaman köylere gelerek ürünleri kadınlardan bizzat teslim almaktadırlar. Dokumacı kadınlar tüccarların ürünlerinin değerini vermediklerinden şikâyetçilerdir. Tüccarların kendilerinden aldıkları halıları şehirde iki üç katı paraya sattıkları, bu sebeple emeklerinin sömürüldüğünü düşünen bazı kadınlar dokumacılığı bırakmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir (KK.86).

Dokumacılığın takip edildiği diğer bir yöre olan Bigadiç köylerinde de benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Dokumacılığın süreç ve teknikleri diğer alanlarda tespit edilenlerle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Kayalıdere Köyü'nde uzun yıllardır dokumacılık yapan Fatma Avcı, kendi sosyal çevresindeki dokumacılık hakkında şu bilgileri vermiştir: *“Dokunan halıların desenlerini büyüklerden öğrenip ezberledik biz. Bu yüzden herhangi bir örneğe bakmadan dokuma yapabiliriz. Birisi özel bir desen getirse onu da yapabiliriz. Kadınlar halı dokuyarak para kazanırlar. Bu kazanç çok olmasa da harçlığımız çıkar. Kazandığımız parayla bazen eve de bir şeyler alırız. Bazen de evde kazanılan para bir araya toplanır masraflar ödenir. Yöremizde kadınlar ilkokuldan beri halı tezgâhının başında halı dokumaktadırlar. Bu kişiler tarla bahçe işlerine de gitmektedirler. Günümüzde tarlaları makineler biçtiği için çok fazla çalışana ihtiyaç duyulmamaktadır. O yüzden kadınlar daha çok halı dokuma işine yoğunlaşmıştır. Halı dokuma işi çoklukla kışın yapılmaktadır. Yazın da arada sırada tarla bahçe işlerine gidilmektedir. Halı tezgâhı kurulurken eşler hanımlarına yardım ederler. Eskiden kızlar aşklarını halı desenlerinde anlatırlarmış. Kızlar desenlerin kimini ay kimini yıldız şeklinde yaparlardı bu yüzden. Dokuma sırasında ipin birini önden birini arkadan geçirip önde düğümünü atarız. Bu işleme ‘ilmek’ denir. Halı uzadıkça aşağıya doğru sarılır. Bir sıra ilmek yaptıktan sonra kirkitle ilmekler sıkıştırılır. Dokunan halıların sıklığı hep aynı şekilde olur. Günümüz halıları gibi sık dokuma veya seyrek dokuma diye ayrılmaz bizim dokumalarımız. Yukarıdan aşağıya her sıra bitiminde indirilen kola ‘argeç’ deriz. Yapılan ilmeklerin ucu kesildikten sonra halının deseni daha iyi anlaşılır. O yüzden her sıra bitiminde makasla ilmeklerin ucunu keseriz. Halı tezgâhının üst tarafında bulunan tahtanın adı ‘gelen*

varan'dır. İpleri sıkıştırmaya yarayan alete 'kirkit', halının dokunabilmesi için oluşturulan sıralı iplere 'çözgü', halının gevşetilip sıkılabilmesi sağlayan alete 'burgu' deriz." (KK.86).

Fotoğraf 68: Tahtakuşlar Etnografya Müzesi'nde sergilenen Balıkesir yöresi el sanatları malzemeleri.

Sındırgı yöresinin dünyaca ünlü Yağcıbedir halıları da kadın emeğinin ürünüdür. Koyu renk karakteri ile bilinen Yağcıbedir halılarında gök, al, narınc ve beyaz renkler yoğun şekilde kullanılır. Bu renkler arasında özellikle dikkati çeken gök (lacivert) renk Hindistan'dan ithal edilen "indibo" bitkisinden elde edilir. İndiboya yörede "çivit" de denilen alabada kökü, burçak unu, ekçi hamur, kurum gibi şeyler karıştırılarak sabit ve muayyen bir sıcaklık derecesinde mayalandırma işlemi yapılır. Belli bir saat geçtikten sonra temiz ip bu mayalı suyun içine batırılır. Batırılıp çıkarıldıktan sonra şayet pul pul olmuyorsa, renkler kalın değilse, her tarafına eşit girdiyse, açık yeşil rengini aldıysa mayalama vazifesi doğru yapılmış olmaktadır. Açık yeşil renk havayla temas edince laciverte dönüşmektedir. Al renk içinde bazı bitkilerin köklerinden yararlanılır. Kökler çeşitli evrelerden geçmek üzere iple birlikte kaynatılır. Bazı bitkilerden elde edilen sarı boyanın da katılması ile elde edilen al renk palamut peliti, meşe peliti ile uzun süre kaynatılmak suretiyle koyu kırmızı (narınc) renk elde edilir (KK.133, KK.142).

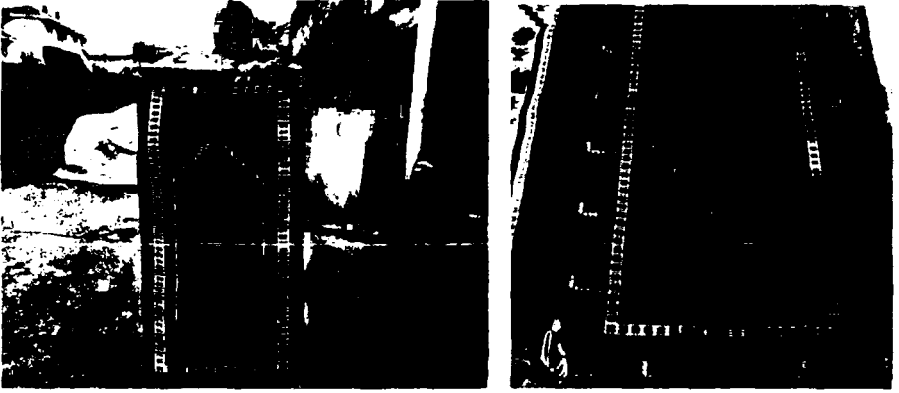

Fotoğraf 69: Boyanın hazırlanması sürecinden bir görünüm. (Kaynak: Ekici, 2006).

Yöre insanı, Yağcıbedir halılarında özellikle belirtilen renklerin tercih edilmesinin sebebini bu koyu renklerin güneş ışığını daha çok çekmesi ve bu yolla çadırların içinin daha çok ısınmasına yardımcı olması şeklinde açıklamaktadır. Yağcıbedir halılarının hepsi saf yün ve kök boyasındandır. Yün, yaşlı kadınlar tarafından taraktan geçirilmek suretiyle iğlerde eğilerek önce ip haline getirilir; sonra da boyama yapılarak gök, narınc ve al elde edilir. Yağcıbedir halılarının düğüm niteliği, “Gördes düğümü” veya “iç düğüm” denilen sağlam bir düğümdür. Birkaç yüzyıl dayanabilen bu halıların şöhreti desenlerinden gelir. Bu desenler, beş yüz yıllık süreçte çok az değişmiştir. Yağcıbedir halıları günümüzde 30x60 minder, 60x90 yastık, 80x130 çeyrek, 115x180 seccade, 160x240 karyola, 200x300 kelle, 60x300 yolluk, 80x400 yolluk olarak imal edilmektedir. Ayrıca Yağcıbedir halılarından özellikle genç kızların kullandıkları torbalar, çobanların azıklarını koydukları heybeler de imal edilmektedir (KK.146).

Balıkesir el sanatları üzerine araştırmalar yapan S. Ebru Ekici’nin Yağcıbedir halılarında tercih edilen renklere dönük şu tespitleri renk ve kadın ilişkisini göstermesi açısından da dikkat çekicidir: “*Lacivert (gök): Yağcıbedir halısının zemin rengini oluşturan lacivert, gökyüzünün mavi olmasından dolayı Yağcıbedir halısında en çok kullanılan renktir. Yörede bulunan ‘labada’ bitkisinin kökünden elde edilir. Kırmızı (al): Kırmızı tarihte bir bereket sembolü olan kınadan rengini almıştır. Kadınların kana yakınmasındaki sebep bereket beklentisidir. Aynı beklenti Yağcıbedir halılarının rengine de yansımıştır. Yörede bulunan ‘Sarıkız otu’ndan elde edilmektedir. Kahverengi (narınc): Bütün canlıların topraktan*

gelip toprağa dönecek olması ve canlıların besinlerini topraktan temin etmesi sebebi ile kahverengi Yağcıbedir halısındaki yerini almıştır. Kırmızının ikinci suyuna çalı kozalakları katılarak elde edilir. Siyah (kara): Halıda en az kullanılan renktir. Çünkü siyah renk hüznü temsil etmektedir. Yaşlı kadınlar siyahı daha çok kullanmaktadır. Beyaz (ak): Genç kızlar bu rengi daha sık kullanır. Sık kullanmalarının nedeni; beyaz rengin sevinci, hayattan beklentilerini ve gelin olma özlemlerini simgelemesidir. Genellikle Eğridere ve Alalar köylerinde zemini beyaz olan halılar dokunmaktadır.” (Ekici, 2006: 36-37).

Fotoğraf 70: Bigadiç-Kayalıdere Köyü'nden Yağcıbedir halısı örnekleri.

Fotoğraf 71: Sındırgı ve Bigadiç'in köylerindeki kadınlardan aldıkları dokumaları Sındırgı ilçe meydanında satan tüccarlardan bir görünüm.

Yağcıbedir halıları, Yörük kadınlarının geleneksel dünya görüşlerinin bir tezahürüdür. Nesillerdir bu halıları çocuklarına çeyiz olarak imal eden Yörük kadınların özellikle kız çeyizindeki halıların kenar suyunu “yedi su” olarak yapmalarının sebebi insanın ömrünün evreler halinde anlatmaya çalışmalarıdır. Bu yedi su, çocukluğu, gençliği, yaşlılığı, ölümden sonrasını vs. anlatır. Kenar

suyunda “kozalak” veya “heybe suyu” olan halıların oğlan çeyizi olduğu hemen anlaşılır. Oğlan evi çeyizi olarak bilinen bu halılardaki söz konusu motifler oğlanın yiğitliğini, at biniciliğini, sertliğini, erkekliğini anlatmayı amaçlayan sembollerdir. Bunlara ek olarak Yağcıbedir halıları özellikle kadın ve erkeğin birbirleriyle olan münasebetlerini, sevgilerini, aşklarını, üzüntülerini, kavgalarını anlatırlar. Anlaşılabileceği üzere Yağcıbedir halılarının üzerindeki her motifin kendine özgü anlamı vardır (KK.133).

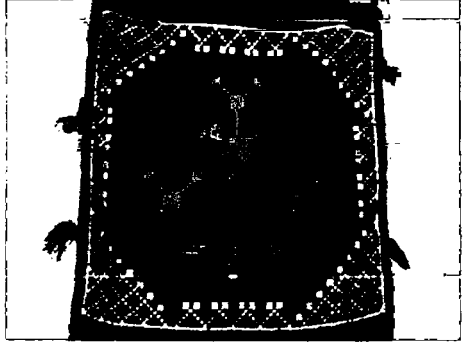
Kadın merkezli el sanatları arasında pamuklu dokumalarla da karşılaşılabilir. Bigadiç’e bağlı Yolbaşı Köyü’nde, kadınlar ekilen pamuğu toplayıp çekirdeklerini ayıkladıktan sonra taraktan geçirmektedirler. Daha sonra ip haline getirilen pamuk unlu kaynatılan suda çirşenir. Bu işlem pamuğun daha sağlam olması içindir. En son yıkanan iplikler kurutulur ve çeşitli dokuma işlerinde kullanılır. En çok dokunan şey ise “göynek” dedikleri elbisedir. Göynekler dokunduktan sonra kızlar tarafından çeşitli şekillerde işlenmektedir (KK. 90). Dokuma yoluyla üretilen kıyafet örnekleri ile İvrindi’nin Gümeli köyünde de karşılaşmıştır. Pamuk ve yünden dokunan kadın, erkek ve çocuk giyimleri bugün büyük oranda kullanımdan düşmüştür (KK.141).

Havalide ipek böcekçiliğinin rağbet gördüğü alanlarda da “Hereke halısı” gibi el sanatları ile de karşılaşılabilir. Manyas-Çavuşköy örneğinde olduğu gibi bazı köylerde ahali uzun yıllar ipek böcekçiliği ve “Hereke halısı” dokumacılığı ile geçimini sağlamıştır. Zamanla ipek böcekçiliği zayıfladığı için Hereke halısı yapımı da durmuştur (KK.379).

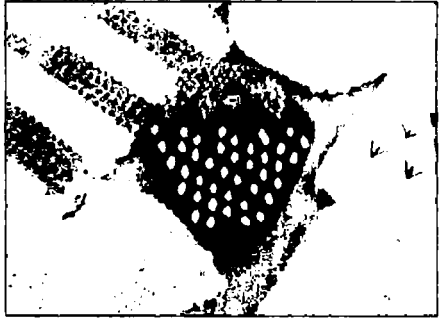
Araştırma sahasının sınırlı alanlarında geçmişte kadınlar tarafından hasır örgü işleri de yapılmıştır. Ilık suda yumuşatılıp inceltilen mısır kapçığı ile hasır dokuyan kadınların dışında (KK.220) Susurluk, Dursunbey, Bigadiç, Sındırgı, İvrindi ve Savaştepe’de erkekler tarafından saz, ince ağaç dalı gibi materyallerle sepet örücülüğünün örnekleri ile bugün de karşılaşılabilir.

Günümüzde daha ziyade erkek egemen bir el sanatı örneği olarak görülen yorgancılık, yörede uzun yıllar kadınlar tarafından da yapılabilmektedir. Çeyizler ve misafir takımları içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan yorganlar kadın eli değen örnekleriyle uzun yıllar tercih edilmiştir. Önceleri yün daha sonra ise pamuk ve elyaf gibi malzemelerin tercih edilir olduğu yorganların renk seçimleri, dikiş formları ve motifleri dokumacılıkta olduğu gibi kadınların dünyalarına ışık tutabilecek türdendir. Yüzüne dikişlerle işlenen model veya motife göre yapım süresi değişen yorganlarla kazanılan paralar yine ailenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla veya bilezik, kolye, küpe gibi ziynet eşyaları alınarak değerlendirilmektedir (KK.268).

El sanatlarının yaygın temsil biçimleri arasında örgü ürünler de yer almaktadır. Kadınlar kış ayları yoğunluklu olmak üzere kazak, yelek, çorak, patik, bere ve şal gibi giyimlik öğelere ek olarak dantel gibi süslemelik öğeler ile lif, paspas ve çanta gibi günlük kullanımlık ürünler örmektedirler. Çocuklara ve kadınlara dönük olarak örülen giyimlik ürünler gündelik hayatta kullanılabildiği gibi çeyizlere veya hediye paketlerine de konulabilmektedir. Nitekim kadınlar arasındaki hediyeleşmenin merkezinde çoğu zaman patik veya işlemeli yazmalar bulunmaktadır.

Fotoğraf 72: Dursunbey'in Mahmudiye ve Susurluk'un Bozen köylerinden dantel ve işleme örnekleri.

Fotoğraf 73: Örgü ürünlerden örnekler.

Örgü becerisi yüksek kadınlar ördükleri giyimlik örnekleri satarak aile bütçelerine katkı sağlayabilmektedirler. Kepsut'un Mehmetler Köyü'nden Sabriye Ateş'e göre, son yıllarda turizm pazarında ve çocuk oyuncakları arasında popülerliği artan örgü ve bez bebeklerin üretiminde de gözle görülür bir artış olmuştur (KK.302). Araştırmalar sırasında bez ve örgü bebek üreten kadınlarla karşılaşmıştır. Yaptığı bebekleri Balıkesir merkezinde Pazartesi günleri kurulan Hanımeli Pazarı'nda satan Emine Kaplan, bebekleri yaparken kullandığı malzeme ve teknikleri şöyle anlatmıştır: *"Bebeklerin içini boncuk ve elyaf ile dolduruyorum. Dış kısmı ise yünden yapıyorum. Bebekleri yapmaya ayak kısmından başlıyorum. Kafa ve kol kısımlarını ise ayrıca yapıyorum. Daha sonra parçaları birbirine dikip bebeğin yüzünü, saçını vb. detaylarını yapıyorum. Bebekleri hayal gücümle tasarlıyorum. Bir bebeği, ortalama olarak iki günde yapıyorum. Ben fazla uyumayı seven birisi değilim. Eşim emekli ve hasta. Dolayısıyla işten kalan zamanlarımda geceleri geç yatıyorum. Arada sipariş aldığım da olduğu için siparişleri yetiştirmek amacıyla gece üçte yattığım oluyor."* (KK.69).

Fotoğraf 74: Bez ve örgü bebek örnekleri.

Bütünüyle kadın emeğiyle şekillenen bir diğer el sanatı olan oya ve nakış işleri de Balıkesir çevresinde oldukça canlıdır. Özellikle Gönen ve çevresinde kadınların büyük bir bölümünün oya ve nakış işleri ile aile ekonomilerine önemli katkılar sağladıkları söylenebilir. Bazı kaynak kişiler uzun yıllar boyunca çocuklarının eğitim giderlerini oya işlemek suretiyle karşıladıklarını belirtmişlerdir. Gönen ve çevresinde yapılan oya modellerinden bazıları şu isimlerle tespit edilmiştir: Sepette gül, katlı gül, gelin yelpazesi, gelin tacı, servi yaprağı, kollu karanfil, kabak çiçeği, zilli maşa, portakal oya, dul oya, horoz ibiği, zülem kadeh, beşli kiraz, cilveli kiraz, tül işi, kirazlı çark, dutlu biber, hercai menekşe, sinek oya vd. (KK.98, KK.120, KK.298).

Fotoğraf 75: Gönen 'de kurulan Oya Pazarı 'ndan bir görünüm.

Gönen haricindeki yerleşimlerde de temsiliyle karşılaşılan oya işlemeciliğinde kadınlar emeklerinin bedelini talep edilen oya için sarf edilecek emeğin süresine ve malzemesine göre belirlemektedirler. Aynı muhitte yaşayan kadınlar fiyat belirlerken birbirleriyle iletişim halindedirler (KK.136). Dallımandıra Köyü'nden öğrenildiği kadarıyla çember oyası yaptıracak olanlar çemberini kendileri getirdikleri takdirde oyasını 15 TL'ye ördürmektedirler. Çember de örgüyü örenden olursa fiyat 20-25 TL. olabilmektedir (KK.199).

Fotoğraf 76: Bandırma 'nın Dedeoba Köyü 'nde bakkal dükkânı işletmenin yanı sıra iğne oyası yaparak satan Hacer Alkış.

İğne ve tığ ile yapılan oylar haricinde boncuk ve pul oyacılığı da havalide tespit edilen kadın el sanatları arasında yer almaktadır. Yaygın biçimde takip edilebilen boncuk oylarının zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Hazırlanan oylar su taşlarına dikilerek yazmaya tutturulmaktadır. Boncuklu, pullu oylardan başka arpa boncuklu oya, çatal oya, çitlembik oya, eğri oya vb. oylar da kullanılmaktadır. Ürünler bazen hazırlanıp pazarlanırken bazen de sipariş üzerine işlenebilmektedir (KK.334). Kadınlar ürettikleri ürünleri kendileri satışa sunabildikleri gibi bazı bölgelerde bu süreci aracılar üzerinden gerçekleştirmektedirler.

Fotoğraf 77: Edremit-Tahtakuşlar ve Dursunbey-Sarnıç köylerinden pul oyası örnekleri.

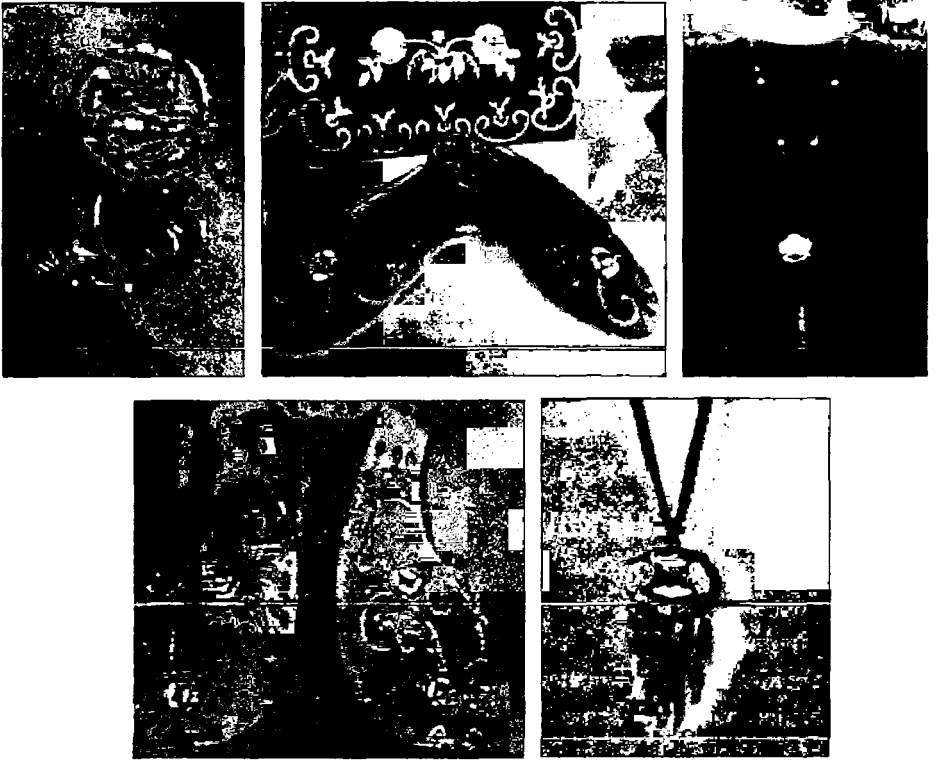
Kadın giyimleri hakkında bilgi verilirken tören giyimleri kapsamında temas edilen Balıkesir Pullusu, 1970'lerin ortalarına kadar Karataş ve Güzgün aileleri gibi bazı ailelerin geçim kaynağı olmuştur. Balıkesir yöresinde bugünkü beyaz gelinliğin henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde sipariş üzerine hazırlanan ve yöreye özgü özellikleri ile Anadolu'nun diğer bölgelerindeki bindallıdan ayrılan Balıkesir Pullusu'nun işlenmesi sürecinde şu malzemeler kullanılır: 1. Pamuk ipliği (Çile), 2.50 numara beyaz dantel ipliği, 3. Sırma simler ve bakır renkli tırtıl, 4. Tırtıl renginde on iki numara kaneviçe yumağı ya da fındık yumağı, 5. Tırtıl, 6. El nakış makara simi, 7. Sarı metal pul, gümüş rengi metal pul, 8. Kumaş, 9. Kasnak, 10. Kasnak bezi, 11. Balmumu, 12. Mum bezi.

Fotoğraf 78: Manav Pullusu tarzı bir pulludan detay.

Ailesi uzun süre Balıkesir pullusu işleyen ve kendisi de aile zanaatını bugün yeniden canlandırmaya çalışan Nurhan Sökmen'den alan araştırmaları sırasında tespit edilen tamamlayıcı bilgilere göre, Balıkesir'in birçok yöresinde kullanılan bu bindallı çoklukla pembe ipek birman kumaşa işlenirdi. Bindallının çalışılacak yüzü gergef denilen ayaklı kasnağa gerilerek işlenir ve makineleşmenin olmadığı dönemlerde elbise elde dikilirdi. Bindallının esas rengi pembe (sıklamen) renk olmakla birlikte turkuaz, koyu zeytin yeşili, mor, krem gibi renklerle de işlendiği görülmektedir. Kullanıldığı yöreye göre "dallı pullu" da denilen "Muhacir Pullusu" ve "Manav Pullusu" olarak iki farklı pullu bulunmaktadır¹⁰. Bu iki pullunun da işleme teknikleri birbirlerinden farklılıklar gösterir. İki pullunun da en belirgin özelliği domates diye adlandırılan gül motifidir. Domates motifinin ilk yaprağı çiçek motifinin büyüklüğüne göre (7-15) katlı pamuk ipliğinin geliş gidişlerle dolgunlaştırılarak yanındaki gül yaprağına geçiş yapılır. Aynı işlem, bu ve diğer yapraklar için de uygulanır. Pamuk dolgusunun üzeri klaptan (eskiden simkeşhane denilen haddehanelerde iplik haline getirilmiş tel) ile kaplanır ve domatesin bütün yaprakları tırtıl ile kontürlenerek çiçek motifi tamamlanmış olur. Üçlü, dörtlü, beşli ve altılı domates motifi uygulanır. Ayrıca Manav Pullusu'nda gümüş renkli metal pul, gümüş renkli klaptan kullanılırken Muhacir Pullusunda sarı renkli metal pul ile sarı klaptan kullanılır. Manav Pullusu'nda pul işlemeciliği kıvrımlı helezonik dallarla çalışılırken dallı pulluda ise kıvrımlı desenler de kullanılmakla birlikte düz dal şeklinde de çalışılır. Ayrıca dallı pulluda klaptan sim ve tırtıl kullanılarak hasır iğne teknikleri ile yapraklar çalışılırken Manav pullusunda hasır iğne teknikleri uygulanmaz. Her iki pulluda da bakır renkli tırtıl ile domateslerin kontürleme işlemi ve desen içi süslemeler yapılır. Manav Pullusu'nda kol yaka ve etek uçlarına beyaz renkte ince dantel dikilir. Her iki pulluda da hayat ağacı motifinin işlendiği görülmektedir. Manav Pullusu'nun hayat ağacı kalp, dallı pullunun hayat ağacı ise şamdan şeklindedir. Hayat ağacı ile insanlığın yeni ufuklar keşfetmesi, alın teri olmadan ekmeğe ulaşmanın mümkün olmadığı, çalışmanın bir fazilet ve mutluluğun anahtarı olduğu, tembelliğin ise karamsarlığa, kötülüğe ve kirli işlere yol açtığı, düşüncenin olgunlaşmaya sebep olduğu, alın teri ile kazanmanın dürüstlüğü anahtarı olduğu, anlatılmaya veya hatırlatılmaya çalışılır.

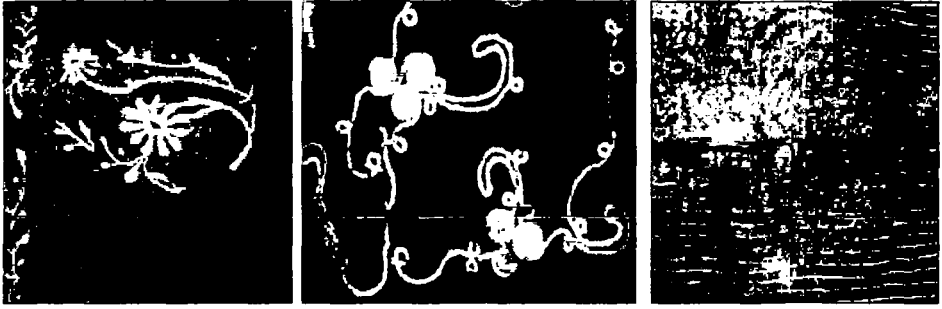
¹⁰ Bu iki farklı türle ilgili görsellere proje raporunun 1. bölümünde bulunan kadın giyimleri bahsinde yer verilmiştir.

Fotoğraf 79: Balıkesir Pullusu motif ve teknikleri ile üretilmiş giyimlik ve süslenmelik ürünler.

Balıkesir Pullusu, geçmişte maddi olanakları yüksek olan bireylerin günlük olarak, maddi olanakları olmayanların ise kına gecelerinde, gelin alma merasimlerinde ve özel günlerinde giydikleri bir elbisedir. Öte yandan günümüzde Maraş işi bindallı tekniği ile yapılmış Balıkesir pullusu işlemleri görülebilmektedir. Bu türden örnekler, işleme tekniğine hâkim olmayanlar tarafından geleneksel Balıkesir Pullusu ile karıştırılabilmektedir. Balıkesir'in merkez belediyelerinden biri tarafından düzenlenen bir yarışmada Maraş işi ile çalışılmış bir pullunun Balıkesir Pullusu kategorisinde birinci ilan edilmesi, bu durumun somut örneklerindendir. Yapıldığı dönemlerde elbise olarak tasarlanan bu işleme teknikleri bugün sınırlı uygulama alanlarında olsa bile yalnızca geleneksel Balıkesir Pullusu ile sınırlanmayıp, günlük hayatta da kullanılabilecek farklı kıyafetler, takı, aksesuar, ev dekorasyon malzemeleri gibi oldukça görkemli ve ışıltılı ürünler yapabilmektedir (Aça, 2018a: 218-219). Belirtilen el sanatlarına ek olarak geleneksel kına ve nişan elbiseleri ile yeni gelin şalvarlarının eteklerini veya kesitlerine yapılan çoğunluğu simli işlemleri de el sanatları içinde

değerlendirmek gerekmektedir. Nakış becerisi yüksek kadınlar tarafından farklı motiflerle bezeden kıyafetler bugün törensel karakterli uygulamalarda giyilebilmektedir.

Fotoğraf 80: Kenar süslemelerinden örnekler.

3. 2. Kadınların İcra Ettiği Sözlü Edebiyat Ürünleri

Kadının sosyal ve ekonomik hayatın tüm süreçlerinde aktif şekilde yer aldığı Balıkesir’de kadınlar özelinde veya kadın erkek katışık şekilde çalışma ve eğlence bağlamında pek çok halk edebiyatı ürününün icra edildiği anlaşılmaktadır. Ancak geleneksel dokunun sürekliliği noktasında diğer pek çok alanda görülen handikap zaman içinde halk edebiyatı ürünlerinde de görülmeye başlanmıştır. Alan araştırmaları sırasında kadın toplulukları arasında tespit edilen anlatmalık türlerin sınırlılığına ek olarak geçmişte oldukça yaygın bir icra biçimine ve ortamına sahip olan manilerin de donuklaştığının fark edilmesi yakın gelecekte çoğunlukla icracıları kadınlar olan halk edebiyatı ürünlerinin akıbetleri hakkında olumsuz bir kanaati beslemektedir. Kaynak kişilerden Müyesser Bolat ve Elif Durmuş’un şu sözleri bu kanaati destekler niteliktedir: *“Eskiden gençler gece toplanıp mısır ayıklardı. Kızlar ve erkekler toplanıp yapardı bu işi. Bu sırada çok beyit atılırdı. Şimdi makineleşme nedeniyle bu tür şeyler kalmamıştır. Burçak yolması sırasında da beyit atılırdı. Bu yaklaşık 50 yıl önceydi. Burçak yolmasını kadınlar yapardı. Biz uçan kuşlara bile mani atardık. Tütün tarlasında çalışırken kadınlarla karşılıklı olarak mani söyledik. Sonra tütün işi bitince maniler de bitmeye başladı.”* (KK. 59, KK.247).

3. 2. 1. Masallar

Masal 1: Tilkinin ayağına bir diken batmış ve bir fırının önüne gelmiş. Fırının önündeki ekmekçilere *“benim dikenimi çıkarır mısınız”* demiş. Ekmekçi dede de *“çıkartırız”* demiş ve çıkarmış. Diken bulunur mu bulunmaz. Sonra tilki fırıncılara *“ya benim dikenimi bulursunuz ya da bana bir tahta ekmek verirsiniz”* demiş. Sonra fırıncılar bir tahta ekmek vermiş. Tilki oradan gitmiş ve bir çobana

rastlamış. Çobanın da ekmeği yokmuş. Yoğurdun içine keçi boku katıyormuş. Tilki de *“dur dur çoban kardeş, benim ekmekleri yiyelim”* demiş. Orada ekmekleri çobanın yoğurdunun içine doğrayıp yemişler. Sonra da çobana *“ya benim ekmekleri bulursun ya da bana bir koç verirsin”* demiş. Akıllı tilki oradan da koçu almış. Yine giderken bir düğüne rastlamış. Düğünde de koç olmadığından köpek kesiyorlarmış. *“Durun durun benim koçu keselim”* demiş. Orada da koçu kestirmiş. Sonra da düğüncülere *“ya benim koçumu bulun ya da bana gelini verin”* demiş. Düğünden de gelini almış. Sonra giderken yine bir çobana rastlamış. Çoban da kaval çalıyormuş. Çobana *“kavalla gelini değişelim”* demiş. Çoban gelini, tilki de kavalı almış. Kavalını çalmış gitmiş. Masal da burada bitmiş (KK.101).

Masal 2: Köyün birinde anneleri ölmüş iki kardeş varmış. Bu iki kardeşin üvey anneleri varmış. Üvey anne çocukları evde istemediğini eşine söylemiş. Adam da çocukları alıp bir bayıra koyup gelmiş. Kız çocuğu da çok akıllıymış. Giderken yollara ekmek kırığı ata ata gitmiş. Sonra bunları takip ede ede köyünü bulmuş. Ertesi gün üvey anne eşine yine demiş: *“bu çocuklar geri geldi, bu sefer daha uzak bayıra götür”*. Akıllı kız yine yola ekmek kırığı atmış ama bu sefer ekmek kırıklarını kuşlar yemiş. Çocuklar babaları gittikten sonra evi bulamamışlar. Babaları da çocukların yanından ayrılırken çocuklarına *“buraya bir kabak astım, o kabak ne zaman tın derse ben gelirim”* demiş. Karanlık çökmeye başlayıp akşamüzeri olunca rüzgâr çıkmış. Rüzgârda kabak tın tın tın diye ses yapmaya başlamış. Sonra da çocuklar *“tın tın kabacığım, beni aldatan babacığım”* demeye başlayıp ağlaşmışlar. Sonra bu çocuklar gide gide susamışlar. Bir ayının ayak izinde biriken suyu görmüşler. Oğlan çocuğu *“su içeceğim”* demiş. Kız çocuğu da *“içme ayı olursun”* demiş. Sonra da domuz izinde biriken suya denk gelmişler. Erkek çocuğu yine *“su içeceğim”* demiş. Kız da *“içme domuz olursun”* demiş. Sonra kurt izine denk gelmişler. Kız çocuğu yine *“içme kurt olursun”* demiş. Oğlan çocuğu en son dayanamayıp geyiğin izinde biriken sudan içmiş. Sudan içince oğlan çocuğu geyik olmuş, dağları aşmış gitmiş. Ondan sonra kız çocuğu gide gide bir çeşme görmüş. Çeşmede bir kavak varmış. Kız da bu kavağın tepesine çıkmış. Sonra yakın köyden birisi bu çeşmeye hayvan sulamaya gelmiş. Hayvan sulanırken adam ıslık çalmaya başlamış. Adam ıslık çalarken suya bakınca kızın kavağın tepesinde olduğunu görmüş. Bir bakmış ki dünya güzeli bir kız. Oğlan bu kızı indirmek için epey çaba göstermiş ama başaramamış. Bu kavağı akşama kadar keserlermiş. Akşam olunca da kavağın kesilmedik azıcık bir yeri kalıyormuş. Kızın oğlan kardeşi geyik oldu ya, akşam gelip bu kavağı yalaya yalaya tekrar büyütüyormuş. Kavak da sabaha kadar bûsbütün oluyormuş. Birkaç defa bu böyle tekrar etmiş. Sonra köyde bir cadı

kadın varmış. *“Bu kızı ben aşağıya indirebilirim”* demiş. Kavağın gölgesine bir tencere vurmuş. Sacayağını da ters koyarmış. Kız da kavağın tepesinden *“öyle değil böyle vur”* diye söylermiş. Cadı kadın da kız çocuğuna *“sen in de gösteriver, ben bilemiyorum”* demiş. Kız da sacayağını düzeltmek için aşağıya inmiş. Kızı da hayvan sulamaya gelen oğlan alıp gitmiş. Bu masal da burada bitmiş (KK.101).

Masal 3: Bir tilki, bir tosbağa, bir de yengeç varmış. Bunlar ekin paylaşacaklarmış. Harmana kim önce gelirse ekin onun olacakmış. Tosbağa kendini akşamdan ekinin içine gömmüş. Yengeç de tilkiye, *“sen yarış başlayınca kuyruğunu sallayiver”* demiş. Tilki kuyruğunu sallayınca yengeç tilkinin kuyruğuna yapışmış. Akıllı tilki koştura koştura harmana varmış. Bir de bakmış ki tosbağa ekini ölçüp dururmuş. Bir de bakmış ki arkasında da yengeç varmış. Yengeç de çuval açıp dururmuş. Tilki yengece *“sen ne zaman geldin buraya?”* demiş. O da *“ben çuval açıyorum görmüyor musun beni?”* demiş. Akıllı tilki koştuguyla kalmış. Ekini tosbağa ile yengeç paylaşmış. Tilkiye hiçbir şey kalmamış (KK.101).

Masal 4: Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişahın oğlu varmış. Düğünlere oynamaya gidermiş. Bir gün bir köye gitmiş. Orada bir padişahın bir kızı varmış. Onu da herkes istiyormuş ama vermiyorlarmış. O da padişah oğluymuş, ama onun padişah oğlu olduğunu nereden bilecekler. *“Burada ne var?”* demiş. *“Burada padişahın kızı var, evlerinin önünde bir de servi ağacı var”* demişler. *“O servi ağacının dalını kim keserse kızı ona verecekler”* demişler. Oğlan *“tamam”* demiş. Hemen oraya gitmiş. Önce kıza bakmaya karar vermiş. Kızlar camın önüne çıkmış. Oğlan bunlara bakarken çamura batmış. Onlar da elmanın kabuğunu soyarlar da yere atarlarmış. Oğlan da onun aşkından yerden elma kabuğunu almış da yiyivermiş. Onlara bakarken ayağı çamura dalmış. Cebinde ipek mendil varmış silmiş, atmış, *“hıh, bu bir padişah oğlu olsun da benim attığım elma kabuğunu yesin”* demiş. Oğlan *“ulan senin aşkından yedim”* demiş. Oğlan kıza ona güldüğü için kızmış ve bir çobana gitmiş. Çobana *“şu kumaş elbiselerimi sana vereceğim, sen de bana eski elbiselerini vereceksin, tamam mı?”* demiş. Çoban bundan korkmuş *“tamam”* demiş. Çobandan bir de koyun istemiş. Çoban *“Ne olacak koyun?”* demiş. Oğlan *“Şimdi kes, derisini ben alacağım, eti senin olsun”* demiş. Çoban koyunu hemen kesmiş. Böyle boklu karnını başına giymiş. Bunu kıza kızdığı için yapmış, ama kız bunu bilmiyormuş. Ertesi gün oğlan sıvır sıvır akıtarak gelmiş. Oğlan kurnaz imiş. Akşamdan oğlan bir tane ekmek almış, bunu içine de bir tane pazar helvası koyup ağacın dibine sokmuş. *“Bunu sabaha kadar karıncalar yer, ben de keserim”* demiş. Karıncalar ekmekle helvayla dalın kökünü yemişler. Oğlan atını satın bir balta almış. Kız

gelmiş, “hıh! Keli de geliyor, körü de geliyor” demiş. Kız onu kel sanmış. “Çekilin” demiş oğlan “Bismillahirrahmanirrahim” diyerek servi dalını küldür diye yıkmış. “Eyvah babacığım yaptığını gördün mü? Kel de keser dedim, Çingene de...” demiş. Babası “kızım nasibin” demiş. Kız “hayır ben evlenmem” demiş. Padişah söz verdiği için “tamam” demiş. Kız babasına demiş ki “Ben bir mani atacağım, ona cevap verirse o zaman varacağım”. Padişah kabul etmiş: “Ah evimin önünde vardır bir servi / Servinin yaprakları telli / O da memlekette belli / Sen bunu bil Kel Çetaş” demiş. Oğlan da demiş ki: “Evimin önünde vardır bir servi dediğin senin boyların değil mi? / Yaprakları telli dediğin senin saçların değil mi? / Memlekette belli dediğin senin kendin değil mi? / Alacağım hanımın saracağım seni”. Kız, “Eyvah! Tekrar söyleyeceğim” demiş. Oğlan “söylesin” demiş. Kız kabarmış ama oğlan hemen cevabı vermiş: “Ah evimin önünde vardır dediğin senin lamban değil mi? / İçindeki yılanı dediğin fitili değil mi? / Ağzındaki mercanı dediğin ateşi değil mi? / Alacağım hanımın saracağım seni” demiş. Kız tekrar soracak olmuş, oğlan kabarmış: “Ah evimin önünde üç ayaklı vardır yürümez / Yürümezin yanında vardır dula orak doğurmaz / Yanında vardır söylenmez / Sen bunu bil Kel Çetas” demiş. Oğlan, “Evimin önünde üç ayaklı yürümez dediğin senin sacağın değil mi? / Yanında dula urak doğurmaz dediğin maşan değil mi? / Alacağım hanımın saracağım” demiş. Kız, “artık tamam, bitti” demiş. Padişah, “tamam verdim” demiş. Bunlara kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Bunlardan oğlanın anasının babasını haberi yokmuş. Oğlan memleketinde nişanlıymış meğer. Oğlan düğün yapıldıktan sonra bir müddet orada kalmış. “Ben yer tokmağından çıkmadım ya! Benim de memleketim var, ben gideceğim, sen de gel” demiş oğlan. Kız olmaz “Gidemezsin” demiş. Oğlan gidecek olmuş. Kız buna üzüлp sararıp solmuş. Kızın annesi “Kızım ne oluyor sana böyle” demiş. Kız “Beni de götürmek istiyor” diyor. Annesi “Götürür, götürür” demiş. Kız “Ben oralarda ne yapacağım?” demiş. Kız eski düzenleri giymiş. Padişah kızı, yeni gelin ama oralarda neler olur bilmiyormuş. Yola çıkmışlar. Yolda giderken kız “Ay bacaklarım acıdı” dermiş. Oğlan hemen bir tekne kırıntısı ve iplik bulmuş “Bin, ben seni çekerim” demiş. Kız “Hiç olur mu, unda oturulur mu?” demiş. Kız binmiş, oğlan tıkr tıkr çekermiş. Kız “Ay acıdı bacaklarım” dermiş, inermiş. “Yorulдум” dermiş, binermiş. Biraz daha gitmişler bir derenin kenarında bir peştamal parçası bulmuşlar. Oğlan “Hanım, yanındakini görmüyor musun? Al hadi onu” demiş. Kız “almam” demiş. Oğlan “Çobancığını seviyorsan alırsın” demiş ve kız onu almış. Derelerden geçerken onu yıkıyormuş. Biraz daha gittikten sonra bir kabak parçası bulmuşlar. Oğlan “Şunu al” deyince kız “ne yapacağım?” demiş. Kızın saçı uzunmuş, “saçlarını yıkarsın” demiş. Kız “e senin annen baban yok mu eve gitmeyeceğiz mi?” demiş. Oğlan “öldüyse

nereden bileceksin?” demiş. Yolda yarım bir kırık tarak bulmuşlar onu da almışlar. Köye girerken eski bir kaz kümesi varmış, bu kendilerininmiş. Eskiymiş, bir yanı yıkılmış. Oğlan bu kümesi görünce “Eyyvah! Annem babam ölmüş” demiş. Kız “Bu mu eviniz?” demiş. Oğlan “Bu ya.” demiş. Oğlan kıza “Sen şurada dur, ben gideyim dayımlara bakayım, babamgil ne zaman ölmüş” demiş. Evine varmış, annesi “Ah oğlum nerede kaldın nişanlın seni bekleyip duruyor” demiş. Oğlan “Ah ana ben bir suç yaptım” demiş. Annesi “Hani at?” deyince oğlan “sattım” demiş. Annesi “Eh sen sağ salım geldin ya atı matı ne yapayım?” demiş. Oğlan anası görmeden oradan bir ekmek, biraz da peynir çalmış, kıza götürmek için. Oğlan “Yahu anam babam öleli yıllar olmuş” demiş. Oğlan “Ne olacak şimdi?” demiş. Kıza “Yarın benim amcamın oğlu evlenecek aynı bana benzer” demiş. “Kıza orada düğün yufkası yapacaklar sen de git” deyince, kız “olmaz, ben oranın yabancısıyım” demiş. Oğlan “beni seviyorsan git” demiş. Oğlan amcasının evlendiğini söylemiş, hâlbuki kendisi evleniyormuş. Düğün olmuş, oğlan demiş ki “çobancığını seversen memelerinin altına iki tane hamur sakla” demiş. Kız “öyle olur mu ben yapamam onu” demiş, ama oğlan “çobancığını seversen yapacaksın” demiş. Kız bunun üzerine zar zor bir tane saklamış. Oğlan anasına “kocasını seven hamurlardan çalmış” demiş. Anası “öyle olur mu, hiç çalınır mı?” demiş. Tam hamur çalınmış derken hamurlar hıp hıp düşüvermiş. Anası “hadi kızım o senin olsun, zaten fakirmişsiniz” demiş. Kız bunun üzerine eve ağlaya ağlaya gelmiş. Oğlana “sen bana oraya koy dedin” demiş. Oğlan “ben sana dediysem oraya mı koy dedim cebine koysaydın” demiş. Oğlan mahsus oraya koyduruyormuş. Orada buldurmuş. Oğlan yarın “İnci dizecekler düğün hediyesi olarak sen de iki dize sakla sen de takınırsın” demiş. Kız “Hıh! Benim incilerim mercanlarım var” diyormuş. Oğlan “Buraya faydası var mı yarın ne takınacaksın” demiş. Kız incileri dizerken cebine iki tane dizeyi cebine koyuvermiş. Oğlan anasına “incileri gençler çalar, ceplerine bakın” demiş. O dermiş “ben çalar mıyım?”, bu dermiş “ben çalar mıyım?” O da kızda bulunmuş. Oğlan, “yarın herkes hamama gidecek, sen de gidersin” demiş. Kız “benim urgan gibi saçım var, hamama nasıl gideceğim?” demiş. Oğlan “tarağın var, kabağın var, peştamalın var” demiş. Kız “hiç benim saçım ince mi?” demiş. Oğlan “senin dilin yok mu? Aman kardeş ver de ıslayivereyim, aman kardeş tarağını ver de şunu yazivereyim, dersin ve yazarsın” demiş. Herkes faytonlara binmiş, “aman hırsız kart geliyor” demişler. Onun adını hırsız kartı takmışlar. Hâlbuki o padişah kızı, bilen yok. Faytona onu bindirmemişler. “Beni bindirmiyorlar” deyince oğlan “faytonun arkasına yapışsana” demiş. Faytonun arkasına yapışmış kız, faytoncu da kırbacı onun ellerine vururmuş. Orada oyun düğün her şey bitmiş. Öteden damat gelmiş. Tepsinin içine bir tomurcuk gül ile

şöyle bir avuç toprak koymuş. Bir tane altın yüzük, bir tane gümüş yüzük koymuş. “*Bana bakın yengeler, bunu gelin kıza gösterin. Bunu gelin bilirse onu öyle alacağım, bilemezse almayacağım*” demiş. “*eee ne var bunu bilmeye; toprak, gümüş, altın, gül*” demişler. “*Hayır, öyle değil. Hayır, bunu kim bilirse onu alacağım*” demiş. “*Herkes alınır mı?*” demişler. Oğlan “*Yok, ben kim bilirse onu alacağım*” demiş. “*Tamam*” demişler. Ona buna sormuşlar, herkes aynı cevabı vermiş. “*Hamamda hiç kimse bilmiyor mu, arayın bakayım*” demiş. Kız urgan gibi saçlarını daha yeni ıslatıyormuş. “*Hırsız bir çoban karısı var*” demişler. Oğlan “*o insan değil mi? Onun da canı var, gidin ona sorun*” demiş. Kadınlar kızın yanına gelip “*bak bakalım şuna bilebilecek misin?*” demişler. Şöyle bir saçını kaldırmış ve bakmış: “*Ah ah gül gibi tomurcuktum, gümüş gibi beyazdım, altın gibi sarardım, toprak gibi karardım*” demiş. Oğlan “*tamam ben bunu alacağım*” demiş. “*O hırsız*” demişler. Kadınlar “*seni padişahın oğlu alacak*” demişler. Kız “*Hı! Benim çobancığım var*” demiş. İki gözü iki çeşme ağlamış. Yengeler “*sen çobanı ne yapacaksın?*” demişler. Kızı yıkayıp giyindirmişler. Kız “*benim çobancığım var*” diye ağlamış. Oğlanın anası eve gelmiş, “*koca adam senin oğlun ne yapıyor? Gelin kıızı bırakmış çoban karısı alacakmış; git kaz kümesinde bekle*” demiş. Dede gitmiş sabaha kadar beklemiş, beklemiş gelmiş, “*yok be kocakarı, çoban falan yok*” demiş. “*Eyvah geline söyledilerse gelin intihar etmiştir*” demiş. “*Ben şimdi ne yapacağım*” deyip ağlamış kız. Oğlan “*Gel bakalım ben seni çobancığına götüreceğim sen şimdi yar*” demiş. Kız hemen yatmış. Şöyle bir yatınca, kızın çobancığının beni varmış, hemen tanımış ve “*sen benim çobanımsın*” demiş sarılmış. Oğlan “*Sen bana nasıl güldün, ben de senden bunları çıkarttım. Bana Kel Çetas diyordun; aşkından yediydim elmayı*” demiş. Sabah olmuş, gün doğmuş, damadın annesi kıza “*sen haydi çobancığına git*” demiş. Kız “*Hıh! Benim çobancığım bıymuş*” demiş. Annesi şaşırmış. Oğlan “*Ana otur sana bir hikâye anlatacağım; o da padişah kızıdır, onu hırsız yapan cefa çektiren benim. Ben atı sattım, koca servi ağacını bunun yoluna kestim, bunu aldım*” demiş. Kırk gün kırk gece düğün olmuş, geçinip durmuşlar (KK.276).

Masal 5: Bir oduncu varmış. Bu oduncunun üç tane de kıızı varmış. Oduncu dede her gün dereye gidermiş. Odun alır, sırtında getirir, satarmış. Bu kızları böyle beslermiş. Bir gün bir musalla taşına şöyle oturmuş, “*of*” demiş. Bir Arap çıkmış, “*Dede, senin kimsen yok mu? Hep sen taşıyorsun odunu*” demiş. Dede, “*Oğlan çocuğum olsa gönderirim ama kız çocuğum var üç tane*” demiş. “*E sen onları satsana, benim hafız bir oğlum var*” demiş. “*Ona verelim, eh tamam*” demiş. Arap, “*Yarın buraya getir gel*” demiş. Adam “*kocakarı, kızların birine müşteri çıktı, Allah’ın emriyle onu vereceğim*” demiş. Kocakarı “*iyi bakalım,*

hazırlansın giyinsin” demiş. Adam kızına “kızım seni yarın oduna götüreceğim” demiş. Kız “Hıh! Ben oduna falan gitmem” demiş. Adam “Bir hayırlı nasip çıktı” deyince kız “hadi gidelim” demiş. Giyinmiş, yıkanmış, paklanmış, hemen varmış, “oh” demiş, hemen Arap çıkagelmiş. Kız “ne oldu baba?” demiş. Arap “kızı getirdin mi?” demiş. Kıza “tut bileğimi” demiş. Kız Arap’ın bileğinden tutmuş. Yedi kat yerin dibine bir varmışlar ki, orada saraylar döşenmiş dururmuş. Hafızın biri de vır vır okurmuş. Arap da onun hizmetçisiymiş. Kızı giyindirmiş, göbeğine kadar altınları takmış, pulluları giydirmiş. Arap hiç bakmamış. Kız bugün durmuş, yarın durmuş, “ben burada durmayacağım” demiş. Arap “neden?” demiş. “Bu bana hiç bakmıyor” demiş. Arap “sen git, bir de ortanca kardeşini getireyim” demiş. Dedenin canı sıkılmış, “of” demiş. Arap çıkmış, kızın canı sıkılmış. “Bir ortanca kızı getir bakayım” demiş. Ona altınlar pullar vermiş. Götürüvermiş. Dede ertesi gün ortanca kızı getirmiş. Arap yine kolundan tutmuş. “Ne oldu?” deyince “bunu getirdik” demiş. Arap yine giyindirmiş, altınları takmış. Yine hafızın yanına gelmiş. Altın nalınlar giyermiş. Hafız hiç bakmamış. O kızın da canı sıkılmış. Dede yine Arap’ı ünlemiş. Arap “Bunun da canı sıkıldı” demiş. Arap “Küçük kızı getir bakayım” demiş. Onu da altınlarla, pullarla götürüvermiş. Ertesi gün küçük kız gelmiş. Dede “sen hazırlan, sen gideceksin” demiş. Arap küçük kızı kolundan tutup aşağıya götürmüş. Bugün durmuş, yarın durmuş. “Ah ah.” demişler ablaları kızmışlar. “Bize bakmadı, onu sevdi. Gezmeye gidelim bakalım ne yapıyorlar” demişler. Hemen babasıyla haber göndermişler. “Of” demiş. Arap çıkmış. Dede, “ablaları gezmeye gelecek” demiş. Arap “buyursun gelsinler” demiş. Arap da kurnazmış. Küçük kıza “Bak yarın ablanlar gelecekmiş. Yemekleri döşeyeyim. Şimdi ben seni dışarı çıkartacağım, ‘Hatice’ diyeceğim. ‘Efendim’ diyeceksin. Hafız efendi çağırıyor seni diyeceğim. Ben sana su serpeceğim, sen beni görmeden edemeyeceksin. ‘Hıh hıh’ güleceksin. Hemen geri koşacaksın” demiş. Bunlar gelmiş. Yemekleri döşemişler. Bu sefer öbürkülerin karınlarını kabartmışlar. Bu bir ünlemiş, iki ünlemiş. Onlar sinir olmuşlar. “Hadi kız gidelim, bunun burada cilvesini mi çekeceğiz” demişler. “Nereye gidiyorsunuz yemek döşedik?” demişler. “Biz yemek falan yemeyeceğiz” deyip onlar gitmişler. Şimdi yarın böyle bugün böyle derken kız, “Nerede o hafız be?” demiş. “İşte şu odada” demiş. Ertesi gün olmuş, büyük abla, “ben pullumu satacağım” demiş. Babasına “Git bakayım alacak mı?” demiş. Babası gelip “of” demiş. Arap çıkmış, dede “büyük kız pullusunu satacakmış” demiş. “Bakayım söyle, Hatice alacak mı?” demiş. Arap “tamam alırsız” demiş. Hâlbuki kızın haberi yok, Arap yapıyormuş. Hemen pulluyu satmış. Ortanca “Ben de satacağım, onu da alır mı ki?” demiş. Onu da almışlar. Bir çıkı altın çıkarmışlar. Arap şimdi kıza gitmiş. “Şemide Hanım Şemide Hanım şemden takamım ablan

pullusunu satacakmış, alayım mı?” demiş. Hafızın zaten dünyayı gözü görmüyormuş. Şöyle bir bakmış, kırk tane anahtar atmış. *“Al aldığın kadar ver verdiğin kadar”* demiş. *“Kırkını aç, kırk birini açma”* demiş. Kırk bir tane oda varmış, inciler, yemekler, altınlar hepsi doluymuş. Ertesi gün ortanca ablası gelmiş. *“Şemide Hanım Şemide Hanım şemden takımım, benim beyim sultanım ortanca ablan da satacak alayım mı?”* demiş. Yine anahtarları önüne atmış ve *“bu kırk birinciye odayı açma”* demiş. Kırk birinci odayı açmış. Hafız şeytan kıızıyla yatıp dururmuş. Salıncakta da bir çocuk yatıyormuş. Güneşten yüzü yanmış. *“Yüzü kıpkırmızı ah yazık”* demiş. Hemen elindeki ipek mendili çıkartmış, çocuğun yüzünü örtmüş. Şeytan hemen uyanmış. *“Âdem evladı geldi buraya, şimdiye kadar benimdin bundan sonra onun ol”* demiş ve kaybolmuş. Hafız eve gelmiş, *“Kim bu?”* demiş; giyinmiş, tıkr tıkr altın nalınları giymiş. Arap *“kim olacak, üçüncü hanım, sana ben getiriyorum sen bakmıyorsun”* demiş. Hafız, *“Bu hanım benim mi?”* demiş. Arap, *“senin”* demiş. Hafız *“şimdi biz düğün yapalım”* demiş. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Bir oğlanları olmuş, geçen hafta sünnetleri vardı, tirit yemeye gittik, tiritleri çok güzel olmuş. Burada da masal bitti (KK.276).

Masal 6: Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişahın üç kızı, bir tane de hizmetçisi varmış. Bu kızlar da gelin olmak istiyorlarmış. Ne yapalım ne yapalım? Bir Çingene karısı gelmiş, *“çok güzel fala bakıyorum, sizin nasipleriniz açılın”* demiş. *“Hadi bir oyalı yazma vereceğiz, kimse yokken bakıver”* demişler. Kadını getirmişler, ona ne yedireceklerini bilememişler. Kadın *“Bak kızım bir sabah iki tane bezdirme yapacaksınız, bizim köydeki Kümbet Dede’ye gideceksiniz, iki rekât namaz kılacaksınız, Allah’a dua edeceksiniz, bizim nasibimiz açılın diye”* demiş. Hizmetçi, kızları gizlice usul usul dinlemiş. Akşam olmuş bunlar hemen yatmışlar. Hizmetçi kız bunlardan yılmış. Bunlardan kurtulmak için hemen sabahleyin erkenden kalkmış, iki bezdirme yapmış, doğru Kümbet Dede’ye gitmiş. *“Allah’ım sen benim nasibimi aç da ben bunlardan kurtulayım”* demiş. İki rekât namaz kılmış. Hemen arkasından bir şey atılmış, kız korkmuş. Bir de bakmış ki önünde el kadar altın görmüş. *“Bismillahirrahmanirrahim”* demiş. Hemen aldığı gibi eve gelmiş. Korka korka usulca hemen yatmış. Tam o yatmış, bu sefer o kızlar uyanmış. *“Hadi bezdirme yapalım da gidelim”* demişler. *“Bunu da kaldırsak mı?”* demişler. Kızlardan biri *“Aman onu ne yapacağız anneme babama hizmetçi kalsın. Biz satılalım da bir...”* demiş. Hemen bezdirmeleri yapmışlar. Gitmişler kümbete namaz kılmışlar. Gelmişler yatmışlar. Meydan da hiçbir şey yok. Bugün böyle yarın böyle. Bir gün tellal bağırtmışlar; *“eski padişahlar ne kazandıysa meydana çıkarsın meydana, yoksa cellat...”* diye. Adam da şimdi düşünüyormuş. Bir gün böyle düşünürken büyük kız gelmiş. *“Baba*

neden düşünüyorsun?” demiş. Babası “işim var, ondan düşünüyorum” demiş. “Ben de büyük kızı istemeye geldiler, vereyim mi vermeyeyim mi onu düşünüyorsun sandım” demiş. Padişah, “Hadi kızım oradan, defol başından” demiş. Kız gitmiş. Ortanca kız gelmiş. O da sormuş “Baba ne olur çok düşünme hasta olacaksın”. “Kızım böyle böyle oldu” demiş. Ortanca kız, “ben de beni istemeye geldiler ona kayırıyorsun sandım” demiş. Küçük kız gelmiş. Onu da defetmiş. Başından geçenleri söylememiş. Ondan sonra hizmetçi kız gelmiş. “Aman bey baba, canım bey baba, bana söyle belki derdine derman olurum” demiş. Padişah onu kırmamış. “Padişahlıkta eskiden ne kazandıysanız onu getirin diyorlar, getirirsen getir yoksa cellat diyorlar. Ben ne götüreyim?” demiş. Hizmetçi kız “aman bey baba düşündüğün şeye bak, ben annemin sandığını karıştırdım ıslıl ıslıl bir şey buldum top gibi” demiş. Padişah “hani bakayım kızım, getir gel bakayım” demiş. Padişah “çok güzel bir şey” demiş. Kız “ben sana bunu vereyim” demiş. Padişah bunu almış. Oraya çağrılan yere gitmiş. Kimisini asıyorlarmış, kimisini kesiyorlarmış. Sıra padişaha gelmiş, “Gel bakalım ihtiyar, sen bu sakalları nerede ağarttın, bu zamana kadar ne kazandın?” demişler. Padişah cebinden çıkarmış, “aha ben bunu kazandım” demiş. “Bu eskiden kazanılmış bir şey değil, bunu nereden buldun? Biz böyle bir şeyi dünyada görmedik” demişler. “Buldum işte sandıkta vardır” demiş. “Hayır hayır, söylersin söylersin; söylemezsen seni yine keseceğiz” demişler. “Yahu ben evde düşünüyordum, evde öksüz bir kız vardı, ‘Aman bey baba neden düşünüyorsun’ dedi. Ben de böyle böyle dedim. Kız da ‘Ben anamın sandığını karıştırdım bunu buldum sen bunu götür’ dedi” demiş. “Hayır, bu sandıktan değil Allah’ın emriyle sen o kızı bana verir misin?” demiş. Adam “oğlum üç tane daha bende var hangisini istersen onu al” demiş. “Hayır, ben senin kızlarını değil ben onu istiyorum” demiş. “Adam tamam oğlum, âlâ padişah istiyor ben vermez miyim” demiş. Hemen dünürçüye gelmiş. Ötekileri “ah geberesice, biz durup dururken şuna bak bir hizmetçi parçasını alacak, bir de padişah olacak böylesi” demişler. Kız da sevinmiş, “giderim giderim” dermiş. Padişah hemen bu kızı almış ve düğün yapmış. Kız camda otururken iki cambaz orada kakışmış. Kız, “neden kakaşıyorsunuz, neden kavga ediyorsunuz?” demiş. “Bu, buzağı benim buzağı, diyor, ben de benim buzağı, diyorum, ondan kavga ediyoruz, ayıramıyoruz, bilemiyoruz” demişler. Kız buzağıyı ineğin yanına salıvermiş ve buzağı anasının yanına gitmiş ve onları kurtarmış. Akşam olmuş, “ben böyle böyle yaptım, iyi mi yaptım kötü mü yaptım bilmiyorum” demiş. Kocası “Âlemin erkekleriyle konuşma” demiş. Padişah bunu görmeden duramazmış. Kız on beş yaşında padişah altmış yaşında. İkide bir gelir “ne yapıyorsun?” dermiş. Bir gün bunun canı patlak darı istemiş. İki tane de hizmetçileri varmış. Hizmetçi kızlara “bak

benim canım bugün patlak darı istedi. Bana hemen tabağın içine koyuverin" demiş. *"Tamam"* demişler. Patlak mısırı kavurtmuş. Tam yiyeceği vakit padişah gelmiş. Buna hemen gülmüş. *"Ne oldu, neden güldün? Bana mı güldün?"* demiş. *"Sana gülmedim"* demiş. *"Yok, güldün"* demiş. *"Aman annemin sandığını karıştırıyordum inciler varmış, bunlara bakıyordum"* demiş. *"Hani bakayım"* demiş. Bir tabak patlak darı hepsi inci olmuş. Eh, ertesi gün olmuş. Ertesi gün *"kızlar benim bugün canım istedi"* demiş. Kızlar *"ne canın istedi hanım"* demişler. *"İki tane suda yumurta istiyor, pişiriverin de getirin"* demiş. *"Tamam"* demişler. Tam iki tane yumurtayı suda pişirmişler. Kız tam yiyecek, yine padişah çıkıp gelmiş. Yine hemen onu saklayıvermiş, gülümsemiş. *"Ne oldu, yine gülümsüyorsun"* demiş. *"Yok bir şey. Yine annemin sandığı vardı onu karıştırıyordum elmaslar vardı onlara bakıyordum"* demiş. Padişah *"hani bakayım"* demiş. İki tane yumurta elmas olmuş. Ertesi gün olmuş padişah yine kapıdan girivermiş. Onu görünce sırtmış. Padişah yaşlıca kendi on beş yaşında ya. *"Niye güldün?"* demiş. Kız *"Yok gülmedim"* demiş. *"Aman senin sakalını babamın hela süpürgesine benzettim"* demiş. Bir kere bu işi kötü yaptı. *"Hani bakayım. Babanın hela süpürgesini göreyim, benim sakalım o kadar mı kötü?"* demiş. Hiç bilmeden sandığı karıştırmış. Sandıkta küçük bir süpürge bulmuş, ama süpürge fıldır fıldır parıldıyormuş. Padişah onu affetmiş. Bir gün kızın karşısına bir dede gelmiş. *"Sen bunları hep yaptın ama ben seni affettim"* demiş. *"Bir, iki, üç hepsini yaptın. Senin süpürge var mı da dedin; yumurtaya neden elmas dedin?"* demiş. O Kümbet Dede imiş, *"bir daha böyle hata yapma. Bak şimdi çocuk dünyaya getireceksin; onu sen emzireceksin, yatıracaksın, ona ben bakacağım. Gerisini hiç kayırma"* demiş. Kız *"tamam"* demiş ve ondan sonra hiç hata işlememiş. Çocuğu emzirmiş yatırmış. Çocuk da oğlan olmuş. O da büyümüş, onu da sünnet etmişler, evlendirmişler. Masal burada bitmiş (KK.276).

Masal 7: Bir anne, bir baba ve kızı, oğlu ormanın içinde bir evde yaşıyorlarmış. Bir gün anne ve baba çocuklarını bırakıp orman içine işe gitmişler. Eve döndüklerinde iki çocuklarının da bohçalarını alıp gittiklerini görmüşler. İki kardeş giderlerken oğlan susamış ve bir ineğin ayak izinin birikintisinden su içmiş. Kız kardeşi uyarı, *"içme gülüm inek olursun"* demiş. Oğlan, *"içeceğim abla"* demiş ve içmesiyle birlikte inek olması bir olmuş. Bu şekilde bir yıl yol aldıktan sonra çeteler önlerini kesmişler. Kıza, *"bu ineği nereden aldın?"* diye sormuşlar. Kız, *"kardeşim inek ayağının izinden su içti böyle oldu"* demiş. İnanmamışlar kıza ve ineği alıp götürmüşler. Yanında kızı da almışlar. Kız kardeşinin kulağına eğilip, *"gülüm seni aldılar ama sakın kesilme"* demiş. Tam ineği kesecekler inek kesilmiyormuş. Bu defa kızı dövmeğe başlamışlar. Kız bu defa ineğe, *"kesil ama sakın yüzülme gülüm"* demiş. İnek kesilmiş, bu defa

yüzülmüyormuş. Kıza tekrar işkence yapmaya başlayınca kız, kardeşine tekrar, “*yüzül ama yenme, yensen de arkalarından sıçılma*” demiş. Çeteler ineği yedikten sonra geride kemiklerini bırakmışlar. Kız kemikleri toplayıp bir kuyuya atmış. Kuyunun başında beklemeye başlamış. İki gelin gelip kuyudan su çekmişler. Gelinler kuyudan su çekerlerken kardeşi canlanmış ve gelinlerin kovaları ile kuyu dışına çıkmış. Gelinlerden birinin çocuğu yokmuş. Gelin, “*bu kısmet benim*” demiş ve çocuğu alıp köyüne götürmüş. Kız, “*bırakın onu, o benim kardeşim*” demiş. Gelin çocuğu vermemiş. Kız da arkalarından köye gitmiş. Köyde çocukların anne ve babaları da varmış. Çocuklarının peşlerinden oralara kadar gelmişler. Çocuklarını hemen tanımışlar. Bütün aile burada kavuşmuş. Masal da burada sona ermiş (KK.322).

Masal 8: Bir varmış bir yokmuş. Köyün birinde Mehmet diye bir genç varmış. Mehmet öküz sürüsü güdermiş. Bir gün yine öküzleri gütmeye gitmiş. Güderken eve geç kalmış. Babası, Mehmet’i aramaya çıkmış. “*Mehmet, neredesin oğlum?*” diye seslenmiş. Mehmet, “*beni kara öküz yuttu baba*” demiş. Baba ne yapsın, öküzü kestirmiş, Mehmet’i kurtarmak için. O sırada oradan bir koca karı geçiyormuş, “*karnını da bana ver, karnını da bana ver*” demiş. Babası öküzün karnını koca karıya vermiş. Kadın, karnı sırtına yüklenmiş ve gitmiş. Tabi öküzün karnıyla birlikte Mehmet de koca karı ile birlikte gitmiş. Kadın bir yerde dinlenmek için durup uyuyakaldığında karnı aç olan tilki, kadının sırtındaki karnı almış ve yutmuş. Fakat tilkiye bu yediği şey çok ağır gelmiş, bunu nasıl eritirim, bunu nasıl eritirim, diye düşünmeye başlamış. “*Gideyim bağdan üzüm yiyeyim bari de erisin*” demiş. Tam tilki üzümleri yiyecekken Mehmet içerden bağırarak, “*üzümcü dayı, üzümcü dayı, üzümlerin gidiyor*”. Tilki bir türlü üzümlere varamamış. İncir sergisine gitmiş. Tam incirleri yiyecekken Mehmet yine bağırarak, “*incirci dayı, incirci dayı, incirlerin gidiyor*”. Tilki incir de yiyememiş. En iyi fikrin denize gidip su içmek olduğuna karar vermiş. Tilkinin matarası varmış. Dol mataram, dol mataram, derken matara dolarken tilki de suya düşüp boğulmuş. Tilki ile birlikte tilkinin karnındaki Mehmet de ölmüş (KK.322).

Masal 9: Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur saman içinde cinler cirrit oynar iken eski hamam içinde bir tane kurt varmış. Kurt kendi kendine “*ben artık helal yiyip, hiç haram yemeyeceğim*” demiş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş bir tane koyun görmüş. Koyuna, “*koyun en arkada sen kalmışsın. Topal koyun, ben seni yiyeceğim*” demiş. Koyun ise, “*yiyebilirsin ama önce ilerideki caminin etrafında gezelim*” demiş. Caminin yakınına gittikleri zaman, kurt etraftaki insanları gördüğünden koyunu yiyememiş. Kurt az gitmiş uz gitmiş bir tane keçi görmüş. “*Keçi seni yiyeceğim*” demiş. Keçi de, “*yiyebilirsin*” demiş. Fakat kurt, tam keçi yiyeceği sırada bir köpek görmüş ve keçi yiyeceği yiyememiş. Az

gitmiş uz gitmiş bir tane at görmüş. Ata, “*ben seni yiyeceğim*” demiş. At da “*ye tabi, ama önce ben yatayım sen de gel beni ye. Ayrıca bak nalımın altında ne yazıyor gel oku*” dedikten sonra kurt atın nalındaki yazıyı okumak için yaklaşmış ve at kurdun ağzına vurmuş. Kurt sendelemiş. Sonra kurt kendi kendine, “*Buldun kendine bir koyun ye. Onu doyun doyun neme lazım sana oyun. Buldun bir keçi ye onu eçi eçi. Sana neme lazım 550 keçi... Mal sahibi mi olacaksın? Buldun bir at, ye de yanında yat. Sana neme lazım nalındaki yazı... Kâtip mi olacaksın*” diyerek ölmüş (KK. 89).

Masal 10: Bir kurbağa ile padişahın üç oğlu varmış. Bunlar gezmeye çıkmışlar. Daha sonra çocuklar babalarına, “*biz evleneceğiz baba*” demişler. Bunu duyan padişah onları bir yere götürüp, “*üç ok atacaksınız. Oklar hangi kızın evine düşerse sizi o kız ile evlendireceğim.*” demiş. Birincisi oku eve atmış, ikincisi de oku atmış. Ama üçüncü çocuğun attığı ok bir kurbağanın yakınına düşmüş. Bunun üzerine padişah üçüncü oğluna, “*bu da senin nasibin bununla da sen evleneceksin.*” demiş. Çocuk itiraz etse de kurbağa ile evlenmiş. Kurbağa ile yaşamaya başladıktan sonra bir gün kurbağa dile gelerek aslında kendisinin prenses olduğunu ve kendisine büyü yapıp kurbağaya dönüştürüldüğünü çocuğa anlatmış. Kurbağanın eski haline dönmesi için çok uğraşan padişahın üçüncü oğlu onu eski haline döndürmeyi başarmış ve kurbağanın aslında dünyalar güzeli bir kız olduğu anlaşılmış. Birlikte mutlu mesut yaşamışlar (KK.207).

Masal 11: Bir gün bir koyun kuzusunu bırakarak dışarıya çıkmış. Kuzusunu ise kapıyı kendisinden başka kimseye açmaması konusunda tembihlemiş. Koyunun dışarıya çıktığını gören ayı ise koyunun kılığına girip doğruca kuzunun bulunduğu eve giderek kapıyı çalmış. Kuzu, “*kim o?*” demiş. Ayı ise sesini incelterek, “*benim kuzum; annen.*” demiş. Kuzu kapıyı açtıktan sonra ayı kuzuyu yemiş. Aradan zaman geçtikten sonra koyun eve gelmiş. Kuzusunun öldüğünü görünce çok ağlamış ve lisana gelmiş. Başka bir koyun ise acılı koyuna, “*ağlama koyunum ağlama mermer taşa yemler dökeyim.*” demiş. Acılı koyun ise, “*İstemem. Ağlarım ben ağlarım yavrum için ağlarım. Ben kuzumu isterim. Ben gayrı gülemem ellerin yavrusuna ben yavrum diyemem.*” demiş (KK.130).

3. 2. 2. Efsaneler ve Memoratlar

Efsane 1: Kısıklı’da Sinan Dede türbesi vardır. Sinan Dede’ye herkes her türlü dileği için gitmektedir. Sinan Dede bir evde ırgat olarak çalışmaktaymış. Bir gün evin sahibi hacca gitmiş. Eşini ve evini Sinan Dede’ye emanet etmiş. Hacda adamın canı helva istemiş. Bunu sadece aklından geçirmiş ama. Arkasını dönüp bakmış ki Sinan orada ve kendisine helva getirmiş. Sinan Dede helvayı vermiş ve yok olmuş bir anda. Ev sahibi hacdan dönünce Sinan Dede’yi evde bulmuş ve

sormuş, “*Sinan ben hacdayken sen de ordaydın. Ne arıyordun sen orada?*” Sinan Dede, “ben orda değildim.” demiş ve birden yok olmuş. Adam onun ermiş biri olduğunu anlamış (KK. 122).

Efsane 2: Bir gün yeni gelin kuzuları güderken onları kaybetmiş. “*Ey Allah’ım beni bir kuş yap da ben kuzularımı arayayım*” demiş. Allah tarafından kuş olmuş. Baykuşun insana benzemesi bu yüzden (KK.85).

Efsane 3: Köyün birinin camisinin bahçesinde bütün köy halkının birer misafir taşı varmış. Bütün taşlar düzgünken misafiri sevmeyen bir kadının taşı sivriymiş. Bu köye gelen misafirler hangi taşta oturlarsa o taşın sahibi misafiri alır ve evinde ağırlarmış. Bir gün gelen misafirlerden biri sivri taşın üstüne oturmuş. O taşın sahibi olan kadının kocası görünce, “*Eyvah! Benim hanımın taşına oturdu.*” demiş ve gönülsüzce alıp misafir kadını evine götürmüş. Kadın gönülsüzce hizmet ettiği için akşam tepsi içinde misafir önüne getirdiği yemek kapıdan geri dönmüş. Sabah olmuş. Kahvaltı tepsisi de aynı şekilde geri dönmüş. Misafir kadın ev sahibi kadına demiş ki, “*ben senin içini okudum. Eğer sen misafir seven biri olsaydın o tepsiler kapıdan geri dönmezdi. Oysa onlar benim kısmetimdi.*” Böyle dedikten sonra kadın kalkmış, gitmiş (KK.229).

Efsane 4: Gönen-Sarıköy yakınlarında bulunan Güvercin Köprü inşaatı zamanında Yunan ustalar tarafından yapılmıyordu. Ustalar ne kadar uğraşırlarsa uğraşırsınlar köprünün bir ayağı sürekli yıkılıyordu. Ustalar geceli gündüzlü çalışmış ama köprünün bir ayağı yüzünden inşaat bir türlü bitmiyordu. En son ustalar buraya bir kurban kesmeye karar vermişler. Hangi ustanın eşi yemek getirmeye önce gelirse onu kesmeye karar vermişler. Birinin karısı da yeni doğum yapmış. Çocuğunu yatırmış, akşamlik ekmekleri fırına vermiş, ustalara yemek getirmek üzere yola koyulmuş. Gelen Konstantin adlı ustanın eşiymiş. Yemekleri vermiş, Konstantin eşini yatırmış. Kadın kesileceğini anlayınca yalvarmaya başlamış. “*Ekmekler fırında, çocuk beşikte. Yapma bre Konstantin.*” Konstantin karısının yalvarmalarını dinlememiş ve kesmiş. Bu köprüden hala çocuk ağlama sesi geldiği söylenir (KK.120).

Efsane 5: Gönen-Dereköy’de bulunan bir Ağlayan Mağara vardır. Buraya zamanın birinde oğlanın biri bir Çerkes kızını kaçırmış. Çünkü Çerkesler oğlan yabancı olduğu için kızı vermek istememişler. Kız burada üzüntüsünden ağlaya ağlaya ölmüş. Yıllar sonra kızın cesedinin başında başörtüsü bulunmuştur (KK.120).

Kırsal yaşam içinde kadının dinamik yapısı, onun topografya ile ve onu tanımlayan unsurlarla ilişkisini anlama ve anlamlandırma konusunda zengin bir

inaniş ve düşünüş biçimine sahip olmasına katkı sağlamıştır. Halk inanışlarının genelinde olduğu gibi doğaüstü varlıklara, tekinsiz mekân ve olaylara ilgi duyan kadınların anlatı külliyatlarında memoratlar da yer almıştır. Tespit edilen memoratların bir kısmı bizzat yaşanan olaylar etrafında anlatılırken bir kısmı doğaüstü tecrübeyi yaşayan kişiden dinlenmek suretiyle dağarcığa eklenmiştir.

Memorat 1: Edremit'in Mehmetalan Köyü'nde Fattiş Ebe Yatırı'nın olduğu ev önceden başkasınınmış. Kayınvalidemin oturduğu ev yandığı için kendisi bu evi satın almış. Yatır, ev yapıldığı zaman evin içerisinde kalmış. Evin önceki sahibi de dedeyi birkaç kez ev içerisinde görmüş. Hatta dedenin görüldüğü yere yatak serip uyuyorlarmış. Ertesi gün uyandıklarında yattıkları yerde çam pürçekleri bulmuşlar. Adam iki çocuğunu da kaybedince daha fazla dayanamayarak bu evi kaynanama satmış. Yaşananlardan haberdar olan kaynanam, dedenin görüldüğü odaya hiç girmemiş. Çocuklarına ise bahar ayında o odanın yıkılıp evin biraz daha geriye çekilmesini söylemiş. Bir gün kaynanam uyurken akşam vakti ansızın dedenin görüldüğü odanın kapısı kapalı olduğu hâlde çarpmış. Bunun üzerine baharı beklemeden orayı yıkıp yatır yapmışlar. Şimdi ise çok şükür çok yavuz rahatımız var. Türbeyi, kayınvalidem ve çocukları yapmış. Kayınvalidem her sene türbe hayrı için köydeki yaşlı ve kimsesiz kadınları toplayarak hayır yemeği verirdi. Eğer durumu var ise horoz kesip pişirir durumu yok ise de pilav yapardı. Kaynanamdan sonra bu geleneği uzun bir süre ben yaptım. Şimdi ise benim gelinim yapıyor (KK.368).

Memorat 2: Burhaniye'de Bardakçı Sokak'ta kirada oturduğum bir ev dedeli idi. Eve giren herkese görünürdü ve o evden çıkan bütün kiracılar ev sahibi olarak çıkarlarmış. Evde kavga edilince eve vururdu bu dede. O evde oturan kiracılardan birinin kızına gözükmüş ve bir altın vermiştir. Ramazan ayında evin kapıları sonuna kadar açık da bırakılsa hiçbir mahlûkat eve girmiyordu. Evde oturan bir ailenin salonunda bulunan konsolun yeri sürekli değişiyormuş. Ev bugün hala ayakta. Sabuncu Hasan diye bilinen bir kişinin gelini bu evi aldı ve hâlen içinde oturmaktadır. Gerçekten de bu evden çıkan herkes ev sahibi oldu (KK.18).

Memorat 3: Gönen'in Fındıklı Köyü'nde bir zamanlar Topal Şeytan herkese görünürdü. Bu şeytanın yolu bile vardı. Kendim de gördüm bir keresinde. Yeni doğmuş kuzumu tam almış ahırdan eve girerken bir güç beni dışarıya doğru çekmeye başladı. Ben içeriye doğru gitmeye çalıştıkça sürekli dışarı çekildim. Dua okuya okuya kendimi zorla eve attım. Özellikle yeni gelinlere Topal Şeytan çok görünürdü ya da uykuda gelinleri ağırlık basardı. Bu yüzden yeni gelinleri Topal Şeytan alıp götürmeye çalışırdı. Yeni bir gelini böyle çekip götürürken gelin ebegümeci ya da telli gâvur kızı otuna tutunarak kurtulmuştur. Başına böyle

şeyler gelen kişiler ayrıca üç kez “üfüzüme” dediğinde kurtulurlardı. Yeni gelinler bu nedenle kırılanmadık bebekler gibi kollanırdı. Kırk gün yalnız bırakılmamaya özen gösterilirdi (KK.98).

Memorat 4: Gönen’in Yeniköy Köyü’nde yaşayan üç birader vardı. İsimleri Akif, Mehmet ve biri de bugün köyde yaşayan Orhan isimli birinin babası. Boya Değirmeni’nin orda hazine aramaya başlamışlar. Hazine için köyde yaşayan fakir bir kadının kızını kurban olarak kesmişler. Tabii bu onlara yaramamış. Birinin taş ocağında kolu kopmuştur, birine inme inmiştir. Akif ise ölene kadar gelene geçene “ana ana” diye bağırırmıştır. Herhalde kesilen kız, kesilirken “ana ana” diye bağırdı (KK.120).

Memorat 5: Dallımandıra Köyü’nde bir tane sırt yol vardır. Eskiden cinlerin düğünü orada olurmuş. O mevkiden davul sesi de gelirmiş. Düngüldek Deresi’nin orada da insanların önüne kurk tavuk çıkarmış. Bu tavuklar seni isminle çağırırsa, sen de peşinden gidersen geri gelemezsin, derlermiş. Adamın biri Düngüldek Deresi’nin oradan geçerken önüne bir oğlak çıkmış. “*Bu oğlak kimin oğlağı ki, neden bıraktı ki burada*” diye düşünürken “*ben seni sahibine götürüvereyim*” demiş. Oğlağı kucağına alıp beygirine binmiş. Giderken yolda aklına gelmiş, bu dişi mi erkek mi diye bir bakayım, demiş. Bakarken de oğlak “*erkek erkek iyi bak demiş*”. Sonra onu orada atıp kaçmış. Eve gelince de korkudan çocukların orta yerine yatmış (KK.71).

Memorat 6: O gün eşimle birlikte keçi otlatmaya gitmiştik. Kocam keçi sürüsünü ormana saldıktan sonra “*odun yüklü eşeği köye götürüyem sen de keçilerin başında bekle*” dedi bana. Kocam gittikten sonra onun kılığında biri göründü bana. Evimizin tam ters yönünde götürdü beni. Beni dik bayırlardan taşlıklardan indirdi. Eskiden ormada hamam çukuru vardı; beni oraya kadar götürdü. Hamam çukurunun içinde sarı paralar vardı. Sarı paralar bir anda alev aldı ve ben o zaman besmele çektim ve sonra yürümeye devam ettim. Evin oraya gelmeme rağmen kendi evim olduğunu anlayamadım. Evimizin oradaki yıkık binanın arkasında sazlardan sepet ören Çingeneleri gördüm. Çingeneler “*yenge bu kargılar sizin mi?*” diye sordu. Orada aklım başına geldi ve evimi tanıdım. Olan biten her şeyi akşam kocama anlattım (KK.66).

Memorat 7: Bir gün benim eteğim birden kendiliğinden yanmaya başladı. Yandığımı hissetsem de kimse eteğimdeki ateşi göremiyordu. O yüzden kendi kendime söndürmeye çalışıyordum. İnsanlar da benim eteğimi ovaladığını sanmışlar. Ateş söndükten sonra etekteki yanığı herkes gördü ve çok şaşırdılar (KK.66).

Memorat 8: Bandırma'nın Yeni Sığırcı Köyü'nde bir ninemiz vardı. Şapsı ninesi diyoruz ya. Babam tüccarlık yapardı, hayvan alıp satardı. Ben de on bir yaşlarında falandım. Bir gün getirmiş babam dört tane kuzu, ben onu beş sayıyorum. Sayıyorum sayıyorum kuzu eksik. Babama da söylemeye korkuyorum, *“niye kaybettin?”* diyecek diye. Dedim ki kendi kendime gideceğim bu neneye fal baktıracağım. Gittim, nenöze. Nenöz derdik biz ona. Dedim işte böyle böyle kuzum kayıp bana bir fal bak. Sergen gibi bir evi vardı onun, eskiden ayaklı bakır tabaklar vardı böyle. Onun içinde çirkin bir mendile sarılı baklaları vardı onun. Serdi baklaları önüne *“senin kuzun kayıp değil”* dedi. *“Ya yapma nene bak benim kuzum kayıp, ben bir haftadır dokuz doğuruyorum, babama da söyleyemiyorum”* dedim. Bir iki üç derken *“yok”* dedi, *“senin kuzun kayıp değil”*. Geldim anneme dedim ki *“babama bir sorsana geçen sefer babam kaç kuzu getirdi bize?”*. Annem babama sordu dört tane getirmiş kuzu. Kadın bana *“senin kuzun falan yerde, senin kuzun şuraya gitti”* demedi bana, *“senin kuzun kayıp değil”* dedi. Onu hiç unutmuyorum, bana öyle bir fal bakmıştı (KK.6).

Memorat 9: İvrindi'nin Gökçeyazı beldesinde yeni gelirken mezarlığın orda görümcemle birlikte ot kazıyorduk. Tam cuma saatinde derinden *“Allahuekber”* sesleri duydum. Bu sesler ile namaz kılan insanların secdeye varıp kalkerken çıkardıkları sesleri hissettim. Görümceme bu sesleri duyup duymadığını sordum, ama görümcem hiçbir şey duymamış. O zamandan beri cuma günleri mezarlığın yanındaki bahçemize gitmem (KK.97).

Memorat 10: Babaannem Bayramıç'in Keçeler Köyü'ndendir. Bir gece uyandığında evlerinin camının altında sesler duymuş. Eğilip baktığında cam dibinde kısa boylu kıvrıkcık saçlı biri *“ay çiçeciklerim, vay çiçeciklerim.”* diye dönüyormuş. Babaannem korkmuş ve camı kapatıp içeri girmiş. O yıl köyün bütün çocukları çiçek hastalığından ölmüş (KK.364).

3. 2. 3. Fıkralar

Müstehcen içerikli fıkralar, çalışmanın daha önceki başlıklarından “Kadın Mizahı, Şakalaşma ve Dedikodu” başlığında ele alındığı için bu metinlere tekrar yer verilmemiştir. Kadın günlerinde ve imecelerinden tespit edilen az sayıda fıkra şu şekildedir:

Fıkra 1: Adamın birisi un öğütmeye gidiyormuş. Yakınlarda ise bir grup oyun oynuyormuş. Adam biraz safmış. Adam oyun oynayanların yanına giderek ne yaptıklarını sormuş. Gençler adama oyun oynadıklarını söyleyince adam *“Bana da öğretin.”* demiş. Gençler ise adama *“Eğer unlarını bize verirsen sana bu oyunu öğretiriz.”* diye cevap vermişler. Adam da gençlerin teklifini kabul ederek oyunu öğrenmiş. Unları gençlere bırakarak sallana sallana evine dönmüş. Karısı unları

göremeyince kocasına ne yaptığını sormuş. Adam ise “*Verdim unları, aldım bunları.*” diyerek oynamaya başlamış. Kadın ise kocasının bu davranışına sinirlenerek unları gençlerden geri alıp doğruca eve gelmiş (KK.315).

Fıkra 2: Hocanın birini bir yere tayin etmişler. Hoca gittiğinde cemaatin abdest alırken popolarını oynattıklarını görmüş ve sormuş, “*Ya siz neden poponuzu oynatıyorsunuz abdest alırken?*”. Onlar da “*Biz atalarımızdan böyle gördük. Atalarımız bize abdest alırken büzüğünüzü oynatın derdiler.*” demişler. Hoca da “*Ya o büyük değil yüzük yüzük.*” demiş (KK.321).

3. 2. 4. Maniler, Türküler ve Ağıtlar

Balıkesir yöresinde icra bakımından manicilerin -pek belirginleşmese de- öne çıkan bazı özellikleri vardır. Bu özelliklerin başında, bu kişilerin cinsiyetlerinin kadın olması gelmektedir. Balıkesir yöresinde kadın maniciler; “türkücü, manici, deyişçi, dümbelekçi, bakırcı, tefçi, sinici, tepsici, çanakçı” vb. olarak adlandırılmaktadır.

Dallımandıra Köyü’nde eskiden düğünlerde tava çalınarak söylenen manilerden bazıları şöyledir:

Domates kirlenir mi
Üstü böbürlenir mi
Sevda çeken oğlanın
Gömleği kirlenir mi?

*

Motor geliyor motor
Otur sevdiğim otur
Şu gelen kimin yâri deseler
Benim yârim derdim.

*

Desteyi doldurdun mu
Gelirken yoruldu mu
Ben sana abi derdim
Sen bana vuruldu mu?

*

Ak yaşmağın altında
Sarı saçlarım lüle lüle
Yol buradan ayrıldı
Sevdiğim güle güle.

*

Bakkaldan aldım kına

Çekmeden verdi bana
Yazık ettin sevdiğim
Hem kendine hem bana.

*

Parmağım beştir benim
Yaşım on beştir benim
Düşme ulan koltuğuma
Emeğin boştur senin.

*

Motora dayanmışsın
Sarıya boyanmışsın
Neden sarardın sevdiğim
Sevdaya uğramışsın.

*

Hey tombulum tombulum
Yoldan geldim yorgunum
Eller ne derse desin
Ben tombula vurgunum. (KK.70).

Yine Dallımandıra Köyü'nde düğünlerde gelin yeni evine inmeden önce, gençler evin önüne oturup bayrak çeker ve bahşış isterlermiş. Bu sırada da şu türden maniler söylerler:

At gelir şakır şakır
Süt gelir bakır bakır
Benim sevdiğim kızların
Gözleri çakır çakır. (KK.144).

Bigadiç'in Alan Köyü'nde eskiden üç gün boyunca devam eden düğünler bakır çalınıp aşağıdaki gibi maniler söylenip eğlenilirmiş:

Gemi gelir karadan
Sular akar karadan
Kavuşmaya çare yok
Kavuştursun yaradan. (KK.26).

Bandırma'nın Dedeoba Köyü'nde kına gecesi kına yakılıp herkes dağıldıktan sonra gece üçte dümbeleklerle köy gezilip para toplanırdı. Buna gelin ve damat, ahretlikler, yengeler katılırdı. Buna "övme" denir ve gezerken maniler söylenirdi:

Aşlıyalım, aşlıyalım
İlkten senden başlıyalım
Abim senden başlıyalım
A benim Mehmet Abim
Kesenin dibini yoklayalım. (KK.136).

Yine Bandırma'nın Dedeoba Köyü'nde kızlar beğendikleri erkeklere karşı kendilerini belli etmek için karşılaştıkları yerde çeşme başı veya düğünde şu maniyi söylerdiler:

Hoş geldin sefa geldin
Canlara cefa geldin
Ben çağırdım sen geldin
Niye böyle geç geldin? (KK.136).

Sındırgı Kocasınan Köyü'nde oğlan evinden kız evine ikinci vakti kadın ve erkekler davul zurnayla kına götürürlerken aşağıdaki gibi maniler söylerler:

Geline bak geline
Kına yakmış eline
Gelin kurban olayım
Saçlarının teline.

Düğünün devamında gelinin baba evinden çıkışı gecikirse oğlan tarafı “*gelini çıkarın*” mesajı vermek için şöyle maniler söyler:

Dağlarda semizlik
Bağlarda domuzluk
Çıkarın gelinimizle
Bize de bir damızlık.

*

Sular akar oluktan
Baykuş bakar bacadan
Çıkarın allı gelini
Duramıyoz biz soğuktan. (KK.360).

Kaynak kişilerimizden Nurten Şanal ile artık hayatta olmayan eşinin birbirlerine hissettikleri aşkı konu alan bir anekdot manilerin işlevlerinin bir kez daha anlaşılması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Önceleri düğünlerde genç erkekler arasında rekabet çoktur. Nurten Hanım bir düğünde ortada oynarken eşi İhsan Bey de oradadır. İhsan Bey'in üzerinde beyaz gömlek olduğu için Nurten Hanım şu maniyi orta yerde söylemiştir:

Beyaz giyme üşürsün
Güzellikte meşhursun
Dua et yârim Allah'a
Beni sana düşürsün.

Fakat o sırada orda duran başka bir gençte de beyaz gömlek vardır ve genç maniyi üstüne alınıp “yaşa!” diye bağırmıştır. İhsan Bey hemen o gencin üzerine yürümüştür. Nurten Hanım hemen orta yerde, bunun üzerine şu maniyi söylemiştir:

Entarisi ipeksiz
Ev olur mu köpeksiz
Beni sana vermezler
Yıkıl ordan edepsiz. (KK.378).

Tespit edilebildiği kadarıyla bağlamları ile belirtilen bu maniler dışında, tarlada, bahçede çalışma, kadın eğlenceleri, düğün eğlenceleri, kızlı erkekli gruplar arası atışmalar sırasında söylenen ve alan araştırmaları sırasında tespit edilebilen maniler şu şekildedir:

Kefenim dört enden
Neden usandın benden
Usanacağını bileydin
Vaktimi alırdım senden.

*

Dere geliyor dere
Ununu sere sere
Dere beni götür
O yârin olduğu yere. (KK.298).

*

Bahçelerde gül var mı
Altında yol var mı
Bize gelin geliyor
Kabul eden var mı? (KK.209).

*

Bahçalarda büberim
Yeşil yeşil tüterim
Kirli taşlara yazılmış
Benim kötü kaderim.

*

Karanfilsin karanfil
Eğemem dallarını
Gurbettesin nazlı yârim
Soramam hallerini.

*

Kara kabak kökeni
Ele batar diken
Senin sevdiğin yârim
Gül üstüne diken.

*

Tarlalarda pıtırak
Sen gül ol ben yaprak
Ben doymadım nazlı yâre
Doysun kara toprak.

*

Karpuz kestim yiyen yok
Halin nedir diyen yok
Soran benzimi sorar
İçerimi bilen yok.

*

Dere geliyor dere
Kumunu sere sere
Dere beni al götür
Yârimin olduğu yere.

*

Bizim bahçede ceviz
Cevizleri hep kavız
Kara yere giden gelmez
Kara yer pek yavuz.

*

Kara gölün sazları
Ötüşüyor kazları
Suyundan mı güzel olur
Bu kara gölün kızları.

*

Şu dağların çamları
Keçilerin çanları
Bizim için yapılmış
Mahpushane damları. (KK.249).

*

Sarı diyelim sarı
Sarı sansınlar bizi
İyi geçinelim de
Kardeş sansınlar bizi.

*

Gemi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Şu kızları sorarsan
Koca diye ağlaşır.

*

Kavak senden uzun yok
Dallarında üzüm yok
İlk sevdam sana düştü
Başkasında gözüm yok. (KK.57).

*

Elin elime göre
Elim beline göre
Kimin var böyle yâri
Boyu boyuma göre.

*

Mani söylerim mani
Maniler mani olsa
Daha neler söylerim
Sevdiğim burada olsa.

*

Şu dağa urgan attım
Ulaşamaz inşallah
Yâr benden başkasına
Kavuşamaz inşallah. (KK. 201).

*

Boynumdaki inciler
Yuvarlaktır yuvarlak
Orta boylu sevdiğim
Doğan aylardan parlak. (KK.11).

*

Oğlanın adı İrecep
Ne vardı burda gülecek
Benim yârim askerde
Acep ne zaman gelecek? (KK.195).

*

Balıkesir Bandırma
Baba beni kandırma
Vereceksen eloğlu
Sevdiğimden ayırma. (KK.16).

*

İstanbul kuruldu mu
Suları duruldu mu
Yolla eşim bir mektup
Kalemin kırıldı mı?

*

Hadi gidelim yârim
Kara taş a üzüm
Sen şeker ye a yârim
Ben bakayım yüzüne. (KK.24).

*

Uykum geldi napem ben
Aç yorganı yatem ben
Yansın gitsin gâvur kömür
Yarsız köyü napem ben.

*

Mezarlığın dalları
Dolaşımdır yolları
Mezarıma mertek olsun
Nazlı yârin kolları. (KK.27).

*

Anıza bak anıza
Geliyoz yanınıza
Sevdiğim asker olmuş
Düşmesin Kıbrıs'a.

*

Kara tren gelmez ola
Düdüğünü çalmaz ola
Gurbet ele yar yolladım
Selamı gelmez ola.

*

Bizim evin önünde
Tava çalınır tava
Hakikatli yârinden
Aldın mı temiz hava.

*

Bulguru kaynatırlar
Dübek'te oynatırlar
On beş yaşında kızlar
Beyleri aldatırlar.

*

Şu dağların ardına
Kervan konarmış yârim
Seven kavuşur derler
Meğer yalanmış yârim. (KK.126).

*

Aksakalla doğanın
On adımdır arası
Yârimin sevdaları
Bana yürek yarası.

*

Motor geliyor motor
Önünden kaçılalım
Sen gül ol ben tomurcuk
Bir dalda açılalım.

*

Kara kaş boyanır mı
Sarsam yar uyanır mı
Sen orada ben burada
Buna can dayanır mı? (KK.319).

*

Ak çeşmenin bayırı
At otlamış çayırı
Bakma yârim el ağzına
Eller bizi ayırı.

*

Altınlarım kafalı
Üçgen oldu takalı
Uncukır'ın içinde
Gezerim fiyakalı.

*

Altınlarım üç tane
Say da yârim dört olsun
Ben söyleyeyim sen dinle
İçlerine dert olsun.

*

Armut dalda sallanır
Yel yaprağa vurdukça
Sevdiğini alamayan
Yanar ömrü oldukça.

*

Asker oldum onbaşı
Akar gözümün yaşı
Gönderdiğim resimleri
Yârim cebinde taşı.

*

Asker gelir talimden
Potinleri maviden
Anlasalar halimden
Ayırmazlar yârimden.

*

Asker oldum piyade
Bugün aşkım ziyade
Ölüm var ayrılık yok
Yârle bize dünyada.

*

Avlu dibinde keklik
Kızlar giyer eteklik
Nasıl uymuşuz yârim
Siz sağdıç biz ahretlik.

*

Ayna attım denize
Geliyor yüze yüze
Ölümler ver Allah'ım
Ayrılık verme bize.

*

Ayna attım çayıra
Şavkı vurdu bayıra
Bizi kullar ayıramaz
Meğer ölüm ayıra.

*

Bahçede baldıran
Baldırana saldıran
Sen misin kara gözlüm
Alaylar dolduran?

*

Bahçelerde gök bakla
Otur dibine topla
Eğer beni seversen
Harman sonunu bekle.

*

Beştepe'nin taşları
Çın çın öter kuşları
Yâre selam götürün
Yedi dağın kuşları.

*

Beştepe'nin taşını
Koyun mu sandın yârim
Sevip de ayrılmayı
Oyun mu sandın yârim.

*

Bir ah çeksem derinden
Dağ oynadı yerinden
Yedi yıllık sevdiğimi
Nasıl aldın elimden?

*

Bir dalda iki elma
Birini al birini alma
Eğer beni seversen
Eller sözüne kanma.

*

Bir dalda iki ceviz
Altından geçiveriz
Annem babam vermezse
Bir akşam kaçiveriz.

*

Bizim evin arkası
Demirci fabrikası
Verdim yâre sevdâyı
Açık gezer yakası.

*

Bizim evin arkası
Mezarlıktır mezarlık
Ayrılığa değil yârim
Ölesiye pazarlık.

*

Bizim mahalle çay mahalle
Koydun beni bu hale
Sözlerinde durmadın
Kara gözlüm ne çare.

*

Bizim bahçede hasıl
Yasıl gönlüm yasıl
Bir olur sorarım
İnsan aldatmak nasıl?

*

Boynundaki inciler
İstanbul'un köşkünden
Yana yana küller olmuş
O yar benim aşkımdan.

*

Bugün günlerden cuma
İpliği sardım yuma
Ellerinden gidiyom
Aç gözünü uyuma.

*

Çıktım dağın başına
Ak yaşmağım yellensin
Yarla eğlenen gönlüm
Bugün kimle eğlensin?

*

Denizin kenarında
Suvari askerleri
Güzellerin içinde
Severim esmerleri.

*

Dere boyunda nane
Kul oldum yane yane
Yârim gibi güzelleri
Büyütemez her anne.

*

Elmayı dörde dildim
Çayıra düştü sildim
Ben yârin kıymetini
Ayrı düşünce bildim.

*

Elimde kara pire
Hopladı gitti yere
Oğlan beni seversen
Al şaplağını vur yere.

*

Entarisi ak yârim
Dön ardına bak yârim
Sever sever ayrılırsak
Bize ölüm hak yârim.

*

Erik dalı eğmeli
Eriğini yemeli
Hani yârin deyince
Gösterdiğine değmeli.

*

Gemi geliyor gemi
Susuz gidebilir mi
Yaradanın yazdığını
Kullar bozabilir mi?

*

Gemi gelir yan dirsek
Suya nerden insek
Uçan kuşlar uçmaz oldu
Yâre haber göndersek.

*

Gittim gelirim diye
Yolu bilirim diye
Ah etti yemin etti
Ölür ayrılmam diye.

*

Hanay evimin camı
Acemiyim acemi
Yârim senin yoluna
Terk ederim bu canı.

*

Harman yerinde yaygı
Yaygı üstünde çalgı
Sevdiğine varanlara
Ne ölüm var ne kaygı.

*

Haydi gidelim yârim
Asker kışlarına
Gönüllerim yasılmıyor
Senden başkalarına.

*

İç yârim cigaranı
Beri gelsin dumanı
Sevdaların koyak imiş
Bulunmuyor dermanı.

*

İki denizin suyu
Bir bardağa dolar mı
İlk sevdiğin yar ile
Sonraki yar uyar mı?

*

İn dereye dereye
Kuru yaprak bulursun
Oku sevdiğim oku
Belki kâtip olursun.

*

İn dereye dereye
Dere çakıl taşları
Kudretten mi çekilmiş
Yârin kalem kaşları?

*

İndim çeşme başına
Ah ettim yedi kere
Ayrılmanın yolu yok
Gönlüm sevmiş bir kere.

*

İp attım ucu kaldı
Tarakta gücü kaldı
Ben sevdim eller aldı
İçimde acı kaldı.

*

İstanbul'dan geliyor
Yeşil mangal kömürü
Şimdi buldum dengimi
Ver Allah'ım ömrümü.

*

Kara biber aş olmaz
Bundan ince kaş olmaz
Gel gidelim sevdiğim
Bu ayrılık baş olmaz.

*

Karanfilim düz beyaz
Ayrı düştük biz bu yaz
Sevdiğini bileyim
Mektubunu sıkça yaz.

*

Karşıda kara kapı
İçinde yeni yapı
Beni yardan ayıran
Dilensin kapı kapı.

*

Kırda götürdüm koyunu
Çayda verdim suyunu
Terziler mi ölçtü yârim
İkimizin boyunu?

*

Kırmızı içli bostanım
Has ketendir fistanım
Ah etmeyin oğlanlar
Dış köydendir aslanım.

*

Kız saçlarım ne uzun
Demet urganı gibi
Öyle bir yârim vardır
Bahçe fidanı gibi.

*

Kızın adı Münevver
Merdivenden iniver
Dünürçüler gelirse
Evde yokuz deyiver.

*

Kızın adı Hediye
Saat geldi yediye
Ayağından çoraplar
Yârden bana hediye.

*

Kulağımda elmas küpe
Onu sererler ipe
Ben kimseye bakmıyom
Kalbine gelmesin şüphe.

*

Kulağımda küpenin
Sağ yanımda megici
Merak etme sevdiğim
Ben seninim en gücü.

*

Manici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana bir name versem
Cebinde taşır mısın?

*

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalsın aradan
Kavuşmayan yar varsa
Kavuştursun yaradan.

*

Mektubunun üstüne
Yazmış yârim ismini
Ayrılıklar zor diye
Göndermiş boy resmi.

*

Mendili serdim tele
Beklerim yârim gele
Yârimin güzelliği
Geziliyor dilden dile.

*

Oğlanın adı Şaban
Elinde altın saban
Benim varacağım oğlan
Kendi malına çoban.

*

Oğlanın adı Ali
Elinde kavak dalı
Sevdiğime versinler
İstemem dünya malı.

*

Oğlanın adı Hüseyin
Ben kimlere küseyim
Gönderdiğin resimleri
Kimlere göstereyim?

*

Pazarı pazarladım
Güzeli azarladım
Gönder yârim bir dünür
Çevreyi hazırladım.

*

Saatimin kordonu
Kösteklidir köstekli
O yar benden ayrılamaz
Küçücükten istekli.

*

Sandık sandık üstüne
Sandık dolu kestane
Dünya dolu yar olsa
Yar sevmem yar üstüne.

*

Sini kalaylı sini
Seni yalancı seni
Babanın parası olsa
Evlendirirdi seni.

*

Su gelir akma ile
Ne olur bakma ile
Çirkin güzel olur mu
Çok altın takma ile?

*

Süpürgenin telleri
Süpürüyor yerleri
Öf desen de bağırırsan
Essin sevda yelleri.

*

Şehirden aldım kına
Onu okkası ona
Acı sevdalar bağlamaz
Ayrılamazsın sonra.

*

Şeker aldım şerbetlik
Ne zor imiş gurbetlik
Gurbetine dayanamam
Yaz da yolla bir mektup.

*

Şiş ince kebab ince
Bekle yârim pişince
Umudu kesme yârim
Gelin olup gidince.

*

Tarlada bulgur aş
Dibine çöker taş
Beni sana vermezler
Durma başını kaşı.

*

Tarlası karık karık
Başında ipek sarık
Sevdiğini alamayan
Ah çeker yanık yanık.

*

Tarlası karıklıya
Ben varmam çarıklıya
Allah nasip eylesin
Boynu kravathıya.

*

Tefimi çala çala
Çıktım bir ince dala
Vurun beni öldürün
Sevdiğim size kala.

*

Tezgâhların sesi var
İçinde tefesi var
Açıl dumanlı dağlar
Ardında yar sesi var.

*

Tren gelir yarmadan
Düdüğüne barmadan
İşim ileri gitmez
Sevdiğimi görmeden.

*

Tren yolu demir mi
Tren geldi gelir mi
Yaradanın yazdığını
Kul ayırabilir mi?

*

Yağmur yağıyor yağmur
Kara taşın üstünde
Tara yârim saçını
Kara kaşın üstüne

*

Yârin elinde kantar
Kantarla şeker tartar
Yâri güzel olanın
Baktıkça ömrü artar. (KK.94, KK.280).

*

Ben bir evler yaptırdım
Bursa ustalarına
Doktor ilaç vermiyor
Sevda hastalarına.

*

Taksi geliyor taksi
Hendeklerden hoplasın
Aldı gitti yârimi
Tekerleği patlasın.

*

Yeşil taksi al yârim
Çimenlerde gez barım
Düşmanların inadına
Dalga geçme al yârim. (KK.90).

*

Köprü altında kuzu
Kıvrım kıvrım boynuzu
Karşıda türkü söyler
Şu gâvurun güzel kızı.

*

Pencereden kuş uçu
Yandı yürek tutuştu
Yanma yüreğim yanma
Ayrılık sana da düştü. (KK.118).

*

İndim dereye düze
Ne oldu yârim bize
Ayrılık dertlerini
Verdiler elimize.

*

Yatma yeşil çimene
Uyur uyanamazsın
Verme beni ellere
Görür dayanamazsın.

*

Gitme yârim o yana
Uyur uyanamazsın
Verme beni ellere
Görür dayanamazsın. (KK.33).

*

Bahçelerde bal kabak
Açılır tabak tabak
Sen şeker ol ben kaymak
Yiyelim parmak parmak. (KK.116).

*

Al yazmam dalda kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Yıkılası Akbaş köyünde
Çarmıklı eğlendi kaldı. (KK.241).

*

Bahçeler gök erik
Şalvarı delik delik
El oğlu çevrilir mi
Kızlardadır delilik.

*

Mendilim turalıdır
Sevdiğim buralıdır
Geçme evimin önünden
Yüreğim yaralıdır. (KK.248).

*

Başımda siyahım var
Bülbüllerde ahım var
Göz gördü gönül sevdi
Benim ne günahım var?

*

Yoldan geçen üç kişi
Elinde kazak şişi
Sevdiğine gidene
Koyar mı dünya işi?

*

İn dereye mil yârim
Ağlamadan gül yârim
Yaşlarımız bir değilse
Boylarımız bir yârim.

*

Dağlarım dağlarım
Çekirdeksiz bağlarım
Sana darılmam yârim
Kaderime yanarım. (KK.80).

*

Ocak başında kaldım
İnce fikire daldım
Kapı tık tık edince
Osman geliyor sandım. (KK.308).

*

Karpuz kestim yiyen yok
Halim nedir diyen yok
Bugün ben yâri gördüm
Gözün aydın diyen yok. (KK.371).

*

Uza kavağım uza
Göge mi ereceksin
Aldın benim yârimi
Hayır mı göreceksin?

*

Motoru yağlamalı
Dibinde ağlamalı
Motor şoförüne
Nazarlık bağlamalı. (KK.257).

*

Çapa kazıyom çapa
Çapa beni tartıyor
Yârimin sevdaları
Günden güne artıyor.

*

Çapa kazıyom çapa
Elim çapa yarası
Yârimin sevdaları
Oldu yürek yarası. (KK.201).

*

Maniye baştan başla
Aştan ekmekten taşla
Mani bilmeyenleri
Tarladan dışarı taşla.

*

Derede çınar ağacı
Geliyor iki bacı
Büyüğü şöyle böyle
Küçüğü cihan ağacı.

*

Mani maniye açar
Mani bilmeyen kaçır
Birkaç mani söylersek
Hangimiz üste çıkar? (KK.57).

*

Mani maniye bakar
Maniden kimler kaçır
Bir sen söyle bir de ben
Hangimiz üste çıkar? (KK.319)

*

Dolaba fincan koydum
İçine mercan koydum
Sizin gibilerin adını
Kuyruklu sıçan koydum.

*

Şimdi Balıkesir'e vardım
Leblebi şekeri aldım
İki yavru yoluna
Derin dertlere kardım.

*

İndim su dibine
Baktım rengine
Ne kötü kaderim varmış
Düşemedim dengime. (KK.90).

*

Oğlanın adı Veli
Oldum uğrunda deli
Seni gördüm görelî
Oldum divane deli. (KK.63).

*

Kocam var güm güm
Suyu akar küm küme
Koca köyün üstünde
Düşemedim dengime. (KK.203).

Fotoğraf 81-82: Kepsut-Piyade köyünde mani atma sırasında sini çevirme. Susurluk-Söğütçayır Köyü'nde mani icra edilirken kullanılan eşlik/ritim aleti.

Derdim var dağlar gibi
Söyleyemem eller gibi
Kurudum gazel oldum
Yuvasız bağlar gibi. (KK.316).

*

Kaynanayı napmalı
Kaynar kazana atmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına odun tıkmalı. (KK.331).

*

Karşıdan eşek gelir
Kolani gevşek gelir
Kendi kaçan kızlara
Yamalı döşek gelir. (KK.196).

Kadın folklorunun söyleme esasına dayalı ürünleri arasında maniler kadar yaygın diğer bir tür de türkülerdir. Manilerde olduğu gibi duyguların ifade edilmesinde oldukça etkili bir araç olan türküler düğün eğlenceleri gibi kadın merkezli süreçlerde bugün de icra edilebilmektedir. Tespit edilen türküler arasında genel örneklerin haricinde kına olşamaları ve ağıtlar da yer almaktadır. Ağıtlar çoğu zaman türkü kapsamında değerlendirildikleri için ayrı bir başlıkta verilmemiştir:

Ambar altı kum altı
Keklik suya vınladı
Ağlamasın güzel yârim de
Gene gözlerim yaşlı.

A güzelim a kibarım da derelerin taşlı
Nerde olsa belli olur da güzel kızın saçlısı.

Çıra vur çıra yansın
Yanma vur yanma yansın
Selam da söylen nazlı yâre de
Ben yandım o da yansın.

A güzelim a kibarım da derelerin taşlı
Nerde olsa belli olur da güzel kızın saçlısı.

Eli kolu sıvalı
Zülüfleri kınalı
Yârinden ayrı kalmış da
Ağlayıp durur zavallı.

A güzelim a kibarım da derelerin taşlı
Nerde olsa belli olur da güzel kızın saçlısı. (KK. 19).

*

Fındık fıstık olur mu
Ateş yastık olur mu
On yedilik Fadime'm
Böyle de dostluk olur mu?

Sevsem uyanmaz
Sarsam uyanmaz
Yârimin ayrılığına
Canlar dayanmaz.

Al bezim alda kaldı
Sevdiğim nerde kaldı
Ben ulaşamam aman
Sevdamız nerde kaldı.

Sevsem uyanmaz
Sarsam uyanmaz
Yârimin ayrılığına
Canlar dayanmaz. (KK.27).

*

Suya giden ak gelin
Suyun yolları serin
Kaldır gelin yüzünü
Göreyim ela gözünü.

Ak gelin topak gelin
Suyun yolları serin
Sudan gelen ak gelin
Tombul bilekli gelin.

Ne dedim yârim sana
Neden darıldın bana
İpekli çevreleri
Hediye verdim sana

Ak gelin topak gelin
Suyun yolları serin
Sudan gelen ak gelin
Tombul bilekli gelin.

Harmandan gel harmandan
Yüzük düştü parmağımdan
Yârimin sevileri
Kesti beni dermandan.

Ak gelin topak gelin
Suyun yolları serin
Sudan gelen ak gelin
Tombul bilekli gelin. (KK.28).

*

Şu aşağıdan gelen gelin oynasın
Keklik çorbasını yiyen doymasın.

Gel a yârim gel a yârim göreyim
Kara da toprak yol vermiyor eşime.

O geliyor yârim geliyor yollardan
Ben onu bilemedim başındaki çemberden.

Amanım dumanım dağlar ayırdı beni
Çakır ela gözlüm ellere bıraktı beni. (KK.264).

*

Dere akar kapı gibi
Geç yanıma güzelim
Konuşalım el gibi
Hadi güzelim yallah.

*

Hadi güzelim gidiyom gidemiyom
Sürmelim aman ben sensiz edemiyom
Yârim cahil ben cahil bırakıp gidemiyom
Hadi güzelim gidiyom gidemiyom
Sürmelim aman ben sensiz edemiyom.

*

Çobanın evi saptan samandan
İçine de girilmez tozdan dumandan
Ne güzel oğlan sevdiğim çoban
Kolum sana gül yastık saçlarım yorgan. (KK.49).

*

Söğüdün dibine vurdum kuyuyu
Mor menekşe gibi eğdin boynunu
Uyumuşum uyandıran olmamış
Cennet köşkü sandım yârin koynunu.

Bülbülüm ötersin bağlar içinde
Yeşil çimen biter çaylar içinde
Bir insanın sevdiğini el alsa
Garip garip gezer eller içinde.

*

Gelin gelin allı gelin
Yanakları ballı gelin.

Kızım kızım
Kapıdan gitmez mi sandın?

Evimizin önü sıra direkli
Soframız ballı börekli
Benim koca babam
Taş demir yürekli.

*

Elini almış ağına
Geliyor salına salına
Seni bağladım yenge yerine
Yengem yengem Fatma yengem.

Karlı dağlardan aşamadın mı
Çiğli taşlara basamadın mı
Yüksek göğnünü yasamadın mı
Amcam amcam Ahmet amcam.

Yakma gelinime al kınayı
Çekersiniz ak duvağı.

Ak duvağı dikinen kızlar
Turna gibi sürülen kızlar
Bugün benim başta ise
Yarın sizin başa gelir kızlar.

Evimizin önünden yollar geçer
Döner bakarım eller geçer
Benim dayılarım benden kaçır (KK.85).

*

Şingır şingır şingır
Al eline mavzerini
Huriye'min mendilini

Hop rina rina rinina
Alamazsın diyorlar
Çök rina rina rinina
Saramazsın diyorlar.

Şingır şingır şingır
Al eline mavzerini
Huriye'min sinilerini.

Hop rina rina rinina
Alamazsın diyorlar
Çök rina rina rinina
Saramazsın diyorlar.

Bursa'nın ufak tefek taşları
Keman olmuş o yârimin kaşları.

Hop rina rina rinina
Alamazsın diyorlar
Çök rina rina rinina
Saramazsın diyorlar. (KK. 292).

*

Çekirdeksiz yavrumdan aman haber gelir
Kırmalı fistan aman ince de bele yavrum dar gelir
Bu gençlikte aman ölüm de bana yavrum zor gelir
Sen söyle dur aman kızlar çeksın yavrum da küreği
Ne pek olur aman efelerin yavrum da yüreği. (KK.66).

*

Kara da köyün armudu
Şirvan buralarda var mıydı
Şirvan'ın tabancası olaydı
Selvi de boylu civanım
Mehmet'i buralarda kor muydu?

Aman dereler, yandı yâreler
Kalem kaşlı Hanife'm buralara gel
Aman mülazım, kardan beyazım
Dokunmayın güzellere bize lazım.

Ümmet hapis yatıyor
Şirvan göbek atıyor
Hanife de hanımı sorarsan
Selvi de boylu Şirvan'ım
Mehmet'in kollarında yatıyor.

Aman dereler, yandı yâreler
Kalem kaşlı Hanife'm buralara gel
Aman mülazım, kardan beyazım
Dokunmayın güzellere bize lazım.

*

Yağmur yağıyor yağmur, dere tabanlarına
Anan seni veriyor, koyun çobanlarına
Seni nasıl verdiler elin yabanlarına.

Ağla dedim ağlıyor, ağlamanın günleri
Bülbül gibi söylüyor Feride'min dilleri.

Hastane önünde bir kara diken
Kör olsun dikenleri yollara döken
Hep ayrılık değil mi boynumu büken?

Ağla dedim ağlıyor, ağlamanın günleri
Bülbül gibi söylüyor Feride'min dilleri.

Hasta hane önünde çınar ağacı
Dökülmüş yaprakları kalmış ağacı
Doktor sende yok mudur Feride'min ilacı

Ağla dedim ağlıyor, ağlamanın günleri
Bülbül gibi söylüyor Feride'min dilleri (KK.82)

*

Benim acı yârim
Başımın tacı yârim
Eller bana acımaz ay oğlan
Sen bari acı yârim.

Hurmalara hurma
El olurum ben
Yel olurum ben
Ele diken sana gül olurum ben.

Çaydan geçtim çizmeylen
Şingir şingir şingir şingir
Yar olunmaz gezmeylen. (KK.73).

*

Havada turna savrulur kadınım
Bu kına yakılır kadınım
Entarisi yeşil kadınım
Eray'ın eşi kadınım
Ni nina ni nina.

Kaya dibi karıncalı
Çifter çifter görümceli
Ni nina ni nina
Ni nina ni nina.

Çaktım çakmak taşını
Vurdum keşkek aşını
Ni nina ni nina.

Pamuk olur tozar gider
Kız anaya gezer gider
Ni nina ni nina. (KK.253).

*

Mendilimi yağdu muydu
Yol üstüne koydu muydu
Alma oğlan dedi miydi
Almış oğlan mendilimi.

Mendilimi serdim taşa
Yazılanlar gelir başa
Un asarsın Mehmet Paşa.

Çıktım ağacın eğrisine
Balta vurdum doğrusuna
Selam söyleyin annesine
Yandım kaldırın mihrabımı. (KK.51).

*

Yakmayın elin kinasını
Elimi yakar
Yakın babamın kinasını
Burnuma kokar
Ellere gülmek bize ağlamak
Anam anam kadın/güzel anam.

Evimizin önünde gürgen
İçine girsem görünmez gölgem
Var mı benim gibi yüreği yanık
Anam anam kadın anam. (KK.165).

*

Şu karşıdan yol ayrılır
Sarı saçtan tel ayrılır
İnsan anasından böyle mi ayrılır?

*

Evlerinin önü harman alanı
Harman alanı değil meydan alanı
Kime bırakıp da gitcen ananı. (KK.46).

*

Kız anası kız anası
Hani bunun öz anası
Çağırın gelsin kardeşini
Yaksın bunun kinasını.

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı
Kız anası kınan kutlu olsun.

Çatılar çatma taşını
Kurdular düğün aşını
Kız anam kınan kutlu olsun
Vardığın eller kutlu olsun.

Davulcular çala çala geldiler
Geldiler de avlumuza doldular
Bir güzeli bir yiğide verdiler
A kızım kınan kutlu olsun.

Çattılar çatma taşını
Vurdular düğün aşını
Bozdular kızın başını
Kız anam kınan kutlu olsun.

Kız anası kız anası
Hani bunun öz anası
Bak kızın gelin oluyor
Gel ağla kızın anası.

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Koca evin yakışığı
Kız anam kınan kutlu olsun.

Dolambaçtan yol aldılar
Kızın midesi bulanır
Ana besler el gönenir
Kız anam kınan kutlu olsun.

Biner atın incisine
Sürer yolun goncasına
Selam edin amcasına
Kız anam kınan kutlu olsun.

Biner atın iyisine
Sürer yolun kıyısına
Selam edin dayısına
Kız anam kınan kutlu olsun.

Evlerinin önü söğüt
Anasında alır söğüt
Sen güzel bir kız çıkardın
Kız anam kınan kutlu olsun. (KK. 178).

*

Orhanların develeri geç gelir
Akşam olur kardeşlerim aç kalır
Neden bilmem bu el kapıları sana güç gelir.

Ağlama gelinim ağlama
Kınan kutlu olsun
Vardığın evler şen olsun.

Kınasını katı karın
Yengesini kakı varın.

Al evlerini ıssız koyan
Anasını kızsız koyan.

Ağlama gelinim ağlama
Kınan kutlu olsun
Vardığın evler şen olsun.

Gelin ağlar yaşın yaşın
Gitmem diye salları başın
Öksüz kalmış iki kardaşım.

Ağlama gelinim ağlama
Kınan kutlu olsun
Vardığın evler şen olsun. (KK.310).

*

Davulcular çala çala geldiler
Geldiler de avlumuza doldular
Bir güzeli bir yiğide verdiler
A kızım kınan kutlu olsun.

Çattılar çatma taşını
Kurdular düğün aşını
Kız anam kınan kutlu olsun
Vardığın eller kutlu olsun.

Kız anası kız anası
Hani bunun öz anası
Bak kızın gelin oluyor
Gel ağla kızın anası.

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı
Kız anası kınan kutlu olsun.

Dolambaçtan yol aldılar
Kızın midesi bulanır
Ana besler el gönenir
Kız anam kınan kutlu olsun.

Biner atın incisine
Sürer yolun goncasına
Selam edin amcasına
Kız anam kınan kutlu olsun.

Biner atın iyisine
Sürer yolun kıyısına
Selam edin dayısına
Kız anam kınan kutlu olsun.

Evlerinin önü söğüt
Anasından alır öğüt
Sen güzel bir kız çıkardın
Kız anası kınan kutlu olsun.

Kız anası kız anası
Hani bunun öz anası
Çağırın gelsin kardeşini
Yaksın bunun kınasını.

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı
Kız anası kınan kutlu olsun.

Çattılar çatma taşını
Kurdular düğün aşını
Kız anam kınan kutlu olsun
Vardığın eller kutlu olsun. (KK.269).

*

Taş dipleri karıncalı
Çifte çifte görümceli
Kız anneden görmeli
Sen gel menekşeli gelin sen gel. (KK.293).

*

Horoz öter uzun uzun
Nerde kaldın körpe kuzum?

Ah annecim kaldır beni
Kaldır da bir gezdir beni.

El oğlu döver yarma ile
Annesi besler hurma ile.

Annesinin adı Havva
Yavrusunu öper doya doya.

Ben ölürsem yavrum seni döverler
Döverler de kara yere gömerler.

Annem ben ölürsem türkü düzdür
Bak tabutuma güller dizdir.

Al mı da sandın mor mu da sandın
Anne de beni el mi sandın?

El oğlu döver yarma ile
Annesi besler hurma ile. (KK.173).

*

İki tahta çıktılar
Arasından baktılar
Seni bir oğlan için
Cayır cayır yaktılar.

Sıra sıra kiremit
Yar burası Edremit
Çok arkadaşlık yaptık
Hakkın varsa helâl et. (KK.247).

*

Gelin gelin uslu gelin
Gelin gelin uslu gelin
Bu akşam evde gelin
Yarın olacak gelin. (KK.95).

*

(*Gelin*)

Abdest aldım sağ köşesinde
Namaz kıldım sol köşesinde
Ben babamı koyuverdim
Koca evlerin köşesinde.
(Babam babam koca babam)

(*Anne*)

Elimi yuğdum pınarlar
İçinde durdum duvarlar
Çok ağlama nazlı kızım bizi kınarlar.
(Kızım kızım nazlı kızım)

(*Kardeşine*)

Evimizin önünden yollar geçer
Bakarım bakarım eller geçer
Benim kardeşim benden kaçır
Kardı kardı koca kardeşim.

*

Ocağa vurdum süt dığanı
Elindedir telli doğanı
Yengem yengem koca yengem.

Evimizin önü demir direkli
Soframız ballı börekli
Babam babam koca babam. (KK.196).

*

Baba kızın çok mu idi
Bu kız sana yük mü idi
Kör olası köyümüzde
Bir oğlancık yok mu idi.

*

..... dağları nerede
Hani bu kızın anası babası nerede
Gelin kınan kutlu olsun
Gelin dilin tatlı olsun. (KK.302).

*

Ey denizim denizim
Dalgaları denizim
Gurbetlere düşeli
Küle döndü benizim.

Ninna güzelim ninna
Ninna yârim ninna.

Karşı karşıya evimiz
Ne kolay olmaz sevimiz
Senle bizim seville
Telef olur birimiz.

Ninna güzelim ninna
Ninna yârim ninna.

Ellerinde tabak
Yollara baka baka
Çok gözettim ama
Göremedim seni yine.

Ninna güzelim ninna
Ninna yârim ninna.

*

Mendil diktim elliye
Sokmadın mı beline
Yedi yıllık sevimleri de
Teslim ettim eline.

Mendilimde kara var
Yüreğimde yara var
Ne öldüm kurtuldum da
Ne derdime çare var. (KK.307).

*

Sabah namazında kapını çaldım
Gün ışığında abdest aldım
Sağ sedirde namaz kıldım
Ablam ablam kadın ablam.
Trene binerken kunduram kaydı
İpek üstlüğüümü dalgalar aldı
Mustafa dedem esir dağda kaldı
Babam babam koca babam.

Açın kapıyı girsin
Çevirin babıcıyı geysin
Yol verin çift kardeşlerim gelsin
Abim abim Mehmet abim.

Tren yolu demir mi
Trene binsem gider mi
Kara yerde yatanlar gelir mi
A benim koca annem.

Karanfil katar oldu
Boynuma batar oldu
Kardeşlerimin ayrılığı
Ölümden beter oldu.

Ak yaşmağımı uçurdum
Kavak yapraklarına
Ben anamı kaybettim
Kara topraklarında.

Karanfil ekmemişim
Ek bakam nasıl olcek
Anam kara yerlerde
Çek bakam nasıl olcek.

Okuntular yolladım varmadı mı
Selamlar yolladım almadı mı
Kara yerler yol vermedi mi
A benim kıymetli annem.

Altınım var incim var
Sol yanımda sancı var
Alma Azrail canlarımı
Dünya'dan özencim var.

*

Trene binerken kunduram kaydı
İpekli üstlüğümü dalgalar aldı
Benim eşimi sorarsan
Kara yerde çürüdü.

Dön de gel eşim gayri gören yüzünü
Hasret kodun beni gurbet ellerde.

Anam yoktur derdimi alıcak
Kardeşlerim yok yanıma gelecek
Uyan da gel yârim derin uykudan.

Kara yerden gelir yârin kokusu
Dön de gel yârim gani başıma
Şu gençlikte neler geldi başıma
Göremedim senin boylarını. (KK.27).

*

Kara yer kalın olur
Kaza kaza derin olur
Kara yere giden kaybolur
Kaybettim anam / babam seni.

Mezarlığın ulu dalları
İçinde yatan cansız kulları
Gelin haber verin
Allah Muhammed kulları. (KK.262).

*

Çorak evde durdun mu
Sobaları kurdun mu
Ayın on beşinde
Arif toprağa kondun mu?

*

Ameliyat masasına kendim uzandım
Üstümdeki örtüyü kefenim sandım
Basımdaki doktor beyi Azrail sandım
Eyvah eyvah ölecek miyim?

Memlekette anneme babama malumlar olsun
Ölmeden yârımı görecek miyim?
Söyle doktor söyle ölecek miyim
Ölmeden Selma'yı görecek miyim? (KK.371).

*

Yâdigar-ı Mustafa'ydım
Murtaza'nın goncasıydım
Fatma Ana'nın cananıydım
Cihanda kimsesiz kaldım.

Harbin riyah yolu kesti
Çekti sahraya getirdi
Fırat'ın yolu kesildi
Çöllerde susuz kaldım.

Ben bacıyım çok ağlarım
Kınamayın yaralıyım
Ben bacıyım çok ağlarım
Kınamayın yaralıyım.

Gardaşların baş tacıydım
Yedi gardaşa bacıydım
Hasan Hüseyin'in yâriydım
Gardaşlardan ayrı kaldım.

*

Sana böyle ne etmişler
Ali Ekber'im canım yavrum
Her tarafını kesmişler
Ali Ekber'im canım yavrum.

Allah'ım içim acıyor
Yaralarım hep kanıyor
Yezid yavruma kıyıyor
Ali Ekber'im canım yavrum.

Fatma Ana'm gör hâlimi
Kime yanam ben derdimi
Yezid kesti Ekber'imi
Ali Ekber'im canım yavrum. (KK.51).

3. 2. 5. Ninniler

Anne ile çocuğu arasındaki bağın somutlaşmış görünüşleri arasında yer alan ninniler, çocuğun avutulması işlevinin yanı sıra annelerin duygularına tercümanlık etme işlevine de sahiptir. Ninnilerde özlemler, acılar, şikâyetler, umutlar, mutluluklar ninnilerde ifade edilebilmektedir. Balıkesir'in bazı yerleşimlerinde geniş aile tipinin yaygın olduğu dönemlerde kaynata ve kaynana ile birlikte yaşayan gelinler çocuklarına ninni söylemekten utandıklarını, bu sebeple de ninnileri zamanla unuttuklarını ifade etmişlerdir (KK.46). Alan araştırmaları ile tespit edilebilen sınırlı sayıda örnek şu şekildedir:

Ninniyle uyuttum seni
Sevgiyle büyüttüm seni
Ninni yavrum ninni. (KK.118).

*

Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Bu danayı n'apmalı
Hacı Kamil'e satmalı.

Hacı Kamil'in kızını
Kucaklayıp kaçırmalı
Eeee eee eee eee
Hu hu hu hu. (KK.23).

*

Dandini dandini dayısı var
Annesi kevgir babası da toy
Aman Allah'ım bu nasıl soy.

Amcası dağlar ayısı
Dayısı beyler ağası
Halası da boklu palası
Teyzesi anne yarı.

Huuu huuu huuuu kuşu
Çalılık da yuvası
Nerde bunun babası
Huuuuu. (KK.145).

*

Ninni ninni ninni ninni
Askere gidesice oğlum
Gâvurlara dikilesi oğlum
Eee eee eee eee

*

Ooo ooo ooo ooo
Oğlum büyüsün oh
Askere gitsin oh
Gâvurların karşısına geçsin
Ooo oğlum ooo
Eee eee eee. (KK.127).

*

Uyusun da büyüsün
Üstünü güller bürüsün
Uykusunda büyüsün
Tıpış tıpış yürüsün. (KK.26).

*

Uykuda büyütürüm
Çimenlerde yürütürüm
Ela gözlerini
Uykulara bürütürüm
Nenni yavrum nenni nenni. (KK.372).

*

Uyusun da büyüsün
Tıpış tıpış yürüsün
Babasına yardım etsin
Nenni nenni.

*

Nenni çocuğum nenni
Uyusun da büyüsün nenni.
Amcasına karşı gitsin
Nenni çocuğum nenni. (KK.219).

*

Asmaya kurdum salıncak
Eline verdim oyuncak
Bir baktım uyumamış
Bir de baktım uyuyakalmış
Nenni oğlum nenni. (KK.158).

*

Evlerinin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Uyusun benim bebem
Dedesı kara yerde.

*

Evlerinin önü biber
İçerim yanar dışarım tüter
Mevla'nın verdiği
Dert bize yeter
Uyusun da yavrum büyüsün
Yaylalarda büyüsün.

*

Evlerinin önü erik
Eriğin dalları kırık
Benim yavrumun babası yok
Boynu bükük.

*

Ben yavrumu uyutamadım
Mevla izin verip büyütemedim
Ninni yavrum garip yavrum. (KK. 186).

3. 2. 6. Bilmeceler, Alkış ve Kargışlar

Yörede bilmeceler, kız çocuklarının oyunlarında ve kadınların eğlence ortamlarında sıklıkla yararlanılan eğlence unsurlarından biri olmuştur. Halk yaratıcılığının ve irfanının örnekleri olarak da değerlendirilebilecek bilmecelere soyut ve somut hemen her unsur konu olabilmıştır. Tespit edilen bilmeceler, türün karakteristiği ile uyumlu biçimde mensur ve manzum karakterlere sahiptir. Bu bilmece örnekleri şu şekildedir:

Avludan atlar; kaz gibi yumurtlar. (Kabak)
Dağdan gelir, taştan gelir; bir küçücük aslan gelir. (Tavşan)
Dağdan gelir daye kadın; elleri kınalı kadın. (Leylek) (KK.310).

*

Bilmece bildirmece

El üstünde kaydırmaca. (Sabun)

*

Karşıdan baktım hiç yok

Kıyısına vardım birçok. (Karınca)

*

Ak don içinde

Dik don. (Gaz Lambası)

*

Sallanır girer

Buğulanır çıkar. (Süngüre)

*

El kadar tarak

Dağdan bir sürü domuz indirir. (Tüfek)

*

Ak mantar kabarır kalkar

Ustası gelince bıyığını kırkar. (Pırasa)

*

Ben giderim o gider

Altın gibi tın tın eder. (Değnek) (KK.167).

*

Fiti fiti içinde fiti kutu içinde

Ayan beyan sarı kırmızı kutu içinde. (Çam Kozalağı)

*

Benim bir battaniyem var bütün dünyayı alır bir saçaklarını almaz. (Göz).
(KK.315).

*

Dağda taktak (Nacak)

Burma bıyıklı (Tavşan)

Arşın ayaklı (Leylek)

Suda şıp şıp (Balık). (KK. 120).

*

Aldır abası

Yeşildir küpesi

Bunu bilmeyen eşek sıpası. (Kiraz)

*

Dam üstünde kilitli sandık. (Ceviz)

*

Yer altında dedem sakallı. (Pırasa)

*

Ben giderim o gider

Yanımda tin tin eder. (Gölge) (KK.24).

*

Siyahla başladım

Sarıyla işledim

Yeşille bitirdim

Kırmızıyla yetirdim. (Karpuz)

*

Küçücük boyu var

Kadifeden donu var. (Patlıcan) (KK.374).

*

Allah yapar yapısını

Kullar açar kapısını. (Karpuz)

*

Attım rafa

Kuru kafa. (Ceviz)

*

Hobbacık burnu gücük. (Nohut) (KK.228).

*

Kum kaynar özü yok

Şeremet dedenin gözü yok. (Köstebek)

*

Yengemin bir meleği var

Otuz iki deliği var. (Zincir)

*

Yer altında kızıl çivi. (Havuç)

*

Hanım uyandı cama dayandı

Cam kırıldı kana boyandı. (Nar)

*

Elim kadar yumur yumrucuk

İçinde yüz elli yavrucuk. (Nar)

*

Uzaktan baktım hiç yok

Yanına vardım birçok. (Karınca)

*

Karşıdan baktım ilmir silmir
Yanına vardım kitli demir. (Mezar)

*

Yer altında yağlı kayış. (Yılan)

*

Kap karaca
Kaydırmaca
Kadir çıktı
Dik yamaca. (Pire) (KK.94).

Alan araştırmaları sırasında tespit edilen az sayıda konuşmalık tür örneği içinde alkış ve kargış örnekleri bulunmaktadır. Kadın dilinin güçlü ifade araçları olarak görülebilecek alkış ve kargışlar diğer bölgelerde olduğu Balıkesir havalisinde de bağlamları içinde oluşan kalıp sözlerdir:

Allah gönlündekini versin.

*

Allah iyilerle karşılaştırsın.

*

Tuttuğun toprak altın olsun; yolu Kâbe yolları olsun. (KK.296).

*

Allah hal bilene düşürsün.

*

Tuttuğun kara toprak sarı altın olsun.

*

Bir budağın bin olsun. (KK.101).

*

Birine eşikte birini döşekte bul. (KK.225).

*

Gözün kör olsun.

*

Sürün, kanın taşlara yayılsın.

*

Yedi sene bir yerde yat bir yanından bir yanına döneme.

*

Bu dünyada da öte dünyada da bir dikili taşın olmasın. (KK.186).

*

Kör şeytanından bul. (KK.101).

3. 3. Halk Oyunları ve Seyirlik Oyunlarda Kadın

Amatör veya profesyonel karakterli halk oyunları topluluklarının kadın katılımcıları bu başlığın kapsamı dışında tutulmuştur. Balıkesir yöresinde halk oyunlarının kadınlar özelindeki en önemli temsilleri düğün eğlencelerinde takip edilebilmektedir. Farklı sosyo-kültürel özelliklerinden ötürü daha önce sözü edilen çeşitlilikteki düğün geleneklerine sahip yörede, kına eğlenceleri başta olmak üzere, gelin alma ve yüz açımı gibi süreçlerde sadece kadınların icracısı olduğu halk oyunu örnekleri sergilenebilmektedir. Örneğin Bandırma'nın Gölyaka Köyü Pomakları arasında "Kalanik" adı verilen özgün bir halk oyunu vardır. Ayakları sertçe yere vurarak kadın kadına oynanan bir oyundur. Oyun sırasında söylenen türkülerden biri şu şekildedir:

"Alani alani

Çıktım karani

Bir evle çürmeden

Kırdım sabanı

Çıksın Ayşe'm harmana

Bekârlar evlensin." (KK.376)

Araştırma sahasının farklı alanlarında takip edilebilen kaşık oyunları, Dursunbey, Sındırgı ve Kepsut çevrelerinde kadın oyunlarının merkezini teşkil etmektedir. Kavakbaşı Köyü düğünlerinde kadınlar, "Ah Yine Yeşillendi Fındık Dalları", "Kara Göbek Kökeni", "Seki Sekiver Pullarını Döküver", "Kartal Oyunu", "Kaşık Havası", "Çiftgele Havası" adlı oyunları oynarlar. Komşu köylerle ortaklaşa yapılan düğünlerde de "Aman da Yallah Tabancası Belinde" türküsü eşliğinde kadın kadına oyunlar oynanır (KK.121) Sındırgı'nın Kocasinan köyü düğünlerinde örneğiyle çokça karşılaşılamayan biçimde kadınlar ve erkekler birlikte oynamaktadır. Yörede kadınlar kaşık oyunu oynamaktadır. Oyunlar "Ormandan gel sürmeli yârim ormandan" sözlerine sahip bir türkü ve başka türküler eşliğinde oynanır (KK.133). Sındırgı'nın bier başka köyü Kepez'de kadınlar, yörede yaygın olarak görülen kaşık oyunu oynamaktadır. Kaşık oyunlarına "Doğru Oyun", "Ayvazım", "Akpınar" gibi adlar verilir (KK.146).

Fotoğraf 83: Kepsut-Merkez ve Altıeylül-Kutludüğün köylerinde kaşık oyunu örnekleri.

Savaştepe'nin Soğucak Köyü'nde ve diğer pek çok yerleşimde eskiden düğünlerde sini veya tava çalınarak mani söylenip oyunlar oynanmıştır. Zamanla daha sonra sini yerine "tümbek" (tef, darbuka) çalmaya başlanmıştır. Oyunlar "Eşmem", "Bombili" ve "Kırık Hava" ezgileri eşliğinde oynanmıştır (KK.75). Burhaniye'nin Tahtacı Köyü'ndeki örneklerde ise kına ve düğünlerde "Bayözü'nün Çamları" ve "Karyolamın Demiri" gibi oyunlar bugün de oynanmaktadır (KK.232).

Araştırma sahasının farklı kültürel kimliği ile dikkat çeken bir diğer yerleşimi Bandırma'da Çerkes düğünlerinde geleneksel oyunlar oynanır. Bu oyunlarda diğer alanlarda yaygın olarak görülen cinsiyet odaklı gruplaşma yerini karma oyunlara bırakmıştır. Düğün oyunlarında önce kadınlar ve erkekler karşılıklı olarak sıralanır ve ayakta durur (KK.354) Yine Bandırma'nın Yeni Ziraatli Köyü'nün Çerkes kadınları, her birinin ritmi ve figürleri farklı olan "Laperuj", "Kâfe", "Wuik", "Şeşen", "Kumık" ve "Şağnaz" adlı oyunları oynarlar (KK.369).

Günümüz düğünlerine müzisyen veya DJ çağırılması sebebiyle geleneksel oyun ezgileri unutulmaya yüz tutmuştur. Ezgilerin değişimi ile oyunların karakteristik yönleri de donuklaşmış, yeni kuşak kadınlar popüler müzikler eşliğinde popüler dans figürlerine yönelmeye başlamışlardır. Halk müziği ve halk oyunları özelinde Balıkesir'in en karakteristik yerleşimleri arasında yer alan Dursunbey köylerinde bile geleneksel ezgi ve oyunlar, kadın ve erkek katılımlı açık alan kına eğlencelerinde kına yakıldıktan sonra mizansen nitelikte kısa bir süre ile icra edilir olmuştur. En ücra yerleşimlere kadar organizasyon firmalarının ısıltılı kıyafetleri ve gösterişli makyajları ile köylülerin dikkatini çeken oyun ekipleri eğlence meydanlarının yeni figürleri olmuştur.

Fotoğraf 84: Balya 'da organizasyon firması tarafından yapılan bir kına gecesi.

Balıkesir yöresinde geleneksel nitelikli seyirlik oyunları diğer yörelerde olduğu gibi daha çok erkek egemen bir kadro ile sergilenir. Araştırmalar sırasında kadın erkek birlikte oynanan bazı oyunlara ek olarak daha önce konu özelinde yapılan çalışmalardan yola çıkılarak sadece kadınların oynadıkları az sayıda seyirlik oyun tespit edilebilmiştir. Oyunları oynayan grubun cinsiyeti seyirci kitlesinin çeşitliliğinde de belirleyici olmaktadır. Kadınlar arasında oynanan oyunlarda genellikle izleyici kadınlar ve çocuklardır. Bandırma'nın Yeni Sığırcı Köyü'nden Hayrullah Koşucu, düğünler sırasında kadın erkek birlikte oynanan ve halk oyunu-seyirlik oyun içiçeliği karakteri taşıyan bir oyunu şöyle anlatır: *"Çerkes düğünleri devam ederken biteceğine yakın 'Sandalye/Şentis' oyunu oynanır. Ortaya sandalye konur, bir havlu alınır, hafif de bir düğüm atılır. Kızlar, erkekler karşılıklı dizilir. Kız eğer örnek veriyorum Burhan'ı kaldıracaksa sandalyeyi erkeklere doğru çevirir. Kız, o düğünde beğendiği, benimsediği çocuğu sandalyeye buyur eder. Bu oyunun çalgısı da müziği de farklıdır. Onu oynarken dolanır dolanır, omzuna havluyu verecek gibi yapar, acıtmadan hafifçe vurur. Eğer oğlan karşılık verecekse sandalyeyi çevirir kızlara doğru o da kızı beğendiyse ona karşılık verir. Bu oyunda en son damat bu sandalyeye oturtulur. Etrafında dönerken, oynarlarken damada biraz daha sert vururlar. Tam bitiyor derken bu sefer damadın arkadaşları birkaç yumruk atarlar. Yine kaçma faslı başlar. Damat kaçır gider düğün de biter. Sonra o sandalyeyi de yaşananlara tamkılık etmesin diye kırarlar."* (KK.166).

Kadın ve erkeklerin birlikte yer aldığı diğer bir oyun örneği de Savaştepe'nin Kongurca Köyü'nde tespit edilmiştir. Özne anası ve özne babası denilen kişiler vardır. Bunlar oğlan tarafından olmaktadır. Gelin oğlan evine indikten sonra yemek yenilir ve ondan sonra "tura" adı verilen bir âdete geçilir. Bazı yönleriyle

ceme benzeyen turada ortaya bir sacayağı konulur, üstüne de bir kalbur konulur. Etrafında oğlan tarafından olan özne babası, özne anası¹¹, damat, gelin toplanır. Saz çalınır özne nefesi söylenir. Turaya gelecek gençlerin elleri kınalı olur. Burada gelini korumak için arkasına yastık bağlanır. Gençlerin eline de yağlık verilir. Gençler yağlıkların ucunu düğüler ve gelini koruyan kızlara usulca vururlar. Gelinin yanında iki tane arkadaşı olur. Eğer kızlardan birine hızlı vuran olursa kızı seven oğlan elindeki yağlıkla kıza vuran oğlanı döver (KK.65).

Başka bir örnekte ise, Gönen'in Fındıklı Köyü'nde eskiden köy hocasının evinin önünde bulunan meşe ağacının yanında düğün ve bayramlarda "Cambaz Oyunu" oynanmış. Bir kadın bir erkek iki kişi tarafından oynanan bu oyun orta oyunu karakteri taşımış (KK.238).

Balıkesir yöresi halk oyunları üzerine araştırmalar yapan Uğur Durmaz, belirlediği örneklem alanları içinde bütünüyle kadınlar tarafından oynanan sadece iki oyun tespit edebilmiştir. Bu oyun, Hamidiye Köyü'nde düğünlerde köy meydanında oynanan "Gogucu" adlı oyundur. Oyun, kına gecelerinde köyden, daha önce seçilmiş olan bir kadının kılık değiştirmesi ve insanları korkutması esasına dayanır. Bu kadın üzerine deriden ve çuldan örtüler örter, başına garip bir başlık takar, açıkta kalan yerlerini de kömürle ya da isle siyaha boyar. Bu sayede korkutucu bir görünüme sahip olan kadın kına gecesinde eğlenen insanların arasına belli etmeden girer ve bir karmaşa yaşanmasına sebep olur. Bunu bilmeyen insanların çok korktuğu, bilenlerin ise çok fazla eğlendiği görülür. Oyun adının "kovucu" kelimesinden türediğine inanılır ve Balıkesir merkezde oynanan "Tülü Kabak" oyunuyla benzerlik gösterir. Oyun bu benzerliği itibarı ile günümüzde örneği oldukça azalan hayvan benzetmeceli oyunlar arasında değerlendirilebilir. Durmaz'ın tespit ettiği diğer oyun ise hem erkekler hem de kadınlar tarafından oynanabilen "Yüzük Oyunu"dur. Birden çok yerleşimde örnekleriyle karşılaşılan ve bayram eğlenceleri ile sohbetlerde oynanan oyun bir yüzüğün saklanması ve bir kişi ya da iki gruba ayrılan takımlardan bir tarafın saklanmış olan yüzüğü bulması üzerine kuruludur. Oyun oynanacağı zaman oyuncular eşit sayıda iki gruba ayrılırlar. Gruptaki eleman sayısına göre bir tepsinin içine ters kapatılmış fincan, mendil, şapka vs. konulur. Gruptan bir kişi elinde tuttuğu yüzüğü bu nesnelerden hangisinin altına koyduğunu belli etmeden yerleştirir ve karşı takımın bu yüzüğü bulması istenir. Yüzük yerine mısır tanesi ya da bir taş da kullanılabilir. Önemli olan saklanan nesnenin bulunmasıdır. Oyunun baştan konuşulmuş bir puanlama sistemine bağlı olarak galibi, mağlubu belli olur. Yüzüğü bulan taraf yüzüğü saklama hakkına sahiptir. Eğer yüzük

¹¹ Özne anası ve özne babası gelinle damada gerdekle ilgili usul erkân öğretirler.

bulunursa bulan takım puanı alır, bulamazsa yüzüğü saklayan takım puanı alır. Oyunu kaybeden takım ya o günkü masrafları karşılar ya da herkese bir yiyecek alır. Bu genel olarak tatlı ya da yemek olur (Durmaz, 2012: 75, 89).

3. 4. Üretim ve Pazarlama Süreçlerinde Kadın

Hannah Rachel Bell, cinsiyetin tinsel rolü hakkında değerlendirmeler yaparken sürecin tarihsel evrimini belgeler nitelikte, geçen yüzyılın ortalarında cinsiyet temelinde şekillenen rollerin ve sorumlulukların neredeyse evrensel şekilde benzer sınırlarla kuşatıldığına dikkat çeker. Erkekler belli şeyleri, kadınlar belli şeyleri yapıyorlardı. Bu şeyler ender olarak karşı taraftan bekleniyor, sorumluluk sınırları nadiren ihlal ediliyordu. Batılı kadınlar için kadın işi, annelerin çocuk doğurmaları, evlerine ve ailelerine bakmaları, gönüllü işler ve el işleri yapmaları anlamına geliyordu. Erkek işi ise babaların evin dışında işlerde çalışmaları, para kazanmaları, ailede, toplumda ve ülkede baskın konumda olmaları demektir. Babalar kesinlikle, gözle görülür biçimde önemliydi. Onlar güç, etki ve tüm dünya üzerinde yetki sahibiydiler (Bell, 2003: 18). Betimlenen bu durum geleneksel Türk aile modelinde de aynıyla takip edilmekle birlikte modern dünyanın değişen koşulları ve rol tanımları ile uyumlu biçimde diğer toplumlarda olduğu gibi çeşitlilik kazanmıştır.

Leyla Kırkpınar'ın kadının üretim süreçleri içindeki yerini İkinci Dünya Savaşı ve sonrası bağlamında değerlendirirken söylediği şu sözler, 1980'lerin sonları Balıkesir kadınları için de geçerlidir: *“İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de, üretim sektöründe çalışan faal nüfusun %80’den çoğunun tarım sektöründe çalıştığı görülmüştür. Ailedeki çalışan kadın işgücü hesaba katılmak şartıyla, kadınlar tarımsal nüfusun %50’den fazlasını oluşturuyordu. Böylece tarımsal alanda kadınların, neredeyse erkeklerle eşit alanda bir ağırlığı olduğu görülmüyordu. Tarım dışı faaliyetlerde çalışan kadınların oranı, %4’ler düzeyinde, şaşılabacak kadar düşük bir düzeydeydi. Ancak, o yıllarda erkek nüfus da dâhil olduğu halde, Türkiye’de tarım dışı alanlarda çalışan genel nüfusun işgücü oranının %17’ler civarında bulunduğu hesaba katılınca, Türkiye’de sanayinin ne denli geri olduğu, var olan düzeyde ise, kadınların erkeklere oranla, birkaç kat daha geri bir düzeyde bulunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada çalışan kadınların sayısında %200 oranında bir artış görülmüştür. Değinilen tarihten sonra, dünyada gerek sanayileşme hareketleri sonucunda artan iş kolları, gerekse aynı sürece bilgi toplumu olmanın kazandırdığı yeni etkenler, iş yaşamında karmaşık ilişkiler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgi toplumunun yarattığı birçok mesleğin yaklaşık üçte ikisini kadınlar ele geçirmişlerdir.”* (Kırkpınar, 2001: 246).

Balıkesir havalisinde kadınların, kimi zaman aileleri ile kimi zaman da tek başlarına, içinde yer aldıkları çalışma, üretim ve pazarlama süreçleri şu şekilde ifade edilebilir:

1. Tarım, hayvancılık ve ormancılık süreçlerinde yer alanlar
 - a) Kendi tarlası veya hayvanları ile ilgilenenler
 - b) Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlar
2. Endüstriyel kuruluşlarda çalışanlar¹²
3. Turizm sektöründe çalışanlar¹³
4. Pazar/lama işi yapanlar¹⁴
 - a) Seyyar pazarcılar
 - b) Sabit pazarcılar
5. El sanatları ve gıda ürünleri üretimi süreçlerinde yer alanlar¹⁵
(Ürünlerini pazarlarda satanlar da var, siparişe evde üretim yapanlar da)
6. Evde bakım (yaşlı, çocuk) ve temizlik (gündelikçi) hizmeti verenler¹⁶
7. Kendine ait bir iş yerini işletenler¹⁷
8. Kamu kuruluşları ile özel kuruluşlarda masa başı çalışanlar.

Değişen ekonomik ve coğrafi koşullara göre, bu gruba giren köylü kadınlar, ailenin üretim süreçlerine tüm güçleri ile katılırlar. Kırsal kesimin büyük dönüşüm noktası, yeni teknolojilerin ithali, tarımın makineleşmesi ve bunun sonucunda hızlı bir iç göçün başlamasıdır. Bir yandan bir kısım köylerin ulusal pazar ekonomisinde yer alması, öte yandan yabancı endüstri merkezlerine doğru akın eden fazla işgücü, bazı köylü ailelerinin bireylerini gündelikli işgücüne dönüştürmüştür. Baba ve erkek kardeşlerin değişen ekonomik işleri ile kadınların toplumsal statüsü yeni bir tanıma kavuşturulmuştur. Erkeklerin mutlak otoritelerinin ilişkisi çözülmüş genç kadınlar arasında kendi kendine belirlenen tüketim kalıpları ile yatırım biçimleri görülmeye başlamıştır. Tüketim, gösterişçi tüketime dönüştürülmüştür. Tarımsal üretim alanından çıkarılan kadınlar, evde

¹² Hammaddelerini tarım ve hayvancılık ürünlerinden temin eden imalathane ve fabrikalarda çalışan kadınlar bu grupta yer alır.

¹³ Balıkesir'in özellikle sahil yerleşimlerindeki turistik tesislerde çoğunlukla sezonluk olarak çalışan kadınlar bu grupta yer alır.

¹⁴ Halden veya üreticiden aldıkları sebze meyveler ile toptancılardan aldıkları tuhafiyeye, manifatura, bijuteri ve hırdavat ürünlerini pazarlayan kadınlar bu grupta yer alır.

¹⁵ Ürettikleri el işi veya gıda ürünlerini genel halk pazarlarında veya Hanımeli Pazarı gibi kadınlara özgü pazarlarda satanlar ile pazarlamayı evlerinden yapanlar bu grupta değerlendirilmiştir.

¹⁶ Geçimini bu yolla sağlayan kadınlardan bazıları müşterilerini kendileri bulurken bazıları temizlik hizmeti veren işletmeler üzerinden hizmet sunmaktadır.

¹⁷ Butik, kahvehane, kafe, lokanta, bakkal, kuaför vb. işleten kadınlar.

gıda ve giyim üretimine katıldıkları için, kasaba yaşamının davranış biçimlerini taklit etmeye başlamışlardır. Böylece, daha çok kabul günlerine gittikleri, mevlit gibi dini törenleri izledikleri görülmektedir. Marmara ve Ege Bölgesi'nde olduğu gibi, ekonomik açıdan hızlı değişen kırsal yerleşme birimlerinin köylerine yeni değer ve yaşam üslupları girmiştir. Bundaki değişimin hızı, kasaba yaşamını geçmektedir (Kırkpınar, 2001: 281).

Kadının çalışma hayatında ve üretim süreçlerindeki etkinlik çeşitliliğinin artmasının somut göstergeleri olacak şekilde kentsel yerleşimlerin yanı sıra kırsal yerleşimlerde de kahvehane, kafe, bakkal, çay ocağı gibi küçük işletmeleri işleten çok sayıda kadınla karşılaşmış ve görüşmeler yapılmıştır. Manyas'ın Salur Köyü'nde köy kahvehanesinin işletmeciliğini yapan Nuray Onat (KK.270) bunlardan sadece biridir. Nuray Hanım, kızı ile işlettiği kahvehaneyi kızının evlenmesi üzerine devretmiş ama ücretli olarak aynı kahvehanede çalışmayı sürdürmüştür. Köyün erkekleri tarafından kadınların burada çalışması yadırganmamıştır. Bigadiç'in Adalı Köyü'nden Leyla Cici (KK.203), abisiyle birlikte köydeki bakkal dükkânını işletmektedir. Bir diğer örnek ise Balıkesir Hanımeli Pazarı'nda 2004 yılından bugüne çay ocağı işleten Pervin Ersun'dur (KK.282). İlk zamanlarda etrafta faaliyet gösteren kahvehanelerin erkek işletmecilerinin baskıları ile karşılaşan Pervin Hanım pazarın sakinleri olan kadınların desteğiyle *"Bayan pazarında erkek çaycının yeri yok."* söylemleri bir imza kampanyası ile mesleğini daha rahat olarak sürdürmeye başlamıştır. Kadın dayanışmasının küçük bir örneğinin de sergilendiği bu olaydan sonar Hanımeli Pazarı'nın karar alıcıları tamamen kadınlar olmuşlardır. Balya'nın Akbaş Köyü kahvehanesini işleten Mutahar Kündük, babasından kalan tarlalarla ilgilenmenin yanı sıra sekiz yıl önce açtığı kahvehaneyi de işletmektedir (KK.241).

Fotoğraf 85: Edremit-Çamcı Köyü'nden Gülsüm Ana ve kendi eliyle yapıp restoranının (Gülsüm Ana'nın Yeri) bir bölümünde satışa sunduğu organik ürünler.

Edremit'in amcı Köyü'nde 2003 yılından bu yana "Gülsüm Ana'nın Yeri" adlı kır lokantasını işleten Gülsüm Yalazı (KK.129) zorlu mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. İşe ilk başladığı yıllarda eşinin olumsuz tavırlarından çok etkilenen Gülsüm Hanım zamanla eşinin de olumlu yönde değişimi ile zorlukların üstesinden gelebilmiştir. Lokantasındaki yemekleri yıllarca kendisi yapmış, 2017 yılında rahatsızlanması üzerine yemek yapma işini personeline devretmiştir. Gülsüm Hanım yemek yapmasa bile lokantanın tüm işlerini yönetmeyi sürdürmektedir. Kazanılan paranın sorumluluğu ise eşindedir. Bu iş yerini kendisi kurmasına, işletmesine rağmen madd konularda istediği gibi hareket edememektedir. Kendisinden sonra etrafında bu konuyla ilgili çok kişiye örnek olmuştur. Bölge insanı kendi iş yerine benzer çok sayıda yer açmıştır. Lokanta yaz-kış açıktır ve Gülsüm Hanım da on iki ay burada kalmaktadır. Kendisine etrafta "ana" denilmektedir. Lokanta yol üstünde olduğu için özellikle kışın yolda bir kaza olduğuunda ya da birisi yolda kaldığında Gülsüm Ana aranmaktadır. Yolda mahsur kalanlar kendisine misafir olmaktadır.

Bandırma'nın Aksakal Köyü hizmet vermekte olan "Dedenin iftliği" adlı restoranda çalışan kadınlar, eskiden başkasının tarlasına parayla çalışmaya giden kadınlara kötü gözle bakılmadığını ancak kendilerinin çalıştığı "Dedenin iftliği" gibi meknlerde çalışan kadınların ayıplandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu anlayış büyük oranda değişmiş ve kadınlar istedikleri yerde çalışma serbestisine kavuşmuşlardır (KK.49). Başka rnekleri de tespit edilen bu tür çalışma ve üretim ortamları dışında geleneksel bir nitelik kazanan kadın üretim ve pazarlama ortamları içinde tarımsal üretim en yaygın usullerden birisidir.

Fotoğraf 86: Bandırma'nın Aksakal köyünde faaliyet gösteren Dedenin iftliği adlı restoranda istihdam edilen kadınlardan bazıları.

Fotoğraf 87: Bandırma'nın Eski Ziraatli köyünde yevmiye ile ceviz fidanı sökümü yapan kadınlar.

Balıkesir genelinde hayvancılık merkezli üretim süreçlerinde hayvan bakımı daha çok erkekler tarafından yapılırken tarım merkezli üretim süreçlerinde çapalama gibi tarla işleri kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kadınlar inekleri yakın geçmişe kadar elleri ile sağarken hayvancılık süreçlerinde daha aktif yer almışlardır. Büyükbaş hayvancılıkta makineli sağıma geçilmesi ile sağım işi de dâhil olmak üzere büyükbaş hayvancılık süreçleri erkeklerin sorumluluk alanına girmiştir. Küçükbaş hayvancılık temelinde tarımsal üretimin sürdürüldüğü alanlarda ise kadınlar bugün de kuzu ve koyun sürülerine çobanlık yapabilmektedirler. Günümüzde kuzu ve et üretimine odaklanan küçükbaş hayvancılıkta az sayıda yerleşimde süt sağımı yapılmaktadır. Geçmişte kadın ve erkeğin birlikte yer aldığı tarım ve hayvancılık süreçlerinde belirtilen biçimleriyle zamanla kademeli bir iş bölümünün oluştuğunu söylemek mümkündür.

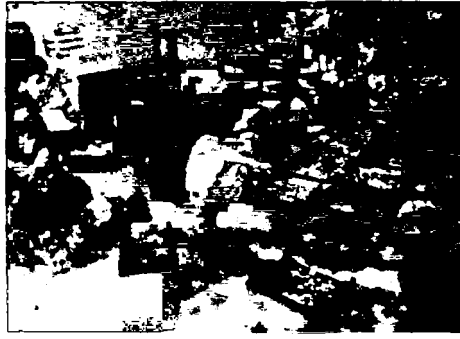
Alanda tespit edilen şu örnekler tarım, hayvancılık, ormancılık, el sanatları, pazarcılık vb. etrafındaki kadın etkinliklerine dönük ipuçları içerir türdendir: Kepsut'un Piyade Köyü'nde, diğer çok köyde olduğu gibi "yevmiyeci" olarak çalışan kadınlar tarlalarda kadın erkek karışık olarak çalışmaktadırlar. Öte yandan kadının çalıştığı parayı kocası almakta ve kadına ihtiyacı olacak kadar para vermektedir (KK.196). İvrindi'nin Gümeli Köyü'nde de kadınlar erkeklerden fazla çalışır. Çalı keserken ya da kestane toplarken kadınlı erkekli bir arada çalışılır (KK.141). Sındırgı'nın Kocasinan Köyü'nde kadınlar tütün kırmaya ve dizmeye giderek para kazanmaktadır. Tütünler sezonda 3-4 defa kırılmaktadır. En kalitelisi 3. ve 4. kırımlardır. Gençler tütün kırmaya gitmektedir. Onların kırdığı tütünleri de yaşlılar dizmektedir. Kırılan tütünler düzgün bir şekilde küfelere koyulmakta ve rastgele atılmamaktadır. Tütün işinde kadın ve erkeğin yevmiyesi değişmemektedir. Yevmiye 80 liradır. Kuruyan tütünler sulu istif yapılmaktadır. Su dolu tulumlarla iki defa yıkanmaktadır. Yıkandıktan sonra ipleri kesilerek iplerinden sıyrılmaktadır. Paketlere koyulup çiğnenerek

İzmir'deki fabrikalara gönderilmektedir. Köyde tütüncülük çok eskiden beri devam etmektedir. Eskiden tütünden daha çok para kazanılırken günümüzde değerinden daha düşük fiyatlara satılmaktadır. Önceden tarlalarda imece usulü çalışılırken günümüzde herkesin paraya ihtiyacı olduğundan yevmiyeci olarak çalışılmaktadır (KK.133).

Dursunbey'in Sarnıç Köyü'nde köylüler mevsimlik işçi olarak Karadeniz'e fındık toplamaya gitmektedirler. Orada kadınların kaldığı çadırlar ve erkeklerin kaldığı çadırlar ayrıdır. Önceleri fındığa giden çokken bugün bu sayı nispeten azalmıştır (KK.82). Manyas'ın Kapaklı Köyü'nde dul kalan veya paraya ihtiyacı olan kadınlar pancara, soğana domatese giderek para kazanmaktadır. Köyde soğan ve domates verimi yüksek olduğunda büyük arazilere soğan ve domates ekilip tarlalarda 300-400 kişi çalıştırılabilmektedir. Kadınlar kazandıkları paralar ile eve eşya alıp çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (KK.55). Kepsut'un Gökköy Köyü'nde kadınlar kır işlerine giderek eşlerine destek olmaktadır. Sadece eğitim almış olan kadınlar çalışıp para getirmez, eğitim almamış kadınlar da çalışarak aile hayatına katkıda bulunabilirler, düşüncesi vardır. Kır işinde çalışan kadınlar yaptıkları işten memnundur (KK.73). Benzer durum Kepsut'un Mehmetler Köyü'nde de takip edilebilmektedir. Köydeki kadınların çoğu gündelik işlere giderek para kazanır. Önceden kadınlar çalıştığı parayı eşine verse de artık para kadında kalmaktadır. Kadın kendi parasıyla bir şey alacak olsa bile eşine sormaktadır (KK.269). İvrindi'nin Gümeli Köyü'nde kadınlar dağlardaki yabani ve aşılı kestane ağaçlarından kestane toplamaya giderler. Geçmişte çok daha yaygın olan kestaneçilik süreçlerinde kadınlar sırtlarında çocuklarıyla bu bahçelerde çalışmışlardır. Bunun dışında çift sürme ekin biçme gibi işlerde de kadınlar ön planda olmuştur (KK.287).

Fotoğraf 88: Sındırgı-Kepez Köyü'nde tütün dizen kadınlar.

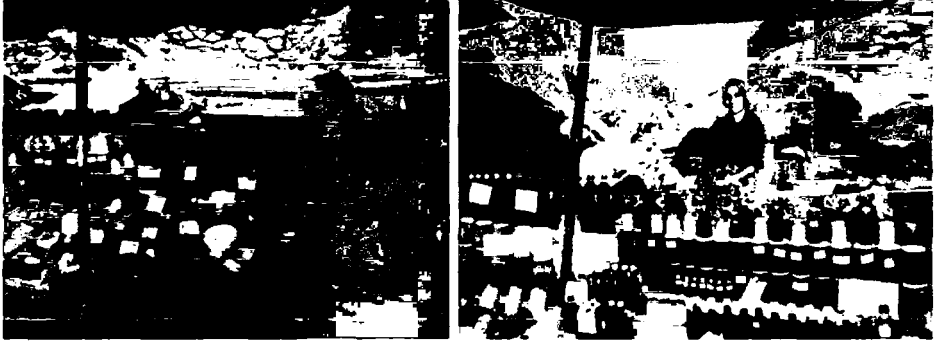
Fotoğraf 89: Havran-Kalabak Köyü'nde incir ayıklayan kadınlar.

Kadınlar, zeytin üretiminin yaygın olduğu alanlarda yaygın şekilde sabun imal etmektedirler. Edremit'in Mehmetalan Köyü bu alanlardan sadece biridir. Köyde kadınlar sabunu kostik ve zeytinyağı ile yaparlar. Sabun yapımı usta-çırak ilişkisi ile öğrenilir. Sabuna nazar değmemesi için insanlar sabunun yapıldığı lazanın içine bakmaz. Ayrıca sabun yapılırken mutlaka kahve pişirilerek "Konaka Dede"nin ruhuna içilir. Konaka Dede'nin sabunun sahibi/piri olduğuna inanılır (KK.368).

Burhaniye'nin Dursunlu Köyü'nde kadınlar yazın bamya, kışın ise zeytin toplamaya giderler. Geçmişte tütün de yaygındır ancak tütünün yasal sınırlandırılması ile tütün işi oldukça azalmıştır (KK. 258). Susurluk'un Söğütçayır Köyü'nde eskiden kadınlar zeytin toplamaya giderlermiş. Çalışan kadın parasını kocasına verirmiş. Evlenmeden önce çalışmaya giden kızlar da olurmuş. Bu kızlar da köyden güvenilir kişilerin yanında gönderilirlermiş. Döndüklerinde de kazanılan parayı babalarına teslim ederlermiş. Kimi aileler çocukları gitmeden önce paralarını alır, sonra çalışmaya gönderirlermiş. Kızların çeyizleri de bu parayla hazırlanmış (KK.20). Sındırgı'nın İzzettin Köyü'nde kadınlar kışın halı dokumakta yazın ise tütüne gitmektedir. Tütün işinde kadın erkek bir arada çalışmaktadır. Kadınlar kazandıkları parayı kocalarına vermektedir (KK.93).

Balıkesir havalisinin orman alanlarına yakın yerleşimlerinde ormancılığın aktif şekilde sürdürüldüğü yakın dönemlere kadar kadın emeğinin oldukça önemli bir yeri olmuştur. Kaz Dağları eteklerindeki Tahtacı köyleri başta olmak üzere ormancılıkla geçimini sağlayan yöre insanı nesiller boyunca geleneksel yöntemlerle orman işçiliği yapmıştır. Savaştepe'nin Kongurca Köyü'nde ormancılığın canlı olduğu dönemlerde köylüler kadın erkek ayrımı gözetmeksizin kesim yerinde 2-3 gün kalırlarmış. Orada toplanıp kazayı-belayı savmak için bir kuzu keserlermiş (KK.188) Edremit'in Hacıaslanlar ve Mehmetalan köylerinde yine ormancılığın yaygın olduğu dönemlerde kadınlarla erkekler birlikte

çalışmaya gitmişlerdir. Birlikte el emeği ile kesilen ağaçlar marangozlar tarafından işlenmiştir. Biçilen odunlardan bir kısmı, çatıların altında “askarca” adı verilen yerde istiflenmiştir. Orman işleri, sınırlamaların başladığı dönemlerde, ceza korkusuyla geceleri yapılmaya başlanmıştır. Kadın ve erkeklerden oluşan küçük gruplar kesim yapmak üzere akşamları gizlice ormana gitmişlerdir. Günümüzde yakacak ihtiyacını karşılamak amaçlı izinli, sınırlı kesim haricinde ormancılık yapılması yasaklanmıştır (KK.9, KK.368).

Fotoğraf 90: Hasanboğuldu mevkiindeki köylü pazarından görünüm.

Kadınlar üretim sürecinde aktif şekilde yer aldıkları ürünleri pazarlamak amacıyla pazarcılık da yapmaktadırlar. Geçmişte çoğu zaman hayvansal ürünlerle sınırlı olan ürün çeşitliliği günümüzde oldukça zenginleşmiştir. Gıda, giysi, tekstil, süs, temizlik ürünü, bitki gibi pek çok ürün kadınların üretip veya toplayıp pazarda satışa sundukları ürünler arasında yerlerini almışlardır. Duruma dair tespitlerimizden belli başlıları şu şekildedir: Edremit’in Beyoba Köyü ahalisi kışın zeytincilik, yazın pazarcılık yaparak geçimini sağlamaktadır. Pazarlarda kendi ürettikleri, zeytin, zeytinyağı, sabun gibi pek çok ürünü köyün kadınları pazarlamaktadır (KK.245).

Fotoğraf 91: Edremit Körfezi’nde kadınlar tarafından yaygın şekilde yapılan doğal kalıp sabun.

Balıkesir-Edremit Yolu üzerinde Havran yakınlarında bulunan yol kenarı pazarında yıllardır pazarcılık yapan Rukiye Dedeoğlu'ndan (KK.293) edinilen bilgilere göre, bu alanda pazarcılık yapan kadınlar kazandıkları paraları eşlerine vermekte veya çocuklarına ve evlerine harcamaktadırlar. Pazarda bulunan sergilerin metrekaresine göre belediyeye kira ödemektedirler. Kadınlardan bazıları akşamları da sergilerinin yanında kalmaktadır. Sergi yerinde kalanlar gidenlerin mallarına göz kulak olmaktadır. Sergilerde bulunan ürünler arasında güneşte kurutulmuş ince erişte, fırınlanmış saçaklı erişte, ekşi tarhana, kantaron yağı ve otu, nar ekşisi, dut ve üzüm pekmezi, bal, ev yapımı sabun, organik meyve ve sebzeler ağırlıklıdır. Zeytinyağlı sabunu herkes yapamaz, ustalık gerektirir. Bazen sabun nazar olur ve kalıp tutmaz. O esnada kim gelirse onun nazarı değer. Bunun için de kadınlar nazara karşı dua okur.

Osmaniye Köyü'nden Fatma Menekşe'nin şu sözleri pazarcılık ve pazarlamada zaman içinde değişimlerin yaşandığını göstermektedir: *“Babam askerden biraz para getirmiş, ninem amcamın karısıyla evde yün eğirip çorap yapıp satmışlar, onlar da para biriktirirlermiş; bakkal dükkânını öyle açmışlar. O zamandan beri var kadının çalışması. Pazarcılık bizim köyde o kadar yoktu, şimdi var. Pazara mal getiriyorlar, elişi yapıp satıyorlar. Garip karşılanmıyor. Eskiden belli pazar yerleri varmış, buralara gelip satarlarmış. Şimdi bizim köylerden de giden var kimsenin yadırgadığı yok ki... Ayrıca eski yaşantıya göre yüzde doksan erkekler daha çok bilir. İktidar erkeklerdedir, paranın tamamı da erkeklerdedir. Şimdi yüzde ellisi kadında yüzde ellisi erkekte... Ev ekonomisi geçmişte erkekteydi. Sonra ikiye bölündü. Şimdi kadınlarda o zaman erkeklerdeydi. Eskiden para olsa da kadının para harcamaya yeri yoktu. Köyde iki tane bakkal var, zaten bakkala gelme imkânın yok”.* (KK.94).

Kadınların kendi ürünlerini pazarlamalarına imkân tanıyan ve daha önce çeşitli vesilelerle bahsedilen Hanımeli Pazarı'nda kadınlar ürettikleri el işlerini ve gıda ürünlerini satabilmektedir. Kadınlar isterse kendileri gidip ürünlerinin başında durmaktadırlar ya da orda olan ekibe ürünlerini vermektedirler. Ekip tarafından satılan ürünün parası daha sonra ürün sahibine verilmektedir. Kadınlar arası dayanışmanın bir örneği bu şekilde pazarcılık süreçlerinde takip edilebilmektedir.

Fotoğraf 92: Balıkesir-Merkez 'de Hanımeli Pazarı 'ndan görünüm.

Fotoğraf 93: Balıkesir-Merkez 'de bir AVM 'de faaliyet gösteren el işi ürünler dükkânından görünüm.

Balıkesir havalisinde kadınların üretim süreçlerinde yer aldığı bir diğer meslek, yaygın olmasa da madenciliktir. Özellikle Bigadiç çevresinde madenci

kadınlarla karşılaşmaktadır. “Köyümüzde maden ocağı olduğu için köyün kadınlarının büyük kısmı bu ocakta çalışmıştır. Erkekler yer altında çalışırken kadınlar dışarda çıkan madenleri temizledikten sonra el arabalarına yükleyip kamyonlara kadar taşırlardı. Madende veya tarlalarda kadınların erkekler ile bir arada çalışmaları sorun olmamıştır.” (KK.90).

Kadınların üretim ve pazarlama süreçlerine dair yapılan alıntılarda zaman zaman bahsedildiği üzere, gündelik hayatın diğer süreçlerinde olduğu gibi, pazarlanacak ürünlerin hazırlanması ve kışık hazırlıkları sırasında imeceler yapılabilmektedir. Geçmişte daha yaygın şekilde görülen yardımlaşmalar kadınların görev ve sorumluluk alanlarının genişlemesi gibi sebeplerle sınırlanmaya başlamıştır.

3. 5. Beslenme Kültüründe Kadın

Sosyal antropolojinin yemek odaklı çalışmalarında yapısal yaklaşımların etkisiyle yiyeceğin temin edilmesi ve dönüştürülmesi yetiştirme, tahsis etme, pişirme, yeme ve temizleme başlıkları ile beş ana bölümde değerlendirilmektedir. Tezcan’a göre, beslenme veya yemek antropolojisi olarak da adlandırılan bu sosyal antropoloji şubesi, beslenme ile kültür arasındaki ilişkileri inceler ve bunların karşılıklı etkileşimini ele alır. Diğer bir ifadeyle, antropolojik verilerin ve yöntemlerin insan beslenmesinin kültürel yönlerinin çözülmesine uygulanmasıdır (Tezcan, 2000: 1).

Üretim, dağıtım, hazırlama ve tüketim aşamalarını temsil eden bu bölümleme şu şekilde değerlendirilir:

<u>İşlem</u>	<u>Aşama</u>	<u>Yer</u>
Yetiştirme	Üretim	Tarla
Tahsis etme/depolama	Dağıtım	Ambar/azar
Pişirme	Hazırlama	Mutfak
Yeme	Tüketim	Masa
Temizleme	Atıklardan kurtulma	Bulaşıkhanne

Jack Goody, bu aşamalardan ilk dördüne şu sözlerle açıklık getirir: “*Ekonomik faktörlerin en açık şekilde yön verdiği aşama ilk aşamadır, çünkü ilk aşama ana üretimin çeşitli yönleriyle, iş düzeniyle ve yiyeceği üretme ve depolama yöntemleri ve üretilenin dağıtımıyla ilişkilidir. Tahsis etme işlemi en açık şekilde politik olan aşamadır çünkü kira, haraç ve vergi burada devreye girer, bunun yanı sıra üretilenleri tohum olarak saklayıp pazarda satma ve bir dahaki hasat*

dönemine kadarki tüketimle ilgili ev içinde bölümleme yapılırdı. Yiyeceğin hazırlanması olan üçüncü aşamada, tarladan ve ambardan (ya da pazar yerinden) ayrılıp yemek pişirme sanatına ve mutfığa geçeriz. Burası genellikle erkekten çok kadına ve ev sahibinden çok hizmetçiye ayrılmış bir alandır. Burada ev içi ve patrimonial iş bölümü ve tabakalaştırma sistemi açık bir şekilde görülür. Dördüncü aşama hazırlanan yemeğin hem çiğ hem de pişirilmiş olarak masada tüketildiği aşamadır, burada grubun kimliği ve diğerlerinden farklılaşması hem beraber ya da ayrı yeme pratiğinde, hem de farklı toplulukların yediklerinin içeriklerinde görülmektedir; yani burası oruçların ve ziyafetlerin, tercihlerin ve yasakların, ortaklaşa ve aile içinde yenilen yemeklerin, sofrada adabının ve hizmet etme ve sunma biçimlerinin alanıdır.” (Goody, 2013: 56).

Hemen her toplumda yemeğin benzer simgesel anlamları vardır. Bunlar temelde sevgi, duygu ve arkadaşlık göstirisidir. Aynı duygular karşılıklı olarak diğer kişi tarafından yemek verilerek yinelenir. İkinci simgesel rol, yiyeceklerin grup dayanışmasının bir ifadesi oluşudur. Aile ve arkadaşlık, dostluk bağlarının korunmasında yemeğin rolü vardır. Birlikte yemek yemek, bir masa etrafından toplanma, aile üyelerini mutlu kılar. Aile birliğini vurgulayan bir araç olur yemek. Yemekler ayrıca, etnik ya da ulusal kimliğin simgesidirler. Özellikle yerli yemeklerin birlikte yenildiği zaman bu tür işlevler belirgin duruma gelir (Tezcan, 2000: 3).

Yemeğin daha çok bireysel nitelikteki bu temel işlevlerinin yanında, ayrıca, toplumsal işlevleri de vardır. Bu işlevler şu şekilde belirtilebilir:

- a. Statü simgesi
- b. Dostluk, arkadaşlık ve iletişim
- c. Hediyelerle paylaşma
- d. Festivaller, ziyafetlerde eğlence aracı
- e. Törenlerde yiyecekler
- f. Toplumsallaştırma aracı olarak yiyecekler
- g. Ailenin yüceltilmesi, üstün tutulması
- h. Turizm yoluyla ülkelerin yakınlaşması (Tezcan, 2000: 15).

Martin King Whyte, endüstri öncesi toplumlarında kadınların konumu üzerine yaptığı kültürler arası karşılaştırmalı çalışmasında, diğer bütün ekonomik unsurlardan farklı olarak sadece ev idaresinin dünya genelinde kadının sorumluluğunda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ev dışındaki işlerde ise bu durumun kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği görülebilmektedir. (Whyte, 1978: 68). Goody bu paralelde yemek pişirme ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye ek olarak yemek pişirme ile cinsiyet ilişkisine dönük değerlendirmelerinde yemek

pişirmenin kadının rolünün bir parçası olduğuna dikkat çekmenin yanı sıra yemeğin hazırlanması süreçlerinde erkeğin başka görevleri olduğuna vurgu yapar. Örneğin hayvanları öldürme veya evdeki eti kesme erkeklerin görevleridir. Ayrıca etin ateşe tutularak kızartılmasını, evde değil ama ormanda ya da dışarıda yemek pişirme işini, günlük yemek pişirme etkinliğini değil ama kuttörenselleşmiş yemek pişirme görevini erkekler üstlenir (Goody, 2013: 97).

3. 5. 1. Yemek Pişirme ve Saklamada Ev İçi Roller ve Usuller

Yemek, toplumsal cinsiyet algı ve kabullerinin rol ve sorumluluk tanımlamaları içinde kadın merkezli bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Medeniyet tarihi boyunca protein kaynağı doğal ürünlerin toplanması, bitkisel temelli ürünlerin yetiştirilmesi, işlenmesi ve pişirilmesi yolundaki eylemlerin merkezinde kadınlar yer almıştır. Geleneksel geniş aile yapısının güçlü olduğu yüzyıllar boyunca çocukluklarından itibaren bu role hazırlanan kadınlar “becerikli” ve “yeterli” olabilmek için çaba harcamışlardır. Kepsut’un Piyade Köyü’nde Huriyet Tosun, bu olguyu şöyle örnekler: *“Kaynana ‘Gelin olmayı biliyorsun da yemek yapmayı neden bilmiyorsun!’ demesin ve kızlar gelin olarak gideceği evde geçimli olsun diye küçük yaşta yemek ve ev işi yapmayı öğrenirlerdi.”* (KK.172).

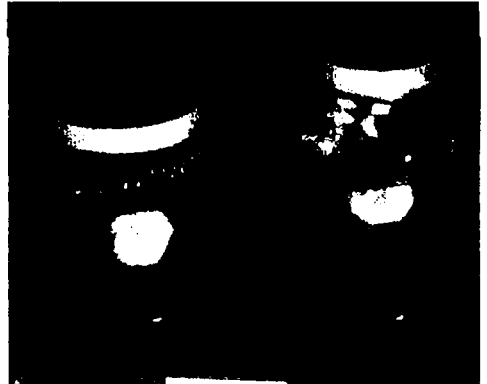
Geniş aile modelinin yerini küçük/çekirdek aile modeline bırakmaya başlaması ile özellikle kentsel alanlarda ev içi iş bölümünde kadın lehine bir güncellenme yaşanmıştır. Geleneksel geniş ailede erkeğin katılımcı olmadığı yemek yapma, çocuk bakma, temizlik gibi ev içi işler küçük aile tipinin erkek modelinde takip edilmeye başlanmıştır. Eşler arasındaki uyumun önemli göstergelerinden biri halini alan bu durumda ev kadını profiline çalışan kadın profiline dönüşmesi etkili olmuştur. Kadının aile bütçesine erkekle eşit oranda katkı sağlar şekilde çalışma hayatında yer alması ev içi rollerde eşitlikçi bir tavrın benimsenmesine katkı sağlamıştır. Öte yandan değişime dirençli kırsal yerleşimlerde bu dönüşüm çok daha simgesel biçimde gerçekleşmiştir.

Dursunbey’in Sarnıç Köyü’nden Cemile Kıyık, şu sözlerinin sonunda kadınların kendi rolleri konusunda tutucu davrandıklarına dair ipuçları içeren ifadeler kullanmaktadır: *“Eskiden erkekler eşlerine hiç yardım etmezlerdi. Günümüzde erkekler eşlerine az da olsa yardım etmeye başladı. Örneğin köy yerinde karı koca ikisi de dışarıya gittiyse, erkek eve önce geldiyse ocağı yakar ve hanımı, geldiğinde hazırlanmış ocakta hemen yemeği pişirir. Eşler arasında yardımlaşma olduğu zaman anlaşmazlık da fazla olmaz. Şehirde yaşayanlar için de hazır yemek olmadığında hadi bugün dışarıda yiyiverelim düşüncesi oluşmaktadır. Kadın da çalıştığı zaman eşine ben de senle birlikte*

evden çıkıyorum, ben de yorgunum diyebilmektedir. Köyde yaşayan kadınlarda bu geçerli değildir. Köylü kadınların çoğu eşine iş yaptırmamaktadır.” (KK.46).

Hazırlanacak yemeğe karar verme konusunda erkeğin tercihleri, sevdiği yemekler mutlaka dikkate alınmaktadır. Farklı yörelerden kaynak kişilerimizin bu duruma dönük ifadeleri ortak bir tavrı işaret etmektedir: “Kadınlar eşlerinin sevmediği yemeği evde pişirmezler. Bazen eşimin sevmediği yemekleri pişirsem yanında onun sevdiği başka bir yemek daha yaparım. Evde yemekleri kadınlar yapar. Erkekler ise düğün yemeğini yapar. Kadınlar erkeklere düğün yemeği hazırlarken yardım edebilir. Örf ve adetlerimizde hangi yemekler var ise onları yaparız. Genelde kocamızın sevmediği yemekleri yapmayız. Mesela eşimin sevmediği yemeği ben de sevmem. Eşimin sevip benim sevmediğim yemek var ise onu da yerim. Erkekler et, kadınlar ise daha çok ot yemeğini sever. ...Eskiden daha çok hamur işi yapardık. Tokmak hamuru, darı hamuru, makarna, kuskus, bulgur, bükme (gözleme), Saraylı (hamur tatlısı), mantı (koza kabuğu) yapardık. Koza kabuğunun boşu ve dolusu ayrı ayrı yapıldı. Dolusunun içerisine bulgur, kıyma, nohut veya patates konulurdu.” (KK.281, KK.350, KK.372).

Hazırlanan yemeğin türüne göre de zaman zaman rol aktarımları görülebilmektedir. Örneğin mangalda et ve balık yemeklerin erkekler tarafından daha güzel yapıldığına dair yaygın bir kanaat söz konusudur: “Et yemeklerini erkeklerin daha güzel yaptığı düşünülür. Erkeklerin genellikle aşçı olmasından yola çıkılarak ‘erkeğin eli daha lezzetlidir’ denilir. Mangal işini erkeklere bırakırız, ancak ön hazırlığı kadınlara aittir. Erkekler sadece mangala koyulan etleri pişirirler. Eşlerimizin de bize yemek yaptığı günler olur. Erkekler sadece ara sıra et yemeği ve salata yapmaktadır. Mangalı da daha çok kendileri sevdikleri için yapıyorlar. Biz ‘yap’ dediğimizde yapmıyorlar. Yemek yapmak kadının işidir ama bazı erkekler kadınlardan daha güzel yemek yapar. Bizim köydeki bazı erkeklerde bu özellik var” (KK.90, KK.138, KK.178, KK.235).

Fotoğraf 94: Balıkesir yöresinde kışlık yiyeceklerden örnekler

Gündelik yemek hazırlama süreçleri haricinde kışlık yiyecek hazırlıklarında kadın emeği ön plandadır. Kurutma, öğütme, kaynatma, sızdırma gibi yöntemlerle hazırlanan kışlıklar arasında tarhana, gevrek, erişte, makarna, kuskus, bulgur, salça, reçel, pekmez, sebze ve meyve kurusu (patlıcan, biber, domates, üzüm, kayısı, erik vb.), turşu, salamura, konserve, sarma, yufka vb. yer almaktadır.

Yukarıdaki bazı ifadelerde kimi erkeklerin kışlık hazırlıklarına yardımcı olabildikleri belirtilse de bu katkının sınırlı olduğuna şüphe yoktur. Kadınlar yaz aylarında tahıl, sebze ve meyvelerin bol olduğu dönemde hummalı biçimde kışlık yiyecek hazırlıkları yaparlar. Hazırlık takviminde hasat dönemi de belirleyici olabilmektedir. Örneğin tütün tarımı yapılan alanlarda tütünün son hasadı yapıldıktan sonra, zeytin tarımının yapıldığı alanlarda ise zeytin hasadı başlamadan önce kışlık yiyecek hazırlıklarına başlanır. Ayrıca hazırlıklar sırasında kadınlar özellikle erişte, tarhana, kuskus, bulgur, yufka ve sarma hazırlıklarında yardımlaşma yoluna giderler.

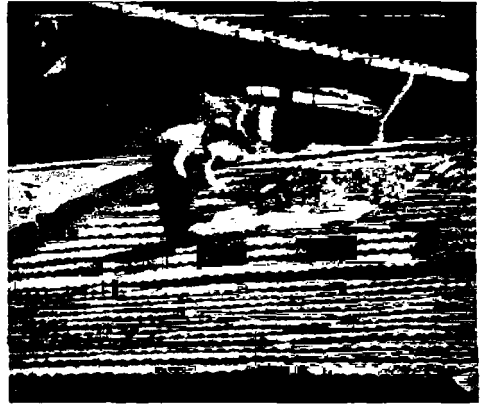
Kaynak kişilerimizden bazıları muhtelif kışlık yiyeceğin hazırlanması ile ilgili usulleri şöyle anlatmışlardır: “Eskiden salça hep elde yapılırdı, bugün ise çoğunlukla makinede yapılmaktadır. Biber önce yıkanır sonra doğranır ve büyük kazanlarda pişirilir. Sonra makineden çıkarılıp ekmek fırınına konulur. Fırından da çıkınca konserve şişelerine konulur. Salçayı güneşte bekleterek yapanlar da vardır. Güneşte yapılan el salçası olarak geçmektedir ve daha lezzetlidir. Bu yüzden pazarda satılırken bile o makine salçasından daha pahalıya satılır. Domates salçası çoğunlukla güneşte yapılmaktadır. Turşu sirkeyle yapılmaktadır. Sirkeyle kurulunca daha çıtır çıtır olur. Turşunun içine limon tuzu, sirke, tuz ve şeker konulur. Eskiden sirke yerine koruk konulurdu. Koruk, sirke görevi görürdü. Zeytinimizi de kendimiz yaparız. Yeşil zeytinin suyu zeytin

tatlanana kadar değiştirilir. 20-30 günde hazır olurmuş. Çiğ börek vardır bir de. Eski adı 'yarımca'dır. Tuz, su, yoğurt, sirke, soda, yağ, un, yumurta ve şeker koyularak hamuru hazırlanır. Hamuru biraz yumuşak tutulur ve dinlendirince daha güzel olur." (KK.49). Başka bir kaynak kişimiz ise salça yapımının ayrıntılarını şöyle anlatmıştır: "Elde yapılan salça için domatesi doğrarsın, eskiden böyle büyük domatesler yoktu. Kk domatesler vardı, onlar doğranırdı. Yumuşaması için birkaç gün bidonun içinde bekletirsin ondan sonra elinle sıkarak süzgeçten geçirirsin. Tekrar suyunu szersin, daha güzel olması için gneşletirsin veya kaynatırsın. Her şey elde yapılır, o zaman makine yoktu. Bu bir hafta on gün sürer. Bu senekini anlatayım mesela. Domatesleri aldık, yıkadık, doğradık, bidonların içine koyduk, biraz tuz attık, bir hafta kadar beklettik. Bir hafta sonra süzgeçten geçirdik. uvala koyduk. 'Amerikan bezi' diyorlar, patiska bezler vardır. Bir leğene boşalttık, tuz koyduk.  dört gün güneşe bıraktık. En kısa haliyle on günü buluyordu. Sabahtan akşama kadar on gün uğraşmıyorsun ama her gün onu içeri dışarı götürmek zorundasın. Rzgrdan korumak zorundasın." (KK.280).

Kışlık hazırlıkları içinde sebze-meyve kurutmalarının önemli bir yeri vardır. Bu hazırlıklara dair kaynak kişilerimiz şunları söylemişlerdir: "Kuru domatesler kışın yemeklerde kullanılmaktadır ve kansere iyi geldiği söylenmektedir. Domatesler evlerin çatılarına serilerek kurutulmaktadır. Domatesi kuruturken üzerine tuz atılmaz. zerine tuz atılırsa kışın yumuşar ve çabuk bozulur. Patlıcan ve biber kurutulurken de tuz atılmaz. Kışlık tarhana ve bulgur süzme içerisine, erik kurusu vb. yiyecekler ise toprak kapların içerisine konulurdu. Eriklerden hoşaf ve ekşi yapıp içecek olarak tketirdik. Ayrıca kıızılık toplayıp, pekmez yapar, 'ha sana ha bana s..im kalsın Hasan'a' deyip glşrdk." (KK.100, KK.116).

Yörede, kış hazırlığı olarak hem tüketmek hem de satmak için üzüm, elma ve gvem otu pekmezi de yapılmaktadır: "Pekmez sadece ak zmden kaynatılırsa sarı, kara zmden kaynatılırsa kara olur. Bazıları ikisini karıştırıp yapar ve o da kara olur. Reçeli de her meyveden yaparız. ...özellikle gvem otu pekmezi içildiğinde ya da bu bitki kaynatılarak içildiğinde kanı temizleme zelliliğine sahiptir. Çocuklara bu pekmez iirildiğinde bütün kış grip olmazlar. Bu bitki dağlarda bulunan ve toplanması zor bir bitkidir. Ekim ayında toplanır ve nesli tükenmek üzeredir. Bunlar dışında her türlü reçel, tarhana ve çeşitli sebze kurutması kış için yapılan hazırlıklardandır. İçine koydukların temiz olduktan sonra nerede yapıldığının önemi yoktur. Mesela kantaron yağını kesinlikle plastik kaplarda yapmıyorum. Cam ya da teneke olmasına zen gösteriyorum." (KK.129, KK.146).

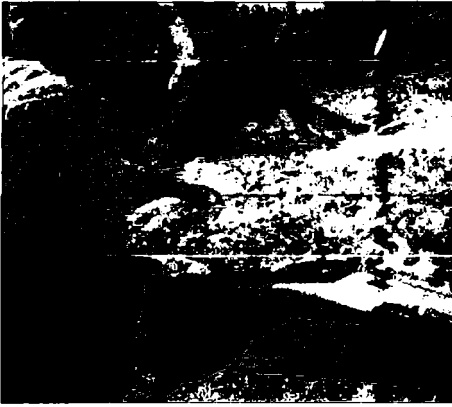
Yörede, kış hazırlığı olarak imece usulü yapılan kuskus yapımı, bulgur çekimi, makarna kesimi, yufka yapımı günümüzde de devam etmektedir: “*Şimdi erişte diyorlar o zaman bizde kesme yufka diye makarna şeklinde yapılıyordu. Yumurta, tuz, un ve su ile hamur yoğrulup kışlık yufka ve makarna yapılır. Hamur yoğrulup on dakika dinlendirildikten sonra sacda hafifçe pişirilip kesilir. Kuru yufka da yapılır kış için. Kadınlar kendi aralarında imece yaparlardı. O kadar yufkayı tek kişi nasıl makarna yapacak, kuskus yapacak... Muhakkak birinden destek alırlardı. Kuskusu herkes yapamaz. Onu bir kişinin yapması lazım veyahut da bilen iki kişi karşılıklı yapar. Mesela annemle amcamın karısı karşılıklı yapabiliyordu. Eğer kuskusu tek tarafa doğru çevirmezsen kuskusun yuvarlak şekli olmaz. ‘Bugün benimkini yapaım yarın seninkini yapaım’ veyahut ‘ben daha önceden yaptım ama sana da bugün geleyim yardım edeyim’ denirdi. İmece günleri muhakkak yemek yaparsın. Benim anam imece günü öyle şarkı türkü söyleyecek bir kişi değildi, bir kere işe koyuldu mu gözü bir şey görmezdi. ...Daha önceden keser, kurutur, serersin. İmeceye gelen kişilere o gün makarnadan yedirmek zorundasın. Bulgur kaynatırsın, döversin. Eskiden dibekler ve tokmakları olurdu. Bazı yerlerde erkekler dövermiş ama bizim evde kadınlar döverdi. Sonra bulgur kayasında bulguru çekersin. Bulgur kayasının altında yuvarlak taşı vardır, öğütmek için, bir tane de üstünde vardır el ile çevirirsin” (KK.94, KK.280).*

Fotoğraf 95: Altıeylül-Kutludüğün Köyü'nde kışlık hazırlıkları.

Fotoğraf 96: Altıeylül-Kutludüğün Köyü ve Bigadiç-Alan köylerinde kışlık hazırlıkları.

Fotoğraf 97: Dursunbey-Mahmudiye Köyü'nde tarhana yapımı.

Kısa veya uzun vadede tüketilmek üzere hazırlanan yiyeceklerin muhafazası yolunda bugün teknolojik imkânlardan yararlanılmaktadır. Buzdolabı bulunmayan ev olmadığı gibi pek çok evde ek olarak derin dondurucu, yiyeceklerin muhafazası amacıyla kullanılmaktadır. Ancak teknolojinin bu nimetlerinden yaygın şekilde yararlanılamayan dönemlerde geleneksel saklama yöntemlerinden yararlanılmıştır. Ürünlerin bozulmasını önlemek amacıyla yiyeceğin türüne göre toprağa gömme, tavana asma, bastırık yapma, konserve veya salamura yapma, havalandırma, toprak küplere veya ambarlara istifleme gibi yöntemler kullanıldığı tespit edilmiştir.

Alan araştırmaları sırasında tespit edilen farklı saklama usul ve teknikleri hakkında kaynak kişilerimiz şu bilgileri vermişlerdir: Edremit-Çamcı Köyü'nde keçi yetiştirenler sütlerini satıp dışardan süt, yoğurt, yağ almaktadırlar. Önceden

keçi sütünden yapılan peynirlerin içine çörekotu üstüne ise karabiber konulur ve bunlar toprak testiler ya da deri içinde bekletilirdi. Ağzı kapandıktan sonra ters çevrilerek toprağa gömülürdü (KK.129). Sındırgı-Kepez Köyü'nde eskiden hayvanın karnı çıkarılıp temizlenir ve kurutulurdu. Bu karın üçe veya dörde bölünür ve yapılan yağ bunun içine kenarları tuzlanarak konulurdu. Bu ürünler ambarlara altına ve üstüne çalı konularak döşenirdi. Burada ürünler uzun süreli muhafaza edilebilirdi. Eskiden beri kesilen hayvanların kemikleri fırınlara atılıp kızartılarak muhafaza edilmektedir. Kızaran etli kemikler sepetlere koyulur ve ihtiyaç oldukça oradan alınıp yenilir (KK.228). Benzer şekilde Savaştepe'nin Soğucak Köyü'nde eskiden buzdolabı olmadığından et bozulmasın diye kavrularak saklanmıştı. Kemikler de fırına atılarak kurutulurmuş (KK.231).

Altıeylül-Kurtdere Köyü'nde kaynak kişilerin verdikleri bilgilere göre, küplerin içine turşu kurulus, hayvan da çok olduğundan etler de kavurma yapılp küplerde saklanırdı. Küpün en üstüne etin yağlı kısmı konur. Uzun süre durması isteniyorsa da kavanozlar tenekelerin içinde kaynatılır. Bu işleme "leğemleme" denir. Eskiden Kurban Bayramı harici parayla et satın alma olmadığından kurban etleri ile idare edilmeye çalışılırdı (KK.66). Aynı şekilde Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü'nde kaynak kişilerin vermiş olduğu bilgiler, eskiden bolca kavurma yapıldığı, kavurmanın içine yağ dökülerek küpün içine konulduğu yönündedir. Buzdolaplarının yaygınlaşmasına kadar yağ ve peynir de fiçılarda saklanırdı. Bu yörede "kelle peyniri" ile "Çerkes peyniri" denilen iki peynir çeşidi vardır. Kelle peynirinin diğerlerinden farkı hayvanından sağıldığı sıcaklığıyla çiğ süttten mayalanmasıdır. Çerkes peyniri ise kaynatılır, mayalanır ve ondan sonra peynir olur. Kelle peynirinin en az üç ay salamurada, tuzlu suda pişmesi gerekir (KK.166).

Merkeze bağlı Orhanlı Köyü'ndeki saklama usulüne göre, önceden büyük fiçılarda turşular kurulus, kırdan toplanan sazlarla üstlerine halka yapılır ve fiçinin en üstüne de çalmak taşı konulurdu. Bu şekilde kurulan turşular hiç bozulmaz (KK.310). Manyas-Çavuşköy'de önceden etler tavana asılarak muhafaza edilirdi. Ne kadar yenilecekse o kadar kesilip pişirilirdi. Peynirler ise fiçılarda muhafaza edilirdi (KK.379). Bandırma-Orhaniye Köyü'nde tespit edilen saklama usulüne göre, önceden turşular çömlekte yapılp ağzı çamurla sıvanırdı. Etler de kokmasın diye kuyulara atılır veya tuzlanıp saklanırdı (KK.247). (Bandırma-Dedeoba Köyü'nde kaynak kişimizin ifadeleri ise şöyledir: *"Yumurtalar sepet içinde tavana asılırdı. Bu şekilde bozulmazlardı. Çok et bulursan tuzla kavurursun, bu şekilde dayanır. Bidonlar içine balık tuzlanır ve bütün kış yenirdi."* (KK.136).

Balıkesir havalisinde özel gün yemeklerinin kendine özgü bir karakteristiği vardır. Daha önce ilgili bölümler bağlamında Hıdırellez yemeklerinden bahsedildiği için geçiş dönemi yemekleri, Ramazan yemekleri ve hayır yemekleri hakkında tespit edilen bilgilere yer verilecektir. Burhaniye-Dursunlu Köyü'nde Ramazan boyunca her aile sırasıyla yemek ikramında bulunur. Ramazan ayında yufka yapılır ve horozlar kesilir. Ayrıca Ramazan'da çorba, tavuk, patates, imambayıldı, yufka, pilav, üzüm hoşafı olmak üzere dokuz türlü yemek yapılır. Ramazan Bayramı'nda cevizli baklava, yaprak sarma ve mantı hazırlanır (KK.315). Balya-Akbaş Köyü'nde de benzer şekilde Ramazan boyunca her gün hayır amacıyla yemekler yapıp insanlar doyurulur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de hâlâ bu yemekler imece usulü ile köydeki kadınlar tarafından yapılmaktadır (KK.241). Bigadiç-Yolbaşı Köyü için Kurban Bayramı'nın en önemli yemeği "bulgurlama"dır. Toprak çömlek içine bulgur serpidikten sonra yağlı kurban etleri üzerine dizilir. Yemeğin en önemli özelliği kurban etinin kendi yağıyla pişmesidir. Üzerine tuz ve su ilave edildikten sonra fırna verilerek pişirilir (KK.297). Edremit-Hacıaslanlar Köyü'nde önceleri perşembeyi cumaya bağlayan gece kadınlar evde hazırladıkları çeşitli yiyecekleri birbirlerine hayır amacıyla gönderirlerdi ve buna "ülüş" denilirdi (KK.322).

Edremit'e bağlı Çamcı Köyü'nde "derme" adı altında iki kez hayır yapılır. İlk derme mayıs ayında bakla zamanında yapılır ve bunun adı 'bakla dermesi'dir. İkincisi eylül ayında yapılan "patlıcan dermesi"dir. Bakla dermesinde bakla yemeğinin yanında bütün köylünün ortaklaşa hazırladığı yemekler ikram edilir. Patlıcan dermesinde ise özellikle bol yağda ve bol sarımsakla kızartılan patlıcanların üstüne domates sosu yapılır yemek servis edilir. Yine aynı köyde düğünlerde ikram edilen düğün çorbası ve yine eski nişan törenlerinin vazgeçilmez tatlısı "eski saraylı" en önemli halk mutfağı ürünlerindendir. Günümüzde "yeni saraylı" ile karıştırılan bu tatlının yapımı ustalık ister. Un, su ve az tuz ile yoğrulan hamur açılır. Şeritler halinde kesildikten sonra yuvarlak biçimde etrafına dolanır. Bol yağda kızartıldıktan sonra tepsiye dizilir ve üzerine şerbet dökülür. Üzerine istenirse susam serpilir. Yeni saraylı ise tulumba tatlısı gibi yağdan çıkar çıkmaz şerbete atılır (KK.32).

Balıkesir yöresinde düğün ve cenazelerde gelen misafirlere kadınların imeceyle yaptıkları düğün çorbası, fasulye, nohut, pilav, helva, yahni, hoşaf, salata, turşu ikram edilir. Ayrıca düğünlerde kuzu etinden keşkek yapılır. Düğünlerde çoklukla kurbansız bayrak kaldırılmaz (KK.162, KK.241, KK.350). Düğünlerde keşkek yıkanıp ocağa vurulur. Bazı düğün sahipleri keşkeğin altına kemikli et döşer. Keşkek piştikten sonra iki kişi keşkeğin başına geçer ve keşkeği iyice döverler. Yemekler hazır olunca ilan verilir, bütün köy yemeğe davet edilir.

Bazıları düğün yerinde yemeğini yerken, misafiri olan köylüler evlerine bir sini yemek götürüp evinde misafirleriyle birlikte yiyebilir (KK.254). Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü'nde de benzer şekilde Çerkes düğünlerinde koyunlar kesilir, haşlanmış et verilirdi. Kuzu eti çokça kaynatılarak kemiklerinden ayrılır ve et soğutmaya bırakılır. İkram edileceği zaman siyah suyu ayrılır, suyu ısıtılır, et ise biraz soğuk şekilde servis edilir. Bu et ile bazen sarımsaklı yoğurt karıştırılır. Düğünlerde etin dışında hamurun birkaç çeşidi yapılmaktadır. Bu yemek yapım süreçlerinde ise imece usulüyle kadınlar rol alır (KK.6).

Bandırma-Dedeoba Köyü'nde düğünlerde en çok kuru fasulye, nohut, patates, keşkek, çorba, pilav yapılmaktadır. Tatlı olarak ise aşure ve hoşmerim yapılmaktadır (KK.136). Bandırma'nın Aksakal Köyü'nde düğünlerde “düğün çorbası” adı verilen çorba yapılır. Etli nohut ve etli patates yemekleri pişirilir. Hem pilav hem keşkek yapılır. Tatlı olarak ya hoşmerim ya da irmik helvası yapılır. Hatimlerde de baklava yapılmaya çalışılır (KK.319). Susurluk'un Babaköy Köyü'nde düğünden sonra “gezek” adıyla kız tarafında bir yemek verilir. Böylece damat da ilk defa kız evine girmiş olur (KK.34). Savaştepe-Kongurca Köyü'nde düğünlerde üç gün boyunca yemek yapılır. Köyde yemekleri pişiren aşçılar vardır. Düğünlerde bulgurlu veya peynirli börek yapılırdı. Börek haricinde çorba, keşkek, pilav, nohut, helva, hoşaf da yapılmaktadır (KK.67).

Fotoğraf 98: Sındırgı-Merkez'de bir düğün yemeği.

Fotoğraf 99: Kuzinede gündelik ekmek yapımı.

Fotoğraf 100: İvrindi-Gümeli Köyü'nde ekmek yapımı.

Fotoğraf 101: Dursunbey-Sarnıç Köyü'nde ekmek yapımı.

Balıkesir havalisinde yiyeceklerin geleneksel pişirme mekân ve araçları Anadolu sahasında yaygın olarak görülen şekliyle saç üzerinde, tandırda, müstakil veya ortak köy fırınlarında ya da kuzinelerde yapılır. Ekmek, günlük, haftalık ya da aylık yapılır. Uzun süre muhafaza edilmesi amacıyla yapılan ekmeklerde kuru yufkada görülen türde özel teknikler kullanılır. Geçmişte haftalar boyu yetecek miktarda yapılan ekmek türleri kadınların çok çeşitli görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmelerine imkân sağlayıcı bir sebeple ilişkilidir. Köylerde ortak veya müstakil fırınlar yakın zamanlara kadar ekmek, börek vb. yiyeceklerin pişirilmesi süreçlerinde yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu alanlar uzun yıllar sadece pişirme işlevi üstlenmemiş, kültürel yaratım ve aktarım ortamları olmuşlardır. Köy fırınları hakkında tespit edilen şu bilgilerle hemen bütün alanlarda karşılaşılabılır: “Önceden erkekler tarafından yapılan köy fırını vardı. Herkes bu fırından yararlanır ve ekmeklerini burada pişirirdi. İmkânı olanlar evlerinin önüne de fırın yaptırdı. Yine Kurban Bayramı'nda etlerinden ayrılan kemikler bu fırınlarda kurutularak tüketilirdi. Uzun süre dayanan ve üzerinde hafif etler olan bu kemikler zaman zaman ya yemeklere ilave edilir ya da olduğu şekliyle tüketilirdi.” (KK.297).

Günümüzde az sayıda köyde ekmek fırınlarının eskiden olduğu gibi kullanıldığı tespit edilmiştir. Köy nüfusunun şehre rağbet etmesi, köyde kalan nüfusun yaş ortalamasının yükselmesi, hamur yoğurma, ocak yakma gibi işlerin ağır gelmesi ve köylere kadar servis yapan fırıncıların giderek artması gibi sebepler fırınların kaderlerine terk edilmelerinin hâkim sebepleri arasındadır. Bu durum, sadece bir üretim alanı olmayıp aynı zamanda sosyalleşme ve kültürel aktarım alanı işlevi üstlenen fırınların bu önemli bir işlevlerini yerine getirememeleri sonucunu beraberinde getirmiştir.

Yiyecek ve içecek çeşitliliği araştırmanın örneklem ve evren gurubunda yer alan kültürel çeşitlilik bağlamında oldukça zengindir. Kendilerini tarihsel sergüzeşterlerine, inanç yorumlarına ve etnik kökenlerine göre Yörük, Türkmen, Manav, Pomak, Muhacir, Çepni, Tahtacı, Çerkes vb. adlarla tanımlayan toplulukların yiyecek içecek çeşitlilikleri lokal yönleriyle de dikkat çekicidir. Yan yana bulunan ancak farklı kimliklerle kendini ifade eden köylerin yiyecek ve içecek çeşitleri arasındaki farklar dikkat çekici türdendir. Örneğin Bigadiç-Yolbaşı Köyü'nde kaynak kişimizin verdiği bilgiler şöyledir: “Gözek/mantı yapımında un, su, yumurta ve tuzla yoğurulan hamur bezelere ayrılıp tek tek açılır. Daha sonra kare kare kesilir. Kesilen bu yufkalar daha sonra tuzlu ve yağlı suda haşlandıktan sonra süzülür. Üzerine sarımsaklı yoğurt ve yağda kavrulmuş salça dökülerek servis yapılır. Güveç ise dana ya da kuzu eti, domates, biber, soğan, maydanoz ve tuz, toprak güvece dizilerek hazırlanır. Üzerine su ve yağ ilave edilir. Eğer et yağlı ise yağ konulmaz. Fırında pişirildikten sonra servis yapılır.” (KK.297). Bir hamur işi olan “kabaklı börek” yapmak için olgunlaşmış siyah kabağın kabuğu soyulur. İçindeki çekirdekler güzelce temizlenir. Temizlenmiş kabak rendelendikten sonra suda iyice yıkanır. Sonra tuzlu hamur yoğrulur ve hamur yufka haline getirilir. Buna sadece şeker eklenir. Hazırlanan kabak yufkanın arsına serpiştirilir, rulo haline getirilip tepsiye dizilir. Üzeri pekmez veya yoğurtla yağlanarak pişmeye bırakılır (KK.21).

Dursunbey-Kavacık Köyü'nde bir hamur işi olan “bükme aşısı”nın yapımı şöyle anlatılmıştır: “Bükme aşısını biz saçta yaparız. Önce hamur kararız. Onu güzelce sofranın üstüne yayarız. Başka yere de bir leğen ot koyarız, marul yahut ıspanak olur bu, içine maydanoz, peynir katar ve soğan doğrarız. İçine biraz yağ gezdiririz, tuzunu katarız. Peynirini de rendeleriz içine, oradan onu karıştırırız. Hazırladığımız yufkanın içine sereriz otu. Onu bükü büküveririz. Ona ‘bükme’ derler. İki kat ederiz biz onu.” (KK.24). Savaştepe-Kongurca'da hamur işi yapma süreçleriyle ilgili şu bilgiler verilmiştir: “Koza hazırlamak için hamuru un su ve tuzla yoğrulup açıldıktan sonra mantı gibi kapatırız. İçine hiçbir şey koymayız. Sonra siniyi yağlayıp üzerine dizer ve kuzinede kazartırız. Sonra da soğan yağ ve 336

salçalı su hazırlayıp üzerine dökeriz. 'Kulak' da aynı koza gibi hamuru hazırlanıp açılır. Kozada kesilen hamurun dört ucu birleştirilirken kulakta iki ucu birleştirilir. O da suda haşlanmaktadır. Bazen yağlanıp, bazen yoğurtla, bazen de salça ile servis edilir. Bazen de üzerine tarhana kavrulup dökülür.” (KK.309).

Balıkesir yöresinde keşkek çoklukla törenlik bir yiyecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sındırgı’da keşkek yapımı şöyle aktarılmıştır: *“Buğdayı yıkar döversin, iyice kabuğunu çıkarırsın, ondan sonra kurutursun. Kuruttuktan sonra pişirdiğin zamanlar iyice yıkar, ıslatırsın. Bunu yıkadıktan sonra altına etini koruz, üstüne de keşkeğini koruz, güzelce kaynatırsın. Kaynattıktan sonra o kemikli et ise, kemiğini alıp güzelce onu döveriz. Dövdükten sonra servis yaparız.” (KK.22).*

Gönen’in Bayramiç Köyü’nde Çerkesler “şıpsı” adını verdikleri bir yemeğe çok rağbet ederler. Diğer adı “kulak” ya da “üçgen mantı”dır. Su, un ve tuz ile yoğrulan hamur açılır, kare şeklinde kesildikten sonra ortasına istenilen bir harç konur ve üçgen şeklinde kapatılır. Suda haşlanarak servis yapılır. Üzerine yoğurt ya da sadece kızdırılmış yağ gezdirilir. Bir diğer yemek ise “halüj”dür. Su, un, tuz ve maya ile tutulan hamur parçalara ayrılır. Arasına soğan, maydanoz, Çerkes peynirinden oluşan harç konur ve kapatılır. Fırında pişirildikten sonra servis yapılır. Aynı köyde “Macir böreği” (muhacir böreği) adlı börek türü kışlık hazırlanan yufkalarla yapılır. Su, un ve tuz ile hazırlanan hamurdan bezeler ayrılır ve oklava ile açılır. Saç üzerinde pişirilir ve kışın kullanılmak üzere üst üste dizilerek üzerleri örtülür. Börek yapılacağı zaman bu yufkalar önce ıslatılır ve bezle örtülerek yumuşamaları sağlanır. Daha sonra yufkalar sırayla tepsiye dizilir. Aralarına istenilen peynirli ya da kıymalı harç hazırlanır. Yine aralarına yumurtalı, sütlü, yağlı karışım dökülür. En üste de bu karışım döküldükten sonra fırına verilir (KK.289). Manyas’ın Çavuşköy Köyü’nde fırında pişirilen katıklı yemeğe “dızmana” adı verilir. Tarlalarda çalışan işçiler için pişirilen ve oldukça rağbet gören bu yemek işçilerin tarla sahiplerinden beklentileri arasında olmuştur. Köyde yöresel Çerkes peyniri bugün de yapılmaktadır. Oldukça yüksek kaloriye sahip olan bu peynir örme sepete koyulup bir gün bekletildikten sonra güneşe çıkarılıp kurutulur. Bir gün boyunca güneşte bekletilince sertleşir. “Kaçamak” denilen pastanın içine bu peynirden konulur. Bu peynir tereyağlanıp içine yumurta kırılarak da yenilebilmektedir (KK. 379). Bandırma’nın Yeni Sığırcı gibi ahalisi Çerkes olan köyleri ile Manyas’ın Çerkes ahalili köylerinde “mahsima” adı verilen özel bir içecek vardır. Mahsima, kabak ve tahılın suyun içinde iyice çökmesinden sonra üstte kalan suyun kepçe ile alınmasıyla hazırlanana mayalı bir içecektir (KK.397, KK.105).

Balıkesir havalisini yaygın yiyeceklerinden olup aynı zamanda kışlık

yiyecekler arasında yer alan tarhana, Savaştepe'nin Karapınar Köyü'nde şöyle yapılmaktadır: Tarhana yapmadan önce süt pişirilip yoğurt mayalanır. İki çeşit tarhana yapılır. Birine "ekşileme", birine de "günübirlik" denilmektedir. Ekşileme, tarhananın kazanın içinde suyla karıştırılması sırasında yoğurt katılması ile yapılır. Tarhana hamurunun içine pişmiş nohut ve göce (küçük taneli bulgur) de konulmaktadır. Bulgur sürttürülüp küçültülerek tarhananın içine katılır. Yoğurtlu tarhana ise yoğurdun kazanda kaynatılması sırasında bir avuç tuz atılmasını müteakip nohut ve göcenin eklenmesi ile hazırlanır. Bu karışım bir saat kadar ocakta kepçeyle karıştırılarak kaynatılır. Tane tane olmaya başladığı fark edilince bir bezin üzerine dökülür. Ovalanıp tarhana gözerinden geçirilir. Ufalandıktan sonra kurutulup hazır hale getirilir. Pişirilirken ise az miktarda yağ ve salça katılarak soğuk suda karıştırılarak pişirilir. İçine sarımsak ilave edilip iyice kaynatılır (KK.148).

Araştırma sahasının muhtelif alanlarında gelincik otu, eşek turpu (turp otu), kazayağı, kuzukulağı, ebe gümeci, ak kız diken, ebe kuzular otu gibi otlarla yemekler de yapılmaktadır. Geçmişte kadınların daha fazla rağbet ettiği otlar zamanla unutulmaya başlamış ve çeşitlilik azalmıştır.

Geçmişte mayaya duyulan ihtiyacı karşılamak amacıyla kadınlar geleneksel yöntemlerle maya yapmaya yönelmişlerdir. Örneğin Kepsut'un Gökköy Köyü'nde maya yapmak için kuzukulağı denilen ekşi bir ot kullanılmıştır. Kuzukulağı otu ezilerek sulandırıldıktan sonra suyuyla yoğurt mayalanmıştır. İncirin koptuğu daldan çıkan suyla da yoğurt mayalanmıştır. Ekmek mayası da nohudun mayalanmasıyla elde edilmiştir. Ekmek mayasının bozulduğu hallerde ise tarhana ıslatılarak tekrar yeni maya oluşturulmuştur (KK.23).

Balıkesir havalisinde kadınların yağ tercihleri de sosyo-ekonomik ve topografik özelliklere göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin hayvancılığın bugün de sürdürüldüğü Yörük kadınları hayvansal yağlara (tereyağı, kuyruk yağı, iç yağı vb.) ağırlık verirken, zeytin tarımının yoğun olduğu çevrelerde kadınların tercihi çoğunlukla zeytinyağından yanadır.

3. 5. 2. Sofra Düzeninde Hiyerarşi

Kadının topluluk ve aile hiyerarşisindeki ve statüsü üzerinde değerlendirmeler yapılırken kısaca değinilen sofra düzeni, yemeğin sunumu ile ilgili usul ve gelenekler, sofranın hiyerarşi ve statü dışındaki diğer simgesel anlamları gibi konularda da dikkat çekici veriler sunabilmektedir. Sofra düzeninin aile içi hiyerarşiye ve rollere dönük somutlayıcı görüntüleri ile pek çok toplulukta karşılaşmak mümkündür. Örneğin Jack Goody, Gana'nın kuzeyinde yaşayan Lodagaa topluluğu üzerinde araştırmalar yaparken tespit ettiği şu bulgulardan

bazıları geleneksel topluluklarda sıklıkla takip edilebilir türdendir: “Öncelikli olarak incelediğim her iki Afrika toplumunda da kız ve erkek çocuklar anneleriyle birlikte yiyerek büyürler, daha sonra erkek çocuk ya evdeki diğer genç erkeklerin bulunduğu yeme grubuna katılır ya da babası ve diğer yaşlı adamlarla birlikte yer. Fakat yetişkin kadın ve erkekler neredeyse hiçbir zaman birlikte yemezler. Kadın erkeğe bir kâsede lapa ve diğer kâsede de çeşni getirir ve bırakır. Bu örüntü Afrika’da yaygındır ve dünyanın bazı yerlerinde kadınların gözden uzak tutulmasında görüldüğü gibi yabancıların evde ağırlanmasıyla hiçbir şekilde ilişkili değildir ve bu örüntü uzun senelerdir bu şekilde devam etmektedir. Toplumun hızla değişen alanlarında bile karı kocanın birlikte yemek yediği nadiren görülür. Çalışan ailelerde bile kadın mutfaka çekilir ve koca ya da evdeki diğer erkekler yemeklerini tek başlarına yer. Geleneksel LoDagaa toplumunda kadınlar, çocuklarla birlikte yemek pişirilen yerde kendi paylarını alır, erkeklerle bir gölgelikte ya da bazen çatıda servis yapılır. Kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde farklı şekillerde yemek yerler. Erkekler çömelerek ya da üç bacaklı taburelerde oturarak yerken, kadınlar bacaklarını uzatır ya da dört bacaklı taburelerde otururlar.” (Goody, 2013: 115).

Balıkesir havalisinde de cinsiyet ve yaş temelinde farklı usullerle karşılaşılmaktadır. Köylerde yaşlı ilerlemiş çiftler çoğu zaman yer sofrasında aynı kaptan yemek yerken, nispeten daha genç olan ebeveynlere sahip ailelerde masada ve ayrı tabaklarda servis yapıldığı müşahede edilmiştir. Ayrıca yemekli misafir kabullerinde yaşlı ebeveynlere sahip ailelerin sunum biçimlerinde yer sofraları korunurken geçici bir değişime gidildiği, aynı kaptan yemek yemenin yerini ayrı tabaklarda servisin aldığı görülür. Kırsal lokasyonun dışındaki merkezi yerleşimlerde ise sunum ve servisin kişiye özel şekilde standartlaştığı görülmektedir.

Fotoğraf 102: Yenice Köyü’nde aynı kaptan yenilen bir yer sofrası.

Sofra düzeni bağlamında tespit edilen verilere genel olarak bakıldığında merkeze bağlı Kurtdere Köyü'nde eskiden aileler çok kalabalık olduğu için iki sofra erkekler, iki sofra da kadınlar için hazırlanmış. İşe yetişebilmek için önce erkekler yemek yemiş. Kadınlar da erkekler gittikten sonra yerlermiş (KK.66). Bir başka örnek de Bandırma'nın Yeni Sığırcı Köyü'nde yaşayan Çerkesler arasında tespit edilmiştir: *"Üç ayaklı meşhur bir soframız vardır bizim. Onun üç ayaklı sandalyesi de vardır. Baba o sofraya oturur. Ayrı odadadır onun sofrası. Çocukların olduğu sofra da ayrıdır. Çocuklar oturur sofraya, anne de onlara hizmet eder. Baba neden tek başına ayrı bir yerde yemeğini yer diye sorarsanız da çoluk çocuk rahat yemek yesin düşüncesi vardır babada. Bir de başka bir şey daha var. Mesela benim abimle yengem ve babam hiçbir zaman aynı sofraya oturmazlar. Kaynata, oğlan, gelin bir sofrada hiçbir zaman oturmaz. Gelin, oğlan, kaynata hiçbir araya gelmez, gelmemeye çalışır. Bu sadece sofra için de değil, genel olarak böyledir. Bunlara eskiden çok dikkat edilirdi ancak bugün artık neredeyse bitti."* (KK.6).

Bu anlatımda vurgulanan unsurlardan biri olan, aileye dışarıdan dâhil olan gelinlerin sofra düzenindeki yerleri Altıeylül'ün Kavakbaşı Köyü'nden tespit edilen şu bilgilerde de karşımıza çıkmaktadır: *"Kayınbabamızın yanında yemek yiyemezdik. Su dahi içemezdik. Saygıdan ve utançtan onların yanında konuşamazdık. Gelin evdeki herkesi doyurduktan sonra ayrı bir yerde karnını doyururdu. Kalabalık ailelerde ise önce erkekler sonra da kadın ve çocuklar doyurulurdu. İki üç tane sofra atıldığı zamanlar olurdu. Gelin kadın ve çocuklarla birlikte de yemeğini yiyebilirdi. Kadın evde eşiyile yalnız ise sofraya birlikte oturlardı. Sofraya öncelikle yaşlılar ve erkekler otururdu. Önce yaşça büyük olanlar veya erkekler yemek yemeye başladılar. Erkek evin direği olarak kabul edildiğinden sofranın duasını erkek okurdu."* (KK.333). Bir başka Çerkes yerleşimi olan Manyas'ın Çavuşköy Köyü'nde gelin, kaynananın ve kaynatanın yanına giremez, onlarla aynı sofrada yemek yiyemez. Yemeğini kimse görmeden kenarda bir yerde yer. Kaynana ve kaynatanın yemek yemesini ayakta bekler. Evde misafir olduğu zaman da aynısını yapar (KK.126).

Verilen örneklerdeki kadar keskin hatlar içermeyip, gelinlerin de sofraya oturabildiği alanlarda oturma düzeninin muayyen bir şekil aldığı görülmektedir. Dursunbey'in Kavacık Köyü'nde kadınlar ve erkekler birlikte sofraya otururken evin gelinleri sofraya en son oturur ve hizmeti onlar yapar. Sofrada bir eksik fark edilirse kayınvalideler gelinlerini çimdikleyerek uyarır (KK. 24). Bandırma'nın ahalisi Kırım Tatarı olan Orhaniye Köyü'nde sofrada önceden hiyerarşik bir yapı vardır. Babanın yeri sofrada daima bellidir. Şu anda büyük oranda sona eren bu uygulamada kayınpederin yanına kayınvalide oturur. Gelin ise kayınvalidenin

yanına oturur (KK.247). Merkeze bağı Paşaköy’de de sofranın bir oturma düzeni vardır: “Biz dedelerle, babaannelerle büyüydük. İlk önce dedem otururdu sofraya, yanına babaannem oturur, ondan sonra babam oturur, babamın yanına annem oturur, ondan sonra çocuklar dizilir. Düzen o şekildedir. İlk önce dedene verirsin kaşığı, ilk önce deden başlar yemeğe ondan sonra yemeğe başlarsın.” (KK.280). Bandırma’nın Aksakal Köyü’nde eskiden yer sofralarında herkesin yeri belli olur; baba başköşeye, evin annesi de eşinin yanına otururdu. Gelinler de servis yaptıkları için yemeğin yakınına oturdular. Sofrada bir eksik varsa gelin almaya kalkardı (KK.49).

Fotoğraf 103: Edremit’in Çamcı Köyü ile Burhaniye’nin Tahtacı Köyü’nde cenaze ve devir yemeklerinde kadın işbirliği.

Betimlenen bu uygulamaların bir benzeri Edremit’in Çamcı Köyü’nde cenaze yemeklerinde de görülür. Cenazeden sonra erkekler cenaze evine gelirler ve bu esnada bütün köy halkı evinden cenaze evine yemek getirir. Yemeğe önce erkekler oturur. Erkeklerden arta kalanları kadınlar yerler. Tarihselliği olan bu usule, önceleri erkekler ses çıkarmazken günümüzde itiraz ederek kadınların da kendileriyle birlikte yemek yemelerini istemektedirler. Fakat kadınlar atalarından böyle gördükleri için beraber yemekten imtina ederler (KK.125).

3. 6. Uygulamalı Folklor ile Kadın Ekonomisine Dair Tespit ve Öneriler

Proje kapsamında gerçekleştirilen alan araştırmaları sırasında kadın merkezli uygulamalı folklor ve kadın ekonomisi konuları ile ilgili tespit ettiğimiz olgular ve bu olgulara dönük değerlendirme ve önerilerimiz, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ile diğer tüm paydaş ve yararlanıcılara hitap eder şekilde maddeler halinde belirtilmiştir:

1. Turizm ekonomisi içinde otantik özellikleri ile önemli bir pazar payına sahip olan kadın eli değmiş örme, işleme ve dokuma ürünlerin, pek çoğu ithal fabrikasyon ürünlerle rekabet edebilmesine imkân tanıyacak ekonomik tedbirlerin alınması elzemdir. Bu anlamda Yağcıbedir başta olmak üzere yörenin dokuma ürünleri içinde tercih edilirliliği yüksek ürünlerin kadınlara dönük istihdam çalışmaları ile yaygınlaştırılması sadece kadın ekonomisi için değil genel ekonomi için de olumlu sonuçlar doğuracaktır. Öte yandan el işi nitelikli kadın emeği ürünlerinin meraklılarınca temin edilmesine ve üretici kadınların ekonomilerine çok daha fazla katkıda bulunmasına imkân tanıyan kadın satıcı odaklı mevcut pazar yerlerinin il merkezinde çeşitlendirilmesine ek olarak tüm ilçelerine yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi ve desteklenmesi ayrıca önemlidir. Balıkesir merkezi ile Sındırgı ve Gönen ilçelerinde faaliyet gösteren kadın emeği pazarlarının yaygınlaştırılması ve tüketicilerin bu alanlara yönlendirilmesi şüphesiz çoklu olumlu etkiler ortaya çıkaracaktır. Mevcut pazar yerlerinde ürünlerini satan kadınların hayatlarında olumlu anlamda görülen bariz değişiklikler yenilerinin yaratacağı etkiye kılavuzluk edecek türdendir.

2. Balıkesir yöresine başta İstanbul olmak üzere metropol kentlerden gerçekleşen göçler oldukça yaygınlaşmıştır. Hayatlarının kalan kısmını Balıkesir’de yaşamak isteyenlerin hemen hepsi Edremit Körfezi’nde bulunan lokasyonları tercih etmektedirler. Bu tercihte bu alanın topografik ve klimatolojik özelliklerinin yanı sıra turizm ve kültür ekonomisi bağlamında sahip olduğu popülerlik belirleyici olmaktadır. Sözü edilen göç, tam anlamıyla bir tersine göç değildir. Zira göç edenlerin pek çoğu aslen Balıkesirli değildir. Farklı yaş gruplarından evli ve bekâr kadınlar yerleştikleri yeni alanlarda becerileri ve ilgileri nispetinde el sanatlarına, doğal ürün üretimine ve pazarlamasına dâhil olan müteşebbislerdir. İstanbul’dan gelerek Edremit’in Çamlıbel Köyü’ne yerleşen Ayşın Aksu da bu kadınlardan biridir. Kademeli bir gelişimle ekonomik bir potansiyele erişme yolunda ilerleyen bu türden teşebbüslerin Güney Marmara Kalkınma Ajansı, KOSGEB vb. kurum ve kuruluşlar tarafından denetlenebilir hibeler yoluyla desteklenmesinin kadın ekonomisi, kültürel temsil ve çeşitlilik açısından somut etkiler yaratacağı değerlendirilmektedir.

Fotoğraf 104: Edremit'in Çamlıbel Köyü'nde Ayşın Aksu'nun dükkânından bir görünüm.

3. “Balıkesir Pullusu” gibi bütünüyle yöreye özgü karakter taşıyan kadın tören giyimlerinin, çalışmanın ilgili bölümünde de ifade edildiği gibi, geleneksel ve modern unsurların iç içe girdiği güncel moda eğilimleri dikkate alınarak tanıtılması ve olası talep artışı ile birlikte üretimin yaygınlaşması ile istihdam, kadın ve aile ekonomisi, geleneksel kültürün ve bilincin güncellenmesi gibi pek çok alanda somut gelişme gözlemlenebilecektir. Balıkesir pullusu örneğinde de görüldüğü üzere kadın emeği ile üretilen ve kültür ekonomisi içinde önemli bir potansiyele sahip olan ürünlerin yaygınlaştırılması yolundaki girişimler bürokratik ve ekonomik bariyerlere takılabilmektedir. Nurhan Sökmen gibi usta ve öğreticiler aracılığıyla kültürel bellekte canlandırılmaya başlanan Balıkesir Pullusu, piyasada henüz arzu edilen rağbete ulaşamamıştır. Bu durumda, yeterli tanıtımın yapılamamasına ek olarak tüm bir kıyafet formundaki Balıkesir Pullusu'nun kaliteli malzeme ile imalinin 20 bin TL'yi geçmesinin sebep olduğu talep düşüklüğü belirgin sebepler olarak değerlendirilebilir. Balıkesir Pullusu'nun yaygınlaştırılması yolunda bugüne kadar somut olarak eğitim programları ve sergi etkinlikleri düzenlenmiştir. Olumlu bir gelişme olarak 2018 yılının Aralık ayında başlayıp kesintiye uğrayan ve 2019 yılının Temmuz ayı itibarı ile yeniden yürürlüğe konulan Karesi Belediyesi, İŞKUR İl Müdürlüğü ve Karesi Halk Eğitim Müdürlüğü işbirliğine dayalı öğretim ve istihdam

programının hayata geçirilmiş olması potansiyelin anlaşılması bakımından memnuniyet vericidir¹⁸.

Türkiye'nin diğer yörelerinde olduğu gibi Balıkesir yöresinde de kına ve nişan başta olmak üzere geçiş dönemi ekseninde gerçekleştirilen seremonilerde malzeme menşei Hindistan olan popüler bindallılar yoğun olarak rağbet görmektedir. Popüler kültürün geleneksel kültürden gasp ettiği pek çok kültürel olguda aynı durumu görmek mümkündür. Çoğunluğu sentetik kumaşlar üzerine renk cümbüşlü Hint plastiği/camı eklemek suretiyle oluşturulan mevcut bindallıların tedarikçisi durumunda olan organizasyon firmaları ve bindallı mağazaları, düğün sezonunda talepleri karşılamakta zorlanmaktadırlar. Üst gelir grubunu oluşturan ve "sosyete" şeklinde adlandırılan elit azınlık istisna tutulmak kaydıyla çoğunluğun sosyo-ekonomik yapısıyla, kültürel ve ahlaki mirasıyla uyumsuz şekilde israfın meşrulaştırıldığı karnaval havalı nişan ve kına seremonilerinde yeni bindallı formuyla popüler kültür işgalini tamamlamaktadır. Mevcut bindallıları kültürel mirasın güncellenmesi olarak değerlendirip olumlayan kitleler, güncelleme ile sahteleştirme arasındaki çizgiye dikkat etmeye zorlanmalıdırlar. "Organik" söylemini pazarlama süreçlerinde adeta fetişleştiren popüler kültür kanallarının aslında varlıklarını sahteleştirmeye borçlu olduklarının hatırlanması ve hatırlatılması elzemdir. Balıkesir Pullusu'nun üretim maliyetinin makul seviyelere çekilmesini sağlayacak finansal teşviklerin kapsamına dâhil edilmesi ve popüler kültürün sıkça kullandığı tanıtım mecralarında etkili biçimde tanıtılması ile kültürel mirasla uyumsuz Hint motifli bindallılar yerine önce mahalli, sonra ulusal ölçekte rağbet görmesi olasıdır. Bu sayede sadece kültürel mirasın korunması yolunda bir eylem gerçekleştirilmeyecek, aynı zamanda kadınlar özelinde önemli bir istihdam alanı oluşturulabilecektir (Aça, 2018a: 225). Öte yandan halk eğitim merkezleri ile çeşitli kadın dernekleri tarafından önemli bir kısmı geleneksel el sanatlarının güncellenmesi ekseninde kadınlara dönük olarak verilen eğitimlerin sadece sertifikasyonla sınırlı kalmayacak şekilde istihdam kanallarının genişletilmesi, kadınların ekonomik gücünün desteklenmesine ek olarak kültür ve turizm endüstrisi üzerinden ülke ekonomisine katma değer sağlanması bakımından elzemdir.

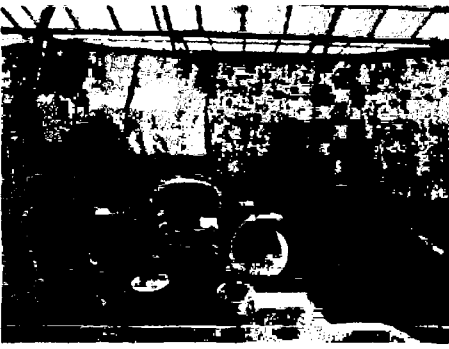
¹⁸ Söz konusu program hakkında Karesi Belediyesi tarafından yapılan tanıtım hakkında bk. https://www.karesi.bel.tr/yazi/balikesir-pullusu-istihdam-yolculuguna-basladi/?dil=tr_TR (Erişim: 28.07.2019) Programın yeniden hayata geçirilmesi ile ilgili ulusal medyada yer alan bir haber için bk. <https://www.haberturk.com/balikesir-haberleri/69758401-balikesir-pullusu-kareside-yeniden-canlaniyor> (Erişim: 28.07.2019)

4. Havalide kadın istihdamı konusunda takdire şayan teşvik edici bir örnekle Bandırma'nın Aksakal köyünde karşılaşılmıştır. Bandırma-Balıkesir karayolu üzerinde "Dedenin Çiftliği" adıyla hizmet vermeye başlayan dinlenme tesisinde Aksakal köyünden 15 kadar kadın çalışmaktadır. Çoğunluğu daha önce tarım işleri dışında herhangi bir yerde çalışmayan kadınlar, ilk kez bu tesiste çalışmaya başlamıştır. Tesisini açan kişi Aksakal Köyü'nden olduğu için kendi köyünün kadınlarını istihdam etmiştir. Kadınlara çalışmalarını teklif etmiş; kadınlar da İŞKUR'dan başvurularını yapıp işe alınmışlardır. Tesisteki yemekleri aşçı yapmaktadır. Kadınlar burada çiğ börek, gözleme, sarılık hamur, yaprak sarması yapmaktadır. Sunum için de turşu, reçel, kahvaltılık salça yapılmıştır. Bu ürünler geleneğe bağlı olarak hazırlanmaktadır. Evde nasıl yapılıyorsa tesiste de o şekilde yapılmaktadır. Bu türden kadın istihdamlı çalışma alanlarının sadece bireysel teşebbüslerle yaygınlaşamayacağı aşikardır. Bu sebeple konuya dönük olarak Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı işbirliğinde gerçekleştirilen çalışmaların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Fotoğraf 105: Dedenin Çiftliği adlı dinlenme tesisinde çalışan Aksakal Köyü kadınları ile gerçekleştirilen mülakatlardan bir görünüm.

5. Balıkesir havalisinde kadın yaşamının, emeğinin ve estetiğinin tarihsel seyriyle modern usullerle takibine imkân tanıyacak bir sergileme alanı bulunmamaktadır. Kadın merkezli üretim süreçlerinin ve ürün çeşitliliğinin yanı sıra kadın giyimlerinin vb. sergilendiği müzelerin kurulması kültürel mirasın tanıtımı ile turizm destinasyonunu da güçlendirecektir.

Fotoğraf 106: Balıkesir Hanımeli Pazarı'ndan görünüm.

6. Yörenin turistik lokasyonlarına erişim sağlayan Balıkesir-Edremit yolu üzerinde farklı mesafelerde kendi imkânları ile oluşturdukları alanlarda bağlı oldukları belediyelere işgaliye bedeli ödemek suretiyle köylerinde ürettikleri çok çeşitli gıda ürünlerini mola veren turistlere pazarlayan ve çoğunluğu kadınlardan oluşan satıcılara çok daha iyi koşullarda hizmet vermelerini sağlayacak alanlar tanzim edilmeli ve buraların kullanımından ücret talep edilmemelidir. Turizm sezonunun yoğun olduğu haziran, temmuz ve ağustos aylarında kadınların bu alanlarda hatırı sayılır bir kazanç elde etmeleri ekonomik açıdan olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Benzer bir durum, turistik lokasyonlarda seyyar olarak çoğunlukla kurutulmuş sebze, meyve, baharat ve şifalı ot satan kadınlar için de dikkate alınmalıdır. Kimi zaman al-sat, kimi zaman da üret-sat usulü ile plajlar, çay bahçeleri vb. alanlarda ikna edici sözlü pazarlama teknikleri ile satış yapan kadınlar için turizm sezonu boyunca belirtilen alanlarda sabit kadem pazar alanlarının oluşturulması, tamamı kadın satıcılardan oluşan bu alanlar için yerel yönetimlerce işgaliye, Maliye Bakanlığı tarafından ise vergi muafiyeti sağlanması önem arz etmektedir. Pek çoğu ilgili lokasyonun kırsal yerleşimlerinde yaşayan pazarlamacı kadınlar, sattıkları bitki ve baharatların kullanım alanlarına dönük geleneksel bilgiyi tüketicilerle paylaşmaktadırlar. Bu

tasarruf ilk bakışta bir pazarlama tekniği gibi görünse de geleneksel bilginin korunması, hatırlatılması ve yaygınlaştırılması açısından son derece önemlidir. Kadınlarımız geleneksel ekoloji bilgisinin pek çok bileşeninin doğal aktarıcıları rolünü üstlenmişlerdir.

7. Balıkesir yöresi süt ürünleri içinde özellikle peynirin oldukça önemli bir yer vardır. Modern üretim araç ve teknikleri ile üretilen çok çeşitte peynir, sadece ulusal anlamda değil uluslararası anlamda da şöhrete erişmiştir¹⁹. Ekolojik tarım ve gerçek manasıyla organik ürünlere gösterilen yoğun ilgi dikkate alındığında hayvancılığın desteklenmesinin bir sonucu olarak kadınlar tarafından üretilen organik peynirlerin iç ve dış pazarda yoğun ilgi göreceği değerlendirilmektedir.

8. Yörede tütün tarımının oldukça sınırlı alanda yapılı hale gelmesi tütüncülüğün tüm süreçlerine yoğun şekilde katılım gerçekleştiren kırsal yerleşim kadınlarının önemli bir ekonomik kaynaktan mahrum kalmalarına sebep olmuştur. Tütün dikim alanlarının kısa vadede eskisi gibi genişlemeyeceği öngörüldüğünde aile bütçesinde ve üretim ekseninde şekillenen kültürel süreçlerde meydana gelen kaybın telafi edilmesi yolunda alternatif tarım ürünlerinin yaygınlaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bandırma'nın Eski Ziraatli ve komşu köylerinde son yıllarda giderek yaygınlaşan ceviz fidanı yetiştiriciliği veya İvrindi'nin Gümeli köyünde giderek önem kazanan kestaneçilik örneklerinde olduğu gibi yörenin coğrafi bileşenlerinin topografik, klimatolojik ve ekonomik koşulları ile uyumlu ürün çeşitliliğinin etüt edilmesinde ve zaman kaybedilmeden somut çalışmalar yapılmasında yarar vardır.

9. Kentsel kimliğe sahip lokasyonlarda kadın müteşebbisler tarafından cüz'i kâr marjları ile işletilen küçük çaplı işletmelerin ekonomik teşvik paketleri bağlamında vergi indiriminden yararlandırılması diğer bir önemli husustur. Mevcut istihdam ve teşvik paketlerinde işletmelerin istihdam kabiliyetleri nispetinde destekler sağlanmaktadır. Pek çoğu işletme sahibi kadınlar tarafından herhangi bir çalışan istihdamı olmadan bizatihi işletilmeye çalışılan mikro işletmeler istihdam/teşvik denkleminde yararlanamamaktadır.

10. Örnekleri ile başka illerde de karşılaşılan ve gün geçtikçe sayıları artan organik gıda üretimi ve pazarlaması ile ilgili teşebbüsler Balıkesir'de de çoğunlukla kadınlar tarafından temsil edilmektedir. Yumurta, sebze, peynir, reçel, hububat vb. ürünleri internet üzerinden tanıtmaya ve pazarlama gayretinde

¹⁹ Şu linkte yer alan haber ifadelerimizi destekler türdedir: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/50-peynirli-schir-balikesir-kitabi-dunyanin-en-iyisi-secildi,OWCKSPB-R0aEx9EhcPu63A> (Erişim: 23.07.2019)

olan kadınlardan bazıları kısa süre içinde İstanbul başta olmak üzere metropol kentlerden yoğun biçimde sipariş alabilmektedir. Bu kadınların önemli bir kısmı pazarladıkları ürünleri kendileri yetiştirmekte ve hazırlamaktadırlar. Mesafeli satışların özellikle gıda ürünlerine dönük temsillerinde suistimallerle karşılaşılabilirdiğinden bu tür faaliyetlerin kayıtlı ve denetlenebilir bir forma sokulması önemli bir gerekliliktir. Bu suretle halk sağlığının korunmasına ek olarak bu alanda faaliyet gösteren ve hakkaniyetli şekilde davranan kadın üretici ve satıcıların olası bir olumsuz genellemeye maruz kalmaları önlenmiş olacaktır.

11. Lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim alarak kamuda ve özelde istihdam edilemeyen çok sayıda kadının, eğitim alanlarıyla uyumlu istihdam alanlarının oluşturulması sosyo-ekonomik açıdan genelde olduğu gibi Balıkesir özelinde de şüphesiz aciliyet arz etmektedir.

Kamusal kaynakların yetersizliği sebebiyle Balıkesir’de de özel kurum ve kuruluşlara yönelen türlü eğitim düzeylerine sahip kadınların emekleri zaman zaman keyfi gerekçelerle sömürülebilmektedir. Alan araştırmaları sırasında işverenin asgari ücret koşullarına riayet etmemesi, sigorta primini eksik yatırması ve sigorta pirimi bedelinin bir kısmının kadın çalışanın maaşından kesmesi gibi uygulamalara dönük şikayetlerle sıklıkla karşılaşmıştır. Kadınları sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bir grup haline getiren bu türden uygulamalara dönük olarak istihdamın önünü kesmeyecek şekilde dengeli bir denetim sistemi geliştirilmeli; mevcut denetim mevzuatları ve usulleri gözden geçirilmelidir.

12. Kadın ekonomisinin hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, temizlik işleri gibi argümanları Balıkesir yöresinde de yaygındır. Kadınlar tarafından sunulan bu hizmetlerin son yıllarda kadınların özel firmalara eklemlenmesi suretiyle devamlılığını koruması, sosyal güvence ve iş sürekliliği açısından olumlu bir dönüşümdür. Çocuk bakıcılığı veya ev yardımcılığı işleri yapan kadınların sosyal güvencelerinin işveren konumundaki kişi/aile tarafından karşılanması yolundaki yasal düzenleme çalışanların bu yoldaki taleplerini daha cesur bir biçimde dile getirmelerini sağlamıştır. Ancak alan araştırmalarında belirtilen düzenlemelerin aksi uygulamaların yer yer devam ettiği de tespit edilmiştir. Kadınların iş bulmaya ve işte sürekli olmaya dönük endişeleri, temel hak ve taleplerinin önüne geçebilmektedir. Bir süredir gündemde olan ilgili bakanlıklar üzerinden karı-koca çalışan ailelere çocuk bakım yardımı uygulamasının genelleştirilmesi, çalışanların sözü edilen konulara dönük taleplerini yaygın biçimde ifade etmelerinde etkili olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadın folkloru, kadınlar arasında üretilen, tüketilen ve aktarılan ortak kültürel belleğe ilişkin geleneksel bilgi olmakla birlikte, aynı zamanda erkeklerin kadınlara bakış açılarını, kadınların toplum bütünündeki yeri ve öneminin koordinatlarını belirleme bilgisini de içermektedir. Folkloru, kadın merkezli bir bakış açısıyla incelemekten ziyade kadının folklor içerisindeki yeri üzerinde durma, kadının performatif, yaratıcı sanatsal dışavurumlarını saptama, toplumsal anlamda kadının folklor katkısı-etkisinin sorgulanması üzerine bir inceleme ortaya koyma, toplumsal cinsiyetin inşası ve kadın folkloru arasındaki ilişkileri belirleme, belki de bu çalışmanın en önemli noktalarından bazılarını oluşturmaktadır. Geleneksel dünya algısında kadın gerek anlatı türleri gerekse ritüel, tören gibi toplumsal uygulama esaslı pratiklerle belirlenebilmektedir. Kadının geleneksel algıdaki konumunu belirleyen söz konusu bilgi depoları, bir yandan günümüz kadın folkloru üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık ederken diğer yandan kadının toplumsal-kültürel bellekte değişim dönüşümünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kadın, hayatın geçiş ve kriz ritüellerinde, halk edebiyatının masal, ninni, ağıt, mâni, fıkra gibi çeşitli türlerinde, halk hekimliği, halk botanigi, halk inançları gibi inanış ve pratiklerde, kısacası folklorun her bir kadrosu içinde yer almaktadır. Bu yüzden kadına ilişkin folklorlardan bahsetmek mümkündür. Kadınların ürettikleri folklor ürünlerini tespit ve tahlil etme, aynı zamanda toplum içerisinde erkeklerin konumunu da belirlemektedir.

Toplumsal yaşam içerisinde doğumundan itibaren çeşitli ön kabullerle karşılaşan kadın bireylerin, her ne kadar günümüz kentli ortamlarda nispeten kırıldığı dile getirilebilirse de erkek cinsiyetini önceleyici bir tutumun görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Erkek evlat sahibi olmanın istenmesi ile başlayan bu önceleyici tutum, kadınların aile içi eğitimlerinde, toplumsal hayat içindeki statülerinde, davranış kalıplarında, söz ve eylemlerinde, giyim kuşam süslenme vd. hususlarda kadın cinsiyeti etrafında kendine özgü birtakım kodlar, bir başka deyişle yoğun bir folklorik ve kültürel birikim meydana gelmesine sebep olmuştur.

Alanda yapılan derleme ve gözlemler, bölgede erkek çocuğa verilen önceliğin eskisi kadar güçlü olmadığını, ailelerin kız ve erkek çocuklar arasında bir ayrım yapmamaya çalıştıklarını, hatta bazı ailelerin kız çocukları daha fazla önemsediklerini göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, zihniyet ve algı değişiminin yanı sıra, erkek çocukların eskisi gibi anne ve babaların yanında kalmamaları, eşleriyle birlikte ayrı bir evde yaşamaları, kızların köyde yaşayan

erkeklerle evlenmek istememeleri, evlenmeye ve ekonomiye bağılı sebeplerle şehir merkezine göçün artması da etkili olmuştur. Yaşanan değişim, erkek çocuk doğuramayan ya da hiç doğum yapamayan kadınların geçmişte yaşadıkları statü düşüklüğünü de büyük oranda ortadan kaldırmıştır.

Kız çocuklardan beklentiler, halen önemli oranda geleneksel statü ve rol beklentilerinden kaynaklanıyor olmakla birlikte, yaşanan değişim ve dönüşüm, özellikle de kızların eğitim ve çalışma hayatına dâhil olmaları nedeniyle değişikliğe uğramıştır. Değişmeyen beklentilerin başında ahlaklı, edepli ve namuslu olma, sadakat, çalışkanlık, iyi bir eş ve anne olma gelmektedir. Ailelerin, kız ve erkek çocukların farklı etnik kökenden ve mezhepten kişilerle evlenmemeleri yönündeki beklentileri de halen devam etmektedir, fakat çocukların bu konuda kararlı olmaları, anne ve babaların bu tutumlarında esnemelere yol açabilmektedir. Kız çocuklardan beklentiler kırsalda ve kentte yaşayıp yaşamamaya, eğitilmiş ve meslek sahibi olup olmamaya göre de değişiklik gösterebilmektedir. Yükseköğrenim görme şansına sahip olan kızların göremeyenlere göre daha şanslı oldukları, anne ve babaların yükseköğrenim gören kızlarına karşı daha esnek ya da anlayışlı davrandıkları görülmüştür. Eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar, kızlarının karar alma süreçleriyle yaşam tarzlarına fazla müdahil olmayabilirken eğitimsiz ve meslek sahibi olmayan kadınlar, eğitilmiş ve meslek sahibi kızlarına geleneksel rolleri benimsetme konusunda çok da ısrarlı olmayabilmektedirler.

Okul eğitiminin öncesinde aile içinde başlayan kız çocuklarının kültürleme süreçlerinde annelerin önemli bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Özellikle yukarıda sözü edilen noktalarla ilgili hususların birincil anlamda anneler aracılığıyla kız çocuklara aktarıldığı görülmektedir. Toplumsal algıda dışa dönük olan erkeğin aksine, kadın ev içi ve çevresi ile ilişkilenebilmektedir. Dolayısıyla kız çocuklarının eğitimleri de anneleri aracılığıyla bu sınırlar içerisinde, bu sınırlara uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Kız çocukları annelerinin yanında yemek yapmayı, ev işlerini, basit dikiş nakış usullerini öğrenmekte, ileriki yaşantılarına bu temel eğitim ile hazırlanmaktadır. Kız çocuklarına verilen geleneksel eğitimin bir başka boyutu da çocuğun toplum içerisinde saygın bir birey olmasına yönelik olarak verilen ahlaki değerlerle ilgili eğitimidir. Bunun yanında elbette ki fizyolojik değişiklikler ve cinsellikle ilgili ilk bilgilerin de alındığı ortam bu aile içi eğitim ortamıdır. Geçmişte annelerin ergenlik, cinsellik, beden temizliği vd. konularla ilgili nitelikli bilgileri olmadığından dolayı genellikle gizlilik içerisinde veya abla, teyze, yenge, hala gibi diğer kadın akrabalarından alınan bu bilgiler, günümüzde birebir anneler tarafından kız çocuklarına aktarılmaktadır.

Kız çocuklarının oyun ve oyuncakları ile ilgili bulgularda da cinsiyete özgü birtakım hususlarla karşılaşıldığı görülmüştür. Balıkesir yöresinde kız ve erkek çocukların ergenlik dönemlerine kadar birlikte oynadıkları görülmüş, ergenlikle birlikte bazı istisnalar dışında hemcinslerle oynanmayla karşılaşıldığı tespit edilmiştir. Oynanan oyunlarda ise kız çocuklarının gelin-damat-kız, bez bebek, evcilik, sek sek, pul pul gibi cinsiyet kimliğine özgü oyun ve oyuncaklar geliştirdikleri gözlemlenmiştir.

Örnekleme grubundaki lokasyonlarda geleneksel kadın giyim kuşam kültürüne özgü somut materyallerin önemli bir kısmı nostaljik birer öge olarak sandıklarda ve bohçalarda muhafaza edilmekte olup kullanımdan düşmüşlerdir. 1970'lerin ortalarına kadar kırsal yerleşimlerde takibi mümkün olan geleneksel karakterler taşıyan gündelik ve törenlik kadın kıyafetleri bu süreçten sonra yerini hızla kent hayatında takip edilen giyim üslup ve tarzına bırakmıştır.

Kadınların giyim kuşam ve süslenmeleri noktasında ise bazı temel noktaların göz önünde bulundurulduğu önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel noktaların en önemlisi şüphesiz kadın bedeninin gizli tutulması, vücut hatlarının belli edilmemesidir. Bunun yanında dini inançlar da giyim kuşamın belirleyici noktalarından birisi olarak düşünülmektedir. Bu itibarla özellikle feracenin koruyuculuk görevini hemen tüm Balıkesir kırsalında üstlendiği söylenebilir. Genellikle gündelik ve törensel olarak iki boyutla ele alınabilecek giyim kuşam ve süslenmede ayrıca kadınların yaş ve medeni hallerinin de göz önünde bulundurulduğu görülmüştür. Bu bağlamda genç ve bekâr kadınların evli veya yaşlı kadınlara oranla daha renkli, daha gösterişli giyindikleri ilk etapta dile getirebilecek bir durumdur. Bunun yanında bağlama tarzları, renk ve oyaları ile başörtüler veya diğer bazı takı ve aksesuarlarla kimi mesajların da verildiği tespit edilmiştir. Törensel kıyafetler bağlamında ise Balıkesir Pullusu adı verilen kıyafetin günümüzde tekrar canlı bir biçimde özellikle kına, nişan, düğün gibi törenlerde kadınlar tarafından giyildiği göze çarpmaktadır. Yöredeki bazı düğün organizatörlerinin, giyim mağazalarının son yıllarda tekrar canlanan bu kıyafeti güncelleme ve tanıtmaya anlamında önemli ilerleme gösterdikleri gözlenmektedir. Bu güncelleme ve tanıtmaya çalışmalarında geleneğe hâkim öğreticilerin ve ustaların katkılarından yararlanılarak oluşturulacak eğitim faaliyetlerinin geleneğin korunması ve doğru aktarılmasında önemi oldukça büyüktür. Kadınlara özgü törensel kıyafetlerin en belirgin ve gösterişli temsilleri ise şüphesiz Yörük ve Alevi topluluklarında yapılmaktadır. Kadınların süslenmelerinde de geçmişte doğal malzemelerin kullanılması, süslenmenin nispeten az olması, hatta yer yer ayıp görülmesi, özellikle erkekler tarafından

istenilmemesi gündemdeyken, günümüz ikinci hatta üçüncü kuşak kadınların, süslenmeyi bir kişisel bakım zorunluluğu olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Toplumsal yaşamın yarısını oluşturan kadınlar arasında yoğun bir davranış folkloru malzemesinin de ortaya çıkmış olması gayet doğaldır. Bu bakımdan araştırma sahasında kadın eksenli davranış kalıpları ile ilgili de önemli bulgular tespit edilmiştir. Kadınların selamlaşmaları, belirli isteklerini çeşitli kodlarla ifade etmeleri, kendi aralarında bir argo veya jargon oluşturmaları hep bu davranış kalıpları ile ilgili hususlardır. Bu bağlamda özellikle kadınların kendi aralarındaki cinsellik içerikli konuşmalarında önemli bir argo veya jargon varlığının bulunduğu söylenebilir. Yöredeki kadın davranış folkloru özerinde sosyolojik çalışmalar yahut doğrudan kadın argosu ve jargonu üzerinde dilbilimsel çalışmalarla sözü edilen konuların derinlemesine incelemeleri gerçekleştirilebilir. Buna ek olarak kadınlarla ilgili söz varlıkları içerisinde lakapların, atasözü ve deyimlerin; aynı zamanda kadınların icra ettikleri yahut kadınlık cinsiyeti etrafında teşekkül eden masal, hikâye, fıkra, mani, türkü, memorat vd. anlatıların da göz ardı edilmemesi gerekir. Bu itibarla mezkûr dil ve halk edebiyatı incelemeleri içerisinde bu varlıkların da ele alınması yörenin ve genelde kadın cinsiyeti özelindeki tüm birikimin ortaya konması bakımından hayli önemlidir.

Kadınların genellikle bayramlar, kutlamalar veya kendilerine ait çeşitli ortamlarda sosyalleşme fırsatı buldukları görülmektedir. Sahada kadınların sosyalleştikleri yerler arasında kuaförler, çeşitli kurslar ve dernek toplantıları, yardımlaşma ve imece, komşu ve akraba ziyaretleri ve belirli-düzenli bir program dâhilinde bir araya geldikleri kadın günleri bulunmaktadır. Özellikle kadın günleri hem kent ortamında hem de kırsalda takip edilen, yer yer Kuran okunan dini toplantılar halinde de yapılmaktadır. İmece ve yardımlaşma biçimindeki toplantılar ise genellikle kırsalda, tarım ürünlerinin ekim, dikim ve hasat zamanlarında, düğün yahut kış hazırlıklarında gerçekleştirilmektedir.

Bölge insanı, kadının statü ve rollerini daha çok ev içine odaklanarak değerlendirmektedir. Derleme çalışmaları, kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin biçimlenmesinde eş ve anne kimliğinin öne çıkarıldığını göstermiştir. Kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin belirlenmesinde eş ve anne kimliğinin öne çıkarılmasında sadece erkeklerin belirleyici olmadığı, söz konusu kriterlerin kadınlar, özellikle de birinci ve ikinci kuşak kadınlar tarafından da işletildiği görülmüştür. Eş ve anne kimliğine dayalı statüsü kadının rollerinde de belirleyici olmaktadır. Geleneksel hayat tarzının sürdürüldüğü köyler ile büyük oranda köy tabanlı bireylerin oluşturduğu kent merkezinde kadınlar, rollerini genellikle ev

odaklı bir şekilde icra etmektedirler. Bu nedenle de ideal kadın algısı da “ev”, “eş” ve “anne” kavramları etrafında biçimlenmektedir.

Geleneksel bilince göre iyi ya da ideal kadın becerikli, hoşgörülü, bağışlayıcı, anlayışlı, tutumlu, geçimli, doğurgan, sabırlı, sadık, özverili, kalbi temiz, ahlaklı, dindar ve namuslu kadındır. Bu kadın aynı zaman iyi bir eş, iyi bir annedir ve zor durumlarında kocasına destek olan kadındır. Burada eğitilmiş ve meslek sahibi şehirli kadınların kadının statü ve rolleriyle ilgili algılarının geleneksel bilincin yaklaşımın aleyhine değişmekte olduğunu da özellikle belirtmek gerekir.

Geleneksel bilincin namus ve aldatma algısı, sadece kadını bağlamamakla birlikte, daha çok kadın odaklı bir şekilde gelişmiş ve sürdürülmüştür. Bölge halkı namus ve aldatma konusunda kadınla erkek arasında herhangi bir ayrım olmadığını söylemekle birlikte kadın bu durum karşısında erkeğe nazaran çok daha büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu da namus ve aldatma konusundaki geleneksel algının, özellikle de kırsal bölgelerde canlı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Kadın, konumu ve kendisinden beklenen roller gereği, yanlış bir adım atmamalı, erkeğini ve ailesini güç durumda bırakabilecek davranış ve tutumlardan kaçınmalıdır. Kaçınmadığı takdirde, geri dönüşü olmayan bir yola girmektedir. Söz konusu erkek olduğunda ise pek çok kadın çocukları gerekçe göstererek durumu sineye çekmekte, zorunlu olarak affetme yoluna gitmektedir. Fakat söz konusu eğitilmiş ve meslek sahibi şehirli kadınlar olduğunda, durum biraz daha değişmektedir.

Balıkesir yöresinde kadınların, özellikle de köylü kadınların geçmişteki statü durumlarını gösteren başka bir gösterge de geçmişte, erkeklerin, kahvehanelerin ve çoğunlukla erkeklerin kullandıkları arabaların önünden geçememiş olmalarıdır. Kimi kaynak kişiler kendi yerleşim birimlerinde böyle bir uygulamanın geçmişten beri bilinmediğini, kimileri de geçmişte olduğunu, fakat günümüzde artık özellikle de gençler tarafından dikkate alınmadığını ifade etmişlerse de erkeklerin, kahvehanelerin ve arabaların önünde geçmemek, bazı kadınların halen uyduğu ya da uymaya çalıştığı yasaklardandır. Bununla birlikte, ülke genelinde eril bir mekân olarak algılanan kahvehaneler, Balıkesir yöresinde seyrek de olsa kadınlar tarafından da işletilmeye başlanmıştır. Kahvehanelerin yanı sıra bazı yerleşim birimlerinde bakkal dükkânlarından da kadınlar tarafından işletildiği görülmüştür.

Karılık yapmayı, çocuk doğurmayı, çocuklara bakmayı, kocanın aile büyükleriyle ilgilenmeyi, tarlada çalışmayı, hayvanlara bakmayı, sabah erkenden kalkıp kahvaltı hazırlamayı, hatta evin bütçesini ayarlamayı bile kadınların başlıca görevi olarak bilen geleneksel bilincin, kadının cinsiyet kimliğiyle statü

durumunu belirlemede cenaze defnini bile dikkate alabilmiştir. Kirlilik algısı, kadının statüsü ile toplumsal cinsiyet kimliğinin belirlenmesinde geçmişten beri etkili olagelmıştır. Kirli olabileceği kaygısıyla nesnelere dokundurulmayan ve defin törenlerine dâhil edilmeyen kadın bugün de aynı tutumla karşı karşıyadır. Balıkesir yöresindeki kirlilik algısındaki geleneksel algının günümüzde de büyük oranda sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Devletin aileden, eğitimden ve din işlerinden sorumlu kurumları, çeşitli dönemlerde “kirli” oldukları gerekçesiyle çeşitli hakları kısıtlanan kadınların bu durumu karşısında kayıtsız kalmamalı, varsa eğer yanlış algı ve bilgi karşısında bilgilendirici ve eğitici faaliyetlerine çok daha fazla önem vermelidirler.

Balıkesir yöresi kadınlarının statü durumlarının belki de en önemli göstergesi, miras paylaşımıdır. Elde edilen veriler, miras konusundaki uygulamaların geçmişten günümüze kız çocukların mağduriyetlerini giderir bir şekilde değişmekte olduğunu, yasal haklarını da arkalarına alan kadınların statü mücadelelerinde belli oranda ilerleme kaydettiklerini göstermektedir. Bölgedeki bazı yerleşim birimlerinde kız çocuklar hala mirastan mahrum bırakılmaktadırlar. Miras haklarından kendi istekleriyle vaz geçen kadınların bu tutumlarının arkasından başka nedenlerin olup olmadığı, başka bir deyişle, erkek kardeşlerle toplumun baskı ve ayıplamasına maruz kalıp kalmadıklarının sorgulanması gerekmektedir. Devletin aileden, eğitimden, din işlerinden ve medeni hukuktan sorumlu kurumlarının miras hakkından mahrum bırakılan kız çocukların bu mağduriyetlerinin giderilmesi adına çok daha sonuç getirici faaliyet ve düzenlemelere ağırlık vermesinde yarar vardır.

Kadının ekonomik güce ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmaması, boşanan kadına genellikle olumsuz bir gözle bakılması ve özellikle de anne ve babaların çocuklarının evliliklerini sürdürmeleri konusundaki duyarlılıkları gibi nedenler, geçmişte boşanma oranını düşük tutmuşsa da günümüzde kadını engelleyen olumsuz şartların etkisini giderek kaybetmesi, boşanma ve boşanmış kadınla ilgili algının değişmeye başlaması, toplumun boşanma konusundaki tutumunu yumuşatmıştır. Eğitimli ve meslek sahibi bireylerin evlenme konusunda kendilerinin karar alır hale gelişleri de aile büyüklerinin boşanma karşısındaki dirençlerini kıran etkenlerden biri olmuştur.

Balıkesir yöresi kadınlarının statü durumlarında, bazı kısıtlayıcı geleneksel tutum ve alışkanlıklara rağmen, ciddi bir düzelme yaşanmakta olduğu, kadının çok daha saygın bir konuma sahip olmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu olumlu gelişmede, kadınların gelir elde edebilecekleri işleri yapabilmeleri, elde ettikleri geliri kendileri için harcayabilmeleri, emekli olabilmeleri, boşandıklarında dul

maaşı alabilmeleri ve kimi erkeklerin aile ekonomisiyle ilgili kararları tek başlarına almak istememeleri de etkili olmuştur. Devlet kurumlarıyla yerel yönetimlerin kadınların sosyal ve ekonomik hayata daha aktif bir şekilde dâhil olmalarını sağlamaya yönelik proje ve uygulamalarını geliştirerek sürdürmeleri, onların statü durumlarının giderek iyileşmesi; eğitime, üretime ve ekonomiye olan katkılarının hem sürekli hem de çok daha yüksek olması adına yaşamsal bir öneme sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, muhtaç kadınların, sosyal devletin imkânlarından devletin imkânları ölçüsünde hakkaniyetli bir şekilde yararlanmalarını sağlaması, kadınların yaşadıkları mağduriyetlerin ortadan kaldırılmasında son derece etkili olmuştur. Devletimizin, imkânları ölçüsünde ve hakkaniyetli bir şekilde, ihtiyaç duyan kadınları sosyal güvencelerle buluşturmaya devam etmesi, kadınların toplumsal statülerinin daha da iyileştirilmesi adına önemli bir gerekliliktir.

Her ne kadar bazı kadın sivil toplum kuruluşları kadının statüsünün olumlu anlamda geliştirilmesi yönünde, kadının erkek ile birlikte hayatın her alanında var olması gerektiği konusunda çalışmalar yürütüyorsa da bu çabanın genel olarak Balıkesir kent yaşamıyla sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda gerek devlet kurumlarının gerekse konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin kırsaldaki kadınların sosyal statüsünü geliştirici çalışmaları yoğunlaştırmaları gerekmektedir. Bu çalışmalar kadınlara meslek kazandırma biçimiyle ekonomik bir özgürlük ortamı meydana getirmenin yanında, onların eğitimsel anlamda donanımlı hale getirilmesini hatta zaman zaman eşlerinin dahi eğitilmesini sağlayıcı çalışmalar olmalıdır.

Örneklem alanları içinde kadın erkek ilişkileri özelinde yapılan mülakatlarla kadına yönelik şiddetin sadece kırsal yerleşimlerde değil, kentsel alanlarda da görüldüğü tespit edilmiştir. Araştırma sahasının sosyo-kültürel ve etnik çeşitliliği içinde yer alan Çerkes, Adige toplulukları ile Kaz Dağları hattında mukim olan Alevi Tahtacı Türkmen toplulukları arasında toplumsal ve inançsal kabuller sebebiyle kadına yönelik şiddetin diğer alanlara göre çok daha sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Mezkûr topluluklar arasında kadının anlam ve önemi sosyal ve kültürel hayatın tüm süreçlerinde açık biçimde takip edilebilmektedir.

Doğum sürecinde erkek evlat sahibi olmanın önemsenmesi hususunu günümüzde büyük oranda geride bırakıldığı ifade edilmiş olsa da özellikle kent kırsalındaki ailelerin geçmiş anlayışlarını yer yer devam ettirdiği söylenebilir. Bölgede yapılan derlemelerde bekâret tabusunun güçlü bir biçimde sürdürüldüğü anlaşılmakla birlikte bazı kesimlerde bu husus daha mahrem bir alanla

sınırlandırılmış, mesele toplumsallıktan çıkarılarak çiftler arasında bir konuya indirgenmiştir.

Kırsal yerleşim birimlerinde nüfusun büyük oranda şehirlere yönelmesi bu alanların demografik yapısına ek olarak sosyo-kültürel özelliklerinde de donuklaşmaya ve dönüşüme yol açmıştır. Proje münasebetiyle ziyaret edilen kırsal yerleşimlerin yaklaşık %80’inde yaş ortalaması 50’nin üzerindedir. Bu alanlarda kadın folklorunun çoğu bileşeni donuklaşma sürecine girmiştir. Özellikle üretim süreçleri bağlamında şekillenen kadın merkezli folklor ürünleri üzerinde bu etkiyi görmek mümkündür. Öte yandan kent odaklı hâkim popüler kültürün etkisiyle evlilik başta olmak üzere geçiş dönemleri etrafındaki geleneksel kültür mirası ciddi şekilde dönüşüme uğramış; kente oldukça uzak yerleşimlerde bile kına organizasyon firmaları ve onların popüler kültür vurgulu etkinlikleri takip edilir olmuştur. Kırsal yerleşim birimlerinde Türk folklorunun pek çoğu kadın icracılar tarafından icra edilen tür ve örneklerinde de büyük oranda donuklaşma ve kaybolma sürecine girilmiştir. Söylemelik ve anlatmalık karakterde sözlü edebiyat türlerinin sınırlı biçimde tespit edilebilmiş olmasının temelinde bu durum vardır.

Araştırma sahasında aynı zamanda geleneksel dünya görüşü bağlamında da hemen tüm boyutlarla irdelenen kadın folklorunun bu anlamda çok zengin bir temsil sahası oluşturduğu göze çarpmaktadır. Kadınlık özelinde zaman, mekân, eşya ve beden tasavvurunda önemli bir birikim oluşturularak dünya hayatı bu pencereden anlamlandırmaya çalışılmıştır. Bu birikimin önemli ölçüde hissedildiği noktalar ise geçiş dönemlerinde, uğur, bereket, nazar, fal, büyü, ziyaret vd. alanlardaki kadınlık ekseninde vücuda getirilen inanışlardır. Bu inanışlarda kadının cinsel kimliği önemli ölçüde majik bir güç olarak görülmektedir. İlkel toplumlardan günümüze kadın bedeninin kirliliği düşüncesi bu majik gücün temelindeki olgudur. Bu bakımdan kadının günümüz şartlarında erkeğe oranla nispeten arka planda tutulmasının bir nedeni de bu sayılabilir.

“Modern” ve “geleneksel” zıtlığında, kadının toplum içerisindeki konumu, sözü edilen zıtlığı inşa eden bilinç arasındaki farklılıkla koşuttur. Kent ve kırsal arasındaki söz konusu ayırım, kadının ürettiği folklor ürünlerine de yansımıştır. Kırsal yaşamda kadın, günlük hayatın çocuk bakma, hayvanların bakımıyla ve eşinin ihtiyaçlarıyla ilgilenme, tarımla uğraşma gibi birçok alanda meşgul olmuştur. Dolayısıyla içe kapanık, sadece yaşanan kırsal alanla sınırlandırılmış mekânda ürettiği değerlerle, daha geniş ifadeyle geleneksel bilgi üretim mekanizmasıyla varlığını sürdürmüştür. Geleneksel toplum yapısında kadının hayatın hemen hemen birçok alanında aktif bir rol oynaması, sosyo-ekonomik ve

sosyo-kültürel anlamda kültür üreticisi, taşıyıcısı ve aktarıcı konumunda bulunmasını sağlamıştır.

Kadın folkloruyla ilgili çalışmada, özellikle kadın kaynak kişilerle görüşmeler yapılmış, ancak geleneksel toplum yapısında kadınlara bakış açısına bütüncül yaklaşabilmek için erkek kaynak kişilerden de yararlanılmıştır. Dolayısıyla doğrudan kadınların ürettiği folklor ve erkeklerin geleneksel anlamda kadına bakışı, alan araştırmasından veri toplamanın temel özelliği olarak yer almaktadır. Kadın folkloru üzerine yapılacak olan çalışmalarda, bu durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Öte yandan, özellikle kadın derlemecilerin seçilmesi bir başka önemli husustur. Geleneksel toplum yapısında, kadınların özel hayatlarını ilgilendiren ve erkek kaynak kişilere bilgi vermekten çekinen bir yaklaşımı söz konusudur. Söz gelimi, kadınların menstrüasyon dönemlerinde kaçınılması gereken davranışları, erkek bir derlemecinin derlemesi çok da mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, derlemeci profilinin de kadın folkloru çalışmalarında başarılı bir sonuç elde etmek için önemli bir ayrıntı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Alan araştırmasında, farklı dini-etnik gruplara ait (Sünni, Alevi, Türk, Kürt, Göçmen gibi) bir bilgi edinme süreciyle hareket edilmesi, yine kadın folkloru çalışmalarına bütüncül yaklaşabilmek için temel özellikler arasında yer almaktadır. Bu sayede, söz konusu topluluklarda kadın folkloruna ilişkin uygulamalarda farklılık ve benzerlik ilkelerinin tespiti, bir yandan kültürel zenginliğin diğer yandan ortak bütünlüğün göstergesidir.

Balıkesir özelinde toplumsal cinsiyetin inşasıyla kadın folkloruna odaklanan ve verileri sözlü kaynaklardan elde edilen proje, bu ve buna benzer sonuçlara ulaşmanın yanı sıra, bundan sonraki çalışmalar adına çeşitli önerilerin gündeme getirilmesini gerektirmiştir. Çalışmaların sürdürülebilirliği ve çok daha işlevsel olabilirliği adına, aşağıda, bazı önerilere yer vermekte yarar vardır.

Her şeyden önde kadın folkloru araştırmalarının sosyal bilimlerin sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi diğer alanlarından bağımsız bir şekilde yapılması, disiplinlerarası işbirliğine gidilmesi gerekir. Bu nedenledir ki kadın folkloru konulu alan çalışmalarının halkbilimi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji uzmanlarının da katılımı ya da katkılarıyla yapılmasında yarar vardır.

Kadın folkloru araştırmalarının çok daha anlamlı ve işlevsel bir şekilde sürdürülebilmesi için bu alanda çalışacak kadın derleyicilerle araştırmacıların yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenledir ki, bazı akademisyenlerin lisansüstü öğretimin başından itibaren bu alana yönlendirilmeleri ve çalışmalarını daha çok kadın folkloru üzerine yapıyor olmalarından dolayı herhangi bir

eleştiriye/yaptırıma maruz bırakılmamaları gerekmektedir. Kadın folkloru çalışacak genç akademisyenlerin lisansüstü öğrenim aşamasında sosyal bilimlerin sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi diğer alanlarında da dersler almaları ve bu alanlarda çalışan akademisyenlerle işbirliği yeteneğini geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Kadın çalışmaları, Batı'da feminizmin de etkisiyle sosyoloji, antropoloji, psikoloji, sosyal psikoloji ve halkbilimi alanlarında çok daha erken bir dönemde başlamış olup bir hayli yol almıştır. Bu nedenledir ki Türkiye'deki kadın folkloru çalışacak akademisyenlerin batılı araştırmacıların bilgi birikimi ve deneyimlerinden yararlanmaları gerekmektedir. Bunun için de Batıda yapılan bazı temel çalışmalar, dilimize kazandırılmalı, bunlar üzerinde ülke ve toplum gerçekleri de dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmalıdır. Bu bağlamda, Rayna R. Reitter'in editörlüğünde hazırlanan "Kadın Antropolojisi" adlı kitabın dilimize tercüme edilmesi ve kadın folkloru konulu bazı önemli makalelerin Mehmet Ali Yolcu'nun editörlüğünde dilimize kazandırılarak "Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar" adıyla kitaplaştırılması, Türkiye'deki kadın folkloru araştırmalarının biçimlenmesi ve sürdürülebilmesi açısından oldukça yararlı olmuştur. Dilimize kazandırılan bir başka önemli çalışma da Carol Delaney'in "Tohum ve Toprak. Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji" adlı kitaptır. Türkiye'deki bir köyde yapılan gözlem ve görüşmeler üzerine kurulu olan söz konusu çalışma, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet ve kadın folkloru çalışmaların nasıl ve neleri kapsar bir şekilde yapılması gerektiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kadın folkloru araştırmalarında klasik halkbilimi kadrolarıyla yetinilmemeli, araştırmaların kadroları, son dönem halkbilimi araştırmalarındaki açılım ve yönelimler doğrultusunda sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji kadrolarından da yararlanılarak çeşitlendirilip geliştirilmelidir. Kadın folkloru konulu çalışmalar, halkbilimi araştırmalarının diğer pek çok alanında olduğu gibi, saht betimleme ve etnografik yazımdan ibaret olmamalı; kadın, erkek, cinsiyet, kimlik, toplum ve kültür odaklı bir şekilde derinlikli analizleri de içermelidir. Kadın folkloru çalışmaları, mevcut durumun tespitiyle sınırlı kalmamalı (örneğin folklor türlerinde kadın karakterler, gelenekte ve ritüelde kadınların rolleri vb.), felsefi sorgulamalar ve feminist epistemolojiyle beslenen yol gösterici bir özellik kazanmalıdır. Kadın folkloru konulu çalışmalar kirlilik, mülkiyet, iktidar, meslek, kamusal ve özel alanlar, grup ve grup süreçleri, toplumsal etki ve uyma, grup yapısı ve liderlik, çatışma, tutum/davranış, dil ve iletişim, simgecilik, dedikodu, önyargı ve ayrımcılık, karşı cins algısı, hemcins algısı, gülme/mizah/eleştiri ve estetik gibi alanları da kapsamalıdır.

Kadın kaynak kişilerle yapılan kısa süreli görüşmeler, güven ve samimiyyetin tesis edilememesi nedeniyle yeterince verimli olamamaktadır. Kadın folkloru konulu alan araştırmaları, alan araştırması yapanların çalışma alanlarında çok daha uzun süreli kalmalarını, buralarda yaşamalarını, karşılıklı samimiyyet ve güven tesis etmelerini gerektirmektedir. Bu nedendir ki üniversitelerde görev yapan akademisyen araştırmacılara, hazırlayacakları kadın folkloru konulu projelerde alanda çok daha uzun süre kalabilmeleri için gerekli kolaylıkların sağlanması gerekmektedir.

Özellikle de erkek halkbilimciler -bunlara ne yazık ki zaman zaman kadın halkbilimciler de dahil olmaktadır-, kadın folkloru konulu çalışmalara olan ilgiyi salt kadın çalışmalarının popülaritesinin bir sonucu olarak değerlendirmekten ve bu tür çalışmaların bilimsel proje desteği sağlamak amacıyla yapıldığını düşünmekten vazgeçmelidirler. Erkek halkbilimciler, toplumsal cinsiyet olgusunu dikkate almak zorundadırlar. Feminist yaklaşımlara ve kuramlara mesafeli durmamalı, “eril tahakküm” olgusunu sosyal yapının temel sorunlarından birisi olarak algılamalıdır. Erkek halkbilimciler, kadınların toplumsal cinsiyetin inşası ve kültürün oluşumu, gelişimi ve aktarımı süreçlerindeki rollerini de önemsemelidirler.

Kadın folkloru araştırmaları, salt kadın araştırmacıların çalışabilecekleri ve sadece kadın kaynak kişilerden derlemeler yapılabilecek bir alan olarak görülmemelidir. Kadının toplumsal cinsiyetin inşasındaki rolü ve toplumsal statü ve rolleriyle ilgili araştırmalar, erkek kaynak kişilerin bilgi ve yorumlarına da başvurmayı gerektirmektedir. Başka bir deyişle “eril tahakküm”ün mimarı olan erkeklerin, toplumsal cinsiyet algılarının anlaşılması ve kökenlerinin ortaya konulması bakımından işlevsel oldukları göz ardı edilmemelidir. Erkeklerin, kadınların statü ve rollerinin belirlenmesi ve sürdürülmesinde başat rolü oynadıkları Türkiye gibi ülkelerde, erkeklerin kadınlarla ilgili algı ve görüşlerine yer vermeyen kadın folkloru araştırmaları eksik kalmaya mahkûmdur. Kadının erkeğin gözünden görülebilmesi, verilerin analizi sırasında aşırı duygusallığa kaçan yorumlardan kaçınılabilmesi için alanı ve toplumu iyi bilen erkek araştırmacıların da kadın folkloru araştırmalarında mutlaka yer almaları gerekmektedir. Sözün özü, kadın folkloru konulu çalışmaların, doğası ve araştırma sahalarının sosyolojik yapısı gereği, kadın ve erkek araştırmacıların yer aldığı araştırmacı gruplar tarafından yapılması bir zorunluluktur.

Kadın folkloru çalışanlar, Türkiye gibi erkek egemen ve muhafazakâr ülkelerde “mahremiyet” ve “mahremiyetin ihlali” gibi sorunlarla da karşı karşıya kalabilmektedirler. Kadın folkloru konulu derlemeler yapmak için alana çıkanlar,

kocalarla babaların kadınlarla görüşme konusunda tedirgin olduklarına, mahrem bilgileri aktarabilecekleri endişesiyle araştırmacıların eşleri ya da kızlarıyla görüşmelerini engellemeye çalıştıklarına, kadınların bazı anlatımlarından dolayı özellikle de eşlerine karşı zor durumda kalabileceklerini düşündüklerine şahit olmaktadırlar. Derleme gruplarında kadın derleyicilerin de olması, sorunu kısmen de olsa ortadan kaldırmakla birlikte elde edilen verilerin yorum, analiz ve yayın aşamalarında kullanılması zorunluluğu, başka sorunlara da yol açabilmektedir. Bu durum, araştırmacıları farklı çözüm yollarına başvurmaya sevk etmektedir. Araştırmacılar yorum, analiz ve yayın aşamalarında sorunu aşabilmek için kadın kaynak kişilerin ad ve soyadlarının sadece baş harflerine yer vermek, ad ve soyadlarını değiştirmek ve hatta kaynak kişi isimlerine yer vermemek gibi yollara başvurulabilmektedirler. Bu tür yöntemlere başvurmak, araştırmacıları, alan araştırmalarının kaynak kişi bilgilerine doğru ve eksiksiz bir şekilde yer verme ilkesini ihlal etme ve kaynak kişi bilgilerine yer veremedikleri için de elde edilen verileri kullanamama tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Halkbilimcilerin bir araya gelerek kadın folkloru araştırmaları sırasında karşılaşılan bu sorunu aşmanın yollarını tartışmaları, derleme ve yayın etiğini yasaları ve kişilik haklarını da ihmal etmeden bir kez daha gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki kadın folkloru konulu çalışmalar, henüz gelişme evresinde olup, bazılarında yukarıda temas ettiğimiz pek çok sorunla karşı karşıyadır. Gelişmesini sürdürülebilmesi ve çok daha işlevsel bir hale gelebilmesi, sorunlarıyla yüzleşmesine ve bunlara çözümler bulmasına bağlıdır. Sorunların aşılması, her şeyden önce kadın folkloru çalışmalarının önemsenmesine ve layıkıyla yapılmasına bağlıdır. Layıkıyla yapabilmek de ancak alanla ilgili donanıma sahip olmakla mümkündür. Ülkemizin, sınırları iyi bir şekilde çizilebilen, yaklaşım ve yöntemleri sürdürülebilirliğe ve işlevselliğe hizmet edebilen çalışmalara ihtiyacı olduğu ortadadır. Türkiye'deki kadın folkloru çalışmaları her ne kadar amaç, kapsam, yaklaşım, yöntem ve imkân odaklı sorunlarla boğuşuyor olsa da donanımlı genç halkbilimcilerin sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla da işbirliğine giderek bu alandaki çalışmaları geliştireceklerine inanmaktayız. Sosyal bilimlerin farklı alanlarından isimlerin bir araya gelerek bilgi birikimleriyle deneyimlerini paylaştıkları sorun ve çözüm odaklı bilimsel toplantıların yapılması, toplumsal cinsiyetin inşası ve kadın folkloru konulu çalışmaların sürdürülebilirliği ve işlevselliği bakımından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abu-Lughod, L. 1998. *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*. New Jersey: Princeton University Press.
- Aça, M. 2018a. “Balıkesir yöresinde güncellenmeye çalışılan geleneksel bir gelinlik: Balıkesir pullusu”. *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Editör: Aça, M., İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- Aça, M. 2018b. “Balıkesir kına organizasyonu firmaları –hayal satıcıları- üzerine halk bilimsel değerlendirmeler”. *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Editör: Aça, M., İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- Aça, M., Yolcu, M. A. 2016. “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Aça, M. Konya: Kömen Yayınları.
- Akal, C. B. 1994. *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ayaz, B. 2013. *Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azadowski, M. 2002. *Sibiry'a'dan Bir Masal Anası*. Çev. İlhan Başgöz. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bell, H. R. 2003. *Erkek İş Kadın İş: Dünyanın En Eski Kültüründe Cinsiyetin Tinsel Rolü*. Çev. Erkinmen, M. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Berktaş, F. 2000. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Boratav, P. N. 1984. *Yüz Soruda Türk Folkloru: İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bourdieu, P. 2016. *Eril Tahakküm*. Çev. Yılmaz, B. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Büyükokutan Töret, A. 2016. “Yengelik”. *Aile Yazıları* 8. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Büyükokutan, A. 2012. *Muğla Yöresi Kadın Merkezli Geleneksel Uygulamalar ve İşlevleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Connerton, P. 1999. *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Çev. Şenel, A. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Delaney, C. 2004. "Türk toplumunda saçın anlamı". Saç Kitabı. Ed. Naskali, E. G. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Delaney, C. 2012. Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji. Çev. Somuncuoğlu, S., Aksu B. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Douglas, M. 2007. Safılık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi. Çev. Ayhan, E. İstanbul: Metis Yayınları.
- Örmaz, U. 2012. Balıkesir Köy Seyirlik Oyunları Üzerine Bir İnceleme. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Ekici, S. E. 2006. Balıkesir El Sanatları. Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Elçin, Ş. 1993. Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. 1997. "Türk dilinde atalar sözü". Halk Edebiyatı Araştırmaları II. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emiroğlu, K., Aydın, S. 2009. Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Er, İ., Genç, S. 2008. "XVII. yüzyıl sonlarında Balıkesir'de giyim kuşam". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11-19, 107-115.
- Erdem, Y. T., Yiğit, H. 2010. Bacıyân-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Erdentuğ, N. 1959. Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Erdentuğ, N. 1969. "Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde evlenme görenekleri ve törenleri II". AÜ DTCF Antropoloji Dergisi, 5, 231-266.
- Ergin, M. 2004. Dede Korkut Kitabı I: Giriş-Metin-Faksimile. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, M. 2014. "Düğün kavgalarının mitolojik kökenleri". Milli Folklor, 101, 60-72.
- Ertürk, Y. 2006. "Uluslararası rejimler bağlamında namus adına uygulanan şiddet". Namus Adına Şiddet Kavramsal ve Siyasal Yaklaşımlar. (Çev. Kömürcüler, G. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Eşberk, T. 1939. Türkiye’de Köylü El Sanatları. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- Farrer, C. R. 1975. “Introduction: women and folklore, images and genres”. The Journal of American Folklore, 88/347, V-XV.
- Fichter, J. 2004. Sosyoloji Nedir? Çev. Çelebi, N. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Foucault, M. 2007. Cinselliğin Tarihi. Çev. Tanrıöver, H. U. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frazer, J. G. 2004. Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri. Çev. Mehmet H. Doğan, M. H. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Frazer, J. G. 2019. Ruhun Tehlikeleri ve Tabu. Çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Fullom, S. W. 2015. The History of Woman, and Her Connexion With Religion, Civilization And Domestic Manners From The Earliest Period. USA: Palala Press.
- Goody, J. 2013. Yemek, Mutfak, Sınıf-Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışması. Çev. Güran, M. G. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. 1973. Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güneş Yağcı, Z., Genç, S. 2007. “19. Yüzyılda Balıkesir’de giyim kuşam zevki ve bir kumaş tüccarı”. Turkish Studies, 2-1, 227-246.
- Harding, S. 1991. Whose Science, Whose Knowledge?: Thinking from Women’s Lives. New York: Cornell University Press.
- Harstock, N. 1986. Money, Sex, and Power: Toward a Feminist Historical Materialism. Boston: Northeastern University Press.
- Hollis, S., Pershing, L., Young, M. J. 1993. Feminist Theory and the Study of Folklore. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Jordan, R. A., Kalcik, S. J. 1985. Women’s Folklore, Women’s Culture. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Kaiser, S. 1985. The Social Psychology of Clothing. New York: Macmillan Publishing Company.
- Karataş, H. 2017. “Halk bilgisinin giyim kuşam ve süslenmeye dönük temsilleri”. Halk Bilimi El Kitabı. Editör: Aça, M., İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

- Kırkpınar, L. 2001. Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Komşuoğlu, Ş. vd. 1986. Resim II. Moda Resmi ve Giyim Tarihi. Ankara: MEB Yayınları.
- Koşay, H. Z. 1944. Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme. Ankara: Maarif Matbaası.
- Kottak, C. P. 2008. Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış. Çev. Altuntek, S. N. vd. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kousaleos, N. 1999. “Feminist theory and folklore”. Folklore Forum, 30, 1-2, 19-34.
- Labov, W., Waletzky, J. 1967. Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. Seattle: University of Washington Press.
- Lawless, E. J. 1993. Holy Women, Wholly Women: Sharing Ministries of Wholeness Through Life Stories and Reciprocal Ethnography. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Lundberg, G., vd. 1970. Sosyoloji 2. Çev. Ozankaya, Ö., Gürkan, Ü. Ankara: Siyasal Bilimler Derneği Yayınları.
- Lvova, E. L. vd. 2013a. Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kainat ve Zaman, Nesneler Dünyası. Çev. Ergun, M. Konya: Kömen Yayınları.
- Lvova, E. L. vd. 2013b. Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: İnsan ve Toplum. Çev. Ergun, M. Konya: Kömen Yayınları.
- Lvova, E. L. vd. 2013c. Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Simge ve Ritüel. Çev. Ergun, M. Konya: Kömen Yayınları.
- Marshall, Gordon. 1999. Sosyoloji Sözlüğü. Çev. Akınhay, O., Kömürcü, D. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Melikoff, I. 1998. Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe. Çev. Alptekin, A. İstanbul: Cumhuriyet Kitaplığı.
- Mills, M. 1935. Sex and Temperament in Three Primitive Societies. New York: W. Morrow & Company.
- Mills, M. 1949. Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World. New York: W. Morrow & Company.

- Mills, M. 1993. "Feminist theory and the study of folklore: A twenty-year trajectory toward theory". *Western Folklore*, 52, 2/4, 173-192.
- Ögel, B. 2010. *Türk Mitolojisi 1*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ökse, A. T. 2008. "Eskişehir Anadolu'sunun günümüze ulaşan giysi tipleri". *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Koçkar, M. T., Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Örnek, S. V. 1979. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Örnek, S. V. 1995. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbudun, S., Şafak, B., Altuntek, N. S. 2005. *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özünel, E. Ö. 1996. *Masal Mekânında Kadın Olmak*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Pappartort, R. A. 2003. "Ritüel", *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ed. Eker, G. Ö. vd. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Reiter, R. 2014. *Kadın Antropolojisi*. Çev. Bürge Abiral. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Roux, J. P. 1994. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Kazancıgil, A. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sarıtaş, S. vd. 2007. "Balıkesir ve çevresinde geleneksel kadın giysisi ferace hakkında etnografik bir araştırma", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10-18, 194-205.
- Sayer, H. 2011. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı. Uzmanlık Tezi*. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Sevim, A. 2005. *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Shuman, A. 1993. *Gender and Genre*. Urbana: University of Illinois Press.
- Stahl, S. D. 1975. *The Personal Narrative as Folklore Genre*. Indiana University Folklore Institute.
- Tahincioğlu, N. Y. 2011. *Namusun Halleri*. İstanbul: Positiga Yayınları.
- Tezcan, M. 1982. "Tasavvuri akrabalık ve ülkemizdeki uygulama". *AÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15/1, 117-130.

- Tezcan, M. 1985. “Ülkemizde geleneksel halk hukuku uygulamaları”. Türk Folkloru Araştırmaları 1985/2, 93-109.
- Tezcan, M. 1999. “Ülkemizde aile içi töre ya da namus cinayetleri”. Töre Cinayetleri Panel Bildirileri. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tezcan, M. 2000. Türk Yemek Antropolojisi Yazıları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tolan, B. vd. 1985. Ben ve Toplum Sosyal Psikoloji 1. Ankara: Teori Yayınları.
- Tosun, M; Yalvaç, K. 1989. Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı. Ankara: TTK Yayınları.
- Üçer, M. 1975. “Anadolu folklorunda Fadime Ana”. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Üçer, M. 1981. “Anadolu folklorunda Fadime Ana II”. Türk Folkloru Araştırmaları, 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Üşür, S. 1991. Din Siyaset ve Kadın. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Whyte, M. K. 1978. The Status of Women in Preindustrial Societies: USA: Princeton University Press.
- Yalman [Yalgın], A. R. 1977. Cenupta Türkmen Oymakları II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yeşilyurt, E. 2008. “Anadolu’da kadın baş bağlamasının iletişimdeki rolü”. Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. Editör: Koçkar, M. T., Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Yolcu, M. A. 2014. Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar. Konya: Kömen Yayınları.
- Yolcu, M. A. 2016. “İnancın sürdürülmesinde ziyaret fenomeninin etkisi: Hacıbektaş ilçesi örneği”. II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.
- Yörük, T. 2015. Alfred Adler, Sosyal Roller ve Kişilik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yund, K. 1963. “Türk hukuk folkloru üzerine”. Türk Folklor Araştırmaları, 170, 3181-82.

EKLER

EK 1: KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

- KK.1:** Abdullah Altınar, Lisans, Emekli, 1950, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.2:** Ahmet Akbulut, İlkokul, Pazar Esnafı, 1963, Altıeylül-Merkez.
- KK.3:** Ahmet Dönmez, Lisans, Spor Antrenörü/Muhtar, 1958, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.4:** Ahmet Necati Seçal, Ortaokul, Emekli, 1951, Dursunbey-Merkez.
- KK.5:** Ali Aşır, İlkokul, Emekli, 1953, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.6:** Ali Beygiret, İlkokul, Çiftçi/Emekli, 1953, Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü.
- KK.7:** Ali Erdoğan, İlkokul, Emekli, 1938, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.8:** Ali İhsan Yüksel, Üniversite, Astsubay, 1972, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.9:** Ali Tuzlu, İlkokul, Muhtar/Zakir, 1949, Edremit-Haciaslanlar Köyü.
- KK.10:** Arif Çetin, İlkokul, Emekli/Muhtar, 1950, Dursunbey-Kavacık Köyü.
- KK.11:** Arife Özkan, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1960, Dursunbey-Hacılar Köyü.
- KK.12:** Asiye Gücükdon, Lise Öğrencisi, 2002, Havran-Kalabak Köyü.
- KK.13:** Atabey Ebicioğlu, İlkokul, Emekli 1939, Gönen-Sarıköy.
- KK.14:** Aydın Dursun, İlkokul, Çiftçi, 1975, Havran-Kalabak Köyü.
- KK.15:** Ayhan Oğuz, Okuryazar, Ev Hanımı, 1941, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.16:** Ayla Yazıcı, İlkokul, Ev Hanımı, 1970, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.17:** Aysel Kahraman, İlkokul, Ev Hanımı, 1967, Balıkesir-Paşaköy.
- KK.18:** Ayşe Bilge Gökçe, Lisans, Emekli, 1947, Burhaniye-Merkez.
- KK.19:** Ayşe Güçlü, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1958, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.20:** Ayşe Gündoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1970, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.21:** Ayşe Karagöz, Lise, Pazar Esnafı, 1975, Altıeylül-Merkez.

- KK.22:** Ayşe Karahan, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1946, Sındırgı-İzzettin Köyü.
- KK.23:** Ayşe Koç, İlkokul, Mevsimlik işçi, 1965, Kepsut-Gökköy.
- KK.24:** Ayşe Şeker, İlkokul, Ev Hanımı, 1972, Dursunbey-Kavacık Köyü.
- KK.25:** Ayşe Tunç, Lisans, Öğretmen, Karesi-Merkez.
- KK.26:** Ayşe Uğurlu, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.27:** Ayşe Uzun, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1942, Dursunbey-Kavacık Köyü.
- KK.28:** Ayşe Yüksel, İlkokul, Ev Hanımı, 1968, Sındırgı-Alacaatlı Köyü.
- KK.29:** Ayşen Küçük Tanır, Lisans, Sigortacı, 1964, Karesi-Merkez.
- KK.30:** Ayşın Aksu, Lise, Esnaf, 1965, Edremit-Çamlıbel Köyü.
- KK.31:** Bahar Erdem, İlkokul, Ev Hanımı, 1967, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.32:** Bahar Eroğlu, İlkokul, Ev Hanımı, 1964, Edremit-Çamcı, Köyü.
- KK.33:** Bahriye Manyas, İlkokul, Ev Hanımı, 1962, Balıkesir-Toybelen Köyü.
- KK.34:** Bakiye Atay, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Susurluk-Babaköy.
- KK.35:** Bayram Taşdemir, Eğitim yok, Emekli/Çiftçi, 1937, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.36:** Behiye Tanrıverdi, İlkokul, Ev Hanımı, 1962, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.37:** Bektaş Elteş, İlkokul, Emekli, 1950, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.38:** Beytiye Turfullu, İlkokul, Ev Hanımı, 1949, Kepsut-Osmaniye Köyü.
- KK.39:** Binnaz Karakaş, İlkokul, İşçi, 1963, Bandırma-Eski Sığırcı Köyü.
- KK.40:** Burhan Ülker, İlkokul, İşsiz, 1955, Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü.
- KK.41:** Cemal Çelkin, Lise, Muhtar, 1965, Manyas-Hekimköy.
- KK.42:** Cemal Koçyiğit, İlkokul, Emekli, 1942, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.43:** Cemil Bolat, Lise, Çiftçi, 1965, Bandırma-Orhaniye Köyü.
- KK.44:** Cemil Kılıç, Okuryazar, Emekli, 1934, Manyas-Çavuşköy.
- KK.45:** Cemile Güç, İlkokul, Ev Hanımı, 1963, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.46:** Cemile Kıryık, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Dursunbey-Sarnıç Köyü.

- KK.47:** Cennet Köydedürmaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1956, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.48:** Cevriye Alan, İlkokul, Ev Hanımı, 1964, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.49:** Cevriye Yeşilirmak, İlkokul, İşçi, 1971, Bandırma-Aksakal Köyü.
- KK.50:** Döndü Çelkin, İlkokul, Ev Hanımı, 1934, Manyas-Hekimköy.
- KK.51:** Döndü Özlen, İlkokul, Ev Hanımı, 1964, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.52:** Döne Karaatlı, İlkokul, Ev Hanımı, 1941, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.53:** Dudu Oğuz, İlkokul, Ev Hanımı, 1954, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.54:** Durdu Işık, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1966, Kepsut-Armutlu Köyü.
- KK.55:** Durdu Nil, İlkokul, Ev Hanımı, 1950, Manyas-Kapaklı Köyü.
- KK.56:** Durdugül Söğüt, Eğitim durumu yok, Ev Hanımı, 1944, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.57:** Elif Açar, İlkokul, Ev Hanımı, 1948, Edremit-Hacıaslanlar Köyü.
- KK.58:** Elif Atılğan, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1937, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.59:** Elif Durmuş, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1948, Bigadiç-Akyar Köyü.
- KK.60:** Elif Endez, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1938 Edremit-Mehmetalan Köyü.
- KK.61:** Elif Koç, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.62:** Elif Şen, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.63:** Elveda Baykurt, Ortaokul, Ev Hanımı, 1976, Karesi-İlca Köyü.
- KK.64:** Emine Akkaş, Lisans, Öğretmen, 1974, Dursunbey-Merkez.
- KK.65:** Emine Alp, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.66:** Emine Baykurt, İlkokul, Ev Hanımı, 1948, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.67:** Emine Dalkıran, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1935, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.68:** Emine Doğdemir, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1942, Sındırgı-İzzettin Köyü.
- KK.69:** Emine Kaplan, İlkokul, Pazar Esnafı, 1971, Altıeylül-Merkez.

- KK.70:** Emine Karaca, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1931, Altıeylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.71:** Emine Kocaefe, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1931, Altıeylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.72:** Emine Köseoğulları, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.73:** Emine Oğuz, İlkokul, Mevsimlik İşçi, 1950, Kepsut-Gökköy.
- KK.74:** Emine Samatyalı, İlkokul, Ev Hanımı, 1959, Marmara-Avşa Adası.
- KK.75:** Emine Şahin, İlkokul, Ev Hanımı, 1940, Savaştepe-Soğucak Köyü.
- KK.76:** Emirali Saltuksoy, Ortaokul, Çiftçi, 1959, Edremit-Mehmetalan Köyü.
- KK.77:** Ercan Atılgan, İlkokul, Çiftçi, 1974, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.78:** Erdal Yağcı, İlkokul, Çiftçi, 1948, Gönen-Sarıköy.
- KK.79:** Esmâ Balyalı, İlkokul, Ev Hanımı, 1944, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.80:** Fadime Tosun, İlkokul, Mevsimlik İşçi, 1973, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.81:** Fahri Yolcu, Okuryazar, Emekli, 1944, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.82:** Faize Eser, İlkokul, Ev Hanımı, 1956, Dursunbey-Sarnıç Köyü.
- KK.83:** Fatime Tırtıl, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1932, Ayvalık-Türküzü Köyü.
- KK.84:** Fatma Acar, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1932, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.85:** Fatma Alan, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.86:** Fatma Avcı, Okuryazar, Ev Hanımı, 1968, Bigadiç-Kayalıdere Köyü.
- KK.87:** Fatma Çakır, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1945, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.88:** Fatma Demir, İlkokul, Ev Hanımı, 1983, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.89:** Fatma Ergün, İlkokul, Ev Hanımı, 1957, Karesi-Toybelen Köyü.
- KK.90:** Fatma Girgin, İlkokul, Emekli, 1945, Bigadiç-Yolbaşı Köyü.
- KK.91:** Fatma Hattatoğlu, Ortaokul, Esnaf, 1958, Sındırgı-Merkez.
- KK.92:** Fatma Kaçan, İlkokul, Ev Hanımı, 1945, Edremit-Altınoluk Beldesi.

- KK.93:** Fatma Karahan, İlkokul, Ev Hanımı, 1969, Sındırgı-İzzettin Köyü.
- KK.94:** Fatma Menekşe, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Kepsut-Osmaniye Köyü.
- KK.95:** Fatma Meto, Lise, Ev Hanımı, 1975, Bandırma-Edincik Köyü.
- KK.96:** Fatma Oruç, İlkokul, Ev Hanımı, 1968, Sındırgı-Merkez.
- KK.97:** Fatma Özaslan, İlkokul, Ev Hanımı, 1963, İvrindi-Gökçeyazı Köyü.
- KK.98:** Fatma Özkan, İlkokul, Ev Hanımı, 1961, Gönen-Fındıklı Köyü.
- KK.99:** Fatma Parlak, İlkokul, Pazar Esnafı, 1973, Altıeylül-Merkez.
- KK.100:** Fatma Solak, İlkokul, Ev Hanımı, 1977, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.101:** Fatma Uç, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1943, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.102:** Fatma Uçar, İlkokul, Ev Hanımı, 1950, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.103:** Fatma Yaşar, İlkokul, Ev Hanımı, 1961, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.104:** Fatma Yeşiloğlu, Lise, Esnaf, 1978, Altıeylül-Aliaga Köyü.
- KK.105:** Fikri Güngör, İlkokul, Emekli, 1950, Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü.
- KK.106:** Fisun Biçer, Lisans, Öğretmen, 1977, Karesi-Merkez.
- KK.107:** Gamze Kılıç, Ortaokul, Ev Hanımı, 1994, Balya-Değirmendere Köyü.
- KK.108:** Gamze Ödül, Lise, Ev Hanımı, 1987, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.109:** Göher Aydın, İlkokul, Ev Hanımı, 1938, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.110:** Gönül Gürkök, Ortaokul, Ev Hanımı, 1964, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.111:** Gülbeniz Dalkıran, Lisans, Ev Hanımı, 1966, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.112:** Güldane Oğuz, İlkokul, Ev Hanımı, 1976, Edremit-Hacıaslanlar Köyü.
- KK.113:** Güler Pınar, Ortaokul, Ev Hanımı, 1966, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.114:** Gülfinaz Aşır, İlkokul, Ev Hanımı, 1947, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.115:** Gülizar Oğuz, İlkokul, Ev Hanımı, 1941, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.116:** Gülizar Tınaztepe, İlkokul, Ev Hanımı, 1942, Balya-Kayalar Köyü.

- KK.117:** Güllü Çetinmeşe, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Edremit-Haciaslanlar Köyü.
- KK.118:** Güllü Doğru, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1957, Bigadiç-Özgören Köyü.
- KK.119:** Gülnaz Karabayır, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.120:** Gülser Yağcı, İlkokul, Ev Hanımı, 1950, Gönen-Sarıköy.
- KK.121:** Gülseren Kutal, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1961, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.122:** Gülseren Tüzen, Lise, Emekli, 1953, Burhaniye-Merkez.
- KK.123:** Gülseren Yüksel, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.124:** Gülsevim Işık, Ortaokul, Ev Hanımı, 1968, Sındırgı-Kocasınan Köyü.
- KK.125:** Gülsüm Afacan, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.126:** Gülsüm Kılıç, İlkokul, Ev Hanımı, 1951, Manyas-Çavuşköy.
- KK.127:** Gülsüm Öztoprak, Okuryazar, Ev Hanımı, 1931, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.128:** Gülsüm Şen, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1936, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.129:** Gülsüm Yalazı, İlkokul, Esnaf, 1954, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.130:** Gülşen Demirbaş, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1940, Susurluk-Babaköy.
- KK.131:** Gülten Kuş, İlkokul, Ev Hanımı, 1977, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.132:** Gülten Özdemir, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.133:** Güngör Aydın, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1939, Sındırgı-Kocasınan Köyü.
- KK.134:** Gürcan Pınar, Üniversite, İşsiz, 1992, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.135:** Habibe Unutur, İlkokul, Ev Hanımı, 1968, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.136:** Hacer Alkış, İlkokul, Ev Hanımı, 1957, Altıeylül-Merkez.
- KK.137:** Hacer Ayaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.138:** Hacer Demirtaş, İlkokul, Ev Hanımı, 1963, Altıeylül-/Merkez.

- KK.139:** Hacer Güçlü, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1952, Altieylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.140:** Hacer Köse, İlkokul, Mevsimlik İşçi, 1971, Kepsut-Gökköy.
- KK.141:** Hakkı Sönmez, İlkokul, Muhtar, 1957, İvrindi-Gümeli Köyü.
- KK.142:** Halide Çakır, İlkokul, Emekli, 1935, Sındırgı-Merkez.
- KK.143:** Halil Baykurt, İlkokul, Emekli, 1945, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.144:** Halil İbrahim Özçiftçi, İlkokul, Emekli, 1947, Altieylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.145:** Halise Gündoğan, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1942, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.146:** Hamide Enar, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1948, Sındırgı-Kepez Köyü.
- KK.147:** Hamit Can, İlkokul, Çiftçi, 1961, Bandırma-Orhaniye Köyü.
- KK.148:** Hanife Kurter, Eğitim Yok, Ev Hanımı, 1952, Balıkesir-Beyköy.
- KK.149:** Hanife Sakal, Okuryazar, Ev Hanımı, 1954, Edremit-Beyoba Köyü.
- KK.150:** Hanife Sergi, İlkokul, Ev Hanımı, 1962, Dursunbey-Hacılar Köyü.
- KK.151:** Hasan Bozkurt, Lise, Emekli/Köy Muhtarı, 1962, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.152:** Hasan Elcer, Ortaokul, Emekli Memur, 1952, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.153:** Hasan Seyhan, Lise, Emekli, 1942, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.154:** Hasan Uğurlu, Ortaokul, Muhtar/Çiftçi, 1980, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.155:** Hasan Vural, İlkokul, Çiftçi, 1977, Burhaniye-Pelitköy.
- KK.156:** Hasniye Bakır, İlkokul, Ev Hanımı, 1957, Dursunbey-Sarıç Köyü.
- KK.157:** Hatice Atik, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.158:** Hatice Çabuk, İlkokul, Ev Hanımı, 1976, Altieylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.159:** Hatice Çakır, İlkokul, Ev Hanımı, 1935, Ayvalık-Kırcalar Köyü.
- KK.160:** Hatice Çeçen, İlkokul, Ev Hanımı, 1969, Marmara-Avşa Adası.
- KK.161:** Hatice Özaslan, Ortaokul, İşçi, 1995, İvrindi-Gökçeyazı Köyü.

- KK.162:** Hatice Yavuz, İlkokul, Ev Hanımı, 1967, Sındırgı-Gölcük Köyü.
- KK.163:** Hatice Yıldırım, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.164:** Havva Güçlü, Eğitim Yok, Ev Hanımı, 1948, Altieylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.165:** Havva Yılmaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1961, Altieylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.166:** Hayrullah Koşucu, İlkokul, Çiftçi/Emekli, 1951, Bandırma-Yeni Sığırcı Köyü.
- KK.167:** Hediye Atik, İlkokul, Ev Hanımı, 1972, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.168:** Hızır Kurt, İlkokul, Esnaf, 1953, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.169:** Hikmet Çakıroğlu, İlkokul, Şoför, 1949, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.170:** Hilal Çobanoğlu, Üniversite öğrencisi, 1998, Altieylül-Merkez.
- KK.171:** Hilmi Tozduman, İlkokul, Çiftçi, 1945, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.172:** Huriyet Tosun, İlkokul, Emekli, 1965, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.173:** Hürmüz Işık, İlkokul, Ev Hanımı, 1961, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.174:** Hüseyin Çavdar, İlkokul, Emekli, 1969, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.175:** Hüseyin Dalkıran, İlkokul, Çiftçi, 1958, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.176:** Hüseyin Kahraman Mutlu, Doktora, Akademisyen, 1974, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.177:** Hüseyin Kaplan, İlkokul, Emekli, 1956, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.178:** Hüsnîye Elteş, İlkokul, Ev Hanımı, 1949, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.179:** İbrahim Barbaros, İlkokul, Çiftçi, 1954, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.180:** İbrahim Cici, İlkokul, Emekli, 1968, Bigadiç-Adalı Köyü.
- KK.181:** İbrahim Deniz Gezer, Ortaokul, Çiftçi, 1960, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.182:** İbrahim Ercan, İlkokul, Esnaf-Çiftçi, 1966, Altieylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.183:** İbrahim Erteş, Eğitim yok, Emekli, 1931, Kepsut-Mehmetler Köyü.

- KK.184:** İbrahim Yıkılmaz, İlkokul, Emekli, 1957, Manyas-Çavuşköy.
- KK.185:** İkbâl Denizli, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1940, Edremit-Beyoba Köyü.
- KK.186:** İnci Cura, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1945, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.187:** İnci Özcan, Lise, Ev Hanımı, 1965, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.188:** İpek Cura, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1945, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.189:** İrfan Vurdem, Lise, Emekli, 1970, Bandırma-Merkez.
- KK.190:** İsa Parlak, İlkokul, Pazar Esnafı, 1971, Altıeylül-Merkez.
- KK.191:** İsmail Özaslan, İlkokul, İşçi, 1960, İvrindi-Gökçeyazı Köyü.
- KK.192:** İsmail Öztürkmen, Lisans, Emekli/Muhtar, 1948, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.193:** İsmihan Erol, İlkokul, Ev Hanımı, 1961, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.194:** Kadriye Bilen, İlkokul, Ev Hanımı, 1969, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.195:** Kadriye Kuzu, İlkokul, Ev Hanımı, 1968, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.196:** Kadriye Tosun, İlkokul, Ev Hanımı, 1971, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.197:** Kadriye Tosun, Ortaokul, Ev Hanımı, 1987, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.198:** Kazım Atasoy, İlkokul, Emekli, 1955, Manyas-Çavuşköy.
- KK.199:** Kerime Yurttaş, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Altıeylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.200:** Kezban Güçlü, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1958, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.201:** Kezban Öz, İlkokul, Ev Hanımı, 1951, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.202:** Kudret Küçükçınar, Lise, Pazar Esnafı, 1965, Altıeylül-Merkez.
- KK.203:** Leyla Cici, İlkokul, İşçi, 1978, Bigadiç-Adalı Köyü.
- KK.204:** Macide Sülü, İlkokul, Pazar Esnafı, 1955, Altıeylül-Merkez.
- KK.205:** Mahir Uçar, Lise, Çiftçi, 1982, Balya-Değirmendere Köyü.
- KK.206:** Mediha Yılmaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Karesi-Merkez.
- KK.207:** Medine Çobanoğlu, Lise, İşçi, 1974, Altıeylül-Kesirven Köyü.

- KK.208:** Medine Kar, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.209:** Medine Kaya, İlkokul, Ev Hanımı, 1945, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.210:** Mehmet Acar, Lise, İmam, 1959, Altieylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.211:** Mehmet Aktaş, Ortaokul, Emekli, 1941, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.212:** Mehmet Atasoy, İlkokul, İşçi Emeklisi, 1968, Manyas-Çavuşköy.
- KK.213:** Mehmet Ateş, İlkokul, Emekli/Dede, 1953, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.214:** Mehmet Cevat Pınar, Ortaokul, Emekli, 1964, Altieylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.215:** Mehmet İnce, İlkokul, Çiftçi, 1953, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.216:** Mehmet Özen, İlkokul, Emekli, 1957, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.217:** Mehmet Şahin, İlkokul, Çiftçi, 1985, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.218:** Mehmet Tırtıl, İlkokul, Emekli, 1955, Ayvalık-Türközü Köyü.
- KK.219:** Melahat Dalkıran, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.220:** Menekşe Pınar, Okuryazar, Ev Hanımı, 1935, Altieylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.221:** Meryem Bozkurt, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.222:** Meryem Çakır, İlkokul, Ev Hanımı, 1972, Manyas-Salur Köyü.
- KK.223:** Meryem Durmuş, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Bigadiç-Özgören Köyü.
- KK.224:** Meryem İdiz, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1944, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.225:** Merzika Unutur, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1942, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.226:** Meşruke Çelkin, İlkokul, Ev Hanımı, 1978, Manyas-Hekimköy.
- KK.227:** Metin Atılgan, İlkokul, İşçi, 1971, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.228:** Mevriye Atak, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1944, Sındırgı-Kepez Köyü.

- KK.229:** Mihriban Açar, İlkokul, Ev Hanımı, 1954, Edremit-Hacıaslanlar Köyü.
- KK.230:** Minnet Atalay, İlkokul, Ev Hanımı, 1963, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.231:** Muhsine Özer, İlkokul, Ev Hanımı, 1950, Savaştepe-Soğucak Köyü.
- KK.232:** Mukaddes Çamlık, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Burhaniye-Tahtacı Köyü.
- KK.233:** Mukaddes Solak, Ortaokul, Ev Hanımı, 1985, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.234:** Murat Yüksel, Ortaokul, Güvenlik Görevlisi, 1968, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.235:** Mustafa Acar, İlkokul, Esnaf, 1962, İvrindi-Mallica Köyü.
- KK.236:** Mustafa Asım Önal, İlkokul, Emekli/Muhtar, 1947, Manyas-Çavuşköy.
- KK.237:** Mustafa Karpuz, İlkokul, Çiftçi, 1947, Dursunbey-Sarıç Köyü.
- KK.238:** Mustafa Özkan, İlkokul, Muhtar, 1961, Gönen-Fındıklı Köyü.
- KK.239:** Mustafa Pehlivanoglu, Ortaokul, İşçi, 1971, Burhaniye-Dursunlu Köyü.
- KK.240:** Mustafa Taşkıran, Lise, İşçi Emeklisi, 1964, Manyas-Çavuşköy.
- KK.241:** Mutahar Kündük, Ortaokul, Esnaf, 1947, Balya-Akbaş Köyü.
- KK.242:** Müesser Kemerli, İlkokul, Ev Hanımı, 1938, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.243:** Münevver Ahtıl, İlkokul, Ev Hanımı, 1930, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.244:** Münevver Erdoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1980, Manyas-Kapaklı Köyü.
- KK.245:** Münevver Ergün, İlkokul, Pazarcı, 1966, Edremit-Beyoba Köyü.
- KK.246:** Müslüme Kar, İlkokul, Ev Hanımı, 1940, Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
- KK.247:** Müyesser Bolat, İlkokul, Emekli, 1946, Bandırma-Orhaniye Köyü.

- KK.248:** Naciye Özdoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1949, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.249:** Naciye Uğurlu, İlkokul, Ev Hanımı, 1970, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.250:** Nadiye Çobanoğlu, İlkokul, Emekli, 1962, Bigadiç-Yolbaşı Köyü.
- KK.251:** Naime Yılmaz, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1938, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.252:** Nami Bilen, İlkokul, Çoban, 1952, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.253:** Narin Kuş, Lise, Ev Hanımı, 1980, Bigadiç-Özgören Köyü.
- KK.254:** Nebiye Karaca, İlkokul, Ev Hanımı, 1983, Altıeylül-Dallımandıra Köyü.
- KK.255:** Necati Dalkıran, İlkokul, Emekli/Muhtar, 1960, Savaştepe-Kongurca Köyü.
- KK.256:** Necla Çay, İlkokul, Ev Hanımı, 1973, Manyas-Yayla Köyü.
- KK.257:** Necla Kurt, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1977, Savaştepe-Karapınar Köyü.
- KK.258:** Necla Pehlivanoglu, İlkokul, Ev Hanımı, 1947, Burhaniye-Dursunlu Köyü.
- KK.259:** Nefize Yılmaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1963, Balya-Değirmendere Köyü.
- KK.260:** Neriman Tokmak, İlkokul, Ev Hanımı, 1962, Karesi-Merkez.
- KK.261:** Neslihan Aydın, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Sındırgı-Kocasınan Köyü.
- KK.262:** Neslihan Dursun, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1938, Savaştepe-Karapınar Köyü.
- KK.263:** Neslihan Özpınar, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1939, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.264:** Neziha Ceylan, İlkokul, Ev Hanımı, 1970, Dursunbey-Mahmudiye Köyü.
- KK.265:** Neziha Deniz, İlkokul, Ev Hanımı, 1976, Havran-Kalabak Köyü.
- KK.266:** Nigâr Altınır, Lisans, Emekli, 1957, Edremit-Altınoluk Beldesi.

- KK.267:** Nimet Tırtıl, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Ayvalık-Türközü Köyü.
- KK.268:** Nimet Yener, Lise, Ev Hanımı, 1985, Bandırma-Gölyaka Köyü.
- KK.269:** Nuray Demirtaş, Ortaokul, Ev Hanımı, 1969, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.270:** Nuray Onat, Ortaokul, Esnaf, 1972, Manyas-Salur Köyü.
- KK.271:** Nuray Şenay, Okuryazar, Ev Hanımı, 1958, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.272:** Nurcan Çalık, Lise, Memur, 1966, Altieylül-Merkez.
- KK.273:** Nurgül Karabulut, İlkokul, Ev Hanımı, 1951, Bigadiç-Yolbaşı Köyü.
- KK.274:** Nuri İsmet Türkan, İlkokul, Emekli, 1937, Manyas-Kapaklı Köyü.
- KK.275:** Nursen Çelikkanat, İlkokul, Ev Hanımı, 1950, Kepsut-Mehmetler Köyü.
- KK.276:** Nurten Şanal, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1938, Altieylül-Merkez.
- KK.277:** Nurten Şendoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1962, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.278:** Özlem Erdem Erdoğan, Lise, Ev Hanımı, 1992, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.279:** Pelin Atmaca, Üniversite, Öğretmen, 1989, Altieylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.280:** Pembe Menekşe, Lise, Ev Hanımı, 1962, Altieylül-Paşaköy Köyü.
- KK.281:** Perihan Oğuz, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Altieylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.282:** Pervin Ersun, Lise, Pazar Esnafı, 1968, Altieylül-Merkez.
- KK.283:** Ramazan Barut, İlkokul, Çiftçi, 1982, Dursunbey-Sarıç Köyü.
- KK.284:** Ramazan Özdemir, İlkokul, Emekli/Çiftçi, 1949, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.285:** Raziye Barka, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Manyas-Salur Köyü.
- KK.286:** Recep Barbaros, İlkokul, Çiftçi, 1963, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.287:** Recep Kuşlu, Lise, Çiftçi, 1981, İvrindi-Gümel Köyü.
- KK.288:** Remziye Aşık, İlkokul, Mevsimlik İşçi, 1975, Kepsut-Merkez.

KK.289: Remziye Avcı, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1935, Gönen-Bayramiç Köyü.

KK.290: Rıfka Aşır, İlkokul, Emekli, 1941, Manyas-Yayla Köyü.

KK.291: Rıza Gökçe, Eğitim yok, Emekli, 1940, Balya-Kocabük Köyü.

KK.292: Ruhiye Gündoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1969, Susurluk-Söğütçayır Köyü.

KK.293: Rukiye Dedeoğlu, İlkokul, Pazarcı, 1953, Edremit-Merkez.

KK.294: Rukiye Dönmez, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.

KK.295: Rüya Çankaya, Lisans, Psikolog, 1990, Altıeylül-Merkez.

KK.296: Saadet Atasoy, İlkokul, Ev Hanımı, 1971, Manyas-Çavuşköy.

KK.297: Saadet Girgin, İlkokul, Emekli, 1953, Bigadiç-Yolbaşı Köyü.

KK.298: Sabire Çakır, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1941, Edremit-Mehmetalan Köyü.

KK.299: Sabire Saltuksoy, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Edremit-Mehmetalan Köyü.

KK.300: Sabit Şendoğan, İlkokul, Emekli, 1956, Susurluk-Bozen Köyü.

KK.301: Sabri Kaya, İlkokul, Emekli, 1954, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.

KK.302: Sabriye Ateş, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Kepsut-Mehmetler Köyü.

KK.303: Sabriye Günaydın, İlkokul, Ev Hanımı, 1973, Savaştepe-Karapınar Köyü.

KK.304: Sabriye Şayan, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Susurluk-Babaköy.

KK.305: Sadi Özer, İlkokul, Emekli, 1946, Savaştepe-Soğucak Köyü.

KK.306: Sadrettin Kabak, Lisans, Kuaför, 1976, Karesi-Merkez.

KK.307: Safiye Ayaz, İlkokul, Ev Hanımı, 1989, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.

KK.308: Safiye Meto, İlkokul, Ev Hanımı, 1956, Bandırma-Gölyaka Köyü.

KK.309: Sakine Alp, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Savaştepe-Kongurca Köyü.

KK.310: Saliha Çörekoğlu, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1927, Altıeylül-Merkez.

- KK.311:** Saniye Baykurt, Ortaokul, Ev Hanımı, 1985, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.312:** Saniye Göksidan, Lisans, Öğretmen, 1970, Sındırgı-Merkez.
- KK.313:** Seda Oğuz, Ortaokul, Ev Hanımı, 1986, Kepsut-Armutlu Köyü.
- KK.314:** Selin Baykurt, Lisans Öğrencisi, 1998, Karesi-Kurtdere Köyü.
- KK.315:** Selma Pehlivanoglu, İlkokul, Ev Hanımı, 1981, Burhaniye-Dursunlu Köyü.
- KK.316:** Sema Gündoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1958, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.317:** Semih Yücel, Lisans, Muhasebeci, 1985, Gönen-Sarıköy.
- KK.318:** Semra Bıyıkoglu, Ortaokul, 1968, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.319:** Semra Karagür, İlkokul, İşçi, 1962, Bandırma-Merkez.
- KK.320:** Sena Belek, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1939, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.321:** Senem Erdoğan, İlkokul, Ev Hanımı, 1951, Edremit-Çamcı Köyü.
- KK.322:** Senem Tuzlu, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Edremit-Haciaslanlar Köyü.
- KK.323:** Serap Koç, İlkokul, Mevsimlik işçi, 1977, Kepsut-Gökköy.
- KK.324:** Sergül Demirer, İlkokul, Ev Hanımı, 1975, Altıeylül-Aliaga Köyü.
- KK.325:** Serpil Alkanat, İlkokul, Pazar Esnafı, 1975, Altıeylül-Merkez.
- KK.326:** Serpil Aydın, İlkokul, Ev Hanımı, 1965, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.327:** Serpil Küçükçınar, Lise, Pazar Esnafı, 1974, Altıeylül-Merkez.
- KK.328:** Seval Bozkurt, Lisans, Eczacı, 1975, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.329:** Seval Ünal, İlkokul, Ev Hanımı, 1979, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.330:** Sevda Emer, Lise, Ev Hanımı, 1988, Kepsut-Armutlu Köyü.
- KK.331:** Sevgi Eroğlu, İlkokul, Ev Hanımı, 1967, Dursunbey-Mahmudiye Köyü.
- KK.332:** Sevgi Özpınar, İlkokul, Ev Hanımı, 1973, Ayvalık-Çamoba Köyü.
- KK.333:** Sevgül Emren, İlkokul, Ev Hanımı, 1959, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.334:** Sevil Seçkin, Lise, Ev Hanımı, 1977, Kepsut-Piyade Köyü.

- KK.335:** Sevil Uğurlu, Ortaokul, Terzi, 1987, Bigadiç-Alan Köyü.
- KK.336:** Sevim Arık, Üniversite, Emekli, 1960, Sındırgı-Merkez.
- KK.337:** Sevim Eren, İlkokul, Ev Hanımı, 1955, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.338:** Sevim Kocaefe, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Savaştepe-Soğucak Köyü.
- KK.339:** Sıla Yeşiloğlu, Lise öğrencisi, 2001, Altıeylül-Aliaga Köyü.
- KK.340:** Sibel Buzkır, Lisans, Mühendis/Dernek Yöneticisi, 1981, Edremit-Altınoluk Beldesi.
- KK.341:** Sibel Dişcioğlu, İlkokul, Pazar Esnafı, 1964, Altıeylül-Merkez.
- KK.342:** Sibel Küçük, İlkokul, Pazar Esnafı, 1977, Altıeylül-Merkez.
- KK.343:** Sibel Yüksel, Lise, Ev Hanımı, 1977, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.344:** Şaban Çakır, İlkokul, Çiftçi, 1963, Ayvalık-Akçapınar Köyü.
- KK.345:** Şaduman Yeşilırmak, İlkokul, İşçi, 1960, Bandırma-Doğa Köyü.
- KK.346:** Şahsine Erdem, İlkokul, Ev Hanımı, 1974, Susurluk-Bozen Köyü.
- KK.347:** Şehriban Horasan, İlkokul, Ev Hanımı, 1970, Manyas-Kapaklı Köyü.
- KK.348:** Şeniz Gücükdon, İlkokul, Ev Hanımı, 1980, Havran-Kalabak Köyü.
- KK.349:** Şennur Özkan, İlkokul, Ev Hanımı, 1966, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.350:** Şennur Pınar, Ortaokul, İşçi, 1977, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.351:** Şerife Sezer, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1934, Susurluk-Danaveli Köyü.
- KK.352:** Tayfun Özdemir, Lise, Öğrenci, 1999, Balya-Değirmendere Köyü.
- KK.353:** Tekin Şen, İlkokul, Emekli, 1942, Ayvalık-Türközü Köyü.
- KK.354:** Turhan Acar, Lisans, Emekli Öğretmen, 1962, Bandırma-Merkez.
- KK.355:** Türkan Oğuz, Lise, Ev Hanımı, 1967, Altıeylül-Kavakbaşı Köyü.
- KK.356:** Ufuk Yılmaz, Lise, Çiftçi, 1985, Balya-Değirmendere Köyü.
- KK.357:** Uğur Çoban, Lisans, Sosyolog, 1991, Kepsut-Osmaniye Köyü.

- KK.358:** Uğur Gündoğan, Lisans, Uzman Çavuş, 1990, Susurluk-Söğütçayır Köyü.
- KK.359:** Ümmühan Kaya, İlkokul, Ev Hanımı, 1960, Altıeylül-Kutludüğün Köyü.
- KK.360:** Ümmühan Yıldız, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1946, Sındırgı-Kocasinan Köyü.
- KK.361:** Vahdettin Bayram, Lise, Esnaf Elektrikçi, 1961, Bandırma-Merkez.
- KK.362:** Vedat Kum, İlkokul, Çiftçi, 1976, Dursunbey-Sarıncı Köyü.
- KK.363:** Veli Açar, İlkokul, Çiftçi, 1946, Edremit-Hacıaslanlar Köyü.
- KK.364:** Vicdan Samsun, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1944, Gönen-Bayramiç Köyü.
- KK.365:** Yasemin Akbulut, İlkokul, Pazar Esnafı, 1971, Altıeylül-Merkez.
- KK.366:** Yasemin Tokmak, Lisansüstü, Öğretmen, 1983, Altıeylül-Merkez.
- KK.367:** Yekdane Çakır, Lisans, Ev Hanımı, 1975, Sındırgı-Merkez.
- KK.368:** Yeter Aldemir, İlkokul, Ev Hanımı, 1951, Edremit-Mehmetalan Köyü.
- KK.369:** Yıldız Özalp, İlkokul, Ev Hanımı, 1952, Bandırma-Yeni Ziraatlı Köyü.
- KK.370:** Zehra Şen, İlkokul, Ev Hanımı, 1944, Ayvalık-Türküzü Köyü.
- KK.371:** Zehra Vural, İlkokul, Ev Hanımı, 1959, Burhaniye-Pelitköy.
- KK.372:** Zeliha Demir, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1969, Dursunbey-Kavacık Köyü.
- KK.373:** Zeliha Fidan, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1928, Manyas-Çavuşköy.
- KK.374:** Zemin Gündoğan, Ortaokul, Ev Hanımı, 1977, Dursunbey-Sarıncı Köyü.
- KK.375:** Zerrin Atik, Lise Öğrencisi (Devam), Öğrenci, 2002, Kepsut-Piyade Köyü.
- KK.376:** Zeynep Meto, Okuryazar, Ev Hanımı, 1928, Bandırma-Gölyaka Köyü.
- KK.377:** Zeynep Yolcu, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1950, Kepsut-Piyade Köyü.

- KK.378:** Zübeyde Özel, Ortaokul, Ev Hanımı, 1966, Altıeylül-Yenice Köyü.
- KK.379:** Zülfiye Şanlı, Eğitim yok, Ev Hanımı, 1937, Manyas-Çavuşköy.
- KK.380:** Zümrü Çetin, Okuryazar, Ev Hanımı, 1958, Susurluk-Danaveli Köyü.

9 786057 691279

